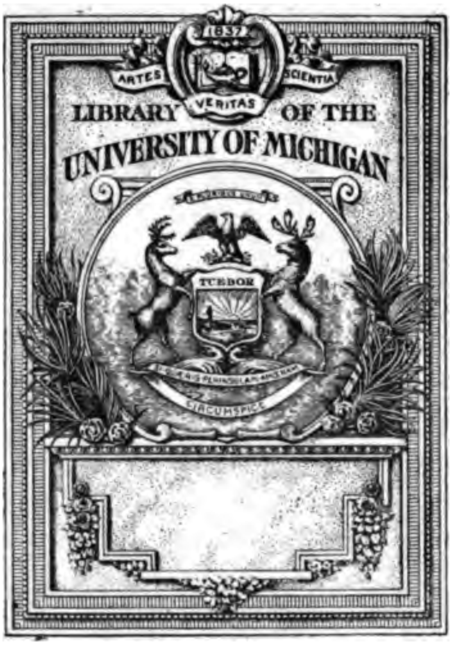
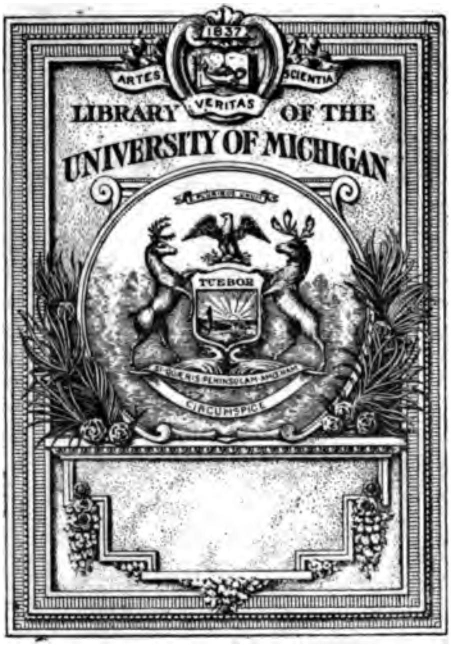

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE


1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË.

UITGEGEVEN

DOOR

HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

NIEUWE VOLGREEKS.

ZESDE DEEL.

AMSTERDAM,
FREDERIK MULLER
BATAVIA, G. KOLFF & Co.
1862.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN &

BIJDRAGEN

TOT DE

AAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË.

UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

AAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

NIEUWE VOLGREEKS.

ZESDE DEEL.

1e. EN 2e. STUK.

AMSTERDAM,

FREDERIK MULLER.

BATAVIA, G. KOLFF & Co.

1862.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË.

UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

NIEUWE VOLGREEKS

ZESDE DEEL

1e. EN 2e. STUK.

AMSTERDAM,
FREDERIK MULLER.
BATAVIA, G. KOLFF & Co.

INHOUD.

INHOUD.

VERSLAG VAN DE ALGEMEENE VERGADERING VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË,

GEHOUDEN TE DELFT, 10 MEI 1862.

Nadat de vergadering geopend was door den Voorzitter met een korte toespraak, werden de notulen van de voorgaande vergadering gelezen en goedgekeurd. Daarna doet de Secretaris, namens het Bestuur, verslag van den staat en de werkzaamheden van het Instituut gedurende het jaar 1861/62 (*zie hierachter bladz.* VIII). *Ten aanzien van de in dat verslag vermelde poging van het Bestuur, om de statistiek van Nederlandsch Indië, voor zoo ver zij werd behandeld door de pas opgeheven Rijkscommissie van statistiek, binnen zijn werkkring te trekken, werden inlichtingen gevraagd door den heer Willer en door het Bestuur gegeven. De heer Simons betoogde daarop de wenschelijkheid, dat deze aangelegenheid aan een bijzondere Commissie zou worden opgedragen.*

Aan de orde is vervolgens het kiezen van nieuwe leden van het Bestuur. In de plaats van de aftredende leden, de heeren Roorda, Plate en van Heel, worden benoemd de heeren Cornets de Groot, Junius van Hemert en Willer; in plaats van den heer Baud, die zijn ontslag als lid van het Bestuur had genomen, werd benoemd de heer Potter. Voorts werd het Bestuur door de vergadering gemagtigd, om, ingeval een der benoemde en niet aanwezige heeren mogt bedanken voor de benoeming, dan een ander van degenen, die de meeste stemmen op zich hadden vereenigd, in zijn plaats te benoemen.

De heer Schelltema, die onlangs uit Suriname is teruggekomen, deelt belangrijke bijzonderheden mede aangaande de kennis, die de heer A. M. Coster te Paramaribo omtrent de bosch-

negers heeft. Op voorstel van den heer Scheltema wordt besloten met genoemden heer dienaangaande in onderhandeling te komen.

Daarna wordt door den Voorzitter een Commissie, bestaande uit de heeren Simons, Willer en Potter, benoemd, om de rekening en verantwoording van de geldmiddelen na te gaan. De Commissie brengt verslag uit van haar bevinden en stelt voor om, daar zij alle stukken in orde bevonden heeft, den Penningmeester te bedanken voor het gevoerde beheer. Dienovereenkomstig wordt door de vergadering besloten.

Na eene pause komt ter tafel het uitgeschreven onderwerp: "welke zijn de zeden en gewoonten en de vooroordeelen der Ja- "vanen, wier kwetsing de Europeaan op Java, in zijn' om- "gang met den inlander, niet alleen goedschiks kan, maar, "ter bevordering van de meest mogelijk goede verstandhouding "met hem, ook daarenboven zorgvuldig behoort te vermijden."

De Voorzitter begint met de opmerking, dat deze vraag in het bijzonder belangrijk moet worden geacht voor ambtenaren, die geroepen zijn niet alleen om de inlandsche bevolking te besturen, maar ook om haar te leiden, omdat zij het oog gevestigd moeten hebben op de zeden en gewoonten en de vooroordeelen van de Javanen. Een voornaam middel tot kennis van deze bijzonderheden is de taal, die ons leert lezen in de ziel en het hart van een volk; de Javaansche taal is dan ook de spiegel van het Javaansche volkskarakter. De beoefenaar van die taal leert dat volk kennen als uitmuntende in wellevendheid: want het Krămă, *d. i., de taal der wellevendheid, is een voornaam bestanddeel van die taal, dat niet alleen in het openbaar door den mindere tegen den meerdere gebruikt wordt, maar ook in huis tegen ouders en oudere broeders en zusters. Ook een gelijkmatige en bedaarde wijze van spreken, zonder sterke gesticulaties, behoort tot de wellevendheid; en de Europeaan, wil hij niet bij den Javaan voor onbeschaafd gehouden worden, moet dit in zijn spreken met den Javaan in acht nemen. — Ten einde de aandacht op een paar punten van anderen aard te vestigen, wijst de Voorzitter op den grooten eerbied, dien de Javanen hebben voor de graven van hun ouders,*

en op de bijzondere omstandigheid, dat zij zelfs een maand van het jaar hebben afgezonderd, om daarin die graven te bezoeken en te eeren. De eer van zijn ouders en voorouders ongeschonden te bewaren, is een eerste pligt in het zedelijk wetboek van den Javaan: de Europeaan moet dit weten en in acht nemen. Verder doet de Voorzitter opmerken, dat de polygamie op Java, even als elders in het Oosten, een grooter mate van jaloezij in het leven roept, als bij ons, en dat het raadzaam is, in den omgang met de inlanders dit vooral in het oog te houden. Tegen vrouwen en dochters van Javanen moet men zich wachten voor galanterie.

De heer POTTER *bevestigt hetgeen gezegd is omtrent de welleevendheid van de Javanen, en voert daarbij tot versterking van zijn meening aan, dat er in de Javaansche taal geen scheldwoorden zouden bestaan. — Hij wijst ook op het vooroordeel der Javanen omtrent plaatsen, waar zij meenen, dat geesten huizen, en die* singit *(eerbiedwekkend) genoemd worden.*

De heer VAN HEEL *verhaalt, dat hij eens verpligt was, een waringin, die als* singit *bij de bevolking bekend was, te doen omkakken; doch dat hij het niet gedaan kon krijgen, dan na de hulp van een priester ingeroepen, en een sidekah gegeven te hebben.*

De heer WILLER *vermeldt zijn ondervinding, dat er eens op een dessert een soort djĕroek niet gegeten werd, omdat die geoordeeld werden vergiftigd te zijn; en dat een voornaam inlandsch ambtenaar hem, als den grond voor die vermeende vergiftiging, een volksgeloof mededeelde, volgens hetwelk één vrucht van dien boom zou gewijd zijn aan een geest, die niet eerder bevredigd zou zijn, dan nadat iemand die vrucht gegeten had en aan de gevolgen daarvan overleden was.*

De heer POTTER *verklaart dit volksgeloof als ons "roetangels en klemmen." Eén vrucht zou wezenlijk vergiftigd zijn door den eigenaar; en daar zij onbekend is bij de menigte, zou zij afschrikken om te stelen.*

De heer BLEEKER *betwijfelt de vergiftiging, maar niet het praatje.*

De heer VAN HEEL *meent zich te herinneren, dat er in der*

tijd een Commissie is benoemd, om naar die vergiftiging onderzoek te doen.

De heer WILLER *verklaart, dat de vruchten op de markt, door middel van pijpjes, vergiftigd werden.*

De heer POTTER *brengt deze vermeende of wezenlijke vergiftiging in verband met een volksgeloof, volgens hetwelk iemand, die vergiftigd is, dengeen die hem vergiftigd heeft, rijk en gelukkig maakt.*

Om aan te toonen hoever de Javanen gaan in hun vooroordeel, verhaalt hij een geval van een vrouw, die, bij haar eerste zwangerschap een sidekah moest geven (tingkeb), *doch van haar man daarvoor geen geld kon krijgen, omdat hij het niet had, een kind, dat gouden bellen in de ooren had, de keel toekneep en zich van die bellen meester maakte.*

De heer GALLOIS *wijst er op, dat de Javaan onder alle omstandigheden gehecht blijft aan zijn zeden en gewoonten. Hij verhaalt een geval van een adellijken Javaan, die jaren lang in Europa was geweest en, na zijn terugkomst op Java, een neef, die Regent was, bezoekende, onder aan de trap gehurkt bleef zitten, en, nadat hij genaderd was de voeten en knieën van zijn neef kuste, totdat hij eindelijk verlof kreeg, om op een stoel te gaan zitten.*

De heer VAN DER GON NETSCHER *deelt mede, dat Sentot en Dipo Negoro aarde van Java lieten komen, om daarin begraven te worden.*

De heer GROSHANS *vergelijkt daarmee dergelijke bijzonderheden in Europa, zoo als het doopen met water uit de Jordaan. Ook wijst hij op andere bijzonderheden, die men in Europa vroeger had, en die nu nog in het Oosten bestaan, bijv. het bijgeloof van de Japanezen omtrent lijkopening.*

De heer ROORDA *doet opmerken, dat ook de Javanen, ten minste de voornamen, tegen lijkopening bij vergiftiging zijn.*

De heer BLEEKER *verklaart, dat de bezwaren daartegen bij het algemeen niet zoo erg zijn.*

De heer VAN HEEL *vermeldt het bijgeloof van den Javaan, dat mogelijk de geest van een van zijn voorouders in deze of die krokodil is gevaren.*

De heer WILLER *deelt mede, dat het op Sumatra, niet op Java, als een beleediging wordt beschouwd, wanneer men iemand naar zijn naam vraagt.*

De heer GALLOIS *meent, dat zulk een vraag ook op Java wel beschouwd wordt als een beleediging. De Javanen veranderen dikwijls van naam, ook als hun een ongeluk treft.*

De heer BLEEKER *brengt het "boeren" te sprake, als iets, dat na een maaltijd in 't geheel niet onfatsoenlijk gehouden wordt.*

De heer ROORDA *verklaart dat "boeren" met de opmerking, dat ook bij de landlieden in Friesland het oprispen na een onthaal, niet onfatsoenlijk geacht wordt, maar integendeel tot bewijs moet strekken, dat zij het onthaal en hun gastheer of gastvrouw zooveel mogelijk eer hebben willen aandoen.*

De heer NIEMANN *merkt op, dat een dergelijke gewoonte ook in de Levant bestaat.*

De heer KEIJZER *vestigt de aandacht op hetgeen de Javanen noemen* gotong majit, *dat eigenlijk beteekent, wat een lijk naar 't graf brengt, en toegepast wordt op de regenboog, zekeren bouw van huizen, enz., wat daarom als onheilspellend beschouwd wordt.*

De heer GALLOIS *herinnert aan de goede en kwade voorteekenen, die de Javanen in het haar van de paarden opmerken, en verhaalt van een Regent op Java, dat hij de voetstappen van paarden, met kwade voorteekenen in het haar, als die op zijn erf gekomen waren, liet uitgraven.*

Ten slotte merkt de Voorzitter op, hoe uit al het gesprokene blijken kan, van welk een nut het voor den toekomstigen ambtenaar is, om vóór zijn aanstelling met de zeden en gewoonten, denkwijze en vooroordeelen van de Javanen goed bekend te worden, daar hij, indien hij hetzelfde door ondervinding moet leeren, vóór die ondervinding blootgesteld zou zijn aan erge verkeerdheden; en van hoeveel belang derhalve de studie van de Javaansche taal voor hem zijn moet, daar niets zoo geschikt is, om iemand met het geheele karakter en denkwijze van eenig volk bekend te maken, dan de studie van de taal van dat volk.

VERSLAG

VAN

DEN STAAT EN DE WERKZAAMHEDEN

DES

INSTITUUTS,

GEDURENDE HET INSTITUUTSJAAR 1861/62.

Het vorige verslag eindigde met den wensch, dat het Instituut in zijn tweede decennium steeds meer en meer mogt bijdragen tot de bevordering van de Taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië. Gij, mijne heeren, moogt met regt vragen: zijn wij in het eerste jaar van dat tweede tijdvak naar ons vermogen daaraan werkzaam geweest?

Het eerste, dat het Bestuur in het vorig jaar moest volbrengen, was het sluiten van een nieuwe overeenkomst tot uitgave van onze "Bijdragen," waarbij het nieuwe doel, dat men zich had voorgesteld, werd in het oog gehouden. Den 15den Junij j.l. werd die overeenkomst gesloten, waarvan de hoofdbepalingen op het volgende nederkomen: de "Bijdragen" zullen worden uitgegeven bij den heer Frederik Muller, die ze zal laten drukken, wat formaat en letter betreft, gelijk het tijdschrift de *Gids*, doch op beter papier; het Instituut koopt van den uitgever 300 exemplaren of meer en betaalt daarvoor 8 centen per vel; voor de uitgave van de *Werken* van het Instituut zal bij voorkeur worden onderhandeld met den uitgever van de "Bijdragen;" de overeenkomst loopt van 1 Mei 1861 tot 1 Mei 1862 en wordt na afloop van dien tijd stilzwijgend verlengd, met wederzijdsche verpligting het op te zeggen zes maanden voor den tijd, waarop men het wenscht te eindigen. Op die wijs meende het Bestuur het best te handelen met het oog zoowel op het tegenwoordige als op de toekomst, daar er nu steeds een spoedige gelegenheid bestaat tot verandering van de voorwaarden, als dit noodig

of nuttig mogt schijnen. Dat de toezegging, om zoo veel mogelijk alle twee maanden een aflevering van de "Bijdragen" in het licht te geven, is nagekomen, behoeft u niet te worden medegedeeld, omdat ieder uwer zijn exemplaar wel zal zijn geworden.

In het vorig verslag is vermeld dat het Instituut door de welwillende medewerking van de Regering in staat is gesteld om het belangrijk rapport van de Commissie, belast met een wetenschappelijk onderzoek van Nieuw Guinea door den druk algemeen bekend te maken. Omdat het werk in handen van bevoegde beoordeelaars moest worden gesteld, werd het begin van de uitgave vertraagd; omdat het werk voorzien is van veel platen en kaarten, kon de uitgave niet spoedig voortgaan. Thans is het werk zelf bijna geheel afgedrukt; de platen en kaarten zijn voor een groot gedeelte gereed; de op onze overeenkomst steunende verwachting, dat het boek met 1° Julij aanstaande in het licht zal verschijnen, zal dus waarschijnlijk niet worden teleur gesteld.

Een van de eerste handelingen van het Bestuur na de laatste algemeene Vergadering, was het kiezen van een onderwerp, waaromtrent in Indië een onderzoek zou kunnen worden ingesteld. De keuze viel op het grondbezit op Java. De moeijelijkheid echter, om de daartoe betrekkelijke vragen zóó in te rigten en te formuleren, dat de daarop inkomende antwoorden deze aangelegenheid in al haar bijzonderheden doen kennen, deed besluiten om vooraf de praktijk te raadplegen en te zien wat er reeds aan dat onderwerp is gedaan. Terstond deed zich voor het groote enquête, dat eenige jaren geleden aangaande de suikerkultuur op Java was ingesteld; bij dat onderzoek was er voor elke suikerfabriek een monographie geschreven, die ook ten opzigte van de verhoudingen, waarin de dessabewoners tot hun gronden staan, veel belangrijke bijzonderheden moest vermelden; in die monographiën moest een blik worden geworpen, eer dat men met het onderzoek aangaande het landbezit op Java kon verder gaan. Een verzoek, gerigt aan zijne Excellentie den Minister van Koloniën om inzage van die monographiën voor het genoemde doel, werd welwillend, doch onder bepaalde voorwaarden toegestaan; ten gevolge daarvan zijn er reeds acht en vijftig van de drie en zeventig monographiën, die bij het Departement van Koloniën aanwezig zijn, onderzocht en het noodige daaruit opgeteekend. Met grond mag men daarvan verwachten, dat men door hetgeen gedaan is, spoedig het doel een stap nader zal komen.

De opheffing van de Rijkscommissie voor de statistiek deed het Bestuur van het Instituut er op bedacht zijn, om het gedeelte van de werkzaamheden van die opgeheven Commissie, dat op Nederlandsch Indië betrekking had, binnen den werkkring van het Instituut te begrijpen. Het Bestuur heeft dit aan Zijn Excellentie den Minister van Koloniën te kennen gegeven en zich met een daartoe betrekkelijk verzoek tot hem gewend; de aangewende pogingen zullen, naar het Bestuur vertrouwt, tot een vollediger kennis van het bevolkingscijfer van Indië kunnen leiden.

De toestand van onze finantiën kan worden beschouwd als zeer voldoende, bedragende een zuiver overschot *f* 3,280.39, behalven de nog te wachten contributiën in Indiën van twee jaren, en de aanstaande groote uitgaven zullen daarmee gemakkelijk kunnen worden bestreden.

Dit verslag zal U, mijne heeren, de overtuiging hebben gegeven, dat er in het afgeloopen jaar is gezaaid; laat ons hopen, dat wij in een niet verwijderde toekomst zullen kunnen maaijen.

REGLEMENT

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIE,

GOEDGEKEURD EN BEKRACHTIGD DOOR Z. M. DEN KONING,
BIJ KABINETSCHRIJVEN VAN 6 JULIJ 1856, N°. 65 EN VAN 5 JUNIJ 1859.

I. VAN HET INSTITUUT IN HET ALGEMEEN.

Art. 1. Het doel van het Instituut is de bevordering van de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

Art. 2. Het Instituut staat in verbinding met het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, tot wederkeerige dienst en hulp in voorkomende gevallen.

Art. 3. De zetel van het Instituut is daar, waar de Koninklijke Akademie ter opleiding van ambtenaren voor Nederlandsch Indië gevestigd is.

Art. 4. Het Instituuts-jaar gaat in met 1 Mei.

II. VAN DE LEDEN.

Art. 5. De Leden zijn gewone Leden, Leden donateurs en buitenlandsche Leden.

De geldelijke bijdrage der gewone Leden is twaalf gulden in het jaar. Die eene jaarlijksche bijdrage geven van vijf en twintig gulden of meer, zijn Leden donateurs.

Personen buiten Nederland en zijne overzeesche bezittingen woonachtig, wier verbinding aan het Instituut wenschelijk geacht wordt, kunnen door het bestuur tot buitenlandsche Leden worden benoemd. Van hen wordt geene geldelijke bijdrage gevorderd.

Die gewoon Lid of Lid donateur wenscht te worden, rigt zich, met opgaaf van zijne woonplaats, tot den Secretaris van het Bestuur, en ontvangt van hem het bewijs van lidmaatschap. In Nederlandsch Indië wendt men zich, ten zelfden einde, tot de Commissarissen van het Instituut. Bedenkingen tegen de uitreiking van het bewijs van lidmaatschap, worden door den Secretaris of de Commissarissen gebragt ter kennis van het Bestuur, hetwelk daarover beslist, of wel de zaak onderwerpt aan het oordeel der Algemeene Vergadering.

Art. 6. De jaarlijksche bijdrage wordt betaald op kwitantie, in Nederland van den Penningmeester, in Indië van een der Commissarissen.

Art. 7. Ingeval iemand in de betaling der contributie twee jaren ten achteren is, geeft de Penningmeester daarvan kennis aan het Bestuur. Het Bestuur of de Commissarissen zijn gemagtigd om zoodanig Lid vervallen te verklaren van zijn lidmaatschap.

De toezending der werken van het Instituut wordt bij achterlijkheid in de contributie terstond gestaakt.

III. VAN HET BESTUUR.

Art. 8. De leiding van het Instituut is opgedragen aan een **Bestuur**, bestaande uit twaalf leden, waarvan één **President**, één **Vice-President**, en één **Penningmeester**, die door de leden van het Bestuur uit hun midden gekozen worden.

Alle jaren treden, naar rang van benoeming, drie leden af, die eerst na een jaar herkiesbaar zijn.

De **Secretaris** wordt jaarlijks door het Bestuur uit zijn midden of uit de overige Leden van het Instituut benoemd.

Art. 9. De Leden van het Bestuur worden, in de algemeene vergadering van Mei, bij stemming met gesloten briefjes benoemd. Voor elke vacature wordt door het Bestuur een drietal aan de Vergadering voorgesteld, zonder dat zij evenwel in hare keus daardoor gebonden is.

Art. 10. Wanneer tusschentijds plaatsen in het Bestuur openvallen, worden zij aangevuld in de daarop volgende algemeene vergadering. De Leden op deze wijze benoemd, treden af op den tijd bepaald voor hen, in wier plaats zij zijn gekozen.

Art. 11. In Nederlandsch Indië worden de belangen van het In-

stituut behartigd door drie Leden-Commissarissen, te benoemen door het Bestuur.

Zij benoemen Leden-Correspondenten op die plaatsen in Nederlandsch-Indië, waar hun dit wenschelijk toeschijnt tot bereiking van het doel van het Instituut.

Art. 12. Het Bestuur vergadert ten minste alle twee maanden, daar en wanneer het goedvindt.

Art. 13. De President van het Bestuur leidt de orde der werkzaamheden in alle vergaderingen en handhaaft de reglementen van het Instituut.

Art. 14. Bij afwezigheid van den President treedt de Vice-President in al zijne functiën; bij afwezigheid van beiden, de oudste in jaren der aanwezige Leden van het Bestuur. De Secretaris is van het Voorzitterschap verschoond.

Art. 15. De Secretaris voert de correspondentie van het Instituut en houdt de notulen der vergaderingen. Wanneer hij geen Lid is van het Bestuur heeft hij in de Bestuursvergaderingen slechts eene raadgevende stem.

Art. 16. Aan den Penningmeester is het beheer der geldmiddelen opgedragen, onder toezigt van het Bestuur. Hij doet geene betalingen dan na daartoe door het Bestuur te zijn gemagtigd.

Art. 17. De Commissarissen vertegenwoordigen in Indië het Bestuur des Instituuts in de bij dit reglement bepaalde gevallen (art. 5, 7, 18 en 19).

Art. 18. De Commissarissen belasten zich met de toezending van de Bijdragen en Werken aan de Leden in Indië en met het geldelijk beheer daar te lande.

Zij doen jaarlijks verslag van hunne werkzaamheden en rekening en verantwoording aan het Bestuur.

IV. VAN DE WERKZAAMHEDEN VAN HET INSTITUUT.

Art. 19. Het Instituut bevordert het doel, aangewezen in Art. 1, door zooveel mogelijk de algemeene medewerking uit te lokken en aan te moedigen.

Art. 20. Daartoe stelt het aan ieder, die tot dit doel wil medewerken en de vruchten zijner nasporingen bekend maken, de gelegenheid open, voor kleinere opstellen in Bijdragen tot de taal-,

land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, en voor stukken van grooteren omvang in eene reeks van Werken.

Art. 21. Ook stelt het Bestuur vragen voor ter beantwoording en zal het op elke andere wijze verdienstelijke ondernemingen van elken aard, in zoover zij tot den werkkring van het Instituut behooren, aanmoedigen en beloonen.

Art. 22. De Bijdragen en Werken worden kosteloos aan de Leden verstrekt. Zij worden ook door middel van den boekhandel verkrijgbaar gesteld.

Art. 23. De stukken voor de Bijdragen of Werken bestemd, worden aan den Secretaris gezonden; hij is met de zorg voor de uitgaaf belast. Vooraf doet hij van de ingekomen stukken opgaaf aan den President, door wien zij kunnen gesteld worden in handen van eene speciale commissie om te dienen van advies. De President geeft, in dit geval, van zijne verrigting kennis in de eerstvolgende Bestuursvergadering.

Art. 24. De inzenders van stukken, die geplaatst worden in de Bijdragen of in de Werken, ontvangen een honorarium met of zonder grooter of kleiner aantal presentexemplaren, door het Bestuur in overleg met hen te bepalen.

Art. 25. Een stuk, hetwelk niet geplaatst wordt, ontvangt de inzender, op zijne aanvrage, terug. Het Instituut is bevoegd daarvan afschrift te houden.

V. VAN DE ALGEMEENE VERGADERINGEN.

Art. 26. Eene algemeene vergadering heeft plaats op den tweeden Zaturdag in Mei en verder zoo dikwijls het Bestuur zulks noodig oordeelt.

De Leden worden veertien dagen te voren tot het bijwonen der algemeene vergaderingen beschreven, met opgaaf van de punten ter behandeling.

Art. 27. Op de algemeene vergadering van Mei geeft het Bestuur een verslag van den staat en de werkzaamheden van het Instituut gedurende het afgeloopen Instituuts-jaar, en doet rekening en verantwoording van de geldmiddelen.

Daarna worden de nieuwe Leden voor het Bestuur benoemd.

Eindelijk worden mededeelingen aangehoord of voorstellen overwogen, eerst van het Bestuur en vervolgens van de Leden, die zich

daartoe, vóór den aanvang der vergadering, bij den President hebben aangemeld. Andere voorstellen worden niet in overweging genomen, dan op besluit van de vergadering.

Het jaarlijksch verslag wordt gedrukt in de Bijdragen.

Art. 28. Alle besluiten worden opgemaakt bij volstrekte meerderheid van stemmen der aanwezige medestemmende Leden. Bij het staken der stemmen heeft de President eene beslissende stem.

VI. ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 29. De eigendommen van het Instituut worden bewaard in een der localen van de Koninklijke Akademie.

Art. 30. De Secretaris is belast met de functiën van Bibliothecaris.

Art. 31. Het gebruik van de boeken, platen en kaarten aan het Instituut toebehoorende, is aan de Leden toegestaan op bewijs van ontvangst en onder voorwaarde van teruggave na veertien dagen.

Art. 32. Het Bestuur brengt elk voorstel tot verandering van dit Reglement in de Algemeene Vergadering. De voorgestelde verandering moet door eene meerderheid van twee derden der aanwezige Leden zijn aangenomen, alvorens aan de goedkeuring van Z. M. den Koning te kunnen worden onderworpen.

Art. 33. Een voorstel tot verandering van dit Reglement, uitgaande van de Leden, moet ten minsten zes weken te voren, door twintig of meer Leden, bij het Bestuur worden ingediend.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË

IN NEDERLAND.

BESCHERMHEER:

Z. M. DE KONING.

LEDEN DONATEURS.

Z. K. H. Prins HENDRIK der Nederlanden.
Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden.
De Nederlandsche Handelmaatschappij.

Mr. H. J. VAN BUREN, Rotterdam.
P. A. O. VAN WAVEREN PANCRAS CLIFFORD, Amsterdam.
Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST, Deventer.
DUDOK VAN HEEL, Amsterdam.
Prof. G. J. MULDER, Utrecht.
C. F. PAHUD, 's Gravenhage.
Jhr. J. C. REYNST, 's Gravenhage.
J. J. ROCHUSSEN, 's Gravenhage.
H. VAN RYCKEVORSEL, Rotterdam.
D. SCHELTEMA, Haarlem
Dr. G. SIMONS, 's Gravenhage.
J. SPENGLER, Amsterdam.
Mr. C. VISSCHER, Arnhem.
P. VAN VLISSINGEN, Amsterdam.
A. L. WEDDIK, Utrecht.

GEWONE LEDEN.

Het Nederlandsche Bijbelgenootschap.
Het Nederlandsche Zendelinggenootschap
De Geneeskundige School te Rotterdam.
Het Studenten-gezelschap Woelang-wino lang te Delft.
Het Indisch Leesmuseum te Delft.
D. VAN AALST, 's Gravenhage.
Jhr. E. M. VAN ALPHEN, 's Gravenhage.
C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH, Amster
H. A. BAKE, Utrecht.
G. L. BAUD, 's Gravenhage.
A. J. BIK, Amsterdam.
P. VREEDE BIK, Rijswijk.
Dr. P BLEEKER, Leijden.
F. W. C. BLOM, Rotterdam.
H. J. BOOL, 's Gravenhage.
G. C. BOSCH REITZ, Amsterdam.
F. D. BOSSCHER, Amsterdam.
J. VAN LIMBURG BROUWER, 's Gravenhag
Mr. P. BRUNSVELD VAN HULTEN, 's Graven hage.
Dr. S. A. BUDDINGH, Arnhem.
F. D. COCHIUS, Breda.

F. J. P. CORNETS DE GROOT 's Gravenhage.
B. J. VAN DOREN, Brussel.
I. B. ENGELHARD, 's Gravenhage.
G. FOSTEIN, Haarlem.
G. A. GALLOIS, 's Gravenhage.
A. L. GASTMANN, Haarlem.
F. P. A. GERLINGS, Utrecht.
T. GEVERS DEYNOOT, 's Gravenhage.
T. GEVERS VAN ENDEGEEST, 's Gravenhage.
D. VAN DER GON NETSCHER, Delft.
G. GROEN VAN PRINSTERER, 's Gravenhage.
J. HASSELMAN, Herwijnen.
D. L. VAN HATTUM, Arnhem.
W. C. Baron VAN HEECKEREN TOT WALIEN, 's Gravenhage.
C. VAN HEEL, 's Gravenhage.
F. Mr. P. A. JUNIUS VAN HEMERT, 's Gravenhage.
D. VAN HERWERDEN, 's Gravenhage.
HERINK, Voorst.
W. R. Baron van HOEVELL, 's Gravenhage.
M. J. HOFFMANN, Leiden.
M. P. HOFSTEDE DE GROOT, Groningen.
HOFSTEDE, te 's Gravenhage.
J. J. DE HOLLANDER, Breda.
F. A. HOLMBERG DE BECKFELT, 's Gravenhage.
C. HOOYKAAS, 's Gravenhage.
JEKEL, 's Gravenhage.
KERKENAER, Delft.
A. KEYZER, Delft.
W. Baron DE KOCK, 's Gravenhage.
Mr. F. L. W. DE KOCK, 's Gravenhage.
M. J. KOENEN, Amsterdam.
KRABBE, 's Gravenhage.
R. LANGE, 's Gravenhage.
LEVTING, Voorst.
HOFT LOUDON, 's Gravenhage.
J. LOUDON, 's Gravenhage.
D. J. MACKAY, te 's Gravenhage.
J. MEINSMA, Delft.
E. P. DE MONCHY, Amsterdam.
F. MULLER, Amsterdam.
Mr. S. C. J. W. VAN MUSSCHENBROEK, Twello.
Mr. P. MIJER, Elburg.
Dr. G. K. NIEMANN, Rotterdam.
A. NOTTEBOHM, Rotterdam.
SLOET VAN OLDRUIENBÜRG, 's Gravenhage.
L. M. F. PLATE, Delft.
H. KLEYN VAN DE POLL, te Wageningen.
W. POOLMAN, Gouda.
H. D. POTTER, 's Gravenhage.
J. D. FRANSEN VAN DE PUTTE, Rotterdam
M. REYNST, Arnhem.
C. H. F. RIESZ, 's Gravenhage.
W. ROEST, 's Gravenhage.
Prof. T. ROORDA, 's Gravenhage.
C. RUEB, Rotterdam.
C. RUEB CZ., Rotterdam.
J. A. A. SANTHAGENS, Amsterdam.
Prof. H. SCHLEGEL, Leiden.
Jhr. Mr. W. SIX, 's Gravenhage.
H. A. C. SMISSAERT, 's Gravenhage.
J. W. H. SMISSAERT, 's Gravenhage.
W. T. E. SMISSAERT, Amsterdam.
A. B. COHEN STUART, 's Gravenhage.
Jhr. F. A. V. RIDDER DE STUERS, 's Gravenhage.
T. D. C. SUERMONDT, Utrecht.
Jhr. C. A. VAN SYPESTEYN, 's Gravenhage.
J. L. VAN TOL, te Arnhem.
H. NEUBRONNER VAN DER TUUK, Amsterdam.
G. H. UHLENBECK, 's Gravenhage.
Prof. P. J. VETH, Amsterdam.
Prof. G. W. VREEDE, Utrecht.
A. VROLIK, 's Gravenhage.
J. T. WILLER, 's Gravenhage.
Mr. W. WINTGENS, 's Gravenhage.
Mr. J. O. WIJNMALEN, Utrecht.
H. A. ELIAS, Kust van Guinea.

IN NEDERLANDSCH INDIË.

LEDEN DONATEURS.

J. J. BREYMANN, Kediri.
Jhr. J. F. HORA SICCAMA, Batavia.
Mr. L. W. C. KEUCHENIUS, Batavia.
Mr. A. PRINS, Batavia.
Dr. C. SWAVING, Batavia.

GEWONE LEDEN.

J. E. AKKERINGA, op Bangka.
T. AMENT, Batavia.
AQUASIE BOACHI, Preanger-Regentschappen.
J. H. L. D'AULNIS DE BROUILL.
A. J. BAKE, Soerabaja.
D. F. A. BANDIEQ, Batavia.
H. P. BARKMEIJER, Batavia.
Mr. W. A. BAUD, Preanger-Regentschappen.
Mr. J. W. S. VON BAUMHAUER, Montrado.
P. BEETS, Batavia.
N. P. VAN DEN BERG, Batavia.
Mr. W. R. BERGSMA, Batavia.
J. G. G. BIERHAUS, Batavia.
J. TH. BIK, Batavia.
J. DE BLAAUW.
J BLOK.
C. J. BOSCH, Banjoe-wangi.
Mr. L. G. BOURICIUS, Soerabaja.
G. A. BOUTMY, Batavia.
Mr. W. À BRAKEL REIGER, Batavia.
P. M. VAN MEETEREN BROUWER, Pasoeroean.
Mr. L. A. P. F. BUYN, Batavia.
A. H. BLOKZEYL, Bali.
F. BUYN, Poerbolinggo.
G. M. BIJVANK, Batavia.
H. D. CANNE, Lampongs.
W. CANNEMAN, Samarang.
C. CASTENS, Grĕsik.
F. M. G VAN CATTENBURGH, Amboina.
Mr. J. A. VAN DER CHYS, Batavia.
C. E. LE CLERCQ, Toebau.
P. P. DU CLOUX, Tebing-tinggi.
J. A. COBLYN, Samarang.
J. CONRAD, Pontianak.
Mr. M. P. A. COSTER, Soerabaja.
J. VAN DER CRAB, Ternate.
J. CRAMER, Priaman.
A. J. B. VAN DELDEN, Batavia.
S. VAN DEVENTER JSZ., Batavia.
H. VON DEWALL, Riouw.
J. W. C. DIEPENHEIM, Batavia.
J. VAN DER EB, Pasoeroean.
Mr. R. A. EEKHOUT, Batavia.
H. C. VAN EYBERGEN, Amboina.
J. C. FRAISSINET, Soerakarta.
E. FRANCIS, Batavia.
C. F. VON FRANQUEMONT, Oengaran.
J. P DE GAAY FORTMANS.
J. P. F. GERICKE, Poerbolinggo.
Mr. C. F. GOLDMAN, Amboina.
W. J. VAN DE GRAAFF, Batavia.
J. S. G. GRAMBERG.
C. DE GROOT, Buitenzorg.
J. F. HAASE, Rembang.
J. HAGEMAN JCZ., Soerabaja.
Jhr. Mr. F. JUNIUS VAN HEMERT, Batavia.
Mr. G. T. H. HENNY, Makasar.
Mr. G. J. B. HENNY, Batavia.
Mr. W. A. HENNY, Angkola.
Mr. R. V. HEYLIGER, Batavia.
Mr. H. A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, Batavia.
K. F. HOLLE, Preanger-Regentschappen.
Mr. C. HULTMAN, Batavia.
H. C. HUMME, Pasoeroean.
A. J. F. JANSEN, Menado.
P. JANSZ, Djapara.
W. A. JELLINGHAUS, Soemedang.
W. DE JONG, Samarang.
Dr. FR. JUNGHUHN, Preanger-Regentschappen.

Mr. H. C. M. VAN KERVEL, Batavia.
Mr. P. H. DER KINDEREN, Batavia.
A. KEIJPHORST, Besoeki.
G. J. C. KOLFF, Batavia.
Mr. D. KOORDERS.
C. F. LAMMERS VAN TOORENBURGH, Samarang.
J. F. W. A. LANGE, Tjeribon.
W. DE LANOY, Desima.
Mr. F. F. L. C. LAST, Batavia.
Jhr. Mr. H. J. W. VAN LAWICK VAN PABST, Rembang.
J. C. DE KOCK VAN LEEUWEN, Batavia.
Mr. H. D. LEVYSSOHN NORMAN, Batavia.
Mr. A. LOUDON, Batavia.
G. R. LUCARDIE, Madioen.
T. H. N. LUCASSEN, Tjeribon.
P. F. W. LUCASSEN.
J. J. MEDER, Keboemen.
L. D. MEIJER.
Mr. P. C. MAAS GEESTRANUS, Palembang.
P. W. MENU, Batavia.
J. MILLARD, Pati.
A. MOHR, Batavia.
C. VAN DER MOORE, Tjandjoer.
J. MULLEMEISTER.
A. L. H. A. NAGEL, Kedoe.
Jhr. Mr. H. G. B. NAHUYS.
Mr. S. C. H. S. NEDERBURGH, Batavia.
E. NETSCHER, Batavia.
P. N. NIEUWENHUYZEN, Riouw.
Mr. P. J. J. C. VAN NIEUWENHOVEN HELBACH, Samarang.
Dr. P. L. ONNEN, Soerabaja.
P. C. V. OOSTERZEE, Samarang.
A. W. A. VAN OPHUYSEN, Bengkoelen.
Mr. F. T. PAHUD, Buitenzorg.
Pangeran ARIÀ TJÀNDRÀ NEGÀRÀ, Demak.
Mr. D. L. F. DE PAULY, Batavia.
J. K. H. PHITZINGER, Tjeribon.
RADEN ADIPATI ARIÀ DANOE NINGRAT, Magelang.
RADEN SALEH, Batavia.
J. D. RUYS, Batavia.
Jhr. O. RENDORP, Ternate.
J. G. F. RIEDEL, Menado.
Mr. P. J. ROOSEGAARDE BISSCHOP, Soerabaja.
E. H. M. RUDOLPH, Probolinggo.
G. P. SCHIMPF.
W. SCHMINCKE, Saparoea.
G. C. SCHONK, Banjoewangi.
Mr. F. H. E. SCHUSLER, Batavia.
J. H. DE SENERPONT DOMIS, Ngawi.
J. C. A. SIMON THOMAS, Batavia.
N. D. VAN SLYPE, Salatiga.
J. W. C. VAN STEEDEN, Soerabaja.
E. SUERMONDT, Batavia.
Mr. A. J. SWART, Batavia.
J. VAN SWIETEN, Padang.
A. SWAVING, Salajer.
A. THYSSEN, Salatiga.
J. H. TIDEMANN, Batavia.
Mr. D. J. A. TOLLENS, Batavia.
R. SLEESWYK VEENSTRA, Batavia.
J. C. T. VIGELIUS, Kota-Nopan.
H. SCHRODER VISSER, Batavia.
J. VYZELAAR, Pekalongan.
G. WASSINK, Batavia.
A. W. KOTER VAN WISSEKERKE, Soerabaja.
H. WITTICH, Batavia.
Jhr. Mr. H. C. VAN DER WYCK, Batavia.
J. ZOETELIEF, Jogjokarta.

BUITENLANDSCHE LEDEN.

J. CRAWFURD, Londen.
ED. DULAURIER, Parijs.
H. C. VON DER GABELENTZ, Altenburg.
CHR. LASSEN, Bonn.
S. MULLER, Freiburg in Baden.

BESTUUR.

	jaar van aftreding.
Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG, *President*	1866.
Dr. P. BLEEKER, *Vice-President*	1865.
J. GALLOIS, *Penningmeester*	1863.
S. KEYZER, *Secretaris*	1864.
Mr. P. BRUNSVELD VAN HULTEN	1863.
J. L. B. ENGELHARD	1864.
J. D. VAN HERWERDEN	1865.
Prof. J. HOFFMANN	1864.
H. D. POTTER	1865.
J. W. H. SMISSAERT	1863.
J. T. WILLER	1866.
Mr. W. WINTGENS	1866.

H. J. BOOL, *Tweede Secretaris* .

BIBLIOTHEEK.

AANWINSTEN GEDURENDE HET INSTITUUTSJAAR 1861/62.

De uitgaven van de Genootschappen, waarmede het Instituut in betrekking staat, zijn bijna geregeld ontvangen.

H. N. VAN DER TUUK, Bataksch leesboek, bevattende stukken in het Tobasch, Mandailingsch en Dairisch, Eerste en Tweede Stuk. (*Van den Minister van Koloniën.*)

Periodieke volkstellingen op Java. Rapport van de Rijkscommissie voor Statistiek, dd. 's Gravenhage, 31 December, 1861. (*Van denzelfden*).

Verslag van den handel, de scheepvaart en de inkomende en uitgaande regten op Java en Madura over het jaar 1860. (*Van denzelfden*).

B. H. HODGSON, ESQ. Essay the First, on the Koech, Bódo and Dhimál tribes. Hierbij zijn gevoegd eenige afzonderlijke stukken over de aborigines van Indië, welke vroeger in tijdschriften zijn opgenomen en later door den Schrijver zelf verbeterd. (*Van den Schrijver.*)

CHR. LASSEN, Indische Alterthumskunde, Vierten Bandes Zweite Hälfte. (*Van den Schrijver.*)

Mr. L. C. D. VAN DIJK, Neêrlands vroegste betrekkingen met Borneo, den Solo-Archipel, Cambodja, Siam en Cochin-China (*Van de weduwe van den Schrijver.*)

J. B. J. VAN DOREN, Bijdragen tot de kennis van verschillende overzeesche landen, volk, enz. Eerste deel. (*Van den Schrijver.*)

Mr. J. A. VAN DER CHIJS, De Bataviasche Nouvellen van 1744—1746 en de Bataviasche Koloniale Courant van 1810—1811. (*Van den Schrijver.*)

F. A. W. MIQUEL, Flora van Nederlandsch Indië. (vervolg).

VRAGEN,

TER VOLDOENING AAN ART. 21 VAN HET REGLEMENT.

TAALKUNDE.

1. Door welke bijzonderheden onderscheidt zich de spreektaal in de onderscheidene Residenties van Java (met uitzondering van de Soenda-landen) van de taal, zoo als die gesproken wordt in het Soerakartasche?

Al wat iemand, in de een of andere Residentie wonende, daaromtrent kan mededeelen, hetzij veel of weinig, zal aangenaam zijn. Bijzonder aangenaam zal het zijn, behalve algemeene opmerkingen omtrent uitspraak, grammatica en spraakgebruik van woorden, daarvan eene proeve te ontvangen door het overschrift van eenige reeds uitgegeven Javaansche gesprekken of zamenspraken (zoo als die van den Heer WINTER) met al die veranderingen, die het afwijkend spraakgebruik in zulk eene andere Residentie zou vorderen.

2. Welke taal is het Madureesch, zoo als dit *gesproken* wordt? — Elke bijdrage tot de kennis van deze taal, hetzij dan meer of minder volledig, zal met genoegen ontvangen worden. Als proeve wenscht men eenige uitgegevene *Javaansche* gesprekken of zamenspraken in het *Madureesch* overgebragt te zien. Ook zal de mededeeling van allerlei Maduresche geschriften in proza, zoo als verhalen of legenden, brieven en dergelijke stukken zeer aangenaam zijn.

LAND- EN VOLKENKUNDE.

3. Men verlangt te bezitten portretten van inlanders van alle mogelijke stammen in den Indischen Archipel, in kleuren. — De portretten moeten zijn *en face* en *en profil*. Waar de geheele ligchaamsbouw de stammen karakteriseert, zal het van belang zijn, eene afbeelding ten voeten uit te ontvangen. Van de eilanden, waar de bevolking in berg- en strandbewoners onderscheiden is, verwacht men afbeeldingen van individus dier beide afdeelingen; en evenzoo, waar een verschil als 't ware in kasten, op een' oorspronkelijk uitheemschen oorsprong van een gedeelte der bevolking schijnt te wijzen. De grootte der portretten moet niet minder zijn, dan ¼ der natuurlijke. Het is noodig, dat de afbeelding, behalve van de juiste aanwijzing der woonplaats van den individu, tevens van eene schriftelijke opgaaf der in hem voorgestelde tijpe vergezeld zij.

Men maakt van deze gelegenheid gebruik ter aanbeveling van het verzamelen van schedels. In de belangrijkste schedel-collectiën in ons Vaderland zijn Oost-Indische schedels nog steeds eene zeldzaamheid.

4. Ten einde eenige groote gapingen in onze geograpische en ethnographische kennis van de Ned. Oost-Indische Bezittingen aan te vullen, zijn nog altijd wenschelijk:

Eene breedere beschrijving der Palembangsche bovenlanden.

5. Eene beschrijving van het Gouvernement van Makasar.

6. Eene beschrijving van het geheele eiland Halmaheira, of althans van de drie zuidelijke schiereilanden, daar het noordelijke in het Indisch Archief, deel I, reeds uitvoerig door den Heer WILLER beschreven is.

7. Eene beschrijving van de zoogenaamde Papoesche eilanden, tusschen Halmaheira en Nieuw-Guinea.

8. Eene beschrijving van de Soela-eilanden.

9. Men vraagt eene zooveel mogelijk juiste beschrijving van den handel, die plaats vindt te *Palo*, aan de Westkust van Celebes, en te *Parigi*, in de baai van Tomini.

10. Men verlangt eene omstandige beschrijving der verschillende volkstammen, die den Archipel bezuiden de straat van Singapoera en dien van Lingga bewonen, voornamelijk met vermelding hunner afkomst, taal en gebruiken.

11. Eene dergelijke beschrijving der Bajau's, Orang-laut, enz., of in 't algemeen van al die inlandsche stammen, die den meesten tijd op zee in hunne praauwen doorbrengen, waar zij zich met de vischvangst, tripangvangst enz. generen.

12. Men vraagt eene beschrijving der op vele plaatsen verschillende gebruiken en feestelijkheden, die onder de inlandsche bevolking van het eiland Java, bij besnijdenis, huwelijk, begrafenis en dergelijke, plaats hebben, en waarbij vooral het onderscheid der standen veel invloed uitoefent.

De Vorstenlanden komen hier minder in aanmerking, daar zij in dit opzigt beter dan de andere Residentiën op Java bekend zijn.

13. Welke zijn de volksvermakelijkheden der Javanen, zoowel diegene, welke men overal op Java, of althans in de meeste residentiën, aantreft, als zulke, die slechts aan enkele distrikten eigen zijn? Hoe hebben zij plaats? Wat is haar waarschijnlijke oorsprong? In hoever kunnen zij geacht worden het eigendommelijke volkskarakter uit te drukken?

Feesten als bedoeld in Vr. 12, zijn hier uitgezonderd, en de *meest bekende* der in deze vraag bedoelde volksvermakelijkheden komen, daar zij reeds dikwijls beschreven werden, thans voor die beschrijving niet meer in eene eerste plaats in aanmerking.

14. Welke zijn die zeden en gewoonten en de vooroordeelen der Javanen, wier kwetsing de Europeaan op Java, in zijn' omgang met den Inlander, niet alleen goedschiks kan, maar, ter bevordering der meest mogelijk goede verstandhouding met hem, ook daarenboven zorgvuldig behoort te vermijden?

15. Er wordt verlangd eene zoo veel mogelijk volledige beschrijving van het maatschappelijk leven in eene Javaansche dèsa of dorpgemeente. Onder anderen wordt gevraagd: Welk onderscheid in rang of in regten bestaat er tusschen de verschillende inwoners? Wie zijn de Sĕntânâ's? Welke zijn de vereischten van geboorte of anderzins, om het Bĕkĕlamt te kunnen bekleeden? Welke zijn de regten en verpligtingen van den Bĕkĕl? Hoe en naar welke regels geschiedt de verdeeling der sawah's en andere akkergronden? Zijn de akkergronden gemeentegronden, of heeft er ook particulier grondeigendom plaats? Waardoor is dit regt van eigendom dan verkregen? Waarin bestaat het particulier eigendomsregt op het water tot bewatering der sawah's? Welke inwoners zijn tot het doen van heerediensten verpligt? Wie zijn daarvan uitgezonderd? Welk aandeel verkrijgen zij, die

geen rijstvelden ter bearbeiding ontvangen hebben, in den rijstoogst? Welke regten hebben de inwoners op de onbebouwde of zoogenaamde woeste gronden, die tot hun dèsa behooren? Kan iemand door ontginning van een gedeelte daarvan zich eenig particulier grondeigendom, of eenig ander voorregt, verwerven? Hoe en naar welke regels heeft de repartitie van de op te brengene padjĕg of landrente plaats?

De beschrijving van deze en van alle andere merkwaardige bijzonderheden, die het maatschappelijk leven van eene Javaansche dorpgemeente kunnen schetsen, verlangt men door een statistiek van een dèsa opgehelderd te zien, met opgave van de dèsa en het gewest, dat men bepaaldelijk op het oog heeft, en welke afwijkingen daarvan in andere gewesten of dèsas aan den beantwoorder bekend zijn.

Het spreekt van zelf dat men op de kennis der Javaansche termen, waar die te pas komen, grooten prijs stelt.

16. Wordt gevraagd eene *naauwkeurige* omschrijving van *alle* zaken, die door de priesters volgens het Mohammedaansche regt worden beslist.

17. Uit welke priesters zijn de *priesterraden* zamengesteld, en welke vereischten moeten zij bezitten om tot leden van die raden te kunnen worden benoemd? met opgave hoe en waar dit in de verschillende streken van Java verschilt?

18. Onder de Javanen leefden weleer stammen, die dezelfde taal spraken, maar zich van hen onderscheidden door het betrachten van bijzondere plegtigheden bij huwelijken, geboorten en sterfgevallen. Men noemt ze *Kalang*, *Pinggir* en *Gadjah-mati*.

In de *Nawâlâ Pradâtâ* (art. 24) wordt van deze stammen genoeg gezegd tot opwekking, niet genoeg tot bevrediging der nieuwsgierigheid. Maar dit blijkt er althans uit, dat het onder de regering van PAKOE-BOEWÂNÂ den II^den^, nog der moeite waardig werd geacht te bepalen, dat het kind, onder de *Kalang's*, den staat des vaders, onder de *Pinggir's* en *Gadjahmati's*, dien der moeder volgt.

De aanteekeningen van MOUNIER op dat Wetboek (*Tijdschrift van N. I.* 2de Jaargang, I^ste^ deel), herhalen eenige der reeds door RAFFLES, in zijne *History of Java*, ter nedergeschrevene overleveringen omtrent den oorsprong der Kalang's. Zij verspreiden niet veel licht over het onderwerp.

Tijdens de scheiding van het Mataramsche Rijk, waren de Kalang's nog talrijk. De akte van verdeeling van het jaar 1755, wijst aan elk der beide Vorsten een getal van 3000 *tjatja's* van den stam der *Kalang's* toe.

De tegenwoordige orde van zaken heeft de onmiskenbare strekking om de ineensmelting der opgenoemde stammen met de overige Javanen te bespoedigen. Wil men derhalve omtrent de Kalang's, Pinggir's en Gadjahmati's berigten opzamelen, geschikt om de bestaande duisterheid te doen ophouden, dan behoort het onderzoek niet te worden uitgesteld.

Het Instituut voor de Taal- land- en volkenkunde van Neêrl. Indië vraagt:

a. Zijn heden nog onder de Javanen bekend de benamingen van *Kalang*, *Pinggir* en *Gadjah-mati?*

b. Hoe groot is hun aantal in de verschillende provinciën of districten van Java?

c. Wat is de oorsprong dier stammen, ook volgens hunne eigene overlevering?

d. Wat was hun toestand onder de oorspronkelijke vormen van het Javaansch bestuur, bij voorbeeld, onder de regering van den tweeden Pakoe-boewânâ? Leefden zij toen in afzonderlijke dessa's, onder eigene hoofden? Waren zij aan bijzondere lasten of dienstbaarheden onderworpen? Oefenden zij bepaalde beroepen uit en waren de overige hun verboden?

e. Welke bijzondere plegtigheden waren eertijds en nu nog bij hen in gebruik, en wat is de beteekenis van deze?

f. Wat is hun tegenwoordige toestand, zoo wel maatschappelijk, als godsdienstig?

g. Zijn zij van de overige Javanen door ligchaamsbouw en gelaatstrekken onderscheiden? Zoo ja, dan zouden ophelderende teekeningen belangrijk zijn.

19. Eene wetenschappelijke Verhandeling over de inlandsche muziek op het eiland Java.

20. Men vraagt eene zoo volledig mogelijke opgave der voorouderlijke wettelijke gebruiken, *hadat*, zoo als die bij de bevolking in het gebied der Westkust van Sumatra bestaan, en wel met vermelding van de oorspronkelijke spreuken, waarin die *hadat* vervat is, in de landtaal.

OUDHEIDKUNDE EN GESCHIEDENIS.

21. Gelijk overal elders, zoo worden ook op Java, als overblijfsels van vroegere onbeschaafde of minder beschaafde bewoners, eene menigte uit verschillende steensoorten bewerkte voorwerpen gevonden, wier bestemming en gebruik als wapenen, werktuigen of gereedschappen, in eenen tijd waarop de bewerking van metalen nog niet bekend of algemeen ingevoerd was, als genoegzaam zeker kunnen worden aangenomen.

In den laatsten tijd is de aandacht ook op Java, meer dan vroeger, op dergelijke, aldaar voorkomende, overblijfsels gevestigd.

Als bouwstoffen en tot voorbereiding van een opzettelijk onderzoek omtrent dit onderwerp wenscht men te vernemen:

a. Wáár die steenen werktuigen, wapenen enz. op Java, Sumatra, Borneo en Bali, of ook op andere eilanden onzer Oost-Indische Bezittingen, *als overblijfsels eener vroegere bevolking of eerste beschaving* gevonden worden?

Wáár en in welke gedeelten vooral op Java? — Bevestigt zich daarbij de opmerking, dat zij niet, of zeer zelden, in het oostelijke gedeelte van Java, dat rijk is in prachtige steenen gebouwen en beelden, voorkomen, en daarentegen in groote menigte gevonden worden in de westelijke gedeelten, waar die oude overblijfsels van bouw- en beeldhouwkunst ontbreken? Zoo ja, welke redenen meent men hiervan te kunnen geven?

b. Welke zijn de vormen, afmetingen en steensoorten dier oude werktuigen enz.? Waarin onderscheiden zich die steenen voorwerpen (*wiggen*, *hamers*, *bijlen*, *messen*, *speer- en pijlpunten*, *net- en spinsteenen enz. enz.*) van dergelijke die nog bij naburige wilde volken in gebruik zijn, — en waarin komen zij daarmede overeen?

c. Welke is de meening van de inwoners omtrent hunnen oorsprong en gebruik? Kennen zij aan die voorwerpen ook eenige heiligheid en kracht toe, of stellen zij hun bezit om andere redenen op eenigen prijs? Zoo ja, welke zijn die redenen?

d. Onder welke omstandigheden en bijzonderheden, door behoorlijk gezag hebbende en vertrouwen verdienende opgaven gestaafd, werden zij gevonden? In welke lagen? op welke diepte? met welke andere voorwerpen? enz.

Zie bl. x *van het Overzigt in het* 2de *Deel.*

Men zie hetgeen de heer BRUMUND schreef in zijne Indiana, II, bl. 101, en verder Tijdschrift voor de wis- en natuurkundige wetenschappen, uitgegeven door de 1ste Klasse van het Koninkl. Nederlandsch Instituut. Amst. 1852, Deel V, bl. 106 en volgg., en Nederl. Staats-Courant van 5 April 1859, n°. 81, Bijvoegsel, bl. 1*b* en bl. 2*a*.

22. Men vraagt eene geschiedenis der Portugezen in den Oost-Indischen Archipel, waarin voornamelijk in het licht gesteld worden de aard en de invloed hunner heerschappij in die streken, benevens de redenen van haar verval, en waarin al datgene wordt aangetoond, wat nog heden van dien invloed in taal, zeden en gewoonten overig is, en in eene eerste plaats ook dat gedeelte der bevolking wordt beschreven, dat nog steeds naar hen genoemd wordt. Alle belangrijke bijdragen ter beantwoording van deze vraag zullen welkom wezen.

SOERJO ALAM. [1]

Translaat uit de Javaansche Kitap Ambio, beginnende als volgt:

Bismilah Hirahman Hirahim, dat is, in den naam Gods, des Barmhartigen Ontfermers, die zeer mild in de wereld en liefderijk is in den hemel.

Ik begin te verhalen uit de Kitap Ambio, nopens de schepping van hemel en aarde, welke beide als toen nog ongeformeerd, en dus alles nog woest en eenzaam waren.

Alleenlijk was er toen de Sirhoe Dattoollah, of Gods intentie, waardoor het in 't wezen werd gebragt.

Waarop God het uitspansel maakte; daarna schiep hij menschen in deze wereld. In den beginne was er in den hemel een boom, genaamd Saja-ratil-moentaha, waarvan ieder blad door een engel opgepast wierd, en op ieder van gemelde bladeren de naam van elk sterveling stond, uithoofde de adem des menschen levens van derzelver bladeren afhangt.

Deze boom heeft roode, witte, zwarte en gele bladeren, van welke gelijk gezegd is, de dood, het geluk, ongeluk, of de ziekte van alle stervelingen dependeren.

Het voorteeken van de scheiding der menschen in deze wereld bestaat in het afvallen der genoemde bladeren, hetzij gantsch jonge bladertjens, of half oude bladeren.

En wanneer deze afvallende bladeren bereids veertig dagen

[1] Dit stuk is mij van Batavia toegezonden door den Heer Mr van der Hout, die vroeger zijn studiën aan de Delftsche Akademie op uitstekende wijs volbragt en later verschillende betrekkingen in de Indische dienst heeft waargenomen. Opmerkingwaardig is het verschil tusschen het opschrift en den eersten regel, waardoor verschillende boeken worden aangeduid. Het stuk schijnt mij toe een zamensmelting van beide te zijn en belangrijk voor dengeen, die met dit gedeelte van de Javaansche letterkunde wil worden.

S. K.

zullen hebben neder gelegen, dan rukt een engel, met name Ngi-dja-il, den mensch de ziel uit het ligchaam.

De permanente arbeidzame engelen zijn slechts vier, waarvan één dagelijks beurtelings arbeidt.

De eene is genaamd Djobo-rak-il, die moet de bevelen van den grooten God, opzigtelijk het geluk of ongeluk der stervelingen in de wereld, uitvoeren. — De engel Ming-ka-il, moet den regen neder storten. De engel Issravil moet, als de dag der zondvloed komt, de geheele wereld oprollen. De vierde engel, of bovengemelde Ngi-djra-il, wordt tot het ontzielen der menschen bestemd.

Invoegen alle de vorige engelen ieder een privaatwerk of bezigheid onder zich heeft, voornamentlijk die, welke gedachten boom Saja-ra-til-moentaha bewaken; dezen heeft de Allerhoogste, de Sipat manganie, of goddelijke waarheid, ingeboezemd.

Houdende gemelde Sipat-ma-nganie in zeven zaken, te weten, Kodrat, de oppermagt of het Opperwezen, Iradat begeerte, Samak, het gehoor, Bassar, het gezigt, Elmoe, wetenschap, Haïjat het leven, en Kalam, de spraak, welke spraak eenvoudig luidt; La-illa-ha ille-lah, dat is, daar is geen God dan God.

De bevestiging der Gods wijze twintig spreuken bestaat in deze twee eerste. Napsiah, er is een Almagtige groote God, en Salbiah, het locale.

En hetgeen, dat in het binnenste van het woord La-illa-ha-ille-lah, of daar is geen God dan God, komt, wordt genaamd Isti-genno, hetwelk beteekent, dat gemelde twintig spreuken eens geworden zijn, waarin ook vijf gebeden, om die in vijf gezette tijden te bekragtigen, volgen, te weten:

Napsiah, er is een Almagtige groote God. Salbiah, het locale. Kidam-bokko, er is in den beginne geen andere geweest dan de eerste, eeuwige, alleen God, die hemel en aarde, en wat er in is heeft gemaakt, heeft geen zichtbaar wezen. Moehalaphah, Lil-kowo-disi, daar is geen andere God, die hem succedeert, en Kiam-moebi-nap-sih, de eenige God, die boven in de hemelen is, heeft zich zelfs verheven.

Terwijl de inhoud van 't loven, Illoho, zes zijn in getalle, te weten: Ma-nganie, het ware, Makno-wiah, den waarachtige. Ngan-basiran, de Schouwing; Moeto-kaliman, die spreekt. Kalam, de Spraak. Samak, het gehoor, en eindelijk

Houdt het loven Illolah in, negen spreuken, te weten Makno-

wiah, den waarachtigen, Kodrat de oppermacht, of Opperwezen, Iradat, begeerte, Elmoe, wetenschap, Haijat, het leven, Moeridan, die bereidwillig is, Ngaliman, die kennis draagt, Haijan, die leeft, en Salbiah, het locale.

Alle gemelde Gods woorden, welke bij den boom Saja-ratilmoentaha te vinden zijn, moet men kennen; de wortel van dezen boom is het aardrijk. De stam daarvan de groote wereld. De takken, de kleine wereld; de oude bladen, het uitspansel. De jong uitgeschotene bladertjes het schijnsel of de draak. De bloeisels de sterren. De ontlokene bloemen de maan. De sloggo, of bladers, welke rondsom den steel van die bloemen uitbotten, de hemel. De vruchten daarvan de zon. De Loong, of het eerste uitbotsel der takjes, is de dauw. Deze boom wordt door den regen altoos bevochtigd. Deszelfs adem is de wind; deszelfs magt is het vreeselijk geraas, of beweging. Deszelfs geluid is het gebed. Deszelfs stilte is het buigen of nederknielen. Daarom hebben de stervelingen ook gebeden, welke bevestigd worden in dertien zaken, als mede wanneer men God wil bidden, dient men op te letten den loop der zon, welke uit het oosten opgaat en in het westen nederdaalt.

De eerste bedestond heet Rokko-ngattal-witri, welke na het morgengebed, genaamd Soebooh, om vijf uren dient volbragt te worden, doch, als de zon reeds uit de kimme rijst, kan zulks zijn voortgang niet hebben, na welke, deszelfs Soenat, of betrekking, overluid en duidelijk gelezen moet worden.

Om één uur volgt het middaggebed, genaamd Loehoor, welke bij verzuim, na twee uren, niet mag worden voltrokken; dit gebed moet drie keeren al staande en buigende en drie reizen al zittende verrigt worden, en deszelfs Soenat, of betrekking, moet zachtzinnig geschieden.

Ten vier uren wordt het namiddaggebed, Asar genaamd, verrigt, waarvan de ceremonie, gelijk even gemeld, moet worden opgevolgd.

Om zes uur dient het avondgebed, met name Mag rib, ten uitvoer gebragt te worden, en zulks al staande doende, deszelfs twee betrekkingen zachtjes en de laatste overluid, moet worden uitgesproken.

Daarop volgt om half zeven of zeven uren 's avonds 't gebed Ngisso, welks twee betrekkingen hardop dienen gedaan te worden.

Alle degene, welke bezig zijn om te bidden, die worden opgepast door de engelen, welke alle de opene deelen van des menschen ligchamen naauwkeurig bewaken en op letten, ten einde niet strijdig tegen de verbodene zes zaken, welke dienen waargenomen te worden, kunnen zijn, te weten.

De engel Djobo-rak-il moet den mond opletten, op dat er niets Haram, of ongerijmds, uitkomt. De Engel Ngi-djra-il moet de oogen reflecteren, op dat dezelve niets Haram, of onbetamelijks, zien. De engel Ngi-sra-vil, de ooren, op dat dezelve niets Haram, of onbehoorlijks, hooren. De engel Mingka-il den neus, op dat deze niets ruikt dat Haram, of stinkend, is: het achterste gat wordt, zoo wel als de schamelheid der menschen door de engelen gade geslagen, op dat de eerste er geen wind uit laat, en de laatste, geen ongeregeldheden pleegt.

Voorts heeft voorschreven boom Saja-ratil-moenta-ha zes zielen, en zes harten. De eene ziel is genaamd Hilavi, de tweede Noor, de derde Hilavat, de vierde Rabanie, de vijfde Kami, de zesde Koedoos.

De Propheten, welke door het Opperwezen verdelgd zijn geworden, zijn diegene geweest, welke Gods geboden overtreden, zoo dat de hardnekkige, welke Gods bevel niet gehoorzaamt, niet alleen een duivel gelijkt, maar ook geen dienstknecht van den Allerhoogste zijn konde. En om die reden in de hel wordt gedoemd.

Terwijl degene, welke Gods bevel nakomt, gewis in den hemel zal komen; dierhalven dient men steeds God te dienen, en in het willen bidden tusschen beide geen ander werk verrigten, nademaal degene, welke uit de natuur een boos herte heeft, nooit meer kan verbeteren, waarom men drie hoofdzaken moet trachten te observeren, eerste, de groote wetenschap, tweede, de gedurige vrage, en derde alle goede werken en daden opvolgen.

Zulks zeide de Hislamsche natie, dat de Spijker is van 's Vorsten Rijk, wijl de Hoofdman, zoo wel als de Rijksbestierder, en Fiscaal door den Vorst zijn gepriviligeerd, om de geregtigheid uittevoeren, en welke drie personen in het beraadslagen altoos ee worden, om lat ieder afzonderlijk in gewigtige en ong kel zeer geoefend is. Kennende
zij de phisionomie colcuren der
menschen grondig, persoon in 't

Hof compareert, zij weten aanstonds te zeggen, de reden zijner komst en wat hij intebrengen heeft.

Invoegen, als men alzoo geleerd wil zijn, men God gedurig op een eenzaame plaats moet dienen en bidden, en in eenzaamheid als iets van zijn wonderwerk opmerken, mitsgaders leert kennen den goeden en slechten wandel der menschen en het houden der Agomo Hislam, of Hislamsche Religie en andere wereldsche zaken meer. Gelijk een zekere bloem van vier boomen, welke in zich bevatten als volgt: 1°. Een wel gesproken woord, zonder met leugen verzeld te zijn. 2°. iets behendig ziet, oogenblikkelijk in het hoofd houden. 3°. moetende de eerste stap of tree, die men doet, altoos met den regter voet worden begonnen, en zonder om te zien, lijn recht gaan, zoo niet, mag men den linker voet ook eerst gebruiken, maar dan moet men zulks altoos zonder te vergeten houden, zoo dikwijls als men gaat. 4°. En op eene plaats komende, men weten moet, zich behoorlijk te mogen neder zetten, zonder spreken.

Alzoo is de wil en begeerte van een superieur. Terwijl een Vorst geen verkeerd denkbeeld moet opvatten, en de geregtigheid en goeddoening over zijne troepen altoos onderschragen.

Zulk een Vorst mag wel geheeten worden de Spijker te zijn van zijn Rijk, gelijk mede deszelfs Hoofdman, Rijksbestierder en Fiscaal, om dat zij de zaken wijsselijk decideren, zoo als bij voorbeeld: Het heeft sterk gedonderd, doch niet geregend, dat is, in het onderrigten, hoewel hard aanvaren, zonder echter te slaan, of er is wel een zee in het uitspansel, dat is, in het hart groote vergiffenis schenken, zonder echter te doen blijken of er zijn vuurvlammen in het water, dat wil zeggen, vernuftig zijn in het houden der Agomo, of Religie.

Zeker Vorst van Soerio Alam, die zeer vermaard in den krijg was, heeft altijd zonder ongemak of fatigue oorlog gevoerd, daarom is hij ook de onbeweeglijke Spijker van zijn Rijk geworden, hebbende in zijn gantsche Rijk slechts drie raadslieden, die de wetten in geregtigheid handhaven, en dit waren de Hoofdman, de Rijksbestierder en de Fiscaal, zonder meer. Gemelde Soerio Alam zeide toen, dat zijne drie Raadslieden en dezelfs Mantries te vergelijken zijn bij het water in de wateren, bij een landstreek die begraven ligt, bij de zon die alles droogt, — bij een vuur dat alles gaar maakt. Ook zeide hij, dat als [illegible] gedurig vast de groote God medelijden met hem zal heb

Het vasten in den Tempel bestaat in twee zaken, het eerste wordt genaamd Toppo wadjib, welke ook twee artikelen inhouden, zoo wel als Toppo soenat.

Toppo wadjib beduidt: 1°. Dat zoo haast de paap de bedestond, die voor den tempel moet geschieden, verrigt, men dien paap eerst exact moet opletten, en daar na achter denzelve mede neder knielen en bidden, waarbij de gebeden van vijf gezette tijden, hiervoren gemeld, moet worden waargenomen, onder het lezen van den koran. 2°. Deze toppo wadjib wordt ook genaamd toppo kifaijah, welks gebed ook zoodanig luidt, als het voor een stervend mensch wordt gedaan, alsmede voor iemand, die zijn brood zoekt. Terwijl de toppo soenat ook twee zaken inhoudt. Het eerste is genaamd Moe-ahat, het ander He-at, doch als men bidt, moet de betrekking van deze Moe-ahat onvermijdelijk volgen. De Soenat Moe-ahat is een gebed, hetwelk men voor de maan en zon-swijm doet, alsmede voor den dag der groote of kleine Ri-hoijo, welk altoos geschiedt de eigenste dag van de feesten Poeasa en Bezaar, als dan geeft ieder Javaan een sober maaltijd aan de papen ter bekoming van den zegen, die men van den hemel verwacht, edoch zoo men dit niet wil doen, kan een gering aalmoes aan de papen volstaan, om een benedictie te verwerven.

Zoo haast men de Banjoe woeloe, of water uit de voor den Tempel staande martevaan neemt, om de handen en het aangezicht daarmede te wasschen (hetwelk de Javanen noodwendig moeten doen, alvorens zij hun gebed verrigten) dan mag men niet meer tabak pruimen, daarom wordt dit Soenat Moe-ahat genaamd. Vervolgens wordt het gebed van de Soenat He-at ten uitvoer gebragt, doende men dit gebed al staande en buigende, met de beide handen op de knien te zetten en daarna om hoog te brengen. Buiten en behalven de Soenat-Moe-ahat, worden alle de overige betrekkingen genaamd He-at, welk men dient te weten en te volgen de bevelen van den propheet Mohamat, zoo men dit niet en volgt, dan leeft men onvolkomen in de wereld, ja al was het ook zelfs keizeren of koningen, mitsgaders alle de groote papen en Fiscaals te zamen, welke dit bevel overtreden, die worden als verwarde en halve menschen niet alleen aangemerkt, maar ook in de hel geworpen, alsmede wanneer men geen bedestond na behooren weet te verrigten, dan wel den wandel der Hislamsche natie niet en kende, men ook zeker in de hel zoude komen. Waarom men onder

het doen van de bedestonden een onbeweeglijk hart moet voeren, al was het ook dat, gedurende men bezig is te bidden, er eenige ongelukken of tumulten in den tempel voorvallen, men volstrekt niet moet storen, maar gerust daarmede voortgaan. En zulks niet doende, of geen Sahadad of belijdenis kende, als dan heeft een vorst regt, om deszelfs bezittingen te doen afnemen en hem vervolgens te dooden.

Gemelde propheet Mohamat heeft ook vermaand dat Vorsten, Hoofdmannen, Rijksbestierders en Fiscaals tot welzijn van landen en volkeren vroom en regtvaardig dienen te zijn, waardoor zij in den hemel zullen komen. Edoch de orang Djadak, of een ongehuwd kind, wordt eerst op den berg Herap gezet, op dat zijne ouders, deszelfs om die reden begane zonden zelfs zouden dragen, waarna hij in den hemel mag komen, terwijl de onvroome en onregt doende menschen in de Noeraka Jahanam, of beneden de zevende hel, gedoemd zullen worden.

Voorts kan men uit genoemden berg Herap, die zich tot in den hemel en hel verheft, de hemelsche en helsche personen zien, wordende gedachte orang Djadak of een ongetrouwd kind, slechts een dag op dezen berg gelaten; daarna wordt hij in den hemel overgebragt.

Intusschen heeft de Vorst Soerio Alam alle zijne troepen in dezer voegen vermaand „Gij lieden zult niet twisten. Gij lieden zult de onderrigting van uw Vorst luisteren en gehoorzamen. Gij lieden zult (gelukkig, of ongelukkig in de wereld zijn). Steeds op God vertrouwen. Gij lieden zult niet hoereren, noch andere booze dingen doen. Gij lieden zult geen mensch mishandelen. Gij lieden zult de Hislamsche religie kennen en volgen. Gij lieden zult de goede zeden en het gedrag van vroome zielen volgen. Gij lieden zult sterk in de koran lezen. Gij lieden zult altoos geloof in God stellen, want die in den hemel of hel komt, is gewis het lot van een ieder, en blijft uit dien hoofde onverbeterlijk. Gij lieden zult den propheet Mohamat ook gelooven, omdat hij de gezant Gods is. Gij lieden zult over iets geen hartzeer dragen, alles wel onthouden en opregt blijven. En indien gij lieden niet aan den propheet Mohamat gelooft, zult gij lieden onvolkomen in de wereld leven. Alles wat gij lieden van den Almagtigen Schepper bekomt, moet gij lieden dankbaarlijk aannemen en gehoorzamen. Gij lieden zult God vergiffenis van de door u lieden gepleegde [illegible] cken en zulks moet geschieden, zoo haast

gij lieden de bedestond bereids zult hebben verrigt. Gij lieden zult zuivere kost eten, zuivere kleeren dragen en regtstreeks gaan. Gij lieden zult bij niemand water, zonder bekomen verlof te hebben van den eigenaar, drinken, al was het ook dat dit water vlak voor uw neus staat, anderzints wordt gij lieden Haram of onrein, waardoor dit gedronkene water Moostak-mal, of ongezond, zal worden.

Wijders zeide Sultan Ariph Soerio Alam tegen deszelfs beide Fiscaals, dat, wanneer disputen ontstaan, zij zulks zuiver moeten examineren, en, zoo haast de man in kwestie zich aan de afdoening der Fiscaals niet wil onderwerpen en hij zijn proces komt te verliezen, alle zijne bezittingen geconfisqueerd en aan den Vorst aangeboden zullen worden. En, indien de winnaar uit eigen vrijen wil geld aan den Fiscaal, Hoofdman, Rijksbestierder of aan den Vorst zelfs wilde vereeren, kan zulks wel aangenomen worden, waarna aan den verliezer vergiffenis moet worden gegeven; hem voor den Vorst brengende en daarna aan dengeen onder wien hij behoort, weder overgeven.

Indien eenige twist, van wat aard of natuur die ook zijn mogt, voorvalt, en de Fiscaal beval, dat beide partijen op de Pasebaan zouden komen, en als de eene komt en de ander tot vier comparitiedagen niet, dan wordt deze verongelijkt en in de boete geslagen van triegoeno of drie realen.

Indien iemand bij dag of nacht bestolen, dan wel afgezet wordt, hij hier geen getuigen kan bijbrengen, kan zijn zaak niet tot verhaal komen, en, als hij hierover met geweld regt wilde hebben, moet hij ten ongelijke veroordeeld worden. Ook moet hij Fiscaal in 't pleiten van affairen geen onderscheid van personen maken, maar zulks kort en goed afmaken.

Die malkanderen kwetsen, worden in de boete van dosso goeno, of tien realen, gecondemneerd.

Als iemand door een gaauwdief gestoken is, zoo mag de gestokene niet in de boeten verwezen worden, indien hij den dader daarvan kan opgeven, aangezien hij onschuldig is; echter hij zich buiten staat bevindt om dit te doen, dan wordt hij zoo veel als hiereven gemeld in de boeten geslagen, aangezien hij deze wond van een ander door strijd ook kan hebben bekomen; derhalven wordt hij schuldig verklaard, omdat, ingevalle hij hieraan kwam te sterven, hij een groote zonde tegen God begaat.

Als een dief binnens huis wordt opgepakt, moet men hem

voor de eerste maal zijn regter, en voor de tweede reis er weder in betrapt wordende, zijn linkerhand afkappen. Hetzij een vrouwmensch, of een manspersoon, zoo haast deze in een erf worden ontdekt, zoo moet men hen terstond als dieven considereren, en hen als zoodanig, de kleeren van het lijf trekken.

Wie het ook zijn mag, het zij een Hoofdman of een Rijksheer, die bij nacht zonder brandende fakkel passeert, zal gelijk een dief gestraft worden.

Als iemand verschil krijgt, moet men hem vragen waar hij van daan is, en onder wien hij sorteert; dusdanig moet ook met de getuigen van denzelve gehandeld worden.

Zoo haast een persoon door een of meer dieven wordt gestoken, moet hij dadelijk getuigen nemen, dat hij gewond is, en wanneer zulks niet geschiedt, zoo wordt hij in de boete van 10 realen gecondemneerd.

Als een dief ter waarde van een quartje ontvreemdt, moet zijn hand afgekapt worden.

Wanneer iemand bij nacht over de straat, of voorbij iemands woning passeert, en zijn brandende fakkel bij geval kwam uit te gaan, moet hij direct uit zijn hoofd den inhoud van de Koran overluid lezen, en, als hij dit niet doet, dan wordt hij als een dief aangemerkt, en somtijds ook als zoodanig met de piek gestoken, als dan heeft hij geen regt om te procederen. Dit is de wereldsche wandel, echter de straf is bij God, die men niet weet hoedanig.

Degeen, welke het gestelde verbod van den Vorst overtreedt, moet men aanstonds zijn kris afnemen, zoo wel als die, welke krakeelde.

Wijders luidt de spraak van den Vorst tegen zijne Fiscaals aldus: "Dat ik u lieden tot Fiscaals aanstelle, geschiedt, omdat gij lieden niet zult bevoorregten degenen, welke u lieden lief hebben. Vindt u lieden dat deze schuldig is, moet hij ook schuldig opgegeven en veroordeeld worden, al was het ook u lieder kinderen zelfs, indien deze niet deugen, moet gij lieden straffen, overeenkomstig de straf van degenen, welke de Hislamsche Religie overtreden. Zoo als die, welke de dood verdient, moet met de dood gestraft worden. Die lijfstraffe verdient, wordt op zijn lijf gestraft. Die verdient te schande gemaakt te worden, wordt ten toon gesteld. Die iemand onregt in de boete condemneert; die wordt zelfs in de boete geslagen. Die iemand een wond toebrengt, wordt zelfs weder

gewond. Dusdanige strafoefening moet gij lieden altoos handhaven en houden; komt hier nog bij, dat al wie zich aan het verbod van den grooten Vorst schuldig maakt, die wordt in de boete geslagen van drie realen. Voorts alle mogelijke voorzigtig- en spaarzaamheid omtrent alles betrachtende, moet u lieden u geenzints verbeelden, dat u lieden alleen wijs en ervaren zijt. Weet dat ik u lieden als Fiscaals hebbe gemaakt, allen om mijn spraak te vervangen, wijl u lieden persoon in qualiteit de mijne zijn, maar kost en kleeren krijgt u lieden van mij, u lieden behoeft eenvoudig mijne bevelen, zoo als het is, uit te voeren. (Sprekende dit tegen den eerste) en aan u, geef ik als eerste Fiscaal den eerenaam van Kie Djecso adil oollah, aan den tweede Djekso Rodjo Pradotto, aan den derde Titi Sworo, aan den vierde Titi Pronno, en aan den vijfde Kie Djekso ijoedo. Daarom moet gij lieden compleet regt doen, en in allen deele vernuftig zijn. Als gij lieden affairen zult afdoen, moet gij lieden de borsten niet ontblooten, ook moet gij uw gramschap niet laten blijken. Geen zaak van iemand bepleiten, ingevalle gij toevallig honger krijgt, als mede wanneer iemand in een slecht weder van regen of sterken wind bij u komt, om regt te vragen, moet gij op dit moment zoo wel, als de zon reeds ondergaat, hem geen recht verschaffen. Edoch onaangezien zulks, gij zijne affaire toch decideerdet en hiervoor wat hebt gekregen, en gij dit den Vorst wildet offreren, zoo wordt zulks door Zijn Hoogheid qualijk geaccepteerd. Echter bij aldien gij die zaak met geweld wilt afmaken, zoo moet gij den Vorst hiervan eerst kennis geven, waarna gij den man in questie terstond aan de Mantries, of Rijksraden, moet overgeven.

Deze Vorst Soerio Alam had alle zijne Regenten altijd voor zich, deszelfs Demang is genaamd Adie Korro, deszelfs Tommogong Adie Sesonno. De deurwaarder Darmo rekso. De stalmeester Nitijoedo. Het Hoofd van de Markten Hingal Enak. Het Hoofd der rijstvelden Kie Tojo Marto. De hovenier Kie Kartie Sorro. De schrijver Sorro Pronno. De zendeling Kie Lobarooh. De wachters van het afdak Kie Djogo Satroe, en Kie Pallie Marmo.

Wijders heeft hij Sultan Soerio Alam als Vorst een duizend en zeven jaren en acht maanden geregeerd, met het Arabische is, uit reden dat 't Javaansche uit het Arabische is gesproten; als men hieraan geen geloof hecht, kan men de strepen en poincten van de Arabische letters reflecteren, gelijk de woorden dja-

bar, djer, pisnota, enz. op welke alle men nauwkeurig moet letten, wijl men bij deze letters vindt korte en lange uitspraak. Ook dient men te weten, dat als het hart van den Propheet Mohamat beweegt, het een voorteeken is der verdelging van de wereldsche stervelingen, met kapirsche en djadahsche Natie te zamen.

Als de Vorst Soerio Alam in der tijd de wereld verlaat, zal zijn kleinzoon namens Kie Mienang hem opvolgen. Deze Kie Mienang zal niet oud kunnen worden, en zijn land altoos welvaren en ongeschonden blijven. Hij zal den dag der algemeene Zondvloed beleven, is geen Propheet, maar een Heilige. Ook zeide Soerio Alam toen, dat hij zich voortaan met de regering van zijn Rijk niet meer wilde bemoeijen, maar dit aan deszelfs Hoofdman, Fiscaal en Rijksbestierder overlaten. Echter tegen den Fiscaal beval hij aldus:

Gij zult order uitvaardigen, dat wanneer een Prijajie voor de questie van zijn vriend staat, of een ander, die zulk een daad pleegt, dien zult gij dadelijk verongelijken en in de boete van Asto worro, en Doewie worro condemneeren (het woord asto worro is dubbelzinnig, omdat asto acht, worro reaal en dus acht realen beteekent, echter men kan zulks ook nemen tachtig, of acht honderd realen, en zoo is het ook met het woord Doewie worro gelegen, want Doewie beteekent twee en worro reaal). Bij voorbeeld, als een buffel over deszelfs dwarshout springt of uit de oogen van een suikerriet een rankje schiet, dat wil zeggen, zoo haast 's vorsten bevel of verbod door iemand wordt overtreden, men den overtreder in de boete moet verwijzen zoo veel, als de waarde van een om het leven gebragten persoon. En als een Mantrie zich hieraan schuldig maakt, moet hij tien realen betalen, wijl dit genaamd wordt Loegem Boggem dat is, 's vorsten verbod moedwillig overtreden, en in dat geval wordt de zulke in de boete van wodokko, of naar mate gestraft. Zoo het een Mantrie is, dan wordt hij van zijn bediening gezet, en een Loerah worden al zijne bezittingen afgenomen en zoo niet, moet hij gelast worden, om drossers te gaan opzoeken.

Die voorname personen tegen elkander opstookt of aanhitst, die wordt in de boete van wirgoeno, of naar welbehagen, geslagen. En zoo een Mantrie zulks doet, moet men hem tien realen doen betalen. En die rang heeft boven een Loerah, die wordt in de boete verwezen van een honderd en vijftig duizend Sigers.

Voorts moet een overtreder der geregtigheid in de boete van asto worro, een dito van des Vorsten bevelen, in de boete van asto worro, en doewie worro, en die zich aan de uitspraak of afdoening der Fiscaals schuldig maakt, in de boete van Tjatoor worro, of vier realen, verwezen worden.

Die gene, welke zich aan het berooven van eenig goed schuldig maakt, wordt weder van zijn goed beroofd. Die zich aan het vergieten van menschenbloed schuldig maakt, wordt weder gedood. En die iemand schande aandoet, wordt weder te schande gesteld.

Die zich schuldig maakt aan het schaken van iemands kind of vrouw, wordt zijn hoofd kruisselings afgeschoren en naar de markt ten schande rond geleid. Bovendien heeft de vader van dat kind, of de man van deze vrouw recht, om met zijn geheele familie het hoofd van den schaker aldaar met de voeten te trappen, edoch zoo men dit niet doen wilde, dan wordt dezelve in de boete van asto worro en doewie worro, benevens vijftig duizend sigers, voor het afkoopen der schande verwezen. En zoodra dit geschiedt, mag hij niet ten toon gesteld, maar de boetgelden aan den Vorst moeten worden afgegeven.

Bijaldien iemand voor iemands deur wordt afgezet, zoo is de man, die dit huis toebehoort, verpligt de helft van zijn beroofde goed te vergoeden. Edoch als dit bij nacht geschiedt, kan geen regt aan den beroofden man verschaft worden, en ingevalle hij hier over met geweld regt verlangt of eischt, moet hij in de boete van doewie worro gecondemneerd worden.

Daarop gaf de Fiscaal voorschreven terstond uit deze bovenstaande bevelen van Soerio Alam aan alle de kinderen en kindskinderen van Adam.

Wijders heeft de Propheet Mohamat aan een ieder gelast in dier voegen. Gij zult de bevestiging der gebeden van vijf gezette tijden altoos moeten onderhouden, voornamelijk op den dag van vrijdag dient de Soenat Mocahat niet vergeten te worden. Gij zult de voortbrengselen van uw eigen plantagie aan een ieder deelen of geven. Gij zult in de vasten maand zonder fout vasten. Gij zult in de Pitrah, of gift van drie duizend Sigers, welke met de zwaarte van een mandje met raauwe rijst, balans moet worden gewogen, uit uw eigen zweet en bloed moeten doen en aan de papen geven. Gij zult kennen de Batal, of ondoorgankelijkheid der gebeden, zoo wel als de ondoorgankelijkheid in 't nemen van waschwater. Bij voor-

beeld, iemand die niet van zins is om te bidden, en hij bidt, wordt voor batal, of ondoorgankelijk gehouden. Als mede die zich niet wil wasschen die rook of iets in den mond neemt, die na drie uren tegen den morgen eet, die over dag bij zijn vrouw slaapt, die gramstoorig is, die malkanderen slaat, die door zich te wasschen in den neus of ooren water krijgt, die den mond spoelt zonder te bidden, al was het ook dat zulks geschiedt met het heilig water uit den tempel, zoo haast dit door onvoorzigtigheid in den gorgel komt, wordt het vasten voor ondoorgankelijk gehouden, mitsgaders die steelt, of iemands goed ergens heen verbergt.

Daarentegen hadde God ook twee geboden, welke de vrouwen in het vasten moesten observeren, te weten, die maandzuivering krijgt, mag niet mede vasten, zoo wel als die onlangs gekraamd heeft. Mogende zij naderhand wel vasten, wanneer zij geheel zuiver zijn geworden, terwijl bij het zuiver houden der ligchamen vier dingen zijn in acht te nemen. 1°. het gebruiken van zuiver water, 2°. het verdrijven van alle onreinigheden, 3°. trachten te kennen wat onrein is, 4°. pogen te doorgronden wat rein is.

De onzuiverheden, welke men onder het bidden dient te vermijden, zijn deze: de vuiligheden, de pis, het mannelijk zaad en de schaamte, en zoo haast men dit alles niet en weet, als dan worden de gedane gebeden vruchteloos en ondoorgankelijk. Echter wordt even gemelde zaad niet voor onrein gehouden, wanneer het niet wordt uitgeschoten, en bij aldien zulks voor onrein wordt verklaard, dan zegt dit niemand anders als de Kapirsche Natie.

Ook zegt de Propheet Mohamat, dat er nog zijn vier andere zaken, welke voor zuiver mogen worden gehouden: het eerste, het bovengemelde onuitgeschotene zaad, het tweede, het spoch of speeksel, het derde, alle de slijmen der hoesten, het vierde, de snot van den neus. De reden, dat de spoch ook onder de reine wordt gerekend, is, dat wanneer men alle momenten uitspoegt, men den mond als dan niet behoeft te spoelen, en zoo is het ook met de twee laatste zaken gelegen.

Echter wanneer men bij geval het zaad uitschiet, zoo maakt het wasschen over het gansche ligchaam alleen weder zoo goed als men een gebed verrigt. Maar de vrouwen, welke den hemelschen zegen bekomen, moeten zich op vijfderlei manieren baden, en wanneer dit niet geschiedt, dan worden zij beneden de

zevende hel gedoemd. Diegene, welke een lijk reinigt, d een gebed voor hetzelve doet, wordt gezegend, als mede die, welke iemand, zonder hem iets te laten werken, voor niets onderhoudt.

Soerio Alam zegt, dat wanneer een man disput krijgt, zich bij een Hoofdman om regt addresseert, hij aan den Hoofdman bij zijn entree eenige geregten geeft, of hem hiervoor het een of ander belooft, zulks moet niet aangenomen, maar hij als een, die door den duivel bezeten is, aangemerkt worden, zijnde de Hoofdman in dit geval verpligt, zich met hem niet in te laten, maar zijn leven en dood aan den Vorst over te geven. Wijl des Vorsten woord een fundament van alle gewigtige zaken is.

Als iemand, zonder schriftelijk bewijs of getuigen, wat verliest, mag hij zich niet tot den Fiscaal om regt te eischen begeven, en, zoo hij zulks al doen mogt, moet hij verstooten en verongelijkt worden.

Geen getuige mag zonder ingediende schrift worden aangenomen, en al ofschoon men daarvan voorzien is, zoo haast dit papier niet door den Fiscaal geratificeerd is, moet hij verongelijkt worden, wijl zulks niet comform de wet gehandeld is.

Soerio Alam vertelde de gesprekken van zekere twee Vorsten over gepleegde dieverijen. Zij hebben geschetst zeide hij het volgende: "De Fiscaal dient noodwendig te weten de Moestiko Brommoro, Soerakking Ampoean, Titir Pina-djaraken. Brommoro beteekent een Bije, Moestiko, een muis. De eerste wordt, wanneer bij iemand inkomende vliegen, als huisbederver kappot gemaakt. Soerakking ampoean beteekent het geluid der muizen, welke, van natuur boosaardig zijnde, ook verdienen kappot gemaakt te worden. Titir Pina-djaraken beteekent het gewoel of gewemel der volkeren bij apprehentie of dooding van een dief of dieven.

Voorts zeide de Fiscaal tegen den Rijksbestuurder, dat hij onveranderlijk dient te houden de spraak van den Vorst opzigtelijk de twisten tusschen mannen en vrouwen, mitsgaders van degene, welke overspel bedrijven, want deze moeten met de dood gestraft worden. Wanneer een weduwnaar met een jonge maagd boeleert, moet de eerste van kant gemaakt worden en de tweede met de bullepees gestraft worden. Maar als eene maagd met een jongeling overspel bedrijft, moeten beide de bullepeesslagen ondergaan, waarna zij zich in den echt moe-

n vereenigen, en hunne ouders, omdat zij hare huwbare nderen niet bij tijds hadden uitgetrouwd, in de boete van sto worro geslagen worden.

Als iemand wegens het toeeigenen van eenig goed redetwist, oet hij in de boete van Pontjo worro of vijf realen gecon- mneerd worden. Als de een den ander roept en de ge- epene onbehoorlijke of schimpwoorden liet ontvallen, waaruit sputen volgen, zoo worden deze beide gecondemneerd in de ete van doewie worro en alsdan een den ander slaat, die orden in de boete van asto worro geslagen.

Als iemand geld aan een ander schuldig is, en hij bij aanma- ig zijn debet kwam te ontkennen, waaruit oneenigheden bij overigheid komen; zoo diegene zijn proces verliest, dan wordt in de boete van Tjatoor worro geslagen.

Als men in de dessa iemand onschuldig om het leven brengt, moet hij op staande voet gedood, en alle de dessasvolke- , ieder afzonderlijk, in de boete gecondemneerd worden, zoo l als de bepaling der waarde van een onthalsden persoon teert. Maar de Paap en de vroome van die dessa moeten rvan bevrijd blijven.

Als een Paap den grond van iemand, door het dempen van beek of stuiten van water, dat in de rijstvelden loopt, neert, die wordt met de dood gestraft, en zijne gansche fa- lie wordt in de boete van Tjatoor worro geslagen, wijl zulks naamd wordt Karodjo wongso, dat is, gelijkstandig met een rst wilde zijn.

Zoo haast de inwoners van de dessa hun grond of rijstvel- niet bebouwen of ruïneren, worden zij ook met de dood straft: zoo niet, dan worden zij lieden in de boete van asto worro, t uitzondering der Papen en vroome menschen, geslagen.

Wanneer de grond van een ander door het werpen van een de buffel, koebeest of paard wordt bevuild, wordt degene ontdekking in de boete van Pontjo worro geslagen, niet al- n dat, maar moet de waarde van dat dier, volgens algemeene atie, ook betalen. Edoch bijaldien een lijk op een anders nd wordt gelegd of geworpen, en de dader daarvan wordt rapt, zoo wordt hij met de dood gestraft en vervolgens alle dessasvolkeren, uitgezonderd de Paap en vroome menschen, de boete worden geslagen. Kortom die geen getuigen kan brengen, die wordt verongelijkt, maar aan degene, welke rvan voorzien is, wordt regt gedaan.

Als een Fiscaal regt geeft aan iemand, die van getuigen ontbloot is, of dengeen, welke voldoende getuigen heeft verongelijkt, dan worden zijne lippen en tong afgesneden. Edoch, zoo dit bij een Mantrie plaats vond, wordt hij simpel van zijn ambt gezet, en alle zijne bezittingen geplunderd. Maar als de Vorst zulks zelf doet, hij genaamd Djair, dat is, een nalatige Vorst, over wien God zich niet ontfermt. Daarom het is altijd goed bij een disput getuigen te hebben, maar broeders of zusters, mogen zoo wel als ouders, dan wel de Fiscaal zelfs, niet tot getuigen genomen worden.

Als een Rijksbestierder of een ander voornaam persoon affaire van iemand heimelijk afmaakt, wordt hij in de boete van asto worro en doewie worro gecondemneerd, en als de Jekso of Fiscaal dit te weten krijgt, en hij Rijksbestierder hem hiervan geen kennis wilde geven, of dat hij den man in kwestie tegen denzelve instigeert, zoo wordt hij Rijksbestierder een nacht en een halve dag verre van de hoofdplaats weggevoerd, om in een bosch gelaten te worden; zoo niet, moet dezelve veertig dagen lang in den tempel opgesloten worden.

Als een der dessasvolkeren met een vrouw boeleert, waardoor ontdekt is geworden, dat zij over drie maanden zwanger ging, en de buren den Fiscaal hiervan verwittigende, zulks wordt niet aangenomen; in tegendeel worden alle de dessasinwoners in de boete geslagen en, wanneer haar zwangerheid nog niet drie maanden oud is, als worden zij in 't eerste geval aangemerkt, als Maling Kaboetooh Pringo boijo, dat is, als verlegene dieven in de uiterste beslommering.

Als iemand langs den breeden weg of over de rijstvelden passeert, en de reiziger eenige scheldwoorden, zonder nogtans iemands naam er bij te noemen, liet ontvallen, en de man, die op den breeden weg staat, of een ander, die de rijstvelden toehoort, hier over niet te vrede, zich bij den Fiscaal om regt addresseert, dan heeft hij onregt, waardoor alle de volkeren van die dessa in de boete, ieder van twee duizend Sigers, kunnen worden gecondemneerd.

Als een onbekende casueel bij iemand in gezelschap komt, en zeide, dat hij den huisman kende, zulks geschiedt voorzeker niet met een goed aanleg.

Hatoijo Martah beteekent geene belofte nagekomen. Ha-oottah beteekent van een ijzer gedood. Hapra Laijah, dat is, als men een om het leven gebragten dief krijgt, men getuigen daarbij moet nemen.

Nu weder tot de affairen der mannen en vrouwen. Als een vrouwmensch diverse dingen verkoopt, en een manspersoon wilde haar geweldadiger wijs wat afkoopen, of daarvan goed koop van haar verlangde te hebben, en de familie van de verkoopster hierover niet te vreden is, dan wordt hij in de boete van Tjatoor worro en Doewie worro gecondemneerd; vervolgens wordt hij genaamd Ka margo boijo, dat is, embaras op weg ontmoeten.

Als een jongeling een bloem op den weg vindt, zonder echter te weten dat dit van een vrouwmensch is, bij aldien de man van deze vrouw hierover bij den Fiscaal klaagt, kan de vinder in de boete van Tjatoor worro en Doewi worro geslagen worden, en wordt zulks genaamd Kembang boijo, dat is, kwestieuse bloem.

Als een vrouwmensch haar behoefte doet in een struik, alwaar bij geval een ander manspersoon zich onwetend mede komt ontlasten, en als die vrouw leven maakt, en haar man hierdoor niet te vreden mogte zijn, zoo wordt gemelde manspersoon in de boete van Tjatoor worro en Trie worro verwezen; vervolgens wordt zulks genaamd Kitar boijo, dat is, vuiligheid in kwestie.

Als twee manspersonen in een huis wonen, waarvan een eenige kleedjes in de rivier wil wasschen, aldaar bij geval kwam te zien een vrouwmensch, die zich nakend wascht, en hij verzoekt deze vrouw zijn goed te willen helpen wasschen, zij hem mogte zeggen dat zij naakt was, en geen ander kleed had om te kunnen nat maken, haar daarop een zijner kleedjes gevende, en het ander, om door haar gewasschen te worden vervolgens ook. Bijaldien de man van deze vrouw hierover niet te vreden is, wordt gemelde manspersoon in de boete geslagen van Tjatoor worro, en Doewie worro en zulks word genaamd Kesandang boijo, of kleed in kwestie, terwijl de twis van een vrouw en een man wordt genaamd Sanggroho.

Als een man zijne vrouw door redetwist slaat, en deze laatste zich tot een der naaste buren begeeft en deze buurman niet te vrede mogte zijn, zoo wordt haar man in de boete van Doewie worro en Tjatoor worro geslagen, en welke boete aan den ontevredene moet worden afgegeven, en in geval de gecondemneerde uit mistroostigheid zijn huis uittrok, zoo wordt hij bovendien nog geconstringeerd te betalen twintig duizend Sigers, waarvan vijf duizend aan den Fiscaal, en de overige aan den ontevredene moeten worden afgegeven.

Voorts heeft de Vorst Soerio Alam nog duizend andere gesprekken zijne onderdanen voorgehouden.

De overtreder van 's Vorsten gebod wordt in de boete van Asto worro en Doewie worro geslagen, wijl die gelijk wordt aangemerkt als de overtreder van het Arabische a, b, c.

De goede strafoefening is deze; wanneer men aan een dief wel doet, of met hem hielde, zal hij ook als een dief gestraft worden, gelijk uitwijst het woord Sorro Proijo, dat is medepleger. Saroepo Prono, de beveler der dieven. Saroepo wastro de kleeren bezorger der dieven. Saroepo lingo, de schuilplaats verleener der dieven. Hanirno Sessonno, de dieven berger. Hanir worro, de beschermer der dieven. Hasroijo Sodommo, de wapenbezorger der dieven.

Wanneer alle gemelde euveldaden door een of meer personen worden gepleegd, zullen degene bij ontdekking gelijk de dieven worden gestraft. Ja, al was het ook een Leeraar, als deze wordt betrapt, dat hij een dief zoo wat onderrigt, of aan dezelve wapens bezorgt, moet naar bevinding van zaken de straf van een dief onvermijdelijk ondergaan, als mede de Hoofdmannen, Mantries en Fiscaals. In dier tijd wierd een zekere Heilige Predikant, die zich bereids lange jaren met vasten ophield, van een zijner wapens ontvreemd, echter hij hadde als toen geene getuigen genomen, dat hij bestolen was, daarom was hem ook geen regt wedervaren, en, indien deze dief wierd opgevat, zoo konde hem niets anders worden aangedaan, als zich uit te kleeden.

Twee zaken kunnen des Vorsten landen tot ruïne brengen. Eerstelijk, de groote lands strooperijen, en ten anderen de Kapirsche Natiën, daarom moeten deze het minste dat zij misdrijven naar exigentie van zaken immediaat gestraft worden; zoo niet, dan wordt de Vorst hier door zelf besmet.

Als een dief geapprehendeerd voor den Vorst gebragt wordt, en hij bij afvraging zijn misdaad ontkent, dan kan hij, zegt de Vorst, niet als zoodanig aangemerkt worden, waarom men hem terstond ontbinden moet, om door alle de Fiscaals van 't Rijk van Soerio Alam naauwkeurig onderzocht en geraadpleegd te worden.

Waarop de Fiscaals Adie Korro en Rodjo Pradotto het volgende uitspreken: Kie Soemenner ditto Saring-ngono angin. Silemoeng rodjo rawie, Tjitakking tjondro madio Katingallan, dat is, men dient vooraf te kennen wat deze voor soort van een dief is. Men heeft onder de dieven onderscheidene benamin-

gen, te weten, water dief, wind dief, en hermitagies dief, het eerste beteekent een verborgen haat tegen den Vorst. Het tweede, een heilig persoon, die zich tot dieverije overgeeft. Het derde, een door een Predikant daartoe bevolen dief.

Er waren vijf afgezanten van den Vorst, met name Kie Bowo, Kie Leksono, Kie Doedoego, Kie Prajogo en Kie Dooro. Deze waren lievelingen van dien Vorst, welke hun beval om een zekeren dief op te vatten, waartoe zij met malkanderen zouden overeenstemmen. Het geval wilde, dat Kie Dooro permissie van zijne kameraden vroeg, om zich in de rivier te mogen ontlasten, en nam uit dien hoofde met zich zijn knecht, met name Samboddo, doch, toen hij in de rivier kwam, wierd hij onverhoeds door de kolijk overvallen, waardoor hij zeer slecht ziek is geworden, waarop zijn knecht hem oppaste en raminasde. Edoch als hij dachte, dat, wanneer hij hem langer hield, de kostelijke tijd daardoor zoude verloren gaan, zeide hij tegen denzelve aldus: Semboddo volg gij de vier heeren schielijk en ga verder met hen voor de woning van den bewusten dief.

Waarop hij terstond heen ging, doch de vier heeren onderweg niet treffende, reisde hij voort tot bij de woning van dien dief, welke ook juist thuis was, en hem Samboddo ziende, zich direct met de vlugt had weg gemaakt; intusschen kwamen de vier heeren aldaar en vonden het huis ledig, uitgenomen Samboddo, die de heeren daarin afwachtte; zij vroegen hem waar zijn heer gebleven was, gaf hun daarop tot antwoord, dat dezelve de kolijk had gekregen en hem daarom had gelast om hen te volgen.

Waarna zij zich gezamentlijk weder naar huis begaven, den Rijksbestierder voorts kennis gevende, dat hun commissie slecht is uitgevallen, vermits zij den bewusten dief niet hadden thuis gevonden, dat Kie Dooro door onpasselijkheid achter is gebleven en met hen niet mede was gegaan, en dat zij den knecht van hem, bij hunne aankomst aldaar, in het dievenhuis hadden gevonden; op onze afvrage, waar zijn heer bleef, antwoordde hij, dat zijn heer door de onverwacht bekomene kolijk in de rivier was gebleven.

Welke verklaring van Kie Bowo met zijn gevolg door den Rijksbestierder aangenomen was; daarop werd Samboddo gevleugeld, maar aan zijn heer Kie Dooro werd de vergiffenis geschonken, om rede dat hij werkelijk ziek was, echter dezelve wierd alleenlijk in de boete van Tjatoor wordt geslagen. Intusschen wier-

den de bezittingen van Kie Bowo, met die van zijn gevolg altemaal geplunderd, om rede dat zij lieden niet naar Kie Dooro hadden gewacht, toen hij ter ontlasting naar de rivier was gegaan. Terwijl de gevleugelde Samboddo als toen als gemelde dief wierd aangemerkt, en vervolgens gelast, om dien gevlugten dief op te speuren, en, als hij hem niet vond, moest hij zich in de plaats van denzelven stellen, waarbij hij vergeleken wordt als Hanirno Doosto, of als dievedrijver, en Hanirno lingo, of eerste treder in het dievenhuis.

Als iemand met een dief vriendschappelijk leeft, en deze dief zich ergens heen begeeft, of vlugt hij, met hem mede gaat vlugten, en wanneer deze boef bij gelegenheid wordt opgevat, dan moet men hem mede vleugelen en hem vervolgens niet alleen uitkleeden, maar ook alle zijne bezittingen afnemen, en bovendien hem in de boete van asto worro condemneren, om dat hij verdacht wordt gehouden, dat hij het met dien dief hield, dan wordt deze ook genaamd Ka-margo boijo, dat is, beslommering op weg ontmoeten.

Voorts alle soorten van misdaden worden bepaald zich van de bezittingen van den pleger meester te maken, waarvan wordt besteed, om eene stad te stichten, maar voor het opbouwen van een tempel, of een Konings hof, dan wel een grafstede, mag van dit geld geen gebruik gemaakt worden, om reden dat den hemel zulks mishaagt.

Als men bij een kerkhof komt, dient men het volgende te bidden: La illa ha ille lah, wahdahoela Sarie Kalah, lahool mool Koewala-hool hamdoe, ijoohdjiwaijoe Midoe, ammoe toewobadan, biijadi halle rooh, dat is, daar is geen God dan God, die niet mag gespot worden, die het leven aan de menschen schenkt, die de dood derzelve naar zijn ondoorgrondelijke wijsheid en wil beschikt, en die eeuwig onbewegelijk blijft.

Wanneer men een dievehuis van ander kwaad gespuis ledig vindt, en men erkent uit belangzucht dit voor het zijne, zoo moet men zijn bekentenis houden, en hem direct als een dief opvatten. Ook moet diegeen opgevat worden, welke de voetsporen van een dief, om hem te onderschragen, voor de zijne erkent.

Als iemand bestolen is, en hij de voetsporen der dieven niet kan ontdekken of bewijzen, zoo kan hem ook geen regt gedaan worden, want dit wordt genaamd Kasirnan tilas, dat is, voetsporen der dieven uit het oog verliezen.

Verondersteld, men heeft de voetsporen der dieven ontdekt, echter geen kennis aan den Bekkel daarvan gegeven, kan mede geen regt van den Fiscaal geëischt worden, wijl zulks genaamd wordt Tjeling Barem, dat is, zich niet wel van zijn pligt kwijten.

Als men de voetsporen der dieven vervolgt tot aan een ander huis, in dit geval wordt de man van dit huis opontboden, en als hij niet verschijnt of in lange niet voor den dag komt, moet men personen nemen tot getuigen, welke gehouden zullen zijn, om zich ten huize van dezen verdachten man te begeven, en, indien hij bij ondervraging ontkent, of niets daarvan weten wilde, of dat hij onder het praten de sporen der dieven met zijne voeten uitmaakt, moet men hem als een dief aanmerken en verongelijken; vervolgens moet hij het gestolene goed van diegene vergoeden. Zoo wel, als men hem bij die gelegenheid slapend vindt.

Als een persoon bij iemand komt, en bij zich had een dieven schaar, en de huisman zulks wetende hem niet wilde opvatten, dan wel aan zijne Loera niets daarvan wilde rapporteren, moet men hem alle zijne bezittingen afnemen, en hem in de boete van Tjatoor worro bovendien nog condemneren.

Maling Rodjo Pennie beteekent steler van zijn heers goed. Maling raras, schaker van een anders vrouw. Maling arep, niet van zints, om het geleende goed wederom te geven. Maling Temmon, van het gevonden goed geen getuigen genomen, zoo dat de eigenaar daarvan bij ontdekking regt heeft, om hem dit goed aanstonds weder af te nemen, en, bij aldien hij dit goed niet compleet vond, moet de vinder daarvan maken, dat het ander ook bezorgd wordt, en vindt hij zich buiten staat om dit te doen, moet hij in de boete gecondemneerd worden van Tjatoor worro. En dan krijgt hij ook een naam van verkooper van het gestolen goed.

Als een persoon een buffel, koebeest, paard of een schaap, het zij man of wijfje, bij iemand verpandt en een dezer dieren jongen kwam te werpen, moet de eigenaar (indien de tijd van zijne belofte al verschenen is) dit jonge beest appart uitlossen, wijl de pandhouder dit beestje heeft gevoed en opgepast.

Als een kleed bij iemand wordt verzet, en de houder hetzelve draagt, zoodanig dat het half sleten geworden is, zoo is de verzetter verpligt, om het geld daarvoor bij aflossing te verminderen.

Als een vrouwmensch geld van een manspersoon leent, en zich daarvoor haar persoon ten pand stelt, en gemelde manspersoon haar kwam te beslapen, indien haar wettige man zulks ontevreden betoont, zoo moet dit vrouwmensch vrij verklaard, en alle de bezittingen van den pleger geplunderd worden.

Als een Prijajie aan zijn mede collega geld schuldig is, en hij stelt bij hem een van zijne dienstmeiden er voor ten pand, en zij door hem beslapen wordende, en haar heer hierdoor niet te vreden zijnde, moet men de bezittingen van den pleger afnemen, en het debet van den verzetter kwijt schelden.

Als men wat verliest, iemand daarin ten onregte beschuldigt, moet men hem twintig duizend Sigers, waarvan tien duizend voor den Vorst, en de andere voor den onschuldigen persoon doen betalen.

Als een kleed van een vrouwmensch door een onbekende gestolen en zij kwam te zien, dat zulks door een manspersoon is gedragen, pretendeert zij somwijlen daarover regt, zal gemelde manspersoon twintig duizend Sigers in de boete gecondemneerd worden, en bovendien moet hij de waarde van dit kleed vergoeden, en dan wordt zulks genaamd Sang-groho Hakirdo, dat is, de hond bespringt de teef.

Als men een stuk goud boven de zwaarte van een ropij vindt, moet terstond aan den Vorst worden aangeboden, in dat geval zal de vinder door zijn Hoogheid wel beloond worden, omdat hij zijne opregtheid hier in heeft aan den dag gelegd. Edoch zoo hij dit niet doet, zullen hem zijne bezittingen afgenomen worden, en hij wordt vervolgens genaamd Kasettio boijo, dat is, onopregt subject.

Als een rijk man wel van beesten, goud-, zilverwerken en schoone tuinen of vruchtboomen voorzien is, en hij wil daarvan niets uitdeelen of geven, zoo behoudt een vroome Vorst het regt, om de helft van zijne rijkdommen te doen afnemen, om rede dat hij een vuil rijkdom bezit.

Ook vermag een Vorst de bezittingen van dengeen af te nemen, welke den wandel der Hislamsche Natie niet navolgt, dan wordt dit geld besteed tot het koopen van vaartuigen, gereedschappen; om dat de Vorst vaartuigen tot den oorlog noodig heeft, dan wel wordt dit besteed tot het uitbetalen der tempel- en stads-arbeidslieden.

De volgende vijf berekeningen dienen bij het maken der wegen of Paseebanen geobserveerd te worden, als, eerstens Boemi,

dit beteekent eenvoudig aardrijk, echter bij dezen zin wordt dit verstaan, standvastig. Tweedens, Karto, welvaren. Derdens, Kollo, rampspoeden. Vierdens, Kallie, geldverkwister. Vijfdens, Singngoro, vele ziektens, die onder het menschdom heerschen. Daarom dient zulks onvermijdelijk geofferd te worden en welke maaltijd eenvoudig bestaat in roode Paap (pap?), en tempelrijst, en het gebed dat men daarover doen moet, moet wezen doongo Ardjoeno. Terwijl des nachts daarop en de volgende nachten de Moekadams of groote Papen en mindere dito beurtelings al biddende moeten rondgaan, en in de Koran lezen, mitsgaders brieven aan de Predikanten, die ver afgelegen wonen, afvaardigen, waarin hen om hun zegengebed wordt verzocht, en het boetgeld van voren gemelden overtreder van den Hislamschen wandel aan hen overgezonden worden, op dat zij gewillig hunnen zegen geven, wijl de Profeet Mohamat zegt, dat alle geleerdheden en wetenschappen kunnen afgekocht worden. Als een Predikant wat van iemand, het zij een kleedje of spijze vraagt, en hij merkte dat de gever zulks uit een opregt herte doet, dan zal hij het aannemen, anders niet. Als een Vorst aan een Hermijt wat vereert, zal hij zoo wel in de wereld als in den hemel gezegend worden.

Al een persoon wat absent raakt, en hij niet weet door welke wegen of middelen zulks kan verloren raken, moet hij zich bij zijne buren of bij anderen direct begeven, en hun dit vertellen; indien een onder die boel door knaging zijns gewetens hier over boos wierd, dan heeft men regt om vergoeding van het verlorene van hem te vorderen, en dan wordt hij genaamd Oersik Koema resik, dat is, de innerlijke gevoeling heeft hem verraden.

Als iemand de sporen van een dief zoekt en een ander zich ongenoodigd bij hem vervoegt, om mede te helpen opspeuren, dan wel dat hij onverzocht op dat oogenblik een dief apprehendeert, en daarbij gedeeltelijk de door dezen dief gestolene goederen heeft gevonden, echter geen getuigen daarbij genomen, dan wordt hij aanstonds als een dief aangemerkt, en al het gestolene moet hij vergoeden, zoo niet, dan moet hij maken, dat het mankerende goed ook nog aan den eigenaar wordt bezorgd, vervolgens wordt hij genaamd Maling Hanopo, dat is, een vrijwillige bekentenis; dan ingevalle hij dit ontbrekende goed niet ten voorschijn brengt, dan wordt hij in de boete verwezen van Sad worro of zes realen.

Als men de sporen van een dief navolgt tot bij de woning van iemand, bij wien de dief wordt opgevat, zoo de vatter bij deze gelegendheid getuigen heeft, kan de vergoeding van het gestolene goed van den persoon, die dit huis toehoort, geëischt worden, en hem boven dien ook nakend uitkleeden.

Als een lijk van een dief voor iemands deur wordt gevonden, zoo wordt de onbekende werper van het lijk genaamd Sidem Premanem, dat is, heimelijke lijkwerper.

Als een persoon een lijk voor iemands deur ziet uitgestrekt liggen, en hij direct aan een ieder of aan den man van dit huis zelfs vertelde, zoo moet die verklikker beschuldigd worden, dat hij dit lijk aldaar gelegd had, en indien men wiste, dat de vermoorde hadde een broeder, welke in het mede bezigtigen van dat lijk het niet voor zijnen broeder wilde erkennen, dan wordt hij dadelijk als een dief opgepakt.

Soerio Alam heeft alle zijne troepen de wellevendheid onderrigt, en bijzonder aan den Vorst van Java heeft hij de verpligting of wandel van een Vorst, Fiscaal, Hoofdman, Wedonno en Mantries voorgehouden, mitsgaders de houding der Hislamsche Religie, wijl een Vorst door God is magtig gemaakt, om te kunnen regeren.

Wanneer men geene bedestonden verrigt, dan begaat men groote zonde, zoo wel als men zijn evennaasten onschuldig om het leven brengt, als mede die, welke vuile kost eet, of andere vuile dingen doet; zijn Profeet verzaakt; zijnen evennaasten verloochent, aan den inhoud der Kitab of bijbel geen geloof hecht; echter die aan den grooten God niet gelooft, wordt aanstonds van kant gemaakt.

De ondertemeldene zijn de geboden van den Profeet Mohamat. Gij zult geen onreine spijze aanraken of nuttigen, want dit is nadjis of onheilig. Gij zult geene vuiligheid of pis aangrijpen. Gij zult geen mensch-, kikvorsch- of rotte eter worden. Gij zult geen arak drinken, wijl zulks bij een duivelsche pis vergeleken kan worden. Komt een arak zuiper te sterven, zal hem in de hel gesmolten lood in den mond gegoten worden, doch hoe heet het wereldsche gesmolten lood ook zijn mogt, het gesmolten lood van de zevende hel is nog heeter.

Voorts zijn gemelde geboden van den Profeet Mohamat gevallen op den Vorst Soerio Alam, welke alle zijne onderdanen daaromtrent ten allerstriksten voorhield, en hen tevens onderrigtte den handel en wandel der Hislamsche Religie, doordien hij

Soerio Alam zich met zijne onderzaten ten deze opzigte altoos gelijk stelt.

Waarop de Fiscaal zijn Hoogheid betuigt, dat diergelijke orders zeer zwaar zijn om uittevoeren, en dat hij derhalven verzoekt, om van zijn ambt ontslagen te mogen worden, doch Zijn Hoogheid beval dat hij dit moest volbrengen, wijl niemand anders zijn Rijk kon bestieren en ophelderen als hij, dewijl vele menschen geen arbeid hebben, en kunnen bij gevolg ook niet aan de kost komen. Dat hij Fiscaal wel wist, welke bevelen van hem zullen kunnen uitgevoerd worden. Daarna zegt Soerio Alam tegen den Rijksbestierder, dat Hoogstdezelve Kie Toijo Marto aanstelde tot hoofd over de wateren des tempels, en die van het land; waarop den Rijksbestierder de gemeene lieden, en ieder der Mantries bekend maakte, dat zoo haast Kie Toijo Marto een rivier of beek wil dempen, om het water naar deze of gene plaatsen te doen stroomen, hun lieden zulks vooraf door bekkenslag zal worden geadverteerd, ten einde zij hem in dit dempen mede kunnen helpen. En wanneer zij lieden het geluid der bekkens hooren, zich niet aanstonds naar de sluis begeven, zij lieden in de boete zullen worden geslagen van hun eigen kapmes en Patjol, welke beide door hen lieden persoonlijk aan de plaats der bestemming aan Kie Toijo Marto moeten worden afgegeven: doet u lieden dit niet, dan wordt u lieden bovendien nog in de boete geslagen van een paard en een piek. En na dat deze orders van Soerio Alam uitgevaardigd zijn, wierd een ieder daarover zeer bevreesd.

Degeen, welke een Djoonk land bezit en water van Kie Toijo Marto in zijne rijstvelden bekomt, moet acht bossen Padij aan hem Kie Toijo Marto daarvoor vereeren, ook neemt de Rijksbestierder aan, om de pakhuizen van den Vorst met geld te vullen, om reden dat die Vorst met de Europezen wilde oorlog voeren.

Waaromtrent de Rijksbestierder raadpleegde met de Fiscaal en Hoofdman, welke laatste zeide. Ik ben hierin niet gereguleerd, daarom verdien ik dat mijne bezittingen afgenomen worden, maar dat zulks heimelijk zonder iemands weten geschiede. De Fiscaal gaf daarop ook in diervoegen aan den Rijksbestierder ten antwoord. Daarop wierd een der pakhuizen met een gedeelte van des Rijksbestierders, Fiscaals en Hoofdmans contanten gevuld.

Vervolgens gaf Soerio Alam vier bevelen uit, te weten, eer-

stens Toto, 't welk simpel, honnet, beteekent, maar dit bevat bij deze stijl een andere bedoeling in zich, en dat is, bij koopen en verkoopen van buffels, koebeesten, paarden of schapen, zich van een briefje te voorzien, wijl somtijds gestolene beesten mede kunnen worden verkocht; zoo ook bij koopen en verkoopen van oliphanten en kameelen, en als dit niet geschiedt, wordt die geen in de boete gecondemneerd van drie realen. Tweedens Titi beteekent: als een persoon huwen wil, moet hij vooraf van een bewijsje voorzien zijn, zoo niet, wordt hij in de boete van drie realen gecondemneerd. Derdens Praniti beteekent: als men een buffel, of koebeest wil slagten, dient men insgelijks van een briefje bevorens voorzien te zijn; in contrarie geval, wordt hij als even in de boete gecondemneerd. Vierdens Gemmie beteekent: als men op de markt wat koopt, en daarvan, volgens oude usantie, niets aan het Hoofd der markten wat zegt, omdat hij niet gaarne tol wilde verliezen, als dan zal die geen bij betrapping in de boete van acht duizend Sigers gecondemneerd worden, en als hij over een tolpoort passeert, geen Tjap of bewijs van het Hoofd der markten aan den bander kan toonen, mag de bander van deze tolpoort hem al het geen dat hij bij hem vindt, zonder tegenspraak afnemen.

Des vorsten troepen worden onderhouden met de geplunderde gelden van degene, welke geen bedestonden verrigten, en ook van degene, welke op de markten koopen, geen tol betalen, wijl van dit geld ook een gedeelte van des Vorsten huishouding uitmaakt. Edoch indien de vroomen of de hermijten zich aan iets mogten komen schuldig te maken, zoo zal den Rijksbestierder hunne bezittingen net zoo wel als andere afnemen en daarvan aan andere vroome zielen weder uitdeelen; de reden dat men deze menschen ook niet verschoont, is omdat zij aangemerkt worden als de Spijkers des Vorsten Rijks. Zoo als bij voorbeeld, een groot Heer, die mag noch als bemiddelaar, noch als afmaker van eene zaak, die buiten zijne ambtsbetrekking is, ageren, zoo wel, als dat hij spreekt, dat hij niet mag spreken, dat is buiten de regel, of dat hij te zitten kwam op eene plaats die voor hem ongeschikt is, dat is ook een verbod. En bijaldien hij eene zaak of verschil, dat hij zich niet mag aantrekken, afmaakt, dan wordt hij vergeleken bij een Paap, die op de markt zit, om wat te erlangen, of liever bij een Koning der roskammers, in dat geval, wordt hij in de boete van Asto worro geslagen, zoo niet, moet hij moment-

lijk zijn bediening nederleggen, om de dienst van een Fiscaal waartenemen, echter krijgt hij er bij een schandnaam van Pipikat Djantroong, een zoeker, of liefhebber van bij ieder te loopen, om twisten bij een te vergaderen, en indien hij zich naderhand buiten staat bevond, om de dienst van een Fiscaal langer te aanvaarden, dan wordt hij vernederd tot een Kabayan, want als een groote Paap zich ook slecht van zijn pligt kwijt, wordt hij ook verlaagd tot een Mandoor van de passer.

Als een Vorst niet regtdoening is, mogen de groote Papen en Predikanten en verdere Hofsgrooten zijn Hoogheid wel eenigen raad geven, zoo niet, zal zijn Rijk te gronde gaan.

Er was eertijds een bejaard man, die den Almagtigen Schepper bad, om eene jonge vrouw te mogen hebben. God heeft zijn smeken aangehoord, en gaf dien ten gevolge hem eene schoone vrouw. Het gebeurde eens dat een mooije jongeling met name IJoogo voorbij ging en zag, hoe dat die oude man zijn jonge vrouw carresseerde. Deze jongeling, die daarover minnenijdig is geworden, sprak aldus: die oude man voelt zijn hooge jaren niet, met wie stond hij toch, met zijn dochter, kleindochter, of met zijne vrouw? Dit zeggende, nam hij die vrouw weg. De oude man begaf zich zonder talmen tot denFiscaal van Soerio Alam, zeggende: Fiscaal! ik verzoek van u regt, over dat iemand genaamd IJoogo mijn vrouw ontvoerd heeft. IJoogo wierd gevraagd, waarom hij zulks deed; hij ontkende de zaak, en antwoordde, dat die jonge vrouw zijn eigen was. Deze jonge vrouw gevraagd wordende, repliceerde daarop, dat zij nooit een oud en tandeloos man had. Hoor oudje, gij verliest, uw proces kan geen voortgang hebben, door dien dat vrouwmensch u niet kent. Die grijsaard zeide daarop zeer bedroefd: ik verwonder mij hoe dat mensch mij in het eerst zoo sterk liefkoosde en mij bij alle gelegenheden genoegzame blijken daarvan heeft gegeven.

De Rijksbestierder nam toen op zich, om die questieuse zaak af te maken. In een langwerpige korf wierd een dwergje gedaan, en die grijsaard moest deze korf rond dragen, hem zeggende, dat hij hierdoor zijn proces zal gewinnen. Hij deed dit al mompelende, zeggende onder het gaan, dat de Fiscaal zijn affaire niet wel decideerde. Zij zeggen, dat de Fiscaal de landen opheldert, dat blijkt nu met mijne zaken heel anders, want ik word bij hem niet vertrouwd, zulks heb ik van hem niet verwacht. Als dit geschied was, nam IJoogo gemelde

korf op, en bragt die vijf en twintig keeren rond, zeggende bij zich zelfs overluid: als ik gewin, zal ik bij den Rijksbestierder dienen. Daarna wierd het dwergje daaruit genomen, en gevraagd, wat die beide gedurende dat zij rond gingen ieder afzonderlijk hebben uitgelaten? het dwergje verhaalde daarop zoo als de uitlatingen van een ieder hier boven gemeld. Waarop IJoogo zijn proces verloor, en hij wordt genaamd Hingnga-wadi Nirrogo, dat is, een slimme dief, en wordt boven dien nog in de boete geslagen van Eko goeno, of een real, en Tjatoor worro, en die grijsaard bekomt een honderd duizend Siegers tot het goed maken zijner schande. Diegeen, welke zijne voorgezette als hij historie krijgt, voorbij gaat, en zich eerst bij den Fiscaal of Rijksbestierder begeeft, wordt hem de volgende in de boete geslagen. Een Dipattij of hoofd Regent moet betalen een honderd en vijftig duizend Siegers. Een Kendogo lante of Regent een honderd en vijfduizend Siegers. Een oembool oembool of een die rang heeft boven de Loeras, vijf en vijftig duizend Siegers. Een Loera vier en veertig duizend Siegers. Van welke boetgelden de helft aan den Vorst, en de ander helfte aan den Fiscaal afgegeven moeten worden.

Als iemand boven den nek gewond is, wordt de dader daarvan een honderd en vijftig duizend Sigers in de boete gecondemneerd en, als deze wond gevaarlijk is, zoodanig, dat de lijder hierdoor ongelukkig kan worden, moet men hem drie honderd duizend Siegers doen betalen. Indien zulks bij een vrouw mensch plaats vond, wordt de bedrijver in de boete van een honderd en vijftig Sigers gecondemneerd. Dan ingevalle een manspersoon of een vrouw mensch een wond beneden den nek bekomt, worden de daders daarvan in de boete van een honderd en vijf duizend Siegers verwezen.

Als iemand slagen van een ander boven den nek krijgt, en hij er getuigen kan bij brengen, wordt de dader daarvan in de boete geslagen van een honderd en vijftig duizend Sigers; echter bekomt hij deze slagen onder den nek, dan moet de bedrijver betalen een honderd en vijf duizend Siegers, doch indien men bij diergelijke gelegenheden geene getuigen kan bijbrengen, kan zulks niet voortgeprocedeerd worden.

Als men een reeds gevleugelden dief in zijn erf krijgt en zulks ook vele menschen wisten, echter voor dat hij den Fiscaal hiervan kennis geeft, gemelde dief weder kwam te vlugten, zoo wordt diegeen in de boete gecondemneerd van veer-

tig duizend Siegers. Zijn er twee dieven, dan tweemaal zoo veel, waarvan de helft der boetgelden den Vorst toekomt.

Als men een dief vleugelt, en zijne banden geraakten los, waardoor hij weder echappeert, en wanneer men hiervan eerst den vorst en niet den Fiscaal kennis geeft, dan wordt men in de boete van een honderd, en zijne onderhoorige dertig realen, geslagen.

Soerio Alam heeft met zijne onderdanen geredeneerd over vijf honderd en zeven zaken, echter hij heeft zulks tot vier en veertig verkleind, het eerste is Tartah of dief, 2°. Kartah, een aanmoediger der dieven. 3°. Hisakah, een dieveberger. 4°. Bojakah, die zich met eten en drinken met een dief vermaakt. 5°. Sarakah, de raadpleger der dieven. 6°. Sagotrah, de bewaarder der gestolene dievegoederen. 7°. Sakoetah, die een dief tot zijn buurman heeft. Alle de daders dezer schelmstukken worden bij ontdekking zonder pardon vast gebonden en gestraft.

Als iemand bij dag bij een ander komt, en heeft eenige bossen padij uit zijne schuur beneden gebragt, wanneer zulks door den man van den huize belet wordt, hij met den eigenaar hierdoor handgemeen raakt, zoodanig, dat de een gewond wordt, zal de wondtoebrenger in de boete gecondemneerd worden.

Voorts hebben de dieven zeven benamingen 1°. Maling Admo, dat is, een liefhebber om iemand te steken. 2°. Maling Retno, een liefhebber om geld te stelen. 3°. Maling Djiwo, een moordenaar. 4°. Maling Raras, een schaker der vrouwlieden. 5°. Maling Kaboenan, een onnutte dief, die in een erf komende niets heeft opgedaan. 6°. Maling Atimpooh, dat is, een goudsmid, die zich zonder ergens heen te begeven, altoos kan stelen. 7°. Maling Arep, dat is, wat men van iemand leent, nooit denkt wederom te geven. Alle daders dezer kwade bedrijven worden mede bij ontdekking vast gebonden en gestraft. De volgende vijf andere zaken zijn deze, 1°. Estrie Tjendollo, dat is, vrouwen die met malkanderen disputeren. 2°. Asto Tjendollo, mannen malkanderen twist redenen. 3°. Sabdo Tjendollo, vrouwen elkanderen scheldwoorden toeduwen. 4°. Sabdo Paroeso, mannen die malkanderen uitschimpen. 5°. Sang-groho Wirotommo, een man, die de vrouw van een ander slaat. Sang-groho Wetjonno beteekent een man, die met geweld een anders vrouw wil vatten, deze verdient gedood te worden; zoo niet, dan wordt hij door den Vorst van alle zijne bezittingen geplunderd

De Fiscaal van Soerio Alam heeft ook vijf zaken ontwikkeld. 1°. Hang-genidah, een brandstichter. 2°. Hang-ngekowarno, iemand met vergift ombrengen. 3°. Djawang Karih, een oproermaker. 4°. Rodjo wisoeno, een kwaad brouwer. 5°. Pollo darah, dat is, andere mans vrouw of kind kastijden; indien de mishandelde vrouw of kind niet te vreden is, zoo kan de dader daarvan om het leven gebragt worden, zoo niet, dan wordt hij geconstringeerd te betalen drie honderd duizend Siegers, waarvan een honderd en vijftig duizend den Vorst moeten worden aangeboden: echter diergelijke penningen zijn geene middelen van bestaan van den Vorst, wijl deze gelden gedeeltelijk weder uitgegeven worden aan de geestelijken, die God ijverig bidden, en gedeeltelijk worden besteed tot het opbouwen der stad.

De Fiscaal geeft bij deze op drie zaken: 1°. Kirjo Winikirjo, dat is, het verschil van den kooper en verkooper, 2°. Toewowo tan Toewowo, het verschil van den paudhouder of glelduitleener. 3°. Witonno tan Witonno, het verschil van de loontrekkers.

Wanneer de hemelsche luchtstreek, juist op den eersten van het licht, betrokken of beneveld wordt, dit wordt vergeleken bij iemand, die historie krijgt zonder getuigen, of handteekening van den Fiscaal: in dit geval, wordt hij verongelijkt. Edoch indien hij dit niet verstaat, dan wordt hij in de boete van Asto worro geslagen.

Er zijn nog acht pleitgedingen om zaken te kunnen afdoen: 1°. Han-njollo-wadie, een zaak draaijen moet verongelijkt worden. 2°. Hakarjo dessie, een onkundige, die zich voor een regtsgeleerde uitgeeft, moet ook na bevinding van zijne affaire verongelijkt worden. 3°. Hanirroe Peksie, een valsche opgever, moet ook na vereisch van zaken verongelijkt worden. 4°. Hanir-ijookti harah, ontbloot van getuigen, of die van zijne affaire geen kennis aan den Loera heeft gegeven, deze moet ook als evengemeld behandeld worden. 5°. Hapontja Bakah, een dwarsdrijver tegen zijne kameraden, wordt ook, als even genoemd, gestraft. 6°. Hatoijo Martah, zijne belofte niet nagekomen, Ad idem. 7°. Ha-oottah, een die van ijzer gedood is. 8°. Hapralaijah, als men een dief opvat, moet men getuigen nemen, zoo niet, wordt hij mede gelijk alle anderen verongelijkt.

De Fiscaal en de Hoofdman gaven het volgende op, Her-

koong-Rodjo Matenooh. Herkoong beteekent zuiver water in een karaf, geeft een heldere en doorschijnende vertooning. Rodjo, is een Koning, die niet van twee of drie woorden moet wezen. Matenooh beteekent eene verren afstand.

Bij voorbeeld als iemand tot Rijksbestierder Darmo Soelek-Sono, dat is, gezachhebber over 't geheele 's Vorsten Rijk en troepen bevorderd is, die moet in de Hislamsche Religie zeer wel bedreven zijn, ten einde hij in tijd van oorlog als anderzints geen ongemakkelijkheden ondervindt. Onder den naam van groote zonden worden de volgende zaken begrepen. Die geen bedestonden verrigt. Die iemand onschuldig vermoordt. Die overspel bedrijft. Die een vrijman verkoopt. Die brand zonder oorzaak sticht. Die iemand met vergift ombrengt. Deze allen verdienen zonder genade den dood, zoo mede die, welke geen geloofsbelijdenis doet. Die godloosheden spreekt. Die met leugens omgaat. Die allerlei soort van bloed zuigt. Die onreine spijze of drek eet. Die arak drinkt. Die amphioen schuift. Die altoos een heimelijke maaltijd uit gierigheid doet. Die hanen laat vechten. Zulks kan gezegd worden haram, of onrein. Die de spijze van een ander afneemt, is ook haram, echter mag deze niet ter dood gestraft worden.

Ook kunnen voor haram of oneetbaar worden gehouden de volgende insecten, te weten Laron (een aard worm) die echter uit vliegen kan, als zij oud wordt. Gangsir, een soort van springhaan, maar die zich bestendig in de aarde ophoudt. Walang, een regte springhaan, of andere soorten van diertjens, die zoo wel in het water, als op de aarde kunnen leven, als mede gevogelten, indien deze de gedaante hebben als adelaars mogen niet genuttigd worden. Rotten, of andere viervoetige diertjes, welke de gedaante hebben als bosch ratten of als tijgers en eliphanten, mitsgaders zwarte en ordinaire apen, pauwen, honden en varkens, deze twee laatste mogen niet eens in huis genomen worden, veel minder gegeten, en zoo zulks geschiedt, dan wordt diegene gestraft. Die de gedaante hebben als een kaaiman, schildpad, leguwan, slang en walang piloos, kleine springhaantjes, enfin, alle soorten van eijeren, die geheel wit, of gansch geel van binnen zijn, mogen mede niet genuttigd worden.

Ampoo, dat is een zeker soort van fijne bergaarde, die de Javanen eten, en het welk zoo uitziet als gebroken pijpestelen; zulks mag van regtswegen ook niet gegeten te worden,

om dat de menschen in de aarde worden begraven, en die weder tot aarde worden of verdwijnen, zoodat aarde voor zuiver en onzuiver kan worden gehouden, vermits alle reinig- en onreinigheden in de aarde worden gevonden. Maar diegeen, welke niet door Gods wil gestorven is, wordt vergeleken bij het Moestakmaal water, dat is, water zonder verlof bij iemand drinken, waardoor dit ongezond wordt.

Als men bedestonden wil verrigten, moet men die met een zuiver en opregt gemoed doen, moetende zulks op eene zuivere plaats, op een zindelijk matje of laken geschieden, zuiver kleed dragen en bedreven zijn in de belijdenis.

Vijf zaken worden in 't nemen van de banjoe woeloe of het heilig waschwater voor noodzakelijk gehouden. 1°. Een goede begeerte of zin hebben, 2°. het aangezicht wasschen, 3°. dito beide handen en ellebogen, 4°. dito boven het voorhoofd, 5°. de beide voeten wel wrijven. Het is zonde, wanneer men voornemens is, om vroom en heilig te worden, en men wordt het niet. Den mond wel spoelen. De palmen der handen schoon wasschen. Water in den neus trekken op dat dezelve schoon kan worden. De ooren, den nek en de voetzolen ook schoon wasschen.

Die bij de gebeden worden voor ondoorgankelijk gehouden, zijn de volgenden. Eerstelijk, indien onder het nemen van het water uit den Tempel iets onbetamelijks voorvalt, het zij dat men dit zelfs doet, of dat men een ander heeft zien doen, dan zegt men Batal of ondoorgankelijk, in dat geval moet men zich wat opschorten, en weder op nieuw dit water nemen, ook mag zulks niet op eene plaats, die vuil of morsig is, geschieden. Geen vuile kleeren dragen. Zorg dragen, dat niet uit onvoorzigtigheid de schaamte gezien wordt. Als men na gedane bedestond wat eet, en tusschen beide water drinkt, mag hij de bedestond, welke hij nog moet verrigten, niet weder hervatten, tenzij hij op nieuw het heilig water gebruikt. En nadat zulks geschied is, mag hij niet sterk gaan, sterke beweging maken, of loopen. Ook mag hij na het afnemen van dit water niet hoesten, of zijn neus snuiten, in dit geval, moet hij zich weder de novo wasschen.

Die een heilig leven wil leiden, moet zeer standvastig en opregt zijn in zijne gebeden, zijn ligchaam moet ook altoos onbesmet blijven in het tillen der handen, de ellebogen wijd van het lijf houden; als men den grond zoent, moet men zijn

rug wat dwingen of gedrongen houden met zijn aangezigt geheel op den grond. De palmen der handen digt bij zijn aangezicht, en de knieën niet wijd van elkander houden. Hij moet maken dat anderen altijd achter hem komen te bidden. Wat hij uitbrengt, moet zeer duidelijk zijn, en goede beweging maken, als het een volslagen geestelijke betaamt.

De Kapirsche en Djadahsche natiën kunnen ook Vorsten en Hoofdmannen worden, wanneer dezelve den Hislamschen wandel navolgen, een huwelijk doende op de Hislamsche wijze. Gelijk ook een burger, als deze wel van wezen en van spraak is en niets op deszelfs gedrag te zeggen valt, die kan ook als Hoofdman of Vorst, na examinatie van deszelfs bekwaamheden, gemaakt worden.

Door niet te stichten een godshuis, door niet te houden eene religie of geloof, door een grooten heiligen predikant onschuldig af te zetten, door het verplaatsen van een tempel, door het ruineren van grafsteden kunnen de beste landen bedorven worden.

De propheet Mohamat zegt, die geen gebed bij de intrede van een kerkhof doen kan, die komt niet in den hemel, ook moet men aan degene, welke nog nooit gevast hebben, geen dienst bezorgen. Op een vrijdag avond mag men niet vrolijk zijn, wijl God dat een gruwel is. In de vasten maand worden alle zondaren van de hel ontslagen, daarom mag men in de vasten maand geen mensch straffen. Die in de wereld wel leefde, wordt zijne zonde door God vergeven, zoo dat zijn goed leven hem geholpen heeft. Degeen, die een Hamal Saleh bezit, is zeer gelukkig, wijl dat woord beteekent het volgende: Een welmeenend en goedaardig karakter, die een doode uit eigen aandrijving ter aarde behoorlijk doet bestellen, de slechte wegen uit eigen motiven in order brengt; een tempel uit eigen gemoedsbeweging oprigt, en aan de armen altijd wel bedenkt. Men zegt, dat, als men geen goedheden bezit, men bij een gevoelloos stuk hout, of bij een beest wordt vergeleken.

Vijf soorten Kapirsche natiën heeft men in deze wereld, te weten: Kapir Heskie, Kapir Madjoesie, Kapir Djidik, Kapir Moeto djilah, en de Orang djadah. Indien zij goede en vroome kinderen hadden, zij verdienen Vorsten en Hoofdmannen te worden, daar en tegen kunnen de kinderen van goede en vroome menschen, geene deugden bezittende, geene Vorsten worden.

Soerio Alam zegt, dat het zeer betamelijk is, wanneer 's Vor-

sten onderdanen voor hunnen Souverein bidden, opdat het land welvare en hij een lang leven van den hemel geniete, mitsgaders rijk van troepen, vrouwen en contanten worde, vrolijk in de wereld leve, en opdat hij door een ieder gehoorzaamd worde. Dat zij onderdanen blijde moeten zijn, zij een goeden en considerablen Koning hebben, die het land opheldert. Terwijl degene, welke tegen zijne bevelen obstinaat zijn, mede den propheet Mohamat niet gehoorzamen kunnen, en bij gevolg ook aan God niet.

Een hardnekkig mensch tegen zijnen Vorst is een zondaar, wijl de Vorsten door den Almagtigen Schepper verheven zijn; wil een Koning zijn land wel regeren, zoo dient hij altijd nauwkeurig, echter ongemerkt, op te letten de personen, die door hem zijn bevorderd, gelijk de Papen, Fiscaals, Rijksbestierders, Mantries, Kabaijans of Loeras, en het in order brengen van zijn Paleis, of maken van Pasebanen enz., of zij lieden zich wel van hunnen pligt gekweten hebben, moetende ieder na rang equivalent behandeld worden.

Wanneer de Predikanten en mindere Papen zich in den tempel om te bidden bevinden, moet men op hun doen en laten naauwkeurig acht slaan, of zij hunne godsdienst al of niet wel verrigten. Tegen den Fiscaal zeide Soerio Alam de volgende. 1°. Gij moet Sorro Moortjoijo zijn, dat is, een zaak zonder gramschap decideren. 2°. Soorio Wedonno, bij afvrage of decisie van een affaire constant op een stuk blijven, Ja zoo standvastig en gespand, als de zon in de middagstond om twaalf uren. 3°. Hambirdo Wedonno, in het afmaken van een zaak goed onderscheid maken tusschen den winnaar en den verstootene. 4°. Hawi Djettro. Bij slecht weder van wind en regen geen zaak decideren. 5°. Handres Jonno, onder het pleiten eener zaak, de oogen van diegene recht opletten, of die ook wel bij zijne zinnen is, in tegendeelig geval, hem direct verongelijken.

Voorts dient men een naauwkeurige informatie te nemen van de buren, naast welke de man in kwestie woont, of deze een geloofbare man en goed van gedrag is, opdat men te weten krijgt de ware en valsche opgave van de beide partijen, wel lettende op de vier artikelen van Tirto regen, Karto riool, IJoogo werken, en Doporo leugen. Vermits de Vorst van Java eens verhaalde, dat er twee goede vrienden waren, de eene was genaamd Kie Temmen te Kajekten, en de

ander Kie Doporo te Pagoran: deze laatste, die aan den eerste geld schuldig was, wilde zijn debet niet betalen, waarop Kie Temmen zijn toevlugt tot den Fiscaal nam, zeggende, Heer Fiscaal! Ik heb Kie Doporo geld geleend, maar hij heeft zijn debet ontkend, waarom ik van u regt vorder. Kie Doporo wierd daarop ten eersten geroepen, op gedane afvrage blijft hij als nog volharden, dat hij Kie Temmen niet schuldig was. Toen zeide Kie Temmen tegen den Fiscaal, Heer! toen ik hem geld leende, heeft hij den paal van een Waring boom tot getuigen genomen. De Fiscaal vroeg, of hij Kie Temmen bij deze opgave standvastig blijft? Hij antwoordde, ja. Toen proponeerde Kie Doporo den Fiscaal, om dezen houten paal te gaan bezoeken. Hoe ver, vroeg de Fiscaal, zoude deze paal van hier wezen? och, antwoordde Kie Doporo, zeer verre. Daarop maakte de Fiscaal gereed, om niet naar derwaarts te gaan, maar om zich weder naar huis te begeven. Kie Temmen dit ziende, vroeg, Fiscaal, hoe is uw uitspraak hieromtrent? De Fiscaal antwoordde, Kie Temmen! gij hebt de zaak gewonnen, waarover Kie Doporo zeer verlegen werd, zoodanig als een zwakke gekko, of als een Tijger, die zijnen sprong heeft misgedaan.

Sing-ngoro Njotto beteekent een booswicht.

Bijaldien voor iemands deur of in de nabijheid van zijn omtrek of woning een lijk wordt gevonden, waaruit men zien kan, dat het vermoord is, zoo wordt de man, dien dit huis toekomt, in de boete geslagen. Echter als hij in staat is om binnen veertig dagen den moordenaar in handen van het gerecht te leveren, dan wordt dit boetgeld hem weder in natura gerestitueerd.

Sidem Kangienan, Sidem Hang-gagar, de eerste bevat in zich de geruchten van de reizigers; de tweede, te laat bij den Fiscaal gekomen. Sidem Memarah, in het rijstblok gestampt, echter niet aan den Fiscaal daarvan kennis gegeven. Sidem Premanem beteekent, hoewel men in een voorval in het rijstblok heeft gestampt, doch geen naricht aan den Fiscaal gezonden.

Als men een lijk vindt, moet men terstond aan een ieder bekend maken, en hetzelve daarna doen reinigen en behoorlijk ter aarde bestellen, op dat men geen zonde tegen God begaat, anderzins wordt ieder van de huisgezinnen, voor wiens deur of woning dit lijk gevonden is, in de boete geslagen van een honderd duizend Siegers, maar de Bekkel, die in diergelijke gevallen meer of beter als de dessasvolkeren weet, moet wel twee honderd duizend Siegers betalen.

Bij de regtbank gebruikt men nog de volgende zakelijkheden, te weten, Terko beschuldigen. Potro, beschuldigd door iemand, die van een bewijs of cachet van den Fiscaal voorzien is; Settio, die wezenlijk durft zweren; ijoomonno, die beschuldigd wordt wat gestolen te hebben, waar getuigen kunnen bijgebragt worden. Premonno, met een zeker bewijs, heeft men zijne dieverij ontdekt, waar ook getuigen kunnen bijgebragt worden. Hoeboijo, een onderlinge belofte. Paroeso, een geweldenaar. Njotto, de waarheid, daarom zegt het spreekwoord dat Paroeso tegen Njotto verliest, omdat een regtschapen souverein niemand zal dwingen, die de waarheid heeft gesproken, en Hoeboijo verliest tegen Oentoro, omdat hoeboijo slechts een belofte is. Bij voorbeeld, men beloofde om op een zekeren gestelden dag zich op de Paseban te zullen laten vinden, en men komt zulks niet na, dat is hoeboijo; oentoro beteekent 's Vorsten bevel, deze kan tegen Paroeso niet aan, omdat wanneer 's Vorsten bevel te laat wierd uitgevoerd of nagekomen, de Vorst de Justitie naar zijn wil kan constringeren.

Als een persoon in een regtbank met zijne getuigen niet overeenkomt, die wordt verstooten. Indien twee personen van elkanderen verschilden, de eene is ontbloot van getuige, en de ander heeft tien getuigen, echter zoo haast een van die tien fout of strijdig kwam op te geven, moeten alle de anderen verongelijkt worden, zoodat de eerste, die zonder getuigen blijft, de zaak wint, omdat hij opregt in zijne opgave is.

Drie zaken kunnen ook een Koningrijk ruineren, eerstens, als de Souverein, Hoofdman en Fiscaal niet trouw en opregt zijn. Tweedens, als een Vorst, vader, zoon en broeder te gelijk tot Fiscaals aanstelt. Derdens, als de Vorst den onschuldige verongelijkt, en den schuldige gelijk geeft.

De Koning van Minang Kabo verhaalde, dat wanneer getuigen van disputerende personen het volgende niet vooraf wisten op te geven, hunne ingebragte zaken voor onnut of verloren moeten worden uitgekreten. Eerstens, zij dienen te weten uit welke grondoorzaak deze disputen zijn voorgevallen, en of zij van den eene of anderens slecht gedrag zuiver kunnen opgeven, en waarin bestaat deze slechte conduite? Tweedens, zij dienen den eene en den andere eerst grondig te kennen, waar zij woonachtig zijn, en waarvan zij bestaan? Derdens, komen zij bij onderzoek niet overeen, waaruit ontstaan die verschillen? En zulks altijd houdende, kunnen zij, na den

aard der [illegible] hunne processen niet verliezen. Het woord Sidik beteekent, zijt oplettend of doorslepen, Ekral, in procedure, Los, voldoende bewijsen, Bahinat, suffidiente getuigen.

De Fiscaal had acht wetten, te weten: Tjino, bewijs. Bookti, aanleg of toeleg. Larie, de voortgang eener zaak. Seksie, is eenvoudig getuigen, maar ook eene zaak appelleren. Premonno, zeker. Hoeboijo is wederzijdsche belofte, maar beteekent ook een kundige, die van een schriftuur voorzien is. Hoentoro, 's Vorsten bevel. Bowonno, algemeene of bekende orders. Terko beteekent, volgens het algemeen gebruik, beschuldigen, maar ook aanleggen, of hoedanig men zal aanleggen om een proces te winnen. Potro is, naar den wil van de zaak of stijl, mede dubbelzinnig, echter men kan ook zeggen, zich van eene handteekening van den Fiscaal voorzien. Verondersteld dat de Fiscaal gemelde handteekening verleent, is zulks toch vruchteloos, wijl zulks tegen een Seksie niet aan kan, hoe zeer men door den Fiscaal ondersteund wordt, men zonder voldoende getuigen toch het proces kan verliezen.

Er zijn verscheiden pleitgedingen, welke door beambte personen worden uitgevoerd en gedecideerd, te weten: bij de regtbank worden ook affairen afgemaakt. Bij de Paliworro of kleine Fiscaal. Bij de Toetoor Prabeo, dat is, wanneer de partijen wederzijds te vreden zijn, biedt ieder afzonderlijk den Fiscaal voor zijne moeite eenige contanten aan. Getuigen kunnen ook zaken onder de hand afmaken. Alle zaken of verschillen, welke door de Fiscaals gedecideerd worden, geschieden met voorkennis en goedvinding van den Vorst.

Als een Fiscaal een onschuldige verongelijkt, of aan den schuldige gelijk geeft, die wordt vergeleken bij Dento Denti, Koesoemo, warso Sarie, Tjokro. Het eerste beteekent een elephant, het tweede de slagtanden daarvan; als deze laatsten uitgevallen zijn, kunnen niet weder ingezet worden. Het derde een ontlokene bloem, welke niet meer tot jonge bloeisels gebragt kan worden. Het vierde beteekent regen, welke van den hemel gevallen, niet weder naar boven gebracht kan worden. Het vijfde bloed. Het zesde krijgswapen, indien met deze iemand een steek wordt toegebragt, zal er gewis bloed uit komen, niet alleen, maar de wond kan ook zonder teeken niet weder heel gemaakt worden.

Maar een goed en opregt Fiscaal zal affairen decideren conform de in de schriftuur beraamde wet, willende liever den

dood ondergaan of met den man in kwestie sterven, als zijne regtvaardige zaak verongelijken.

Wanneer men voor den Koning of voor een van 's Vorsten familie verschijnt, om een bediening of wat anders te vragen, zonder vooraf aan den Rijksbestierder kennis te geven, die wordt in de boete van Asto worro en Trie worro geslagen, wordende daarbij vergeleken bij een hongere tijger, die naar een buit loert.

Als een persoon ongeroepen bij den Koning komt, zonder dat iemand hem bij zijn Hoogheid introduceert, wordt hij met de dood gestraft. Ook moet men de doodstraf doen ondergaan aan dengeen, welke van zijn Hoogheids plantagie of anderzins durft iets nemen, wijl alle dingen, die den Vorst toebehooren, niet mogen worden aangeraakt, veel minder hoogstdeszelfs bevel of verbod overtreden. Zoo haast de Rijksbestierder zich met de dienstaffaire van den Fiscaal bemoeit, zal hij in de boete van Asto worro en Trie worro gecondemneerd worden.

Wanneer een Rijksbestierder of Fiscaal durft zich onderstaan iemand uit te huwelijken, zal ieder afzonderlijk in de boete van Asto worro en Trie worro geslagen worden, vermits de zaak van een Rijksbestierder is, landerijen of andere soorten van 's Vorsten gifte aan zijn Hoogheids onderdanen uit te deelen. Vermogende buiten speciale orders en approbatie van den Vorst, de Rijksbestierder niemand om het leven doen brengen, of van deszelfs bediening zetten, veel minder de partij opvatten van dengeen, welke bij den Fiscaal in verhoor is, in dat geval zal hij, als evengemeld, in de boete gecondemneerd worden.

Als men een dief krijgt, zich regelregt tot den Rijksbestierder begeeft, zonder alvorens den Fiscaal te kennen, wordt men in de boete van Asto worro en Doewie worro, en de Locra onder wien hij sorteert, ook zoo veel gecondemneerd, vermits men daarvan met zijne getuigen eerst den Fiscaal moet rapporteren, en daarna den Rijksbestierder, welke naar zijn welbehagen daaromtrent mag decideren, al was het ook dat hij de vrouw en kinderen van dien dief afneemt, zal hem geen kwaad wedervaren, want dusdanig is eigenlijk 's Vorsten wil en begeerte, en volgt hij deze niet, zal hij in de boete van Asto worro en Trie worro gecondemneerd worden, waarbij hij vergeleken wordt bij Doorgo Moerang Korro, dat is, een schraapzuchtig en inhalig mensch, die de wet overtreedt.

Degeen, welke uit een opregt en welmeenend hart een tempel of grafstede bouwt, die zal door God met eene groote menigte goud, zoo groot als de berg Kood, beloond worden. Die zulks niet gelooft is de Kapirsche Natie, welke gewoon is vroome menschen met schurken te koppelen of verkeeren, daarom worden deze Natiën door God gestraft, overeenkomstig dengeen, welke geen wettig huwelijk heeft aangegaan. Die komt ook niet in den hemel; goede en vroome menschen komen gewis in den hemel, echter zij mogen aldaar geen Himan of opperhoofd, maar wel een Paap worden. De afkomst van de orang djadah mogen wel, wanneer zij wettig huwelijk doen, Himan worden.

Als een Kapir zijne dochter geen Hislam wil laten worden, mag hij zijn eigen dochter wel verkrachten, indien hij genegenheid voor haar hadde, anderzins mag zijn zoon dit wel tegen zijn eigen zuster doen.

Als een Kapir zich in het huwelijk wil begeven, mag hij de Hislamsche Natie niet verzoeken, om voor hem bij den Paap te spreken, daartoe moet hij zijn eigen Natie zelf gebruiken, en als men zegt, dat dit door de Hislam geschieden mag, dat zegt niemand anders als de Kapir zelfs; en bijaldien de Hislamsche Natie hieromtrent de Kapirsche assisteert, die zal naar verdienste wreed gestraft worden.

Een dief verdient vermoord te worden, echter wanneer een dief een der Kapirsche Natiën massacreert, mag men hem niets anders doen, als zijne armoedige bezitting, indien hij deze hadde, af te nemen, want dit wordt vergeleken bij een ledig nest van eenen zwerm bijen, die vernield wordt. Edoch wanneer deze dief geene woning had, dan worden de links en regts wonende volkeren van die plaats, alwaar de moord voorgevallen is, ieder voor vijftig duizend Siegers in de boete gecondemneerd.

En mogt het gebeuren, dat gemelde dief de Loera van de dessa, of het hoofd van dezen Loera zelfs is, zoo zullen alle de dessavolkeren, geen een uitgezonderd, behalven de Paap, en den man, die zich somwijlen juist met vasten ophoudt, in de boete geslagen worden. Wanneer een heer zijn onderdanen ordonneert om de woning van onder hem staande ondergestelden te plunderen, moet hij uitzoeken en chargeren degene, welke opregt van gemoed zijn, doch niettegenstaande zulks, wanneer een of meer daarvan, eenige van die geplunderde goede-

ren zich meester maken en schuil hielden, moet men hun weder alles afplunderen wat zij in de wereld bezitten, of dat een of meer zich van de plaats der plundering direct naar deszelfs woning begeven, zonder bij hunnen heer weder te keeren, zoo zullen zij alle goederen van den geplunderden man, weder aan hem moeten vergoeden, doch zulks wordt vooraf alles opgeschreven.

Als een kind of een jongman een diefstal begaat, zal de vader van dat kind niet als mede dief aangemerkt, maar in de boete van zestig duizend Siegers gecondemneerd worden, om dat hij zijnen zoon geen betere opvoeding heeft gegeven; voorts worden zijne regter en linker buurmans tot een schrik, op dat zij ook geene dieven worden, mede in de boete geslagen, wijl alle soorten van dieven 's Vorsten vijanden zijn.

En wanneer de Vorst zelfs dieven onderhoudt, zal zijn Rijk door God niet gezegend, maar duister worden. Als zijn Hoogheid de dochter van iemand tot zijn concubijn neemt, dient hij de ouders en verdere familie van haar voor niets te onderhouden en hen van alles, wat tot hun lijf behoort, te voorzien.

Alle goede voorstellingen van den Rijksbestierder, Fiscaal en Hoofdman mag de Vorst aannemen, indien zulks tot welzijn van zijn land kan strekken, en zoo zijn Hoogheid hierin anders handelt, dan wordt hoogstdezelve genaamd een Vorst van twee woorden. Edoch indien deze drie personen zijn Hoogheid niet opregt opgeven, mogen zijne verdiensten gestraft worden.

Zekere hiervoren gemelde Kie Doporo zijn land met de daarin staande boomen en verdere plantagiën aan zekeren Kie Wesseso verpacht hebbende, heeft deze laatste dadelijk een put in de dessa doen opdelven; terwijl men hiermede bezig was, heeft de pachter een partij goud en zilver daarin gevonden. Kie Doporo dit ziende, wilde zich dat alles toeëigenen, zeggende: dat hij wel het land, maar geenzins de in de aarde liggende schatten daarbij had verpacht. Maar Kie Wesseso weigerde zulks aftegeven, antwoordende: Ik heb dit land met al het geene dat op- en in de aarde is gepacht. Waarop zij zich te zamen naar den Fiscaal begaven, den Fiscaal hun onderlinge twist opgevende, antwoordende de Fiscaal: Er is de Vorst alleen, die de geheele landen bezit, wijl landen niet verkocht mogen worden, maar wel de opbrengselen daarvan, waardoor Kie Doporo zijn proces verloor, echter heeft de Fiscaal het goud van

Kie Wesseso gerequireerd, latende hem alleen het zilver behouden. De Fiscaal zijn Hoogheid hiervan verwittigende, wierd Kie Doporo in de boete van Trie worro geslagen en kreeg daarbij den naam van Hang-roepak Soddoro, dat is, een onwelmeenende land verpagter.

Als een zeker vrouwmensch voor den Regter verschijnt en bekende, dat zij door een manspersoon tot overspel was gedwongen, en zij hierover niet te vreden was; indien zij den Fiscaal niet den eigensten dag daarvan had kennis gegeven, zoo zoude haar ingebragte proces niet aangenomen worden, veel minder zoude zij geaccepteerd worden, wanneer hare woning een dag verre van de hoofdplaats afligt, en zij den Fiscaal den derden dag na datum eerst daarvan kennis geeft, doch ingevalle de Fiscaal een diergelijk proces aannam, zal hij in de boete van Asto worro gecondemneerd worden, zoo niet, dan wordt hij overgebragt in een bosch, alwaar hij veertig dagen lang moet doorbrengen, waarna hij genaamd zal worden Wong Mendem Linarihan, dat is, een overtreder van de wet. Er is een zeker persoon door iemand mishandeld geworden, zoodanig dat hij daardoor een wond bekwam en aan welke hij ook overleden is, echter de dader daarvan heeft zich onder die tijd weg gemaakt. En hij iemand, voor dat hij den geest gaf, heeft gesproken als volgt: Ik neem u, omdat gij bij de mishandeling tegenwoordig waart, tot getuigen dat Kie Prono te Margo, die mij zeer wel bekend is, mij een wond heeft toegebragt; dit zeggende verliet hij de wereld. Zoo heeft deze persoon zich verpligt bevonden, om den Fiscaal daarvan terstond te verwittigen, gelijk geschiedde; daarop wierd de misdadiger opontboden en, na beide partijen onderzocht te hebben, wierd Kie Prono verongelijkt en gestraft.

Wanneer personen malkanderen disputeren, en een daarvan zijn proces kwam te winnen, hij zich momentlijk daarna bij een ander heer engageert, van het doen verplaatsen van zijn hutje niets aan den Fiscaal kennis heeft gegeven en, de Fiscaal zulks te weten krijgende, zijn gewonnen proces weder zal vernietigen en die van zijn tegenpartij doen winnen, bovendien wordt hij in de boete van asto worro en Tjatoor worro gecondemneerd, wordende hij daarbij genaamd Hambagas Sadie, dat is, den Fiscaal voorbij gegaan.

Als een vrouw mensch opgeeft, dat een ander manspersoon haar wilde opvatten en zij oogenblikkelijk hierdoor geen leven

maakte, dat verscheiden menschen daarvan kennis dragen, vermag de Fiscaal haar zaak niet aannemen, en dan wordt zij genaamd Hanir Peksie, dat is, iemand misgestoken.

Wanneer iemand beschuldigd wordt een diefstal begaan, of iemand met een piek gestoken te hebben; en hij heeft zulks werkelijk gedaan, echter direct tot God bekeerde, zoo mag men hem niet meer als een vagabond aanmerken.

Indien iemand zijn eigen familie, zonder voorkennis en bewilliging van den Fiscaal afplundert, en deze familie van hem niet te vrede is, wordt hij in de boete van Asto worro en Doewie worro geslagen en welke gelden den Vorst moeten worden aangeboden, voorts alle soorten van plunderingen mogen niet zonder bewilliging van den Fiscaal geschieden. Zelfs de Fiscaal, Hoofdman en Rijksbestierder mogen zulks niet zonder voorwetenschap en toestemming van den Vorst uitvoeren. Zijn Hoogheid zelfs mag geen geweld of autoriteit tegen den regtvaardigen man gebruiken.

Wanneer iemand in eens anders geleenden grond eenige klapper- of pinangboomen plant, tot tijd en wijl dat deze boomen vruchten dragen, en de eigenaar daarvan zijn grond in der tijd wedereischt, de planter somwijlen eenige weigering hieromtrent toonde, of gemelden grond voor den zijne erkende: indien de eigenaar daarover recht pretendeerde, zal hem geen gelijk gegeven, maar terstond verongelijkt worden, door dat dit leenen niet met voorkennis van den Fiscaal is geschied, en hij wordt daarbij vergeleken bij Hanirno warso, overtreder van de wet, en ingevalle hij hierdoor eenige brutaliteit laat blijken, zal hij in de boete van Asto worro en Trie worro bovendien nog geslagen worden.

Wanneer iemand durft zich onderstaan in een anders grond klapper, pinang of andere boomen te planten, en de eigenaar daarvan hierover bij den Fiscaal klaagt, zal de planter verongelijkt en in de boete van vijftien duizend Siegers gecondemneerd worden, wordende hij er bij vergeleken bij Hambek wiro tommo, dat is, een steuner op den Fiscaal.

Als iemand bij avond of nacht zich alleen naar de woning van eene weduwe, om aldaar de wacht te houden, begeeft, en hij wat vuur heeft gevraagd, en onder het overrijken daarvan, de hand van de weduwe kwam aan te raken, en deze weduwe daarover niet te vreden mogte zijn, zal de wachter in de boete van een honderd duizend Siegers gecondemneerd worden en hij wordt

er bij vergeleken, bij Hang genie San, Hana ganie, dat is, bij het vuur, hetwelk hem onheil heeft toegebragt. Vermits alle vrouwlieden niet mogen worden aangeraakt, wanneer zij dit niet te vrede zijn, dan begaat men immers tegen den hemel zonde.

Soerio Alam, bijgenaamd Sultan Arip dool Karnin, was de derde afstammeling van den Propheet Adam, heeft verklaard dat al wie de teneur van dit schrift volgt of accopieert, met voornemen om daarvan een goed gebruik te zullen maken, zal hij met zijn ganseh geslacht door den grooten God, benevens alle de Propheten en engelen van den hemel, van alle zijne zonden vergeven worden.

Wanneer een dief vervolgd wordt tot in den omtrek van iemands woning, tot welke de sporen van denzelve eindigen of uit het oog verliezen, zoo moet de eigenaar van dit huis de helft der gestolene goederen vergoeden, echter vindt men die sporen op den breeden weg, of op een allee, langs welken men water uit een put haalt, dan wordt aan den man van den huize niets gedaan.

Als men voetangels bij nacht op den grond strooit of in den grond plant, moet zulks aan de linker zijde geschieden en die tegen den morgen weder op of uitgenomen worden. Indien zulks niet geschiedt, dat er eenige beesten van iemand door beschadigd worden, moet de strooijer of planter daarvan eenig geld tot het koopen van medicijn voor die beesten geven, echter wanneer die beesten hierdoor kwamen te kraperen, moet men de waarde daarvan betalen, vermits geen voetangels op eene plaats dag en nacht mogen worden gelaten, in dat geval wordt men in de boete geslagen, voornamelijk als men dezelve op den breeden weg strooit of plant, hetzij dat men hierdoor dieven heeft gevangen of niet, zal men toch in de boeten geslagen worden, en zoo haast dit op den weg van de dessa geschiedt, zullen alle de dessasvolkeren in de boete verwezen worden.

Wanneer iemand eene schuld aanmaant en het goed van den schuldenaar, zonder aan den Fiscaal kennis te geven, afneemt, en gemelde schuldenaar daarover bij den Fiscaal klaagt, zal hij in de boete van Hoetommo, of naar evenredigheid, geslagen worden, en het debet van dien schuldenaar moeten kwijt schelden.

Wanneer iemand eenig debet van iemand eischt, juist ten

huize van den Fiscaal, waaruit disputen resulteren of dat de crediteur de kris van den debiteur afneemt, zoo wordt de crediteur aanstonds in de boete geslagen, waarbij die schuld aan den debiteur moet worden geschonken.

Als men op de Pasebaan disputeert, en de daarbij zijnde personen deze twist niet willen stillen of hen van malkander scheiden, zoo zullen alle deze personen, die daarbij tegenwoordig zijn, in de boete geslagen worden, benevens de rusimaker, welke genaamd wordt Hambagas Pati, dat is, de vagabond verlangt zijn dood.

Als een geschil bereids gedecideerd is, en men die affaire weder in appel wil trekken, dan wordt diegene verongelijkt, zoo ook wanneer hij de schriftelijke verklaring of uitspraak van den Regter durft veranderen. Ook moet men de partijen verongelijken, wanneer men met de volgende voor den dag komt, te weten. Als men de getuigen verwisselt. Als men de zaak draait. Als men de opgave van de getuigen repeteert of naspreekt. Als men het onverstaanbaar uitbrengt. Als men van eene zaak niets weet en zegt dat hij het wiste. Als men zijn bewijs verliest. Als men met een gemaakte houding zijn klagte inbrengt. Als men dikmaals andere begeleiders verwisselt. Als men den Fiscaal dikwerf geschenken aanbiedt of dikwijls buiten comparitie dagen bij hem komt, hebbende dit alleen gedaan, omdat hij bange was, dat men zijn proces anderzins zoude verliezen.

Om een proces te winnen dient men de volgenden te observeren: Hang-ngon-angin, dat is, goede informatie nemen. Ngadoe Poetjoe king Rie, twisten, elkander doen vechten. Hoeningo Liring Bookti. Men dient alvorens te weten wat aan den Fiscaal mag worden overhandigd. Menowo, waar, altemets of onwaar. Doporo, leugen. Samboddo, wat ingebragt wordt, moet digt er bij geschieden.

Die niet als getuigen mogen ageren of aangenomen worden, zijn deze: 1e. Seksie Toempang Tee, een onwetende, die zich als een volkomen kennisdrager uitgeeft. Seksie hang-ngodogerah, die te werk gaat volgens de opgave van een ander, die hem tot getuige nam, zonder niets van de zaak te weten. Seksie Roemembe, die den persoon, welke hem tot getuige heeft genomen, niet kende en die uit zijn mond nababbelt, of de zaak tot zijn voordeel vergroot. Seksie Ngiwak iwak, die door iemand tot getuigen wilde aangenomen worden, maar uit vrees, den Fiscaal van zijne weigering hieromtrent kennis heeft gegeven.

Van die n, welke straffe bij de Regtbank ontvangen, te weten:

Als men bij iemand, zonder den persoon te kennen, vrijpostig binnen komt, wordt in de boete van 40,000 Siegers geslagen.

Als men een vrouwmensch, die water uit de rivier wil halen, oppakt, wordt in de boete van 10,000 Siegers geslagen.

Als men een vrouwmensch op de publieke straat aantast, wordt in de boete van 10,000 Siegers gecondemneerd.

Als men een vrouwmens ı, die zich ergens heen begeeft, om vuur te halen, aangrijpt, wordt in de boete van 10,000 Siegers gecondemneerd.

Als men een vrouwmensch in het midden van een bosch aanrandt, wordt in de boete van 10,000 Siegers gecondemneerd.

Als men een vrouwmensch in de padij plantagie opvat, wordt in de boete van 10,000 Siegers verwezen. En bovendien als de man van dit wijf niet te vreden is, kan de oppakker om het leven gebragt worden.

Indien van de volgende vijf benamingen bij de pleitgedingen schelmen ontdekt wierden, zullen door den Vorst totaal worden geruïneerd; 1e. Tjodekah, een zendeling der dieven. 2e. Nasakah, een die met een dief in een plaats houdt. 3e. Bojakah, een die met een dief eet en drinkt. 4e. Merkakah, een schuilplaats verleener aan een gewonden dief. 5e. Hasto nadah, een die een lijk van een dief wegsteelt. Wordende bij ontdekking diegeen door den Vorst in de boete van 40,000 Siegers gecondemneerd.

Als men iemands rijkdom afsteelt, en wordt hierdoor opgevat, moet men hem bij den Vorst voorbrengen, zoo haast zijn regter hand en linker voet bereids zullen zijn afgekapt.

Die endvogels, hoenders en ganzen steelt, die wordt net zoo goed gestraft als die rijkdommen ontvreemdt, maar als hij iemands duif of vogel, die uitgevlogen is, ergens vindt, mag hij die wel vangen.

Als men gesmokkelde gelden steelt, bij geval een dief ontmoet, die hem vroeg hoeveel rijkdom hij bezat, en die dief gaf hem minder op, dan hij werkelijk hadde, als hij zulks merkte, het voorschot van zijn opgave ontstal, in dat geval mag de eigendom van dien dief niet afgeplunderd worden, maar hij zal eenvoudig bij den Vorst gebragt worden, om den naam van Malang G(o, een vroome en wijze dief, te ontvangen en verdient bove ien nog van den Vorst daarvoor belooning.

Als een dief wordt opgevat en hij kan de geloofsbelijdenis niet uit zijn hoofd zeggen, zal zijn gansche huisgezin geruïneerd en hij bij den Vorst gebragt worden, want dit is een ware strafoefening voor diergelijke, aangezien men met deze geloofsbelijdenis de gebaande wegen naar den hemel mag afkoopen, zoodat, indien men dit kent, zijne bezittingen nooit mogen ontnomen worden, veel minder hem om het leven brengen, als hij iemand vermoord heeft, want zoo lang zulks niet tegen de Hislamsche Natie geschiedt, zoude hij niet omgebragt kunnen worden. Wordende hij bij ontdekking simpel in de boete van 10,000 Siegers gecondemneerd.

Het bevelschrift van den Koning van Minang Kabo, zoon van den Sultan te Mataram luidt: dat wanneer men eenige goederen bij iemand in bewaring geeft en hij zeide daarbij, dat wanneer deze goederen verliezen, hij niet behoeft te vergoeden, waarover zij wederzijds contract passeren, en indien deze goederen naderhand werkelijk kwamen te verliezen, en de eigenaar, zijn gegeven woord brekende, gemelde goederen weder heeft terug geëischt, zoo moet hij zich aan den inhoud van dit contract gedragen en hem niet vergoeden.

Als men zich voor het debet van een ander als borg stelt, waarvoor hij aan den crediteur een bewijs overgeeft, en als de debiteur kwam te deserteren, moet de borg het debet voor hem betalen.

Als iemand allerlei waren verkoopt, waarvan hij eenige op crediet aan iemand verkocht, die hem bij aanmaning niet wilde betalen, waarover zij beide naar den Fiscaal gingen, aldaar komende, kwam de debiteur te echapperen, zoo zal de Loera, onder wien hij staat, er voor aansprekelijk zijn en zijn debet betalen, wijl zulks met voorkennis van hem is geschied. Als men een schuldenaar aanmaant, en hij lang geen voldoening hierop wil laten volgen, tot dat de crediteur een list bedacht heeft, zeggende: dat dat geld een heer toekomt, die hem het laat uitleenen, en thans bevel geeft om dat van hem te vorderen, waarop de crediteur de goederen van den debiteur afneemt. En als de schuldenaar hierover niet te vreden is, dan wordt de crediteur in de boete van Hoetommo hongso of naar welbehagen gecondemneerd, en bovendien moet de crediteur de schulden van den debiteur kwijt schelden, omdat hij den naam van een groot heer misbruikte, waardoor hij ook verdient van zijne bezittingen geplunderd te worden, zoo niet, moet hij zes realen, waarvan 6 dubbeltjes voor den Fiscaal, betalen. -

Als men aan iemand een geruimen tijd geld leent, dat hij door de langheid des tijds de ware som daarvan vergeet, als de schuldenaar bij aanmaning zijn debet ontkent, mag de crediteur tegen hem niet procederen.

Als men 100 realen van iemand leent, en deze bekende maar 100 Siegers van hem opgenomen te hebben, in dit geval, wordt de debiteur verongelijkt, en hij moet het ware debet betalen, en daarbij wordt hij in de boete van Hoetommo of naar mate, gecondemneerd.

Als iemand van arak beschonken uit zijne dronkheid een zijner maats, die ook starre vol is, een steek toebrengt, zullen alle zijne overige kameraden, die met hem gedronken hebben, in de boete gecondemneerd worden, terwijl de steek toebrenger door den Fiscaal weder wordt gestoken, edoch zulks moet met voorkennis van zijn vader geschieden. En ingevalle dit precies in de vasten maand gebeurt, dan wordt hij door den Vorst om het leven gebragt.

Als een persoon zijn proces wint, en hij krijgt daarvan geen bewijs van den Fiscaal, mag de procesverliezer zich direct tot den Vorst of Rijksbestierder begeven, om zijne affaire weder te appelleren, zijnde in dat geval de Fiscaal verpligt, om zijne zaken weder de novo onderhanden te nemen. Dan hoezeer een winnaar van des Fiscaals bewijs voorzien is, als deze verloren raakt en de procesverliezer zulks weet, en zegt dat hij daarover nog niet te vreden is, moet de Fiscaal zijne affaire weder op nieuw verhooren. En ingevalle gemeld bewijs niet te zoek geraakt is, hebbende hij zulks maar gedaan op order van den Fiscaal, om dezelve niet aan den Vorst of Rijksbestierder te vertoonen, zoo zal de Fiscaal op staande voet van de hoofdplaats verwijderd worden, en wordt daarbij vergeleken bij Paloego Miroedo hing Notto, dat is, bij een onverschillig mensch, die geen onaangenaamheden kent.

Zoo haast een verwarde twist wegens gelden of goederen onder personen ontstaat, moet de Fiscaal dit wakker en stipt examineren, en als men wegens rijkdom strijdt, moet de Fiscaal, alvorens deze zaak wordt afgemaakt, voor zijne moeite dagelijks hebben 1000 Siegers. Edoch als deze twist wegens goud, zilver of kleedjes veroorzaakt, moet men aan den Fiscaal daarvoor dagelijks betalen Satak Sawi, of twaalf dubbeltjes en vijf duiten.

Zoo haast een persoon beschuldigd wordt, een moord of die-

verij begaan te hebben, zoo is de Rijksbestierder verpligt hem aanstonds in het blok te sluiten.

Zoodra men van zijn gewonnen proces een bewijs krijgt van den Fiscaal, welke haast door een ander wordt vervangen, zoo moet men terstond aan dezen nieuwen aankomenden Fiscaal dit bewijs vertoonen.

Wanneer een persoon wil procederen, zich op de pasebaan van den Fiscaal kwam neder te zetten, zoo dient men rondsom het verhoorhuisje touwen te spannen, moetende gemelde persoon bij zijn entree, zoo wel als wanneer hij weder buiten komt, geld aan den Fiscaal voor het inkoopen van een schriftuur geven, niet alleen dat hij moet aan dengeen, welke hem heeft doen verklagen ook wat geven, waarna aan de verdere kameraden van den Fiscaal, welke mede in den raad zitten, een portie, en aan den Fiscaal zelf twee portiën, moeten betaald worden.

Kittrie Rodjo Koijo bevat in zich de geschillen van de akkerlieden. Indien hunne plantagiën door buffels, koebeesten, schapen, eliphanten, paarden, ganzen, endvogels of hoenders wierden geruïneerd, mogen zij hun beklag doen bij den Fiscaal, die de zaak zal onderzoeken en den eigenaar van de beesten geld doen betalen.

Kittrie Rodjo Booktie, de geschillen van de padij planters, of andere aardgewassen, die op de velden groeijen. Ingevalle hunne plantagiën mede als boven gemelde, door beesten vernield worden, zal de Fiscaal hun niet alleen regt verschaffen, maar ook den eigenaar daarvan geld laten fourneren, zoo ten voordeele van hem zelf, als die van zijnen zendeling, die het geval moet gaan inspecteren, en daarvoor direct 1000 Siegers moet hebben. En als hij zendeling ginder komt, zal hij een paal of ander kenteeken op de plaats in kwestie zetten, waarvoor de eigenaar weder 1000 Siegers moet betalen, hem zendeling voorts wel voorziende van spijze en schoon bed, benevens een porcelijnen doosje met ruikende olij, twee hoenders, vier klappers, een zak met rijst, en vier beursen met kopergeld, moetende de eigenaar van die beesten gedurende hij zendeling zich daar ophoudt, aan hem dagelijks 1000 Siegers keukegeld verstrekken en bij vertrek van dien zendeling, moet hem 8000 Siegers voor reisgeld gegeven worden.

Kittrie Rodjo Pepatti, de geschillen van mishandelde personen, te weten, van moorden, rooven, afzetten, en wesmeer. Indien iemand op eens anders grond wordt gewond, zo wordt hij

en de bezitter van dezen grond in de boete gecondemneerd, of liever, wanneer hij op gemelden grond wordt gewond en de eigenaar van dezen grond allarm in de rijstblokken liet maken, en daarna aan den Fiscaal daarvan doen kondschappen, en wanneer de Fiscaal eenige zendelingen ter onderzoek aldaar zendt, dient hij weder allarm in de rijstblokken te maken, ten einde de personen, welke bij de eerste allarm daar zijn geweest, wederom komen zouden, en, indien zij niet kwamen, zullen de zendelingen van den Fiscaal hen gaan afhalen, waarvoor zij geld moeten betalen. Zoo haast zij komen, moet aan den gewonde allereerst gevraagd worden, vervolgens aan den landbezitter en daarna aan de daar present zijnde personen een voor een. Bij aldien de gewonde niet eens opgeeft met die personen, moet men hem niet gelooven, en zijne opgave voor nul en van geener waarde houden. Voorts zal de landbezitter de zendelingen van den Fiscaal wel onthalen, hun een zak met rijst, een hoen en een klapper, benevens alle vruchten uit zijnen tuin geven; zullende de gewonde persoon en de landbezitter voormeld, daarover in geldboete gecondemneerd worden.

Echter indien diergelijk gebeurde in de nabijheid of in het midden van eenige landschappen, alsdan dient men aftemeten van de plaats der mishandeling tot bij gemelde landschappen, ingevalle de meting van een dezer landschappen tot daartoe 1140 roeden telt, moeten de volkeren van dit landschap geld foerneren en die van de andere landschappen niet. Edoch wanneer de afmeting van de plaats der voorvalling tot bij die landschappen alle, of ieder afzonderlijk precies 1140 roeden uitkomt, alsdan moeten de gansche inwoners van alle die landschappen contanten opbrengen. Ook zal men in de boete van vijf en twintig realen gecondemneerd worden, indien de mishandelde persoon om hulp riep, en hem wierd dit niet verleend, of dat aan zijn verzoek, om in de rijstblokken te mogen doen slaan, niet werd voldaan, zulks wordt genaamd Handjoe warso, of de brutale wetovertreder.

Als iemand door een kris of piek in de dessa wordt gewond en verkiest de Regtbank daarvan niet kennis te geven, zoo zal hij benevens alle de dessavolkeren in de boete gecondemneerd worden, en wordt daarbij genaamd Sidem Premanem, of hardnekkig om [illegible] te geven.

Als iema[illegible] n goed bestolen wordt, en hij weet niet welk [illegible] of we[illegible] v [illegible] de dief nam, en een ander dit ziende,

hem zeide, dat die dief zich daar en daar ophoudt en wanneer deze verklikker verzocht wordt, of om dien dief mede te helpen opvatten, of om voor hem ginter regt bij den Loera te vragen, en hij verklikker zulks weigerde te doen, zal hij al de gestolene goederen van hem moeten vergoeden en bovendien wordt hij in de boete van een honderd duizend Siegers gecondemneerd en vervolgens wordt hij vergeleken bij een dieveberger. Die een dief lijden mag of onderhoudt, die wordt zelfs een dief. Die gaarne met een Paap verkeert, dat is een Paap; die met iemand, welke altijd vast, sterk converseert, dat is een heremijt. God zegt: doet aan deze laatste goed, gij zult de belooning er van, van mij ontvangen.

Voorts zeide de groote God nog: dat eten de medicijn is voor den honger, dutten voor den slaap, en de natuurlijke drift de bijslaping met zijn eigen vrouw. Zijt niet een leugenaar en wangunstig, geen hertzeer moet tegens ulieden evennaasten aangedaan worden. De bedestond van vijf gezette tijden moet niet nagelaten worden. De strijd van geen mensch, zonder getuigen, bemoeijen. Neemt geen mensch tot getuigen, alvorens gij hem ter deegen kent. Ook dient gij lieden zoodanige, als de te meldene niet tot getuigen te nemen.

Seksie Naga-gaskorro, dat is, een die voor dat men hem wat vraagt, aanstonds zegt, dat hij de getuige is van die en die heer.

Seksie Kawoedan, een onverstaanbare getuige, die de zaak altijd vermeerdert of vergroot.

Seksie Ngedowo, dat beteekent eenvoudig uit eigen wil, een vliegende vogel, die men niet vangen kan, daarom moet zijn zaak ook verliezen.

Zoo haast men met iemand verschil krijgt, en hij heeft daarbij getuigen genomen, moet men terstond den Fiscaal daarvan informeren, zoo niet, zal, wat men ook mogt inbrengen, zijn proces geen voortgang hebben: het spreekwoord zegt immers, die de eerste komt die wint, terwijl de verliezer vergeleken wordt bij een tijger, die om voedsel zoekt.

Indien men ziek wordt, of veinst ziek te zijn, voor dat zijn affaire wordt gedecideerd, dan wordt men terstond daarin verongelijkt, en men krijgt er bij een naam van Kamaijang wiegoegen, dat is de bloohartige is bang, zijne zaak te verliezen.

Wanneer men met iemand redetwist, een bewijs van zijn heer zelf vraagt, zal hij bij den regter niet ingelaten worden,

wijl zulks niet geschieden mag, en dan wordt hij genaamd Hanglindoong Poero, dat is, door zijn heer wordt bijgestaan. Maar als hij een bewijs van den Fiscaal bekomt en hij zeide, dat zulks niet van hem was, wordt hij direct verongelijkt en hij wordt genaamd Hanirno Potro, dat is een schriftuur verliezer.

Als een van de twistpartijen, voor dat zijn affaire wordt afgemaakt, komt te sterven, zoo verliest hij ook zijn proces voor altoos, zonder dat zulks door zijne familie of andere mag worden vervolgd.

Wanneer een persoon, voor de afdoening zijner zaken een ziekte, genaamd Koewalat Hakool-loolah, bekomt, waaraan hij ook komt te overlijden, mag zijne affaire niet meer door anderen voortgeprocedeerd worden, zoodat zijn proces verloren wordt. Gemelde Koewalat Hakool-loolah beteekent, een zondaar, zoo als bij voorbeeld, als iemand door den donder of bliksem geslagen is, door den tijger verslonden, door de kaiman of slang gebeten, door de eliphant omgebragt, door een koebeest of buffel gestooten, of door een paard getrapt of geslagen. Deze dingen noemen de Hislamsche Natie Koewalat Hakool-loolah. Dan, ofschoon hij zich nog ziek bevond, als hij nog maar even zitten kan en nogtans niet voor den Fiscaal wil verschijnen, zal zijn proces verliezen. Echter komt hij bij den Fiscaal en zijn zaak is regtvaardig, zal hij ook gelijk hebben.

Degene, welke de decisie van den Fiscaal mistrouwde of twijfelde, of geene afdoening van denzelve wilde weten of gehoorzamen; die zal zijne lippen en tong afgesneden worden.

Daarentegen zegt de Vorst, indien de Fiscaal een affaire fout of verkeerd decideert, zal zijn aangezicht met rood en zwart bestreken en hem vervolgens rond de markt geleid worden, waarna hij verder wordt overgebragt naar het woud, om aldaar veertig dagen lang te zitten.

Als een Hoofdman zich aan diergelijke dienstverzuim schuldig maakt, zal hij ook als evengemeld gestraft worden.

Als een Hoofd van de markt een verkeerden wandel doet, wordt zijn hoofd op de publieke passebaan kruisselings afgeschoren, waarbij zijn aangezicht ook met zwart en rood moet bestreken worden, en bovendien, zal hij op de markt zoo lang moeten oppasse[illegible] dat vijf marktdagen expireren. Terwijl de Fiscaal en Ho[illegible]n na bekomen straffe, direct weder in hunne bedienin[illegible]n hersteld, aangezien men dusdanige

hooge personen niet mag blijven vernederen, zoo lang zij nog vroome zielen bezitten.

Derhalven, zeide Soerio Alam tegens alle de ambtenaren, dat ieder afzonderlijk van hunne pligt moet weten, wijl Soerio Alam de Propheet van de wereld, en de groote God de Koning van alle wereldsche koningen is.

Hagnie Miattih, dat is, als er geen vuur te krijgen is, dan is het brandhout in menigte.

Hernoroo Miattih, dat is, er is geen zee, echter het water is toch in overvloed.

Moho Mook Niko Hamiattih, beteekent, er is geen Predikant, maar toch zijn er wetenschappen genoeg.

Hestrie Boedie wiattih, dat is, als er geen vrouwmensch te bekomen is, dan zijn de manspersonen in groote menigte.

Brekotto, Korro, Hagnie, brekotto beteekent, Laron, deze is zoo als voor gemeld, een aardworm, welke men zegt, dat slechts veertig dagen in de aarde leeft, als wanneer zij er uit vliegt om haar dood in het daglicht af te wachten en dan wordt zij eerst genaamd Laron, welke de Javanen ook eten. Korro beteekent dood, Hagnie beteekent vuur, zoo dat de dood van de Laron is, het kaarslicht, welks glans of schijn voor haar aanlokkend is, en vliegt, door den schijn bedrogen, er onvoorzigtig in.

Bleketti, Korro, Madoenie; bleketti beteekent mier, koro, dood, Madoenie, honig. Zoo dat de dood van een mier is in de honig, waarin zij blijft versmooren.

Peksie, Korro, Hesmoenie. Peksie beteekent tortelduif, Korro, dood, Hesmoenie, een knip, waar men een tortelduif in doet, om te vangen andere tortelduiven, welke bekoord of nieuwsgierig van haar aanhoudend geluid, door onbedachtzaamheid in die knip vallen, waardoor zij gevangen blijven.

Hoelam, Korro Mangsanjo. Hoelam beteekent vis, Korro, dood, Mangsanjo, voedsel, zoo dat de dood van een vis, van een voedsel, dat in den angel wordt gedaan, afhangt.

Er zijn negen personen, welke 's Vorsten bevel ontvangen en uitvoeren, te weten:

De Rijksbestierder, de Fiscaal, de Hoofdman, de Deurwaarder, het Hoofd der markten, water opziender, de oppakker der boosdoeners, de schrijver en de bander der tolpoorten.

De reden dat deze Bander 's Vorsten bevel bekomt is, om dat wanneer men zijn Hoogheids goederen steelt, dengeen

bij ontdekking te kunnen oppakken, wel te verstaan, als deze zonder bewijs van den schrijver over zijn tolpoort passeert.

De schrijver moet viguleren op dengeen, welke geen bewijs van hem kan produceren bij het verkoopen van buffels, koebeesten en paarden, in dat geval moet hij dengeen in de boete verwijzen, en het boetgeld aan den Vorst afgeven.

De oppakker der boosdoeners moet alle degenen als dieven apprehenderen, welke bij nacht zonder gebrande fakkels passeren en bovendien in de boete slaan en het boetgeld aan den Vorst afgeven.

De wateropziener dient, wanneer hij water wil binnen leiden, het bekken te laten slaan, en indien men op het hooren van dit geluid niet aanstonds kwam toeschieten, om hem te helpen, dengeen moet hij in de boete slaan en dit boetgeld aan den Vorst afgeven.

Het Hoofd der markten moet dengene, welke bij koopen en verkoopen van waren geen tol aan hem afleggen, in de boete slaan en dit geld aan den Vorst afgeven.

De pligt van den Deurwaarder is, dengeen vast te binden en zijn kris afnemen, welke zonder inleider of leidsman in het Hof komt, waarna hij in de boete zal worden geslagen, en welke kris, benevens het boetgeld, aan den Vorst zullen worden afgegeven.

De Hoofdman moet diegene in de boete condemneeren, welke Gods geboden overtreden en welk boetgeld aan den Vorst zal worden aangeboden.

De Fiscaal moet een overtreder van de wet in de boete condemneren en het geld aan den Vorst afgeven.

De Rijksbestierder mag degenen naar zijn welbehagen in de boete verwijzen, welke 's Vorsten bevel overtreden en het boetgeld aan den Vorst afgeven. Echter mag hij niemand op eigen autoriteit doen ombrengen, noch van zijn bediening zetten, wijl dit regt den Vorst alleen toekomt.

Vroome en opregte menschen moeten tot Rijksbestierder en Fiscaal verheven worden: dit doende, zal een Vorst na zijn afsterven in de andere wereld ook nog Vorst blijven, om reden, dat als deze twee personen schurken waren, zijn Hoogheid mede een schurk is, daarom is de pligt van een Vorst om, degene zonder aanzien van persoon dadelijk te straffen, welke schelmstukken bedrijven, tot schrik voor anderen.

Een vroome en opregte Fiscaal wordt vergeleken bij Doornin

wikoe, Manik Retnadie, dat is, bij een juweelen berg en het goud soldeersel. Terwijl degene, welke het wettelijk regt niet en volgt, wordt genaamd Hamoepang korro, dat is, een overtreder van des vroomen Vorsten wet.

Hang Lesoos goemetter, dat wil zeggen, wanneer twee personen malkander procederen, gelast worden om zich beide tot den Fiscaal te begeven en zij beide of een van die twee zulks niet gehoorzaam, naar een ander plaats gaat, als dan mag hij naderhand niet meer bij den regter komen.

Hambrodjo Lindoe, dat is, wanneer de Fiscaal juist bezig is, om een affaire af te doen, men hem tusschen bij door invallende reden komt stooren, die zijn proces zal verongelijkt worden.

Hang reko Paroeso, dat is, als iemand bij den Fiscaal over een disput of geval komt, en die geeft hem op dat zijn tegenpartij bij die en die heer is, en wanneer deze op afvrage verklaarde, dat hij niet bij die, maar wel bij die heer is, zal deze laatste verongelijkt worden.

Hang reko warno beteekent, verwisseld van deur, of dikwils andere leidsmannen bij den Fiscaal brengen, die moet ook zijn proces verliesen.

Handioe wrekso, dat is, een tegenstrever of een die brutaliteit tegen den Fiscaal toont, die zijn proces zal ook verongelijkt worden.

Hanglindoong Poero, dat is, als men over een disput een handschrift van zijn heer en niet van den Fiscaal bekomt, moet hij ook verongelijkt worden.

Die zijn proces wil winnen, die moet Sidik Ekral zijn. Sidik beteekent opregt en Ekral alarm in de rijstblokken doen stampen, of liever bij een toeval of geval zonder omwegen, opregt in de rijstblokken laten stampen. Sidik beteekent ook oplettend, of als men iemand over iets beschuldigd bij den Fiscaal verklaagt, dat heet ook Sidik.

Als een persoon onverhoeds mishandeld wordt, en hij is niet Sidik, of niet oplettend, wie de dader daarvan is, dan wel niet Ekral, of niet laten alarm maken in de rijstblokken, die zal ook zijn proces verliezen. Dan ofschoon hij ook alarm heeft gemaakt, wanneer hij den Fiscaal hiervan niet rapporteert, wordt hij genaamd Sidem Memarah, of een slechte verwittiger, weshalven hij in de boete van 1000 Siegers moet worden gecondemneerd.

Sidem Premanem, dat is, bij diergelijk geval in het geheel aan den Fiscaal niet kennis gegeven, de zulke moet men wel 40,000 sigers in de boete condemneren.

Wanneer men voor niets en weder niets alarm in de rijstblokken maakte, die wordt genaamd Hoentoro Bowonno; hoentoro beteekent wolk, en bowonno wind, of de wind heeft den boom bewogen, dat is, den Vorst verlokken: dezulke wordt zonder genade ter dood gebragt.

Als men zich over een disput naar den Fiscaal wil begeven, en hij ontmoet onderwegens Pontjo Sodoronno of eenige toevallen, van hoog water, of andersints, dan wel vijanden, die hem vervolgen, wanneer hij zijn voornemen niet doorzet, zal hem ook niets overkomen.

Als man en vrouw malkanderen trouwen, en de man eenig toekon of afkoop geld aan de vrouw geeft (want bij de gemeene Javanen worden de vrouwen afgekocht) en zij kort daarop van een scheiden, mag de man, wanneer de vrouw reeds door hem beslapen is, zijn toekon niet weder afzonderen: zoo niet, dan mag dit wel geschieden.

Als men eenige goederen bij iemand in bewaring stelt, en zijn woning wierd door ongeluk afgebrand, mag men hem zijne bestelde goederen niet afvorderen.

Ook mag men van zijn bestelde goed of goederen geen vergoeding vorderen, wanneer de volgende toevallen hem wedervaren, te weten.

Als hij van die bestelde goederen, en de zijne daarbij, bestolen wordt.

Als zijn huis uit naam van den Vorst vernield wordt, dat er eenige van zijne bezittingen bij verloren zijn geraakt.

Als zijn huis onder water staat.

Als de vijanden hem bezoeken, waar eenige goederen door kwijt geraakt zijn geworden.

Als hij van een booswicht door iemand wordt beschuldigd, en hij is geen booswicht, als hij van een dief door iemand wordt beschuldigd, en hij is geen dief, als zijn eigen goed door iemand wierd erkend; wanneer deze personen daarover niet te vreden zijn, zullen alle die kwaadsprekers in de boete van astoworro, en Doewie worro, waarvan drie portien aan de beleedigde personen worden afgegeven, gecondemneerd worden. Vervolgens worden die kwaadsprekers genaamd Hanggogo, Hamatang Toeno, dat is mistasten, of hun oogmerk niet bereiken, als of men den

hemel wil aangrijpen; zulks wordt genaamd Hanir ijookti arah, of niet voor de vuist en doorslepen aanleggen.

Als een persoon door iemand van een dief wordt beschuldigd, en hij hierdoor in regten wordt vervolgd, indien zijn beschuldiger hiervan eerst aan den Fiscaal kennis geeft, en de beschuldigde persoon den Fiscaal te laat verwittigde, dat hij onschuldig door dien beschuldiger is beschuldigd geworden, zal hij verongelijkt worden.

Als hij ander mans goed voor het zijne erkent, en hij wordt hierdoor vermoord of gewond, indien hij nog leeft, moet hij gebonden bij den Fiscaal gebragt worden, want als hij niet gevleugeld wordt, kan zijn zaak niet in proces komen, en wanneer hij hieromtrent onwillig toont, zal zijn proces terstond verongelijkt worden, en hij wordt daarbij genaamd Handioe wrekso, dat is tegen den Fiscaal durft resisteren. en moet derhalven betalen 10 realen.

Als twee personen beide over een stuk goed disputeerden, of erkenden hetzelve voor het hunne te zijn, zoodanig, dat zij beide voor den Fiscaal kwamen, zoo zal hij Fiscaal gehouden zijn hun dit goed af te nemen, en zoo lang onder zich te houden, tot dat die zaak gedecideerd is, waarna zij beide gelast worden, om tegens andere gestelde dagen op de Pasebaan te komen, en indien zij beide niet kwamen, mag de Fiscaal dat goed toeeigenen, en hun bovendien nog 3000 Sigers in de boete condemneren, waarbij zij genaamd worden, Hanantang weo, dat is, assurante onaangenaam makers.

Wiso donno beteekent een jongeling gaat een Hoofdman of den Vorst bezoeken.

Wiso dannie beteekent de Hoofdman reed op de markt te paard, wijl hij en de Fiscaal wel op de markten rijden mogen, als zij noodzakelijke werken te verrigten hebben, anders niet.

Als men van een moord beschuldigd wordt, moet de beschuldiger de beschuldigde persoon gebonden bij de Fiscaal brengen; indien hij ongebonden aldaar wierd gebragt. dan wordt de beschuldiger aanstonds verongelijkt, waardoor men zijn kris, en al wat men aan zijn ligchaam vindt, moet afnemen, en na dat hij 100,000 Sigers betaald had. wordt hij vergeleken bij Doorgohang-nga-gas, Hang-ngerik, Han-ngoewooh, dat is, bij een Reus, die geen spijse heeft kunnen opdoen.

Als iemand op de markt voor ni s l ı n , waardoor de menschen die daar zitten verk rdende, on-

der het haastig bij een pakken hunner waren, eenige daarvan absent geraakt zijn, zal de spektakel maker gehouden zijn om alles wat er verloren geraakt is te vergoeden, en indien men leven op den grooten weg maakte, moet men ook de absent geraakte goederen vergoeden, en bovendien zal men in de boete van 100,000 Sigers gecondemneerd worden, waarbij hij genaamd wordt Doorgo-Hanadah-tinadah, dat is, de reus zoekt om wat eten te krijgen.

Wanneer zulke verliezer der goederen geen regt van den Fiscaal eischt, zal hij als een slecht mensch aangemerkt worden en bij gelegenheid als hij over een andere affaire bij den Fiscaal komt procederen, zal hij geen regt krijgen; de reden dat de Fiscaal hem moet verongelijken is, omdat hij de Hoofdplaats bij een bosch vergelijkt, of die tot een wildernis heeft gemaakt.

Als het hoofd van de markten beweging of spektakel op de markt maakt, zal hij afgezet worden, maar alvorens zal zijn aangezigt met rood en zwart, benevens zijn gansche lichaam met sirei spoch bestreken moeten worden, ten einde hem daarna vijf achter een volgende passerdagen rond de markten te kunnen worden geleid.

Wanneer eenige goederen door het leven maken van eenige personen absent geraakt zijn, moeten die personen alle die verlorene goederen vergoeden, en zij worden genaamd, afzetters zonder wapens.

Als iemand op de markt leven maakt, en hij zeide daarna, dat zijn goed er bij verloren is, zal zijne gezegde niet aangehoord worden, maar hij wordt vergeleken bij een gewonde Tijger, waaraan hij ook krapeerde, en wanneer er geene goederen bij verloren zijn, zal hem niets aangedaan worden.

Afgecopieerd op zaturdag Kliwon den 18e van het licht Poesasa, in 't jaar Bee 1728, over een komende met den 20e Maart 1801.

Getranslateerd te Soerakarta den 27e April 1816.

Door......

MEDEDEELINGEN

OVER

MAKASSAARSCHE TAAL- EN LETTERKUNDE.

Het is zeker eene groote verdienste van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, dat het, door den arbeid zijner afgevaardigden, zooveel heeft toegebragt tot de kennis van de Taal- Land- en Volkenkunde van den Indischen Archipel. Tot de belangrijkste werken, die het in het licht gaf, behooren ook de Makassaarsche Spraakkunst en Chrestomathie en het Makassaarsch Woordenboek van den Heer Matthes. Wij wenschen hier een kort verslag te geven omtrent deze geschriften. Eenige opmerkingen en mededeelingen omtrent taal en literatuur der Makassaren en hare beoefenaars laten wij hieraan voorafgaan.

De Makassaarsche taal behoort tot de minder ontwikkelde talen van N. I. Zij is niet zoo rijk aan grammatische vormen als het Tagaalsch, Javaansch, Bataksch, het door Hardeland bestudeerde dialect van het Dajaksch en meer andere talen van den Archipel. Een bijzondere vorm tot aanduiding van de bevelende of gebiedende wijs ontbreekt o. a. geheel, waardoor het Makassaarsch zich vooral van het Javaansch onderscheidt, dat tot uitdrukking van deze modaliteit verscheidene vormen heeft, en in dit opzigt misschien rijker is dan eenige andere taal van deze gewesten [1]. Dat het Makassaarsch geen onderscheid van taalsoorten kent, zooals het Javaansch, behoef ik naauwelijks te vermelden [2]. De taal wordt somtijds met Ara-

[1] Tot aanduiding van den jussief bezigt het Makassaarsch zeer dikwijls, zoo niet meestal, het woordje *sa*, dat Matthes door ons *eens* vertaalt. Het gebruik van dit *sa* kan men echter geen' bijzonderen woordvorm noemen.

[2] De dialecten van Toerateija en Saleijer verschillen eenigzins van die der overige streken, waar het Makassaarsch zuiverder gesproken wordt.

bosch, doorgaans echter met haar eigen letterschrift geschreven. Zij bezit daarin evenwel een zeer gebrekkig hulpmiddel, daar het noch den neusklank, noch de *k* (*q*), wanneer deze eene lettergreep sluiten, kan uitdrukken. Zoo b. v. worden de woorden *taba*, *tàbà* of *taqbaq*, *taqbang* of *tàbang*, *tambaq* of *tambà*, *tamba*, die alle verschillende beteekenissen hebben, met dezelfde karakters geschreven [1]. Zonder kennis van de uitspraak is dus het Makassaarsch niet te lezen. Op eene bijgevoegde plaat geeft M. nog een oud, thans geheel in onbruik geraakt letterschrift der taal. Over den oorsprong van beide of een van beide laat zich niets met zekerheid zeggen, al is het waar, dat eenige overeenkomst met het Sanskritsche niet te miskennen is. Men kan de taal niet arm noemen, schoon haar woordenschat op verre na niet zoo groot is als die van het Javaansch. Volgens het getuigenis van M. moet zij in dit opzigt ook voor het Boegineesch onderdoen. Zij wordt, naar M. gist, door ongeveer 300,000 zielen gesproken. Haar gebied bepaalt zich tot de stad Makassar en omstreken, Gowa, Sanrabone, de zoogenaamde Zuiderdistricten, Toerateija, Bonthain (of beter Bantaëng), een gedeelte van Boeloekoempa (Boelekomba) en het eiland Saleijer, waar zij echter eenigzins verbasterd is [2]. Veel meer verbreid is de naauw verwante zustertaal, de Boeginesche. Wanneer deze meer bekend zal zijn, zal er misschien ook meer licht opgaan over den grammatischen bouw van het Makassaarsch, dan M. ons nu heeft kunnen geven.

Reeds lang vóór M. hebben enkelen zich met de studie dezer beide talen bezig gehouden. Van de beoefenaars der Boeginesche noemen wij hier slechts Leyden, Dulaurier en Thomsen. Of zij zich ook aan het Makassaarsch gelegen lieten liggen, is mij niet gebleken. Hunne studie is echter niet veel meer geweest dan eene zeer oppervlakkige kennisneming. Reeds veel vroeger hebben de Nederlanders zich daarop toegelegd. Roelof Blok, die van 1756—1760 Gouverneur en Directeur ter Zuidkust van Celebes was, schreef eene korte geschiedenis van Makassar en onderhoorigheden, die hij, wat de oudste tijden

[1] Ten behoeve van eerstbeginnenden wordt de neusklank aan het einde eener syllabe soms door een teeken, de antja aangeduid; dit geschiedt echter zeer zelden.

[2] Ook in de Noorder districten en nabij Maros en Pangkadjène wordt veel Makassaarsch gesproken, schoon het daar niet meer de heerschende taal is.

betreft, uit Boeginesche en Makassaarsche handschriften putte. Toen de Engelschen onze bezittingen op Celebes veroverden, vonden zij zijn opstel in de archiven en bezorgden daarvan eene Engelsche vertaling, die in 1817 het licht zag, terwijl het oorspronkelijke eerst in 1848 door Dr. Van Hoëvell in het Tijdschrift van N. Indië is uitgegeven. Ook de Heeren Toewater en Vetter, die beiden te Makassar woonden, hebben veel werk gemaakt van de taal- en letterkunde van het land. Doch aan Matthes komt de eer toe voor hare wetenschappelijke beoefening het eerst de baan te hebben gebroken en door zijn' arbeid een' grondslag te hebben gelegd, waarop latere beoefenaars kunnen voortbouwen.

De Makassaarsche literatuur bestaat grootendeels uit vertalingen. De vertellingen of romantische verhalen zijn meerendeels uit het Maleisch, de geschriften die op godsdienst en bijgeloof betrekking hebben, uit het Arabisch vertaald. Of er ook vertalingen uit het Boegineesch bestaan, vernemen wij niet. De weinige oorspronkelijke stukken, zijn ten deele van historischen aard, ten deele uitspraken en mededeelingen van oude vorsten en geleerden over zaken van verschillenden aard, vooral zedelessen, voorschriften van levenswijsheid en dergelijke. Ook behooren tot de oorspronkelijk Makassaarsche werken een aantal gedichten. De invloed van den islam laat zich overal bespeuren. Geschriften van louter mythologischen aard, zooals de Javaansche en Maleische literatuur die hebben, ontbreken in de Makassaarsche, ten minste voor zoover zij thans bekend is. In eenige gedichten wordt echter Batara vermeld of aangeroepen. Of daarmede een andere God bedoeld is dan Allah blijkt niet nader. Wij zullen trachten deze letterkunde eenigzins aan den lezer te doen kennen. Doch in de eerste plaats vestigen wij thans het oog op de Makassaarsche spraakkunst van den Heer Matthes.

Het is zeer te bejammeren dat Matthes door omstandigheden nagenoeg geen gebruik heeft kunnen maken van T. Roorda's zoo voortreffelijke Javaansche Spraakkunst[1]. Ware hij in de gelegenheid geweest zich beter bekend te maken met dit werk, zoo zou denkelijk zijne Makassaarsche Spraakkunst in menig opzigt anders zijn uitgevallen. Maar, ook afgezien van het gemis van dit boek bij de bewerking zijner spraakkunst, toch had men

[1] Zie Voorrede der Makassaarsche Spraakkunst, pag. V.

daarin met regt meer duidelijkheid en naauwkeurigheid mogen verwachten, dan thans daarin wordt aangetroffen. Het is mijn voornemen niet hier eene uitvoerige kritiek van zijn geschrift te geven. Ik wensch mij slechts tot eenige opmerkingen te bepalen. Hetgeen men op pag. 2 vgg. over de verdeeling der letters in klassen leest, is tamelijk verward. Men ziet ook niet in, hoe deze classificatie op de uitspraak der taal gegrond is. De onduidelijkheid van dit gedeelte der spraakkunst maakt, dat ook in het volgende omtrent verschillende punten onzekerheid bij den lezer moet heerschen. Om een enkel voorbeeld te geven, vraag ik slechts: als Matthes de *w*, zoowel tot de labiale als tot de dentale letters rekent, hoe zal men dan de Makassaarsche woorden, die *vier erfgenamen* beteekenen, moeten uitspreken? Moet dit *patam wārisi'* of *patan wārisi'* luiden? (zie pag. 49 van zijne Gramm.) De benamingen *semivocales* en *liquidae* schijnen bij M. geheel hetzelfde te beteekenen, vgl. pag. 3 ibid. Hetgeen op pag. 8 en 9 over de uitspraak der klinkers wordt gezegd, is reeds veroordeeld door Dr. Van der Tuuk, die in de Voorrede van zijn Bataksch Woordenboek opmerkt, dat alle sijllaben, waarin zich, volgens M., een scherpe klinker zou bevinden, eigenlijk gesloten worden door eene *k*, die men inslikt, gelijk in bepaalde gevallen ook in het Javaansch en Maleisch met de *k* geschiedt. De waarheid hiervan blijkt daaruit, dat, als zulk eene lettergreep het aanhechtsel *a* of *i* krijgt, eene *k* daarvoor treedt, zoodat b. v. *djoemà* (Vrijdag) met het aanhechtsel *a djoemaka* wordt. Hoewel ik, wat dit punt betreft, met den Heer Van der Tuuk in het algemeen genomen instem, geloof ik echter dat de uitspraak van hetgeen M. scherpe klinkers noemt, nog wel eenige nadere toelichting vereischt. Mogelijk zal M. ook wel eenig antwoord geven op de genoemde aanmerking van Van der Tuuk. Voorloopig wil ik mij dus houden aan de schrijfwijze der scherpe klinkers, die M. volgt. Hij onderscheidt die namelijk door een schuinsch streepje boven de letter. Indien ik de zaak reeds als in *alle* opzigten uitgemaakt kon beschouwen, zou ik de schrijfwijze van Van der Tuuk aannemen, die achter de zoogenoemde scherpe klinkers eene *q* schrijft, b. v. *djoemaq* in plaats van *djoemà*, zooals M. heeft. Overigens is de onderscheiding der klinkers in lange en korte, hetzij zachtlange of scherplange, en zachtkorte of scherpkorte, zeker af te keuren. Wie zich hiervan wil overtuigen leze slechts de juiste opmerkingen van T. Roorda in

§ 43 zijner Javaansche spraakkunst. Van de uitspraak dezer zoogenoemde scherplange klinkers zegt M. nergens iets; overal, waar bij hem spraak is van scherpe klinkers, verwijst hij naar § 29 zijner Grammatica, waar slechts gezegd wordt, hoe men de klinkers, die bij hem scherpkort heeten, moet uitspreken. Op pag. 10 leest men, dat de zachtkorte *e* in klank overeenkomt met onze *e* in *en*, *pen* en *laven*. Maar de *e* in dit laatste woord heeft den klank der Javaansche pĕpĕt, die geheel verschilt van dien der *e* in *pen*, *en* enz. Zij kan dus niet zachtkort heeten in tegenstelling met de *e* in onze woorden *een*, *veel* en in de eerste syllabe van *leenen*, die M. als voorbeelden van de lange *e* aanhaalt. Nu zijn wij omtrent de ware uitspraak der Makassaarsche *e* dikwijls in het onzekere gelaten[1]. Eene voorname bedenking tegen deze spraakkunst van M. is verder deze: dat daarin het eigenaardig karakter der taal niet in het oog is gehouden, maar dat zij te zeer op de leest van de spraakkunst der Indo Germaansche talen is geschoeid. De verdeeling der taal in tien zoogenaamde rededeelen ligt daarbij ten grondslag. Zoo vinden wij dan eerst van zelfstandige, daarna van bijvoegelijke naamwoorden gesproken, terwijl het Makassaarsch in den regel geen onderscheid van vorm tusschen beide kent, ja zelfs naamwoord en zegwoord in vorm niet van elkander verschillen, zoo min als in het Maleisch of Javaansch (vgl. Roorda, Jav. Gramm., § 99). Over bijwoorden, voorzetsels en voegwoorden wordt in afzonderlijke hoofdstukken gehandeld. In deze is veel opgenomen wat er volstrekt niet in behoort. Woordjes als *á*, *dja*, *ma*, *sa*, *na*, *maka*, *mang* enz. kan men tot geene van de genoemde woordsoorten rekenen. Dat hun eigenlijke beteekenis volstrekt niet opgehelderd is, kan men, om de eigenaardige moeijelijkheid daaraan verbonden, zeer verschoonlijk achten. Het onderscheid in het gebruik dezer woorden had echter meer bepaald vermeld moeten worden. Nu weten wij b. v. niet regt welk verschil van beteekenis er is tusschen *dja* en *ma*, die zoo vaak voorkomen. Wij begrijpen niet welke bepaalde wijziging de zin door het gebruik van een van beide ondergaat. Waarom heeft M. niet de voornaamste partikelen in één hoofdstuk verklaard, vooral door haar gebruik in verschillende zinnen aan

[1] De klemtoon valt meestal op de voorlaatste syllabe. Waar hij op de derde van achteren rust, zal ik dit door een liggend streepje boven den klinker aanduiden.

te toonen? Bij *dja* en *ma*, waar juist groote behoefte was aan welgekozene voorbeelden, vinden wij geen enkel vermeld. Slechts in het voorafgaande hoofdstuk over de werkwoorden, is hier en daar, schoon zelden, een zin aan te treffen, die misschien eenigzins kan bijdragen tot verklaring dezer woordjes. Het is waar, het Woordenboek geeft eenige voorbeelden, maar geen opheldering. Bovendien behoort de uiteenzetting van kracht en gebruik van zulke redewoorden in de grammatica en niet in het Woordenboek, waar zij slechts ter loops vermeld behoeven te worden [1].

Het hoofdstuk over de Werkwoorden, zeker wel een gewigtig onderwerp, is mij bijzonder tegengevallen. Een hoofdgebrek is hier de groote onduidelijkheid. In § 22 is gezegd dat de Makassaarsche *s* den klank heeft van onze *s* in het woord *sissen*. Hoe is nu te verstaan hetgeen men op pag. 88 leest, dat een werkwoord afgeleid van een met *s* beginnend grondwoord, de neusletter *n* of wel *nj* vóór zich neemt, naarmate men aan de dentale, linguale of palatale *s* heeft te denken? Zoo komt dan van *sossorang* (erven), het werkwoord *njossorang* of wel *nossorang*, "al naar gelang dat de eerste *s* wordt uitgesproken." In § 182 zegt M., dat in de vormen met *ka*, als voorvoegsel en *ang* als achtervoegsel of aanhechtsel, *ka* stellig dezelfde kracht heeft als *pa* en *pi*. Deze voorzetsels nu dienen, volgens § 180 en § 181, tot vorming van causative, zelden ook van transitive werkwoorden. Hoe kan men echter eene causative beteekenis vinden in één enkel der op pag. 103 vermelde voorbeelden? Ik neem *causatief* hier in denzelfden zin, als M. het op pag. 93 verklaart. Ik meen zulke vormen voor een accidenteel passief te moeten houden, totdat mij het tegendeel zal zijn bewezen. Welken anderen zin toch kunnen vormen hebben als *katjinikang* = te zien zijn, zigtbaar zijn (Chrestomathie, pag. 83 en elders) *kalannassang*, ibid. pag. 100, reg. 2 v. o., *kamallakang*, pag. 32, reg. 9 v. o. enz.? Meer voorbeelden behoef ik niet te citeren. Men kan ze in overvloed vinden. — Van de bijvoegelijke naamwoorden, die door verdubbeling van het grondwoord en voorvoeging van *ka* zijn gevormd, heet het in § 73, dat zij oorspronkelijk welligt niet anders zijn geweest dan deelwoorden of lie-

[1] Enkele redewoorden, o. a. *are*, *bedeng*, zijn, voor zoover ik het kan beoordeelen, voldoende verklaard in het Woordenboek.

ver causative werkwoorden met het praefix *ka*. Dat zij, zooals M. wil, primitief een maken of veroorzaken zouden beteekend hebben van het geen door het grondwoord wordt aangeduid, is per se onbegrijpelijk en blijkt uit geen enkel voorbeeld. Ook de vergelijking van verwante talen, zooals het Javaansch en Maleisch, pleit daartegen. Het gebruik van het aanhechtsel *ang* alleen, tot vorming van transitive zoowel als causative werkwoorden, (volgens § 179) is eene karakteristieke bijzonderheid, waarin het Makassaarsch met het Boegineesch, Balineesch en welligt met nog meer talen van den Archipel overeenkomt [1]. Uit § 74 en uit verscheidene plaatsen van het Woordenboek, blijkt, dat ditzelfde aanhechtsel ook eene objective of accidentele gesteldheid kan aanduiden. (Vgl. o. a. Woordenb. in v. *kàdòkang*, *toeloengang*, *rappoengang*, *towaàng*, *salewangang*, *sorongang*. enz.). In dit laatste opzigt komt het overeen met het Maleische en Javaansche aanhechtsel *an* (Vgl. Roorda, Jav. Grammatica, § 200). Ik meen in dit tweeërlei gebruik van hetzelfde aanhechtsel een bewijs te zien van den lagen trap van ontwikkeling der taal, wat grammatische vormen betreft. — Ik merk nog op dat het onjuist is, dat het voortzetsel *tà*, volgens § 177, steeds een' verleden tijd zou te kennen geven; ten bewijze van het tegendeel zie men het Woordenboek in v. *koendjoeng* en *pinawang* en de Chrestomathie, pag. 210, reg. 5, v. o. pag. 316, reg. 4, 5, 21 en 24, pag. 426, reg. 6.

Schoon er ruimschoots stof is tot meer aanmerkingen, wensch ik mij bij het gezegde te bepalen. De grondfout dezer Spraakkunst is, dat M. bij hare bewerking is uitgegaan van begrippen, die aan de grammatica der Indo Germaansche talen zijn ontleend. Het is waar, M. verzoekt in zijne voorrede, dat men bedenke, dat hij niet alleen voor geleerde, maar ook en bovenal voor minder wetenschappelijk gevormde lezers heeft geschreven. "Een streng wetenschappelijken vorm achtte ik daarom minder verkiesselijk. Duidelijkheid was, mijns inziens, een hoofdvereischte" zegt hij aldaar. Dit hoofdvereischte wordt intusschen, zooals wij zagen, maar al te zeer gemist. Het is ook niet te begrijpen, waarom een streng wetenschappelijke

---

1 De doorgaande beteekenis van dit aanhechtsel in het Makassaarsch, is echter eene causative, namelijk ongeveer in dien zin, waarin de Jav. taal de aanhechtsels *aké* of *akĕn* bij de werkwoorden bezigt. Vgl. Roorda, Jav. Spraakkunst, § 145 vgg.

vorm min verkieselijk is te achten. Een echt wetenschappelijke vorm, die zich de uiteenzetting van het eigenaardig karakter der taal ten doel had gesteld, zou juist de duidelijkheid zeer bevorderd hebben. Maar hier is de Makassaarsche taal in een gewaad gedoscht, dat voor haar niet past. Dat de lezer telkens herinnerd wordt aan de grammatische vormen der Indo-Germaansche talen, terwijl die van het Makassaarsch zóó zeer daarvan afwijken, moet hem dikwijls in de war brengen of verlegen maken. Indien onder minder wetenschappelijk gevormde lezers degenen te verstaan zijn, die geen Latijn, Grieksch of Hebreeuwsch hebben geleerd, dan weten wij ook niet, waarom M. meermalen deze talen vergelijkt en b. v. nu en dan zelfs naar de Grieksche Grammatica van Matthiae verwijst. Men zou kunnen vragen, waar dan het vergelijken moet eindigen.

Het woordenboek is, naar het mij voorkomt, met meer zorg bewerkt dan de grammatica. Ongewoon maar zeer doelmatig, is de bijvoeging van een atlas, waarin alles wat door bloote beschrijving niet voldoende kon worden opgehelderd, door platen aanschouwelijk is gemaakt. Huizen, kleederen, wapens, allerlei gereedschappen, voorwerpen van bijgeloof enz. vindt men hier duidelijk en, naar wij met grond mogen vertrouwen, naauwkeurig afgebeeld. Daarbij ontvangen wij nog eene afzonderlijke, uitvoerige beschrijving van een en ander. Neemt men verder in aanmerking dat het Woordenboek vele bijzonderheden bevat omtrent denkbeelden, zeden, gewoonten, godsdienst en bijgeloof der Makassaren, zoo ziet men dat dit werk van M. niet alleen in linguistisch, maar ook in ethnologisch opzigt hoogst belangrijk is te achten. Zeer aangenaam is ook de toegift aan het einde van het Woordenboek. Men vindt daar eene van aanteekeningen voorziene lijst van Makassaarsche namen van planten en boomen, zoo als die in het Herbarium Amboinense van Rumphius voorkomen. Daar de uitspraak der Makassaarsche woorden overal in Romeinsch karakter is weergegeven, zoo is het boek voor ieder bruikbaar die, ook zonder de kennis van het letterschrift, de land- en volkenkunde van dit gedeelte van N. Indië wil beoefenen. Als hulpmiddel voor eerstbeginnenden is de bijgevoegde Hollandsch Makassaarsche woordenlijst niet ondoelmatig te achten. De volledigheid van het Woordenboek mag ik niet beoordeelen, daar ik de Makassaarsche literatuur tot nog toe alleen uit de Chrestomathie van M. ken. Alleen merk ik op, dat mij hier en daar toch enkele woorden

zijn voorgekomen, die in het Woordenboek ontbreken. Zoo bijv. *boedele* = inboedel Chrest. pag. 298. *sarapa*. Chresth. pag. 186, *masigaï* Chrest. pag. 152 en 193, *boenga pèpè* = soort van vuurwerk, Chrest. pag. 186, eenige woorden op pag. 184 reg. 10, 11 enz. Ten deele zijn zij in de aanteekeningen achter de Chrestomathie verklaard. Ook zijn niet overal alle beteekenissen der woorden opgegeven en verscheidene afgeleide woorden ontbreken. Daarentegen zijn vele afgeleide vormen opgenomen, die men zeer goed had kunnen missen, daar hunne beteekenis gemakkelijk uit die van het grondwoord is af te leiden. Overtollig is ook de opgave der uitspraak van de woorden, als zij door het aanhechtsel *a* bepaald zijn. In de spraakkunst zijn de vaste regels daarvoor opgegeven en deze zijn zeer eenvoudig en niet talrijk. Het ware te langwijlig van dit alles nog meer voorbeelden te geven; bij nadere kennismaking met Woordenboek en Chrestomathie zal ieder die spoedig vinden. Ik acht het eene verdienste van het Woordenboek dat de oorsprong van woorden, aan andere talen ontleend, doorgaande is opgegeven en dat in het algemeen de verwante talen dikwijls zijn vergeleken. Evenwel heb ik hier een aantal leemten opgemerkt. Zoo had M. bij *Padoelie*, *laloerà*, *radjang* en *mokkeng*, naar het Arabisch moeten verwijzen, bij *banijaga*, *bidadari*, *talà*, *rahasija*, *peretiwi* en *sonrì* naar het Sanskrit; bij *bangi*, *bǎndjoelbe*, *tontong*, *djǎkkalà*, *ràga*, *ringgì*, *poen* enz. naar het Javaansch. Het laatste woord, ook *poeng* of *poem* uitgesproken naar gelang der beginletter van het volgende woord, heeft vóór namen van personen en gepersonificeerde dieren en levenlooze voorwerpen nagenoeg dezelfde kracht als het Jav. *poen*, de Krâmâvorm van *si*. Ik meen dit Jav. woord voor oorspronkelijk identisch met *empoe* te mogen houden, dat o. a. voorkomt in de uitdrukking *ĕmpoening panditâ* = hoofdpandita, en dat ook in *poekoeloen* (van *poe* of *ĕmpoe* + *oeloen*) en het Maleische *ampoenja* schuilt. De eigenlijke beteekenis van dit *poe*, *ĕmpoe* of *poen* is naar allen schijn die van *Heer*, *hoofd*. Vandaar wordt dit woord in verschillende vormen in vele talen van den Archipel gebruikt om hoogere magten of goden aan te duiden. Het is het *ĕmpoeng* der Alfoeren van de Minahasse, dat *grootvader* en verder Goden of hoogere wezens in het algemeen beteekent, het *oepoe* of *opoe* der bewoners van Boeroe, Ceram en Djilolo, het *oemboe* der taal van Soemba, het *oppoe* of *ompoe* der Bataks, dat in bepaalde gevallen ook

door eene *n* en *ng* wordt gesloten. Ook dit laatste woord beteekent eigenlijk *grootvader* of *grootmoeder*, maar wordt ook als uitdrukking van eerbied van de goden gebezigd [1]. Misschien hebben wel al de genoemde namen oorspronkelijk dezelfde of eene dergelijke beteekenis van bloedverwantschap gehad. Uit de vereering der voorouders, die in den Archipel zoo algemeen is, ware het dan af te leiden, dat zij ook den zin van *heer*, *hoofd*, *opperste* hebben gekregen en op de goden worden toegepast. Van de Maleische woorden, die M. nog had behooren te vergelijken wil ik slechts *baloe*, *tangkei pokoq*, *ampang* en *lĕmas* noemen. Op pag. 362 is spraak van *Joosje*, de afgod der Chinezen. Dit woord en het Engelsche *Joosy* zijn wel verbasteringen van het Chinesche *tsch oe-tszè*, waarmede geen beeld of afgod bedoeld wordt, maar het kistje, waarin zich een houten beeldje van Boeddha of een Boeddhistischen heilige bevindt (Hoffmann, Bijdrage van het Inst. van Taal- Land- en Volkenkunde van Nederl. Indië, Deel IV, pag. 283). Op pag. 336 heet de *tripang*, die tot de stekelhuiden behoort, een soort van visch. *Palandò* wordt een steenbokje genoemd. Ik weet niet dat de steenbok in den Archipel wordt aangetroffen. Heeft M. niet het muskushert willen aanduiden? Met *djinà* is wel de civetkat bedoeld; muskuskatten bestaan er niet, zoover mij bekend is; ik vind ze althans in geen werk over Ned. Indië, ook niet in van der Hoevens Zoölogie genoemd. Uit de opgave der beteekenissen bij *dĕdesà* zou ik zeggen dat M. muskus en civet verwart. Het schijnt nu dat dit woord beide stoffen beteekent, maar dan had M. die tweeërlei beteekenis door cijfers moeten aanwijzen, overeenkomstig hetgeen hij elders doet. Ook de Hollander (Handleiding tot de Land- en Volkenkunde van Ned. Ind., Deel I, pag. 447) verwart ze, waar hij van "civet of muskus van de civetkat" spreekt. De *anoewang* heet bij M. ten onregte eene soort van reebok. Dit dier behoort tot de antilopen. (*Antilope celebica* of *depressicornis*, bij Temminck, Verhandel: over de Natuurl. Geschiedenis der Overzeesche Bezittingen, Zoölogie, pag. 45). De spelling der Maleische woorden in grammatica

[1] Misschien mag men hier ook het Boeginesche *poewa* = Heer, vergelijken. Van der Tuuk vergelijkt in zijn Bataksch Woordenboek bij *ompoe* ook het Lampongsche *ampoe* = grootvader en elders (Aanteekeningen op zijn Bataksch Leesboek) het Javaansche *empoe*.

zoowel als in Woordenboek is af te keuren; die van Roorda van Eijsinga is gevolgd en hiermede is genoeg gezegd. Vooral echter heeft mij het zonderlinge gebruik der *j* bevreemd. Zoo om een voorbeeld te noemen schrijft M. *injtje* voor het Mal. *intje*. In Maleische woorden heeft hij dit echter niet consequent overal volgehouden, zoo als blijkt wanneer men slechts de met *dj* en *tj* beginnende Makassaarsche woorden in het Woordenboek vergelijkt. Ik begrijp echter ook niet, waarom deze spelling zelfs in Makassaarsche woorden gevolgd is, want de regel, in § 26 der Grammatica opgegeven, komt mij geheel willekeurig voor. Het letterschrift drukt die *j* in woorden als *antjiniki* (M. schrijft *anjtjiniki*) nimmer uit. Wij vinden ook nergens een grond daarvoor in de uitspraak vermeld.

Het bovenstaande zij genoeg over het Woordenboek! Wij gaan thans over tot de beschouwing der Chrestomathie. Het eerste stuk daarin is eene geschiedenis van Djaja Langkara, in proza, naar allen schijn eene vertaling of omwerking van een Maleisch verhaal. In aesthetisch opzigt is het, met uitzondering van enkele plaatsen, even onbeduidend als het gros der romantische verhalen van Javanen en Maleijers. Voor de kennis der denkbeelden en zeden van den inlander is het echter niet van belang ontbloot. De hoofdpersoon is Djaja Langkara, zoon van Radja Adjang, die in het land Tjina Soempe regeert, en van de prinses Sakandamaja [1]. Hij werd geboren met een teeken op het voorhoofd, dat schitterde als de zon. Op last van zijn vader gingen zijne beide stiefbroeders een' wijze over hem raadplegen, die hem eene groote toekomst vol magt en luister voorspelde. Maar door naijver gedreven, verhaalden zij bij hunne terugkomst, dat Djaja Langkara een ongelukskind was en groote onheilen over het land zou brengen. Nu werd hij met zijne moeder door den Vorst verstooten. Na lang omzwerven kiest zij eindelijk eene spelonk tot vast verblijf, waar Dj. Langk. in den omgang met allerlei wilde dieren opgroeit [2].

---

[1] Ook in het Javaansch heeft men geschriften die Djåjå Lĕngkårå genoemd worden, namelijk een leerdicht (Djåjå Lĕngkårå Woelang) en een Romantisch verhaal Djåjå Langkårå Pandji. Van het laatste gaf de Heer A. B. Cohen Stuart een verslag in de Bijdragen van het Instit. van Taal- Land- en Volkenkunde, over 1853 en 1854, dat echter niet voltooid is. Het is eene geheel andere geschiedenis dan de hier besprokene Makassaarsche.

[2] Als wilde dieren noemt de schrijver ook de Orasasa en Goeroeda. De

Nu wordt het tooneel in eens naar Medina verplaatst. De Vorst aldaar was door eene ongeneeslijke ziekte aangetast. Zijne dochter, de prinses Raäna Kassijang zag in een droom het eenige geneesmiddel voor zijne kwaal, namelijk eene plant, boenga koema koema kebò genaamd, die op een berg in Egypte groeide [1]. Nu zond zij een aantal manschappen uit om die te halen. Maar allen die zij achtereenvolgens uitzond, kwamen om!, hetzij door wild gedierte, raksjasa's, of wel door hitte en ontberingen. Nu besloot zij eindelijk zelve te vertrekken. Op dien togt verloren al hare volgelingen het leven, met uitzondering slechts van den eersten Staatsbeambte (Paradana mantari). Dezen beval zij nu terug te keeren naar hare residentie en in haar afwezen voor de belangen van het rijk te zorgen en zette alleen de reis voort. Zij raakte verdwaald en kwam aan het hol van eene groote slang (naga). Deze raadde haar niet verder te reizen, daar zij slechts in gezelschap van Djaja Langkara den berg zou kunnen beklimmen en de plant halen. De berg toch was, zoo als de schrijver reeds vroeger heeft gemeld, nagenoeg onbeklimbaar, daar zijn voet van geringen omvang en zijn top zeer uitgestrekt was [2]. De prinses bleef nu bij de slang de komst van Djaja Langkara afwachten. Het verhaal keert terug tot Radja Adjang. Ook deze werd gevaarlijk ziek. Zijne zonen, Moekaddang en Moekaddeng, de stiefbroeders van Djaja Langkara, vernamen van den wijzen Lokmán [3], dat slechts de straks genoemde plant hem kon genezen en dat alleen Djaja Langkara die kon bekomen.

---

ente zijn niet anders dan de Raksjasa's, de bekende gedrogten der Hindoesche mythen. De Goeroeda (Sanskrit. Garoeda) is de vogel waarop Wisnoe rijdt. Dit had M. in het Woordenboek moeten opmerken, waar wij bij garoeda slechts de beteekenis griffioen en een vergelijking met het Maleische woord lezen.

[1] De naam der plant is wel eene verbastering van het Sanskrit Koengkoema = saffraan, hetgeen teregt in het Woordenboek wordt vergeleken. De Arabieren hebben daarvan Korkom gemaakt en den naam toegepast op den bekenden wortel, die bij ons Kurkuma heet.

[2] Wij herinneren hier aan den Goenoeng Agoeng, waarvan de Balinezen gelooven, dat zijn bovengedeelte de gedaante van een omgestooten kegel heeft. Zij achten het dan ook onmogelijk dien te beklimmen en mogen ook niet hooger gaan dan de wolkenstreep die steeds den berg omhult (Oesana Bali pag. 273.)

[3] Deze komt dikwijls voor in de Makassaarsche literatuur, die o. a. een aantal aan hem toegeschrevene zedelessen bezit. Nieuw is het vermoeden van Sprenger, Leben Mohammads, pag. 93, dat hij dezelfde zou geweest zijn

Zij gaan hem nu in de bosschen opzoeken. Zij vinden hem eindelijk en het doel hunner komst vernemende gaat hij dadelijk met hen mede. De drie broeders komen aan het hol der slang bij de prinses Raāna Kassijang. Nadat de slang over een' gelukkigen dag voor de afreis is geraadpleegd, trekt men naar Egypte. Voor hun vertrek had zij Djaja Langkara gezegd, dat indien hij onderweg of in Egypte welligt in de eene of andere moeijelijkheid mogt geraken, hij slechts aan haar behoefde te denken, dan zou zij terstond bij de hand zijn om hem te helpen. Bij den berg gekomen, bevond men dat die niet te bestijgen was. Djaja Langkara rigtte zijne gedachte op de slang, die volgens hare belofte weldra verscheen. Zij klommen nu op haren muil, dien zij vervolgens zoo vervaarlijk op sperde dat haar onderlip op den voet van den berg rustte, terwijl het bovenste van den muil aan den top reikte. Zij moesten nu nog veertig dagen wachten tot het water gerezen zou zijn en de plant, die midden in zee groeide, medegevoerd zou hebben. Intusschen keerde de slang naar haar verblijf terug. Toen eindelijk de plant zigtbaar geworden was, trok de prinses die uit den grond en terstond begon zij in hare hand op te wassen en te bloeijen. Moekaddang en Moekaddeng verzochten nu Djaja Langkara dat hij naar de prinses zou gaan, en een enkel blad van de plant ter bezigtiging voor hen vragen. Terwijl hij hieraan voldeed, wierpen zij hem onverhoeds in de zee, die den berg bespoelde. Beiden waren namelijk op de prinses verliefd geworden, maar door de waakzaamheid van Djaja Langkara en van twee katten, die de slang had achtergelaten om haar te beschermen, was het hun nog niet gelukt aan hunne wellustige begeerten te voldoen. De katten had Djaja Langkara op hun aandrang reeds weggezonden om de slang te gaan roepen, wier slaap zij echter niet durfden te storen en daarom uitbleven om op haar ontwaken te wachten. Djaja Langkara verdronk echter niet, maar door het blad der plant dat hij in de hand hield, bleef hij steeds boven drijven. Hun oogmerk met de prinses bereikten de broeders ook niet. Deze toch dreigde dat zij, zoo men haar aanrandde, de plant geheel zou verfrommelen en vernielen. Uit vrees dat hun vader in dit geval zou sterven en ook door onderlingen naijver op

als Elxai, die in de werken over Kerkgeschiedenis als de stichter van de secte der Elkesaïten voorl

het bezit der prinses werden beiden bestendig weerhouden haar eenig leed te doen.

Intusschen had ook Raäna Dewi, dochter van den Vorst van Egypte, een droomgezigt gehad, waarin haar aanbevolen werd de genoemde plant, als uitnemend schoon en zeer geschikt tot verlustiging van eene vorstendochter, te laten halen. Daarbij vernam zij dat deze plant thans reeds in handen was van de prinses Raäna Kassijang. Op haren aandrang zond haar vader eenige manschappen uit, die er in slaagden de prinses magtig te worden. Doch op hun terugtogt naar het hof van Egypte ontmoetten zij zendelingen van den Vorst van Paranggi [1], die de gevangenen opeischten. Toen de Egyptenaars weigerden haar over te geven raakte men slaags en ten slotte overwon het volk van Paranggi en keerde met de prinses en hare broeders naar Paranggi terug. De dochter van den Vorst van dit land, Poetri Raäna Koemala, had namelijk een dergelijk droomgezigt gehad als de Egyptische prinses en nu had haar vader een groot aantal schepen naar Egypte gezonden om zich van de prinses Raäna Kassijang meester te maken, hetgeen aan eenigen dezer zendelingen door list gelukte. Zij werd aan het hof van Paranggi zeer goed ontvangen. Raäna Koemala werd zoo zeer aan haar gehecht dat zij zich geen oogenblik van haar kon scheiden. Hare broeders echter wierp men in de gevangenis.

Door één man, die aan de algemeene slagting der Egyptische zendelingen ontkomen was, vernam de Vorst van Egypte hun lot en dat van Poetiri Raäna Kassijang. Hevig vergramd rustte hij zich ten oorlog tegen Paranggi. Middelerwijl was de slang uit haren slaap ontwaakt. Zij gelastte de katten, die bij haar waren, Djaja Langkara en de prinses op te sporen. Omtrent deze laatste konden zij na eenigen tijd narigt brengen, maar wat er van Djaja Langkara geworden was wisten zij niet, waardoor de slang in woede ontstak. Zij besloot nu zelve hem te gaan zoeken. Op haren togt werd de aarde geweldig ge-

---

[1] Paranggi is afgeleid van het Perzische farangi dat Frank beteekent, de algemeene benaming voor Europeanen in de Levant. De Makassaren verstaan daaronder gewoonlijk de Portugezen, doch ook wel alle volken, die geen Makassaren of Boeginezen zijn. Welk land bepaaldelijk hier bedoeld wordt is geheel onzeker. Dit laatste geldt ook van het straks genoemde Tjina Soempe (Matthes Makassaarsch Woordenboek in voce Paranggi en Chrestomathie pag. 429).

schud door hare bewegingen, zoodat verscheidene landen verwoest werden en vele menschen omkwamen. Toen zij hem op het vaste land niet vond, begaf zij zich in zee, hetgeen geweldige overstroomingen veroorzaakte. Eindelijk kwam zij aan een groot eiland, waar zij hem aantrof. Hij verhaalde haar alles wat in hare afwezigheid was voorgevallen. Toen zij hem haar besluit mededeelde, zijne broeders om hun snood gedrag te dooden, bad hij om vergeving voor hen. "Indien het," zeide hij, "mijn lot [1] niet ware geweest, dat mij ongeluk moest treffen, zoo zou ik niet in dit onheil gestort zijn." Op den rug der slang gezeten reisde hij vervolgens naar Paranggi. Om geen overstrooming te veroorzaken en de bevolking niet in onrust te brengen, ging de slang niet mede aan wal, maar verborg zich. De bewoners van Paranggi waren ongeloovigen. Djaja Langkara noodigde hen uit den Islam te omhelzen; wie dien niet wilde aannemen, bestreed en doodde hij. Allen die zich tegen hem wapenden overwon hij. Velen kwamen alzoo om en verscheidene dorpen stak hij in brand. De Vorst vernam zijne daden en liet hem bij zich ontbieden. Maar Djaja Langkara zeide tot de gezanten, "mijne godsdienst komt niet overeen met die van uwen Vorst. Indien hij echter wenscht dat wij elkander ontmoeten, zoo laat hem herwaarts komen, dan zal ik hem de Mohammedaansche geloofsbelijdenis laten afleggen." De tegen hem uitgezondene troepen moesten het onderspit delven. Nu trok de Vorst in persoon tegen hem op aan het hoofd van een leger, dat uit duizend voorvechters en tienduizend soldaten bestond. De strijd begon. Djaja Langkara bewoog zich op het slagveld als een garoeda [2], die op eene kudde runderen aanvalt, als een tijger die een troep geiten ontmoet. Weldra lagen de lijken der verslagenen opeengehoopt als bergen en het bloed stroomde als eene rivier. Het geheele leger werd in de pan gehakt en verstrooid. De Vorst wilde evenwel het strijdperk niet verlaten, maar hield alleen stand. Hij zond zijn eersten Staatsbeambte tot zijn gezin, die het gebeurde berigtte.

Toen de prinses Raäna Kassijang daarvan hoorde, zeide zij dat zoo de genoemde persoon werkelijk Djaja Langkara, haar voormalig begeleider, was, niets hem weerstand zou kunnen

---

[1] Takāddere van het Arabische taqdir, beschikking of bepaling van Allah omtrent het lot van den mensch.

[2] Zie boven pag. 75, Noot 2.

bieden. Zij zelve ging nu met hare vriendin, de dochter van den vorst, prinses Raäna Koemala, naar het slagveld. De Vorst liet zich door haar bewegen van verderen strijd af te zien. Hij wilde nu vriendschap aanknoopen met Djaja Langkara en hem de regering afstaan, waarom hij hem zijne kroon en rijkssieraden aanbood. Djaja Langkara nam die echter niet aan. Zij sloten nu vrede met elkander. De Vorst noodigde Djaja Langkara te gast, maar deze zeide: hoe zou ik uwen burgt binnentreden, uwe spijs eten en uw water drinken? gij zijt immers een ongeloovige en ik ben een muzelman. Indien gij wilt dat ik uwe stad binnenga en uw voedsel gebruike, welaan! laat ik u dan eerst den Islam doen belijden." God bewoog nu het hart van den Vorst dien aan te nemen. Op zijn bevel omhelsden ook zijne beambten de nieuwe godsdienst, die hiermede in Paranggi had gezegevierd. Op verzoek van Djaja Langkara werden zijne broeders, die nog steeds in de gevangenis zaten, in vrijheid gesteld. De Vorst bood hem zijne dochter tot gemalin aan, maar hij verzocht haar liever aan Moekaddang te geven, die nu met haar in den echt trad.

De Vorst van Egypte was intusschen voortgegaan met zich ten strijde toe te rusten tegen Paranggi. Doch op het berigt, dat Djaja Langkara dit rijk veroverd en er den Islam ingevoerd had, zag hij van zijn voornemen af en noodigde Djaja Langkara uit hem te komen bezoeken. Deze voldeed aan zijn' wensch en nam te gelijk de prinses Raäna Kassijang mede, om haar, na afloop van het bezoek, naar Medina terug te brengen. Ook de Vorst van Egypte bood hem zijne dochter ten huwelijk aan, maar op zijne weigering gaf hij die aan zijn broeder Moekaddang, daar zijn gast dit wenschte. Men kwam vervolgens te Medina, waar de oude Vorst terstond van zijne ziekte herstelde op het gezigt der koema koemaplant die op de hand zijner dochter groeide. Hij stelde aan Djaja Langkara voor haar te huwen, die dit bereidwillig aannam. Vóór de voltrekking van den echt wenschte hij echter zijne moeder uit de grot waar zij woonde af te gaan halen. Zijne beide broeders noodigde hij uit tot bijwoning van het feest naar Medina te komen. Deze spraken nu met elkander af, Djaja Langkara te dooden en dan naar Medina te gaan om de prinses Raäna Kassijang te ontvoeren. Terwijl hij bij zijne moeder was stopten zij den ingang der spelonk digt met droog hout, dat zij in brand staken. Djaja Langkara en zijne moeder waren bijna

gestikt door den rook, toen het hem te binnen schoot zich de slang voor den geest te brengen, opdat die hem te hulp kwame. Zij daagde terstond op en boorde met haren staart eene opening in de rots, waardoor beiden uit het hol konden vlugten. De slang beduidde hun nu dat zij de oogen zouden sluiten en zich verbeelden, dat zij te Medina in het paleis van den daar regerenden Vorst waren en dat zij een oogenblik daarna de oogen weer zouden openen. Zoo waren zij beiden plotseling in tegenwoordigheid van den Vorst en zijne dochter, die natuurlijk niet weinig verschrikten. De slang reisde daarop naar Egypte, Paranggi, Tjina Soempe en naar alle andere landen boven en beneden den wind, om de Vorsten te gelasten dat zij naar Medina zouden komen om Djaja Langkara hunne hulde te brengen en zich aan hem te onderwerpen. Weigerden zij dit, zoo zou zij (de slang), hunne landen verwoesten en de bevolking verslinden. Allen voldeden aan haar bevel, ook Radja Adjang, de beheerscher van Tjina Soempe, die op de tijding dat Djaja Langkara te Medina was, dra van zijne ziekte herstelde. Groote toebereidselen werden nu gemaakt voor het huwelijksfeest van Djaja Langkara: de levendige schildering hiervan behoort tot de beste gedeelten van het verhaal. De Vorst van Medina stond de regering aan zijn schoonzoon af en trad in den echt met diens moeder Poetiri Sikandamaja, die, zoo als vroeger verhaald is, door Radja Adjang verstooten was. Aan zijne stiefbroeders schonk Djaja Langkara nogmaals vergiffenis, doch vermaande hen te gelijk zeer ernstig tot berouw en bekeering, opdat ook God hunne misdaden mogt vergeven. Hij verhaalde hun alle hunne listen en lagen, al de snoode plannen die zij tegen hem gesmeed hadden, om hun te toonen dat hij daarmede ten volle bekend was en hen in de tegenwoordigheid der Vorsten en grooten te beschamen. Voorts stelde hij Moekaddang aan tot Vorst van Egypte en Moekaddeng tot regeerder van Paranggi. Met de vermelding der luisterrijke regering van Djaja Langkara eindigt het verhaal.

De nu volgende stukken der Chrestomathie handelen over de geschiedenis van Gowa, Tello (Tallò), Sanrabone, (Sandraboni), Maros en Toerateija. Het is hier niet de plaats in bijzonderheden den inhoud dezer Kronijken te vermelden. Bovendien is het daarom ook minder noodig, dewijl die wel niet in alles, maar toch in de meeste opzigten overeenkomt [illegible] de mededeelingen over de geschiedenis van dit [illegible]n Celebes,

die men in het Tijdschrift van N. I. (Jaargang X, Dl. I) en in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap (Deel VII) kan vinden. Ik wil dus slechts trachten het karakter van dit geschrift eenigzins te doen kennen. Het bestaat grootendeels uit eene soort van geslachtregisters van vorsten, hunne afstammelingen, vrouwen enz. Het begint met eene reeks van zwaré verwenschingen, waarbij de schrijver allerlei onheilen over zich zelven inroept, indien hij de namen der vorsten niet met de vereischte naauwkeurigheid mogt vermelden. In den loop van het geschrift vindt men hier en daar, bij de mededeeling van namen, gedurig zulk eene verwensching. Niet alleen de namen, die zij bij hunne geboorte ontvingen, maar ook die, welke zij zich zelven gaven of waaronder zij gewoonlijk bekend zijn, voorts de titels, die zij als vorsten (karaëng) of als edellieden (daëng) bezaten, de namen die zij na hun dood, somtijds ook die, welke zij van bissoe's (eene soort wigchelaars of wigchelaressen), kregen, dit alles wordt hier met voorliefde vermeld. Ook hunne oorlogen en veroveringen worden ter sprake gebragt, doch doorgaans slechts zeer in het kort. De dorre eentoonigheid dezer lectuur wordt somtijds afgewisseld door mededeelingen van het een of ander, waardoor de regering van dezen of genen vorst zich van die zijner voorgangers of opvolgers onderscheidde. Zoo leest men van een der vorsten van Gowa (Toe màpárisi kallonna) dat hij de rijst en andere gewassen goed deed slagen, en er onder zijn bestuur overvloed van visch was. De Makassaar pleegt zijn voorspoed of tegenspoed aan de goede of slechte regering zijner vorsten toe te schrijven. Een ander, Toenipalangga, voerde maten en gewigten in; in zijn tijd werd het eerste buskruid gemaakt, begon men goud in smeltkroezen te louteren en steenen te bakken; van zulke steenen liet hij Tallò en Sombaopoe bouwen. Van Toe menanga ri papa batoena leest men, dat hij zeer bedreven was in het lezen van Arabische en Makassaarsche geschriften, die toen op palmbladen, doorgaans zeker wel lontarbladen, werden geschreven. Omtrent den Islam vindt men hier en daar bijzonderheden medegedeeld, die ten deele ook bevestigen hetgeen vroeger dien aangaande bekend was.

Toe menanga rigaoekanna nam in 1606 deze godsdienst aan; iemand van Menangkabo, Katté (= chatîb) Toenggalà genaamd, liet hem de geloofsbelijdenis afleggen. Sedert voerde hij den titel van Sulthan Alaoe-d dîn en zijn tijdgenoot, de vorst van

Tallò, Toe mĕnanga ri agamana verbreidde den Islam in geheel Makassar, ook in Bone, Wadjò, Soppeng en andere streken. Hij strekte zijne veroveringen uit tot Bwool en Gorontalo in het Noorden van het eiland; ook maakte hij zich meester van de Banggaai en Soelaeilanden en van een groot gedeelte van Soembawa [1]. Geen der Vorsten van Zuid-Celebes bezat eene zoo uitgebreide kennis van allerlei kunsten en handwerken; niemand was stipt, gelijk hij, in het verrigten der vijf dagelijksche gebeden. In de maand Ramadhán liet hij goud, geldspeciën en padi onder het volk uitdeelen. Ook was hij zeer bedreven in het lezen van den Koran, en las vele andere geschriften van religieusen aard. Zoo is in het begin der 17e Eeuw, door deze beide Vorsten, de Islam in dit gedeelte van Celebes voor goed gevestigd. Met de invoering der leer van den profeet is echter reeds in de tweede helft der 16e Eeuw, zoo al niet vroeger, een aanvang gemaakt [2]. Ook eenige jaartallen worden in deze Kronijken vermeld, doch geen enkel vóór het begin der 17e Eeuw. Opmerkelijk is het dat de schrijver, nevens het jaartal van de Hedjra, ook dat der Christelijke tijdrekening pleegt te noemen. Toe mĕnanga ri ballà pangkana, ook Sultan Hasanoe-d-dîn genaamd, is de laatste Vorst, van wien wij lezen, dat hij te Gowa aan de regering kwam, waarvan hij echter afstand deed ten behoeve van zijn zoon. Volgens het Tijdschrift van N. I. l. c., zou dit omstreeks 1669 geschied zijn. De geschiedenis van Tallò eindigt met Toe mamalijanga ri tĭmorò, die in 1641, volgens genoemd Tijdschrift echter in 1629, overleed. Overigens loopt daar ter plaatse het geschiedverhaal veel verder, namelijk tot omstreeks de helft der 18e Eeuw. Of wij hier den geheelen inhoud hebben der

---

[1] Deze veroveringen, waarvan ik hier slechts de voornaamste vermeld, vindt men breeder opgegeven Tijdschrift van N. I., Jaarg. X, en Tijdschrift Bataviaasch Gen., Dl. VII. Daar wordt deze Vorst van Tallò de rijksbestierder genoemd van den toenmaligen Vorst van Gowa.

[2] Van twee der Vorsten, die vóór Toemĕnanga rigaoekanna regeerden, leest men dat zij den Islam aannamen. Reeds in den tijd van den Vorst Toe nidjallò, is te Gowa eene moskee gebouwd voor de handelaars van Mangalekana. Er bestond reeds in de 16e Eeuw een, naar het schijnt tamelijk druk, verkeer met de Maleische landen, (Djohor, Patani, Menangkabo worden o. a. genoemd). Uit dit een en ander blijkt, dat reeds vóór 1606 de Islam eenigen ingang had gevonden onder het Makassaarsche volk.

beide handschriften, die M. heeft gebruikt, dan wel slechts een uittreksel, wordt ons nergens gezegd.

Veel belangrijks ontvangen wij uit de Rapang. Het woord beteekent eigenlijk gelijkenis, beeld enz. Het bevat voornamelijk gezegden, voorschriften en lessen van oude Vorsten en wijzen, doch ook eenige mededeelingen van anderen aard. Misschien, zegt M., is dit werk zoo genoemd wegens het beeldsprakige, dat er dikwijls in aangetroffen wordt. Welligt ook heeft men het slechts daarom zoo betiteld, wijl het de voorbeelden van het voorgeslacht ter navolging aanprijst. Eenige historische stukken, die daarin voorkomen, heeft M. mede in zijne Chrestomathie opgenomen. Zoo vinden wij dan hier een stuk over de aanstelling der eerste Vorstin van Gowa, Toe manoeroenga genaamd, omdat zij uit den Hemel was nedergedaald. Op pag. 203 en 204, vernemen wij iets over de negen kiesheeren van Gowa (bate Salapang). Hier lezen wij echter van elf bate's, daar er bij de negen nog twee gevoegd zijn die onder Maros behoorden. Het wordt gevolgd door een contract van den straksgenoemden Toe menanga ri agamana (hier en elders ook Karaëng matowaija genaamd) met de Engelschen en Hollanders, dat geen belangrijke bijzonderheden behelst. Het laatste van deze historische stukken uit de rapang, is eene overeenkomst van Sanrabone met Gowa. Hetgeen wij uit dit gedeelte van de Rapang ontvangen, is inzonderheid ook te waarderen als bijdrage tot onze kennis van sommige zeden en gewoonten.

Van de producten der Makassaarsche literatuur is er echter geen, dat wij met zooveel belangstelling hebben gelezen als de stukken uit de Rapang, pag. 238 en v. Het ware moeijelijk en welligt ondoelmatig hier alleen een overzigt te geven van den hoofdinhoud dezer bladzijden. Ik acht het beter eenige proeven te vertalen en verdere bijzonderheden te vermelden, in zoo verre dit te pas komt. Het kan hier slechts de bedoeling zijn een denkbeeld te geven van het karakter en de betrekkelijke waarde van dit werk. Wij hebben hier eene verzameling van leeringen, raadgevingen en voorschriften van zeer gemengden aard. Tot de schoonste mag men rekenen hetgeen wij lezen op pag. 241: "Vergeet niet met betrekking tot iemand het verbond dat gij met hem gemaakt hebt! Indien gij uw verbond vergeet, zult gij overwonnen worden in den oorlog! Schendt uwe beloften niet! (zoo gij die schendt) zult gij geen rijst oog-

sten. Weest niet gierig! Laat niet na vergiffenis te schenken! Acht uwe medemenschen niet gering! Vergeeft! Zoo zal men ook u vergeven! behandelt anderen op humane wijze, zoo zal men ook u humaan behandelen!"

"Deze zijn, naar men verhaalt, de woorden van onzen Vorst te Djoentana[1]: "die drie zijn (als 't ware) niet als spijs of als kleedje te gebruiken[2], zoo men daaraan botviert, is het zeer slecht, te weten: de valschheid, de afgunst, de opgeblazenheid. Wat betreft de valschheid, zij is als een steen, die als men hem wegwerpt, naar beneden in een' kolk valt: de regtschapenheid daarentegen is als bamboes, dat op het water drijft; zoo gij het aan de eene zijde naar beneden drukt, komt het aan de andere zijde weer boven." Verder heeft hij (de genoemde Vorst) gezegd: "wanneer bloedverwanten en broeders onverschillig geworden zijn omtrent elkanders wederkeerig belang, zoo is dit een teeken dat de ondergang van hun land nabij is,"

Onze Vorstin in Pabineijang heeft, naar men verneemt, gezegd: "niets is zoo slecht als hetgeen men hoogmoed noemt; al mogt hij (de hoogmoedige) ook welligt geluk ondervinden, hij zal toch vallen." De Heer Sjeich van Dima zeide: "dit zijn de bronnen van het goede in deze en in gene wereld; men kan ze in negen soorten onderscheiden. Ten eerste zijne liefde betoonen jegens God den Allerhoogste; deze liefde nu wordt hierdoor te weeggebragt, dat ons hart ons zegt: "zoo groot is de liefde van Allah jegens mij geweest, dat Hij mij moslem heeft doen worden." Ten tweede: de andere wereld meer te beminnen dan deze. Ten derde: zich te schamen bedriegelijke woorden tot iemand te spreken. Ten vierde: iemands zonden te bedekken. Ten vijfde: men gewenne zich-zelven te doen wat tot de *adà* en tot de *sarà* behoort[3]. Ten zesde: regtvaardig te handelen jegens zijne medemenschen. Ten zevende: zoo men door God gezegend wordt, blijve men staan in de vreeze (des Heeren). Ten achtste: op God te vertrouwen en zich-zelven

---

[1] Hij leefde in de laatste helft der 17e Eeuw, in den tijd van Speelman.

[2] Aldus ongeveer vertaald door Matthes Chrestomathie, p. 473, reg. 2 en 3. Eene kleine wijziging van zijne vertaling heb ik mij evenwel veroorloofd.

[3] Onder *adà*, van het Arabische *'adat*, verstaat de Makassaar alles wat tot de gewoonten of gebruiken van het land behoort. *Sarà*, van het Arab. *sjar'*, beteekent de voorschriften van den islam.

niet te ontzien (namelijk: in de dienst van God). Ten negende: te streven naar hetgeen goed is voor de dienaren Gods; zij allen heeten schepselen, die door God geschapen zijn. Een ander uit den ouden tijd onderscheidde het goede in drie hoofdzaken: den mond te verbieden kwaad te spreken, zijn' geest te onthouden van slechte gedachten, en, wat onze daden betreft, geen kwaad te bedrijven. "Hij, zoo luidt het elders, wordt regtschapen genoemd, die geen kwaad doet, zelfs al geschiedt hem onregt; evenzoo ook hij, die goed doet aan degenen die onregt jegens hem willen plegen."

Karaënga Matowaija heeft gezegd: "zoo er iets is, let dan op het overhellen (ga dan na, naar welken kant het zal vallen) d. i. let dan op met welk oogmerk het geschiedt; want er is niets of het heeft eene zijde, waarheen het overhelt, d. i. want er is niets of het geschiedt met eenig oogmerk." De bedoeling van dit gezegde is: "wanneer er b. v. iemand tot ons komt met allerlei mooije praatjes, moeten wij wel onderzoeken of hij ook het een of ander in den zin heeft [1]. Karaëng Bonto Màdjannang rigtte deze vermaning aan onzen vorst Toe mēnanga ri laijanga; "neem geene vrouw, die niet vreest voor verstooting; er is geene daad, die zulk eene vrouw niet jegens u zou begaan." Eenige regelen verder lezen wij een gezegde van zeker opperhoofd, waarin verstooting van vrouwen of kinderen sterk wordt afgekeurd.

Van een' Vorst van Paranggi [2], wordt ons berigt dat hij o. a. zeide: "de Koran zegt dat er niets is waarvan de verdienste zoo groot is, als het spijzigen van hongerigen, het redden van hen, die in nood zijn, het bezoeken van zieken." Hij voegde daarbij: indien er een hongerige aan ons huis komt, en wij geen eten meer overig hebben, behalve de pītarà [3], zoo behooren wij die te geven. En dan zeggen wij tot hem: "dit is mijne pītarà, die ik u te eten geef." Al geven wij die ook niet, zoo heeft het niets te beteekenen. Sjeich Roewaja zou

[1] Aldus vertaald en verklaard door Matthes (Woordenb. in v. *rorong*). Ook in enkele der hier voorafgaande passages heb ik de vertaling van M. gevolgd.

[2] M. meent dat deze welligt tijdgenoot is van den reeds elders vermelden koning van Gowa, Toe mēnanga ri gaoekanna.

[3] Van het Arabische *fitrat*, d. i. de hoeveelheid levensmiddelen, die men bij het einde der vasten van de maand Ramadhàn aan de armen moet schenken

eens verhaald hebben van iemand, die naar Mekka ter bedevaart wilde gaan. Vóór zijn vertrek gebeurde het dat hij op zekeren tijd kinderen luid hoorde weenen. Men berigtte hem dat het de jonge kinderen van zijn' buurman waren, die hun' vader verloren hadden en honger gevoelden, maar dat hunne moeder niets voor hen te eten had. Nu beval hij al het goud, dat hem tot reispenning moest dienen, tot hen te brengen om in hunne behoeften te voorzien. Dien ten gevolge ging hij niet ter bedevaart, daar het hem nu aan de middelen daarvoor ontbrak. Evenwel wordt hij geacht met een' bedevaartganger gelijk te staan wegens zijne liefdadigheid jegens die kinderen.

Ook de wijze Lokmán is in de Makassaarsche literatuur wel bekend[1]. Van de gezegden, die hier aan hem toegeschreven worden, deel ik het volgende mede: "Gedenkt het eerste en vergeet het tweede! Gedenkt de weldaden door anderen aan u bewezen en het kwaad, dat gij omtrent anderen bedreven hebt! Vergeet het goede, dat gij zelf anderen hebt aangedaan, en het kwaad, door de menschen tegen u gepleegd! Wanneer gij bij iemand aan huis komt, past dan op uwe oogen! Als gij zit in gezelschap van het volk, (d. i. van hen, die geen vorsten of hoofden zijn) geeft dan acht op uw' mond! Zit gij in tegenwoordigheid van den regerenden Vorst, geeft dan acht op uwe manieren[2]! In het bijzijn van Wali's[3], moet gij mede zorgen voor uwe manieren, en voor de geheimen van uw binnenste! Als gij eten vóór u hebt, zoo past op uwen hals! (d. i. wacht u voor gulzigheid en onmatigheid!)" Deze raadgevingen, die zegen aanbrengen in deze en in gene wereld, heeft hij (Lokmán) aan zijne kinderen en kleinkinderen medegedeeld.

Tot de spreuken, die aan de geringe menschen van Soenggoe Minasa, een plaatsje bij Gowa, in den mond gelegd worden, behooren onder anderen: "er zijn drie dingen, waarop niet afgedongen wordt, ten eerste: de adat ten opzigte van Vorsten; ten tweede; de woorden van den profeet; ten derde: het tijdstip van onzen dood. — Het verderf der oude lieden is het menigvuldig verzuimen van het gebed; het verderf der jeugd

---

[1] Vgl. boven pag. 76 en Mededeelingen van het Nederl. Zendelinggenootschap, Jaarg. V, pag. 84 vgg.

[2] Dat wil zeggen: draagt zorg dat gij niet tegen de 'adat zondigt!

[3] D. i. personen die beroemd zijn om hun' heiligen levenswandel of hunne verdiensten met betrekking tot de godsdienst.

is het gedurig veronachtzamen der adat; hare schaamte weg te werpen is het verderf der vrouwen; de milddadigheid te verwaarloozen, het verderf der rijken; gemis van lijdzaamheid dat der fakirs [1]; hetgeen den geleerden ten verderve strekt, is het verzuim van goede werken; wat de regerende vorsten te gronde rigt is het veronachtzamen der regtvaardigheid.

Het zijn vooral herinneringen aan de pligten van Vorsten jegens hunne onderdanen en van deze laatsten jegens hunne Vorsten, die in de Rapang menigvuldig worden aangetroffen. Zoo lezen wij hier bij welke gelegenheden het al dan niet gepast is, dat onderdanen voor den vorst verschijnen; wat men in acht moet nemen bij het begeleiden van Vorsten; waarin de hulde of gehoorzaamheid bestaat, die men hun moet betoonen en meer van dien aard. Wat betreft voorschriften omtrent kleeding in hunne tegenwoordigheid, vindt men o. a. een' raad van zekeren gallarrang (soort van opperhoofd) van Tallò, waarbij het dragen van een witte gadòe (hofkleed) wordt aanbevolen, indien de Vorst in opgeruimde stemming verkeert, maar van een zwarte, zoo hem hartzeer heeft getroffen. Gele kleeding wordt den onderdanen uitdrukkelijk verboden. Hetzelfde verbod bestaat, zooals men weet, ook in Maleische wetboeken. Met nadruk wordt hier en daar gewezen op het gewigt eener goede regering. Allerlei volksrampen, ja de ondergang van het land, worden als gevolgen van een slecht bestuur beschouwd. "Indien de regerende Vorst, zoo heet het ergens, zijne onderdanen dikwijls willekeurig boeten oplegt, zoo keert de spade niet terug [2]; vuur verteert het land; de pest gaat er in rond."

Omtrent de Makassaarsche wetten, die in de Chrestomathie zijn opgenomen, treed ik niet in bijzonderheden. Zij zijn reeds in 1759, op last van het Nederlandsch gouvernement, bijeengebragt en in onze taal overgezet, met uitzondering slechts van eenige weinige bepalingen, die door M. aan de Rapang zijn ontleend en hier bijgevoegd [3]. Nadere mededeelingen omtrent

[1] Arme devoten.

[2] D. i. zij blijft op het kerkhof wegens de vele lijken, die te begraven zijn; zoo verklaart M. deze uitdrukking.

[3] Deze vertaling vindt men ook in het tijdschrift: het Regt in Nederlandsch Indië, Jaargang IV, N°. 8, Batavia 1852. De volgorde is daar echter geheel anders dan hier; M. heeft teregt gemeend die te moeten veranderen. Wegens de vele onnaauwkeurigheden dezer vertaling, ware eene nieuwe zeker wel wenschelijk.

deze wetten acht ik dus tamelijk overbodig, schoon zij zeker niet onbelangrijk zijn voor de kennis van de zeden en instellingen der Makassaren. Ook de overige prozastukken in de Chrestomathie, namelijk het contract tusschen het Gouvernement en Bantaëng (Bonthain), de brieven en tarassolò's of inleidingen op brieven, kan ik hier blootelijk noemen; hun inhoud meen ik geheel met stilzwijgen te mogen voorbijgaan [1]. Ik wensch alleen nog even het oog te vestigen op de bijdrage tot de kennis van het bijgeloof in deze gewesten, die ons hier wordt geleverd. In het stuk, dat daarover handelt, wordt eerst gesproken over de eigenschappen van de dagen der week, bepaaldelijk in de maand Moharram. Wij vernemen hier op welke dagen regen, koude, onweder, ziekte, sterfgevallen, vruchtbaarheid, overvloed van voedsel enz. te wachten zijn. Verder wordt medegedeeld op welke dagen men verschillende soorten van gewassen moet planten, ten einde die te doen slagen; in welke maanden het goed is een huis te bouwen of te trouwen; welke gesteldheid van den grond, welke eigenschappen der aarde enz., geluk of ongeluk voorspellen bij den bouw van een huis; welke dagen gelukkig of ongelukkig zijn voor het knippen van kleederen, zooals sarongs, badjoe's, broeken enz. Voorts antwoordt hier Mohammed op de vragen van Anas ibn Malik omtrent het heil of onheil aan de dagen der week verbonden. Opmerking verdient, dat de Donderdag voorgesteld wordt als een dag, waarop het goed is dat men in zijne behoeften tracht te voorzien [2] en bezoeken aflegt bij Vorsten. Als reden daarvoor wordt opgegeven, dat de profeet Ibrahim op dezen dag zou gebedeld hebben [3].

De Makassaarsche poëzij onderscheidt zich van het proza hoofdzakelijk door eene soort parallelie of eigenaardigheid van stijl, die zich in de opeenhooping van attributen, het bij elkander voegen van gelijksoortige denkbeelden of voorstellingen, ook wel in de herhaling van dezelfde onder verschillende bewoordin-

---

[1] Onder de rubrick brieven vindt men ook enkele andere stukken, zooals een pas, eene schuldbekentenis, twee uitspraken van den priesterraad over erfenissen, een contract omtrent tripangvisscherij enz.

[2] De bedoeling is hier zonder twijfel: door bedelen.

[3] Men denkt hier terstond aan het zeggen der Javanen, dat de armen bij de Mohammedanen eigenlijk alleen op Donderdag mogen bedelen. Den oorsprong van dergelijke denkbeelden heeft Prof. Keijzer voldoende opgehelderd. Onze tijd in Indië, pag. 182 vg.

gen vertoont. Rijm kent zij niet, slechts eene soort van rhythmus is dikwijls merkbaar. Wat men een metrum zou kunnen noemen, wordt in de grootere gedichten niet of zelden aangetroffen; slechts in de vierregelige kelong's kan men dit opmerken. Van de gedichten heeten sommige sìnrilì, die veelal onder accompagnement der kesò kesò (eene soort van viool) worden gezongen. Zoo zij blootelijk gereciteerd worden, dragen zij, zegt M., eigenlijk den naam van lalakoeng. De hier voorkomende sìnrilì' zijn klaag- en minneliederen of behooren tot de verhalende poëzij. Van anderen aard is de tjoewi tjoewi, een lied dat vrouwen zingen bij gelegenheid van besnijdenis, trouwen enz. Het heet zoo naar de tjoewi, eene soort van gele vogeltjes daarin genoemd, die een zinnebeeld zijn van Toemanoeroenga, die uit den hemel nederdaalde, en de eerste Vorstin van Gowa werd. M. onderscheidt eene kortere, langere en geïslamiseerde tjoewi tjoewi. In de laatste wordt de gemelde Vorstin voorgesteld onder het beeld van een tjoewi, die naar Mekka ter bedevaart gaat, om door het gebed en den zegen van vrome mannen de medicijn te erlangen, die op het feest toegediend zal worden. Wij ontvangen hier ook eenige liederen, die men aan kinderen pleegt toe te zingen, onder meer andere ook de toe ri naoeng, die voor kinderen van aanzienlijke afkomst op de veertigste dag na de geboorte wordt gezongen. Al deze gedichten zijn mede onder de algemeene benaming sìnrilì begrepen.

De twee grootere sìnrilì's, die hier voorkomen, kan men het best heldendichten noemen. Het eene heet Datoe Moeseng. Deze, een persoon van minderen stand, had de dochter of volgens anderen de zuster van een' Vorst van Soembawa, Datoe Djarewe, geschaakt en gehuwd. Eene partij in het land onttroonde dezen Vorst en stelde zekeren Datoe Taliwang in zijne plaats aan. Nu ging Datoe Djarewe naar Makassar, waar hij de gunst van den toenmaligen Gouverneur van Celebes wist te winnen. Om zijn' invloed te keer te gaan en te voorkomen, dat hij door het Nederlandsch gezag welligt in de regering hersteld werd, zond Datoe Taliwang nu den held van dit verhaal, Datoe Moeseng, naar Makassar. Daar werd de genoemde Gouverneur op zijne vrouw verliefd en verlangde haar tot bijzit. Ook eischte hij zijne kostbare kris, zijne sonri (soort van zwaard) en een paar gouden amuletten. Toen Datoe Moeseng weigerde aan zijn' wensch te voldoen, zocht de Gouver-

neur hem door geweld van wapens te dwingen. Nu doodde Datoe Moeseng eerst zijne vrouw en trok daarop in den strijd, waarin hij vele vijanden deed sneven, doch eindelijk zelf het leven verloor. Deze geschiedenis schijnt, althans ten deele, op een historischen grondslag te rusten. Zij zou in het eerste gedeelte van de tweede helft der achttiende eeuw zijn voorgevallen. Hoe de zaak zich waarschijnlijk heeft toegedragen, kan men in de Aanteekeningen op de Chrestomathie van M. vinden. Hier hebben wij slechts met den hoofdinhoud van het gedicht te maken [1]. Zijne aesthetische waarde schijnt mij gering toe. Met uitzondering van zeer enkele passages, b. v. aan het einde, waar de strijd van D. M. tegen zijne vijanden beschreven is, kan ik er niet veel schoons in vinden. Maar het heeft iets karakteristieks, in zoover wij er eene uitdrukking in zien van den volksgeest, die het huwelijk van iemand van lageren stand met een meisje van hooge afkomst als onvergefelijk en onheilaanbrengend beschouwt. In een ander opzigt is het mede niet onbelangrijk, namelijk omdat daaruit blijkt, dat het ook in de Makassaarsche literatuur niet ontbreekt aan geschriften, waarin de oorlog wordt geschetst, dien een moslem van den echten stempel, zooals Datoe Moeseng hier voorkomt, tegen ongeloovigen voert.

De held van het andere gedicht heet Mádi. Hij komt hier voor als medepligtige aan een' diefstal van paarden en buffels, die door eenige prinsen van Toerateija aan den Vorst van Bonto tanga en dien van Bonto rambà ontstolen waren. Daar noch teruggave van het geroofde, noch schadeloosstelling van hem te verkrijgen is, ontbrandt weldra een oorlog. Hoezeer het hem ontraden wordt zich aan den strijd te wagen, en schoon hij slechte voorteekenen verneemt, hij laat zich toch niet af-

---

[1] In dit Tijdschrift, Eerste Volgreeks, Deel III, pag. 182 vgg., gaf Donselaar reeds een uittreksel van dit gedicht. Dit laat zich, naar mijn gevoel, met meer genoegen lezen dan het oorspronkelijke, omdat wij er de opeenstapeling van attributen, de gedurige herhalingen en in het algemeen den grooten omhaal van den hier geleverden tekst niet in vinden. Te oordeelen naar sommige, daar vermelde bijzonderheden, die hier ontbreken, moet D. ook eene eenigzins verschillende redactie van het gedicht voor zich gehad hebben. Dit behoeft ons niet te verwonderen, daar het, zoo als M. meldt, niet in [illegible]rift gebragt is, maar slechts in het geheugen bewaard wordt door de [illegible]rilì of zangers, die wel in de hoofdzaak overeenstemmen, doch in de[illegible]en soms zeer uiteenloopen.

schrikken, ... r behaalt spoedig de zege op zijne vijanden. Bij zijne terugkomst hoort hij plotseling dat een zijner beste vrienden door zijne tegenpartij vermoord is. Terstond vat hij de wapens weder op om diens dood te wreken. Hij geeft schitterende bewijzen van dapperheid, maar sneuvelt eindelijk in den kamp. Moeli-Daëng-Màsaijang, de meest geliefde zijner vrouwen, ademt slechts wraak over zijn' dood. Zij zelve trekt in mansgewaad ten oorlog, vergezeld door den onversaagden Djäk-koÏò Daëng Manrangkà. De Vorst van Bonto tanga wordt zwaar gewond. Beiden, hij zoowel als de Vorst van Bonto rambà, zien een groot aantal van hunne onderdanen sneven en al hunne bezittingen door de vlammen verteren. Na aldus den dood van haar beminden Màdi gewroken te hebben, keert Moeli naar huis en met de beschrijving der begrafenis van den held eindigt het gedicht. Even als de Datoe Moeseng, rust ook dit stuk op een historischen grondslag. In aesthetisch opzigt is er, naar het mij voorkomt, niet veel aan te prijzen. Enkele passages, waar de strijd levendig beschreven wordt, en de rouwklagten zijner moeder, schijnen mij nog het best gelukt.

De straks genoemde kelong's zijn doorgaans, schoon niet altijd, van erotischen aard. Het zijn vierregelige versjes, die een denkbeeld uitdrukken, dat bijna altijd in een of meer beelden is ingekleed. Zij worden voornamelijk gezongen door de padjogò of publieke danseressen, die al dansende en onder het maken van allerlei toepasselijke gebaren, elkander daarmede antwoorden. Men kan ze, schoon eenig onderscheid niet te miskennen is, het naast vergelijken met de Maleische pantoens, hoewel zij in het algemeen schooner en duidelijker zijn. Ik zal mij vergenoegen met hier een paar proeven van kelong's te geven:

"Wanneer de donder ratelt, dan ontwaart men ook den bliksem. Zoo zijn er ook geliefden, die op ééne plaats te zamen wonen en toch het zoet der min niet smaken."

Dit ziet op geliefden, die geen toestemming tot den echt kunnen krijgen.

"Zij is zoo koel en onverschillig als dat vaartuig, dat uit het Westen aan komt zeilen. Even als die praauw van boven met kadjan...en digt gesloten is, zoodat men alle uitzigt naar buiten..., even zoo gaat zij ons voorbij zonder even om te kijk...

Men heeft ook kelong's waarin dieren, zoo als buffels, apen, varkens, enz. sprekende worden ingevoerd. Ook onderscheidt men kelong toe panritaija, d. i. kelongs der geleerden. In een van de hier medegedeelde is het God, dien men laat spreken. Acht op elkander volgende kelongs bevatten eene zamenspraak tusschen een' wijzen Arabier en een meisje. Tot een voorbeeld van de kelong toe panritaija moge deze strekken:

"Lang hebben wij als onzinnigen gehandeld. Lang hebben wij aan Hem gedacht (naar Hem verlangd). En zie! Hij was in één woning met ons, terwijl wij Hem verre waanden."

Dit ziet op God [1].

Behalve de Makassaarsche geschriften, die in de Chrestomathie zijn opgenomen, kennen wij van elders nog verscheidene andere. In de Voorrede van zijn Woordenboek noemt M. nog: de Bidasari, een verhaal vrij gevolgd naar het Maleisch. Deze geschiedenis is, zoo als men weet, reeds door Dr. van Hoëvell uitgegeven. Verder vermeldt M.: eene Sînrilî, waarin Siti Tjina, een schoon meisje te Bantaëng (Bonthain), de hoofdpersoon is; eene geschiedenis van Tamîm addari [2]; een geschrift, dat Maoetoe-l-anbijaï = de dood der profeten heet. Het behandelt de geheimen van den coïtus, alsof het de hoofdwaarheden van het geloof waren, zegt M. Nog noemt hij een handschrift, dat den gang der openbare eeredienst, alsmede preek en gebeden bevat. Wij hadden wel gewenscht dat hieruit iets in de Chrestomathie ware opgenomen. Ook zien wij dat er eene Makassaarsche vertaling bestaat van een Boegineesch scheepswetboek. Wij weten niet of dit hetzelfde is, waarvan Dulaurier in Pardessus Collection de lois maritimes, den Boegineschen tekst heeft medegedeeld. Er is ook eene Makassaarsche paraphrase van den Koran, waarvan in dit tijdschrift (Nieuwe volgreeks Deel I.) een fragment met vertaling is opgenomen. In de Mededeelingen van het Nederlandsch Zendelinggenootschap gaf Donselaar bovendien eenige berigten over Makassaarsche literatuur [3], met name over eene geschiedenis van Sjech Merdân, omtrent een

[1] In de hier gegevene proeven van kelongs is de vertaling van Matthes gevolgd.

[2] Deze bestaat ook in het Maleisch. Newbold, in zijn bekend werk over de Straits Settlements, deelt er den inhoud van mede.

[3] Mededeelingen van het Nederl. Zendelinggenootschap, Jaarg. I, pag. 319 vgg. Jaargang V, pag. 84 vgg.

verhaal van het wonder door Mohammed verrigt, toen hij de maan in tweeën splitste, een geschrift over den oorlog, dien de profeet met den Vorst van het magtige rijk Palaël heeft gevoerd, en nog een ander, waarin de nachtreis van Mohammed beschreven wordt. Ook geeft Donselaar daar nog eenige proeven uit de straks vermelde vertaling van den Koran. Hetgeen hij uit de geschiedenis van Sjech Merdán mededeelt, is voor de kennis van den Islam in Nederlandsch Indië niet onbelangrijk te achten. In het Britsch Museum zijn, naar ik van M. vernomen heb, ook nog eenige Makassaarsche MSS. voorhanden, die in den catalogus als Boeginesche staan opgeteekend.

Gelijk de Makassaarsche literatuur veel van de Maleische heeft ontleend, zoo schijnt het, dat in deze ook enkele vertalingen of omwerkingen van Makassaarsche geschriften bestaan. Hiertoe zijn welligt te rekenen: het contract van Speelman met Makassar, dat voorkomt in een kleine verzameling van contracten der Nederlanders met inlandsche Vorsten, die in de Bibliotheek der Royal Asiatic Society berust. In het Britsch Museum is is ook een handschrift, dat in den catalogus A work on ethics heet. Het bevat eene korte geschiedenis van Gowa en Bone, ook eenige zedelessen en voorschriften van dergelijken aard, als die straks uit de rapang zijn medegedeeld. Dat het uit eene Boeginesche of Makassaarsche bron moet zijn geput, is onder anderen uit de schrijfwijze van vele eigennamen duidelijk op te maken. Het scheepswetboek van Makassar bestaat ook in het Maleisch [1]. Misschien mag men ook een Makassaarsch origineel onderstellen van de door Werndly genoemde Pantoen Ispelman, een gedicht, waarin de strijd van Speelman met de Makassaren wordt verhaald [2].

Hetgeen wij voor de kennis der Makassaarsche taal en literatuur aan Matthes te danken hebben, verlevendigt in ons den wensch ook de Boeginesche te leeren kennen. Het is niet onwaarschijnlijk dat de kennis dezer taal ook nog meer licht zal

---

[1] In de Bibliotheek der Royal Asiatic Society is ook een MS., dat in de catalogus heet · Tjeritera selselah radja radja di Mangkasar. Ik heb echter geen gelegenheid gehad het in te zien.

[2] In de Bibliotheek der Royal Asiatic Society is een Maleisch gedicht, dat in de catalogus Shair rang Batawi heet. Dulaurier houdt dit voor hetzelfde als de Pantoen Ispelman. Dit is onjuist. Het behelst een verhaal van de verovering van Batavia door de Engelschen. Reeds terstond in het begin worden de Generaal Maarschalk (Daendels), Meester

verspreiden over een en ander, wat tot dusverre duister is gebleven in het Makassaarsch. Moge hij spoedig in staat zijn, ook de geschriften over het Boegineesch, waarmede hij zich thans bezig houdt, het licht te doen zien!

Rotterdam, 6 Julij 1862.

G. K. NIEMANN.

Cornelis, verder op Janssens, Lord Minto enz. genoemd; gevechten bij Meester Cornelis worden uitvoerig beschreven enz. Het eindigt met eene lofspraak op Raffles. Overigens beteekent dit MS. niet veel. Het is echter eene vreemde dwaling van Dulaurier, daar hij zegt dat hij het gecopiëerd heeft (Mémoire, pag. 114. Zie ook Journal Asiatique. Juillet 1840.)

EENE OVERLANDREIS

UIT

INDIË NAAR NEDERLAND,

IN

1674—1675.

Onder de merkwaardigste zaken, die er in deze eeuw reeds tot stand kwamen, behoort ongetwijfeld de versnelde en geregelde gemeenschap van en naar Indië. Iedere natie toch, die met die gewesten in betrekking staat, heeft daarbij een overwegend belang. De voordeelen, die uit den nieuwen staat van zaken voor ieder voortspruit, zullen we wel niet uit een behoeven te zetten; ze springen te duidelijk in het oog [1]. Hoewel de zoogenaamde overlandreizen in vroegere eeuwen niet vreemd waren, behoorden ze echter tot de zeldzame gebeurtenissen en werden die althans niet spoedshalve gedaan.

De weg, dien men uit Indië daartoe gewoon was te nemen, verschilde dan ook aanmerkelijk met dien men tegenwoordig daartoe gebruikt. Nemen we bij voorbeeld het eiland Ceilon voor het punt van vertrek uit Indië aan, dan zien we de reizigers zich eerst naar Persië begeven, hetzij dan naar Gamron of Ormus — beide aan den mond der Persische golf gelegen — van waar ze langs den waterweg door de genoemde golf of wel over land naar Bassora kwamen. Van Bassora moesten ze door de woestijn — dat wel de kortste, maar ook tevens de gevaarlijkste weg was — of wel over Bagdad en Mousol naar Aleppo en Alexandrette, waar ze scheepsgelegenheid moesten afwachten, ten einde naar Europa te kunnen oversteken. Gewoonlijk begaven ze zich naar Livorno of Venetiën, om dan de reis door Italië en Duitschland ten einde te brengen.

Zoodanige reizen waren gevaarlijk, vermoeijend en langdu-

[1] Van welk gewigt deze weg reeds voor Engeland is geweest, bij het zenden van troepen naar de Krim en later tijdens den opstand in Britsch Indië, is genoeg bekend.

rig. De woestijn was — wanneer men niet met eene sterke karavaan reisde — gevaarlijk door te trekken van wege de menigte roofgierige Arabieren, die op den vreedzamen reiziger loerden, ten einde hem of geheel uit te plunderen, of wel hem een belangrijk hoofdgeld lieten betalen voor het voortzetten zijner reis.

De reis was in de tweede plaats vermoeijend, daar men al datgeen miste, wat ons thans het reizen aangenaam maakt, en eindelijk langdurig, daar de reis door Persië tot Aleppo soms drie maanden duurde. Soms lagen er te Alexandrette geene schepen zeilree, zoodat men daar weder een geruimen tijd kon doorbrengen, en, kwam men eindelijk in eene Europesche haven, dan kon men daar nog tot 90 dagen quarantaine houden; terwijl de reisgelegenheden in Europa, tot in de vorige eeuw, ook nog veel te wenschen overlieten.

Vertrekt men daarentegen thans van Ceilon, een gemakkelijk stoomschip brengt den reiziger in 16 à 17 dagen te Suez, waar hij zich spoedig op een spoortrein over Kaïro naar Alexandrië zal kunnen begeven en daar in een paar dagen aankomen. In laatstgenoemde plaats heeft hij slechts te kiezen, werwaarts hij zijn reis wil voortzetten, hetzij over Triëst, Marseille of Southampton; stoomschepen en spoorwegen staan hem overal ten dienst, zoodat de overlandreizen uit Indië in den tegenwoordigen tijd niet meer met de vroegeren kunnen worden vergeleken (1). De eerste, die in de 16de eeuw de reis over land, langs een' weg nog nooit te voren bereisd, ondernomen heeft, was de Portugees Antonio Tenreiro, die op order van den kapitein der vesting van Ormuz, Christoforo di Mendoza, van daar de reis overland naar Portugal aannam, om aldaar de tijding over te brengen van den oorlog met Soliman, Koning der Turken. Hij vertrok van Ormuz in 1528 naar Bassora, van daar doortrok hij de woestijn op drommedarissen; met een Moor tot leidsman, en niet zonder groot gevaar voor roovers en wild gedierte, die aldaar in menigte waren. Hij besteedde 22 dagen tot het doortrekken der woestijn en kwam tot aan Cocana en van daar in Aleppo; van hier zette hij zijne reis voort naar Tripolie di Soria (Syrië?), stak van daar naar Cyprus over en kwam over Italië in Portugal, alwaar de Koning Joao hem eene goede belooning schonk voor den nieuwen en met vele gevaren gepaard geweest zijnden togt. Het daarvan door hem

[1] Aanteekeningen I.

opgestelde verhaal, onder den titel van wegwijzer, werd in 1556 te Coimbra gedrukt [1].

Hoewel wij reeds van het begin der 17de eeuw vasten voet in Indie hebben bekomen, blijkt het echter niet uit de archiven, dat onze Hollanders veel van dezen weg gebruik hebben gemaakt, met uitzondering echter van het verzenden hunner brieven, die steeds over Aleppo werden verzonden. De eerste, die het voornemen had deze reis van Batavia te ondernemen, was waarschijnlijk de Opper-koopman Hendrick Bruijstens, aan wien op zijn daartoe aan de Hooge Regering gedaan verzoek, op den 4den Januarij 1620, de vergunning verleend werd, met een Compe. schip naar de kust van Coromandel overgevoerd te worden, om van daar voorts de reis over land naar het Vaderland te doen "op eijgen koste, last en perijckel."

Bij resolutie van den 15den daaraanvolgende, worden de voorwaarden vastgesteld, waarnaar ze zich zouden hebben te gedragen; zijnde inmiddels ook aan den vrijburger Jan Hendrikz Sael toegestaan, zich met Bruijstens op reis te begeven.

Het schijnt echter, dat deze reis als toen geen voortgang gehad heeft, daar beide personen in dat en het volgende jaar zich nog op Batavia bevonden [2].

De Gouverneur van Amboina, Herman van Speult, deed in 1623 daartoe mede aanzoek aan de Hooge Regering te Batavia, die dit verzoek aan de beslissing der vergadering van Zeventienen onderwierp; dan deze waren hiertoe niet genegen. Bij hunne resolutie van den 23sten October 1623, bepaalden zij onder meer anderen het volgende: "Over het versoek van den "Gouverneur van Amboina, Herman van Speult, om over de "custe van Cormandel, Suratte, Persië en Sijrië, te lande te "huis te mogen comen, met beleeffde brieven naer Indië te "schrijven, dat het niet wordt geconsenteert, ende dat (men) "oock 't selve aen niemant sal toestaen, sonder expres consent "van de zeventiene."

Dewijl de Bewindhebberen nu zoo stellig verklaarden, dat de reizen over land uit Indië niet zonder daartoe de bijzondere vergunning van hen te hebben bekomen, mogten gedaan worden, mag men wel aannemen, dat die niet dan in enkele gevallen zal verleend zijn geworden.

---

[1] Indisch Archief 1849, I Deel, bl. 341.

[2] Tijdschrift voor Indische Taal- Land- en Volkenkunde. Batavia 1855, Deel IV. Nieuwe Serie Deel I, bl. 281.

De gebeurtenissen, die er op het eiland Ceilon en de vaste Kust van Indië in de jaren 1672 en 1673 hadden plaats gehad en nog voortduurden, waren dan ook wel van dat gewigt, dat Rijckloff van Goens, Super-Intendent en Admiraal over het eiland Ceilon, de kusten van Coromandel, Malabaar, Madure, enz. op eigen gezag kon goedvinden, zijn' Secretaris, den Onder-Koopman Joannes Leeuwenson, te gelasten, het verslag dier belangrijke gebeurtenissen in persoon aan de Bewindhebberen ter vergadering van de Zeventienen in Amsterdam over te brengen.

In deze jaren toch had de roemzuchtige Koning van Frankrijk, Lodewijk XIV, het er op toegelegd, de kracht van Nederland ook in Oost-Indië te verlammen. Eene vloot onder het bevel van den Admiraal de la Haye Ventelay, en bijgestaan door François Caron, — een Hollander, die door gekrenkte eerzucht verleid, van zich kon verkrijgen, der Comp., waaraan hij alles verpligt was, onder de vlag van den vijand van zijn vaderland alle mogelijke nadeelen te berokkenen — zouden hiertoe dienstig wezen. Maar dank zij de wakkerheid en het beleid van den dapperen van Goens, die het gevaar, waaraan Ceilon en de Indische kust was blootgesteld, niet alleen wist af te wenden, maar en de Franschen en de Engelschen, — die zich aldaar mede bij hen hadden aangesloten — zoodanige slagen toe te brengen, dat ze hun heil in de vlugt moesten zoeken [1].

Met het overbrengen der "importante papieren," op deze gebeurtenissen betrekking hebbende, werd, zoo als wij hier voren zeiden, de Onder-Koopman Leeuwenson belast; en het is het dagregister dier reize, dat wij het genoegen hebben de lezers dezer Bijdragen aan te bieden. Men zal er bij het lezen uit ontwaren, dat wat wij op de voorgaande bladzijde aanvoerden over het gevaarvolle, vermoeijende en langdurige der reizen in die dagen, ook ten volle van toepassing op deze reis is geweest.

De Schrijver van het artikel in het Tijdschrift voor Indische Taal- Land- en Volkenkunde, op de vorige bladzijde aangehaald, zegt aan het einde er van "Eenig gedrukt relaas van zoodanige "reis uit dien tijd is mij nimmer voorgekomen."

Niettegenstaande wij ons daartoe mede nog al eenige moeite

---

[1] Verhandelingen en Berigten betrekkelijk het Zeewezen, enz. 1856, Afd. 4, N°. 2. Het gevecht tegen de Engelschen in Oost-Indië, op den 1sten September 1673, door den Commandeur Cornelis van Quaelbergen.

hebben gegeven, mogt het ook ons niet onder de oogen komen; zoodat men met eenigen grond van waarschijnlijkheid zal mogen aannemen, dat dergelijke relazen van Nederlandsche reizigers uit dien tijd, zoo ze al bestaan hebben, niet veel meer voorkomen [1]; zelfs in handschrift behooren ze tot de zeldzaamheden, zijnde dit voor als nog het eenige, wat ons voor als nog uit de papieren der voormalige Oost-Indische Compagnie bekend is.

LEUPE.

---

[1] In den Catalogus der Tentoonstelling van voor Nederland belangrijke Oudheden en Merkwaardigheden in de Stad en Provincie Utrecht voorhanden enz. 1857 komt onder XII. N°. 120, voor "Eene beschrijvinge "van de Lantrijs in Europa en Asia gedaan door den Heer Carel Quina, Ridder, Begonnen in 't jaar 1668 en volbragt in 't jaar 1667 (Sic.) Handschrift groot 153 bladen in fol. enz. Daar mij dit HS. niet bekend is, kan ik niet opgeven of dit eene overlandreis uit Europa naar Indië is geweest.

DAGHREGISTER VAN DE LANDREIJS, GEDAEN BIJ MIJ JOANNES LEEUWENSON, SECRETARIS VAN DE ED. HEER RYCKLOFF VAN GOENS, RAED ORDINARIS VAN INDIA, SUPER-INTENDENT, ADMIRAEL, KRIJGS- EN VELDOVERSTE, SOO TE WATER ALS TE LANDE; DIENENDE TOT BESCHERMING VAN 'T EILAND CEYLON, DE CUSTEN VAN CORMANDEL, MALLEBAER, MADURE, ETC. BEGINNENDE A°. 1674.

Den 13den Februarij. Dingsdagh. Nadat de Edele Heer Ordinaris-Raed en Super-Intendent Ryckloff van Goens, mij hadde geëligeert, omme met een soldaet tot mijn dienst en geselschap, overland nae 't Vaderland te vertrecken, stelde Sijn Edele mij ter hand, twee copie brieven. d' eene in dato 25 Januarij deses jaers, aen Haer Edele Hoog Achtbare nae 't patria, en d' andere aen d' Edele Heer Gouverneur-Generael en d' Edele Heeren Raden van India, de dato 23 dito, door Sijn Edele en den Raed uijt 't casteel Colombo geschreven. Insgelijckx het Rapport door d' Edele Heer Gouverneur Ryckloff van Goens de Jonge, in dato den 22 Januarij, aen d' Edele Heer Super-Intendent overgelevert; waerbij noch eenige papieren, door d' Edele Heer Super-Intendent aen d' E. Heer Directeur Françays de Haese en Raed tot Gamron gecarteert, gevoegd waren. Mitsgaders Sijn Edele mondelinge Ordre en Instructie, waerbij Sijn Edele het besorgen van d' importante papieren ten hooghsten recommandeerde, opdat deselve spoedigh en sonder ongelucken (die God genadelijck verhoede) d' Edele Heeren Majores moghten overhandigt werden.

En dewijl aen de behoudenisse derselve ten hooghsten gelegen was, gelastede Sijn Edele, dat ick de twee voorgemelde importante brieven in caracters zoude stellen, opdat (indien deselve onderschept wierden) de teneur voor onse vianden ververborgen, en Sijn Edele de medegegevene copiën uit Persia weder toegesonden wierden.

Welcke orders en papieren ontfangen hebbende, retireerde ick mij (naer eerbiedigh afscheit van Sijn Edele) aen boord van 't schip de Gerechtigheijt, omme met dien bodem, onder 't commando van d' E. Vice-Commandeur Pieter Martensz Wiltvanck, en in Comp^e. van de oorlogsschepen Hellevoetsluijs, den Briel, de coopvaerdijschepen Udam en Duijnvliet (die vier nae Suratta) de oorlogsschepen Gerechtigheijt, Poeleron, Ameroingen en de fluijt Cattenburgh (nae Persia gedestineert) over Wingurla off Suratte nae Persia te vertrecken.

De Edele Heer Super-Intendent op alles ordre gestelt hebbende, retourneerde met de oorloghschepen Europa en der Goes nae Coetchin, omme aldaer mede te verrigten, 't geene den dienst van d' Ed. Comp^e. soude comen te requireeren.

Middelerwijle vervorderden wij onse reijs nae Wingurla, daer (door de contrariewinden en stroomen) niet voor den 8sten Maart arriveerden, en vernaemen uijt 's Comp^e. Residenten aldaer, dat het Franse schip Le Soleil d' Orient, den 27sten December des verleden jaers, en de seven ontvluchte Engelsche schepen, den 25sten Januarij deses jaers, uijt Suratta nae Europa waeren vertrocken[1]. Waerom volgens de genomene resolutie, geen difficulteijt gemaekt wierde, de Persische schepen van de Suratsche te detacheren, een ijder nae haere gedestineerde plaetsen te laeten vertrecken, en alsoo d' Ed. Comp^e. door haere behoudenisse een goet voordeel aen te brengen.

De vloot op Wingurla met water en de noodige ververSinge versorgt sijnde, vertrocken den 11^{den} Maret de schepen Hellevoetsluijs, den Briel, Udam en Duijnvliet nae Suratte: de Gerechtigheijt, Poeleron, Amerongen en Cattenburgh nae Persia: met welke vier laetste den 10^{den} April, tegens den avond ter rheede van Masquetta arriveerden, alwaer van den Gouverneur beleefdelijck, onder 't lossen van groff canon, verwellecomt en ingehaelt wierden.

Den 11^{den} April. Dingsdagh morgen gingen den Gouverneur van Masquetta visiteren, die ons vrundelijck onthaelde: tot d' Ed. Comp^e. seer genegen toonde en opofferde alles wat sij hebbaten tot onsen dienst. Voor welcke presentatie deselve in civile termen bedanckte, en eenelijck maer wat groente tot verquickinge der siecken versogten, dat aenstonds obtineerden. 's Avonds de wind goed en favorabel sijnde, gingen onder seijl,

[1] Verhandl. en Ber. betr. het Zeewezen enz., t. a. pl.

en arriveerden den 20sten dito (Gode sij loff) ter rheede van Gamron, alwaer de jachten Vlaerdingen, Mallabaer en de Hoecker de Loerij g'anckert laegen, die den 13den regt door van Coetchin aldaer waeren g'arriveert. Welcke schepen ons met het lossen van eenig canon saluteerden en verwellecomden, die wij met gelijcke munte resaluteerden en bedanckten; waerdoor 's Compe. respect (dat door 't achterblijven van de voorleden jaerse schepen in Persia seer scheen vervallen te sijn) weder sijn voorgaende luijster bequam. 's Avonds tegen 5 uren begaeven ons naer land, overleverende aen de Edele Heer Directeur François de Haese, de brieven die door de Edele Heer Super-Intendent aen Sijn Edele gecarteert waeren.

Den 21sten Saturdagh
Den 22sten Sondagh
Den 23sten Maendagh } die drie daegen wierden sonder iets van consideratie te verrighten doorgebragt, doch mijn vertreck overland nae 't Vaderland, wierde door de Edele Heer Directeur François de Haese en den Raed vastgesteld.

Den 24sten dito. Dingsdagh. Alsoo 't jacht Mallabaer seijlreed lagh omme nae Coetchin te vertrecken, depecheerde ick een brieff aan de Edele Heer Super-Intendent, dienende om Sijn Edele het geluckige arrivement der seven Persische schepen ter rheede van Gamron bekent te maecken, en met een ten geleijde van Sijn Edele voorgemelde importante brieven, welcke volgens Sijn Edele welgegevene ordre in caracters gesteld waeren, en nu met de sleutel terugh gesonden wierden; met bijvoeginge dat hoopte Sijn Edele daer in goed contentement soude scheppen. Het briefje was bij mij Joannes Leeuwenson geteeckent.

Den 25sten dito. Woensdagh wierde mij door de Edele Heer Directeur de Haese aengeseijt, dat ick mij soude gereed maecken, omme in twee à drie daegen te vertrecken; volgens welcke last ik terstond ordre stelde omme alles te vervaerdigen, wat tot soodanige reijs conde gerequireert werden, dat niettegenstaende de groote diligentie niet voor.

den 29sten dito. Sondagh, vervaerdigt raeckte; op welcken tijd d' Edele Heer Directeur François de Haese, mij de volgende papieren ter hand stelde, als:

Een orgineele brieff in dato 10 Februarij, met een copie appendix, de dato 19 dito, door de Edele Heer Super-Intendent en Raed der vloot van defentie, van voor Calicoet, aen Hunne Hoog Edele nae 't Vaderland geschreven.

Een orgineele brieff door den Edele Heer Directeur de Haese en den Raed, dato 27 April, als voren geschreven.

Een orgineele brieff door de Edele Heer Commandeur Hendrick van Rheede en den Raed van Coetchin, de dato 6 Februarij, als boven geschreven.

Een gesegelde brieff, als boven gecarteert, en een Instructie, omme mij gedurende mijne reijs nae 't Vaderland te reguleren, welke Instructie van de volgende teneur was:

"MEMORIE VOOR DEN SECRETARIS JOANNES
"LEEUWENSON, OMME HEM NAE TE RIGTEN
"IN SIJNE REIJSE VAN HIER TE LANDE NAE 'T
"LIEVE VADERLAND.

"Omdat het ons aenbevolen is, UE bij geschrifte te instrue-
"ren, door welken wegh en hoedanigh de reijse van hier best
"ondernomen en vervolght dient, sullen wij hier cortelijck op-
"stellen, den wegh die UE met den soldaet Jacob van Daelen,
"tot UE geselschap medegebragt, naer de kennisse die wij van
"daer hebben, dient te gebruijken, tot de cortste en seecker-
"ste reijse.

"Van hier sullen UE. met den Coopman Georg Willemsen,
"voor Hoofd nae Spahan[1] vertreckende, tot Schiraes toe mede
"reijsen; van waar hij UE. lastbeesten en 't noodige sal be-
"sorgen, om voort te lande naer Bendarieck te gaen, daer
"UE. in een vaertuijgh, die van daer nae Bassora vaeren,
"sullen moeten instappen. Bij een briefken hier nevens UE.
"ter hand gesteld, wert den Benjaen Emrasi tot Bendarieck,
"gerecommandeert UE. ten spoedigste voort te helpen.

"Tot Bassora gecomen sijnde, sullen UE. haere vaderlands
"habiten moeten afleggen, 't haer afsnijden off scheren, en we-
"der aennemen Turcxe kleederen en een Toock op 't hoofd;
"niet rijck maer slegt, hoedanig den landwegh in schijn van
"arme luijden best te passeren is. Den Onder-Coopman Adriaen
"Repelaer, Resident wegens d' Ed. Comp^e. aldaer, wert gelast
"UE. hiervan en van alles wat noodig sal wesen, te besorgen.

"Met denselven Onder-Coopman Repelaer, sult UE. aldaer

---

[1] Ispahan.

"moeten overleggen,off den wegh van Bassora door het desert,[1] "regt door nae Aleppo sal mogen genomen worden, en off die "voor de menigte roovers niet te gevaerlijck sal wesen; sijnde "andersints wel de cortste, en daer geen sonderlingh perijckel "is voor onse vijanden, die op UE. souden willen toeleggen. "En hoewel het door desen wegh bequamer is te reijsen met "weijnigh als veel geselschap, soo sal het noghtans noodig we-"sen, dat UE. wert versorgt van een dienaer die de spraecke "kan en UE. voor tolck dienen kan; en daerbij nogh tot een "weghwijser, een van Comp^e^. ordinaire couriers, die onse brie-"ven naer Aleppo gewoon sijn over te brengen.

"Waertoe eenen Abdullah de beste soude wesen, maer soo "hij swaerigheijt mogt maecken, UE. door het desert tot Aleppo "te brengen, en sulcx niet genegen is aen te nemen, dan sal "dien wegh moeten uijt den sin gesteld en de voijagie over Ba-"gadeth[2] genomen worden, daer in geen swaerigheijt, soo veel "de reijse belangt, is gelegen. Doch het sal noodigh wesen, "dat UE. gedurich op hoede sijt voor de Franse Geestelijcken, "die meest alle bitterlijck tegen de onse ingenomen, niet ge-"woon sijn aldaer reijsigers van onse natie uijt Indiën te sien "passeren; en daerom op stondt gedachte sullen krijgen, dat "UE. reijse redenen van groot belangh moet hebben, sijnde "niet te goed om UE. laegen te leggen. Immers men maghse "niet vertrouwen, sullende best wesen, dat UE. sigh van nu "aff en doorgaens uijtgeeft, voor particuliere luijden buijten "Comp^e^. dienst, die toegestaen sijn te lande naer Europa te "reijsen. Uijt Bagadeth dient UE. om voorsz. redenen soo haest "doenelijck sij, voorts nae Mousol off Ninivé te vertrecken. "Den Onder-Coopman Repelaer wert aenbevolen, UE. dien wegh "gebruijckende, van bekende in Bassora, recommandatie aen "haer correspondenten in Bagadeth te besorgen, om UE. al-"daer behulpigh te wesen. Want van wegen d'Ed. Comp^e^. heb-"ben wij aldaer niemand, aen wien wij UE. souden connen ad-"dresseren; hebbende in tijd van vrede de Franse Capucijnen, "Comp^s^. passerende brieven daer besorgt; maer in dese con-"jecture van tijden, magh mense soo als hier voren gesegt, niets "goets toevertrouwen. Hier voren hebben wij nae 't berigt, "dat van de landreijse nu en dan aen ons is gedaen, UE. aen-"gewesen den wegh te nemen van Bagadeth op Mousol; doch,

[1] De Woestijn. [2] Bagdad.

"soo UE. tot Bassora off Bagadeth selfs cont vernemen, datter "Caffilas van Bagadeth regt door naer Aleppo gaan, off andere "goede gelegentheijt is om Mousol te laeten leggen, sult UE. "sigh daervan connen dienen nae dat dan geraeden sal wesen. "Maer van Mousol is ons gesegt, dat men met de Caffilas op "het seeckerste kan voorgaen, die UE. daer dan sult moeten "afwachten, ten waere UE. aldaer minder perijckel vond als "ons bekent is, om sonder nae Caffila's te wachten, van Mou-"sol met een dienaer, UE. wegh op Aleppo te nemen. Daer "in wij UE. soo precijsen ordre niet connen voorschrijven, om-"dat wij alles maer hebben van hooren seggen, en niemant van "ons volck, hier bescheijden, dien wegh ooijt sijn gereijst; sijnde "dit soo opgesteld nae onse beste kennisse om UE. van te con-"nen dienen. Sullende in Bassora wel best connen vernomen "werden, welcke de beste en seeckerste wegh is, en waer UE. "alleen te paert met een dienaer, off anders met Caffilas sult "mogen en moeten reijsen; dat dan met den Onder-Coopman "Adriaen Repelaer naeder overlegt, en 't beste gecosen moet "worden, om spoedigh en evenwel op 't seeckerste de reijse "te connen volbrengen.

"Van hier werden UE. mede gegeven, de twee paer pistolen "met haer holsters, die bij 't comptoir sijn, om ofse UE. met "de Caffilas reijsende, mochten noodigh wesen; doch soo in "Bassora sulcx ongeraeden en best geacht mogt worden, alleen "nae de wijse van dat land sonder Europees geweer te reijsen, "dan cont die aldaer aen den Onder-Coopman Repelaer laeten, "om bij gelegentheijt door hem weder herwaerts gesonden te "worden.

"Tot Aleppo gecomen sijnde, hebt UE. sich te adresseren aen "de Nederlandse cooplieden de Srs Jan en Abram Fouquiers, "die met de Ed. Hoog Achtbaere Heeren Bewinthebberen reecke-"ningh houden, en met ons corresponderen, van wegen de ver-"sendinge van Compe. gaende en comende brieven, daer voor sij "doorgaens goede trouwe en voorsigtige sorge hebben gedra-"gen; sulcx alle de brieven door haer Ed. adres, geduerende "desen oorlogh gegaen en gecomen, wel bestelt sijn geworden. "Deselve sullen UE. aldaer alle 't noodige beschicken en best rae-"den connen, met wat schip en nae wat plaets in 't Christen-"rijck UE. sult connen overschepen. Van Marseille is aldaer "seer groote vaert en van Livorno oock, van Venetiën co-"men daer maer somtijts schepen; soudende soo het ons toe-

7 *

en klimmende wegen, waerdoor onse paerden en muijlen afgemat sijnde, dreijghden op den wegh te blijven leggen, om welcke weder wat te verfrisschen, genootsaeckt waeren dien dagh in Laer over te blijven. Ondertusschen die stad doorwandelende, bevondt ick deselve seer vermaeckelijck en met veel fraije gebouwen verrijckt, waeronder den Bazaer ofte de merckt, 't huijs van den Hartogh en dat van d'Ed. Comp^e^. (daer wij gelogeert waeren), wel de uijtmuntenste scheenen. De stad is gebouwt aen de voet van een berghie, op de manier als de stad Orangie in Avignon; welcke bergh gefortificeert is en over de stad commandeert. In het Casteel is een put daer men om sijn groote diepte daegelijcx niet meer als viermael waeter uijt putten kan.

Den 8sten dito. Dingsdagh naer de middagh, begaeven ons uijt Laer, om onse reijs naer Biri te vervolgen, doch twee Caravançeras gepasseert sijnde, waeren genoodsaeckt, om de groote steenachtige geberghten, ons in de derde te retireren; welcke Caravançera 5 mijlen van Laer gelegen en Dehikoe genaemt werd, alwaer tot

den 9den dito. Woensdagh 's avonds verbleven, wanneer met het ondergaen van de son weder opbraecken, en arriveerden omtrent middernaght in Biri, sijnde een van de schoonste en gemackelijckste Caravançeras, die op dien wegh gevonden werd; soo ten opsighte van sijne groote, als mede om 't gemack van 't dorp, daer alle benoodigheden voor een civile prijs te becomen sijn. En alhoewel dien mansel maer drie mijlen groot was, soo conden echter niet verder avanceren, uijt oorsaecke datter geen Caravançera op dien wegh gevonden werd, daer men sigh in souden connen retireren als Beneroe, welcke 7 groote mijlen van Biri gelegen, en onmogelijck om sonder rusten te berijden was.

Den 10den dito. Donderdagh omtrent twee uren voor 't ondergaen van de son, begaeven ons op den wegh (met intentie om ons in 't dorp Beneroe te retireren) en reden tot omtrent twee uren naer middernaght, wanneer aldaer arriveerden, passerende op den wegh een Caravançera 4 mijlen van Biri gelegen, daer men om 't gebreck van 't waeter niet con logeren. Beneroe legt (gelijck vooren gesegt is) 7 groote Persiaense mijlen van Biri, de grootste helft van dien wegh steenachtige geberghten en de rest een vlackte. De Caravançera is aen den voet van een bergh gebouwt, waerop diverse antiquiteijten der

Portugeese gebouwen gevonden werden, als onder anderen drie costelijcke putten uit heele steenen gecapt, en eenige overblijfselen van een gedemolieert Casteel.

Den 11den dito. Vrijdagh tegen den avond, braecken van Beneroe wederom op, rijdende tot omtrent een uur naer middernaght, wanneer ons in de Caravançera Mousserre retireerden, welcke van Benaroe 6 groote mijlen leijt. Op den wegh passeerden een Caravançera, omtrent 3½ uur van Benaroe gelegen. In Mousserre wierde ick vehementelijck van een heete Persiaense coorts aengetast, die mij waerlijck voor een beginsel seer qualijck tracteerde.

Den 12den dito. Saturdagh naer de middagh, braecken weder op, omme bij dagh den bergh van Chaitalle te passeren, daer men niet te paert maer te voet moet overgaen; en alhoewel door de incomoditeijt van de coorts, mijne craghten al eenighsints gediminueert scheenen, soo passeerden echter dien bergh gemackelijck, en arriveerden 'savonds omtrent 9 uren in Chaitalle, daer dien naght verbleven, sijnde dien mansel 5 mijlen groot.

Den 13den dito. Sondagh omtrent de middagh, braecken van Chaitalle weder op, omme dien gemetselden moeijelijcken bergh Gearom bij dagh te passeren, gelijck geschiede, arriverende omtrent middernaght in de stad Gearom gelegen 6 groote mijlen van Chaitalle, in welcke stad een Caravançera gevonden, en daer den reijsende coopman seer wel g'accomodeert werd. Den bergh Gearom wert onder de Persiaenen om sijne groote steijlheijt seer vermaert.

Den 14den dito. Maendagh naer den middagh, gingen weder te paert sitten, en reden naer Micheck, daer wat naer middernaght aenquamen; vindende die Caravançera door een Conincx slaef beseth, die als Commissaris door den Coninck van Persiën nae Laer wierde gesonden, omme aldaer van den Hartogh satisfactie te vorderen, over eenige klachten die de gemeente van Laer tegens hem ten hove had ingebragt, waerdoor naulijcx plaets om te legeren, nogh onse benoodigheden becomen conden; niettemin moesten dien naght aldaer verblijven. Micheck is van Gearom, 6 groote mijlen gelegen.

Den 15den dito. Dingsdagh naer de middagh, gingen weder opsitten, en reden tot omtrent middernaght, wanneer in de Caravançera Gaffel arriveerden, sijnde die van Micheck 6 mijlen gelegen, daer den rest van dien naght verbleven.

Den 16den dito. Woensdagh verbleven den geheelen dagh in

Gaffel, eensdeels omdat de paerden en muijlen meest gedruckt waeren, en ten tweede om de grootste hitte van mijnen coorts, die mij sedert Mouserre tot in Gaffel niet hadde gequiteert, wat te laeten overgaen.

Den 17den dito. Donderdagh naer de middagh begaeven ons weder te paert, en reden dien geheelen naght door, arriverende.

Den 18den dito. Vrijdagh in Mousaffarij, welcke Caravançera van Gaffel 8 groote mijlen gelegen leijt, daer wij onze retraite innaemen. Op den wegh passeerden een Caravançera 3½ mijl van Gaffel gelegen. Tegen den avond vertrocken van Mousaffarij nae Babahasij, daeromtrent middernaght aenquaemen, en den rest van dien naght verbleven ; sijnde Mousaffarij van Babahasij, 6 groote mijlen gelegen.

Den 19den dito. Saturdagh tegen den middagh, verlieten Babahasij, op hoope omme in Siraes onze retraite te nemen; daer 's avonds tegen 10 uren arriveerden en ons in 's Compe. wijnhuijs logeerden.

Den 20sten dito. Sondagh betaelde ik mijnen dienaer en paerden, met last om weder nieuwe te huren, die mij van daer naer Bendarieck souden brengen; welcke dienaren en paerden, met groote moeijte en door den Coopman Wilmsen

den 24sten dito. Donderdagh 's avonds bequamen, omme met dezelve

den 25sten dito. Vrijdagh 's morgens te vertrecken; maer de devotie van mijn muletier en liet niet toe, op sijnen Sondagh den reijs t'ondernemen, waerom deselve tot 's anderen daeghs uijtgestelt wierde. Doch de Mrs Wilmsen en Hartman vervolgden haren reijs naer Spahan.

Den 26sten dito. Saturdagh 's morgens quam den muletier met sijne paerden, welcke gesadelt sijnde, gingen opsitten, omme soo 't mogelijck was onse retraite in de Caravançera Consignon te nemen. Daer niet tegenstaende de machtige bergen die wij passeerden, 's avonds met het ondergaen van de son, arriveerden en dien naght verbleven, sijnde de Caravançera 9 groote mijlen van Siraes gelegen. Siraes is een seer vermaeckelijcke plaets, soo ten opsigte van de costelijcke tuijnen als gebouwen, die in de stad gevonden werden; doch soo Siraes daerom magh geëstimeert worden, soo dient het om sijne nauwe, stinckende straeten mede gelaeckt, welcke straeten in den regentijt naulijcx te voet connen gebruijckt worden.

Den 27sten dito. Sondagh 's morgens twee uren voor den

dagh, vertrocken weder van Consignon, en reden tot omtrent 9 uren over swaere gebergten, wanneer dicht bij het dorp Palangerij, onder twee costelijcke boomen, op de cant van een waeter spruijt neder wierpen, om ons en de beesten, die vermoeijt waeren, wat te verfrissen, en dan naer de middagh weder te vertrecken, daer den muletier geensints toe inclineerde, willende hij dien geheelen dagh aldaer verblijven en 's anderen daeghs vertrecken. Doch tegen 2 uren naer de middagh, detacheerde ick met groote moeijte, mijne drie gehuerde paerden van sijnen trop (die wel in de 50 soo paerden als muijlen bestond) en vertrock met deselve; passerende een grooten bergh, aen welckers voet een boerenhuijs genaemt Angireck gevonden werd, daer wij met het ondergaen van de son arriveerden en ons in 't veld nederwierpen; sijnde dat boeren huijs van Consignon 9 groote mijlen gelegen.

Den 28sten dito. Maendagh 's morgens omtrent twee uren voor den dagh, braecken van daer weder op, passerende dien vreeselijcken bergh Goucheneck, en arriveerden tegen 11 uren in de stad Caseroen, gelegen 6 groote Persiaense mijlen van Angireck, alwaer de hitte van de son wat lieten overgaen en ons tegen 2 uren naer de middagh weder te paert begaven, arriverende omtrent middernaght in 't dorp Cammariets, 5 mijlen van Caseroen gelegen, daer den rest van dien nagt verbleven.

Caseroen is eertijts een seer groote en considerabele stad geweest, werdende wel een mijl buijten deselve veele overblijfselen van oude gebouwen gesien.

Den 29sten dito. Dingsdagh 's morgens voor son, braecken wij weder op, rijdende dien geheelen voor de middagh door swaere geberghten, tot dat eijndelijck omtrent de middagh op den bergh Narradisi quamen, daer een Caravançera vonden, in welken wij ons retireerden. Doch in deselve was geen eeten voor ons, noch voor de paerden te becomen, waerom genootsaeckt wierden een mijner dienaeren, ½ mijl van daer te senden omme eenigh eeten en voer te coopen, die seer spoedigh met een lam en wat garst retourneerde. Wij en de paerden dan wat verfrist sijnde, begaeven ons weder op den wegh, in meeninge omme 4 uren van daer, volgens voorgeven van mijnen Satir (?) een dorp te vinden. Doch het grootste gedeelte van den naght met rijden doorgebragt hebbende, vernaemen 't selve niet, dat mij dede resolveren omme het in 't veld neder te smijten, en aldaer den dagh af te wachten, opdat den Satir

(indien hij een verkeerden wegh ingeslaegen hadde) door den dagh weder te rechte mochte comen.

Den 30sten dito. Woensdagh, gingen met den dagh weder op sitten, en bevonden dat wij door de donckerheijt des naghts een verkeerden wegh waeren ingereden; siende het dorp daer wij meenden te vernaghten, omtrent een mijl aan de rechter hand van ons leggen. Niettemin vervolghden onse reijs, en arriveerden tegen den middagh in Bendarieck, een stedeken aen de Golff van Persiën gelegen, doch van weijnigh belangh, sijnde in deselve naulijcx 20 steene huijsen, de rest strooije hutten. Een weijnigh uitgerust sijnde, gingh ick den Benjaen Emrasi visiteeren, denselven overleverende een Persiaens briefje, door de Edele Heer Directeur de Haese, aen gem. Benjaen geschreven. Volgens welckers teneur den meergemelden Benjaen Emrasi, mij sijnen dienst opofferde, belovende alle middelen aen te wenden, omme in die contraire mouson een barcq voor mij te hueren, die mij van daer naer Bassora soude connen overvoeren, voor welcke beleeftheijt ick hem bedanckte en sijne hulp accepteerde. Bendarieck is van Narradisi 12 groote mijlen gelegen, doch den wegh costelijck vlack saijland.

Ultimo dito. Donderdagh. Ontboden eenige barquiers bij ons, omme met deselve te accorderen, doch waeren niet genegen in de contrarie mouson, voor een kleijnen prijs te vertrecken, en daerom tot wat meerder als d'ordinaire loon moesten resolveren, en eijndelijck eenen Nachoda ofte Barquier gedisponeert hebbende, maeckte preparatie om daeghs daeraen te vertrecken.

Primo Junij. Vrijdagh. Het vaertuijgh tegens den avond seijlreed sijnde, liet ick mijne goederen en provisie daer in brengen, op hoope omme dien naght met den landwind onder seijl te gaen, dat door 't laege waeter beleth wierde, en daerom tot den 2den dito. Saturdagh 's morgens moesten blijven leggen: wanneer met het opgaen van de son in zee staecken, dien geheelen dagh met laveren doorbrengende, sonder groot voordeel te doen; tegen den avond quam de landwind wat ruijm, die ons dien naght wat dede avanceren.

Nota. In Persiën is een seer groote commoditeijt voor de reijsende coopluijden, soo ten opsigte van de Caravançeras, versche waeteren, als om 't gerijff dat in die Caravançeras gevonden wordt, connende in deselve alle benoodigheden voor een civilen prijs gecoght werden. De wegen sijn seer veijlig, wordende de Europeanen en voornaementlijck de Nederlanders,

van d'inwoonderen beleeffdelijck getracteert en als gasten van haeren Coninck geconsidereert.

Den 3den dito Sondagh,
„ 4den dito Maendagh,
„ 5den dito Dingsdagh,
„ 6den dito Woensdagh,
„ 7den dito Donderdagh,
„ 8sten dito Vrijdagh,

die ses daegen met laveren doorgebragt zijnde, bevonden ons

den 9den dito. Saturdagh 's morgens voor de mond van de snel loopende rivier Euphrates. Daer begon de Nachoda van swarigheijt te spreecken, twijffelende off hij in de tijt van acht daegen met sijn vaertuijgh (dat vrij swaer was) wel tot Bassora soude connen opstoppen; mij raedende in een ligter vaertuijgh te gaen, dat mij in twee daegen in Bassora soude connen brengen, welck vaertuijgh hij uijt sijn gecontracteerde penningen soude betaelen. Omme mij daertoe te persuaderen hadde hij geen groote moeijte, eensdeels om 't weijnige provisie dat mij noch resteerde, en ten tweede, omdat mijn reijs daerdoor g'avanceert wierde. Willende veel liever eenigh ongemack in dat cleijn vaertuijgh lijden en mijne reijs vervorderen, dan acht daegen in sijnen barcq met grooter incommoditeijt te resteeren. Den Nachoda mij daertoe gedisponeert vindende, huerde een ligter vaertuijgh in 't welck ick mij begaff en

den 10den dito. Sondagh tegens den avond arriveerde (Gode sij loff) behouden in Bassora, overleverende aen den Onder-Coopman Sr Adriaen Repelaer, een briefje, door de Edele Heer Directeur François de Haese, aen gemelden Sr Repelaer gecarteert. Doch dewijl den avond gevallen was, soo conden dien dagh naer de seeckerheijt der wegen niet vernemen, maer moesten de saeck tot

den 11den dito. Maendag uijtstellen. Wanneer Compe. Pattamaers, Hage Adeep (Hagi Hadep) en sijn soon Hagi Ameth bij ons ontboden hebbende, naer de cortste en seeckerste wegh vernaemen: die ons verseeckerden, dat den wegh regt door het desert, vóór alle andere wegen moeste gepreferecrt blijven, daervan soodaenige redenen gevende als bij resolutie blijckt; waerop dien wegh vaststelden. En dewijl d'Edele Heer Directeur de Haese, en 't geëligeert Opperhooft den Edele Heer Bent, bij Haer Ed. mede gegeven Instructie mentie maecken, van maer één Patta en één tolck tot dien reijs te hueren, waertoe Haer Ed. A llah (die naer Aleppo was) nommeerden, soo

wierde door d'absentie van opgemelde Abdullah, tot soodaenige extremiteijt gedwongen, als de onderstaende resolutie sal comen aen te wijsen.

"MAENDAGH, DEN 11DEN JUNIJ, A°. 1674.
"IN 'T NEDERLANDS COMPTOIR BASSORA.

"Alsoo met de compste van den Secretaris Joannes Leeu-"wenson, d'Edele Heer Directeur François de Haese en 't ge-"eligeert Opperhooft, den Edele Heer Frederick Bent, mij heb-"ben gelieven te gelasten, bij Haer Eds. missive van den "27sten April, op 10 Junij door voorschreven Leeuwenson hier "aengebragt, omme met den anderen te overwegen, welcke de "seeckerste en cortste wegh naer Aleppo soude sijn. Soo heb-"ben daerop Compe. Pattamaers, Hagi Hadep en desselfs soon "laeten roepen, en haer 't selve affgevraegt, die ons antwoor-"den, geen corter wegh dan door het desert was. Waerop haer "weder voorstelden, off het met geen groot perijckel van roo-"vers als anders was vermengt, en off wel genegen waeren, een "van haer beijden, met twee Hollanders en een dienaer als wegh-"wijsers, naar Aleppo te reijsen. Die ons daerop dienden, over "Bagadeth mede 't niet sonder perijckel was, en dat dien wegh "door de coopluijden wert gebruijckt, om datter waeter is, en "door 't desert dickmael in 3 à 4 dagen niet is te becomen. Soo "dat een ruijter voor hem en sijn paert, 't selve in een leeren hoe-"der moet medevoeren; dat met groote caffilas, gelijck hier te "lande reijsen, ongelegen is; en dat ten vollen genegen wae-"ren, gemelde Hollanders te dienen. Maer dat den vaeder son-"der sijn soon, ten aensien van sijn hooge jaeren, niet genegen "was, de reijs te doen en de soon niet sonder sijn vaeder, om "hem het brood niet uijt den mond te nemen. Soo dat genood-"saeckt sijn geworden, van de gegevene orde van gemelde Heer "Directeur en Opperhooft, van maer met één weghwijser te reij-"sen, hebben moeten dispenceren, alsoo Abdullah den 22sten April, "met 't packet N°. 1 nae Aleppo hebben gesonden, hier niet "is, en geen andere, altijds die sulcx soude mogen toevertrouwt "werden, sijn te becomen. Soo dat haer beijden hebben moe-"ten aannemen, en meer als 't ordinaire loon toevoegen, onder "beloften van in 28 offte ten langsten in 30 daegen, deselve "sonder ongelucken (die God verhoede) in Aleppo te sullen bren-"gen, alsoo den wegh thans open en de strijdende woeste Ara-

"bieren met den anderen vereenigt sijn, en geen perijkel con-"nen voorzien. Soo hebben met den anderen geresolveert en "goedgevonden, den wegh door het desert vóór die van Baga-"deth te praefereren, en voorz. couriers daartoe te gebruijcken. "Om redenen van hier op Bagadeth, den wegh op 't alder cort-"ste 20, van daer met Caffilas door Tiseer, Tigriet, Mousol, "Nissebeen, Koetshasar, Orpho, Biere (sijnde alle steden daer "tol betaelt wordt) tot in Aleppo 42; sijnde t' saemen 62 dae-"gen is Dat meer dan de helft met den wegh regt door comt te "verscheelen, en door de meenigte plaetsen, die men passeren "moet, meer oncosten van 't hooftgeld, die de Christenen in "deese landen reijsende, moeten betaelen, sal profiteren.

"Aldus gedaen, geresolveert en g' arresteert "ter plaetse, daege, maend en jaer als boven.

(*Was geteeckend*) ADRIAEN REPELAER en JOAN. LEEUWENSON.

De Pattamaers neffens den tolck, volgens de bovenstaende resolutie gehuurt sijnde, stelden ordre tot het coopen van drie goede paerden, onse Turcxe kleedingen en alles wat verders tot soodaenige reijs noodigh gerequireert wierde.

Den 12den dito. Dingsdagh.
Den 13den dito. Woensdagh.
Den 14den dito. Donderdagh.
Die drie dagen werden met het opcoopen der benoodigdheden tot den reijs doorgebragt.

Den 15den dito. Vrijdagh. Alles wat tot ons vertreck vereijschte vervaerdigt sijnde, lieten ons 't haer afsnijden, nae men Turcxe kleedingen aen, en een briefje van vrijgeleijde door den Sabandhaer van Bassora, aen den Chiegh [1] Rached geschreven, ontfangen hebbende, begaeven ons tegens den avond te paert, omme (met Godes hulpe) den reijse door het desert t' ondernemen. Wordende door den Onder-Coopman Sr. Adriaen Repelaer en sijn adjunct Sr. Marijn, tot buiten de stad geconvoijeerd, en aldaer affscheijt genomen hebbende, begaff ick mij in 't desert; quitterende alsoo het Geluckich Arabiën, om eenigen tijt in de woestijn door te brengen.

Bassora is een groote stad in sijn begrijp, seer ijl gebouwt, en gesitueert op d'uijterste hoeck van 't Arabia felix. Door en voorbij deselve loopen de costelijcke rivieren Euphraet en

---

[1] Sjeik (?)

Tiger, welcke rivieren haer omtrent Bagadeth ofte Babiloniën in een versamelen, en haer in de Golff van Persiën uitstorten. De stad heeft een groot en swaer casteel tot haer defentie, dat soo wel als de stad bij d' Arabieren gebouwt, en nu door de Turcken beseten word, die deselve A°. 1668 hebben geinvadeert en vermeesterd. Buijten de stad is het Christen Kerckhoff, waerop een capelletje staet Isabe Mariam (?) genaemt, daer volgens het voorgeven der Turcken en Arabieren, Jesus de soone Maria soude geseten hebben, en daerom die plaetse in groote estime houden, jae! soodaenigh venereren, dat veele onder d'haere, alle vrijdaegen (sijnde haeren sondagh) aldaer haere nama's ofte gebeden gaen doen. Wij reden dien geheelen naght door, tot dat

den 16den dito. Saturdagh's morgens tegens 10 uren, ons omtrent 11 mijlen van Bassora in 't veld nederwierpen, van waer naer een weijnigh aenwesens weder vertrocken, rijdende tot het ondergaen van de son; wanneer de paerden haer garst gaven en na dat sij 't selve gegeten hadden, gingen weder opsitten en reden tot wat naer middernaght, wanneer ons in 't veld, omtrent 8 mijlen van onse rustplaets nederwierpen en tot rust begaeven.

Den 17den dito. Sondagh 's morgens een ure voor den dagh, begaeven ons weder te paert, rijdende tot een ure voor den middagh, wanneer ons in 't veld nederwierpen en van de ge.... een tent gemaekt hebbende, de grootste hitte der sonne wat lieten overgaen, hebbende in dien voormiddagh 8 mijlen gereden. 's Avonds tegen 4 uren gingen weder opsitten, gevende met het ondergaen van de son, de paerden haer garst en vervolghden onse reijse tot middernaght, wanneer ons in 't veld ter rust begaeven.

Den 18den dito. Maendagh 's morgens voor den dagh, begaeven ons te paert, rijdende tot twee uren naer de middagh, wanneer bij wat brack waeter quamen, daer ons mede vermaeckten, hebbende in dat etmael 17 à 18 mijlen geavanceert. Aldaer verbleven den rest van dien dagh en naght, uijt oorsaeke dat den Pattamaer Hagi Hadep, het geld tot voer voor de paerden, hem door mij ter hand gesteld, hadde verlooren, waerom sij wederkeerden om 't selve te soecken, doch

den 19den dito. Dingsdagh 's morgens geretourneert sijnde, rapporteerden dat sij 't selve niet hadden gerecouvreert, waardoor boven 't verlies van mijne 30 Rd., den reijs een dagh verach-

tert wierde. Naer de middagh tegens 3 uren begaeven ons te paert, gevende met het ondergaen van de son, de paerden haer garst en vervolghden onse reijs tot op 2 uren naer midder-naght, wanneer ons in 't veld tot rust begaeven.

Den 20sten dito. Woensdagh met den dagh, gingen weder opsitten, rijdende tot omtrent 11 uur, voor de middagh, wanneer in 't dorp Chalusie arriveerden, alwaer onsen brieff aen den Chiegh Rached overleverden, die ons beleeffdelijck ontvingh, en op zijn Arabiers tracteerde. Daarenboven omdat den wegh seer onveiligh was, vergunde hij mij twee ruijters, die ons 2 à 3 daegen souden accompagneeren, en door de grootste periculen convoijeren, voor welke courtoise beleeftheijd, ick hem ses ducaten vereerde. Wij waren in 't voorgaende etmael geavanceert 16 mijl, en vertrocken tegen 10 uren in den naght, omme onder 't faveur van den doncker, de dreigende periculen t' eviteren.

Den 21sten dito. Donderdagh 's morgens passeerden met het opgaen van de son, door het stedecken Arga, dat, alhoewel het met een muur omringt, van geen belangh was. Niettemin moesten aldaer het eerste Hooftgeld betaelen, te weten, voor ijder passerende Christen, twee ducaeten en een abassie[1], welcke penpingen voldaen sijnde, vervorderden onse reijs, rijdende dien geheelen voordemiddagh. Tegen den middagh campeerden ons in 't veld, maeckende van onse Japanse ge..... en dolemans een tentie, daer wij tot 3 uren naer de middagh onder verbleven, wanneer ons weder te paert begaeven, en arriveerden met het ondergaen van de son, bij eenige harders, alwaer wij de paerden haer garst gaeven en den maen afwachteden.

Middelerwijle wierde ick door mijn tolck gewaerschuwt, dat aldaer twee Arabise ruijters waeren gecomen, die seer exactelijck naer ons vernaemen, haer informerende welcken wegh wij kiesen en wanneer wij vertrecken souden.

Die boodschap verweckte in mij geen kleijn achterdencken, omdat ick verseeckert was dat veel roovers haer daaromtrent onthielden, en twijffelde of die twee gasten als spionnen door eenige roovers wel mochten uijtgesonden sijn. Waarom de Pattamaers en onse twee ruijters bij mij geroepen hebbende, maeckte haer die saeck bekent, die daetelijck resolveerden een andere wegh dan d' ordinaires te kiesen, omme de gaudieven

[1] Abassie, eene Persiaansche munt = staande met 16 stuivers.

(die aldaer in groot getal waeren) t' eviteeren. Wij begaeven ons omtrent 11 uren te paert en reden dien geheelen naght door, en arriveerden seer geluckigh,

den 22sten dito. Vrijdag 's avonds, omtrent 5 uren in 't dorp Semava, connende door 't hooge waeter met de paerden in de stad niet comen. Alwaer dien nagt verbleven om onse paerden, die in dat etmael seer gefatigeert waeren, wat te laeten uijtrusten, want wij in 18 uren tijts geen voet van 't paert hadden geligt. Aldaer moesten voor de tweede mael Hooftgeld betaelen, te weten twee ducaeten en een abassie voor ijder passerende Christen.

Den 23sten dito. Saturdagh 's morgens voor 't opgaen van de son, braecken weder op en reden desertwaert in, om de meenigte roovers en wilde beesten te ontwijcken. Op dien wegh passeerden wij een dorp, dat door d' Arabieren uijtgeplundert en nu verwoest was; en in 't dorp Engebe, daer wij door reden, waeren volgens 't verhael der inwoonderen, voor drie dagen seven coebeesten en een paert, door de leeuwen verslonden.

Die roovers en wilde gedierten sacken allen uit het desert naer omlaegh, omdat in de heete en drooge tijden in 't desert weijnig off geen versch waeter gevonden wert, en 't selve uijt den Euphraet naer haer contentement connen scheppen.

's Middaghs quamen aen d'uijterste paelen van den Chiegh Rached 's gouverno, alwaer onse twee ruijters affscheijt naemen en retourneerden. Wij vervolghden echter onse reijs, en arriveerden met het ondergaen van de son, bij wat stinckend brack waeter, daer wij en de paerden ons mede vrolijck maeckten, en tot 11 uren in den naght verbleven, wanneer weder gingen opsitten, staet maeckende dien dagh 14 mijlen geavanceert te sijn. Wij reden den rest van dien naght door, en bevond dat mijn paert seer swack en gedruckt was, dat mij al eenigsints verlegen maeckte, omdat wij sooverre in 't desert waeren, dat (indien hij mij had comen te begeven) aldaer geen ander te becomen zoude sijn.

Den 24sten dito. Sondagh tegen den middagh, arriveerde bij een loopend brack waeter, daer wij wat rusteden, en bevonden mijn paert soo swack, dat ick genootsaeckt wierde sijn garst en waeter, een ander paert op te leggen, omme hem van dien last te verligten, alsoo ick twijfelde off hij het tot Mechedalij soude connen uijtharden. Wij waren 15 mijlen geavanceert,

en gingen naer den middagh tegens 2 uren weder te paert sitten, gevende met het ondergaen van de son de paerden haer garst, en wat in 't veld gerust hebbende, begaeven ons omtrent middernaght te paert, rijdende de rest van dien naght door tot dat

den 25sten dito. Maendagh 's morgens ten 10 uren in Mechedalij arriveerden, daer ick instonts ordre stelde, omme mijn paert, dat door manquement van medicamenten seer qualijck gestelt was, te laeten cureeren; doch alsoo 't selve seer swack was, wierde ick geforceert naer een ander paert te laeten uijtsien, omme dien costelijcken tijt (die veel waerdiger dan 't paert was) niet te laeten verloren gaen.

In die retraite avanceerde 10 mijlen en resteerden dien dagh in Mechedalij; een oude Persiaense stad redelijck groot in haer begrijp, en met een muer omringt, doch op een seer dorre plaets gesitueert. Deselve wort bij d' Arabieren beseten die aen den Grooten Turck hare jaerlijcxe tribuijten moeten opbrengen. Aldaer legt den Persiaensen Profeet, swaeger van Mohamet, Mortas Alij genaemt, begraeven; die jaerlijcx door duijsende Persiaenen op sijn sterfdagh (volgens haer gelooff) met groote devotie wort besogt en geviert.

D' inwoonderen sijn dieven en roovers, die niet veel mogen toevertrouwt werden, doch twee Janitsers (Janitsaren (?)) (die de jaerlijcxe tribuijten voor den Grooten Heer versamelen) onthouden haer aldaer, bij dewelcke de redelijckheijt plaets heeft, en sonder dewelcke het onmogelijck soude sijn die stad te passeren; sijnde die Arabieren niet te goet, omme de passerende coopluijden van 't haere te berooven.

Den 26sten dito. Dingsdagh, arriveerden in Mechedalij vijff Turcxe coopluijden, comende van Mecheadeseen, die door de roovers op dien wegh naeckt waeren uijtgeplundert en van haere paerden en verdere begagie berooft. Dese tijdingen dede mijne Pattamaeren van resolutie veranderen, en in plaets van met 't ondergaen van de son te vertrecken, wilden sij aldaer een carawaen affwachten, omme daermede dien periculeusen wegh te passeren, dat mij waerlijck seer ongaern voorkwam, doch considerende de plaets daer ick was, en de natuer van die wilde habitanten, oordeelde ick ongeraeden mijne Pattamaeren te forceren, maer een betere gelegenheijt aff te wachten.

Den 27sten dito. Woensdagh verbleven in Mechedalij, en bevonden mij [illegible] t onbekwaem om den reijs te volbrengen, waerom genc[illegible] kt wierde een ander voor 10 ducaten te coo-

pen, en 't mijne met den eersten quijt te maecken, doch alsoo 't selve maer ses rijcxdaelders geestimeert wierde, resolveerde ick hem wat aen te houden, om te sien off hij wat verquickt sijnde, geen hooger prijs soude kunnen haelen.

Den 28sten dito. Donderdagh verbleven in Mechedalij, afwachtende een carwaen off eenige coopluijden, die van Mecheadeseen alle vrijdagen gewoon waeren in Mechedalij te comen, om haere namas op 't grafft van Mortas Alij te doen; sijnde sonder geselschap (volgens 't rapport van die gespolieerde Turcxe coopluijden) dien wegh onmogelijck te bereijsen.

Den 29sten dito. Vrijdagh vernaemen geen coopluijden van Mecheadeseen, sijnde 't selve een seecker bewijs, dat dien wegh door de meenigte roovers onveijl gehouden wierde. Niettemin sochte ick alle mogelijcke middelen omme mijne reijs te vervolgen, en den ouden Hasi Hadep onder groote beloften, tot het vertreck bewogen hebbende, gaff ick mijn tolck last om 't Hooftgeld te betalen, te weten, voor ijder Christen twee ducaeten en een abassie. 's Avonds wat naer 't ondergaen van de son, begaeven ons te paert, rijdende omtrent twee mijlen den rechten wegh, welcken wij doen verlieten, laetende deselve wel drie uren aen onse rechterhand leggen, omme alsoo de dreigende periculen t' eviteren.

Ultimo dito. Saturdagh 's morgens tegens 10 uren, arriveerden door Godes genaede geluckigh in Mecheadeseen; een groote stad in sijn begrijp, doch morsigh en slecht van binnen gestelt; alles was daer mede seer duer en de inwoonderen van deselve conditie als in Mechedalij, te weten: dieven en roovers. Al-daer leggen de twee soonen van Mortas Alij, Hosein en Abbas genaemt, begraeven, welcke mede voor groote propheten onder de Persiaenen gehouden werden. Mecheadeseen ligt van Mechedalij 18 mijlen, die wij in 14 uren affreden. Wij verbleven den rest van dien dagh aldaer, omme onse paerden wat te laten uijtrusten, naer de wegen te vernemen en 's anderen daeghs van daer weder te vertrecken.

Primo Julij. Sondagh naer de middagh tegens drie uren het ordinaer Hooftgeld betaelt hebbende, liet ick de paerden saedelen, met intentie omme te vertrecken; doch mijne superstitieuse Pattamaeren in haere namas off gebeden, geen goede teeckenen gesien hebbende, waeren daertoe geensints genegen; soo dat ick tegens wil en danck aldaer moeste verblijven en beetere teekenen affwachten.

Middelerwi arriv 's avonds omtrent 10 uren, Compe. Pattamaer Hasi Abdullah, comende met brieven in 19 daegen van Aleppo in Mecheadeseen; rapporterende dat hij drie daegen in Anna hadde moeten wachten naer een gelegentheijt omme sijne reijs te vervorderen, en dat hij in Compe. van acht coopluijden een trop van 70 roovers hadden gerencontreert, die dese coopluijden, een groote somme gelts affdwongen en vercregen hadden; item dat vier gelijcke troupen de wegen tusschen Aleppo en die plaets aen alle canten onveil hielden, soo dat (volgens sijn verhael) de wegen sonder groote Compe. onbruijckbaer waeren. Wat nieuwe eclipses die tijdinge in mijne Pattamaeren baeren, en wanneer wij vertrecken sullen, staet den openbaerder aller dingen bekent te maeken.

Den 2den dito. Maendagh met het opgaen van de son quamen mijn Pattamaeren vraegen off ick aldaer wilde verblijven, off met haer weder naer Bassora retourneren, met bijvoeginge dat sij niet genegen waeren verder mede te reijsen, omme dat den Pattamaer Hasi Abdullah, haer soodaenigh van den wegh hadde geinformeert, dat sij die waerschouwinge niet conden verwerpen, sonder haer willens in een evident gevaer te praecipiteren. Wat nieuwe bedenckingen die propositie in mij verweckten, can lichtelijck gepresumeert worden; voornamentlijck wanneer ick begon de reeds gedaene oncosten te overwegen, en te overwegen dat met mijn retournement den dienst van Mijne Heeren en Meesters, ten hoogsten verachtert soude worden. Dit maeckte mij waerlijck al wat verlegen, doch den Pattamaer Hasi Abdullah bij mij ontboden hebbende, informeerde hij mij van de wegen, en verseeckerde dat deselve niet conden gebruijckt werden, sonder het steedeken Alous te passeren, daer haer drie Chiegen (Sheik's) onthouden, die hoofden van die vier voorgemelde troupen roovers sijn, en die met een redelijcke schenkagie mogelijck wel souden connen gecontenteert werden.

Waerom de saeck wel ge[illegible]de [illegible]t h[illegible]ende, resolveerde ick mijnen reijs te vervolg[illegible] e mid[illegible]en (soo veel mogelijck was) te gebruijc[illegible] denselven Abdullah naer de [illegible] eenige [illegible] chagiegoederen voor die Ch[illegible], en [illegible] wegh te ve[illegible]; [illegible] go[illegible] grooter [illegible] te be[illegible] als wel acht [illegible] nige extrem[illegible]n sich naer d[illegible] reguleren, en

die intervallen als accidenten te considereren. Daer en boven dewijl den ouden Hasi Hadep machteloos was, omme dien reijs te volbrengen, resolveerde ick denselven met de brieven van Hasi Abdullah naer Bassora te senden, en Abdullah onder eene belooninge van 20 Rd. (boven de 75 Rds. die Hasi Hadep in Bassora belooft waren) aen te houden, omdat gemelde Abdullah de wegen beter dan de andere Pattamaeren bekent waeren. De schenckagiegoederen gecoght en Abdullah bereijt sijnde, depecheerde ick den ouden Hasi Hadep nae Bassora, hem ter hand stellen de volgende regelen.

Bassora. AEN Sr. ADRIAEN REPELAER, ONDER-COOPMAN EN HOOFT VAN COMPe. NEGOTIE ALDAER.

Eersaeme, wijse, voorsienige en seer discreete.

Gisteren avond arriveerde alhier van Aleppo, Compe. Pattamaer, genaemt Abdullah, met dewelcke g'oordeelt hebbe UEd. dese weijnige letteren te senden, en mijne geluckige aencomste in Mecheadeseen, (doch niet sonder perijckel en moeijte) te verstendigen. En dewijl den tijt niet toelaet UEd. van mijnen reijs een relaes te doen, sal 't selve tot de naeste gelegentheijt moeten gedefereert blijven, sijnde nu besigh met het opcoopen van eenige schenckagiegoederen voor drie Chieges, die Hoofden van een partij roovers sijn, op hope van op heden te vertrecken, en met dese schenckagie den wegh te veijligen. Sonder (welcke volgens 't seggen van Abdullah en d'andere Pattamaeren) de wegen niet te bereijsen sijn; alsoo Abdullah verhaelt, dat deselve door 280 ruijters, in vier troupen verdeelt, van hier tot Anna beseth is, en dat hij in Compe. van acht coopluijden, een troupe van 70 roovers heeft ontmoet, die van de coopluijden een groote somme gelts hadden gevordert en verkregen, doch hem die niet en besath ongemolesteert hadden laeten doorgaen. Verklaerende daarenboven, dat om veijligh de wegen tusschen Aleppo en dese plaets te gebruijcken, hij over de 15 Rds. vereert en gegasteert heeft. UEd. sult lichtelijck hieruit connen oordeelen, wat d'Ed. Compe. desen reijs (om de groote gastos, Hooftgelden en schenckagien) costen sal, en dat UEd. medegegevene penningen geensints sul-

ken connen toereijcken; te meer omdat mijn beste paert mij heeft begeven (dat aen Abdullah voor 12 Rds. vercoght hebbe) en ick genootsaeckt ben geweest een ander voor 10 ducaeten in Mechedalij te coopen. Dat van mijn tolck drijgt oock alle daegen den selven gang te gaen: sijnde door den swaeren last, die hij dragen moet, mede gedruckt; Gelijck oock is het eene van de Pattamaers, want de paerden, met waeter en garst voor vier daegen (dat anders niet wesen can) overlaeden, en door de swaere mansels van 16 à 18 mijlen in 't etmael (tot mijn groot leedwesen) te schande gereden worden; daer ick niet in can remedieren, dewijl die menschen met een dommen ijver alles nae haeren hooft willen gedaen hebben, en ick 't mij onderwerpen moet.

Het comt seer wel dat ick eenig gout voor mij hebbe mede genomen, sonder 't welcke al wat verlegen soude vallen, alsoo in 't desert voor reecquening van d' Ed. Comp^e. (mijns oordeels) weijnigh te becomen soude sijn. Doch dit en can UEd. geensints g' imputeert werden, maer wel dese extra ordinaire voorvallen, dewijl ick selffs geoordeelt hebbe, dat 100 ducaeten genoegh waeren, gelijck deselve oock sufficient souden geweest sijn, soo dese onverwachte rencontres, het niet en beletteden, echter sullen ons met Godes hulpe daer wel doorredden.

Den ouden Hasi Hadep gaet met de brieven van Abdullah weder t' uwaerts, omdat hij door swackheijt den reijs niet can volbrengen, en sal Abdullah in zijn plaets mij tot Aleppo geleiden, die nu met de wegen beter dan haer lieden bekend is, en die een brieff van vrijgeleijde van den Opper-Chiegh verkregen heeft; waerom aen deselven boven de g' accordeerde 130 Rds. voor de Pattamaeren in Bassora, nogh 20 Rds. hebbe moeten geven. Tot welke extremiteijt gedwongen ben geweest te treden, omdat Mameth de wegen onbekent sijn en sijn vader tot de reijse te swack is. Willende dan liever, dewijl het immers wesen moet, 20 Rds. meer geven, dan van mijne reijse ontsteecken te werden, off Comp^e. importante papieren neffens mijn leven in een openbaer gevaer stellen.

Van de 60 Rds. onder de Pattamaer berustende, gelieff daervan 5 Rds. aen Hasi Hadep te tellen, en de resterende 55 onder UEd. bewaeren, te weten, 30 voor Abdullah en 25 voor Mameth. Item versoeckt Abdullah, dat UEd. het resterende geld van sijn voorgaende reijs, dat 19 Rds. is, neffens sijn

toock aen Hasi Hadep gelieve te overhandigen, omme 't selve in sijn huijs te brengen. Sijt hiermede Gode in genaede bevolen en hertelijck gegroet van UEd. geaffectioneerde vriend en dienaer

(*Was get.*) JOAN[s]. LEEUWENSON.
Secret.

De voorstaende brieff vervaerdigt sijnde, gaff ick Hasi Hadep zijn affscheijt, en retireerde mij in een hutje, daer ick de andere Pattamaeren bij mij liet comen, deselve bevelende, omme alles tot ons vertreck te vervaerdigen.

Den 3den dito. Dingsdagh. Naer den middagh tegens twee uren begaeven ons te paert, rijdende tot s' avonts, wanneer met het ondergaen van de son, de paerden garst gaeven, en nadat sij 't selve gegeten hadden, vervolghden onsen reijs, rijdende dien geheelen naght door, tot dat

den 4den dito. Woensdagh, een uur naer 't opgaen van de son, het dorp Bollusie saegen, dat 1½ mijl aen onse rechterhand lieten leggen en passeerden. Vervolgende onsen reijs tot omtrent 1 ure naer de middagh, wanneer bij wat versch waeter quamen, gelegen 20 mijl van Mecheadeseen, daer wij de paerden drincken gaeven, de hoeders opvulden en naer een ure aenwesens, van daer weder vertrocken. Rijdende dien geheelen achtermiddagh door een groot creupelbosch, daer wij met het ondergaen van de son de paerden haer garst gaeven, met intentie omme dien naght, soowel als de voorgaende, sonder rusten op 't paert door te brengen, en onder 't faveur van den doncker, de dreijgende periculen der Arabise roovers te ontgaen, die haer daeromtrent in groote menigte onthielden. Wat naer 't ondergaen van de son raeckten weder te paert; ons uijt 't bosch op 't vlacke veld begevende, daer wij daedelijck door eenige verspreijt sijnde roovers wierden (ontdekt), die al loopende en schreeuwende haere mackers trachteden te versaemelen, dat ons in stonts van wegh dede veranderen, en de paerden de sporen geven, omme daerdoor en door den doncker, die roovers te diverteren en ontloopen, dat volgens onse intentie seer wel succedeerde. Wij reden den helft van dien naght over eene vlackte, en begaeven ons tegens middernaght in een ander bosch, daer wij naulijcx twee uren ingereden hadden, off wierden aen alle canten door 't blaffen van de honden gewaerschuwt, dat wij in 't midden van een anderen trop gauwdieven waeren, welcke tweede rencontre ons meer dan d' eerste verlegen maeckte. Voor-

melijck daer wij bevonden, dat den wegh die wij gecomen waeren, mede beseth was, en dat indien de Pattamaeren (die door den naght haere teeckenen misten) van den wegh quaemen aff te dwaelen, ons in geen cleijnder gevaer souden stellen. En dewijl het onmogelijck was den rechten wegh (die door de roovers beseth was) te gebruijcken, soo resolveerden een anderen met gewelt door 't creupelbosch te maecken, omme ons daer door te salveren. Welck voornemen door een Goddelijcke segeninge geseecondeert sijnde, bevonden ons naer een uur tijts buijten 't bosch en op 't vlacke veld; de paerden pousseerden en op een galop die plaets eviteerden, tot dat met den dagh vernaemen, dat ons niemand naejaeghde, wanneer volgens 't gebruijck onsen reijs vervorderde, seer geluckigh

den 5den dito. Donderdagh tegens den middagh in 't casteel Hied arriveerden; dat gelegen is op een cleijn heuveltje, aen welckers voet den Euphraet passeert en rontsom dewelcke d'aerde groote menigte pick en sulpher uitwerpt. De inwoonderen sijn banditen, roovers en verraeders; voornamentlijck de soldaeten die daer guarnisoen houden, welcke ordinares d' eerste sijn (in plaets van de coopluijden te defendeeren) omme de passanten op de wegen van 't haere te berooven. Niettemin moesten dien dagh aldaer verblijven, om onse vermoeijde paerden wat te laeten uijtrusten, en naer de verdere gelegentheijt der wegen te vernemen.

't Casteel legt van Mecheadeseen, vier daegen reijsens ofte 45 mijlen, die wij in twee etmaelen afreden. Aldaer moesten boven 't ordinaire Hooftgeld van twee ducaeten en een abassie, voor ijder hoofd noch een halve ducaet meer betaelen, sonder 't welcke sij ons niet wilden laeten passeren. Naer de middagh kregen tijdinge dat 18 Arabise ruijters ons sogten, en dat deselve aen alle canten vernaemen naer den wegh die wij gecomen hadden, en off wij al van Hied vertrocken waeren. Die tijdinge verweckte soowel in mij als in de Pattamaeren nieuwe sorgen, voornaementlijck toen 't selve tegens den avond door drie gespolieerde coopluijden bevestigt wierde, welcke coopluijden door de gemelde 18 ruijters van 't haere berooft waeren. Nooit waeren mijne Pattamaeren soo verlegen, als op die tijdingen, niet wetende wat wegh off middel voor de seeckerste dienende gecosen te worden. Sij stelden in 't volbrengen van onsen reijs g[illegible] en verseeckerden dat wij nergens, ja! s[illegible] roovers niet bevrijt wae-

ren, omdat de inwoonderen selffs uit de natuer dieven sijnde, vaststellen, dat de Frangijs ofte Europeanen, niet als met groote schatten van juweelen reijsen en daerom wel d' eersten souden sijn omme deselve te spolieeren.

Den 6den dito. Vrijdagh verbleven tot den avond in Hied, resolverende (niettegenstaende de dreijgende perijckelen) met den doncker te vertrecken; de paerden garst en waeter gegeven hebbende, vulden onse hoeders en gingen opsitten, rijdende dien geheelen naght door pick en swaevelgeberghten, tot dat

den 7den dito. Saturdagh 's morgens omtrent 7 uren, het dorp Nahousa passeerden, tegens 9 uren Juba, en quaemen 's middaghs in 't dorp Alous, regt tegen over de stad Alous, gelegen op een eijlandeken in 't midden van den Euphraet, en soodaenig gesitueert, dat niemant dien wegh kan gebruijcken sonder van de drie Chiegen, die Hooffden van die roovers sijn en aldaer haer onthouden, gesien te worden. Die Chiegen wierden genaemt Chedij, Mameth en Alij; welcke Chedij eertijts Gouverneur van die landen geweest en nu met sijnen soon en broeder, om eenigen delicten uijt Bagadath gebannen is. Die Chiegen houden de landen rontsom met groote troppen banditen in roere, treckende van de passeerende coopluijden, carwaenen en reijsigers groote contributie. Soodra wierden sij ons niet gewaer off sonden om te sien wie wij waeren, en waer wij van daen quamen. Vernomen hebbende dat wij vreemdelingen waeren, brachten sij ons bij die roovers, die ick datelijck mijne schenckagie opofferde, daer sij naulijcx mede schenen gecontenteert te sijn, vraegende noch eenige ducaeten. Doch ick verseekerde haer dat ick niet een ducaet besath, en dat ick seer verlegen was, door manquement van geld mijne reijs te volbrengen, waermede sij haer eijndelijck gecontenteerd hielden en (naedat tot omtrent 3 uren naer de middagh bij haer geresteerd hadden) ongemolesteert lieten vertrecken, wanneer over 't geberghte onsen reijs vervolghden; laetende het stedecken Hadita, 4 mijlen aen de rechterhand van ons leggen, omme 't Hooftgeld dat men daer betaelen moet, te excuseren.

In dat etmael avanceerde 16 mijlen; en 's avonds met het ondergaen van de son, onse paerden waeter en garst gegeven hebbende, reden dien geheelen naght door, tot dat

den 8sten dito. Sondagh tegen 10 uren, [illegible] kigh in de stad Anna arriveerden; welcke stad langs [illegible]

gen, eertijts seer vermaert en groot geweest is, doch nu door de inlandsche oorlogen gans geruineert en soodanigh vervallen is, dat in deselve geen eeten voor geld te becomen was. Aldaer moesten het ordinaire Hooftgeld betaelen voor ijder Christen, te weten: twee ducaeten en een abassie, en tot drie uren gerresteert hebbende, begaeven ons weder te paert, omme een Bagadethse carwaen (die over 5 daegen uijt Anna vertrocken was) in te haelen en eenige daegen bij te blijven. Wij arriveerden omtrent den avond in het stedeken Mechedanna mede aen den Euphraet gelegen, daer wij de paerden garst gaeven en tot middernaght verbleven, staet maeckende, in dat etmael 17 mijlen geavanceert te sijn; tegen middernaght gingen weder opsitten en reden den rest van dien naght door, arriverende

den 9den dito. Maendagh omtrent de middagh, in de carwaen, die omtrent 12 mijlen van Anna gecampeert lagh; welcke carwaen in duijsent cameelen, vijfftigh groote tenten en de rest naer advenant bestond. Die carwaen hadde hondert ruijters van Bagadeth tot haere defentie, en desniettegenstaende moesten de coopluijden, aen die gebannen Chiegen opbrengen de somme van 1500 ducaeten contant en omtrent de 600 Rds. aen coopmanschappen, soo sij ongespolieert de wegen wilde gebruijcken.

Den 10den dito. Dingsdagh. Braecken met de carwaen voor den dagh op, en avanceerden 3 mijlen, wanneer weder den rest van dien dagh rusteden; en bevonden de paerden van Jacob en mijn tolck soodanigh gestelt, dat ick genootsaeckt wierde naer andere te laeten uijtsien, omme soo 't mogelijck was deselve te verruijlen, dewijl ick geensints genegen was langer bij de carwaen te resteren, als om onder de schaduwe derselve een troep roovers te ontgaen, en dan mijne reijs soo spoedigh en soo seecker als doenelijck sij te vervolgen. En aengesien wij naer 't quitteren van de carwaen, nogh 4 à 5 swaere daegen reijsens moesten doorbrengen, soo dienden mede gemonteert te sijn op soodanige paerden die ons over dien wegh conden draegen.

Den 11den dito. Woensdagh. Braecken met de carwaen voor den dagh weder op, en avanceerden twee mijlen, wanneer weder voor dien dagh in 't veld campeerden.

Den 12[illegible]. Donderdagh. Avanceerden met de carwaen 4 mijlen, [illegible] weder rusteden, en een anderen roover ont-

moeteden, die met eenige honderde Arabise ruijters die carwaen oppasten, van dezelve contributie vorderden en van de coopluijden 500 Rds. verkregen.

Den 13den dito. Vrijdagh. Vertrocken weder voor den dagh en avanceerden 4 mijlen, wanneer weder campeerden.

Den 14den dito. Saturdagh. Avanceerden met de carwaen 3 mijlen, welcke corte retraiten mijnen reijs seer verachterden, en dewijle wij de grootste periculen gepasseert waeren, resolveerde ick dien toecomende naght te vertrecken; en alhoewel de sleghte gehalte van mijne paerden niet toelieten, groote mansels te doen, soo moesten sij noghtans door mancquement van andere den wegh afleggen. Doch omme deselve wat te soulageren, liet ick een muijlesel hueren, omme het garst in 't waeter voor mijne paerden tot in Theijba te draegen. Omtrent een ure voor middernaght begaeven ons te paert, en verlieten de carwaen, rijdende dien geheelen naght door, tot dat

den 15den dito. Sondagh naer de middagh, tegens 5 uren bij wat stinckend waeter quaemen, daer wij wat rusteden, de paerden eeten gaeven en nae drie uren aenwesens weder vertrocken. Sijnde in dat etmael 16 mijlen geavanceert; tegens 8 ueren begaeven ons weder te paert en reden dien geheelen nagt, tot

den 16den dito. Maendagh 's namiddaghs, wanneer ons in de clooff van een berghje begaeven en aldaer een weijnigje uitgerust hebbende, vertrocken weder, arriverende omtrent middernaght in de stad Theijba, gelegen aen den voet van een berghje, daer wij den rest van dien naght verbleven, sijnde in dat etmael omtrent 18 mijlen geavanceert. Twee mijlen van daer leijt een oud vervallen casteel dat eertijds door d'Armenise Christenen gebouwt en bewoont was.

Den 17den dito. Dingsdagh naer de middagh, het ordinaire Hooftgeld betaelt hebbende, meenden tegens 4 uren te paert te climmen, doch het paert van Jacob affgereden sijnde, bleeff aldaer liggen, dat mij seer verlegen maeckte, alsoo aldaer geen ander paert te becomen was, en 't mij seer ongelegen quam voor drie daegen reijsens, een ander paert te coopen. Den Chiegh off Gouverneur mij verlegen siende, offerde mij sijn paert omme mij tot Aleppo te brengen, welcke beleefde presentatie ick accepteerde, gevende aen sijn soontjen drie Rds. tot een schenckagie. Soo dat tegen 6 uren te paert raeckten (laetende het paert van Jacob meesterloos aldaer blijven) en

dien geheelen naght doorreden. Doch omtrent 11 uren 's avonds rencontreerden een trop roovers, die mij ongetwijffelt souden hebben uijtgeplundert, indien God de Heere, door een eclipsis aen de maen, mij niet hadde verlost.

Den 18den dito. Woensdagh. Brachten dien geheelen dagh te paert door, begevende ons met het ondergaen van de son tot rust, en de paerden haer garst, sijnde in dat etmael 20 mijlen geavanceert. Tegens 10 uren begaeven ons weder te paert, op hoope omme 's anderen daeghs avonds, met het ondergaen van de son, tot Aleppo te avanceeren, doch den dagh wat te vroegh doorbreeckende, waeren geforceert ons in 't geberghte (twee mijlen van den wegh) te retireren, omme de toecomende naght af te wachten en onder 't faveur derselven, een oudt gedemolieert casteel te passeeren, daer ordinaris veele roovers haer retireren, en daegelijcx de passeerende coopluijden uijtplunderen.

Den 19den dito. Donderdagh. Passeerden dien geheelen dagh in 't geberghte, den naght afwachtende, en begaeven ons, tegen den avond te paert, passeerende omtrent middernaght dat gedemolieert casteel, en tegens den dagh arriveerden in een dorp gelegen 4 mijlen van Aleppo, daer het desert eijndigt.

Het desert is een wild en woest land, beginnende 2 mijlen buijten Bassora en eijndigt 4 mijlen buijten Aleppo. Van Bassora tot Mecheadeseen is 't selve een vlacq, bar, droogh en sandigh land, waerop weijnigh off geen groente gevonden wordt. Het waeter is brack en stinckend, dat sijn oorspronck van de grond heeft, want als 't in 't desert regent, wert dat versch waeter, in den tijt van 4 à 6 daegen in sout ofte brack waeter verandert, dat uijt de brackheijt van de grond voorkomt.

Van Mecheadeseen tot Aleppo, is den wegh meest met geberghte vermengt, doch van geen excessive hooghte. d'Inwoonderen sijn luije ledighgangers, die haer met geen negotie bemoeijen, doch soo deselve iets connen rooven ofte steelen, voornaementlijck van een Christen, daertoe sijn sij bereijt.

Haere rijckdom bestaet in schaepen, ossen etc. van welckers wol en eenigh catoen dat sij uijt de steden ruijlen, rocken weven en daer haere ligchaemen mede bedecken. De waepenen die deselve gebruijcken sijn lansen, piecken, doch weijnigh schietgeweer, als het geene sij nu en dan van de passanten geroofl hebben. Daer worden in 't desert diverse soorten van Arabieren en, doch in religie alle meest van een gevoelen, te we .

De grootste deught die d'Arabieren hebben, is dat deselve geen vreemdelingen sullen laeten passeren, sonder hun brood, melck, booter, waeter op te offeren en in haere huijsen te logeeren, doch bij gelegentheijt doen sij 't selve seer duur betaelen.

Den 20sten dito. Vrijdagh tegens den middagh quaemen in Aleppo, daer ick mij aen de Nederlandsche coopluijden de Srs. Gio en Abram Fouquiers adresserende, deselve overleverende soodaenige brieff van credentie, als mij door d'Edele Heer Directeur François de Haese, voor dito Srs. was ter hand gestelt, welcke brieff van soodaenige inhoudt was als hier onder can gelesen worden.

Aleppo.

"AEN DE SRS GIO EN ABRAM FOUQUIERS.

"Erntfeste, wijse, voorsienige, seer discreete Srs.

"Den 21sten passato, hebbe UEd. dubbeld geschreven, tot
"geleijde van twee pacquetten, aen d'Edele Heeren Bewint-
"hebberen onse principaelen, die verhoopen, dat wel en voor-
"spoedigh UEd. sullen wesen inhandigt. Desen dient nu tot
"geleijde, en om UEd. goede hulpe op te draegen, den bren-
"ger deses, Sr. Joannes Leeuwenson, die met eenen Jacob van
"Daelen, van hier, te lande, naer 't vaderland worden geson-
"den, tot soodaenige affaire van belangh, daer aen den dienst
"van onse Heeren Meesters ten hooghsten gelegen sij, en UEd.
"van deselve sult connen verstaen. Sij reijsen van hier naer
"Bassora, alwaer sij met den Onder-Coopman Adriaen Repelaer
"naeder sullen moeten overleggen, off de reijse regt door het
"desert, ofte wel over Bagadeth en Mousol sullen moeten on-
"dernemen. Bij UEd. met lieff gecomen sijnde, werden UEd.
"serieuselijck versogt, deselve soodaenige hulpe toe te voegen,
"om met d'alder eerste en seeckerste gelegentheijt, nae 't Chris-
"tenrijck over te vaeren, als sij van UEd. goeden raet, nae
"UEd. groote ervaerentheijt en kennisse ten hooghsten sullen
"van nooden hebben. Al wat sij in cleederen en gelt tot Aleppo
"toe benoodigt sijn, sal haer tot Bassora gegeven worden. 't
"Geene sij tot bevordering van haeren reijse, in contant en an-
"ders aldaer sullen behoeven, gelieve UEd. haer voor reecque-
"ninge van de Generaele Oost-Indische Compe. verstrecken,

"om door de Edele Heeren Bewinthebberen. op UEd. ordre ge-"restitueert te worden, staende ons met 't eene en 't andere "sonderlinge vriendschap en obligatie te geschieden.

"Uijt India hebben wij geen naeder nouvelles, werdende "van onse vijanden nergens geen vernomen, als die in St. Thomé "benauwt sitten, en soo wij hoopen nu daer al uijt getrocken "sijn [1]; voornoemde Sr. Leeuwenson sal UEd. de gelegenheijt "met sijn comste omstandigh connen verhaelen.

"Bij UEd. briefkens primo en 20 Januarij nae Spahan ge-"schreven, hebben wij gaern vernomen, den goeden ontfanck "van onse twee pacquetten, onder dato 19 October aen UEd. "gesonden, en daerbij becomen de nouvelles die UEd. daerne-"vens hebt gelieven te participeren, die wij soo goed bevinden, "dat we daeruijt hoope mogen nemen alles te lande in ons "lieve Vaederland nu mede wel gaen, en in corten ons daer-"van een goet gevolg toecomen sal. God geve daertoe sijnen "segen, en bewaere UEd. in gesontheijt, verblijvende nae her-"telijcke groete UEd. dienstwillige vriend en dienaer,

(*was geteeck.*) FRANÇOIS DE HAESE.

(In Margine)
Gamron den 27sten April A^{o}. 1674.

De voorenstaende brieff door de M^{rs}. Fouquiers ontfangen en gelesen sijnde; offerden [2] deselve mij alles wat sij besaeten, met beloften van mij in alle gelegentheden te sullen dienen; voor welcke beleeffde presentatie en vrundschap, ick haer Ed. hertelijck bedanckte, en van mijne dienste verseeckerde. Vorders vernomen hebbende, offer oock eenige schepen naer Christenrijck stonden te vertrecken, verstond ick uijt gemelde Messieurs, dat voor sestien daegen drie Engelse schepen van Alexandretta nae Livorno genavigeert waeren, en datter een cleijn Engels scheepje in Tripoli lagh, dat in 30 à 35 daegen van daer in Alexandretta stond te comen, en aldaer eenigh goed ingenomen hebbende, naer Livorno soude vertrecken. Welck scheepjen sij mij conseiljeerden afte wachten; alsoo het ongeraeden was met een Franceen bodem over te vaeren, en

[1] Deze stad gaf zich na eene hardnekkige verdediging op den 6^{den} September 1674, aan den Gouverneur Anthonij Pavillioen over. Verhand. en berigten b[illegible] het Zeewezen, t. a. pl.

[2] Offereerde[illegible]

daer geen andere gelegentheijt was. Waerop ick den wegh over Smirna proponeerde, doch deselve wierde veel onseeckerder geoordeelt, dewijl de reijs van Aleppo derwaerts niet minder als in 24 daegen conde gedaen worden, en niemant mij conde verseeckeren, dat ick op mijne aencomste aldaer, eenige schepen seijlvaerdigh soude vinden, omme mij 't sij nae Venetiën off Livorno te embarcqueren. Soodat ick mogelijck aldaer langer dan in Aleppo soude moeten wachten, daer en boven was Smirna met contagieuse sieckte besmeth; soo dat de schepen die van daer nae Christenrijck gaen 70 à 80 daegen quarantaine moeten doen, daer de schepen van Alexandretta comende in 25 à 30 daegen practica hebben. Welcke redenen gepondereert sijnde, resolveerde ick mij naer den wijsen raed van meergenoemden Srs. Fouquiers te reguleren, en het Engelse scheepje af te wachten.

Den 21sten dito. Saturdagh, liet ick omsien omme onse affgereden paerden te vercoopen, daer wij met groote moeijte een coopman toe vonden, willende niemand geld voor deselve bieden; doch eindelijck bequamen voor de twee gemonteerde paerden, twaelff Rijckdaalders, waerlijck een seer sobre prijs in conparatie van 't geene deselve gecost hadden, en niettemin voordeeliger als deselve op ⅛ Rijcksd. daeghs aen te houden.

Den 23sten dito. Maendagh. Dewijl ick en den soldaet Jacob cleederloos en van alle Europeaense gewaten ontbloot, in Aleppo waeren gearriveert, en dat onse Turcxe cleedinge in 't desert heel gescheurt en versleten waren, stelde ick ordre tot het maecken van twee pakken Europeaense cleedinge met haer toebehooren; insgelijcx tot het coopen van twee perucquen, die wij naulijcx aldaer conden becomen, off waeren soo duer, dat voor één in Christenrijck wel ses connen gecogt worden, waerom ons met twee oude perucquen, die ick voor een civilen prijs bequam, moesten contenteren.

Primo Augustus. Woensdagh arriveerde van Tripoli in Aleppo, den Francen Ambassadeur Monsieur Le Marquis de Nointel, die met seer slechte pompe van de France natie wierde ingehaelt. En dewijl den Francen Consul van Aleppo, mede Consul van de Hollandse natie was, soo gingh ick naer de middagh, in Compe. van de Nederlandse Srs. Fouquirs en Calckberner, Sijn Excellentie verwelckomen, en naer eenige gewisselde Franse complimenten nam ick affscheijt van Sijne Exce. retournerende met gemelde Mrs. nae huijs.

Den 3den dito. Vrijdagh cogte ik een paert voor mijn tolck, daer ick volgens 't contract met hem in Bassora aengegaen, toe verobligeert was, welck paert hij op sijne aencomste aldaer, aen den Onder-Coopman Sr. Adriaen Repelaer gehouden is over te leveren, omme voor soo veel als 't gelden moght vercoght, en d'Ed. Compe. daer voor gecrediteert te worden.

Tegen den avond renvoijeerde ick gemelde tolck, met de twee Pattamaeren nae Bassora, haer ter hand stellende, twee brieven, waervan d'eerste aen de Edele Heer Super-Intendent, gecarteert, eenelijck diende omme Sijn Edele mijne geluckige arncomste in Aleppo, de moeijelijckheijt van dien reijs, mitsgaders de groote lasten die de reijsende coopluijden draegen moeten, bekent te maecken, met belofte Sijn Edele, op mijne aencomste in 't lieve Vaderland het Daghregister van dien reijs te sullen oversenden; het brieffje was bij mij Joans Leeuwenson onderteeckend. Het tweede aen den Onder-Coopman Sr. Adriaen Repelaer, was van soodaenigen inhoudt als de ondergeschreven regulen aenwijsen.

Bassora. "AEN Sr. ADRIAEN REPELAER,
"ONDER-COOPMAN IN DIENST DER ED.
"COMPe. EN HOOFT ALDAER.

"Eersame, wijse, voorsienige en seer discreete!

"Uijt Mecheadeseen hebbe UEd. in dato 2 Julij geschreven, "welcke brieff niet twijfele off sal UEd. wel overhandigt sijn, "waerom de copie bij dese excuseere. Sijnde den 20sten des "selver maendt (Gode sij loff) alhier wel g'arriveert, doch "niet sonder groote moeijten en perickul. Hasi Abdullah, "Mameth en den tolck Isaja, sullen UEd. desen overhandi-"gen, hebbende aen den tolk Isaja een nieuw gecogt paert "met sijn monture, ten bedraegen van 25 Rijcksd. en 5 voor "(spendatie?) soo hier als op den wegh, dat te saemen 30 Rds. "beloopt, medegegeven. Omme hem volgens 't contract weder "in Bassora te brengen, en op sijn arrivement aldaer 't selve "paert aen UEd. te overhandigen, dat UEd. als dan gelieve te "vercoopen en d'Ed. Compe. voor soo veel het gelden magh "crediteren. Gelieft mede sorge te draegen, dat de nevens-"gaende brieff aen den Edelen Heer Super-Intendent gecar-

"teert met d' eerste occagie worde voortgesonde. Hier mede "verblijve enz.

(In Margine.)

"Aleppo Ultimo Julij A°. 1674."

De brieven vervaerdigt sijnde, kregen deselve haere depeche en vertrocken dien avond nae Bassora.

Den 4den dito. Saturdagh, quam den Secretaris van den Fransen Ambassadeur Mr. Le Marquis de Nointel, mij versoecken en uijt naem van Sijne Excellentie bedancken, voor de moeijte die ick genomen hadde, van Sijne Excellentie te comen visiteren, en verders eenige verdere indifferente discoursen en complimenten gewisselt hebbende, vertrock hij weder.

Den 7den dito. Dingsdagh 's morgens arriveerde van Bassora een Mes? met een pacquet brieven aen Haer Edel Hoogh Achtbare, nae 't Vaderland gecarteert, en alsoo aldaer geen gelegentheijt was, omme 't selve pacquet te waeter voort te senden, wierde het

den 11den dito. 's morgens per een expres, te lande naer Smirna gesonden, omme van daer verdere occagie t' erlangen; van welcke gelegentheijt mij dienende, voeghde ik bij 't selve paquet, de onderstaende regelen aen Haer Edele Hoogh Achtbaere.

Patria.

"AEN D' EDELE HEEREN BEWINTHEB-
"BEREN VAN DE GENERALE VEREENIGDE
"OOST-IND. COMPe. TER VERGADERING
"VAN 17e TOT AMSTERDAM.

"Edele Erntfeste, enz.

„Hooghgebiedende Heeren!

"Den 13den Februarij passato, heeft d' Edele Heer Ordinaris "Raed en Super-Intendent Rijckloff van Goens, mij den last "gelieven op te leggen, omme met de Persise schepen van "voor Calicoet nae Gamron te navigeren, van daer den reijs "over land naer 't lieve Vaderland t' ondernemen, en op mijn "arrivement aen UEdele Hoogh Achtb. t' overhandigen soo- "danige importante brieven, als mij door Sijn Edele tot dien "eijnde sijn ter hand gestelt. Volgens welcke ordre ick dien

"dagh, met een soldaet tot mijn dienst en geselschap vertrock, "arriverende den 20sten April (Gode sij loff) met de geheele "Persise vloot in Gamron, en seer geluckigh den 20sten Julij "in Aleppo. Doch tot mijn groot leedwesen waren de Engelse "schepen al van Alexandrette vertrocken, waerom genootsaeckt "ben, mijnen costelijcken tijt alhier sonder voordeel te ver-"leggen; dat nochtans niet anders wesen can, alsoo ick niet "verseeckert ben in Smirna beter gelegentheijt te rencontreren "als ick hier besitte. Want in 25 à 30 daegen staet van hier "een Engels scheepje nae Livorno te vertrecken, met hetwelck "ick sal connen overvaeren, dat wel de seeckerste en onkoste-"lijckste middel is; connende de reijse van hier naer Smirna "niet onder 300 Rijxsds. gedaen worden, dat d'onkosten "van dese reijs (die reets swaer genoegh sijn) seer zoude ver-"grooten.

"UEd. Hoog Achtbare gelieven mijnen ijver in desen voor "goet aen te sien, en gelooven dat ick alles sal toebrengen "wat in mijn maght mogelijck sij, omme UEd. H. Achtb. con-"tentement te geven, en te verseeckeren dat ick onveranderlijck "ben UEd. alder ootmoedigste onderdaen en geringste die-"naer, enz.

(In Margine.)

"Aleppo, den 11den Aug. A°. 1674."

Welcke bovenstaende de Mes overgelevert sijnde, vertrock den selve daege nae Smirnae.

Den 15den dito. Woensdagh arriveerde in Aleppo de carwaen van Bagadeth, die 92 daegen tusschen Bagadeth en Aleppo op wegh geweest was en die ick 14 Julij hadde verlaeten.

Den 26sten dito. Sondagh tegen den avond vertrock den Francen Ambassadeur, geaccompagneerd van de meeste France coopluijden nae Birie, omme aldaer den costelijcken rivier Euphraet te sien en sijne voeten op 't land van Mesopotamiën geseth hebbende, weder in Aleppo te keeren.

Primo September. Vrijdagh 's morgens bekwam ick de tijdinge dat het Engels scheepje, de Bonavanture, den 29 passato van Tripoli in Alexandrette wel was gearriveert, en dat 't selve in 8 à 10 daegen naer Livorno soude vertrecken.

Den 3den dito. Sondagh tegen den avond arriveerden een gespolicеerde Mes van Bagadeth, dewelcke met eenige brieven,

voor particuliere coopluijden, van daer was affgesonden; denselven rapporteerde, dat den Coninck van Persie den Grooten Heer d'oorlogh hadde gedeclaereert, en dat de Persianen met een groot leger affsackten. Doch alsoo sijne brieven verlooren sijn, conde die tijdinge niet als voor onseecker gehouden worden; sijnde die schelmen wel gewoon leugenen te verdigten.

Den 5den dito. Dingsdagh 's morgens retourneerde in Aleppo van Birie, den Francen Ambassadeur Mr. Le Marquis de Nointel, uijt oorsaecke soo de Francen voorgaeven, dat Sijne Excellentie van Sijnen Coninck ordre soude ontfangen hebben, om hem instonts nae 't Hoff van den Grooten Heer te begeven, aldaer met den extra ordinairis Ambassadeur Monsieur de Bonneville (die expres over saecken van groot belangh derwaerts gesonden was) te emboucheren, en vorders te verrigten, 't geene ten dienste van Haeren Coninck gerequireert werd.

Den 6den dito. Donderdagh, liet ick alles prepareren, omme nae Alexandrette te vertrecken, en tegens drie uren den Janitser (Janitsaar) dienaer en de paerden vervaerdigt sijnde, begaeven ons te paert, werdende van de Nederlandse en Engelse coopluijden tot in 't verwoeste camp, gelegen een mijl buiten Aleppo, geconvoijeert, en aldaer afscheijt van de vrunden genomen hebbende, begaff ick mij op den reijs, arriverende met het ondergaen van de son, in 't dorp Hangara, gelegen omtrent 3½ mijl van Aleppo, daer dien naght verbleven, uijt oorsaecke dat het onmogelijck was, bij naght dien steenachtigen bergh, daer wij over rijden moesten te passeren.

Aleppo is een van de considerabelste coopsteden van heel Turckiën, groot in sijn begrijp, digt en costelijck bebouwt, en met een groote muer omringt. In 't midden van deselve wordt een rond berghje gevonden, redelijck groot waerop een casteel staet dat over de stad domineert. Het land is rondsom seer vrughtbaer, voortbrengende groote quantiteijt wijnen, cooren en andere benoodigdheden. Aldaer woonen veele Nederlandse, Engelse, France en Venetiaense coopluijden, die haer met negotie erneren. De stad ligt twee daegen reijsens van de zee ofte van Alexandrette, van waer alle de goederen te lande met carwaenen nae Aleppo worden gebraght.

Den 7den dito. Vrijdag 's morgens vertrocken met den dagh van Hangara, en passeerden dien steenachtigen bergh, daer een dorp op staet, genaemt Telaté oft Hallaca. Tegen den middagh begaeven ons in 't veld bij wat versch waeter tot rust, omme

de grootste hitte te laeten passeren, hebbende in dien voormiddag 7 mijlen geavanceert; 's avonds omtrent 10 uren gingen weder opsitten en reden dien geheelen naght door, tot dat den 8sten dito. Saturdagh 's morgens twee uren naer son, bij wat versch waeter quaemen, daer wij de paerden drincken gaeven, en onse reijs naer Alexandrette vervolghden; laetende Antiochia aen onse slinckerhand in 't gesigt van ons, leggen, en passeerden tegens 11 uren het stedecken Beijlan, gebouwt op een bergh en 2½ mijl van Alexandrette gelegen. Tegens 2 uren naer den middagh arriveerden in Alexandrette, daer ick mij in 't huijs van den Engelse en Nederlandsen Consul Mr. Loe retireerde, omme aldaer het vertreck van 't scheepje de Bonavanture af te wachten.

Den 9den dito. Sondagh.	Dese daegen sijn in Alexandrette nae de depeche van 't scheepje de Bonavanture wachtende, en met het coopen van eenige provisie voor de reijs doorgebraght.
Den 10den dito. Maendagh.	
Den 11den dito. Dingsdagh.	
Den 12den dito. Woensdagh.	
Den 13den dito. Donderdagh.	
Den 14den dito. Vrijdag.	

Den 15den dito. Saturdagh tegens den middagh het scheepje vollaeden en gedepecheert sijnde, gingen met een Noordelijcke wind van Alexandrette onder seijl, tegen den avond kregen de wind Westelijk met stijve coelte en holle zee, dat ons niet weinigh tegenhield, doch

den 23sten dito. Sondagh 's morgens saegen het eijland Cijprus, daer wij 's avonds, omme de Westelijcke winden wat te laeten passeren in de Salines ten ancker quamen.

Den 24sten dito. Maendagh 's avonds de wind N. O. met slappe coelte, ligten ancker en gingen onder seijl, de coers W. S. W. met welcke wind

den 3den October. Woensdagh morgens 't hooge land van 't eijland Candia N. W. van ons saegen, sijnde de wind W. N. W.

Den 19den dito. Vrijdagh 's avonds met het ondergaen van de son, saegen het eijland Sicilia en den bergh Aetna N. N. W. van ons, 's naghts de wind S. O. met marsseijls coelte.

Den 20sten dito. Saturdagh 's morgens peijlden het eijland Malta S. 5 mijlen van ons, de wind als boven; tegens den avond kregen de wind uijt den N. W. met harde coelte, wenden 't om de W. S. W.

Den 21sten dito. Sondagh met het ondergaen van de son, peijlden 't eijland Pantelaria W. N. W. omtrent 10 mijlen van ons.

de wind als boven; tegens middernaght quam de wind uijt den N. N. O. doch met slappe coelte.

Den 22sten dito. Maendagh, de wind N. O. met redelijcke coelte, hadden de Oostelijckste hoek van Pantelaria N. omtrent 4 mijlen van ons, en twee uren voor 't ondergaen van de son saegen de Caap Bona N. N. W. omtrent 9 mijlen van ons, de wind als boven.

Den 24sten dito. Woensdagh 's morgens kregen de wind N. W. met stercke travaeten en regenbuijen, die ons forceerden, den 26sten dito. Vrijdagh tegens den avond, het eijland Sardinia aen te doen, en aldaer onder het eijlandecken Tolara ten ancker te comen.

Den 27sten dito. Saturdagh 's morgens wind en weer als vooren, sond den Capiteijn de schuijt met den Schrijver en ses gemeene matroosen, nae land omme wat hout te cappen en te sien off aldaer eenige ververschingen te becomen was. Welcke schuijt tegen den middagh met twee mannen weder aen boord quam, rapporterende dat elff wel gewapende banditen, haer hadden ontmoet, die den Schrijver met vier matroosen hadden aengehouden, voor welcke die banditen een groote somme gelds pretendeerden.

Doch alsoo de Capiteijn niet boven de 200 Rijcxds. besath, vreesde hij den schuijt voor de tweede mael gemand aen land te senden, alsoo die banditen tot negentien in 't getal, haer op strand gewapend vertoonden, en wij aen boord niet meer dan vijftien mannen waeren. Soodat het geensints geraden was den schuijt met volck off goet naer land te senden, uijt oorsaecke indien die schelmen (die niets goets mogen toevertrouwt worden) den schuijt voor de tweede mael quamen aen te houden, het schip mede geen cleijn perijckel soude comen te leijden.

Den 28sten dito. Sondagh 's morgens de wind W. S. W. bleven den geheelen dagh aldaer leggen, op hoope dat een à twee van de banditen op strant souden comen, omme met deselve te accorderen, tot welcken eijnden wij een schuijt van boord sonden, doch vernaemen niemand.

Den 29sten dito. Maendagh 's morgens de wind W. S. W. ligten weder ancker en gingen onder seijl, achterlaetende den Schrijver met de patent van gesondheijt[1] en noch vier matroosen.

Primo November. Donderdagh tegens den middagh arri-

[2] Gezondheijds-pas.

veerden ter rheede van Livorno, daer ick mijn patent van gesondheijd toonde, doch wilde niet toelaeten, dat ick in de Lasareth soude gaen, uijt oorsaecke dat de patent van 't schip verlooren was, maer ordonneerde bij provisie, omme tien daegen aen boord te blijven en dan noch veertigh in de Lasareth, waerover sij nae Florentia aen den Magistraet der Gesondheijd souden schrijven.

Den 5[den] dito. Maendagh en postdagh, sond ik aen de Hoog Edele Achtbaeren, de copij van mijn brieff in dato 11 Augustus uijt Aleppo aen Haar Edele geschreven, daer bij voegende:

"Sedert arriveerde in Alexandrette van Tripoli, 't Engels "scheepje Bonavanture, met welcken bodem den 15[den] Septem- "ber in zee staecken, en nae veel tegenwinden primo Novem- "ber ter rheede van Livorno quamen, alwaer volgens gewoonte "een quarantaine van 40 daegen sullen moeten doen, die alhier "(niettegenstaende de nette patent van gesontheijt) mij rigou- "reuselijck opgelegt is, uijt oirsaecke dat de meeste plaetsen "in de Levant, met contagieuse sieckte g' infecteert en besmet "sijn. Hoedanige retardementen (neffens mijn verblijff van 50 "daegen in Aleppo) voor UEd. Hoog Achtb. importante sae- "cken qualijck comen en dese reijs verlengen. Doch Godt de "Heere, die alles door sijne grondeloose wijsheijt regeert, weet "tot wat eijnde sulcx geschiet, welckers bescherminge over UEd. "H. Achtb. en florisante Staet imploreere. Sullende aen mijne "devoiren geensints mancqueren, d' imaginable middelen te ge- "bruijcken, die eenigsints in 't werck connen gestelt worden "om dese verdrietige en naedeelige quarantaine te verminderen, "dat qualijck sonder groote spendatie sal connen geschieden, "doch in alles sal soo menagieus gehandelt als eenigsints moge- "lijck en tot bevorderinge van UEd. Hoog Achtb. dienst gere- "quireert werde. In Persia hebbe ick van d' Edele Heer Di- "recteur de Haese tot dese reijs ontfangen $71\frac{3}{8}$ Rijcksd. In Bassora "van den Onder-Coopman S[r]. Adriaen Repelaer Rds. $609\frac{3}{8}$ en "in Aleppo volgens gepasseerde obligatie op UEd. H. Achtb. "uijt handen van de S[rs]. Gio en Abram Fouquiers Rds. $557\frac{1}{4}$, "dat te samen $1238\frac{1}{8}$ Rds. beloopt. En alhoewel die somme "al vrij groot is, soo sal echter 't selve tot desen reijs niet "connen toereijcken, alsoo d' oncosten voornaementlijck in 't "desert en Turckien seer hoogh loopen, waervan UE het bewijs "met mijne behoudene overcomste in het lieve Vaderland (die "God geve) in contentement staet gegeven te worden. En al-

"hoewel tot bevorderinge deser reijs, nogh eenige penningen "vereijschen, sal ick nochtans soo 't mogelijck is (omme den "wissel te excuseren) in Livorno geen geld voor UE. H. Achtb. "reeckening lichten, maer het mijne gebruijcken, en spoed mae-"cken omme in alle diligentie bij UE. H. Achtb. te comen. "Hiermede nae allerootmoedigste en nederigste salutatie enz."

(In Margine.)

Livourno, in 't Lasareth desen 5 Nov^{b}. A^{0}. 1674.

De bovenstaende brieff gesloten sijnde, quam ordre van Florentia, dat 't scheepje de Bonavonture neffens de passagieren, 80 dagen quarantaine in de tweede Lasareth moesten doen, en dat uijt oorsaecke dat de patent van 't schip, neffens vijff mannen verlooren was; waeruijt sij vast stelden, dat de pest in 't schip was, en dat de vermiste vijff mannen niet op 't eijland Sardinia gebleven, maer aen de pest gestorven waren. Die tijdinge was mij niet aengenaem, doch de Nederlandse coopman S^{r}. Jacob Calckberner geresolveert hebbende, persoonlijck naer boven te gaen, omme aldaer voor 't interest van 't schip te spreecken, bleeff daer noch eenige hoop van verlichtinge in mij; echter voeghde ick onder mijne brieff aan HE. H. Achtb. 't onderstaende appendix.

"Hoog gebiedende Heeren, soo daetelijck comt ordre van "Florentia, dat dit schip neffens de passagieren, 80 dagen sul-"len moeten voor quarantaine leggen. Indien UEd. H. Achtb. "iets gelieven te gebieden, sal ick UEd. orders hier connen be-"comen en gehoorsaemen."

Den 6^{den} dito. Dingsdagh vertrock S^{r}. Jacob Calckberner nae Florentia, den welcken ick versochte (naer g'obtineerde verlichtinge voor 't schip) in faveur van mijn te procureren dat deselve aennam, en

den 10^{den} dito. Saturdagh 's middags retourneerde, geobtineeert hebbende, eene verlichtinge van 40 dagen voor 't schip neffens de passagieren, en dat de passagieren boven de tien daegen aen boord, noch 40 in de Lasareth moesten leggen. Dat (niettegenstaende de gepretendeerde faveur) voor den dienst van mijne Heeren en Meesters seer qualijck kwam; alsoo ick gehoopt hadde de Ceijlonse schepen, omtrent December off ten langsten Januarij vertreckende, te sullen beloopen. Daerom resolveerde ick selffs aen den Grooten Hartoch te schrijven, omme dien brieff neffens een versoeckschrift van d' Heer Nederlandse

Consul Joan van Euchelum (Heukelum)? en de natie, door de Nederlandse coopluijden de Sr. van Winckeler, Fontaine en Dijleman (die aen 't Hoff over eenige affairen waeren) Sijne Doorluchtige Hoogheijt te doen overhandigen; opdat door dien middel, de quarantaine wat verlicht sijnde, ick haer Ed. H. Achtb. noch voor het vertreck der Ceijlonse schepen mochte spreecken.

Den 15den dito. Maendagh 's morgens depecheerde ick (volgens de genomen resolutie) aen Sijne Doorl. Hoogh. d' onderstaende regulen in 't Frans, deselve hertelijck de Nederlandse Messieurs recommanderende.

Florence.

FLORENCE, A SON ALTESSE SERENISSIME MONSEIGNEUR LE GRAND DUC DE TOSCANE.

"Monseigneur!

"La maitresse des ..... joincte avec l'esperance que j'ay en "la bonté de votre Altesse Serenissime, me donne la hardiesse "de l'importuner par la présente, pour assurer vostre Altesse "Serenissime de mes très humble respects, d'implorer la grace "de vostre Altesse Serenissime en faveur d'un pauvre voya-"geur, le quel (comme estranger) se voyant retardé dans ses af-"faires, prent son refuge vers vostre Altesse Serenissime, pour "la supplier de vouloir (selon sa bonté ordinaire) diminuer et "abbrevier cette mienne nuisible et desavantagieuse quarantaine, "en m'octroyant une favorable et prompte délivrance, par la "quelle vostre Altesse Serenissime m'obligera d'embrasier les oc-"casions, pour pouvoir témoigner avec combien de respect je "suis de vostre Altesse Serenissime,

"Monseigneur

Le très humble serviteur.

(*Signé*) JOANS. LEEUWENSON.

Livourno dans la Lasarette,
ceste 12 Novembre A°. 1674.

Den 17den dito. Saturdagh tegens den avond retourneerden de Nederlandse Messieurs van Winckeler, Fontaine en Dijleman van Florentia; bij sijne Doorluchtige Hoogheijt met groote moeijte, en geen mindere schenckagie bij den Cancelier Sr. Antonio Dei enz. geobtineert hebbende een verlichtinge van 20 dae-

gen, mits van kleederen veranderende, en met dien expressie dat die gratie alleen voor mij, maer niet voor den soldaet Jacob vergunt wierde; item dat die gunst bij niemand in consequentie moeste getrocken worden, alsoo deselve om wichtige consideratiën en op 't versoeck van den Nederlandse Consul en de natie vergunt wierde. Insgelijcx dat Sijne Hoogheit mij in 't passeren van Florentia gaerne wilde spreecken, welcke clausule de swaerste voor mij scheen, omdat de bijeencomsten der grooten altoos achterdencken aen de swackgeloovige baeren, en dat ick niet gesonden was omme met den Grooten Hartogh, maer met mijne Heeren en Meesters te spreecken. Doch geconsidereert de pligt van een dienaer, en de genereusheijt van Sijne Hoogheijt gepondereert hebbende, stelde ick in 't voldoen des Hartoghs curieusheijt geene de minste swaerigheijt, dewijl recte agendo neminem timebo.

En aengesien alle in de Lasareth moesten blijven, stelde ick ordre tot het maecken van een kleed met sijn toebehooren, omme daerdoor den tijt uijt te winnen die anders in Livorno nae 't wachten derselve soude moeten besteet werden.

Primo December. Saturdagh 's morgens mijne quarantaine geëijndigt sijnde, quam den Doctor der gesontheijt mij visiteeren, voor dewelcke ick mij naeckt uijtkleede en nae dat ick van deselve gesont geoordeelt was, trock ick andere kleederen aen, die tot dien eijnde in de stad hadde laeten maeken, en begaff mij naer Livorno, achterlaetende den soldaet Jacob met alle mijne kleederen enz.

Den 2den dito. Sondagh.
Den 3den dito. Maendagh. } Die twee daegen wierden met het bestellen der ontbreeckende goederen doorgebracht, en

den 4den dito. Dingsdagh omtrent 10 uren vertrock ick van Livorno naer Pisa, daer omtrent het ondergaen van de son arriveerde, en dien nagt verbleeff.

Den 5den dito. Woensdagh ten 13 uren off 2 uren voor den dagh, vertrock ick te post uijt Pisa, en arriveerde tegens 24 uren in Florentia, wanneer mij instants in een caros nae 't Hoff van den Grooten Hartogh begaff, om Sijne Doorluchtige Hoogheijts begeerte te voldoen. Soodra was aldaer mijne comste niet bekent, off den Ridder de Chatillon introduceerde mij bij Sijne Doorluchtige Hoogheijt, die mij met groote beleeftheijt ontfingh en bij de hand genomen hebbende, tot in sijn secreet cabinet bragt, alwaer Sijn Hoogheijt sich raeckende de

manieren van leven enz. der Indianen en den toestand der Francen aldaer informeerde. Voornaementlijck off den Heer Luijtenant-Generael Jacob de la Haije, d' Edele Heer Super-Intendent Rijckloff van Goens, door de gepretendeerde jammerlijcke staet van Holland, hadde gesogt te corromperen, en off d'Edele Heer van Goens tot antwoord de stad St. Thomé hadde opgeeijscht. Op welcke vraegen Sijne Hoogheijt sooveel den interest van mijne Heeren en Meesters toeliet gecontenteert hebbende, repliceerde Sijne Hoogheijt, Monsieur van Goens le paya d'une noble monaye, dat is: d' Heer van Goens betaelde hem met eene edele munte [1] en soo erlangde ik affscheijt. Omtrent middernacht, quam een Edelman van Sijne Doorluchtige Hoogheijts caemer, mij uijt naem van Sijne Doorluchtige Hoogheijt een obligent compliment maecken, en verseeckerde dat het voor Sijn Hoogheijt onmogelijck was, mij te laeten vertrecken, sonder Sijn Hoogheijts wijnen te proeven. Onder welcke woorden twee hellebaerdiers en acht van Sijne Doorluchtige Hoogheijts knechten, met witte brandende flambouwen in mijne camer traeden, en de onderstaende regael in silvere schotels bragten.

20 flessen gesorteerde muscadelle wijnen.
16 levendige duijven.
12 patrijsen.
12 snippen.
12 capoenen.
18 doosen met diverse confituren en
2 groote silvere schotels vol gesorteerde maccaronen.

En alhoewel mijne reijs door die schenckagie een dagh verachtert wierde, was het echter onmogelijck deselve t' excuseren, sijnde de naeste middel Sijne Doorluchtige Hoogheijt voor die beleeftheijt hartelijck te bedancken.

Donderdagh verbleeff dien geheelen dagh in Florentia omme Sijn Hoogheijts wijnen te proeven en sijne liberaliteijten niet te versmaeden.

Den 7den dito. Vrijdagh 's morgens met het opgaen van de son vertrock ick te post van Florentia nae Bolonia, op hoope omme mijne naghtrust aldaer te nemen; dogh d'inaccessible Alpise

---

[1] Zie over eenige minder bekende bijzonderheden betreffende van Goens Histor. Genootsch. gevestigd te Utrecht. Berigten Vde Deel, 2de Stuk, bl. 28—48.

gebergten, mitsgaeders de groote quantiteiten sneeuw en ijs, beletteden mij sulcx, soo dat ick genootsaeckt wierde mij in 't sevende posthuijs, Loiana genaemt, te retireeren, omme de maen af te wachten, als sijnde dien wech bij nacht onbruijckbaer.

Den 8sten dito. Saturdagh 's morgens omtrent 3 uren begaff ick mij weder te paert, en hadde naulijcx een mijl gereden off mijn paert viel in 't affgaen van den bergh op mijn lijff, doch bleeff ick door Godes genade onbeschaedigt, en arriveerde tegens 16 uren in Bolonia; van waer ten 22 uren per cambiature weder naer Mantua vertrock, en dat uijt oorsaecke dat met de post (om de onbruijckbaerheijt der wegen) weijnig voordeel te doen was en in den prijs veel verscheelde. Ick arriveerde omtrent 9 uren in 't casteel St. Giovanni, daer dien naght verbleef.

Den 9den dito. Sondagh 's morgens voor den dagh, vertrock ick weder van St. Giovanni nae Buonporto, daer omtrent 13 uren arriveerde en wat gegeeten hebbende, tegens 18 uren mijne reijs vervolghde, arriverende 21 uren in 't vleck St. Martino; met het ondergaen van de son in de stad Concordia, en omtrent 10 uren in den naght in St. Benedetto, daer ick mijne naghtrust nam, van waer

den 10den dito. Maendagh 's morgens ten 11 uren offte 3 uren voor den dagh, weder vertrock, met intentie omme dien dagh noch verder als Mantua te comen. Doch omtrent 3 mijlen gereden hebbende, wierden gedwongen den wegh te verlaeten, uijt oorsaecke dat deselve door de menigte slick onbruijckbaer was, en begaeven ons in eenige velden, daer naulijcx ingecomen waeren off mijn paert in 't opklimmen van een walletje, viel met mij achterover in 't waeter. Niet sonder groot perijckel van mijn rechterbeen, daer 't paert oplagh en in de stijffbeugel g' engageert was, te breecken; voornaementlijck daer 't paert sich efforceerde om op te staen; doch Gods genaede bevrijde mij voor dat ongeluck. Echter wierde ick aen mijn been seer gequetst, dat nochtans niet empecheerde weder te paert te climmen, maer het bedroefste was, dat ick doornat een uur moest doorbrengen, waerdoor ick swaerder met ijs en coude overlaede wierde, als wel eertijts met sweet en hitte in 't desert. Bij een boeren huis gecomen sijnde, liet ick wat vuur aenleggen en mijn goet droogen, dat mijne reijse wat verachterde en oorsaecke was, dat ick niet voor 22 uren in Mantua arriveerde, daer ick versse paerden tot Insb. (In-

spruk)? huerde, dien naght verbleeff en mijn goet terdeegen liet droogen.

Den 11den dito. Dingsdagh 's morgens met 't opgaen van de poort verliet ick Mantua, nemende mijn middaghmael in Civita Vetia [1], van waer weder vertrock en omtrent een ure naer 't ondergaen van de son in 't dorp Dolcee arriveerde, daer dien naght verbleef.

Den 12den dito. Woensdagh 's morgens 3 uren voor den dagh, vertrock ick weder van Dolcee, nemende mijn middaghmael in 't dorp Ceravael en 's naghts mijnen naghtrust in de stad Terento, van waer

den 13den dito. Donderdagh 's morgens met het opgaen van de poort (verse paerden genomen hebbende) weder vertrock, nemende mijn middaghmael in 't dorp Soloren en mijne naghtrust in 't stedecken Bolzan.

Den 14den dito. Vrijdagh 's morgens vertrock ick met den dagh van Bolzan, en nam mijn middaghmael in Coelmaer van waer weder vertrock, vernagtende in een waerts huis, dat alleen op den wegh staet en Baiser in der Augh (?) genaemt wert; van waer

den 15den dito. Saturdagh 's morgens voor den dagh vertrock, nemende mijn middagmael in 't casteel Sterzin, en 2 uren naer 't ondergaen der son, mijne naghtrust in Mattera.

Den 16den dito. Sondagh 's morgens twee uren voor den dagh, begaff ick mij weder te paert, en arriveerde tegens 9 uren in de stad Insb., daer ick aenstaende weder versse paerden tot Ausburgh ofte Augusta huerde, en naer een ure aenwesens weder vertrock, nemende mijn middaghmael in 't dorp Tsierel en mijne naghtrust in 't casteel Hertenburgh, gelegen in Tijrol: welcke casteel de landen des Keijsers van den Beijersen Ceurvorst separeert en een seer sterck casteel is.

Den 17den dito. Maendagh 's morgens vertrock ick met het opgaen van de poort en nam mijn middaghmael in 't dorp Paterkirch; vernaghte in 't dorp Soije, van waer

den 18den dito. Dingsdagh 's morgens weder vertrocken, en in 't dorp Tenclingen mijn middaghmael, en in 't dorp Kirche am lachfelt, mijne naghtrust hield.

Den 19den dito. Woensdagh 's morgens voor den dagh, begaff ick mij weder te paert, arriveerde omtrent 2 uren naer

---

[1] Civita Vechia

de middag in Ausburgh, daer de rest van dien dagh en naght verbleeff, ordre stellende om andere paerden tot Franckfort te hueren.

Den 20sten dito. Donderdagh 's morgens de paerden gehuert hebbende, begaff ick mij tegens den middagh te paert, nemende mijne naghtrust in Noerendorff, van waer

den 21sten dito. Vrijdagh 's morgens 3 uren voor den dagh weder vertrock, en nam mijn middaghmael in 't dorp Alrce daer ick onderrigt wierde, dat de Saxise troepen, omtrent 8000 man sterck in de rijcxstad Dinckelboel haere winterquartieren genomen hadden; om welckers insolentien te ontgaen, genootsaeckt wierde wat hooger op te rijden, en mijn wegh wel 6 à 8 mijlen te verlengen, 's avonds nam ick mijn naghtrust in 't dorp Linderskeijn en vertrock

den 22sten dito. Saturdagh 's morgens, twee uren voor den dagh weder van daer, rijdende dien voordenmiddagh, door swaere bosschen en moerassen, tot dat aen 't stedeken Leider- ... quam, daer mij wat ververste en weder te paert ging sitten, vervolgende mijne reijs tot het dorpje Windelsbach, daer dien nacht verbleeff.

Den 23sten dito. Sondagh 's morgens begaff ick mij met den dagh te paert, uijt oorsaecke dat de wegen bij nacht onbruijckbaer waeren en nam mijn middaghmael in het stedeken Kelren, gelegen in het Franckenland; dat de Francen soodaenigh verslonden en geruineert hadden, dat naulijcx eeten voor mij noch voor mijne paerden becomen conde. Ick vertrock naer een ure aenwesens van daer, en nam mijne naghtrust in 't desolate dorpje Marbach van waer

den 24sten dito. Maendagh 's morgens, drie uren voor den dagh weder vertrock, nemende mijn middagmael in 't stedecken Wildenburgh, en mijn naghtrust in 't stedecken Overenburgh.

Den 25sten dito. Dingsdagh vertrock ick weder van Overenburgh, nam mijn middaghmael in 't stedecken Besenhuijsen en mijn naghtrust in de rijcxstad Franckfort.

Den 26sten dito. Woensdagh 's morgens vertrock ick tegens 10 uren van Franckfort, en arriveerde met het sluijten van de poort in de stad Mentz, daer ick dien naght verbleeff en een schuijtje huerde om den Rijn tot Ceulen aff te vaeren.

Den 27sten dito. Donderdagh 's morgens liet ick vernemen naer compe., omme den Rijn aff te vaeren, doch geen gevonden hebbende, vertrock ick tegens 10 uren van Mentz, arri-

verende 's avonds in Bacharach, alwaer mijn vaertuijgh vertolde, en dien geheelen naght liet voortstaen, tot dat

den 28sten dito. Vrijdagh 's morgens in de stad Bonn quam, daer ick 't vaertuijgh voor de tweede mael vertolde, 's avonds in de stad Ceulen arriveerde en vernachtede, alwaer weder een ander vaertuijgh tot Arnhem huerde en

den 29sten dito. Saturdagh 's morgens vertrock, vertollende het vaertuijgh aan de Zoom en dien dagh tot Dusseldorp avanceerde, daer mijne naghtrust nam, van waer

den 30sten dito. Sondagh 's morgens met het opgaen van de poort weder vertrock, passerende Keijserswaert, Roeroort, Orschot en arriveerde tegens 11 uren voor Rijnbergh, daer, (omdat de poort gesloten was) dien naght in de schuijt moest doorbrengen.

Den 31sten dito. Maendagh 's morgens meende ick mijne reijs te volbrengen, doch sulcx wierde mij door den harden wind, die den Rijn voor mijn cleijn vaertuijgh onbruijckbaer maeckte, beleth, en te lande was den reijs met geen minder perijckelen vermengt; sijnde de wegen gans onvrij en onmogelijck te gebruijcken, dewijl de troupen onder den Generael Farriaux, immers soo veel insolentien als de Ceulse exerceerden en alles wat sij rencontreerden plunderden.

Anno 1675.

Primo Januarij. Dingsdagh 's morgens de wind even crachtig doorblaesende, begaff ick mij naer Wesel, daer met groot perijckel tegens den middagh arriveerde connende de barcquieren niet bewilligen omme verder te vaeren, noch geen car off paert becoomen, die naer Emrick wilde gaen; dat mij forceerde dien naght in Wesel te vernaghten, omme soo 't weer wat afnam, daeghs daer aen met de Emmerickse veerman te vertrecken.

Den 2den dito. Woensdagh 's morgens het weer als voren, conde de veerman niet vertrecken, doch een car gevonden hebbende, vertrock ick met deselve, nemende mijn middaghmael in de stad Rees, van waer weder vertrock en arriveerde drie uren nae 't sluijten van de poort binnen Emrick, daer dien naght verbleeff.

Den 3den dito. Donderdagh 's morgens de wind wat gestilt sijnde, vertrock ick tegens 8 uren te waeter naer Arnhem, daer 's avonds twee uren nae 't sluijten van de poort aenquam en vernachtede.

Den 4den dito. Vrijdagh 's morgens begaff ick mij nae 't opgaen van de poort in een wagen uijt Arnhem, en arriveerde omtrent 8 uren 's avonds in Utrecht, daer ick in de naghtschuijt stapte, en

den 5den dito. Saturdagh 's morgens binnen Amsterdam arriveerde; overleverende aen de Edele Hoog Achtbaere Heeren Bewinthebberen, de papieren die mij door den Edelen Heer Super-Intendent Rijckloff van Goens waeren ter hand gestelt.

Dit voorenstaende is volgens de waerachtige waerheijt door mij onderschreven opgestelt.

Amsterdam den 2den Februarij A°. 1675.

(*Eigenh. get.*) JOANS. LEEUWENSON.(2)

Secret.

AMSTERDAM, datum 2 Februarij 1675. (2)

(*was geteekend.*) JOANS LEEUWENSON, *Secretaris.*

De reis had derhalve geduurd, tien maanden en acht en twintig dagen, als:

Van Ceilon	naar	Wingurla of Souratte,	van den 13den Febr. 1674. tot den 8sten Maart	— 24 dagen.
			verblijf aldaar	2 — 〃
〃 Wingurla	〃	Gamron	11 Maart—20 April	— 41 〃
			verblijf aldaar	8 — 〃
〃 Gamron	〃	Bassora	29 April—10 Junij	— 43 〃
			verblijf aldaar	4 — 〃
〃 Bassora	〃	Aleppo	15 Junij—20 Julij	— 36 〃
			verblijf aldaar	47 — 〃
Aleppo	〃	Alexandrette	6 Sept.— 8 Sept.	— 3 〃
			verblijf aldaar	6 — 〃
〃 Alexandrette	〃	Livorno	15 Sept.— 1 Nov.	— 48 〃
			verblijf aldaar	34 — 〃
Reis door Italië en Duitschland naar Amsterdam			5 Dec.— 5 Jan. 1675.	— 32 〃
				101+227 〃
				328 dagen,

Waaronder 36 dagen doorgebragt werden in de woestijn, en 30 dagen in quarantaine, in het Lazaret te Livorno.

(2) Aanteekening 2.

AANTEEKENINGEN.

(1) Het is aan Thomas Waghorn, dat men de versnelde gemeenschap met Indië verschuldigd is. Waghorn werd in het begin van 1800 te Chattham geboren, op zijn twaalfde jaar trad hij in dienst der Marine en vóór dat hij zijn zeventiende jaar bereikt had, werd hij aangesteld tot Luitenant ter zee.

Bij de sterke vermindering der vloot in het jaar 1817 werd hij op halve soldij gebragt en sedert niet meer in active dienst gebruikt. Hij ging terstond als onder-stuurman naar Britsch Indië en werd twee jaren later bij het Loodswezen van de Bombaijsche Marine geplaatst.

In 1824 bij het uitbreken van den Arrakanschen oorlog, nam hij dienst als vrijwilliger en voerde het bevel over eene afdeeling kanonneerbooten.

Sedert 1827 hield hem het groote plan bezig, welks verwezenlijking de taak van zijn leven werd, de herstelling van den overlandweg naar Indië, met gebruikmaking van stoomschepen; daaraan offerde hij al zijnen tijd en gezondheid op.

Het was in het jaar 1837 dat Waghorn voor het eerst met een stoomschip over Suez naar Indië voer, en in 1846 had de Peninsular Oriental Company, de snelheid der dienst met stoomschepen zoo zeer vermeerderd, dat brieven uit Bombaij over Triëst, in dertig dagen te Londen kwamen [1].

Meestal hield Waghorn zijn verblijf in Egypte, om persoonlijk de bezorging van dien post te besturen. Hij overleed echter in Engeland en werd op den 14den Januarij 1850, op een klein dorpje, in de nabijheid van zijn vaderstad begraven.

De man aan wien Europa en Indië de grootste verpligting heeft, stierf in bekrompen omstandigheden. Voor zijne moeder — in 1856 eene vier en tachtigjarige weduwe — die zich

[1] In 1856 kwamen de berigten uit China, Australië etc., in ruim 20 dagen van Point de Gale, op Ceilon over Triëst in Londen.

Amst. Handelsbl. 14 Junij, N°. 1643.

mede in kommerlijke omstandigheden bevond, werd door een menschenvriend gelden ingezameld.

Algem. Kunst en Letterbode 1850 N°. 9,
Jaarboekje de Posterijen 1856.

(2) Dat de Bewindhebberen te vreden waren, over zijne handelingen op de overlandreis gehouden, kan daar uit blijken, dat ze op den 4den Mei 1675, de volgende resolutie namen: "Is voor coopman in dienst der Compe. aangenomen, "Johannes Leeuwenson, onlanks met brieven van den Raed-"Ordinair en Super-Intendent Rykcloff van Goens, over landt "hier gekomen en dat op een tractement van 60 gulden ter "maand, en sullende met een van de schepen van Amsterdam "afgaan."

In het jaar 1684 was hij in China, waar wij van hem bij Nicolaas de Graaf het volgende lezen [1]: "Le 20 Juin 1684, "le Secretaire Guilleaume Outshoorn vint à nôtre yacht avec Mr. "Leeuwenson et quelques autres personnes de consideration. "On nous présenta Mr. Leeuwenson, comme chef de commerce "de la compagnie à la Chine et commandant des 4 vaisseaux "qu'on y envoyait. C'était un homme qui avoit du coeur et "du jugement, et était d'autant plus propre à exercer cet em-"ploi, qu'il avoit frequenté les Chinois pendant quatre ans de "sejour à Oxu, et qu'il connaissait fort bien leurs manières.

"C'était le même que Ryckloff van Goens envoyait de Ceilon "en Hollande in 1674 pour notifier à Messieurs les Directeurs "de la compagnie l'état des Indes, pendant la guerre contre "les Français et qui fut renvoyé aux Indes l'an 1676, en qua-"lité de Chef d'une petite escadre.".

In 1687, sedert tot Opperkoopman benoemd, loste hij den bevelhebber op Bantam, Jacob le Sage in die kwaliteit af, welke betrekking hij tot 1689 waarnam, in welk jaar hij met den rang van Schout bij Nacht in de retourvloot, in het Vaderland terugkeerde.

In 1691 woonde hij te Delft.

---

[1] Les Voyages de Nicolaas de Graaf aux Indes-Orientales, pag. 145, à Amsterdam, Chez Jean Fréderic Bernard MDCCXIX.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË.

UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

NIEUWE VOLGREEKS.

ZESDE DEEL.

3e STUK.

AMSTERDAM,

FREDERIK MULLER.

BATAVIA, G. KOLFF & Cº.

INHOUD.

NOG EENIGE BRONNEN

VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE ONZER INDISCHE BEZITTINGEN,

TE LONDEN,

AANGEWEZEN DOOR

A. B. COHEN STUART.

Vol erkentelijkheid jegens hen, die mij met mededeelingen van gelijken aard als de hier bedoelde zijn voorgegaan [1], en mij daardoor den weg hebben gewezen tot hulpmiddelen van groote waarde voor mijne studie, heb ik gemeend, bij 't benuttigen van die aanwijzing, in zoover de omstandigheden het toelieten, ook van mijne zijde bedacht te moeten zijn op het belang van andere onderzoekers, en tot dat einde tijdens een kort verblijf te Londen, in Julij en Augustus jl., aanteekening gehouden van 't een en ander, wat hun welligt van eenige dienst zal kunnen zijn.

Een enkel woord van nadere opheldering omtrent het oogmerk van mijn bezoek te Londen zal van zelf leiden tot hetgeen ik verder mede te deelen heb. In de Voorrede van mijne uitgave der nieuw-Javaansche omwerking van de *Brâtâ-joedâ* gaf ik (blz. 33) den wensch te kennen, om later de uitgave van de *Brâtâ joedâ Kawi* te beproeven, doch beklaagde mij tevens over het gemis van een' goeden tekst, daar ik wel verscheidene handschriften van de *B. J. Kawi* had kunnen magtig worden, maar daaronder slechts één ten naaste bij compleet, en juist dit bijzonder onnaauwkeurig, zoodat ik voor een groot deel van dat dichtwerk, inzonderheid van de laatste helft, tot één of twee zeer gebrekkige teksten beperkt was. Onder de overige, min of meer incomplete, codices was er geen, die mij toescheen meer vertrouwen te verdienen dan de fragmenten, door RAFFLES in zijne

[1] H. NEUBRONNER VAN DER TUCK, *de Maleische handschriften in 't East India house te Londen*, in het *Tijdschr. voor Ned. Indië*, 1849; Mr. S. KEIJZER, *de Javaansche handschriften te Londen*, in de *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van N. I.*, D. II, blz. 330, vlgg.

History of Java (8vo uitgave, Deel I, blz. 467, volgg.), in Engelsche transscriptie, uitgegeven, en in mijne *Kritische aanteekeningen* door letter K aangeduid. Toen ik dus uit de lijst van den heer KEIJZER ontwaarde, dat er zich te Londen verscheidene MSS. van de *B. J. Kw.* bevonden, waaronder drie in 't bezit van de *Royal Asiatic Society*, waarschijnlijk afkomstig uit de nalatenschap van RAFFLES, werd hierdoor de wensch bij mij opgewekt, om mij in persoon te overtuigen van de betrekkelijke waarde dier MSS., en inzonderheid om te onderzoeken, of daaronder welligt hetzelfde handschrift te vinden was, waaraan de fragmenten van RAFFLES ontleend waren. Tot dit onderzoek vond ik thans gelegenheid, en zag het met het meest verblijdend gevolg bekroond.

In 't *Britsch Museum* moesten zich volgens den heer KEIJZER twee MSS. van de *B. J.* bevinden, en wel N°. 12279 en 12326 van de afdeeling Handschriften, het laatste echter in nieuw Javaansch. Het eerste, in klein 4to., lederen band, volgens aanteekeningen op het voorblad aangekocht van J. CRAWFURD, in Febr. 1842, en geschreven in A. J. 1741 = A. D. 1814, bleek te zijn een compleet of nagenoeg compleet handschrift van de *B. J. Kw.*, met begin van Javaansche verklaring, maar vol van de grofste fouten, die de slordigheid en onkunde van een' afschrijver kunnen te weeg brengen, wanneer hij zijn origineel niet lezen kan, en er veel te weinig van verstaat, om er zich door gissing uit te redden. Ik begon evenwel, met er de voornaamste varianten uit aan te teekenen, maar vond daar zoo weinig baat bij, dat ik alras begreep, mijn' hoogst beperkten tijd beter te kunnen besteden. — Het andere MS. was werkelijk een van de *B. J. djarwâ*, waarvan ik reeds te ruim voorzien was, om daar nadere aandacht aan te kunnen wijden.

Onder de Javaansche MSS. van de *Royal Asiatic Society* vermeldt de heer KEIJZER, gelijk gezegd is, drie van *B. J. Kw.*, waarvan echter een, N°. 15, geen *Kw.*, maar *djarwâ* bleek te zijn. Zoo meen ik mij althans te herinneren; want tot mijn' spijt bemerk ik, daar geene aanteekening van te bezitten; maar zeker heb ik het MS. in handen gehad, en zou mij zeer bedriegen, als ik het om eene andere reden ter zijde gelegd had. De beide andere, N°. 11 en 31, heb ik, dank zij de bekende welwillendheid van den heer REDHOUSE, Secretaris van 't genootschap, naar Nederland medegekregen, en thans vóór mij.

N. 11 bevat in klein folio, half lederen band, een' bijna com-

pleten, zeer fijn en net geschreven' en ongemeen zuiveren tekst van de *B. J. Kw.*, blijkens ontwijfelbare kenteekenen dezelfde, waaruit de fragmenten bij RAFFLES in Engelsche transscriptie zijn afgedrukt. Het laatste gedeelte, strophe 658—97, is van eene andere hand en op ander papier geschreven dan 't vorige; wat, ondanks een klein verschil in de cijfers, voldoende verklaring vindt in de aanmerking van RAFFLES op blz. 522, bij str. 656, dat "hier de Javaansche handschriften van de *B. J.* eindigen, "en de volgende uittreksels ontleend zijn aan een MS., hem door "den *Radja* van *Bali Beliling* geschonken," uit welk laatste dan waarschijnlijk het slot van onzen tekst is bijgeschreven. Deze loopt evenwel slechts tot str. 697, en eindigt daar, zonderling genoeg, boven aan een overigens onbeschreven blad (blz. 136 van 't MS.), midden in 't laatste gevecht tusschen ARDJOENA en ASWATTAMA; terwijl het uittreksel van RAFFLES uit het Balinesche MS. een twintigtal strophen verder, met str. 719, een behoorlijk afgesloten einde neemt. Welligt waren dus van dit MS. een of twee bladen verloren gegaan, toen het afschrift gemaakt werd. Meerdere bijzonderheden mogen bespaard blijven voor eene meer opzettelijke behandeling van de *B. J. Kw.* — Achter dit dichtwerk volgt in 't zelfde kostbare bandje, na eenige witte bladen, 2°. (blz. 148—62) de *Niti-sastra Kawi*, van dezelfde hand en op hetzelfde papier als het eerste gedeelte van de *B. J. Kw.*; daarna 3°. (blz. 171—243) volgens opschrift de *Falak Boedha Kawi* (niet, zoo als de lijst van den heer KEIJZER heeft, *Jalah Boeda*), eene soort van astrologischen kalender, in een schrift geheel afwijkende van 't gewone Javaansche, met teekeningen van draken en andere, meest fabelachtige, voorwerpen, kruisvormige figuren met letters of cijfers er in, enz., vergezeld van een begin van transscriptie (of vertaling?) in Javaansch schrift: — onder de teekeningen dezelfde, welke voorkomen op plaat 27 en 28 van RAFFLES' atlas, als "*facsimile of signs "representing the division of the day and the pasar or market "days,* — *id. of the signs of the zodiac,* —*from an ancient MS. "in possession of the Tumunggung of Telaga in Cheribon:*" waarschijnlijk is ons handschrift eene copie van datzelfde Tjeribonsche MS., en zijn daaraan de kleine afwijkingen tusschen de vóór ons liggende teekeningen en de platen van R. te wijten, die niet wel toelaten, ons MS. zelf voor het model van die platen te houden; — op pl. 27 vindt men tevens eenige staaltjes van 't hier bedoelde schrift, echter niet naauwkeurig overeenko-

mende met dat van ons MS., hetwelk veel zwaarder en duidelijker is; — vervolgens 4°. een paar bladen (246—62, half beschreven) van 't zelfde (Tjeribonsche?) schrift, houdende volgens 't opschrift: "*directions for obtaining success in war by attending to certain positions and superstitions;*" 5°. (blz. 268—89) verscheidene oud-Javaansche alphabetten (die blijkbaar tot modellen gediend hebben voor pl. 21 van RAFFLES), met voorbeelden van schrift en Javaansche transscriptie; benevens facsimile, transscriptie en verklaring van eenige inscripties op oude ringen en op de ruïnes van *Soekoeh*; 6°. (blz. 292—306) eene Javaansche beschrijving van Kawi- en nieuwere dichtmaten; 7°. (blz. 307—17) *Goendhil djawi*, d. i. Javaansch schrift zonder *sandhangan's*, met verklaringen (b. v. [illegible] verklaard [illegible]), benevens meer dergelijke curiositeiten en eenige gemengde opgaven. Het geheele bandje heeft het voorkomen van opzettelijk te zijn bijeengebragt ten behoeve van 't letterkundig gedeelte van RAFFLES' *History of Java*, maar bevat niettemin nog veel, wat een nader onderzoek ruimschoots waardig schijnt.[1]

N°. 31, een Javaansch lederen band, klein 4to., blijkens opschrift aan 't Genootschap geschonken door Lady RAFFLES, den 6 Junij 1830, bevat alleen de *B. J. Kw.*, van 't begin tot het einde, met nog een vijftal strophen achter aan 't slot, waarin o. a. gezegd wordt, dat het afschrift voltooid is op Zaturdag 23 *Sawal* van 't jaar *Bé* 1720, d. i. 24 Mei 1794. Het is geschreven op zwaar papier, met eene duidelijke, royale hand; maar de spelling is slordig, en de lezing zoo bedorven, dat het MS. alleen als bijkomend hulpmiddel eenige waarde heeft. Ik kan niet denken, dat dit het bovenbedoelde Balinesche MS. zou zijn: zeker althans kan het niet tot model gediend hebben voor het laatste gedeelte van 't vorige handschrift, of de afschrijver zou het aanmerkelijk verbeterd hebben; en ook laat de Javaansch-Mohammedaansche dagteekening bezwaarlijk aan een' Balineschen oorsprong denken. Daar het evenwel ook niet beantwoordt aan hetgeen RAFFLES t. a. p. —

---

[1] Aangenaam is het mij te mogen mededeelen, dat het Bestuur van 't Kon. Instituut zich genegen verklaard heeft, behoudens toestemming van de *R. A. Society*, de onder N°. 5 bedoelde proeven van oud Jav. schrift, benevens eene proeve van den *Falak Boedha*, voor zijne rekening in lithographische facsimile's uit te geven.

blijkbaar te algemeen — van "de Javaansche handschriften der *B. J. Kw.*" zegt, onderstel ik, dat het eerst later in zijn bezit gekomen is.

De MSS., die voorheen in 't *East India house* bewaard werden, zijn thans overgebragt naar *India office* (*Cannon row*, *Whitehall*). Ook daaronder bevond zich, onder N°. 15, eene *B. J. Kw.*, en wel met Jav. verklaring, maar slechts de eerste helft, waarvan ik reeds genoeg MSS. had. De opgave van den heer KEIJZER, dat er *van voren* verscheiden bladen aan dit handschrift ontbreken, moet ik voor eene vergissing houden, welligt te wijten aan de omstandigheid, dat er vóór het begin van de *B. J.* nog eenige beschrevene bladen ingebonden zijn, die aan 't geheel bij oppervlakkige inzage het voorkomen geven van 't begin te missen.

Omtrent de overige nommers van de lijst van den heer KEIJZER valt nog op te merken: dat de beschrijving van N°. 28 en 38 onderling verwisseld behoort te worden, zijnde namelijk het laatste de "geschiedenis van SĔLŨ BĔRĔT, Vorst van *Tjĕmpâ*," terwijl het eerste "verschillende defecte poëtische stukken" bevat; dat voorts N°. 36 twee deelen, N°. 37 daarentegen maar één deel heeft; N°. 45 o. a. de geschiedenis van *Râdjâ* NOERSĔWAN van *Madajin*, N°. 46 die van I ÂSÂ-RÂTÂ (en RÂMÂ?) bevat: en aan 't slot van de lijst nog ontbreekt N°. 50, bevattende verschillende stukken.

Zulke kleine onnaauwkeurigheden zijn bij 't beschrijven van eene verzameling handschriften, die men naauwelijks den tijd heeft even in te zien, bezwaarlijk te vermijden, en zullen ook in de tegenwoordige opgaven voorzeker niet ontbreken. Op de plaats zelve had ik geen' tijd om ze behoorlijk uit te werken, en moet het daarvoor thans ten deele op het geheugen laten aankomen. Ik meen mij evenwel door het besef van de onvolkomenheid mijner aanteekeningen niet te moeten laten terughouden van te geven, wat ik heb kunnen bijeenbrengen.

In *India office* dan werden mij, buiten de door den heer KEIJZER beschrevene, nog eenige handschriften en papieren, tot onze Indische bezittingen betrekkelijk, vertoond, als behoorende tot de uitgebreide *Mackenzie-collection*. Een gedeelte daarvan, dat in de *Record room* (aan 't einde van den eersten gang, regts van den hoofdingang van 't gebouw) behoorlijk genommerd en gerangschikt stond, in eene kast in den Z. O. hoek, bij 't venster, bevatte de volgende stukken. Die met een

sterretje gemerkt, zijn in 't Engelsch geschreven, de overige, voor zoover de taal niet uitdrukkelijk vermeld is, in 't Hollandsch. In de inhoudsopgaven moet over 't algemeen, wat cursief gedrukt is, geacht worden woordelijk aan titel of opschrift der MSS. zelve ontleend te zijn, het overige als mijne beschrijving beschouwd worden, zonder dat evenwel op die onderscheiding onbepaald staat te maken valt.

---

*1. Krijgskundige memorie over Batavia, gerigt aan den Gouverneur-Gen. ALTING, uit het Holl. (zie n°. 44); benevens nog twee Fransche stukken over hetzelfde onderwerp.
*2. Verschillende stukken betrekkelijk de geschiedenis van Java.
*3. Beschrijving van Groot Java (uit het Holl. van VALENTIJN?)
*4. *Affairs of the Molucca islands* (vertaald uit VALENTIJN).
*5. *A collection of all the contracts and documents containing privileges granted by native princes* (van tegenwoordig Britsch Indië) *since* 1612.
*6. *The old and new East India's: Banda* etc. (vertaald uit VALENTIJN).
*7. *A history of the discovery etc. of Ceylon* (uit het Holl.?).
*8. *An account of Solo or Suracarta and its Susuhunan or emperor*, 1812; — met nog eenige stukken over dezelfde onderwerpen.
*9—7, met nog eenige stukken over Ceylon.
*10. Eenige opstellen van verschillende schrijvers over Java's aardrijkskunde, geschiedenis, natuurgesteldheid, enz.
*11. *A description of the Molucca islands* (van VALENTIJN ?)
*12. *Correspondence of Col. Mackenzie*, Java 1812.
13. Div. stukken over Malabar, enz. 1767.
14. Dito dito over Ceylon, 1793—7.
*15. Klad van eene geschiedenis van Java, 1813.
*16. *General report of the Commission for inspecting the upper districts near Batavia*, 1808 (uit het Holl.?).
16 bis. *Djåjå Lĕnkårå:* Jav. dichtwerk.
17. *Watoe Goenoeng:* als voren, met gekleurde teekeningen, gevolgd van eene Hollandsche vertaling door G. W. VINCENT.
*18. Geschiedenis van Java, Malakka en Sumatra, vertaald uit VALENTIJN.

*19. Verschillende stukken over Java: oudheden; buskruidfabriek te Samarang; div. verslagen.

*20. Eene verhandeling over de studie der geschiedenis, uit het Holl. van J. VAN IPEREN; — vertaling van eene Jav. genealogie, met aanteekeningen, uit het Holl. van denzelfde; — ontwerp van een' brief.

*21. Beschrijving van Ceylon, met een uittreksel uit VALENTIJN'S beschrijving van dat eiland, enz.

22. Onvolledige woordenlijst, Engelsch, Holl., Fransch, Maleisch en Javaansch.

*23. *Sadjarah radja Djawa:* eene Jav. genealogie, uit het Jav. door GORDON, 1813, met aanteekeningen door J. VAN IPEREN, vertaald uit het Holl. van de *Verhandelingen van 't Bataviaasch genootschap van Kunsten en Wetenschappen;* — benevens div. stukken betrekkelijk de geschiedenis van Java.

24. Geschiedenis van *Watoe Goenoeng*, uit het Jav.

25.
26. } Niet voorhanden.
27.

*28. Beschrijvingen van Makasser, Borneo, Bali en Siam, vertaald uit VALENTIJN.

*29. *Report of the commission for East India affairs to the State directory of the Batavian republic*, 1803, uit het Holl. of Fransch.

30. Onvolledig Jav. geschrift, handelende over *Râdjâ Mangsahpati van Wirâthâ.*

31. Memorie over Coromandel, 1738.

32. Div. defecte Jav. stukken.

*33. Vertaling uit het Holl. van eenige Jav. stukken over mythologie, *Adji Sâkâ*, enz.

34. Lijst van "speculative papieren" over div. onderwerpen van bestuur, handel enz. in Indië, 1811; met Eng. vertaling.

35. Register van contracten, boeken en papieren van 't voormalig Ned. bestuur in Indië, berustende in 't Gouvernementsarchief te Batavia.

36. Verslagen van den Gouverneur-Gl. MOSSEL over zaken van handel in Nagapatnam, Coromandel en Bengalen, 1739.

37. Vragen en antwoorden over eenige twijfelachtige punten betreffende de huishouding enz. der olifanten, 1787.

38. Memorie over den staat der Wanni-landen op Ceylon, 1793.

39. Vertalingen uit Jav. geschriften over mythologische onderwerpen.
40. Klad van 't vorige, voorafgegaan van een opstel over de geographie van Java.
41. *Sĕrat kåndhå ringgit poerwå:* Jav. wajangspelen in prosa.
42. *Papers found in Fort Lodewijk*, Sept. 1811: Fransche — en Hollandsche brieven over krijgszaken.
*43. *Instructions for residents of out stations* (uit het Holl.?), — en diverse andere stukken.
44. Krijgskundige memorie over Batavia, 1ste stuk.
45. Div. memoriën over zaken van Ned. Indië.
*46. Lijst van wegen op Ceylon, — en div. andere stukken over dat eiland, — uit het Holl.?
*47. *A table of books, papers and registers concerning the Dutch affairs in E. I., found on an inspection of the archives of the former government.*
*48. Div. vertalingen en uittreksels: Geschiedenis van Groot Java; Jav. oudheden; beschrijving van de uitbarsting van een' vuurberg op Java; over een koortswerend middel; begin van eene geschiedenis van Amboina, uit RUMPHIUS.
*49. Kerkelijke zaken van Amboina, uit VALENTIJN.
*50. Memorie over Coromandel, 1716.
*51. Verslag over de zaken van Ned. Indië, 1803 (uit Holl. of Fransch).
*52. Duplikaat van N°. 1.
*53. Verslag over Jakatra en de Preanger landen op Java, 1808 (uit het Holl.).
*54. Zaken van godsdienst op Java (uit VALENTIJN?).
55. *Java zo als het is, en zo als het kan zijn:* eene memorie aan RAFFLES, 1812.
*56. VALENTIJN's reizen naar Oost-Indië, uit het Holl.
*57. Div. stukken over Bantam, Jakatra enz., uit het Holl.
58. Div. defecte Jav. stukken.
*59. Div. stukken over zaken van Java.
*60. *Notices and remarks on some districts of the East of Java*, 1812—3, uit het Fransch.
61. *Babat Sakandar, a Malay MS.* (in Eur. schrift), *copied at Surabaya*, 1814, — bevattende o. a. een fabelachtig verhaal van de eerste vestiging van Europeanen op Java.
62. *Periodicque bespiegelingen over de defensie van Batavia*, 1801.

*63. Memorie over Samarang en de N. O. Kust van Java, uit het Holl. van 1761; — eene d°. uit het Fransch? vertaald 1812.

64. Ontbreekt.

65. Klad van Holl. vertaling van een Jav. stuk over astrologische tijdrekening.

66. *A collection of alphabets used in Java*, bevattende slechts een paar oude schriftvormen, waarvan een veel overeenkomst heeft met het alphabet N°. 4 op plaat 21 van RAFFLES' Atlas, ofschoon sommige letters geheel verschillend zijn [1]; een ander het meest gelijkt naar N°. 5 van die plaat of naar pl. 85; voorts een Pali alphabet gelijk het *square Pali* op pl. 22, en nog een alphabet, dat slechts in enkele letters min of meer overeenkomst toont met sommige alphabetten van RAFFLES; — overigens niets dan oefeningen in 't gewone, hedendaagsche Jav. schrift.

*67. Vertaling van een Jav. geschiedverhaal, van Adam tot het rijk van Mataram.

*68. *Bucquoy's voyages to India, transl. from the Dutch, Harlem* 1757.

*69.) *Daendel's State of Netherlands E. I. possessions,*
*70.} 1808—11, 2 vol., — uit het Holl.

*71. *Life of Susuhunan Amancu Rat (of Cartasura)*, — uit het Jav. 1816.

*72.) *Engelhard's Review of the state of Dutch E. I.*, 2 vol.
*73.} 1816, uit het Holl.

*74. Brief met eenige opmerkingen betreffende eene memorie over den staat van Nederl. Indië, 1815: uit het Holl.?

*75. D°. over het bestuur van koloniën, met beoordeeling van een werkje getiteld *Java*, Amst. 1816: — uit het Holl?

*76.) *Malabar letters, by Mr. Jacob Canter Visscher*, 2 vol.,
*77.} Batv. 1724: uit het Holl.?

*78. *A brief review of the former trade of the Dutch in Asia, by H. D. Campagne, Hague and Amst.* 1816: — uit het Holl.?

*79. *Voyage of J. J. de Roy te Borneo and Atcheen*, Batv. 1698: uit het Holl.?

---

[1] De hier en verder medegedeelde vergelijkingen heb ik eerst t'huis kunnen maken met behulp der kleine staaltjes van vreemde schriftvormen, die ik uit de MSS tot nader onderzoek had opgeteekend.

*80. *The history of Susuhunan Amancu Rat of Cartasura:* — uit het Jav.?

*81.
*82. } *H. van Quellenburgh's Vindiciae Batavicae, or Refutation of the treatise of Tavernier*, Amst. 1684, 2 vol.: uit het Holl.?

*83. *Answer upon a question proposed by the Dutch society of sciences at Harlem*, over kanalen in Texel, enz.: uit het Holl.?

*84. De Chinesche oorlog op Java: uit het Jav.?

*85. Uittreksel uit VALENTIJN'S beschrijving van Groot Java, uit het Holl.

*86. Div. stukken over het bestuur van Java.

*87. Berigt van Sumatra, Borneo en Ceylon, door A. ESCHELSKROON, uit het Hoogduitsch, Haarlem 1783.

*88. D°. van Holl. handelsplaatsen in Indië: uit het Holl.?

*89. Vertaalde uittreksels uit de Bataviasche couranten, 1818—9.

*90. Geschiedenis van RAMA, uit het Jav.

Bestaat deze verzameling grootendeels uit Engelsche vertalingen van Holl. geschriften, en andere stukken, die hier slechts volledigheidshalve vermelding verdienen, meer waarde schijnt voor ons te schuilen in een ander gedeelte van de *Mackenzie collection* (?), dat echter helaas, in den ordeloozen staat, waarin ik het aantrof, geene geregelde beschrijving, met de noodige aanwijzing tot het terugvinden van ieder stuk, toelaat. Men bragt mij van elders in de *Record room* een hoop MSS., deels ingenaaid, deels in losse papieren, tot pakketten van zeer gemengden inhoud zamengebonden, eenige genommerd, andere niet, enkele ook, die tot O. I. in 't geheel geene betrekking hadden. Bij eenige meerdere ruimte van tijd zou 't mij zeker niet aan de vergunning ontbroken hebben, om er zooveel orde in te brengen, als noodig was, om er een' bruikbaren catalogus van te maken; maar dit zou mij te lang hebben opgehouden; en, in de hoop, dat eenig ander zich daartoe zou kunnen verledigen, meende ik, dat het toch reeds eenig nut kon hebben, voorloopig zoo goed mogelijk op te teekenen, wat ik vond, en in welken staat ik het vond. Ik heb tot dat einde elk pakket geopend, vlugtig doorgezien, en weder gesloten zoo als ik het gevonden had, en geef hier den inhoud in de

volgorde, waarin de stukken mij ter hand kwamen, zonder mij te storen aan de volgorde der cijfers, die ik er slechts ten gemakke der herkenning bijvoeg, waar ik ze aantrof. Zoolang toch geene betere rangschikking van de stukken zelve heeft plaats gehad, zou een nader onderzoek slechts bemoeijelijkt worden door eene andere volgorde in mijne opgaven. Overigens gelden ten aanzien van deze lijst dezelfde onderscheidingen als voor de vorige.

Eene woordenlijst, Maleisch, Javaansch, Madureesch, 8vo.

Eene dito, Engelsch, Maleisch, klein 4to.

Eene dito, Javaansch, Kawi, Maleisch, Engelsch, zeer onvolledig, 4to.

Ontwerp van eene Maleische spraakkunst (in 't Engelsch?); — eenige Burmnesche en andere stukken, fol.

Een MS. in fol., dragende tot opschrift "*Arabic-Bugis* 1661 — 1696": schijnt journalen van ontvangsten en uitgaven of iets dergelijks te bevatten.

Een dito in fol., Boeginesche tekst, met Eur. dagteekeningen in Arb. schrift boven elke blz., 1776—1794.

Eene woordenlijst in fol.: Siameesch? het schrift schijnt ongeveer hetzelfde als dat bij RAFFLES, pl. 22, als *modern Siamese* voorkomende.

*Berigten over Borneo, door Kpt. ROSS, aan RAFFLES, 4to.

*Spraakkunst en woordenlijst van de Burmesche en Siamesche talen, 2 vol., fol. (onvolledig?).

*N°. 107. *Malay and Burmese vocabulary*, 4 vol. in fol.: schijnt minder Maleisch dan Siameesch te bevatten, en in een van de deelen *Malayalam* en nog eene andere taal, in onderscheiden letterschrift.

*Maleisch-Engelsche woordenlijst, fol.

N°. 47. *Kanda-purwa:* een Jav. verhaal in dichtmaat, beginnen met de geschiedenis van BASOEDÉWÂ van Madura en GORÂWÂNGSÂ van *Giling Wési;* — voorafgegaan van eenige Jav. brieven en andere schrifturen; — fol. op Jav. papier.

Een pakket houdende 't volgende:

*N°. 53. Een bundel brieven van en naar Makassar, Java en Madura, met finantiële staten, 1814.

97. Gedeelte van eene woordenlijst van verschillende talen op Sumatra, in Europ. schrift.

*57. Particuliere brieven van RAFFLES aan Lord MINTO, 1810—1, klein 4to.

*48. *Memorandum of proceedings on the arrival of commissioners from Holland for resuming the colony*, 1816, fol.

*124. *On the Malayan nation, with a translation of their maritime code*, fol.

*152. Over eene voorgenomene verbinding tusschen Innidad (?) en Bengalen.

Een pakket houdende:

*N°. 132. Verslag van eene reis naar de binnenlanden van Sumatra, door T. BARNES, fol.

* 91. Een bundel brieven, getiteld: "*Mr. Light regarding Queda*," 1786, fol.

*183. *Reply of the Bengal government to Baron van der Capellen regarding Singapore*, 26 *June* 1819, fol.

*199. Brief van Baron VAN DER CAPELLEN aan 't Bestuur van Bengalen, over het hijschen van de Engelsche vlag te *Djohor*, 6 Mei 1823, fol.

*138. Geschiedenis van den Vorst van *Indrapoera*, uit het Maleisch, door RAFFLES, fol.

*221. Verslag van eene reis in de *Batta*-landen, door BURTON en WARD, 1824.

* 98. Woordenlijst, Menankabausch en Engelsch.

134. Maleisch verhaal van den Chineschen oorlog op Java, in Eur. schrift, fol.

Een pakket, houdende:

*N°. 51. *Papers and letters relating to the Molucca's:* ook over Java, Billiton, Malakka, enz.

*165. Vertaalde brieven van den Sultan van *Palembang*.

*192. Briefwisseling tusschen RAFFLES en VAN DER CAPELLEN, Batv. Junij 1823.

*186. Dépêche van RAFFLES aan G. DOWDESWELL, Fort Marlborough, 12 Aug. 1818.

**Report of a committee to inquire into the condition of the native population of Bencoolen, to Raffles*, 2 Oct. 1819.

*Kritische verhandeling naar aanleiding van CRAWFURD'S *History of the Indian archipelago* en eenige andere werken van verwanten aard.

Div. brieven, dépêches, enz.

Verslag van de zending naar Japan aan 't Bestuur van Java, 20 Dec. 1813.

Jav. MS. in 4°., betiteld *Poorvali* (*Pûrâ wali*): verhaal in dichtmaat over de *wali's*, apostels van den Islam op Java.

108. Een MS. in fol., betiteld *Vocabulary:* schijnt te bevatten oefeningen in Sanskritische spraakkunst, en zamenspraken en spreekwijzen in *Malayalam*.

Wukun (*Pawoekon*): Jav. geschrift over astrologische tijdrekening met afbeeldingen, en Maleische vertaling in Eur. schrift, groot fol.

Different Javanese characters, bevattende eenvoudig oefeningen in gewoon Jav. schrift, groot fol.

Een pakket, houdende:

- *2 ex. Aanmerkingen op een artikel in *Edinburgh Review* over MARSDEN's Maleische spraakkunst en woordenboek, door JAMBULOS, Java 1815.
- *Statistische opgaven over *Japara* en *Koedoes*, 1812.
- *Verslag van eene commissie over zaken van Benkoelen.
- *Briefwisseling van RAFFLES met inlandsche vorsten van Sumatra en Malakka; tractaten en andere stukken betrekkelijk het Ned. en Britsch Bestuur op Sumatra, 1811—5
- *242. Verslag van de grondlegging der Engelsche vestiging te *Singapoera*.
- **Appointment of commissioners to take possession of Palembang*, 1811.

Een pakket houdende:

- Woordenlijst, Kawi en Javaansch, groot fol.
- Dito Siameesch? gr. fol.
- Twee cahiers met facsimile, Jav. transscriptie en vertaling van eenige oud Jav. inscripties; eene (volgens de transscriptie) met het jaartal 841 (= A. D. 919—20?), waarvan 't schrift ongeveer overeenkomt met dat van RAFFLES, pl. 85 (*specimen of the Kawi character from an inscription on one of the copper plates deposited in the Museum of Arts and sciences at Batavia, supposed date about the Javanese year* 700), zonder evenwel, naar 't schijnt, dezelfde inscriptie kunnen zijn, die R. bedoelt; — de andere, volgens de transscriptie van 864 (= A. D. 942—3?), in een schrift, dat eenige overeenkomst, maar ook veel verschil, toont met R. pl. 21, N°. 4.

*223. BURNS, brieven over *Pontianak.*

*260. Missive naar Bengalen over het tractaat van 1824 met Nederland.

*Memorie of opstel over het bestuur van O. I., zonder datum of onderteekening.

*190. Missive van 't Bestuur van Bengalen over *Banka* en *Palembang*, 15 Mei 1812.

* 52. Div. stukken betrekkelijk de verovering van Java, 1811.

*158. Verordeningen betrekkelijk het regtswezen in Benkoelen.

*238. Brieven aan Lord MINTO.

*226. Memorie van RAFFLES, houdende 't voorstel tot verovering van Java, 1810.

*Div. brieven, dépèches enz.

*Briefwisseling van RAFFLES met Lord MINTO, 1813—4.

Een pakket houdende:

*219. Verslag over *Patjitan*, volgens opschrift "*very interesting*", 1812?

*157. Vertaling van Maleische wetten van Benkoelen.

*135. *Sketch of the Eboes* (*in Africa*), *collected from some slaves of that nation*, 1796.

*231. 2 ex. *Memoir on the value of the Dutch possessions in the E. I., and as to the mode of administering in case of being annexed to the British power, written before the expedition to Java.*

*173. *An account of Poggy isles.*

*178. Eenige stukken betreffende *Poelo Nias:* tractaat met de inlandsche vorsten, enz.

Div. brieven: officiëel en partikulier.

An account of the proceedings of the Wali-wali or Islamite apostles in Java; volgens een ander, Maleisch opschrift: *Kitab sadjarah nabi-nabi dan doa-doa*, d. i. geslachtlijst van profeten, en gebeden, — in Jav. taal met Arb. karakter.

Wetten van Malakka, in 't Maleisch.

Hikajat tanah Djawa: Maleische geschiedenis van Java, met gedeelte van Eng. vertaling, fol.

Chondro senkolo (*Tjåndrå-sĕnkålå*): Jav. tijdtafel.

Eenige Jav. en Maleische stukken van gemengden inhoud.

Een geschrift in onbekend karakter (*Malayalam?*).

Succession of the Datu's of Luwu, in 't Maleisch.

Een Jav. geschrift, betiteld *Koontoro*, *Jookol Moodo and*

Telogo Ening (KOENTHÅRÅ, DJOEGOEL MOEDHÅ, TĚLÅGÅ ĚNING).

Een dito, houdende eenige tijdsopgaven uit de geschiedenis van Java.

Een dito, betiteld *Koenthårå.*

Een dito, over zedeleer?

Een dito, *Soerjå Ngalam.*

Een Maleisch geschrift, hebbende tot opschrift: *Ini segala obat, or the Malay Materia medica, from the practice of Jama, physician to the Royal household of H. M. of Pontianac, copied March* 1813; en in Arb. karakter: *Kitab obat-obat azimat*, d. i. beschrijving van genees- en toovermiddelen.

Transscript of an ancient MS. found in Cheribon, and three others, whence and subject unknown.

Het schrift van al die MSS., of althans van drie, is oogenschijnlijk hetzelfde, ongeveer gelijk aan dat van den boven beschreven *Falak Boedha;* ja welligt — wat bij vergelijking spoedig ware uit te maken — hebben wij hier een facsimile van 't zelfde Tjeribonsche MS., waarvan de *Falak B.* is afgeschreven: althans een van de bedoelde MSS. heeft, langs de linkerzijde, figuren van draken en dergelijke, even als wij ze in den *F. B.* aantroffen; een ander prijkt met menschenbeelden in den trant der wajangpoppen.

* *Mr. Burton's account of the language, literature and laws of the Batta's*, met een' brief, gedagteekend van *Siboga*, Maart 1824.

*224. Over wetten en gebruiken van de Batta's.

*Inleiding tot een Battaasch woordenboek.

*Vertaling van een Maleisch berigt betrekkelijk de "*Mellums*" of *Padri's.*

*Woordenlijst, en vertaling van eene inlandsche geschiedenis van Java, kl. 4to.

Facsimile van eene Kawi-inscriptie op koper, berustende in 't Museum van 't Bataviaasch Genootschap, gevonden in 't oostelijk deel van Java: het schrift (en waarschijnlijk de inscriptie zelve?) = RAFFLES, pl. 85.

Dito van eene inscriptie op steen, van gelijke afkomst, met vertaling in hedendaagsch Javaansch); — bovenaan een menschenbeeld: jaartal volgens de verklaring 1056

(= A. D. 1134—5?): het schrift niet met zekerheid bij RAFFLES herkend.

Dito van eene inscriptie van *Pekalongan*, zonder verklaring: schrift ongeveer = RAFFLES, pl. 84 (*facsimile of an inscription on stone found in the district of Pakalungan*).

Dito van eene inscriptie op steen van *Magĕlang.*

Dito van eene inscriptie, in de levende rots gehouwen te *Chandioso* (*Tjandiyâsâ?*) in *Kadhoe.*

Hiertoe bepaalt zich, wat ik gevonden heb. Veel, wat hier kortheidshalve onder onbepaalde uitdrukkingen als "diverse" is zamengevat, had wel eene nadere specificatie verdiend. Is er aan den anderen kant onder het medegedeelde ook veel, wat naauwelijks onder de "bronnen" mag gerekend worden; is ook datgene, wat oppervlakkig meest belangrijk scheen, reeds grootendeels, en welligt nog meer dan mij bekend is, door vroeger onderzoek en benuttiging als uitgeput te beschouwen, toch mag het zeker hoogst wenschelijk heeten, dat eene verzameling, die in zoo naauwe betrekking staat tot de taal-, land- en volkenkunde onzer tegenwoordige en voormalige bezittingen in O. I., door eene betere beschrijving, en, voor zooveel noodig, door eene betere rangschikking, meer in het bereik van den Nederlandschen onderzoeker gebragt wierd. Mogten mijne gebrekkige mededeelingen daartoe slechts tot aanleiding dienen, dan zou ik mij de daaraan bestede moeite niet hebben te beklagen.

's Gravenhage, September 1862.

EEN VERZAMELING

VAN

JAVAANSCHE SPREEKWOORDEN

EN

SPREEKWOORDELIJKE UITDRUKKINGEN.

In het jaar 1858 werd door mij het tweede deel van de Javaansche Zamenspraken uitgegeven. Die zamenspraken loopen voor het grootste gedeelte over Javaansche spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen, welke in drie afzonderlijke verzamelingen waren zamengebragt en naar het Javaansche alphabeth geordend volgens de eerste letter, waarmede elk spreekwoord begint. Rijke schatten liggen in die drie verzamelingen opgesloten, niet alleen voor de kennis van de Javaansche taal, maar ook vooral voor de kennis van den Javaan zelf, wiens zeden en gewoonten, wiens denkwijze in het algemeen daarbij aan het licht komen. De kennis van deze spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen verdient dus zich uit te breiden buiten den kleinen kring van de beoefenaren der Javaansche taal; daarom besloot ik degene, welke mij geschikt tot vertaling of omwerking in het Hollandsch schenen, er uit te nemen en, nadat zij in een Hollandsch kleed zouden zijn gestoken, daarvoor in dit tijdschrift een plaats te verzoeken. Bij de rangschikking heb ik natuurlijk een andere orde, dan de oorspronkelijke moeten volgen, want een regeling volgens het Javaansche alphabeth zou in het Hollandsch zelfs den schijn van orde verliezen. Het verkieslijkst scheen mij toe een verdeeling in het dierenrijk, plantenrijk, den mensch, zonder daarbij in te veel splitsingen te vervallen, zoodat bijv. onder de insecten ook de kruipende dieren maar zijn opgenomen; in elk geval is toch niet de verdeeling, maar de verklaring van die spreekwoorden de hoofdzaak. Daarbij heb ik mij bijna altijd bepaald tot hetgeen heer Winter daarvan heeft opgegeven: van de

spreekwoorden, die hij niet heeft verklaard, zal men dat van mij wel niet verlangen, want van vele zal er, even als dit het geval is met de spreekwoorden in alle talen, wel geen verklaring kunnen gegeven worden. Een groot aantal spreekwoorden heb ik weggelaten; ten eerste die, welke ik in het Hollandsch niet kon weergeven wegens de taal of den inhoud, en ten tweede die, welke op processen, getuigen, boosdoeners en djaksa's betrekking hebben. De aan het einde van elk spreekwoord geplaatste cijfers wijzen de plaatsen aan, waar zij in het Javaansche boek kunnen worden teruggevonden; de O, die er onder staat, beteekent opmerking tot verklaring van hetgeen er opmerkenswaardig in voorkomt.

S. K.

DIERENRIJK.

VISSCHEN.

Een visch, die in een fuik is geraakt. Iemand, die op een gemakkelijke wijs door list gevangen is (I, 36).

Hoe onaangenaam het ook ruikt, als het maar visch is. Een lid van de familie, al is het nog zoo slecht, is altijd nog beter dan een vreemde (I, 373).

Hij kent niet de koppen van tràsi. Een man, die zich niet inlaat met de bezigheden van vrouwen; ook, een man, die geen laag werk verrigten wil (III, 43).

O. Tràsi is ingelegde zeevisch, die, fijn gestooten met sambal, als toespijs bij de rijst gegeten wordt. Het toebereiden van die toespijs is het werk van de vrouwen, dat hier wordt voorgesteld door die tràsi; wat echter die koppen beteekenen, blijkt niet.

Hij keert gĕrèh om. Één man vervult op twee plaatsen wachtdiensten: volgens anderen, twee menschen verrigten een werk, ieder op hun beurt, een dag (II, 245).

O. Gĕrèh is gedroogde zeevisch. Bij het droogen in de zon wordt de visch gekeerd, en dat keeren is hier het beeld voor een dubbel, of tweeledig, werk.

Aan een grooten paling wordt verkocht een kleine, of, *op een plek van groote palingen wordt verkocht een kleine.* Een plaats

van bekwame mannen wordt geroemd wegens haar bekwaamheid (I, 248; II, 59).

In zijn twisten gelijkt hij een geölieden paling. Iemand, op wiens woorden men niet rekenen kan, omdat hij ze dikwijls verandert en wijzigt (II, 282).

O. Wij zeggen ook, zonder de versterking van de olie, van zoo iemand, dat hij is zoo glad als een aal.

Hij zit een oetjĕng na en verliest een dĕlĕg. Een braaf man verrigt een slechte handeling en verliest daardoor zijn goeden naam; ook, iemand volbrengt een noodzakelijk werk, maar tegelijk ook iets onbeduidends, zoodat van het noodzakelijke niet veel komt (I, 51).

O. Een oetjĕng is een kleine, een dĕlĕg een groote riviervisch.

Een koetoek, die een kĕmiri draagt. Iemand, die heel mooi gekleed en opgesierd is, begaat alleen een gevaarlijken weg (II, 135).

O. Een koetoek is een groote riviervisch, die, op verschillende wijzen toebereid, gegeten wordt. Wanneer hij wordt gereed gemaakt als de toespijs, die bekend is onder den naam van pĕtjĕl, behoort er de kĕmiri (de noot, die tot de Javaansche kruiderijen behoort) noodzakelijk bij. Hij dus, die een koetoek vangt en te gelijk een kĕmiri vindt, is kant en klaar om pĕtjĕl te maken. Evenzoo is hij, die opgesierd alleen een gevaarlijken weg begaat, in alle opzigten gereed, om beroofd en uitgeplunderd te worden. Het verdient opmerking, dat een groot aantal spreekwoorden wijst op de groote onveiligheid van de openbare wegen op Java in vroegere tijden.

Een koetoek, die naar het spit loopt. Iemand, die zich moedwillig in groot gevaar stort (II, 136).

Visschers moeten niet wachten totdat hun water troebel is. Iemand, die op iets loert en juist daardoor getroffen wordt; voordat het algemeen bekend is, wordt het door iedereen vernomen (I, 253).

VOGELS.

Hij maakt pĕtjĕl van een vliegenden vogel. Iemand, die heel bekwaam is; ook, iemand, die heel sterk is (I, 301).

Hij worde onder den arm gedragen als koopwaar; hij worde

gevoederd als een vogel. Iemand, die goed behandeld en verzorgd moet worden (III, 230). Dit spreekwoord wordt ook in tweeën gesplitst gebruikt, *hij wordt onder den arm gedragen als koopwaar* (II, 178) en *hij wordt gevoederd als een vogel* (II, 188); het eerste heeft den zin van iemand, die verzorgd wordt, het andere van iemand, om wien men zich bekommert en dien men voedsel verschaft.

O. Het onder den arm dragen van koopwaar wordt gebruikt als het beeld voor groote zorg, omdat de Javanen, die met koopwaar rondloopen, de koopgoederen niet in eigendom bezitten, maar van kooplieden tot verkoop hebben gekregen: zij moeten dus groote zorg voor die goederen hebben. — Het woord *djoedjoe*, dat in dit spreekwoord vertaald is door *voeder*, beteekent eigenlijk *een beest het voedsel in den bek stoppen;* daardoor wordt het hier gebruikte beeld van zorg nog versterkt.

Een vogel, die niet zit op zijn plaats en die een uiterlijk heeft, dat het zijne niet is. Al wat geheimzinnig is en slechte gedachten opwekt (III, 416).

O. Dit spreekwoord wordt toegepast, wanneer santri's (priester-leerlingen), gemengd onder het publiek, in een amfioenkit zitten; ook, wanneer een man zich in vrouwekleederen heeft gestoken. Het spreekwoord zou ontleend zijn aan het geval, dat het wijfje van een kwartel (*poejoeh*), die nooit op boomen zit en gewoonlijk fijn gespikkeld is, eens in geboomte zou hebben gezeten en geheel wit zou zijn geweest.

Een vogel, die verzot is op den knip. Iemand, die ongelukken ondervindt door zijn begeerlijkheid (III, 381).

O. De hier bedoelde vogel wordt verlokt door het geluid van een anderen vogel, die in den knip zit.

Hij loopt hard als een vogel, die zijn nest bouwt. Iemand, die iets bij kleine beetjes meêneemt (III, 519).

Een vogelenantwoord, ook, *een koekoekenantwoord.* De goedkeuring van veel menschen, die allen een vraag bevestigend beantwoorden (I, 209).

Hij pikt op en gaat aan het wegvliegen. Gasten, die weggaan, zoodra het eten op is (I, 75).

Eijeren uit hetzelfde nest. Leden van dezelfde familie (I, 205).

Een ei, dat tusschen twee steenen zit. Een zwak mensch, die tegenover sterken staat en door beiden bestreden wordt (I, 204).

Hij heeft den ronden vorm van een ei, ook, *van een kogel.*

Iemand, die zóó hard loopt, dat hij zoo rond als een ei, ook, als een kogel, schijnt (II, 256 en 257).

Hij rekent op de eijeren van de bont gevederde kip. Iemand, die zorgt voor iets, dat niet zeker is (I, 57).

O. Dit spreekwoord wordt gebruikt van iemand, die vertrouwt op beloften. Wat hier de bonte vederen (blòròk) beduiden, blijkt niet.

Een ongeschonden kip. Al hetgeen, waaraan volstrekt niets ontbreekt (III, 341).

O. Eigenlijk zou dit spreekwoord eerst volledig zijn, als men zeide: een ongeschonden kippevel. Het beeld is dan ontleend aan de dunheid van dat vel, waardoor het ligt geschonden is.

Een tròndòl-kip, die wordt losgelaten in een rijstpot; ook, *een tròndòl-kip, die men vrij laat rondloopen in een rijstschuur.* Een arm man, aan wien wordt opgedragen om iets te bewaren; ook, een booswicht, die bekend gemaakt wordt met de bewaarplaats van goederen (I, 269; II, 286).

O. Een tròndòl-kip is een kip, die geen veeren, maar alleen pennen op de staart en vleugels heeft.

Een tròndòl kip, die geplukt wordt. Een arm man, van wien uit kwaadsprekendheid verhaald wordt, dat hem al zijn goederen zijn ontnomen (II, 285).

Hij wordt behandeld als een witte kip, die niet geofferd wordt. Een bekwaam man, die door de menschen niet anders bezocht wordt, dan wanneer zij hem noodig hebben voor het een of ander (II, 190).

O. Witte kippen worden niet anders gezocht, dan voor bepaalde offers; welke die offers echter zijn, wordt niet gezegd.

Een haan, waarop stellig gewed zal worden. Een moedig en knap man (II, 377).

O. Bij de hanegevechten trekt men partij voor den een of anderen haan, die, naar men denkt, de overwinning zal behalen.

Hij kruipt er door heen als een boschhaan. Iemand, die door een woud gaat, niet langs het gebaande pad, maar overal doorheen (I, 79).

Hij trapt op kippedrek en laat geen indruksel na. Iemand, die bovenmatig zwak is (II, 335).

Een eendvogel, die aan het spit is gestoken, komt uit zijn eigen er af. Iemand, die door eigen toedoen gelukkig wordt (I, 43).

Een eendvogel, die wordt onderwezen in het zwemmen.

Iemand, die onderrigt krijgt in hetgeen hij al lang kent en gedaan heeft (I, 384).

Een eendvogel, die een taling bestrijdt. Een knap man, die een ander knap man bestrijdt, maar eindelijk de overhand behoudt (I, 385).

Een vastgebonden paauw. Iemand, die zijn kennis ten toon spreidt (III, 424).

Een musch met een trom tot staart; ook, *een musch met den hemel tot staart;* ook, *een klein rijstdiefje met een paauwenstaart.* Al wat in den beginne klein is, maar op het eind groot wordt; ook, al wat vooraf klein schijnt, maar later uitgebreid wordt bevonden (I, 46; II, 42 en 281).

Beendertjes van kleine rijstdiefjes. Zwakke menschen; ook, tengere menschen (I, 377).

Rijstdiefjes uit dezelfde kooi. Menschen van dezelfde zin en wil (II, 375).

Stilstaande Martijntjes. Menschen, die op reis zijn, maar hun reis niet geregeld voortzetten en ieder oogenblik stilstaan (II, 306).

Een tjotjak slikt een ĕlo op. Al wat onmogelijk is (I, 92).

O. Een tjotjak is een kleine vogel met blaauwe veeren; een ĕlo is de naam van een vrucht. Het spreekwoord wordt gebruikt, wanneer iemand iets wil verrigten, dat hij niet uitvoeren kan.

Een kontoel wordt genoemd een dandang, en omgekeerd, *een dandang wordt genoemd een kontoel.* Een goed man wordt als slecht genoemd; en omgekeerd, een slecht man wordt als goed genoemd (I, 110 en 271).

O. De kontoel is de witte ooijevaar, de dandang is de zwarte kraai; aan de witte en zwarte kleuren zijn de beelden van goed en slecht ontleend.

Hij gelijkt naar een dorstende kraai. Iemand, die verlangt naar slechte zaken (II, 5).

O. Het krassen van een kraai wordt voor een slecht voorteeken gehouden.

Het opspringen van een kraai. Dikwijls verhuizen (II, 253).

Een steenarend, die springt. Iemand, die doof en blind is (I, 375).

Een pĕtjroek, die past op vischnetten. Iemand, die krijgt in bewaring hetgeen, waarvan hij veel houdt (II, 280).

O. De pĕtjroek is een vischetende vogel. Het spreekwoord

wordt gebruikt bijv. van opiumschuivers, die opium te bewaren krijgen.

INSECTEN.

Hij vangt muggen, ook *wind*, *met netten*. Iemand, die een groote mate van voorzigtigheid en behoedzaamheid ten toon spreidt (I, 11 en 12).

Hij slaat muggen met de vlakke hand. Een knecht, die onbeduidende bezigheden verrigt (II, 109).

Een tamme vlieg. Iemand, die niet trouw is en die, al ontvangt hij veel weldaden, zijn weldoener laat zitten (I, 101).

Hij gedraagt zich als een groene vlieg. Iemand, die gemeene dingen doet (I, 413).

Zwermen van honigbijen. Troepen van radelooze menschen, die door elk berigt worden medegesleept (I, 389).

Zij vliegen als de bòni-bijen. Menschen, die onophoudelijk heen en weer gaan (III, 522).

O. Er worden verschillende soorten van bijen genoemd: tawon dowan, tawon toetoer, tawon kĕmit, tawon goeng.

Een bij, die een bloem beoogt. Een man, die naar een vrouw kruipt, om gemeenschap met haar te hebben (III, 505).

Een bij, die zijn ligchaam vormt. Een man, die zich in tegenwoordigheid van een vrouw schoon voordoet (III, 506).

Een mier, die naar suiker gaat. Iemand, die begeerig is om zich goederen te verwerven, of om met rijken om te gaan (I, 235).

Als er maar suiker is, dan zijn er veel mieren. Zoo er maar rijke menschen zijn, dan komen er velen tot hen (I, 217).

Een mier, die reikhalst naar honig. Iemand, die door zijn verlangen naar rijkdommen ongelukkig wordt (III, 499).

O. Een mier, die naar honig reikhalst, stort er zich dikwijls in en sterft daarvan.

Een mier, die olifanten laat vechten. Een gering persoon, die voorname personen tot den strijd tegen andere voorname personen aanzet (I, 236).

Een soeloeng, die gaat in het vuur, ook *in het licht*. Iemand, die zich moedwillig in het ongeluk stort (I, 231). Vergel. III, 500.

O. De soeloeng is een soort van laron (vliegende witte mier), die zich 's avonds vertoont en in het licht vliegt, waardoor hij

omkomt. De vliegende witte mieren, die zich 's ochtends vertoonen, dragen meer den naam van laron.

De tĕkèk, die sterft door zijn geluid. Iemand, die zich door zijn eigen woorden ongelukken op den hals haalt (I, 188).

O. De tĕkèk is een soort van groote hagedis, Jeko genaamd, naar het geluid, dat hij doet hooren.

Hij doet de pogingen van een tjĕlarat. Iemand, die, voordat hij iets onderneemt, met groote zorg beproeft of het moeielijk of gemakkelijk is (II, 46).

O. De tjĕlarat is een soort van vliegende hagedis met een halskwabbe, die met groote zorgvuldigheid de takken onderzoekt, waarop zij wil gaan zitten of gaan hangen.

Hij gedraagt zich als een miereneter en veinst dood te zijn. Een slecht mensch, die zich als braaf voordoet, en die veinst een gesprek niet te merken, terwijl hij inderdaad er naar luistert (I, 78).

De roodachtige duizendbeen, die zijn eigen staart grijpt in zijn kronkelingen. Iemand, die in zijn slechte voornemens niet slaagt en zich daardoor zelfs ongelukken berokkent (I, 255).

Een mijt, die een gat vindt. Iemand, die streeft naar rijkdommen en het middel vindt, om ze te krijgen (I, 383).

Een ratjak ophitsen, ook, *een krĕmi opwekken.* Een boos gemoed aanzetten (II, 69; III, 567).

O. Ratjak en krĕmi zijn huidwurmpjes, die groote jeukte veroorzaken.

Een kikvorsch, die een olifant opslikt. Al wat onmogelijk is (II, 150).

Een opengetornde kippevloo. Een gering persoon, die naar groote zaken streeft (II, 364).

Een kreeft, die zijn schaar verloren heeft, en die zijn hol opsiert. Een zwak persoon, die zijn woning nog in orde houdt, zoodat niemand de hand slaat aan zijn woning (II, 311).

Een tĕngoe, die zijn broetoe opeet. Iemand, die zelf steelt hetgeen hem in bewaring is gegeven (III, 256).

O. Een tĕngoe is een klein rood insekt; broetoe is de plaats, waar bij gevogelte de staart zit. Die broetoe wordt gebezigd als het beeld van het in bewaring genomene, omdat hij onder de veeren verborgen zit. De tĕngoe heeft geen broetoe; dus is dit slechts een manier van spreken.

Een vlindertje zonder oogen. Iemand, die niet weet hoe zich te gedragen in stad en dorp, zoodat hij nergens thuis is (II, 121).

Een paar van mimi en mintoena. Menschen, die zeer eensgezind met elkander zijn (II, 261).

O. Mimi is de zoogenoemde Moluksche krab; mintoena is zijn wijfje.

Een ontmoeting van voelhorens. Vrienden in de verte, die elkander slechts boden of brieven zenden (II, 294).

Een kawoek, die zich zelf niet kent. Een gering persoon, die zich gedraagt als een voornaam heer (III, 192).

O. Kawoek is een soort leguaan (saliri), die elkander in vorm gelijk zijn, doch alleen door strepen verschillen.

Het steekt een kawoek. Elke handeling, die ten laatste den dader zelf kwetst (III, 292).

O. Dit spreekwoord steunt op een woordspeling: de kawoek is een soort van salirå, maar dat woord salirå beteekent ook *ligchaam*, *zich zelf.*

Hij moge worden opgetild als een aardworm. Dit wordt gezegd van menschen, die lang in een dienst blijven, al worden zij weggejaagd (II, 172).

Hij is beducht voor een oerang. Iemand, die iets maar eventjes vasthoudt uit vrees of afkeer daarvan (II, 248).

O. Een oerang is een soort van kleine kreeft, die men ongaarne vasthoudt uit vrees van geknepen te worden.

Een krekel, die een oorpeuter ruikt. Iemand, die driftig van aard is en daarenboven nog wordt opgezet (III, 399).

O. De Javanen houden veel van gevechten van krekels (djangkrik), die zij vóór het gevecht aanzetten door den kop zachtjes te strijken met de bloemen van zeker gras, zamengebonden aan een dunnen steel van bamboe.

Hij stapt den oorpeuter over. Iemand, die geen woorden of handelingen noodig heeft, om hem aan te zetten (III, 364).

O. Dit spreekwoord is wederom ontleend aan den krekel (djangkrik), die zóó gaarne zijn vijand aanvalt, dat hij daartoe niet behoeft te worden aangezet door den oorpeuter.

Hij keert zich om als een gangsir. Iemand, die in een werk niet meêdoet (III, 465).

O. De gangsir is een soort van grooten krekel, die zich in den grond ophoudt en daartoe een gat graaft. Het omkeeren van de gangsir wil hier zeggen het ophouden met zijn gat te graven.

Zij gelijken walang gamboeh. Getrouwde lieden, waarvan de vrouw grooter en ouder is, dan de man (I, 345).

O, Bij de walang gamboeh, een soort van sprinkhanen, is het wijfje grooter dan het mannetje.

De walang kètjèk geven geluid. Een gezegde van landbouwers, om te kennen te geven, dat het nog tijd is voor de ontginning van de gagavelden, zoolang dat soort van sprinkhanen nog piept (II, 124).

Vrij bewegende walangs sangit, die karbouwen op de ruggen hebben. Menschen, die niet diefachtig schijnen, maar het inderdaad wel zijn; ook, menschen die gedwee schijnen, maar wild zijn (III, 354).

Menschen, die sprinkhanen vangen en ze in een blaasroer doen. Menschen, die werken, maar niets afmaken (I, 297).

O. De sprinkhanen, die in een blaasroer zijn gedaan, gaan voor de vangers verloren; dit dient tot beeld voor het niet afwerken.

Lange slangen. Langgerekte zaken (I, 38).

Een slang, die naar den stok, ook *naar de twijg, loopt.* Iemand, die zich zelf in moeijelijkheden of ongelukken brengt (I, 39).

Hij speelt met een giftige slang. Iemand, die moedwillig een gevaarlijk werk onderneemt (II, 187).

VIERVOETIGE DIEREN.

Hij is in een tijgerval geraakt. Iemand, die door list bedrogen is (II, 146).

Hoe wreed een tijger ook is, hij zal zijn jongen niet opeten. Hoe woest een mensch ook is, hij zal zich niet vergrijpen aan zijn kinderen (I, 240).

Een verscholene, die een tijger vindt. Iemand, die voornemens is onbekend te blijven, wordt door een ouden vriend herkend (I, 242).

Hij raakt den tijger zelf telkens aan met de punt van den stok. Iemand, die den toorn van een ander opwekt; ook, een voornaam persoon, die zich stilhoudt, nadat hij door scherts vertoornd is (I, 435).

Een tandelooze tijger. Een voornaam persoon, die oud is geworden (II, 328).

O. Even als een tandelooze tijger nog schrik veroorzaakt, zoo houdt de oude ambtenaar nog ontzag onder de menschen.

Hij houdt een tijger bij den staart. Iemand, die op de woorden van een booswicht vertrouwt, of zijn handelingen navolgt (III, 98).

Hij heeft een tijger tot buurman. Iemand, die tracht het ongeluk van zijn land te veroorzaken (III, 252).

Een tijger, die woedt zonder oorzaak. Iemand, die ten gevolge van krankzinnigheid woedend is geworden (III, 319).

Hij heeft een hoofddeksel van tijgerleer op. Iemand, die zich verschuilt achter een hoofdambtenaar (I, 150).

Hij gedraagt zich als een gevleugelde olifant: bij verbastering, *als een sterke olifant.* Iemand, die zich tot alles in staat rekent en tegen geen moeijelijkheden opziet (I, 71).

O. Deze verbastering is daardoor ontstaan, dat de beide woorden op elkander gelijken: vleugels beteekent *ĕlar*, sterk *kĕlar*.

Een olifant, die hinderpalen vertrapt. Iemand, die verbodsbepalingen maakt, welke door hem zelf overtreden worden (I, 365).

Een sĕtan, die een olifant berijdt. Iemand, die praalt en pocht en daarmeê zijn genoegen beoogt (II, 223).

Een olifant, die zich verschuilt onder lang gras. Een veinsaard, die uitwendig iets anders schijnt, dan hij inwendig is, maar dat toch gemerkt wordt (III, 488).

Een olifant, die naar een wantilan gaat. Iemand, die zich moedwillig in het ongeluk stort (III, 489).

O. De wantilan is de paal, waaraan een olifant is vastgemaakt.

Verwoestende olifanten en wilde stieren. Menschen, die ongeregeldheden veroorzaken (III, 487).

Hij punt de horens van een wilden stier. Iemand, die een voornaam persoon lastert, om hem te vertoornen (I, 410).

Hij laat de horens van wilde stieren vechten. Van dat spreekwoord worden twee beteekenissen gegeven; de eerste is gelijk het voorgaande, de tweede is, voorname personen tegen elkander laten vechten (II, 415; III, 563).

Hij verzorgt een dooden wilden stier. Iemand, die voorname, doch oude personen tot ambtenaren benoemt (II, 315).

Hij bevindt zich vóór een ruil wild varken. Iemand, die digt bij een slechte handeling is (II, 425).

Hij ontmoet een wilde kat. Iemand, die een vijand heeft, of die een ander belaagt, en die, zoodra hij hem ontmoet, op hem losgaat (I, 80).

duw geeft; wawar is de naam van den boom, de wilde doerèn, waarbij degeen, die er onder zit, steeds te vreezen heeft voor de afvallende vruchten.

Een pandan, die een pandoga heeft. Een voorname vrouw, die zwanger is (II, 276).

O. Pandoga is de naam van de vrucht van de pandan; pandan is de naam van een soort van aloë of wilde ananas, die langs de wegen staat en tot omheining dient.

Een dadap, die begroeid is met tjangkring. Een besluit, dat eens genomen is, maar door kwaadaardige woorden verijdeld wordt (I, 273).

O. Dadap is de naam van een bladrijken boom, die tot schaduwboom, vooral in de koffijtuinen, gebruikt wordt; tjangkring is de naam van gemeen wild hout.

Schuddingen van den tamarindeboom. Al wat onregelmatig is, nu eens veel, dan weer weinig (III, 148).

O. Als voorbeeld van dit spreekwoord wordt genoemd een regenbui, en als reden daarvoor, dat er bij het schudden van den tamarindeboom, nu eens veel, dan weer weinig vruchten afvallen.

Het wordt beschouwd als slecht hout. Een werk, dat beschouwd wordt als ongelukkig te zullen zijn, of dat gehaat is (II, 177).

Hij wordt beschouwd als een boomstam. Iemand, om wien men zich niet bekreunt (I, 176).

Hij gelijkt een uitbottenden boomstam. Een zoon, kleinzoon of broeder, die zijn vader, grootvader of broeder in zijn ambt opvolgt (III, 120).

Een boomstam, die bedekt is met bladeren. Iemand, die kwaad spreekt van een ander, zonder te weten dat zijn naastbestaanden er bij tegenwoordig zijn (I, 208).

Hij schudt groene takken. Iemand, die de menschen zonder reden overlast aandoet; volgens anderen, iemand die vrouwen van anderen bemint (II, 429).

Alsof hij randoe-bladeren bij zich had; ook, *hij houdt zich stil en heeft randoe-bladeren bij zich.* Iemand, die glad in zijn spreken is. Het tweede spreekwoord bedoelt hetzelfde als het eerste, maar bovendien nog iemand, die zich voor het oog stil houdt, maar die iets slechts in zijn schild voert (II, 155, 324).

O. Randoe is de naam van den katoenboom, waarvan de

bladeren glad en glibberig worden, als zij in de hand gewreven zijn.

Het ritselt zonder door den wind bewogen te zijn. Iemand, die spreekt en, meenende dat hij wordt tegengesproken, zijn woorden met een eed bevestigt (I, 156).

Een afgevallen blad, dat door den wind wordt bewogen. Iemand, die een zwervend leven leidt en van wien men niet weet, waar hij schuilt (I, 138).

Ten langen laatste krijgt hij den aard van een blad. Bedienden, die ten laatste niet meer gebruikt kunnen worden (II, 262).

O. Een blad is bruikbaar, als het pas geplukt is, voor een schotel of om iets in te wikkelen; later wordt het weggeworpen, omdat het onbruikbaar is.

Hij heeft een mimang tot kĕndit en is familie van de Goden. Iemand, die ongelukken ontkomt (I, 111).

O. De mimang is de wortel van een waringin, die van onderen opschiet. De Javanen gelooven, dat hij, die op weg over dien wortel stapt, verbijsterd wordt en den weg niet meer weet; en verder gelooven zij, dat de vrouw, die dezen wortel als een band om het lijf draagt (kĕndit), duurzaam gelukkig is.

Hij kookt rĕmpĕlas in klappermelk op, ook, *hij maakt pĕtjĕl met een rijststamper.* Iemand van een stijfhoofdig karakter (III, 486, 369).

O. Rĕmpĕlas is de naam van een boomblad, dat alleen dient om meubels glad te wrijven.

VRUCHTEN.

Een ĕmpòl, die doorgekapt is. Elk werk, dat gemakkelijk is om uit te voeren (I, 47).

O. Ĕmpòl is het vleesige gedeelte van een jonge kokosnoot.

Zooveel als neusvuil en zooveel als ĕmpòl. Iemand, die buitengewoon gierig is; als hij iets geeft, is het zooveel als neusvuil; als hij iets vraagt, wil hij zooveel als een ĕmpòl krijgen (II, 290).

Een jonge kokosnoot, die overwonnen wordt door een zeer oude. Al wat door iets, dat voortreffelijker is, overwonnen wordt. Sommigen passen dit spreekwoord toe op huwelijken, waarbij eerst de zoon en later de vader getrouwd zijn (II, 111).

O. In vroegere tijden kwam de Soesoehoenan op zaturdag uit zijn paleis en dan stonden vele ambtelooze onderdanen rondom de omheinde waringins. Daarop volgde een spiegelgevecht te paard met lansen, hetwelk wij een tournooispel kunnen noemen en in het Javaansch naar den dag genoemd wordt sĕton, voor sĕpton, van sĕptoe, zaturdag.

Een geit, die over een katjang-veld wordt losgelaten. Iemand, die gebrek heeft aan verschillende zaken, welke hem worden aangewezen; ook, een opgesloten slechte vrouw wordt bij het publiek bekend en vindt de middelen, om slechte dingen te doen; ook, iemand die begeerig is naar goederen, en daarmede zijn voordeel doet, zoodra zij hem zijn toevertrouwd (I, 250).

O. Katjang is de bekende peulvrucht, waarvan zeer veel soorten zijn.

Hij jaagt, ook *zit*, *een reebok na.* Iemand, die iets najaagt, waarvan hij niet weet waar het is; ook, iemand, die moeite aanwendt, om iets te zoeken, dat hij toch niet denkt te krijgen (II, 44 en 75).

Hij doet de sprongen van een reebok. Iemand, die ongeregeld werkt aan hetgeen hij te doen heeft (II, 272).

Jong loof wordt afgebroken en de reebok komt terug. Elke zaak, die eens verminderd is en nog weer wordt verminderd (III, 366).

Een hond, die vecht om een been. Iemand, die twist over een weinig beduidende zaak; ook, menschen, die met elkander twisten over onbeduidende woorden (I, 35).

Een hond, die klimt op een hoop takken. Iemand, die trouwt de vrouw, welke vroeger getrouwd was met zijn broeder, of de vrouw, die vroeger zijn zwagerin was (II, 31).

O. Dit spreekwoord wordt alleen toegepast, zoolang die broeder of die vrouw leven, omdat het slechts tot zoolang tot de onbehoorlijkheden wordt gerekend.

Als kat en hond. Menschen, die met elkander in vijandschap leven (II, 152).

Een jonge hond, die klimt op een balé. Een gering persoon, die tot ambtenaar wordt verheven (II, 125).

O. Balé is een bamboezen lig- of zitplaats, die het voornaamste gedeelte van het huisraad bij de Javanen uitmaakt: ook, een zitplaats, die maar bij plegtige gelegenheden wordt gebruikt, bijv. een paviljoen, galerij.

naar of djaksa, die de aangelegenheden van zijn familie en vrienden krachtdadig verdedigt (I, 164).

Een karbouw, die naar den stal terugkeert. Iets, dat al lang weg was en terugkomt; ook, iemand, die lang van huis was en thuis komt (I, 169).

Een karbouw, die zijn juk verbreekt. Iemand, die een begonnen werk niet ten einde brengt (II, 166).

Een witte karbouw, die sterft in een sëtrâ. Een braaf of bekwaam man, die tot aan zijn dood toe niets meer verlangt (II, 168).

O. Sëtrâ is een begraafplaats van de aanhangers van Boedâ, waarin hun ligchamen neergelegd, niet begraven worden.

De scheiding van karbouwen. Getrouwde lieden, die gescheiden zijn, maar niet voor goed (II, 288).

Hij is naast, ook *vóór, een morsige karbouw.* Iemand, die komt digt bij een vertoornde, of bij krakeelenden, en daarin betrokken wordt (I, 213; II, 426).

Hij wordt beschouwd als een karbouw met lange horens. Iemand, die als slagtoffer wordt beschouwd (II, 179).

O. Een karbouw met lange horens (këbo ranggah) wordt geslagt en dient tot offer (sidekah).

Hij vindt een kalf. Iemand, die vindt wat ergens afgevallen is (II, 82).

O. Dit spreekwoord wordt veel gebruikt door kinderen, die spelen tjirak, d. i. een spel met këmiri, die in een gat in den grond worden geworpen.

Een volgzaam kalf. Iemand, die met anderen meêdoet, of hen navolgt, zonder te weten waarom en zonder doel (II, 367).

Een radeloos kalf. Iemand, die blind en doof is en zich niet weet te gedragen (II, 368).

Een paard, waarop een zijde van het dak gevallen is. Iemand, die vroeger ongelukken of moeijelijkheden ondervonden heeft, maar nog onbevreesd is (I, 278).

Hij verheugt zich, alsof hij op een gezadeld paard zat. Iemand, die zich verheugt zonder eenige bekommering in het gemoed (I, 388).

Hij woont op paarden. Een rebel, die zelden in huis, maar altijd heen en weder trekt (III, 82).

Een veulen, dat in het zaturdagsch tournooispel meedoet. Iemand, die meegesleept wordt in een werk, dat hij niet kent, of waartoe hij niet verpligt is (I, 376).

personen; die van voorname afkomst krijgen geen eer of ambt (II, 206).

O. Djarak is de naam van een oliehoudend struikgewas, de Palma Christi, en dient hier tot beeld voor menschen van geringe afkomst, in tegenstelling met de djati, die dient als beeld voor menschen van voorname afkomst.

Zijn djarak is verloren gegaan, maar de nijd is er uit overgebleven. Iemand, wiens vermogen weg is en die nu nog het slechte er van over heeft (III, 73).

O. Djarak is niet alleen de naam van den boom, maar ook van zijn vruchten. In de dorpen worden de pitten van die vruchten gebruikt, om te tellen, en aldus heeft dat woord djarak de beteekenis gekregen van berekenen, *tellen* en, zooals wij hier zouden zeggen, *in tel zijn.*

De insnijding van een arèn. Elk werk, dat met behoedzaamheid moet worden verrigt. Het spreekwoord wordt ook in de dèsa's gebruikt bij de jagt op reebokken, herten, die gevat worden op de onderhoorigheid van een ander, waarvan de helft aan den eigenaar van den grond gegeven wordt (II, 130).

O. Arèn is de palmboom, waarin insnijdingen worden gemaakt, om er het sap uit te doen loopen; uit dat sap wordt suiker gemaakt. De verklaring van de eerste beteekenis van dit spreekwoord wordt aldus gegeven; degeen, die de insnijding onvoorzigtig doet, krijgt het jeukerig sap van de vrucht op de handen.

Arèn-vezels bij vuur. Een man, die digt bij een vrouw is, en die eindelijk op elkander verliefd worden (I, 28).

Hij houdt arèn-vezels tusschen de vingers, of, *hij maakt touw van arèn-vezels aan den kant van den weg.* Ligtgeloovige menschen (III, 546).

O. Met dit spreekwoord worden de menschen bedoeld, die iets verlangen of bezig zijn met eenig werk, en geloof hechten aan al wat de verschillende menschen opgeven, en alle aanmerkingen opvolgen, zoodat ten laatste de zaak slecht uitkomt. Evenzoo is het als menschen, die aan den kant van den weg touw maken van arèn-vezels, alle aanmerkingen van de voorbijgangers omtrent de lengte van het touw opvolgen: het touw zal nooit goed worden.

Een bidplaats met waringins. Iemand, die strekt tot oord van toevlugt of tot bescherming (III, 339).

O. Waringin is de naam van de ficus indica, die dikwijls als heilig wordt beschouwd en die ongeschonden moet blijven.

Hij gelijkt een verrotten pisang-stam. Iemand, die in- en uitwendig slecht is (I, 68).

O. De pisang is de naam van den banaanboom.

Een pisang, die uitbot met tjindé; ook, *een jonge kokosboom, die limar tot vrucht krijgt.* Al wat buitengewoon vreemd is (I, 364; II, 97).

O. Tjindé en limar zijn beide gebloemde zijden stoffen.

Hij gaat over een vonder van een pisang-stam en steunt op een rijststamper. Ook wordt dit spreekwoord in tweeën gesplitst en elk lid, in bijna denzelfden zin als het geheele spreekwoord, gebruikt. Iemand, die uitgegleden is door het bedrijf van een ander en daardoor een ongeluk krijgt; ook, iemand, die den raad van een onbekwamen vriend volgt en daardoor in moeijelijkheden komt (II, 417; I, 406, 293).

Een vonder van een pisang-stam. Een vertrouweling in gesprekken of beloften, die het geschonken vertrouwen niet beantwoordt (II, 32).

Zij vallen om als pisangboomen; ook, *zij vallen om als bamboezen heggen.* Menschen, die achter een voorganger bidden, zonder het gebed en de formulieren te kennen, en die maar hetzelfde doen als de gemeente, staan, wanneer zij staat, knielen, wanneer zij knielt (II, 117; III, 150).

O. Zoodra de vruchten van den pisangboom geplukt zijn, wordt de stam geveld. Het onmiddellijk volgen van het een op het ander dient tot beeld voor de in dit spreekwoord bedoelde navolging. Het mohammedaansche gebed bestaat uit een bepaald aantal (tot een geheel of stel vereenigde) ligchaamsbewegingen, welke door den voorganger worden voorgedaan en door de leden van de gemeente onmiddellijk worden nagevolgd. Zulk een voorganger draagt in het Javaansch den Arabischen naam van *imaam*, die letterlijk voorganger beteekent, en de leden van de gemeente dragen bij de Javaanen ook den Arabischen naam van *mamoem*, die den voorgegane beteekent.

Hij vertrouwt op een pisang-touw. Iemand, die vertrouwen stelt op iemand, die geen vertrouwen verdient (II, 398).

Een heining van gedroogde pisang-bladeren. Iemand, op wien men geen vertrouwen kan stellen (II, 293).

Hij zoekt schaduw onder awar-awar, of volgens sommigen, *onder wawar.* Iemand, die dient bij een ambteloos heer, volgens sommigen, bij een steeds te duchten heer (I, 391).

O. Awar-awar is de naam van klein geboomte, dat geen scha-

Hij koopt onontbolsterde rijst en daarna ontbolsterde. Iemand, die radeloos (bingoeng) is (I, 427).

Het is niet zijn ontbolsterde rijst, die verkocht wordt. Iemand, die begint mee te spreken, maar zich vergist in het onderwerp van het gesprek (II, 185).

De uitgestorte ontbolsterde rijst keert zelden naar de maat terug. Al wat eens van zijn plaats is gekomen, keert zelden tot zijn vorigen toestand terug (II, 384).

Een afgeslotene, die opklimt in de rijstschuur. Een bijwijf, dat tot echte vrouw wordt genomen; ook, een vrouw, die rijst snijdt, wordt tot echtgenoot genomen door dengeen, die haar rijst laat snijden (II, 129).

O. Een afgeslotene beteekent hier een bijwijf van een voornaam persoon, omdat zulk een vrouw afgesloten van de overige leeft. Rijstsnijders worden zóó genoemd, omdat zij huis en erf hebben, waarin zij leven, hetwelk als afsluiting wordt beschouwd.

Zij verdragen een rijstschuur. Menschen, die in groot getal een werk verrigten (III, 66).

Een rijststamper als stut. Iemand, op wien vertrouwen wordt gesteld, doch die aan dat vertrouwen niet beantwoordt (II, 105; Vrgl. I, 293).

O. De hier bedoelde rijststamper is niet vastgezet.

Zij stampen met een rijststamper. Twee menschen, die ieder op hun beurt een werk verrigten (II, 108).

Suikerriet van denzelfden stoel. Leden van dezelfde familie (I, 207).

Dieven, die gelijken suikerriet van denzelfden stoel. Vele leden van dezelfde familie, die dieven zijn (I, 327).

Hij kiest suikerriet uit. Iemand, die een slechte zaak afwijst, maar er een nog slechter voor in de plaats krijgt (I, 320).

O. Iemand, die wormstekig riet afwijst en daarvoor ander regt riet kiest, weet niet, of het misschien van binnen ook niet wormstekig is.

Hij prijst het zoete van de suiker. Iemand, die den rijkdom van een rijke of de bekwaamheid van een knap man prijst (I, 414).

Aaneengesloten suiker. Iemand, die niet afgescheiden van zijn vrouw, kinderen, familie en vrienden leven kan (II, 118).

O. Zulk iemand wordt beschouwd als de aansluiting van twee losse koekjes suiker te overtreffen. De suiker wordt verkocht in koekjes, die aan de eene zijde vlak en aan de andere zijde bol zijn, en aldus op elkander passen.

Hij steekt het zoete van de suiker in den mond. Iemand, aan wien iets is toevertrouwd of in bewaring gegeven, dat moeijelijk is terug te krijgen, omdat het de eigendom is van den bewaarnemer (II, 432; vgl. I, 259).

Eén geheel is suiker en zoet. Al wat onafscheidelijk van elkander is (II, 259).

Een djaksa met bamboe van denzelfden stoel. Een djaksa, die zijn eigen familie en vrienden tot onderhoorigen heeft (I, 279).

Hij sleept een bamboe, ook, *bamboe met dorens*, ook, *een kokosblad, bij de punt.* Een gemakkelijk werk, dat moeijelijk gemaakt wordt; ook, iemand, die een regtszaak heeft, in den beginne met een persoon en later met vele van zijn medepligtigen (I, 285; II, 60; III, 402).

O. Bamboe (pring) en bamboe met dorens (òri) worden, als zij omgehakt zijn, van beneden voortgesleept; indien zij bij de punt worden voortgesleept, dan gaan de uitspruitsels verkeerd zitten en veroorzaken moeijelijkheden, zoodat zij moeijelijk voortgesleept worden.

Hij graaft bamboe, die in den grond zit, op. Iemand, die een vergeten zaak openbaart of er over spreekt (III, 28).

O. Bamboe, die in den grond zit, is de wortel van bamboe.

Het rollen van een holle bamboe. Een arme, die de schaamte niet kan bedekken: ook, een vrouw, die trouwt zonder iets ten huwelijk te brengen (I, 361).

Hij wil de kampernoelje, maar hij wil den stok niet. Iemand, die begeert goederen of voordeelen zonder de daaraan verbonden moeijelijkheden te willen ondervinden (I, 24).

Kampernoelje, gegroeid op een rots. Elke vreemde zaak (I, 284).

Hij trapt op de punten van dorens. Een onhandige knecht, die alles verkeerd doet, zoodat hij onophoudelijk bevreesd is (I, 6).

Hij maakt dorens puntig. Iemand, die een knorrig mensch ophitst (I, 409).

Hij gelijkt een doren in zijn twisten. Iemand, die scherp is in zijn taal of hatelijk in zijn woorden (II, 283).

Hij stuit op een dorenheg. Iemand, die moeijelijkheden ondervindt (II, 149).

Een katépan, die langs een berg opklimt; ook, een toendjoeng, die op een rots groeit. Al wat onmogelijk is (I, 129; I, 186 en II, 194).

O. De katépan is een plant met zeer kleine en zeer pun bladen, die op een steen groeit; de toendjoeng is een waterpl

Simbar, die zich legt op rotsen. Iemand, die een val aanklagt doet en valsche getuigen bijbrengt (I, 238).

O. Simbar is een klein gewas, dat alleen langs boomen opkl

Katjang, die zijn staak verlaat. Een braaf mensch, die sl wordt; ook, de zoon van een slecht mensch, die braaf w (I. 116).

Indien er katjang in zijn drek is, dan haalt hij ze er Iemand, die zeer schraapziek en gierig is en daardoor slechte zaken komt (II, 193).

De staak, die de plant verslindt. Iemand, aan wien iets bewaking is opgedragen, bederft ten laatste hetgeen hij be ken moet (I, 270).

Een dom mensch behoort tĕki te eten. Een dom mensch n niet rijst, maar gras eten (I, 102).

O. Tĕki is een soort lang gras.

Hij moge worden gras, dat men niet uit den grond wil t ken. Een vervloeking, waarmee bedoeld wordt, dat niem zulk een vervloekte zal willen aanspreken (II, 182).

Hij zet kangkoeng in den grond. Iemand, die steeds mee meer voor zijn goed vraagt, als hij het wil verkoopen (III, 1

O. Kangkoeng is een kruipgewas, dat zich spoedig ov heen verspreidt, en daarom hier tot beeld dient.

Het verandert van sĕlågå. Het valt anders, of, verke uit (II, 230).

O. Sĕlågå is het buitenste bedeksel van een bloem.

Hij is blijkbaar een mandje tjăpåkå-bloemen. Iemand, bij het algemeen bemind is (I, 125).

Hem wordt gadoeng gegeven. Iemand, die afgezet wordt (I, 1

O. Gadoeng is ook de naam van een aardvrucht, die dronkenmakende kracht heeft. Katjoeboeng is de naam een distel, waarvan het zaad een dronkenmakende kracht he Van beide woorden beteekenen de werkwoorden afzetten, rooven, omdat de Javaansche roovers hun slachtoffers e daarvan ingaven en ze daarna beroofden.

Vele begietingen van bajĕm. De gebeden van veel mensc voor één man, waarvan sommige misschien verhoord wor (I, 215).

O. Bajĕm is de naam van een tuingewas, dat veel overe komt met spinazie.

Hij spuit met den mond anijs naar verschillende kanten. Dit spreekwoord is gelijk aan het onmiddellijk voorafgaande; bovendien wordt het ook toegepast op een rijk, dat geen ander rijk onder zich heeft (I, 237).

Of de nilâ òf de tòm. Volkomen gebruikt, luidt dit spreekwoord: *ik weet niet wie de slechtste is de nilâ of de tòm.* Iemand, die een ander durft beschimpen of kwaad van hem spreken, terwijl hij zelf slecht is (II, 43).

O. Tom is de indigo-plant; nilâ de indigo.

De wendingen van de loemboe. Iemand, die zich met andere menschen vereenigt en hun handelingen navolgt; ook, iemand, die voor zich zelf niet besluiten kan, maar altijd de slingeringen van de menigte volgt (II, 61).

O. Loemboe is de naam van een plant met breede bladen, die tot het bereiden van sajor gebruikt worden. Die bladen worden door den wind of het water overal heen geslingerd en daarvoor zijn ze hier het beeld.

Hij spreekt, als iemand die groenten mist. Iemand, die onbehoorlijke woorden spreekt en alles zegt wat hem in den mond komt (II, 94).

O. Dit spreekwoord wordt in het Javaansch de uitdrukking *hij spreekt* niet gebruikt, maar *hij klokt* of *borrelt*, een spreekwijze, die ontleend is aan het water, dat uit een kruik of kleine kan gegoten wordt. Voor het heil van een Javaansch kind worden offers gebragt, waarbij de bantjakan gevoegd worden. Deze bantjakan zijn lekkernijen, bestaande uit gekookte rijst en groenten, welke bij de offeranden voor een kind van vijf dagen worden gevoegd en in een zeef of mand aan de kinderen worden gegeven, die kinderliedjes zingen en herhaaldelijk schreeuwen, na het opeten van die lekkernijen. Het kind, waarvoor dit niet is gedaan, is blootgesteld aan veel gevaren en ongelukken. De offers en die bantjakan zijn hier voorgesteld door *groenten*.

Hij heeft zijn lèmpoejang nog niet verloren. Iemand, die wordt gelijk gesteld met een klein kind (II, 175).

O. Lèmpoejang is de naam van een plant. De hier bedoelde bestaat uit bladeren en wortels, die naast elkander om de kruin van het hoofd van een klein kind worden gewonden; dit dient om het kind tegen ziekten te vrijwaren.

Uitspruitsels van karbouwenblad. Een vroegere medevrouw (maroe) of vijand (II, 205).

O. Karbouwenblad is een plant, die bij aanraking jeukte veroorzaakt.

Een man van kĕmangi. Iemand, die zwak en vreesachtig van aard is (II, 258).

O. Kĕmangi is de naam van een blad, dat bepaaldelijk dient tot lalaban, d. i. hetgeen raauw bij de rijst wordt gegeten.

Een oude oewi. Een oud man, die voor niets meer dienstig is (II, 143).

O. De oewi (obi) is een aardvrucht, die niet lekker is, om te eten, als zij oud is.

Gras en groente. Al wat er uit het plantenrijk op een erf of in een dorp aanwezig is (II, 295).

Met zijn kaf en stoppels. De inhoud van een huis of dorp (II, 297).

O. Deze uitdrukking wordt gebruikt in zinnen als deze: "ik lever u dit huis of dit dorp met zijn kaf en stoppels."

Alsof hij met kĕpòh-olie was gewreven. Iemand, die ruw van zeden is (III, 207).

O. Kĕpòh is de naam van een boom, die in een bosch groeit. Met de olie van dien boom en met de klapper-olie worden de kinderen van de menschen, die in bosschen wonen, ingewreven.

Jonge stengels van den mierikwortel, die ontgaan verwaarloozing. Al wat stellig gebruikt en niet verwaarloosd wordt (III, 363).

O. Deze stengels kunnen worden gebruikt als medicijn. Als voorbeeld voor de toepassing van dit spreekwoord wordt gegeven: een goed of bekwaam man, die tot armoede vervalt, is altijd nog gezien.

Hij is besmeerd met knoflook. Iemand, die beschouwd wordt als een kind: of, die niet meegerekend wordt (III, 387; Vgl. II, 175).

O. Jonge kinderen worden dikwerf met knoflook besmeerd.

Galoegå, bestrooid met tin. Een schoone zaak, die schooner wordt (III, 482).

O. Galoegå is een soort van rooden mergel, waarvan foelie gemaakt wordt, en waarmede wordt getjapt.

Hij smeert zich met poepoer, nadat, of voordat, hij een buil aan het hoofd heeft. Menschen, die voorzigtig zijn, nadat, of voordat, zij een ongeluk hebben gekregen (II, 291 en 292).

O. Poepoer dient hier tot zalf; het wordt meestal gebruikt voor blanketsel, dat van rijstmeel is gemaakt.

Dòdòl-pap, die gevallen is in het zand. Een woord, dat een smartelijk gevoel heeft veroorzaakt; ook, een aangename raad, waarbij vrees bestaat, dat hij onaangenaam zal worden uitgevoerd.

O. Dòdòl is de naam van een soort manga.

Hij plant een door den stroom meegesleept plantje. Iemand, die zich laat gelegen liggen aan verwaarloosde menschen, wier ouders braaf of van hooge geboorte waren (I, 74).

Hij heeft de plantjes verloren. Iemand, die geen kinderen heeft, of die ze door den dood heeft verloren (III, 205).

DE MENSCH.

HET MENSCHELIJK LIGCHAAM.

Een dwerg, die grijpt naar de maan, of naar de sterren, of naar den hemel. Al wat onmogelijk is (II, 107; III, 136, 137).

O. Bijv. een gering persoon streeft naar groote en voorname zaken, die hij toch niet kan bereiken.

Een huidvlak, die behoort weggenomen te worden als zij niet op haar plaats is. Iemand, die twist over een algemeen erkende zaak; ook, een slecht persoon, die in strijd is met zijn brave familie of standgenooten (I, 99).

Hij strekt tot pokken en vlakken. Iemand, die de schande is van zijn familie (II, 180).

O. Bijv. de geheele familie is braaf en hij alleen slecht.

Een dwerg, die mijnwerker is. Iemand, die een gemeen ambacht heeft (II, 110).

Hij is te groot van hoofd en hij heeft te weinig hersenen. Iemand, die te veel voornemens koestert, maar te weinig doordenkt (II, 159).

Hij heeft geen kop en geen hersenen. Iemand, die erg dom is (II, 14).

O. Eigenlijk beteekent het Javaansche woord niet *geen kop*, maar ook *geen hersenen;* het eene woord voor hersenen is het fatsoenlijke, het andere is het grove woord daarvoor.

Hij heeft twee hoofden. Iemand, die twee heeren of meesters heeft (II, 214).

Hij is grijs tot aan de kruin toe. Iemand, die al heel oud is (I, 170).

Een kaal geschoren hoofd, dat met een waaijer wordt afgekoeld.

Aan iemand, die aan niets gebrek heeft, wordt genoegen gedaan; ook, aan iemand, die zich lekker gevoelt, wordt nog meer genoegen verschaft (I, 10).

Hij is onder de kaalhoofdige Chinezen geraakt. Iemand, die bedrogen is (I, 139).

O. De Chinezen dragen gewoonlijk een staart; zoodat een kaalhoofdige Chinees iets ongewoons is en reeds terstond kwade gedachten opwekt.

Hij let op het gelaat en laat de handen los. Iemand, die voornemens is te stelen, let naauwkeurig op het gelaat van den te bestelene, doch steekt zijn handen eerst uit, wanneer de kans schoon is (I, 61).

Hij heeft het gelaat er op gerigt en een hart, dat er naar verlangt. Iemand, die hard naar iets verlangt en het eindelijk krijgt (II, 38).

Hij slaat hem in het aangezigt. Iemand, die een ander schande aandoet in een vergadering (II, 80).

Hij heeft een aangezigt van voetzolen, of *van gevlochten bamboe*, of *van een voetbankje.* Een onbeschaamd mensch (II, 112, 113; III, 141).

Hij slaat het aangezigt. Iemand, die een ander schande aandoet of scheldwoorden toevoegt (II, 329).

Hij heeft twee aangezigten. Iemand, die een dienst heeft, krijgt nog een dienst; ook, een gedachte, die zich niet tot één onderwerp bepaalt (II, 330).

Hij vreest voor het gelaat, maar hij heeft moed bij het achterste. Iemand, die in tegenwoordigheid van het gevaar bevreesd is, maar moed heeft, als het voorbij is (II, 242).

Hij wordt niet getroffen, als er een glad voorhoofd is; ook, *hij wordt niet getroffen door menschen met zalf.* Een wellustig man, die geen vrouw, al is zij niet schoon, afwijst, als zij maar rein is. Het tweede spreekwoord heeft bovendien nog de beteekenis van; iemand, die aan een ander moeijelijkheden vermeerdert (III, 31, 35).

O. In het tweede spreekwoord beteekent het woord *zalf*, volgens den eersten zin, schoonheidszalf, die paars, groen, geel of van een andere kleur kan zijn, en, volgens den tweeden zin, zalf als geneesmiddel, zoodat menschen met zalf moet beteekenen zieke menschen, hetgeen figuurlijk wil zeggen, menschen, die moeijelijkheden ondervinden.

Hij is toevallig geplaagd met oogruil. Iemand, die kwaad

spreekt van een ander, niet wetende dat hij tegenwoordig is (I. 126).

O. Door het oogvuil is men belet goed te zien.

Hij stoot hem in het oog. Iemand, die een ander overtuigt van, of hem moedwillig stort in een schandelijke zaak in tegenwoordigheid van zijn familie (II, 317).

Hij heeft bedekte oogen. Iemand, die iets ziet, maar er niet op let (II, 339).

Hij, of zij, huwelijkt de oogen uit. Een man, die gaarne oogjes wisselt met een vrouw; ook, een vrouw, die gaarne oogjes wisselt met een man (II, 410).

Hij heeft een verdubbeld oor. Iemand, die iets weet van hooren zeggen, niet uit zich zelf (II, 117).

Een doof oor, dat van binnen wordt schoongemaakt; ook, *hij maakt een doove hoorende.* Iemand, die nooit naar woorden of raad luisterde, dit eindelijk doet (I, 149; III, 533).

Hij heeft den vorm van een oor. Iemand, die zeer snel vlugt zonder regts of links het hoofd te wenden (III, 305).

Hij heeft een jeukerigen mond. Iemand, die dikwijls kwaad spreekt of uitscheldt (I, 104).

Hoe lang een straat ook is, de mond is nog langer. Hoezeer iemand zijn gedrag, hetzij goed of slecht, verbergt, het wordt toch bekend (I, 223).

Aangelaschte tongen. Gesprekken, die van den een op den ander overgaan (I, 256).

Speeksel, dat weer opgeslikt is. Een belofte, die weer ingetrokken wordt (I, 29).

Hij ruikt naar speeksel. Iemand, die een blijvende vrees in zijn gemoed heeft (I, 347).

Zoo als hij het uitspuwt. Woorden, die in het wilde worden uitgesproken, zóó als zij den mond ontvallen (II, 218).

Hoewel hij den mond digt houdt, lijdt hij aan kwijlen. Iemand, die goed schijnt, maar inwendig slecht is (III, 414).

Hij knarst, maar heeft geen tanden. Iemand, die een krachtigen wil, maar geen middelen tot uitvoering heeft (I, 118).

Hij beoogt de glibberigheid van de lippen. Iemand, die slechts tracht om den buik vol te krijgen en daartoe op allerlei wijzen pocht en praalt (III, 481).

Van een rij lippen blijft slechts een stroohalm over. Iemand, die onderrigt geeft of toespraken houdt en niet geloofd wordt (I, 258).

O. In dit spreekwoord, even als in meer, zal wel de klank of rijm, evenveel als de zin, gegolden hebben, het luidt: *lambé satoemang kari samĕrang.*

Het rood van de lippen. Vleitaal (III, 94 en 95).

Hij verkoopt zijn stem. Iemand, die zijn stem doet hooren, om lof te verwerven (II, 25).

Hij moge de borst tot voeten en de kin tot stok gebruiken. Iemand, die op verren afstand werkzaamheden te verrigten heeft; hij zou er zelfs op de borst heenkruipen wegens de noodzakelijkheid van het werk (I, 220).

Hij heeft een borst, die gereed is. Iemand, die praatjes overbrengt van den eenen kant naar den andere (I, 282).

Hij bespant hem de borst. Iemand, die een ander minacht (I, 408).

Hij houwt in het ronde met zijn armen. Iemand, die praalt en pocht op zijn groote kracht (I, 305).

Zijn er uitgestrekte handen, dan wijkt hij uit. Iemand, die moeijelijkheden en hinderpalen ontwijkt (I, 17).

Hij heeft korte en kromme armen en beenen. Iemand, die heel oud is (I, 96).

Het vastgebondene, dat uit de hand glijdt. Een besluit, dat al genomen is, maar niet spoedig wordt uitgevoerd, en eindelijk veronachtzaamd wordt (III, 400).

Hij geeft oorvegen met geleende handen. Iemand, die een ander door middel van een derden persoon kwaad doet (I, 88).

Hij zoekt met de palm van de hand. Iemand, die zonder gereedschappen een ambacht uitoefent (II, 372).

Bij het verkrijgen door middel van den pink zal het aangenomen worden met den duim. Iemand, die pas op zijn vraag iets verkregen heeft, wordt daarom door een ander gevraagd (II, 35).

Zooveel als een zwarte nagel. Al wat zeer weinig is (II, 219).

O. Het spreekwoord zou eigenlijk moeten luiden: zooveel als de zwarte streep boven aan den nagel.

Een paar vingers en een hand vol. De hoeveelheid van iemand, die iets geeft; ook, bij een verdeeling den een boven den ander de voorkeur geven, den een weinig (een paar vingers vol), den ander veel (een hand vol) (II, 235).

O. Met een paar vingers (djimpit) worden bedoeld de duim, wijsvinger en middelste vinger; met een handvol (kòdjòng) wordt de handpalm bedekt.

Hij, of *zij*, *kuwelijkt de ellebogen uit*. Een man, die gaarne tegen vrouwen, ook, een vrouw, die gaarne tegen mannen leunt (II, 409).

Een vijand, die in den oksel zit. Een kwaadwillig lid van de familie, dat, wonende in hetzelfde huis, kwade bedoelingen heeft (I, 226).

Hij overschrijdt de schouders. Iemand, die zich buiten zijn Hoofd om tot de hooge overheid wendt (II, 421).

Een krom hart, dat een vlam krijgt. Iemand, die booze gedachten heeft en een middel krijgt, om ze uit te voeren (III, 57).

O. Ook hier heeft de klank zeker veel gedaan, om het spreekwoord te doen luiden: ati béngkong ólèh ontjong.

Hij of *zij ruikt het hart*. Een man, die op een vrouw, of, een vrouw, die op een man, een goed oog heeft (II, 353).

Hij gelijkt beenderen en darmen. Iemand, die een loszinnig en een hardnekkig karakter heeft; in het eene geval is hij tot alles te krijgen, in het andere kan hij niet gebogen worden (I, 55).

Hij heeft een dikken buik en is blind. Iemand, die veel houdt van eten en slapen (I, 379).

Hij heeft een inzakkenden buik. Iemand, die veel houdt van eten en nooit verzadigd is (II, 247).

Hij heeft geen lendenen en geen sleep. Iemand, die heel arm is (III, 30).

O. Het woord igå, dat hier door lendenen is vertaald, beteekent eigenlijk een plaats digt bij de lendenen, waar de krissen worden gestoken; koentjå, hier door sleep vertaald, dient tot beeld voor het aanhebben van een bĕbĕd. De zin van dit spreekwoord is: iemand, die geen behoorlijk kleed (bĕbĕd) en geen kris heeft.

Hij verwt zijn drek. Iemand, die veel van lekker eten houdt (II, 346).

Hij doet een uitval met een haak, neemt den aars tot leidsel en drek tot zweep. Iemand, die een onbehoorlijken uitval doet en de menschen tot zwijgen brengt, doch zonder dat zijn uitval eenig nut heeft (II, 101).

Hij, of *zij*, *houdt den aars op de hand*. Iemand, die de betrekking van echtgenoot, familie of vrienden beschermt, om die voor hen te bewaren (III, 407).

O. Bijv. een vrouw van een mantri doet haar best bij zijn

superieuren, om haar echtgenoot in die betrekking te handhaven. Het op de hand houden is het beeld van bescherming en de aars dat van ambt, hetwelk in het Javaansch eigenlijk *bezitting* beteekent.

Hij gelijkt een veest. Iemand, die veel belooft, waarvan niets uitkomt; ook, iemand, die leugens vertelt (I, 67.)

Hij maakt de billen open. Iemand, die beschamende geheimen openbaart (II, 51).

Hij bedekt de knieën; of, *hij zet de knieën ikĕts*, of, *kopjah's op.* Iemand, die zijn kinderen en familie bij hun hoogeren bevoordeelt en slechte handelingen bedekt (II, 79, 413, 424).

O. Ikĕt is de hoofddoek, dien de Javanen dragen voor een tulband; kopjah, ng., koeloek, kr. is de muts, die de ambtenaren in dienst en voorname personen bij plegtige gelegenheden dragen.

Een kreupele, die de wereld, of *de aarde, rondloopt.* Iemand, die geen stap doet en toch tracht een groot bestuur uit te oefenen (II, 270, 271).

Hij maakt hem beschaamd door den onbesneden penis terug te schuiven. Iemand, die een beschaamde schande aandoet (III, 539).

Hij trapt met de voeten en tikt met de omgekeerde vingers. Iemand, die iets aan een ander ongemerkt mededeelt (II, 265).

Hij is bevreesd voor zijn eigen schaduw. Iemand, die een slechte inborst heeft en beducht is, om algemeen bekend te worden, zoodat hij altijd bezorgd is (I, 244).

Bloed in een tjoepoe en beenderen in een tjandi. Doodslag en verwonding (I, 358).

O. Tjoepoe is een kopje met deksel; tjandi is de naam van den steen, waaruit in de tijden van Boedå die plaatsen werden gebouwd, waarin de asch van verbrande lijken werd bewaard.

Zij hoopen, of *stapelen, beenderen op.* Een spreekwijs voor bésans, die door hun kinders als het ware beenderen vereenigen (I, 431; II, 72).

Opeengehoopte beenderen. Twee kinderen, die op denzelfden dag uitgehuwelijkt zijn (II, 388).

Hij geeft een reep vleesch in bewaring. Iemand, die zijn dochter uithuwelijkt (II, 78).

Loopende lijken. Menschen, die alleen op reis zijn (II, 350; III, 416).

O. Deze spreekwoorden, en de volgende, wijzen op de groote onveiligheid van de wegen op Java in vroegere tijden.

Sprekende lijken. Twee menschen, die een verren en gevaarlijken weg begaan (II, 391; III, 516).

Wat een lijk naar het graf brengt. Al wat onheilspellend is. Menschen, die slechts met hun drieën een gevaarlijken en verren weg begaan (II, 369; III, 480).

O. Het wordt ook gebruikt van een onheilspellend meteoor en van woningen, die op een onheilspellende wijs gebouwd zijn.

BLOEDVERWANTSCHAP.

Hij ruikt naar vel en vleesch. Iemand, die tot de familie behoort (II, 354).

Zij, hij, of hij ruikt niet naar een vrouw, man of jongen. Een vrouw, man of jongen, die zich gedragen als een man, vrouw of volwassene (III, 47, 48 en 49).

Laten zij de kleedjes ophalen tot de vrouwen toe. Een spreekwijze van bluffers, om te kennen te geven, dat zij niet bang zijn, al komen alle menschen, zelfs met de vrouwen, tegen hen op (III, 132).

Het ophalen van de kleedjes (tjawĕt) geschiedt door mannen, als zij iets gaan doen, dat moeijelijk wordt gerekend, bijv. klimmen, hard loopen, vechten.

Een weduwe met den klos van het spinnewiel (kisi). Een weduwe, die zoons heeft (III, 143).

O. Het beeld in dit spreekwoord is een spinnewiel (de weduwe), dat een spoel (zoon) heeft. Zulk een weduwe wordt in de heerendiensten meegerekend.

Een leege weduwe. Een weduwe, die geen kinderen heeft (III, 144).

O. Leege (gaboeg) is eigenlijk toepasselijk op rijstaren.

Hij ontgint de kawah. Iemand, die zijn oudste kind uithuwelijkt (III, 515).

O. Kawah is het water, dat bij de geboorte van een kind voor den dag komt. Het spreekwoord beteekent dus uithuwelijken degeen, die het eerst dat water heeft doen verschijnen.

Hij laat een kind achter op den rand van een rustbed, ook, *in een wieg.* Iemand, die beducht is voor zijn familie, die in verlegenheid is, of voor elke gepasseerde zaak (II, 85, 86).

O. Als voorbeeld wordt genoemd iemand, die bezig is met vaten te wasschen en intusschen water gaat halen, zoodat hij beducht is dat in dien tusschentijd een kip het omstooten zal.

Een kind van gister avond. Een zwak en krachteloos mensch (II, 383).

Iemand, die veel kinderen heeft en beschermelingen zoekt. Iemand, die al werk heeft en nog werk zoekt (II, 174).

Het kind beweegt zich en de vader raakt gescheurd. Menschen, die moeijelijkheden ondervinden door de vergrijpen van hun kinderen (II, 2).

O. Ook hier zal de rijm veel gedaan hebben, om het spreekwoord te doen luiden: anak mólah, båpå kapradah.

De vader raakt afgebroken en het kind wordt in beweging gebragt. Een kind, dat verantwoordelijk is voor de zaak van zijn overleden vader (II, 389).

Een vrouw, die heeft een gebroken kom. Een vrouw, waarmee de man doen kan wat hij wil (II, 249).

O. De zin van dit spreekwoord moet zijn: een vrouw, die beschouwd wordt als een gebroken kom, welke kan worden gebruikt of weggeworpen, zoo als men goed vindt.

Het is een zeer ongepaste tijd voor zwangere vrouwen, om oorbellen te dragen. Al wat veel te laat is (II, 141).

O. De Javaansche vrouwen dragen geen oorbellen, als zij zwanger en als zij oud zijn.

Opgesierde grootmoeders. Oude zaken, die vernieuwd zijn; ook, slechte zaken, die verbeterd zijn (II, 71).

O. Als voorbeeld wordt genoemd een beschadigde wagen, die geverwd is, maar die niet gerepareerd is.

Een broeder, aan wien een geheim wordt toevertrouwd. Menschen, die met elkander bevriend zijn, doch zich niet voorzigtig jegens elkander gedragen (II, 222).

O. Het toevertrouwen schijnt hier tot beeld van geringe voorzigtigheid te dienen.

Bloedverwanten van hetzelfde bamboezen mes. Bloedverwanten van dezelfde vader en moeder (II, 134).

O. Het hier bedoelde bamboezen mes (wĕlat) is dat, waarmede de navelstreng wordt afgesneden en dus dient om dezelfde verwantschap te beteekenen door het gebruik van hetzelfde mes.

Alleen maar als er schitterende bloedverwanten zijn, heeft hij de oogen goed open; ook, *schitterende bloedverwanten.* Iemand, die zich niet bekommert om zijn arme bloedverwanten en alleen maar met de rijken omgaat (III, 177; II, 133).

Meegesleepte bloedverwanten. Bloedverwanten door aanhuwelijking; wij zeggen aanverwanten (III, 178).

Het zijn geen bloedverwanten uit de nederdalende of zijlinie, maar als de een sterft, dan gaat de ander mee verloren. Een wijze van spreken, om man en vrouw uit te drukken (III, 232).

FUNCTIËN EN TOESTANDEN VAN HET LIGCHAAM.

De hoofdschudder en de hoofdknikker. Menschen, die elkander iets mededeelen, doch waarvan de een veinst niet te weten of niet te willen (I, 241; vgl. I, 174).

O. Als voorbeeld van dit spreekwoord wordt genoemd; twee menschen deelen elkander mee, om gemeenschappelijk een anders goed aan te vallen, doch de een geeft den schijn, alsof hij niet mee wil doen, maar hij helpt indedaad in die voornemens.

Hij stoot zijn voeten op een effen weg en zijn hoofd in de lucht. Iemand, die op een veilige plaats ongelukken ondervindt (I, 132).

Hij botst en stoot het hoofd. Iemand, die te haastig iets volbrengt; ook, iemand, die met iets bezig is, heeft midden in geen geld meer voor de kosten (II, 83).

Hij draagt een klinkenden rijzel op het hoofd. Iemand, die vermaardheid erlangt zonder er uitgaven voor te doen (II, 323).

Hij staat stil en wendt het hoofd. Iemand, die bij het volbrengen van een zaak bezwaren ondervindt en slechts nu en dan er mee voortgaat (III, 421).

Hij verandert van gezigt. Iemand, die in dienst is en een andere dienst zoekt (I, 322; II, 344).

Hij doet de oogen digt en open. Iemand, die een bezorgd gemoed heeft (III, 425).

O. Het beeld is ontleend aan iemand, die uit bezorgdheid niet rustig slaapt.

Hij ziet en keert het hoofd om. Iemand, die aanhoudend naar iets ziet en er verlangen naar krijgt (II, 345).

Hij maakt zienden blind. Iemand, die iets onbeschroomd doet, in de gedachte dat het niemand merkt of vermoedt (III, 423)

Hij maakt blinden ziende. Iemand, die een ander, onbekend met een zaak of raad, daarmee bekend maakt (III, 445, 544).

Daarbij kan men niet naar boren zitten te kijken. Iets, dat niet verrigt kan worden, terwijl men veinst het niet te kennen (III, 37).

Hij staart in de zon. Een gering persoon, die zich verzet tegen een voornaam heer (II, 275).

Hij smijt en veinst bijziende te zijn. Iemand, die een ander snood of listig behandelt en veinst er niets van te weten (I, 69).

Hij blikt en het is te laat. Elk werk, dat langzaam voortgaat (I, 159).

O. Bijv. een gescheurde muur, waaraan in lang niets is gedaan, stort in, als men er mee wil beginnen.

Hij wordt rood en blaauw. Iemand, die geen raad weet (I, 434).

O. De radeloosheid bedaart bij de roode en neemt toe met de blaauwe kleur.

Hij slaapt en wordt afgekoeld met een waaijer. Iemand, die zich lekker gevoelt en door geen bezwaren wordt gekweld (I, 187).

Hij dut en krijgt een kĕtoek. Iemand, die zich lekker gevoelt, of, die geen moeijelijkheden te verduren heeft, ondervindt bovendien geluk (II, 402).

O. Kĕtoek is de naam van een kleine gong.

Hij dut vóór het vuur. Iemand, die achteloos is ten aanzien van den lof der menschen, niet merkende, dat hem dit moeijelijkheden zal veroorzaken (III, 524).

O. Hij, die vóór het vuur zit, zal zich bij den minsten misslag branden.

Een stut voor het wakker zijn. Al wat dient om 's nachts den slaap uit de oogen te houden (III, 134).

O. Voorbeelden; boeken lezen, verhalen opzeggen, kaartspelen.

Hij kan den neus nog niet snuiten. Iemand, die beschouwd wordt als een onnoozel kind (II, 176).

Hij fluistert en roept hardop. Iemand, die iets geheim wil houden, maar het zonder voorzigtigheid doet, zoodat het aan zijn uiterlijk te merken is en zijn geheim uitlekt (I, 386).

Terwijl hij gaapt, wordt hem hard toegeschreeuwd. Iemand, die plotseling met iets overvallen wordt (II, 189).

Terwijl hij den mond openzet, wordt hem het eten er in gestopt. Iemand, aan wien te eten wordt gegeven tot verzadigens toe (III, 218).

Een gezegde van passerlui. Een praatje, waarvan men den oorsprong niet kent (II, 40).

Hij babbelt en staat klaar. Iemand, die een bevel weerstreeft, maar inderdaad gereed is, om het uit te voeren (I, 95).

Hij zwijgt en heeft wormstekige gebreken. Iemand, die uitwendig braaf schijnt, maar slecht is van binnen (I, 296).

Hij slaat een hap af; of, *hij slaat eteuden met de vlakke hand.* Iemand, die teleurstelling veroorzaakt aan dengeen, die iets gekregen heeft of die zich verheugt (I, 82 en 87).

Een lachpartij wordt een weenpartij. Een zaak, die in haar loop omkeert en dan moeijelijkheden veroorzaakt (I, 367).

Hij heeft een kleed van kadoet aan, hij kaauwt geen sirih en rookt niet. Iemand, die zeer lijdt aan zwakte (II, 381).

O. Kadoet is een uit boomschors geweven groene stof, die onder anderen tot kleeding van de armen dient.

Hij spoog zijn pépé-drank uit. Iemand, die wegens uitputting van krachten bij het ondervinden van moeijelijkheden zijn handen niet kan uitstrekken (II, 337).

O. Het geneesmiddel pépé wordt aan kleine kinderen gegeven, omdat de Javaansche doekoens gelooven, dat het kind daardoor krachtig zal worden.

Hij knarst op de tanden (watertandt?) over sirih. Iemand, die veel van iets houdt en daarover de tanden knarst (daarvan watertandt) (II, 365).

O. Als voorbeeld wordt vermeld iemand, die, jonge en gele sirih ziende, ze wil kaauwen.

Hij koopt berigten op en verkoopt het gehoorde. Iemand, die bij zijn afwezige familie naar berigten verneemt (I, 137).

Hoezeer het ook stinkt, het wordt met beide handen bij elkander geschraapt. Iemand, die iets verlangt, maar geen middelen heeft, om het te krijgen, en hij zich van ongeoorloofde en slechte middelen maar bedient (I, 115).

Hij wordt met de nagels geknepen en men volgt. Een lid van de familie ondervindt moeijelijkheden en de meeste familieleden ondervinden hetzelfde (I, 275).

O. Het gewone beeld voor familie is vel en vleesch.

Hij klopt in de handen, maar legt er niets bij. Iemand, die iets verrigt, maar geen uitgaven daarvoor betaalt (I, 148).

Hij grijpt naar het luchtruim, of *naar het hooge.* Al wat onmogelijk is (II, 65 en 66).

O. Bijv. een gering persoon streeft naar voorname zaken, die onbereikbaar zijn.

Hij grijpt mis. Iemand, die een ander ten onregte beschuldigt (II, 67, cf. II, 70).

Hij draagt beleefdheid op de handen. Iemand, die een ander lekker maakt, doch met onwaarheden (I, 295).

Hij klopt niet met de knokkels en tikt niet met de vingers. Iemand, die iets doet zonder daarvan berigt te geven aan hen, die dit van hem behoorden te weten (II, 17).

Hij legt de armen kruiselings over de borst en wenkt met de handen. Iemand, die voornemens is op te houden met zijn slechte handelingen, doch er zich toch weer heen wendt (II, 234).

O. Bijv. een opiumschuiver wil ophouden te schuiven, doch hij ziet anderen daarmede bezig en begint dan weer.

Hij doet op den buik, hij doet op den rug liggen. Menschen, die twee malen bésan's van elkander worden; ten eerste door hun dochter, ten tweede door hun zoon (II, 420).

Hij doet zijn gevoeg niet. Een zwak en krachteloos man (III, 31—41).

O. Er worden vier, alle gemeene, woorden genoemd voor dezelfde zaak in deze vier spreekwoorden.

Hij doet een kleine boodschap en verschuilt zich achter een sådå. Iemand, die voornemens is met zijn slechte handelingen op te houden, maar dit op een ongeschikte wijs doet (I, 425).

O. Sådå is de steel of rib van een kokosblad. Dit spreekwoord wordt toegepast op opiumschuivers, die ophouden met schuiven, doch altijd nog gaarne met opiumschuivers omgaan.

Hij gaat zitten op een uitgespreide mat. Iemand, die woont op een allezins geschikte plaats, waar geen moeijelijkheden worden ondervonden; ook, iemand, die in een ambt opvolgt zonder de minste verandering (I, 417).

Hij is met de voeten in een kuil geraakt. Iemand, die iets verhaalt aan dengeen, die het reeds wist; ook, iemand, die betrapt wordt op zijn woorden (I, 162).

Hij schopt hem met de hielen, terwijl hij met hem bevriend was. Iemand, die eerst een ander helpt en later zijn vijand wordt (I, 181).

O. Bijv. Iemand hoort een ander kwaad spreken van een derde en doet met hem mee, doch later vertelt hij het aan dengeen, van wien kwaad is gesproken.

Hij dwaalt af van den weg en stoot de voeten aan een paal. Al wat verhindering en gevaar veroorzaakt (II, 215).

Hij stoot de voeten tegen een paal, of, tegen een mahédjan. Elke handeling, die verhinderd wordt door den dood van een lid der familie, of, door moeijelijkheden (III, 187 en 188).

O. Mahédjan is de naam van een grafteeken, bijv. van twee palen, die het graf van een man aanwijzen, als zij puntig, en van een vrouw, als zij stomp zijn.

Het waart rond. Iemand, uit wiens vreemde handelingen en ongewone manieren men kan opmaken, dat hij krankzinnig wordt (II, 351).

O. In dit spreekwoord wordt gesproken van het verstand.

Een verwaande, die niet gestut wordt, of, *die geen erfenis krijgt.* Een verwaand mensch, die zijn verlangen niet bereikt (III, 358, 359).

Een verwaande, die zich verstuikt heeft. Een verwaand mensch, die een ongeluk ondervindt (III, 360).

Hij danst op den rand van een afgrond. Aan dit spreekwoord worden drie beteekenissen toegekend: 1°. Iemand, die bewijst weldaden aan dengeen, die veraf woont. 2°. Iemand, die een gevaarlijk waagwerk onderneemt, en 3°. Iemand, die geeft iets, waardoor hij zich waarschijnlijk een ongeluk berokkent (I, 216).

Iemand, die op zijn gemak leeft, zoekt beschermelingen. Iemand, die zich lekker gevoelt, zoekt groote moeijelijkheden (I, 260).

Hij heeft medelijden en eindelijk sterft hij. Iemand, die weldoet aan een ander, voor wie uit die weldaad een ongeluk voortvloeit; ook, iemand, die zich vergist in zijn medelijden (I, 249).

Hij zwemt en sterft aan den oever; of, *hij zwemt in 't midden, doch sterft aan den oever.* Al wat verrigt, maar niet afgedaan werd (I, 420; II, 422).

Hij zwemt in de wolken. Iemand, die ongemerkt het gebied van den vijand kan betreden; ook, iets volvoeren kan met fijne, onmerkbare streken (I, 421).

Hij koopt ziekte op, of, *neemt voorschot op ziekte, en bespoedigt den dood.* Iemand, die zich in het verderf of ongeluk stort (I, 228, 230; II, 430).

Een doode, die niet bedekt is met aarde. Een arm en ellendig man (II, 250).

Een doode, die herleeft. Een arm man, die ten laatste vermogen krijgt (II, 251).

DE BEVELHEBBER EENER RETOURVLOOT.

Wanneer de Retourvloot te Batavia gereed gemaakt werd om naar het vaderland te vertrekken, werd daarover een hoofd gesteld, die naarmate van den rang door hem bekleed, den titel droeg van Admiraal of Commandeur, de daarop volgende kreeg dien van Vice-Admiraal of Vice-Commandeur en Schout-bij-Nacht.

Aan den Admiraal of Commandeur werd eene instructie ter hand gesteld, waarna hij zich had te gedragen: onder de verschillende bepalingen daarin voorkomende, behoorden de volgende:

1. Na de gedane monstering door den Waterfiscaal, zoo spoedig mogelijk te trachten buiten Straat Sunda te komen.

De monstering geschiedde om te zien of er onder de equipagiën der verschillende schepen, zich personen onthielden die niet geregtigd waren naar het vaderland terug te keeren; zoo mede na te gaan of de verschillende bepalingen ten opzigte der vertrekkende schepen in allen deele waren nagekomen.

2. Het maken van een seinbrief; waartoe behoorde:

a. het verdeelen der vloot in drie eskaders,

b. het bepalen en regelen der koers,

c. de order waarin de vloot zoude zeilen,

d. order op het voeren der vuren bij nacht enz.

3. Buiten het Prinsen eiland en in volle zee gekomen, bij elkander trachten te blijven en zoo spoedig doenlijk de Kaap te bereiken.

4. Altijd op hoede en slagvaardig te zijn, al was men met de verschillende Europesche natiën in vrede.

5. Schepen die de Kaap noch de Saldan -basi [illegible] nden bezei-

len, en de Staat in vrede met de Engelschen zijnde, mogten St. Helena aandoen.

6. Gebruik maken van de instructie op het aandoen van de Kaap of Saldanha-baai.

7. Tot op eene zekere tijd aan de Kaap op de Ceilonsche schepen wachten.

8. Bij vertrek van de Kaap en zoo er schepen van de vloot waren afgedwaald, het eiland St. Helena bij dag aan te loopen om te zien of die daar ten anker lagen.

9. Buiten Ierland en Schotland om te loopen.

10. Te overleggen of tusschen Fairhill en Hitland of tusschen Hitland en de eilanden van Fero doorgeloopen zoude worden.

11. Wanneer de vloot door het kanaal liep, alsdan de vlaggen innemen en alleen een wimpel van de toppen te voeren, om alle moeite met de Engelschen voor te komen.

12. Bij het ontmoeten van de op de vloot kruisende oorlogschepen, te observeren wat ten dien aanzien bepaald was [1].

13. Hoedanig de Breede Raad zamengesteld was; goede order en tucht in acht te nemen en regt en justitie te doen nakomen enz.

Wanneer het oogenblik van vertrek gekomen was, werd hem doorgaans uitgeleide gedaan door eenige leden der Hooge Regering, die hem aan boord van het vlaggeschip aan de equipage voorstelden, en hem zijne commissie overhandigden. Bij aankomst in een van de vaderlandsche havens begaf zich de Admiraal naar Amsterdam — soms werd hij met het compagnies jacht afgehaald — en deed in de vergadering van Bewindhebberen verslag van zijne reize, waarna hij bedankt werd, en hem ter gedachtenis eene vereering gedaan, bestaande in een gouden keten en medaille ter waarde van 500 tot 1000 gulden, naar den rang dien hij bekleed had. Was de Admiraal een oud-Gouverneur-Generaal, zoo als onder anderen Johan van Hoorn, die in het jaar 1710, de retourvloot kommandeerde, dan was de waarde dier keten en medaille hooger, namelijk vijftien honderd gulden. Maar niet alleen moest door den Bevelhebber der retourvloot verslag van zijne reize in de vergade-

[1] Zie Par iculiere seinen, bepaald door den Kapitein Nicolaas Cau, bij het kruisen op de Oost-Indische Retourschepen in 1724. Verhandelingen en berigten trekkelijk het Zeewezen, door J. Swart, 1856, N°. 4, 2e Afd.

ring der Zeventienen worden gedaan, ook in de vergadering van Hunne Hoog Mogenden werd dit vereischt.

Dit geschiedde op de volgende wijze; er werd eene Commissie zamengesteld uit eenige Bewindhebberen en de twee Advocaten der Compagnie, om den Bevelhebber aan H. H. M. voor te stellen.

Deze Commissie begaf zich tot dat einde naar 's Hage; den volgenden dag na hunne aankomst bragt de President en de oudste Advocaat eene visite aan den President van H. H. M. zoomede aan den Griffier; deze bragten het verlangen der Commissie in de vergadering, wanneer doorgaans den volgenden dag voor de receptie werd bepaald.

'S anderen daags 's morgens tegen elf ure, begaf zich de Commissie in drie rijtuigen gezeten naar de vergadering.

In het eerste rijtuig namen plaats, twee Bewindhebberen en de eerste Advocaat.

In het tweede twee Bewindhebberen.

In het derde twee Bewindhebberen en de Bevelhebber der retourvloot.

De Commissie werd gebragt in de Trèves kamer en vervolgens in de vergaderzaal van H. H. M. waar ieder op de voor hem bestemde stoel plaats nam, met uitzondering van den Bevelhebber, die naast den jongsten Advocaat bleef staan. De eerste Advocaat deed zittende de aanspraak, waarbij in de Introductie gezegd werd, dat, vermits het rapport van den Bevelhebber, hetgeen hij de eer had aan H. H. M. aan te bieden, slechts behelsde zaken, die op de reis waren voorgevallen, hij Advocaat aan H. H. M. zal onder het oog brengen een kort detail van de Indische zaken en den toestand der verschillende kantoren; waarmede hij dan van Amboina af tot Batavia ingesloten, en in die orde als bij het Haagsch verbaal bepaald werd dat rapport deed hetgeen doorgaans een half uur duurde.

Daarna reed men in dezelfde orde weder naar het Logement,[1] waar 's middags een maaltijd werd gehouden van circa twintig personen. De Toasten werden daarbij niet vergeten, zoo als:

---

[1] Dit Logement bij Resolutie van de Bewindhebb. in hunne vergadering van den 7den Maart 1690, aangekocht van Mevrouw Van Beuningen, voor de somma van *f* 26,000, was gelegen tegen over de Koekamp. Navorscher VI. bl. 336.

Het welvaren van de Republiek.
H. H. Mog. de gevers van het octroy.
Orange &. &. &.

Den Bevelhebber werd een groote pokaal met wijn gepresenteerd; de President feliciteerde hem met een klein pokaaltje, met het behouden overbrengen van de retourvloot, en werd hij voor zijne diensten des wegens aan de Comp^e^. betoond, bedankt.

Wanneer alle de gasten dit mede hadden gedaan, dan stond hij op, bedankte voor de hem aangedane eer en dronk op het welvaren van de Comp^e^. den grooten beker uit.

Het zal ongetwijfeld de belangstelling van velen opwekken om, door een voorbeeld uit de geschiedenis, kennis te nemen van de ceremoniën, bij deze gelegenheid geobserveerd, en van zulk een kort détail van de Indische zaken en van den toestand der verschillende kantoren. Een geschikt voorbeeld scheen dat van den Commandeur der Retourvloot, den Heer Roelof Blok, die van 1756 tot 1760 de waardigheid van Gouverneur en Direkteur ter Zuid-Kust van Celebes bekleedde [1]; hetgeen daarom hier volgt:

DE COMMANDEUR DER RETOURVLOOT AAN HUNNE HOOG MOGENDE GEPRESENTEERD DEN 20STEN APRIL 1763.

Den 18den April 1763. Maandag avond in 's Hage gearriveerd zijnde, zoo zijn dingsdag morgen de Heeren De Wilhem en Van Ouwerkerk benevens den Advocaat Van Son, ten 10 uren gereden naar den Heer Griffier Fagel, en vervolgens naar het huis van den Heer President van Hunne Hoog Mogende — den Heer Bergsma — om aldaar kennis te geven van derzelver arrivement en het oogmerk waartoe; 's middags door den Heer President laten weten, dat H. H. Mog. op morgen ten 11½ uren de Commissie zoude verwagten.

Den 20sten April 1763, den Commandeur gepresenteerd.

[1] Roelof Blok is ook vermaard geworden door zijn beknopte geschiedenis van het Makassaarsche Celebes en onderhoorigheden, welke is opgenomen in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, jaarg. 1848, eerste deel, bladz. 3—77. Hij kwam in 1746 in Indie als Kapitein ter zee, met het schip de Waakzaamheid, voor de Kamer Enkhuizen, waar hij ook geboren werd.

INTRODUCTIE.

De jongste retourvloot der Oost-Indische Maatschappij, behouden in de havenen dezer landen gearriveerd zijnde, nemen Bewindhebberen de vrijmoedigheid, van aan H. H. Mog. te presenteren den Oud-Gouverneur van Macassar, Roelof Blok, onder wiens Commando en vlag gemelde vloot dat gelukkig retour heeft mogen erlangen.

Bewindhebberen H. Mog. Heeren doen zulks met te meer vrijmoedigheid, omdat zij in den persoon van dezen Commandeur, aan Uw Hoog Mog. voordragen mogen *één van Comp^e^. gewezen dienaren, die gedurende een lange reeks van jaren, in verscheidene opdragten en emploijen, aan de Maatschappij bewezen hebbende groote en menigvuldige diensten, is gerepatrieert met dat honorabele getuigenis van Generaal en Raden, van allezins waardig te wezen, gelouangeert en andere ten voorbeelde van een trouwhartige beijvering in 's Comp^e^. dienst voorgesteld te worden.*

Generaal en Raden meenende dat dit loffelijk getuigenis alleen niet voldoende was, maar dat — om hunne eigen woorden te gebruiken — *'smans brave hoedanigheden en de aan de Compagnie bewezene diensten, een gedistingueerder blijk van hun genoegen meriteerde, hebben aan het opgedragene commando gehegt die rang, qualiteit en dat honneur als een Lid van de Hooge Tafel alleen bij zijn retour gegeven wordt; en vertrouwen dat Bewindhebberen die gemaakte schikkingen om geallegeerde redenen wel zouden gelieven te agreëren.*

Gelijk Bewindhebberen die schikkingen niet alleen hebben geagreërt, maar van Hare zijde medegetoond, hoe aangenaam het hun is, gelegenheid te mogen hebben om de trouwen dienst Harer dienaren te mogen erkennen; daar de Comp^e^. echter klagende blijft, dat de zucht voor vaderland en vrienden Haar heeft ontrukt, een dienaar van wiens getrouwheid zij nog veele vruchten zoude kunnen hebben percepieren.

Dit vooraf gepermitteerd zijnde omtrend de persoon zelve, die eerbiedig verzoekt zich te mogen refereren aan zijn rapport inscriptis wegens het voorgevallene op de reis, zoo voegen Bewindhebberen hierbij dat de vloot, die in den jare 1762 is geretourneert, bestaan heeft in een aantal van vijf en twintig schepen, had aangebragt een inkoopsbedragen van meer dan *drie en tachtig* tonnen gouds.

En geconsidereert dat uw H. Mog. deze gunstige audiëntie aan Bewindhebberen wel hebben gelieven te permitteren, om te erlangen een beknopt tafereel van de toestand der Indische zaken, zoo zij het Bewindhebberen gepermitteert kortelijk onder het oog van Uw Hoog Mogende te brengen, dat

1. *Amboina* heeft uitgeleverd een nagelgewas zonder voorbeeld, als bestaan hebbende in meer dan twee millioenen ponden. De ondervinding geleert hebbende, dat de overmatige gewasschen doorgaans van een zeer gering gevolgd worden, zoo gaat de calculative bepoting voor de volgende inzaam niet verder dan tot 52650 ponden. Hoezeer de nagelboomen bij continuatie gehouden worden, op een aantal van bijna zes maal honderd duizend stuks. Welkers getal noodzakelijk is, omdat de nagelcultuur in Ambon alleen werd aangekweekt, met extirpatie van dien alom in de Molukken, alwaar Compagnies Etablissementen jaarlijks zware kosten na zich slepen, gelijk dit Gouvernement daarvan getuigenis draagt ter montant van bijna twee ton jaarlijks.

2. *Banda*. Heeft uitgeleverd 445685 ponden notenmuscaten en 1300 sokkels foelij, en heeft meer lasten dan winsten gehad 157000 gulden.

3. *Ternate*. De regte teelplaats voor de Oostersche specerijen, verschaft de meeste zorg dat dezelve hier uitgevoerd worden, waarvoor de Maatschappij aan de Vorsten des Lands jaarlijks 35000 gulden betaald voor recognitie penningen.

De extirpatie was hier naar genoegen verrigt, en was hier aan stofgoud ingezameld 197 mark.

4. *Makasser* niet ten onregte genoemd de sleutel van de Oostersche provinciën, is in comparatie van vroegere dagen van zeer favorabelen aanschouw, want daar dit gouvernement een halve eeuw lang is geweest een jaarlijksche lastpost van bijna 150,000 gulden, is hetzelve onder de bestiering en directie van den Gouverneur Blok, gebragt tot een lastpost van onder de 40,000 gulden, op welken voet de tegenwoordigen Gouverneur Sinkelaar alle zijne vermogens aanwend, hetzelve te behouden.

De vertieningen waren in de Zuider en Noorder provinciën vrij favorabel uitgevallen, en worden de Gouverneurs zoo veel mogelijk daartoe gehouden, dat zij die vertieningen in persoon bijwoonen, tot voorkoming van knevelarijen waaraan de Inlander anderzins veel bloot gesteld is.

De indigo- en pepercultuur wil door de gansche Molukkes

niet voortgroeijen, als waartoe het klimaat en de grond niet gedisponeerd schijnen, wordende de vorsten en de landman anderzins door alle engagable middelen daartoe geëngageerd.

5. *Banjermassing*, op het diamantrijke Borneo gelegen, is ten dien opzigte zeer schraal voor de Maatschappij; hoezeer de Residenten die voor zich zelve genoegzaam weten te bekomen.

De Maatschappij is overgegaan, om derzelver overvoer naar Nederland aan hare dienaren te permitteren, onder betaling van één percent recognitie of vrachtpenningen.

De Maatschappij heeft geen het minste effect van die permissie en blijft bij continuatie destituut van de gerequireerde soorten, quantiteiten en qualiteiten; het zij dat men penetreert dat de overvoer, de overvoerders tot schande zoude moeten verstrekken en men verbergen wil zijn wettig verkregen rijkdom of eerlooze Hoofden bezit.

De peper inzaam moet dan alhier wezen het groote doelwit en dezelve heeft jongst bestaan in een millioen ponden.

6. *Timor*. Aldaar regeert een groote zucht onder de bedienden, om voor Compagnies rekening, zekere goudgravinge te entameren, zoo als men daarmede ook een aanvang had gemaakt. Doch de ondervinding geleerd hebbende, wat een aanklevende kracht het Indische goud bij zoodanig graven heeft, en hoe weinig daarvan aan de Maatschappij komt, zoo heeft men dat werk gestuit en op zekere conditien voor den Inlander gelaten, die daarvan echter niet meer dan 7⅜ mark hebben gefourneerd.

De Maatschappij zoude te vergeefsch haar bestaan in goudrijke mijnen of rivieren zoeken, haar wezenlijk bestaan berust alleen op wel beraisonneerde en dies conform voldane eischen, zoo van Indische produkten als Europesche waren die naar Indië jaarlijks verzonden worden.

7. *Palembang*, al waar den vorst bij continuatie zeer insteerd op de verstrekking van kruid en lood, voldoet niet aan zijne contracten.

Een millioen pond peper.

Vier millioen pond tin.

Hoe zeer de contracten van een gelijkstandige quantiteit spreken en de Maatschappij met het tin als overkropt raakt en naauwelijks uitweg weet; hoezeer China tot de verglazing van het porcelein en tot hunne afgodendienst, de Maatschappij van een ruime quantiteit ontlast.

8. *Jambij*, tegenwoordig van te weinig consideratie; de Vorst zeer kregelig, de peper inzaam tot niet geloopen.

9. *Siam*, alwaar nog onlangs Compagnies bediendens ten meesten deele zijn gemassacreerd en de goederen gespolieerd, staat finaal geabandonneerd te worden.

10. *Japan*. Alwaar de Compagnie gezeten is op het eiland Decima, leverd geen onvoordeeligen handel uit, echter bepaald; wijl de Japander niet meer dan twee schepen jaarlijks ten handel admitteerd, waarmede weder naar Batavia zijn overgemaakt de ordinaire 11,000 kistjes Japans staafkoper, dat in India groote winsten afwerpt.

11. *China*. Welkers vaart en handel nu direct van hier gedreven werd, is op zeer goeden en voordeeligen voet; hoezeer de vaart over Batavia almede hare voorstanders vindt, en nog telkens door Gouverneur en Raden als proferabelder werd voorgesteld, daar men het hier in een ander daglicht beschouwd.

11. *Malakka*. Alwaar de rust zeer zelden van langen duur is, heeft eindelijk dien blijden dag zien verschijnen, dat eene Radja Mohamet — die sedert eenigen tijd veel spels had berokkend — is uitgeroeid en van hem veroverd zijn 103 stukken kanon; een overwinning die niet zonder bloedstorting en tegenstand is verworven, en waarin Compagnies bodem Pasgeld met 109 schoten is doornageld geworden.

Na het houden van een plegtigen dank- en bededag over deze heerlijke overwinning en daaruit herborene rust, is dit conquest immediatelijk van beter aanschouw geworden en de lasten merkelijk verminderd.

12. *Sumatra's Westkust*. Weleer niet onvoordeelig is thans als een kanker in de boezem der Compagnie aan te merken, doch echter om dergevolgen wille niet te abandonneren.

Het goud, kampher en benzoï is kwalijk meer te erlangen.

De districten van Natal en Tappianoelij, worden de Compagnie misgunt en men tracht die twee plaatsen de Comp^e^. te ontrukken, dezelve hebben van langen tijd behoord onder de Maatschappij, doch eenige weinige jaren geleden geinvadeerd en door overmagt de Compagnie onthouden, niet tegenstaande hare gedane representatiën en remonstrantiën.

Doch in Februarij 1760, zijn die twee plaatsen door het regt des oorlogs den possesseur ontrukt en door den overwinnaar overgegeven aan de wettige regenten van het land, die dezelve

weder hebben opgedragen aan de Nederlandsche Maatschappij als aan haren ouden schuts- en schermheer.

Op beide die plaatsen heeft de Nederlandsche Maatschappij eenige weinige militairen, van welkers noodlot zoo mede van den ganschen toestand van zaken alhier, men nadere informatiën uit India te gemoet ziet, met het schip de Imagonda, dat van Batavia in Texel is aangeland.

14. *Bengalen*. Tegenwoordig niet zonder aandoening te noemen, verslind schatten zonder vrugt, zoogenaamde liberale giften van 7 à 8 ton, de Maatschappij met de degen op de borst afgeperst, strekken daarvan ten voorbeeld. De lasten van een jaar geklommen zijnde tot boven de 18 ton, zijn niet te vinden uit den verkoop der Bengaalsche produkten, vooral wijl de Compagnie thans qualijk twee scheepladingen kan bekomen, daar zij er aan 4 à 5 gewend is, om de lasten goed te maken. Met den inzaam van lijnwaden, salpeter, amphioen, gaat het van kwaad tot erger en kan de Maatschappij het op dien voet bij continuatie in Bengalen niet houden, te meer daar haar de handen gebonden worden, om den stoutmoedigen Inlander te beteugelen, waarvan geen ander effect kan wezen, als dat de eene Compagnie voor en de andere na uit Bengalen staat verdreven te worden.

15. *Chormandel* om zijn lijnwaden bekend en beroemd, heeft een vrij favorabele inzaam van 300 pakken uitgeleverd. De inkoop van de produkten des lands heeft bedragen meer dan 15 ton gouds, die zoo hier te lande als in Indië voldoende winsten hebben afgeworpen.

16. *Ceilon*. Dat dierbaar kleinood van Compagnies bezittingen, daar de Compe. zich door haar eertijds gedugte wapenen, den eigendom der stranden heeft geacquireerd, blijft bij continuatie zeer geallarmeerd en verkeert in facticuse omstandigheden, zoo onder violente opstand onder de Candianen, als om den oorlog met den magtigen Keizer van Candia, welk een en ander waarschijnlijk lang gedempt zou wezen, zoo niet gedurige oprokkeningen en onderstand de muitelingen kwamen te stijven. Oprokkingen en onderstand, die te minder dragelijk zijn, omdat dezelve volgen op meenigvuldige geriefelijkheden Compagnies-wegen bewezen aan talrijke vloten, die zoo van den een als van den ander te Triconomale maanden lang hebben vertoefd, en vandaar middel hebben weten te vinden om den Keizer op te rokkenen tegen de Nederlandsche Maatschappij,

onder representatie dat de zoogenaamde strandbewoners wel te verdrijven zouden wezen.

Het is ook in zoo verre de Candianen gelukt, dat zij zich van een zeeplaats Mature hebben meester gemaakt, doch daaruit verdreven zijnde, zoo heeft men van haar veroverd 15 stukken geschut, waaronder een Engelsche twaalfponder.

In deze onlusten is de inzaam der produkten vrij favorabel, en zijn nog onlangs vier schepen van daar geretourneerd met meer dan dertien tonnen gouds inkoops. Het goed beleid en de ervarenheid van den tegenwoordigen Ceilonschen Gouverneur Van Ek, geeft hoop dat de rust spoedig zal geboren worden; hij treed in de voeten van zijn voorganger Schreuder en heeft met zich van Chormandel gevoerd meer dan 1000 Sipay's of Inlandsche soldaten, van welke men echter zoo veel dienst niet heeft als van Europesche manschap.

Het is als een zeer zware slag aan te merken, dat het van Batavia herwaards geschikte renfort voor het grootste gedeelte haar graf heeft gevonden in de Ceylonsche baren en dat wel door een orkaan, die in Maart 1762 alhier heeft gewoed en drie à vier schepen van de Compe. heeft verslonden, tot welkers remplacement, voornamelijk van verlorene manschap, de noodige mesures zijn genomen.

17. *Malabaar.* Heeft 1.700.000 pond peper geleverd, de Koning van Travancore blijft bij continuatie zeer gedugt, niet alleen onder de Inlandsche Vorsten, maar hij maakt zich zelven redoutabel bij de Compe.

18. *Souratte.* Is den handel vrij wel geslaagd, als afgeworpen hebbende bijna 6 ton aan winst; de Bond- en geloofsgenooten zijn hier vrij wel.

19. *Kareck.* Een eiland in de Persische golf is thans het eenigste etablissement van dien aard, nog onlangs (is) daarvan een ophef gemaakt, even als of alle de Nederlandsche fabriecken kwalijk in staat zouden wezen om genoegzame manufacturen, speciaal die van lakenen te kunnen aanmaken. Doch die groote ophef is in ijdele rook verdreven, en staat het werk hier gedisponneerd om dit etablissement geheel en al te quitteeren, hoezeer aldaar een fort Mosselstein is geïnstitueerd, dat meer dan *ƒ* 100,000 heeft gekost.

20. *Batavia* en de onderhoorige kantoren.

Java's Oostkust, thans in volle rust, mild in produkten; 15 millioen ponden rijst.

Cheribon ingezameld 15maal honderd duizend ponden koffijboonen en de andere produkten van suiker, peper, curcuma, indigo en katoenen garens, mede voldoende.

Een gezegend land, zoo als speciaal de van daar retournerende Residenten getuigen, die bovendien van dien zegen zulke zichtbare blijken geven, dat het een ieder doet watertanden, om voor een korten tijd dat residentschap te bekleeden. Men is bij de Comp^{e}. bedagt op middelen om de intrinsicque gesteldheid van de huishouding aldaar na te gaan, en de Comp^{e}. mededeelgenoot te maken van dien milden zegen.

Bantam in twaalf maanden meer dan twee millioen ponden peper uitgeleverd.

Te *Batavia* is het eenige tijd zorgelijk gesteld geweest, zoo door bedreiging als door dadelijkheden, schending van Comp^{e}. vlag, aanranding harer bodems en wat dies meer (zij). De zorgelijke omstandigheden hebben den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal van den Parra doen aarzelen, alvorens hij het Generalaat heeft aanvaard, doch zich tot dies acceptatie verpligt oordeelende, zoo is hij daarin geconfirmeerd; zoo als mede Mr. Librecht Horeman in het zwaarwigtig ambt van Directeur-Generaal, en is wijders de noodige voorziening zoo omtrent de Hooge Regering als Raad van Justitie gedaan.

21. De *Kaap* heeft sedert eenigen tijd verstrekt voor vreemde schepen voor een magazijn van geriefelijkheden, aan alle natiën bewezen, daar zij zelfs zeevarend volk hebben erlangd, om hunne schepen door zee te brengen.

De produkten des lands zijn daardoor zeer in prijs gesteigerd, waarin de Comp^{e}. mede heeft moeten dragen, en dus ter harer kosten medehelpen contribueren tot florisance van de Colonie.

Compagnies Etablissementen dus kortelijk doorloopen zijnde, bevinden zich de zaken hier te lande genoegzaam in dezelfde termen, als die bij het laatste gedane rapport zijn voorgesteld.

Sedert geëntameerd zijnde de onderhandelingen te Londen, is aan het oogmerk van deze commissie tot nog toe in geenderlei opzigten voldaan. Op geen één punt heeft de Maatschappij genoegen kunnen bekomen en het 4e punt, sprekende van de voorziening voor het toekomende, is nog onaangeroerd. Ondertusschen levert het verblijf van commissarissen te Londen, een zeer merkelijk bezwaar uit voor Comp^{e}.-kas en is thans zeer noodeloos, ja! in die termen dat met permissie van Uwe Hoog-Mogenden, de tehuiskomst het raadzaamste was.

EXTRACT UIT 'T REGISTER DER RESOLUTIËN VAN DE HOG. MOG. HEEREN STATEN-GENERAAL DER VEREENIGDE NEDERLANDEN.

Mercuri, den 20sten April 1763.

De Gecommitteerdens van de Bewindhebberen van de Generale Geoctroyeerde Oost-Indische Compe. dezer landen, met de Advocaat van dezelve Compe., Mr. Augustinus van Son, ter vergadering gecompareert zijnde, hebben aan Haar Hoog-Mog. gepresenteert den Persoon van Roelof Blok, als Commandeur van de Retourvloot van Batavia, vertrokken den laasten October 1761 [1] en den 2den Junij 1762 hier te lande gearriveerd; dewelke rapport heeft gedaan van hetgeen op de reijse van gemelde Retourvloot is voorgevallen en heeft daarnevens overgeleverd zijn schriftelijk Rapport. Vervolgens heeft den Advocaat van Son aan Haar Hoog-Mogende ook een omstandig verhaal gedaan van den toestand van zaken in Indiën, waarop gedelibereerd zijnde, is goedgevonden en verstaan, dat het voorsz. schriftelijk Rapport van den gemelden Commandeur ter griffie zal worden gedeponeerd om te zijner tijd te dienen, zulks en daar het behoord.

(*get.*) J. BERGSMA.

Accordeert met het voorsz. dagregister.

(*get.*) H. FAGEL.

---

[1] 2 November 1761.

OPGAVE VAN ALLE DIENSTEN, DIE VAN RIJKSWEGE VERRIGT WERDEN IN HET REGENTSCHAP BANGIL, VAN 1825 TOT 1843.

Reeds langen tijd geleden, ik weet niet meer door wien, werd mij de hieronder volgende opgave ter hand gesteld. De oorspronkelijke tekst in het Javaansch, met daarnevens gevoegde vertaling in het laag Maleisch, zal, zoo ik hoop, spoedig in het licht kunnen komen: hier volgt hij vertaald en tot de hoofdzaken verkort.

N°. 1. Tegen de maand November wordt het bevel (parentah) gegeven, om de waterleidingen en alle verdere benoodigdheden voor den rijstbouw te herstellen en gereed te maken. Zoodra de regen begint te vallen, wordt het water over de sawahs gelaten.

N°. 2. Daarna wordt het bevel gegeven om rijst te zaaijen [1] en de zaaibedden (lalahan) gereed te maken. De grond wordt geploegd en geëgd en behoorlijk in orde gebragt. Als de plantjes vijftig of zestig dagen oud zijn, worden zij uit den grond genomen en overgeplant: vier maanden daarna kan de rijst gesneden worden.

N°. 3. Dan wordt ook het bevel (parentah) gegeven, om tweede gewassen (pålå widjå), djagoeng en dergelijke, te planten. Na derdehalve of drie maanden kunnen de vruchten geplukt worden.

N°. 4. Bij het begin van den rijstoogst, in de maand Mei

---

[1] Het zaaijen van de rijst geschiedt op tweederlei wijs, namel. de rijst in de aren (*oerit*) en de rijst van de aren ontdaan (*sĕbar*). Hier wordt *oerit* gebruikt.

Uit dit geavanceerde op verscheiden respecten blijkt, hoe zorgelijk de zaken in India, hoe onvoordeelig elders staan.

Slot. Bewindhebberen vinden zich dus te meer verpligt om met allen nadruk — edoch verschuldigde eerbiedigheid — te imploreren het appui en de magtigen arm van Uwe Hoog-Mogenden, en een Maatschappij moge worden gemaintineerd en des mogelijk staande gehouden, wiens val, ja reeds verval voor zoo nadeelig gehouden moet worden.

Wensch. Bewindhebberen besluiten dit hun Rapport met een wensch en bede tot God, dat alle de deliberatiën en besluiten van Uwe Hoog-Mogenden, zoo over het algemeen welzijn, als over de Maatschappij, met een gewenscht einde moge worden bekroond en dat Zijn dierbare gunst (van) Uwe Hoog-Mogende Illustre persoonen, derzelver famillie en regering moge afweren al wat aan derzelver genoegen en geluk hinderlijk en aan het algemeen belang eenigzins nadeelig zoude kunnen zijn.

Na het eindigen van dezen wensch, reed de Commissie in dezelfde order zooals zij naar de vergadering was gereden, naar het Logement terug, waar des middags een maaltijd plaats had, waaraan de volgende personen deel namen, als:

de Heeren de Wilhem } Bewindhebberen Kamer Amsterdam.
„ „ Buys }
„ „ Ouwerkerk „ „ Zeeland.
„ „ van Berkel „ „ Delft.
„ „ Schagen, „ „ Hoorn.
„ „ Van Son, 1e Advocaat der Compe.
„ „ Blok, Commandeur (eigenlijk Admiraal).
„ „ Bergsma, President van H. H. M.
„ „ L. de Kempenaar.
„ „ Kempenaar, Griffier.
„ „ Van Brakel, uit H. H. M.
„ „ Van Brienen, Gecommitteerde Raad.
„ „ Abbekerk Crab.
„ „ De la Court.
„ „ Van Swinden, 2e Advocaat der Compe.
„ „ Verbruggen, uit de Geschutgieterij.
„ „ Commissaris Bosch en de zoon van den Bewindhebber Schagen.

Voorts waren nog genoodigd, doch niet verschenen de Heeren:

de Raadpensionaris	Stein.
„ Griffier	Fagel.
„ Essayeur	Emants (als vriend van Blok).
„ Advocaat	Brouwer.
	Rijgerbosch.
	van der Streng.
„ Procureur	van Mezel.
„ Agent	Horeman.
„ Bewindhebber	Vaillant.
Uit H. H. Mog.	Woestman.
„ Agent	Bymont.
„ Raadsheer	Meerens, en

den gewezen Bewindh. Boetselaar.

De gezondheden bij deze gelegenheid gedronken — ieder zijn regterhand om — waren de volgende:

De Dames.
De Inclinatiën.
De Familiën en wat dies meer.
Hun Hoog-Mogenden.
Het welvaren van deze Provinciën.
Zijne Hoogheid.
Het Vorstelijk Huis.
Alle welmeenenden.
De ware Patriotten.
Bestendige Vrede.
Het welvaren van de Oost-Indische Comp^e^.
De gezamelijke Heeren Bewindhebberen.
De Harmonie tusschen de Provinciën.
De Hooge Indische Regering.

De Commandeur { Filiciteren.
Bedanken.
Genoegen in zijn verderen tijd hier te lande. }

Alle zeilende, drijvende en leggende kielen.
De Nobele Zeevaart.
De Praktijk.
De Commercie.
De Buitenplaatsen.

of Junij, wordt het bevel (parentah) gegeven tot den aanplant van suikerriet. De rijststengels worden afgesneden en vervolgens verbrand, waarna de grond vier of vijf dagen onder water wordt gezet. Nadat het water weder is weggeloopen, wordt de grond eenige malen geploegd en in alle opzigten voor de rietteelt gereed gemaakt; tien maanden, nadat het riet geplant is, kan het gesneden worden.

N°. 5. Er wordt bevel (parentah) gegeven tot het planten van tuinkoffij. De zaaibedden daarvoor worden een paar malen geploegd, van onkruid gezuiverd en van al het noodige voorzien. Als de plantjes één voet hoog zijn, worden zij, met de aarde om den wortel, uit den grond genomen en op acht voet afstands van elkander geplant en worden er dadap-stekken op een afstand van zestien voeten van elkander geplaatst. Drie of vier jaren later begint de koffij eenige vruchten te geven.

N°. 6. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om hegkoffij en boschkoffij te planten. Op de plaats van aanplant wordt niet geploegd en er worden geen dadap-stekken geplaatst; de grond wordt maar schoon gemaakt en van jarig hout voorzien. Als de koffijplantjes één of twee voet hoog zijn, worden zij op acht voet van elkander geplant; na vier of vijf jaren beginnen zij eenige vruchten te geven. Van 1833 af wordt de koffij in de Gouvernements-pakhuizen geleverd.

N°. 7. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om te planten klappers, pinang, bamboe en toeri's.

N°. 8. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om langs den weg plantjes, met de aarde er om, in den grond te zetten en de dooden met levenden te verwisselen.

N°. 9. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om nieuwe dammen te maken en de ouden schoon te houden.

N°. 10. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om boejoek [1] of nipah te planten en de ouden schoon te houden.

N°. 11. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om djati te planten. De zaaibedden daarvoor worden geploegd. Als de djati-plantjes anderhalf of twee voet hoog zijn, worden zij op drie ellen afstands van elkander overgeplant. In 1840 is men daarmede begonnen.

N°. 12. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om den gebang te planten. De daarvoor bestemde zaaibedden worden beploegd

[1] Boejoek is de naam van het riet, waaraan de nipah-bladeren groeijen.

en de plantjes op drie voet of elf palmen van elkander in den grond gestoken. De aanplant is begonnen in 1841.

N°. 13. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om alle groote en kleine wegen in de kampoengs of dèsa's schoon te houden.

N°. 14. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om steenen waterleidingen te maken en om de beschadigde bruggen te herstellen.

N°. 15. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om wachthuisjes met steenen daken te maken en om wachthuisjes in de kampoengs of dèsa's te maken. De wachthuisjes langs de groote wegen moeten dag en nacht bewaakt worden door vier man.

N°. 16. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om patroeljes elken nacht te doen gaan op den grooten weg en in de kampoengs of dessa's.

N°. 17. Van vorderingen aangaande geldschulden, die vijftig gulden bedragen, wordt kennis genomen door het Regentschapsgeregt en daarop wordt beslist.

N°. 18. Bij niet-verschijning van den beklaagde, die tot drie maal toe is opgeroepen, wordt de zaak ten zijnen nadeele beslist.

N°. 19. In geval de beklaagde ontkent, en de eischer geen bewijzen, handteekening of getuigen, heeft; dan wijst het Regentschapsgeregt de vordering af.

N°. 20. In geval van echtbreuk, waarbij de man en de vrouw het misdrijf bekennen, beslist het Regentschapsgeregt, dat zij beiden zullen worden gegeeseld en, na het ondergaan van hun straf, worden vrijgelaten.

N°. 21. In geval van goederen, die menschen van kampoengs of dèsa's zijn kwijt geraakt, zooals karbouwen, koeijen, paarden, en zijn teruggevonden, worden deze goederen aan den eischer, die door getuigen zijn regt en bij geschrifte den datum bewijst, door het Regentschapsgeregt terug gegeven. De bezitter van die goederen, die bewijst, dat hij door koop of ruiling in het bezit daarvan is gekomen, wordt niet gevat.

N°. 22. Iemand, die door een kampak [1] wordt overvallen, moet, hetzij de misdadiger gevat is of niet, rapport doen aan den Resident.

N°. 23. Iemand, die overvallen wordt door een straatroover, moet, hetzij de misdadiger gevat wordt of niet, rapport doen aan den Resident.

---

[1] Kampak is een dief, die 's nachts inbreekt en steelt.

N°. 24. Degeen, die bij nacht een dief vat, moet rapport doen aan den Resident.

N°. 25. Degeen, die bij dag een dief vat, en die meester wordt dengeen, die hem met geweld iets afzet, moet daarvan rapport doen aan den Resident.

N°. 26. Bij verwonding, hetzij de dood er op volgt of niet, wordt rapport aan den Resident gedaan, als de misdadiger gevat is.

N°. 27. Van verwonding, ten gevolge van misdadige mishandeling, wordt rapport gedaan aan den Resident, hetzij de misdadiger gevat is of niet.

N°. 28. Iemand, die op zee is en door zeeroof wordt gekweld, moet rapport daarvan doen aan den Resident, hetzij de misdadiger gevat is of niet.

N°. 29. Degeen, die geen huis of huisgezin heeft, die zijn verpligte diensten niet kan verrigten, en die bovendien een slechten naam heeft, moet, indien niemand van de menschen uit de kampoeng of dèsa voor hem wil instaan, wegens zijn misdrijf van landlooperij gevat worden en daarvan worden rapport gedaan aan den Resident.

N°. 30. Menschen, die 's nachts zamenscholen zonder dat men weet wat zij willen doen, moeten gevat worden, omdat daaruit volgens de politie een kwaad bedrijf zou voortkomen: er wordt ook rapport van gedaan aan den Resident.

N°. 31. Menschen, die 's avonds na acht uur zonder fakkel of lantaarnlicht op weg zijn, moeten gevat worden: daarvan moet rapport worden gedaan aan den Resident.

N°. 32. Degeen, die in een kampoeng of dèsa van een ander distrikt of in eene andere stad komt, zonder pas uit zijn eigen stad bij zich te hebben, moet worden gevat en naar zijn plaats teruggezonden; er wordt rapport van gedaan aan den Resident.

N°. 33. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om niet toe te staan kaart of andere spellen te spelen in de kampoengs of dèsa's.

N°. 34. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om boschgronden, wildernissen of rotsen, waarheen water kan worden opgevoerd, tot sawah's te maken, ten einde de jaarlijksche oogsten te vermeerderen.

N°. 35. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om den dam in de groote rivier van het distrikt Bangil en van het distrikt

Gĕmpol in orde te houden, ten einde de vastheid van dien dam te verzekeren.

N°. 36. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om de menschen, die afgezonderd wonen en waarvoor de politie beducht is, bij elkander te doen wonen in Kradjan of op plaatsen, waar reeds veel menschen gevestigd zijn.

N°. 37. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om de Chinezen bij elkander te doen wonen in de Chinesche Kamp in Bangil en in het distrikt Gĕmpol.

N°. 38. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om wilde dieren, tijgers en wilde varkens te dooden, opdat niets de menschen, goederen en beplantingen schaden zal.

N°. 39. Er wordt bevel (parentah) gegeven, om de eekhoorns te dooden, ten einde de kokosnooten en andere vruchten goed te doen rijpen.

N°. 40. Omtrent dengeen, die door den bliksem is getroffen, wordt rapport aan den Resident gedaan.

N°. 41. Van degenen, die in het water zijn geraakt en gestorven, wordt rapport gedaan aan den Resident.

N°. 42. Van degenen, die verslonden zijn door tijgers of kaaimannen, wordt rapport gedaan aan den Resident.

Bangil, 2 November 1843.

S. K.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË.

UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

NIEUWE VOLGREEKS.

ZESDE DEEL.

4e STUK.

AMSTERDAM,
FREDERIK MULLER.
BATAVIA, G. KOLFF & Co.
1863.

INHOUD.

EEN VERZAMELING

VAN

JAVAANSCHE SPREEKWOORDEN

EN

SPREEKWOORDELIJKE UITDRUKKINGEN.

(*Vervolg van* blz. 201 *en slot.*)

VERSCHILLENDE ONDERWERPEN.

Er is geen water, dat naar boven stroomt. Brave ouders hebben brave kinderen (I, 20).

O. Gewoonlijk komen de kinderen met hun ouders overeen; indien dit niet het geval is, dan is het even vreemd, als wanneer water naar boven stroomt.

Een naald, die ondergaat in water. Iemand, die bekend wil worden met hetgeen zijn vijanden in het schild voeren, zendt daarheen een bode of vergezelt hem, doch zeer in het geheim (I, 30).

O. Het geheimzinnige is de aanleiding tot dit spreekwoord, omdat de bespieding zóó ongemerkt moet geschieden, als een naald, die in water is ondergegaan, niet wordt gemerkt.

Zout, in de zee geworpen; ook, *zout in de zee;* ook, *hij zout de zee.* Iemand, die geeft aan een rijk man, of die geeft zonder nuttig doel. Het laatste spreekwoord beteekent ook, iemand iets leeren, dat hij reeds kent (I, 44; II, 428).

Hij gelijkt op vuil, dat op het water drijft. Iemand, die zich op reis steeds bij een ander voegt (I, 81).

In het Javaansche woordenboek wordt aan dit spreekwoord bovendien de beteekenis gegeven van iemand, die zich aan zijn lot overlaat — heengaat waarheen hij door zijn hart gedreven wordt.

Hij haalt het kleed op en wordt nat. Elke zaak, die klein

was, maar ten laatste groot is geworden; ook, iemand heeft een werk, dat hij denkt zuinig te kunnen uitvoeren, maar dat ten laatste groote kosten veroorzaakt, zoodat hij wel talmt, maar toch verpligt is tot de uitvoering (I, 90).

Vermengd als water. Door elkander (I, 94).

O. Dit spreekwoord wordt gebruikt, wanneer menschen zaken koopen of uitkiezen, en alles zonder onderscheid, groot en klein, goed en slecht nemen.

Een beekje wordt een bergstroom. Een zaak van gering belang krijgt een groote beteekenis (I, 120).

O. Als voorbeeld van dit spreekwoord wordt gegeven, dat menschen eerst met elkander lagchen en daarna vechten.

Het is als water en olie. Iemand, die zich niet verdragen kan met zijn familie (I, 153).

Het bovendrijven van een zwarten steen en het zinken van een schuit van voos hout, ook, *van een uitgedroogd boomblad.* Al wat men niet verwachten kan (I, 198; II, 232, 399).

Een put, die verlangt, dat er uit geëmmerd wordt. Iemand, die gaarne als leermeester wordt gebruikt (II, 234).

Lage gronden dienen tot afvloeijing van water. Een zaak, die overal is rondgegaan, totdat zij eindelijk komt bij iemand, die niet weet wat er mee te doen; ook, het vergrijp van een voornaam persoon, dat men laat neerkomen op het hoofd van een gering persoon (I, 263).

Een roeiriem, die in een draaikolk komt. Iemand, die iets in zijn schild voert en een gemakkelijk middel tot uitvoering krijgt (I, 274).

Hij gelijkt een rollende put: ook, *hij gelijkt een doorzijpelende pot.* Iemand, die geen geheim kan bewaren en zijn geheimen met die van anderen rondvertelt. Het tweede spreekwoord beteekent ook een verkwister, die niets kan bewaren (I, 290, 66).

Water, waarop geslagen wordt. De aaneensluiting van vrienden, die, al worden zij van elkander gescheiden, zich weer vereenigen (I, 380).

Hij gelijkt stroomend water. Iemand, die alle jaar een kind uithuwelijkt (II, 52).

Zij plengen met elkander water uit een kruik. Menschen, die elkander door eeden verbinden of een verbond zamen sluiten (II, 93).

O. Deze [illegible] aldus. Twee of meer men-

schen houden ieder een kruik in de handen en laten er het water uit in den grond loopen. De zin daarvan is deze: even snel als het geplengde water in den grond trekt, even spoedig moet hij sterven, die zijn eed breekt of het verbond niet nakomt.

Hij is eng, of hij is ruim van zijn zee. Iemand, wiens inborst niet gematigd, en die niet vergevensgezind is; of omgekeerd, die wel gematigd en vergevensgezind is (II, 114).

Hij baadt zich in een lepel water. Elk werk, dat niet in eens wordt afgedaan; ook, velen die beloond worden met weinig (II, 120).

Te veel donder en te weinig regen. Iemand, die veel praat, ook belooft, en te weinig verwezenlijkt (II, 132).

Hij wordt overstroomd met een zee van honig. Iemand, die overstelpt wordt met aangename zaken (II, 162).

O. Als voorbeelden voor het gebruik van dit spreekwoord worden genoemd; loftuitingen van het publiek, bezoek van vrome menschen (panditâ, alim).

Hij is vol en stroomt over door het schudden van het water. Iemand, die door een groote mate van geleerdheid krankzinnig is (II, 165).

Er mogen tusschengeschoven worden zeeën en zevenvoudige bergen. Een paar menschen, die onafscheidelijk zijn (II, 171).

Hij moge worden water, dat men niet wil uitscheppen met de hand. Een verwensching, waarmee men zeggen wil, dat niemand zoo iemand meer zou durven aanspreken (II, 184).

Een brandend hout, dat men bij zich heeft genomen, en kokend water, dat stroomt. Ongelukkige menschen, die ontweken worden (II, 203).

Het duurt een korte poos, dat water gezeefd wordt. Elke zaak, die spoedig afgedaan is; volgens anderen, iemand, die een groote mate van behoedzaamheid en bezorgdheid ten toon spreidt (II, 229, 390).

Een ruischende beek, die niet stroomt. Iemand, die veel belooft, maar zijn beloften niet houdt (II, 301).

Hij roert zijn eigen soewakan om. Iemand, die zijn eigen onderhoorigheid verwoest (II, 433).

O. Soewakan is een rivierspruitje, dat men door afdamming heeft gemaakt met het doel om er de visch heen te lokken, en dan te vangen.

Hij roert helder water om. Iemand, die geregelde zaken in wanorde brengt (II, 334).

Hij draagt water in een mand. Iemand, die zich niet stoort aan het onderrigt dat hij krijgt (II, 336).

Van hetzelfde water. Leden van dezelfde familie (III, 255).

O. Water zal hier wel het beeld zijn van semen virile.

Er is geen rook zonder vuur. Wanneer er over iets wordt gesproken, al wordt het ook vergroot of verkleind, dan is er altijd waarheid in het praatje (I, 18).

Er is geen vuur zonder rook. Alle handelingen, hetzij goede of slechte, worden eens algemeen bekend (I, 19).

Hij gelijkt op vuur. Iemand, die bij een verdeeling een groot aandeel krijgt, of aan wien het een of ander gegeven wordt, en die steeds meer en meer vraagt (I, 63).

Hij, wiens fakkel is uitgegaan. Iemand, die onbekende familie heeft, omdat er geen afstammelingen zijn; ook, iemand, die iets opspoort, maar den draad kwijt raakt (I, 144).

Vuur, dat geroosterd wordt. Iemand, die vertoornd is en nog bovendien gesard wordt (I, 350).

Hij woelt gloeijende kolen om. Iemand, die streeft naar de vriendschap van zijn vijanden (II, 316).

Hij trapt op vuur, dat bedekt is met asch en vuil. Iemand, die op moeijelijkheden stuit, omdat hij onvoorzigtig en onbehoedzaam was (II, 414).

Een kleed, dat verslijt aan een kleerenrek. Iemand, die een voornemen heeft, om iets uit te voeren, dat niet vervuld wordt voor zijn dood; ook, een bekwaam man, die niet aangewend wordt voor de hem passende werkzaamheden, totdat hij er niet geschikt meer voor is (I, 245).

Een gescheurd kleed en een gebroken hout. Iemand, die zóó gewond is, dat zijn beenderen gebroken zijn (I, 246).

Hij slaat een geel statiekleed over de schouders. Iemand, die voornemens is zich tegen de Regering te verzetten en haar te beoorlogen (I, 311).

O. Geel en rood zijn de kleuren van moed; wit die van vrees en van zucht tot vrede.

Hij keert het buisje om. Een knecht, die voornemens is om hetgeen in zijn gemoed omgaat verborgen te houden voor zijn heer (I, 321; II, 343).

Zij is wel onwillig, maar zij wascht stellig luren. Een meisje, dat, ten huwelijk gevraagd, den schijn aanneemt van niet te willen en tegen te stribbelen, maar eindelijk toegeeft (I. 349).

Hij doet de pajoeng verbleeken. Een ambtenaar, die slechte dingen doet; ook, de leden van de familie, of de bediende, van de ambtenaren, die slechte daden uitvoeren (II, 47).

O. Door de pajoeng ng., songsong kr., d. i. zonnescherm, worden de rangen van verschillende ambtenaren aangewezen.

Hij is bekleed met een tapih. Een man, die onder de plak van zijn vrouw is (II, 140).

O. De tapih is hetzelfde kleedingstuk voor de vrouwen wat de bĕbĕd voor de mannen is. De bĕbĕd is een stuk linnen, vier en een half tot vijf el lang, dat geslagen wordt om de lendenen en het benedenlijf en boven de heupen wordt vast gemaakt.

Hij heeft een bril van steen op; of, *hij heeft een voetbank op den neus als bril.* Iemand, die niet ziet hetgeen duidelijk zigtbaar is (II, 197 en 198).

Hij hangt de kĕpoeh op. Iemand, die niet verwisselen kan van kleeren (II, 362).

O. Kĕpoeh is de plooi van het staatiekleed (dòdòt ng. kampoeh, kr.), die vóór het lijf neerhangt. Volgens den heer Winter beteekent dit spreekwoord iemand, die maar één kleed ophangt, d. i. aanheeft; volgens anderen wordt het gezegd van iemands kleeren, als hij die zóó lang aan zijn lijf heeft gehad, dat zij geheel verkreukeld zijn.

Hij volgt den zoom van de tapih. Iemand, die zijn vrouw volgt (II, 416; I, 351).

Hij stelt zich borg voor het splijten van de krisschede en voor het scheuren van de bĕbĕd. Iemand, die zich borg stelt voor een persoon, die een misdrijf heeft gepleegd en dien ten gevolge voor de regtbank of zijn Hoofd is gedaagd (III, 121).

Zij is los van tapih. Een vrouw, die gemakkelijk tot den bijslaap wordt overgehaald (III, 158).

Hij draagt een inding als hoofddeksel; ook, *hem wordt een inding ingegeven.* Een man, die onder de plak zit van zijn vrouw (III, 206 en 219; vgl. II, 140).

O. De inding is een stuk linnen, dat de vrouwen bij haar maandelijksche regelingen gebruiken.

Hij verscheurt de pajoeng. Iemand, die een ambtsmisdrijf heeft begaan en daarom afgezet zal worden (III. 405).

Hij treedt de dèsâ's binnen en telt de deuren. Een spreekwoordelijke uitdrukking van iemand, die op reis is en iets opspoort, waarvoor hij in elke dèsâ gaat en elke woning binnentreedt (I, 13).

Hij doet zich voor als een pagĕrpaal. Iemand, die tegenwoordig blijft, om mee te eten van hetgeen een ander eet (I, 86).

O. Bepaaldelijk wordt dit spreekwoord gebruikt van menschen, die met anderen in een amfioenkit mee amfioen schuiven, of die met anderen in een koffijhuis mee koffij drinken, zonder iets daarvoor te geven als vergelding. Het zijn dus degenen, die wij klaploopers zouden noemen.

Een bedelaar, die op een balé gaat. Een gering persoon, die gebragt wordt in gezelschap van voorname personen, of die zelf een voornaam persoon wordt (I, 122).

Hij strekt tot beukblok. Iemand, die een zaak begonnen heeft en daarvoor verantwoordelijk wordt gesteld (I, 175).

Een toemboe, die een deksel krijgt. Iemand, die een vriend of kameraad krijgt, volkomen aan hem gelijk wat de inborst en het karakter betreft (I, 196).

O. Toemboe is een vierkant mandje met deksel.

Het stapelt de hoepels op. Elk woord of werk, dat verkeerd is (I, 199).

O. Het spreekwoord schijnt ontleend te zijn aan mandvlechters, die de hoepels niet om, maar op, leggen.

Een bezem, die zijn hoepel verliest. Iemand, die zijn steun kwijt raakt (I, 233).

Bimâ woont in een ijzeren burgt. Een stijfhoofdig man; ook, sterke menschen, die op een veilige plaats wonen (I, 381).

O. Bimâ is Sanskrit en beteekent vreeslijk. Het is ook de eigennaam van Pandoe's tweeden zoon, dikwijls Wrĕkâdârâ genoemd, en van de bekende Godheid Siwa.

Hij vernielt schoone heiningen. Iemand, die liefdesonderhandelingen aanknoopt met de familie, die bij iemand inwoont (I, 399).

Hij heeft het spinnewiel niet doen draaijen, of er kwam een krankzinnige bij hem; ook, *iemand heeft geen spinnewiel gedraaid, en zie, daar wordt hij bezocht door een gekken Chinees.* Een spreekwoordelijk gezegde, wanneer men door een krankzinnige wordt bezocht (II, 21).

O. Het volksgeloof wil, dat iemand, die een spinnewiel

draait zonder te spinnen, stellig bezocht wordt door een krankzinnige, zoodat iemand, die aldus doet, terstond herinnerd wordt aan zijn verkeerde handelwijs door dit spreekwoord. De oorsprong van dit volksgeloof ligt in het duister.

Zijn spit is al vol. Iemand, die veel verkeerdheden heeft gedaan (II, 34).

Het, of hij, gelijkt een omvallenden muur. Een zwaar en aanhoudend geschreeuw; ook, iemand, die twee of drie kinderen te gelijk uithuwelijkt (II, 45).

Hij ziet door een schaars geplante heining heen. Aan dit spreekwoord worden drie verschillende beteekenissen gegeven: 1°. Iemand, die van zelf aanwijst wat hij is; 2°. Iemand, die slechte voornemens heeft en zit te gluren met de gedachte of hem het wegnemen gelukken zal of niet; 3°. Iemand, die een arm man, vroeger rijk, minacht (II, 56).

Een bediende van een pandità op het onderste van een balé. Iemand, die eene gemeene kostwinning heeft (II, 98).

Hij heeft een scheplepel en een beker. Iemand, die veel beoogt, maar weinig krijgt (II, 106).

Een kleine kruik, waarin zoute visch is. Iemand, die vroeger rijk was, hoe arm hij ook is, draagt hij sporen van zijn vroegeren rijkdom; ook, een afstammeling van een poedjångå (geleerde), die weet, hoe weinig ook, altijd iets van het kawi (de oude dichtertaal) (II, 145).

Als een tĕmpaling. Iemand met bewegelijke manieren, die iets het onderste boven of het achterste voor keert (II, 153).

O. Een tĕmpaling is een werktuig, in den vorm van een mandje met een houten steel tot handvatsel, om sprinkhanen te vangen.

Hij is te groot van ĕmpjak, maar te klein van stut. Iemand, die milddadig is, maar te klein van magt ((II, 160).

O. Ĕmpjak is de naam van de eene zijde van het dak.

Het moge worden weggeveegd met den bezem en worden uitgeklonken met de bĕndé. Een uitdrukking, die gebruikt wordt door de menschen, welke de bevelen van de overheid algemeen bekend maken, en van hen, die iemands bekwaamheid uitbazuinen (II, 186).

O. De bĕndé is een bekken, waarop geslagen wordt.

Hij moge worden opgesloten in een gebouw of achter grendels. Een uitdrukking van menschen, die aan een noodlot gelooven (II, 191).

O. Met deze uitdrukking willen die menschen zeggen, dat, wat men ook doen mag, het eens bepaalde noodlot niet vermeden kan worden.

Zoo als mijn spinnewiel loopt. Iemand bevelen, om alles te doen wat men zegt, zelfs den loop van het spinnewiel na te doen (II, 231).

Een zwak wierookvat. Aan een onvertrouwd persoon iets in bewaring geven (II, 239).

Hij rigt een tombe op boven een vervallen graf. Iemand, die een zaak, welke stuk is, verfraait; ook, iemand, die ongelukkigen helpt (II, 322).

Zij dragen mandjes. Menschen, die anderen in hun werk een weinigje helpen (II, 370).

Hij heeft een ambèn tot stut en een zweep van touw. Iemand, die sterk is en op wien men vertrouwen kan (III, 135).

O. Een ambèn is een rustbank of slaapplaats van gevlochten bamboe.

Bengaalsche spiegels. Al wat tot voorbeeld, hetzij goed of slecht, dient (III, 165).

O. Van alle vreemde spiegels zijn de Bengaalsche spiegels de beste. Het gebruik van dit spreekwoord komt overeen met hetgeen wij zeggen: zich aan iemand spiegelen.

Voltallige lampits. Ambtenaren van alle rangen met al hun onderhoorigen: ook, soldaten, die in volle getalen uittrekken (III, 170).

O. De lampit is eigenlijk een matje, dat van rottan gevlochten is. Het dient ook als onderscheidingsteeken voor de rangen van de verschillende Javaansche ambtenaren, van den Panèkĕt af tot den Radèn Adipati (Rijksbestierder) toe.

Zij eten uit dezelfde adjang. Menschen, die in hetzelfde huis wonen; ook, die op dezelfde plaats strijden (III, 253).

O. Adjang is al wat dient, om er uit te eten, zoo als bord, schotel, kom.

Hij bijt in den bezem. Iemand, die niets krijgt uit een troep goederen (III, 403).

Het afzakken van de nok en het wankelen van de sirappen; ook, *stank van rotte visch en leelijke reuk van verrot vleesch;* ook, *bitter en wrang.* Moeijelijkheden en ongeregeldheden (III, 444, 84, 367).

O. Sirap is de naam voor houten dakpannen.

Hij past niet op den strijkstok. Iemand, die niet let op tijd en gelegenheid (I, 21).

O. Eigenlijk wil dit spreekwoord zeggen, iemand, die niet in de maat blijft, want de viool (rĕbab) behoort tot het Javaansche orchest. Als voorbeeld voor de toepassing van het spreekwoord wordt genoemd: iemand, die in verlegenheid is, aan het lagchen willen brengen.

De rol van een fluit. Een arm man, die bijna niets aanheeft; ook, een man, die trouwt, zonder goederen (I, 360).

Hij brengt de kĕmpoel in de war; ook, *hij geeft de kĕmpoel een slag met de hand.* Iemand, die zich aansluit aan een beraadslaging of werk, waarmee sommige menschen bezig zijn (I, 400).

O. De kĕmpoel is een kleine gong.

De kĕmpoel heeft al geluid gegeven. Iemand, wiens redeneringen al bekend zijn (II, 33).

Een gong, die solliciteert, dat er op geslagen wordt. Iemand, die gaarne gevraagd wil worden (II, 379).

O. Gong is de naam van een muziek-instrument, dat bestaat uit een groot koperen bekken, dat loshangend met een elastieken hamer geslagen wordt.

Hij bespeelt de kĕnong. Iemand, die gesprekken beaamt om er genot van te hebben (II, 396).

O. De kĕnong is een muziek-instrument, dat bij de gamĕlan behoort. Gamĕlan is de naam van een volledig stel muziekinstrumenten of Javaansch orchest.

Een Chinesche apotheker. Iemand, die zeer gierig en schraapziek is (I, 89 [1]).

O. De oude Javanen verhalen, dat de eerste handelaars in medicijnen Chinezen waren, die met hunne waren woekerden.

Een vraatzieke Doergå. Een begeerig en schraapziek man (I, 173).

O. Doergå is eigenlijk de naam van de gemalin van Bâtårâ Siwå, een godheid van een gramstorig en verschrikkelijk karakter, en beteekent zoo verder al wat moeijelijk of gevaarlijk is te naderen. *Vraatziek* wordt op een eigenaardige wijs uitgedrukt: in het Javaansch zegt men: op een gans gelijkend.

[1] De volgende spreekwoorden zijn niet meer in rubrieken verdeeld, omdat er maar enkele van elk soort gevonden worden.

Een Sétan, die een lantaarn bij zich heeft. Iemand, wiens lasteringen men vooruitzien kan (I, 224).

Een proces van Djiwå wordt nagevolgd. Iemand, die in staat is processen te verdraaijen (I, 267).

O. In oude tijden was er een zekere Djiwå, die uitstekend bekwaam daarin moet zijn geweest.

Hij verlokt Mataram. Iemand, die allerlei vleijerijen buitengewoon goed gebruiken kan, om het een of ander te verkrijgen (II, 50).

O. Men gelooft algemeen, dat de bewoners van Mataram zeer groote vleijers zijn, zoodat degeen, die hen overtreft, al zeer bekwaam in de vleijerij moet wezen.

Aan een Chinees worden naalden verkocht. Aan een bekwaam man wordt bekwaamheid vertoond (II, 87; vgl. II, 59; I, 248).

O. De Chinezen hebben het eerst goede naalden op Soerakarta gebragt; zij worden beschouwd als de beste beoordeelaars van naalden.

Een zigtbare Sétan. Iemand, die kwaad spreekt en de menschen onophoudelijk tot onderlinge twist aanzet (II, 224).

Hij sluit den sétan op. Iemand, die zijn toorn bedwingen kan (II, 403).

De oude dingen van Mrĕboeng. Al wat heel lang geleden gebeurd is (III, 158).

O. Mrĕboeng is de naam van een dorp, waar de slag werd geleverd, toen de Pangéran Blitar de hoofdplaats Kartåsoerå had verlaten.

Hij gebruikt fijne lijm. Iemand, die met zoete woorden vleit (I, 16; vgl. I, 276, II, 397).

Hij is niet te vreden met zijn deel. Iemand, die niet berust in zijn lot, maar steeds naar hooger streeft (I, 22).

Hij verkoopt olie, maar heeft een schram over. Iemand, die het aandeel in een verdeeling van goederen, waarop hij regt heeft, niet krijgt (I, 31).

Hij heeft een staart als een grasmes. Iemand, die in den beginne gemakkelijk, maar op het einde moeijelijk is (I, 49).

Hij volgt een afgebroken stok op. Iemand, die, zonder zijn erfgenaam te zijn, een overleden ambtenaar opvolgt (I, 64).

Hij smijt het noorden en raakt het zuiden; ook, *een worp hier, een neerplofjing ginds.* Iemand, die een ander treft, dan dengeen, dien hij bedoelde (I, 70; II, 162).

Hij babbelt en staat klaar. Iemand, die twist over ont-

vangene bevelen, maar in zijn binnenste al gereed is, om ze uit te voeren (I, 95).

Hij heeft den hemel tot stal en de wolken tot dekkleed. Iemand, die niet in het publiek bij andere menschen komt (I, 112).

Zijn draagstok is afgebroken. Iemand, die een regtszaak heeft en zijn getuigen verliest (I, 146).

Een vogelnet en zijn touw. Menschen, die met elkander iets afspreken, doch waarvan de een schijnt het niet te begrijpen (I, 174).

O. Als voorbeeld voor het gebruik van dit spreekwoord wordt genoemd het volgende; twee menschen spreken met elkander af, om iemand te belagen. doch de een neemt den schijn aan alsof hij niet mee zal doen, maar doet het indedaad wel.

Een gevaarlijke weg behoort ontweken te worden. Een lastig mensch moet men van zich afstooten en zich niet om hem bekommeren (I, 177).

De goed behandelde werpt met drek; ook alleen maar: *hij werpt drek.* Iemand, die het goede, dat hij ondervonden heeft, vergeldt met kwaad (I, 182; II, 49).

Hij helpt en knuppelt. Iemand, die hulp verleent, maar zóó, dat hij eerst veel genoegen, doch later veel leed veroorzaakt (I, 192).

O. Als voorbeeld voor het gebruik van dit spreekwoord wordt genoemd; iemand, die een ander geld leent, maar op hoogen interest.

De steek van een schaar geeft twee wonden. Menschen, die velerlei leed ondervinden (I, 222).

Een twist over een been zonder merg; ook, *twisten over wind.* Een nuttelooze twist (I, 268; II, 334).

Op den dalang valt een scherm om. Iemand, die midden in zijn gesprek verhinderd wordt voort te gaan (I, 272).

O. De dalang is de wajangspeler (wajang is de Chinesche schim van de Javanen), die achter een scherm, waaraan de wajangpoppen vertoond worden, het te vertoonen stuk bij wijze van improvisatie voordraagt.

Hij lascht een gebroken stok aan. Iemand, die twistenden weer tot elkander brengt (I, 292).

Hij voorziet een wegloopenden knecht van leeftogt. Iemand, die een zaak, welke zóó beschadigd is, dat zij niet gerepareerd kan worden, opsiert (I, 294).

O. De bedoeling van dit spreekwoord is deze: evenals hij,

die zulk een zaak opsiert, nutteloos zijn geld verspilt, evenzoo is hij, die aan dien knecht levensmiddelen geeft, zijn geld kwijt.

Hij maakt een gat en aardt een gat aan. Iemand, die geld leent en schulden maakt, om andere schulden af te betalen (I, 359).

Zij klinken en schrapen. Menschen, die met kleine beetjes aan iets werken, omdat zij geen geld voor de kosten hebben (I, 390).

Hij maakt het zich lekker ten aanzien van de sarak. Iemand, die zich niet bekreunt om hetgeen hij zegt en er zich niet aan houdt; volgens anderen, in het algemeen het zich gemakkelijk maken, zich nergens om bekommeren (I, 392).

O. Sarak, ook saréngat, zijn de uit het arabisch in het Javaansch overgenomen woorden, om de godsdienstige wet te beteekenen.

Hij volgt de lengte van een touw. Iemand, die een zaak opspoort (I, 399).

Hij zout en zuurt het. Iemand, die zijn redeneringen opsiert (I, 424).

Hij maakt steenen zacht; ook, *hij maakt harde steenen zacht.* Iemand, die gemakkelijk maakt moeijelijke zaken, omdat hij niet bekwaam is voor moeijelijke (I, 429; II, 431).

Bedaard als een windmolentje. Iemand, die zeer beweeglijk is, of, die zijn handen niet stil kan laten (II, 4).

O. Het hier bedoelde windmolentje (kitiran) is speelgoed, dat door de Javaansche kinderen gebruikt wordt.

Er is geen stok, die vreest voor een modderplas. Een man, die gemeenschap uitoefent met elke leelijke en slechte vrouw (II, 6).

Hij heeft geen ponjaard, maar is magtig. Een uitdrukking voor bluffers (II, 9).

O. Er zal hier ook wel een woordspeling zijn met ponjaard (*kris*) en magtig (*kĕras*).

Hij heeft geen scherm en geen schut. Iemand, die niet veinst en onopgesmukt is; een eenvoudig man (II, 10).

Hij kent geen kromme Alip; ook, *hij kan de koelhoe niet lezen.* Iemand, die het arabische alfabet niet kent (II, 12, 19).

O. De eerste letter van het arabische alfabet heeft twee vormen; een regtlijnig èn een eenigzins krom streepje. Koelhoe is de naam van het afschrift van een gedeelte van den Koran, dat dient om de kinderen het arabisch schrift te leeren schrijven. Die naam is waarschijnlijk ontleend aan de eerste woorden van het stuk uit den Koran, dat tot afschrift dient.

Hij kent geen lamme pâ. Iemand, die het Javaansche alfabet niet kent (II, 15).

O. De letter p heeft maar één ophaal, wanneer hij de voorafgaande letter den klank â moet afnemen; daarom schijnt hij dan lam genoemd te worden.

Hij kan den inkt niet afvegen met den vinger. Iemand, die niet schrijven kan (II, 18).

Hij gebruikt geen boek en geen pen. Iemand, die niet lezen en schrijven kan (II, 20).

O. Het verdient opmerking, dat in dit Javaansche spreekwoord de Hollandsche woorden *boek* en *pen* zijn opgenomen.

Zij verkoopt schoonheid. Een vrouw, die haar schoonheid ten toon spreidt (II, 23).

Het wankelt van voren en beweegt zich van achteren. Een Hoofd, dat iets verrigt en daarbij gevolgd wordt door zijn volgelingen (II, 53).

Zij volgt op het hoofdkussen op. Een vrouw, die trouwt met den vorigen man van haar schoonzuster (II, 58; III, 534).

Hij grijpt telkens mis. Iemand, dien de fortuin verlaten heeft en dien alles tegenloopt (II, 68).

Hij zit een afgebroken vlieger na. Iemand, die een onbeduidende zaak opspoort en daarbij meer moeite doet, dan zij waard is: ook, iemand, die een zaak zonder eind najaagt (II, 76).

Hij zit een reeds gevallen worp na. Iemand, die eens gesproken woorden tracht weer goed te maken (II, 77).

Zij zeggen, dat de staart en de punt onbekend zijn. Het begin en het einde zijn onbekend (II, 99).

Het ontneemt de verwachtingen. Al wat buiten de gissing valt (II, 103; I, 288).

O. Als voorbeeld voor het gebruik van dit spreekwoord wordt genoemd: een man, die onnoozel schijnt, maar bekwaam blijkt te zijn.

Een tjap op koper. Al wat niet uitgaat (II, 104).

De wereld is hem eng. Iemand, die wegens de menigte van zijn vijanden niet uitgaan kan (II, 115).

Voor hem zijn de deuren van de bekeering gesloten. Iemand, die gestorven is, voordat hij berouw had over zijn zonden (II, 119).

Al zijn het maar steentjes, als het maar tot inzet bij het spel dient. Menschen, die, als zij maar iets van het gesprek weten, meepraten (II, 123).

Op hem is een berg neergestort. Menschen, die zwaar verdriet hebben (II, 128).

Hij wordt bedekt door zijn gezellen. Een leeraar, die zijn naam verliest en wiens leerlingen beroemd worden (II, 147).

Als of hij staven ijzer moest breken; ook, *hij verbreekt ijzeren staven.* Een bluffer, die wel sterk is, maar dikwijls pocht (II, 154, 341).

Hij moge worden een weg, dien men niet wil betreden; ook, *hij moge worden een steen, dien men niet wil wegnemen.* Uitdrukkingen, om te verklaren, dat men den bedoelden persoon niet moet aanspreken (II, 181, 183).

Hij verlaat het diep spoor. Iemand, die zijn beloften niet houdt en niet verschijnt op den bepaalden dag (II, 209).

In den omtrek van een stal. In de onderhoorigheid van de dèsâ (II, 212).

De schoonheid van een berg. Al wat in de verte schoon en in de nabijheid leelijk schijnt (II, 217).

Een omgekeerde wereld het onderste boven gekeerd; ook, *een omgekeerde wereld maken.* Wanneer de mindere hoog en de hooge een minder persoon wordt, en elke ongewone, verkeerde zaak (II, 238, 371).

Het is vermengd met hetgeen dezelfde geur heeft. Iets, dat uiterlijk hetzelfde, maar innerlijk niet hetzelfde is (II, 244).

O. Als voorbeeld voor het gebruik van dit spreekwoord wordt het volgende genoemd; iemand, die zich midden onder zijn vijanden wil bewegen, neemt hun houding en manieren aan, om niet gemerkt te worden.

Iets zoets wordt overstelpt met iets aangenaams. Een schoon man, die zielsschoonheden krijgt (II, 252).

Hij doet een wandeling en vindt een zwaard. Iemand, die, zonder eenige moeite te doen, een gelukje krijgt (II, 269).

Hij scheurt af en steekt van wal. Een knecht, die zijn heer besteelt en wegloopt (II, 319).

Hij bukt zich en schuilt in het licht. Iemand, die zich wil verbergen, maar ten laatste zich in het publiek vertoont (II, 325).

Stof, door stormwind meegesleept. Een zwerver, van wien men niet weet waar hij schuilt (II, 326).

Hij trapt [illegible] *eed met voeten.* Een meineedige (II, 336).

Hij breekt [illegible] *juk.* [illegible]d, [illegible] midden in een werk, dat hij ondernomen [illegible] er niet meer mee voort-

gaat: ook, een ambtenaar, die, zoodra een moeijelijk bevel tot hem komt, zijn ontslag vraagt (II, 340).

Hij heeft aan niets gebrek en vloeit over van honig. Een zeer rijk man, die bovendien veel geluk heeft (II, 356).

Hij zal wel geen berg doen schudden. Iemand, die te zwak is voor zijn tegenpartij en toch wil vechten, wordt door de menschen met deze woorden toegesproken (II, 357).

Hoe langzaam het ook gaat, als het maar gaat. Menschen, die langzaam aan een werk voortgaan, maar er niet mee ophouden en er mee blijven talmen (II, 374).

Groot en hoog, maar niet geschaafd. Oude, doch onbeleefde menschen (II, 376).

Een heirleger van Goden, die hun handvatsel verloren hebben. Groote menschen, die niet sterk zijn (II, 387).

O. De hier bedoelde Goden zijn die van het wajangspel, uitgebeeld in leer en gestoken in een handvat (gapit).

Hij doet bergen schudden. Iemand, dien men niet kan ten onder brengen; ook, iemand, die het publiek schrik aanjaagt (II, 401).

Hij vernaauwt het gebied van den vriend, ook, *van den vijand.* Iemand, die zijn vrienden en familie verzwakt; ook, die zijn vijand verzwakt (II, 405 en 406).

Hij brengt het gescheidene bij elkander. Iemand, die vijanden of kwade vrienden verzoent (II, 407).

Hij klimt langs ongelukken voort. Ongelukkige menschen, die in al wat zij aanvatten, misgrijpen (II, 412).

Hij reikt het hoofd over, maar houdt de staart vast. Iemand, die schijnbaar gaarne geeft, maar het inderdaad niet goedvindt, zoodat hij het nu eens geeft, dan weer niet (II, 423).

De kris heeft geen rand en komt niet uit de schede. Iemand, die een leelijk ligchaam heeft en die leelijke of ruwe woorden spreekt (III, 50).

Het heeft al gebulderd. Iemand, die vermaard is geworden om zijn kennis of goed gedrag (III, 67).

Het wigchelt, maar houdt vast. Iemand, die dikwijls iets belooft, maar nooit geeft (III, 70).

O. Opmerkelijk luidt dit spreekwoord: *ǒwalawil ǒwěl*, ǒwalawil is de beweging van iets kleins, dat niet meer vast zit, bijv. een losse tand: ǒwěl is het gevoel van gehechtheid aan eenig voorwerp.

Een ingrijpende gesp. Iemand, die voorbarig is in het spreken (III, 139).

Hij heeft berouw en slikt een wĕdoeng op. Elk werk of handeling, dat een slechten uitslag heeft, zoowel wanneer het wordt voortgezet, als wanneer men er mee ophoudt (III, 176).

O. Wĕdoeng is een breed hakmes met houten schede, dat bij de staatsiekleeding van de Javaansche ambtenaren behoort en aan de linkerzijde gedragen wordt.

Een uitgestorte geldzak, ook, *een leeggeschudde geldzak.* Iemand, die zijn jongste kind uithuwelijkt; het eerste spreekwoord beteekent bovendien; al wat geheel op is (III, 185 en 247).

Geneesmiddelen voor vermoeiden. Al wat tot onthaal van gasten, die van verre komen, kan dienen (III, 249).

De oplapping van behoefte. Al wat dient, om zich te behelpen; bijv. op reis aardvruchten in plaats van rijst (III, 250).

Al geeft het maar een flaauwen schijn, het gaat niet verloren. Iets, dat niet zeer bruikbaar schijnt, maar toch nog gebezigd wordt (III, 362).

O. Als voorbeeld voor het gebruik van dit spreekwoord wordt het volgende genoemd; een verre afstammeling van den vorst wordt nog tot de vorstelijke familie (sĕntânâ) gerekend, als hij maar een ambt bekleedt.

Een vaste paal. Een koopman, die zich niet laat afdingen (III, 391).

Al helt het nog zoo, het moet niet omvallen. Ambtenaren, die dikwijls niet in staat zijn om hun werk of hun verpligtingen te vervullen, maar die, als zij de middelen daartoe krijgen, alles doen wat zij behooren te verrigten; ook, iemand, die er in berust dat men voor hem borg blijft (III, 394).

Hij is bij het opgestapeld vet. Iemand, die van elke zaak of handeling het aangename trekt, doch zich aan de daaraan verbonden moeijelijkheden onttrekt (III, 415.)

Hij dringt door het digte heen. Iemand, die bovenmate magtig is, bijv. die uit een gevangenis komt, zonder door de deur te gaan (III, 430).

Het raast, maar bakt niet, of *wordt niet gaar.* Een meisje, dat zich uitgeeft voor bekwaam, maar het niet is (III, 490 en 491).

Het gaat zeer snel, maar er is niets. Iemand, die veel belooft, maar niets doet (III, 492).

Hij naait een lap. Iemand, die in de plaats van een door ziekte verhinderde de heerendienst verrigt (III, 537).

Hij raakt de wolken met een stok. Iemand, die zeer hoog van statuur is (III, 562).

Hij voedt een vijand en mest een kwalijk gezinde. Iemand, die een kwaadwillig lid van zijn familie in huis heeft, terwijl het booze ontwerpen smeedt (III, 568).

DE KEIJ-EILANDEN,

TEN N. W. VAN DE ARROË-EILANDEN.

In het jaar 1855 zijn door den heer J. B. J. van Doren, oud Militair Intendant van het Nederlandsch Indisch leger, in druk uitgegeven: "Fragmenten uit zijne reizen in de Indischen Archipel." In het tweede deel vindt men zijne "Aanteekeningen over de Goram- en de Arroë-eilanden." Hij vergezelde in 1836, aan boord van de brik Nautilus, eene Gouvernements-kommissie, belast om met de hoofden en bevolking van die eilanden en ook met die van de Keij-eilanden en andere de vriendschapsbetrekkingen te vernieuwen en geschillen onder hen in der minne te beslechten; alsmede om onderzoek te doen naar den staat van de bevolking, den handel, de kultuur en verdere bijzonderheden betreffende land en volk. De heer van Doren had het voornemen zijne aanteekeningen over de Keij-eilanden later uit te geven. Daartoe schijnt hem tot dus ver de gelegenheid ontbroken te hebben, en thans heeft hij die aanteekeningen voor de "Bijdragen" ingezonden.

Na dit te hebben doen voorafgaan, laten wij den heer van Doren spreken, slechts merken wij nog op, dat de Keij-eilanden door den heer Bosscher beschreven zijn in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap (1855), en dat zij door den Gouverneur-Generaal Pahud in 1860 zijn bezocht, blijkens de beschrijving van die reis, gegeven door den heer P. van der Crab, Batavia 1862.

Toen de kommissie naar luid harer instructie de Arroö-eilanden bezocht en alles wat tot hare bemoeijing behoorde, volbragt had, verliet de brik "Nautilus," vergezeld van de schooner "Johanna Charlotte," de reede van Dobo, met zich voerende als arrestant den *Anachoda* TEKA (zie onze Fragmenten D. I, pag. 377), en zette koers om de Noord, om de Keij-eilanden te bereiken [1].

Gedurende de reis hadden wij met sterke winden uit het Z. O. en doorschietende zee te kampen, en, voegen wij hier nog bij dat men op de Engelsche kaarten, de eenige die aan boord waren, geen staat konden maken, terwijl de loodsen wel met de vaart tusschen de eilanden, maar minder met de beste ankerplaatsen bekend waren, werd gedurende den volgenden nacht niet te digt aan wal geloopen, maar over en weer gehouden, om den dag af te wachten.

Bij het aanbreken van den morgenstond zagen wij het zuidelijkste Z. W. punt van ons afgelegen, terwijl het voornemen van den kommandant van de brik was, om bezuiden Groot-Keij binnen te loopen, doch des nachts door den stroom, buiten verwachting om de N. gezet, moesten wij alle zeilen bijzetten om met den Z. Z. O. en Z. O. wind boven den hoek te komen. Er stond eene aanmerkelijke hooge zee, waardoor de "Nautilus" zwaar werkte, hetgeen oorzaak was dat de brikzeil-gaffel brak en daarna ook de voorsteng kraakte, waardoor wij uit vrees van, met klein zeil koersende, op lager wal te geraken, genoodzaakt werden af te houden, en om de N. N. O. sturende, liepen wij benoorden Groot-Keij aan. Intusschen werd de schade zoo goed mogelijk door het lassen der gebroken rondhouten, enz. hersteld.

Tegen den middag waren wij reeds tot bewesten den noordhoek en ankerden hier vóór een Alfoersche kampong, om zoo

---

[1] De brik "Nautilus" was gekommandeerd door den Luitenant ter zee der eerste klasse F. N. Muller, een dapper en ervaren zeeofficier, die zich bij de stranding van de stoomboot Willem I, op de Lucipara (6 Mei 1837) in het redden van den nieuw benoemden Gouverneur der Molukken, Jonkheer F. V. A. Ridder de Steurs, benevens 134 schipbreukelingen, waaronder 8 dames en kinderen, alle passagiers, met zoo veel beleid en tegenwoordigheid van geest onderscheidde. Hulde zij hier openlijk zijne nagedachtenis gedaan!

mogelijk eenige ververscbing van varkens of hoenders te bekomen, terwijl onze proviand bijna op was, en wij op Goram en Dobo niets hadden kunnen bekomen.

De loods werd in eene boot met een paar inlanders aan land gezonden, om door het zien van Europesche gezigten de bevolking niet op de vlugt te jagen. Aan land komende vonden zij slechts vrouwen, zijnde de mannen landwaarts ingegaan. Zij zagen er wel varkens en hoenders, doch deze vrouwen wilden geen stuk vee verkoopen, niet omdat zij bevreesd waren, want zij namen gretig tabak, arak en hetgeen haar aangeboden werd aan, maar omdat hare mannen niet aanwezig waren.

Daar het land van Groot-Keij zeer hoog is, en men onder den wal zware val- en rukwinden heeft, werd besloten hier gedurende den nacht vóór anker te blijven. Met het aanbreken van den dag zetten wij koers om de Z. Z. W. digt langs den wal en niettegenstaande de reven in de marszeilen gestoken en de stormzeilen bijgezet waren, vielen de valwinden tusschen beiden zoo zwaar in, dat ook deze gedeeltelijk geborgen moesten worden, hoewel het anders zeer goed en helder weder was. Dien koers voortzettende bereikten wij Klein-Keij en zijn' N. W. hoek. Dezen omzeilende, kwamen wij voor den middag vóór het distrikt Doelan op eene diepte van 20 voet water en ¾ kanonschot van den wal ten anker.

De bevolking scheen bij onze aankomst zeer bevreesd, hetgeen wij vermeenden op te merken bij het bezoek van een paar Hoofden van Doelan, die aan boord kwamen. Ten einde aan deze Hoofden eenigzins vertrouwen in te boezemen, gaf de kommissie namens het Nederlandsche Gouvernement hun voor den Regent een' zilveren rôtan-knop — dit is het onderscheidingsteeken dat elk Regent in de Molukken heeft — eene Hollandsche vlag, benevens 2½ el rood laken, om daarvan een' staatsierok te maken. In het jaar 1824 was dáár wel een Gouvernements-kommissaris geweest, doch er waren als toen geene knoppen, als onderscheidingsteeken van het gezag, noch akten van aanstellingen aan de Hoofden uitgereikt, terwijl er op Doelan ook geene enkele driekleurige vlag voorhanden was.

De voornoemde Hoofden werden door de kommissie verzocht den Regent van Doelan, namens het Nederlandsche Gouvernement, uit te noodigen, in persoon aan boord van de "Nautilus" te komen, vóór dat zij aan wal zou gaan.

Reeds op den middag voldeed dat Hoofd aan deze uitnoodiging en ten blijke zijner vriendschap, wapperde de vlag, welke de Hoofden hem namens de kommissie hadden overhandigd, van den top zijner *Jonko*, die hem naar boord voerde.

Deze Regent gaf te kennen, dat de Regent van Toeal nog steeds bevreesd was, ten gevolge van het voorgevallene met de praauw van zekeren *Iman*, welke zijnen zoon vergezelde, en hij dit niet kon vergeten. Hierop werd de Regent van Doelan verzocht aan dien van Toeal te laten weten, dat de kommissie dáár was gekomen om hem namens het bestuur der Molukken te betuigen, dat het Gouvernement zich die zaak ernstig had aangetrokken, en, ofschoon het slechts het gevolg van een misverstand was, dat de kommanderende officier, die zoodanig gehandeld had, afgelost en door een ander officier vervangen was, hij dien ten gevolge uitgenoodigd werd, om zich als een blijk van gehoorzaamheid en onderwerping aan de bevelen van het Gouvernement naar Doelan te begeven, om dáár uit handen van de kommissie de geschenken te ontvangen, zoo als hij, Regent van Doelan, ten bewijze van 's Gouvernements welwillendheid, reeds ontvangen had.

Het voorval, waarvan hiervoren kwestie is, komt hierop neer. Een paar jaren te voren, was eene praauw, gevoerd door zekeren *Iman* van Toeal, waar zich de zoon van den Regent voornoemd aan boord bevond te Merkus-Oord (Nieuw-Guinea) ten handel gekomen. De kommandant van dien post had genoemde praauw eenen geruimen tijd aangehouden, terwijl de *Iman* inmiddels in arrest overleden was. De praauw later in zee gestoken zijnde, werd zij door de Papoesche bevolking van Nieuw-Guinea afgeloopen, en het grootste gedeelte van de equipagie — de zoon van den Regent alleen wist zich te redden — is daarbij het slagtoffer geworden. Geen wonder dat de Regent van Toeal alle aanraking met de brik trachtte te vermijden.

Aan het antwoord, dat de [illegible] , bespeurde de kommissie spoedig, dat [illegible] n deze beide Hoofden, namelijk die van [illegible] en T[illegible] veel te wenschen overliet en men alzoo een [illegible] leren weg moest inslaan. Zekere *Anachoda*, THEUS ge[illegible] een Saparoeanees van geboorte, die d[illegible] t eene p[illegible] r van [illegible] rkus-Oord, om pluimvee, enz. t[illegible] ko[illegible], gek[illegible] en die den Regent van Doelan verg[illegible] e, bood zich [illegible] naar Toeal, dat slechts

1½ mijl van Doelan ligt, te gaan, hetgeen gebeurde; doch zoo als men verwachtte, keerde MATHEUS reeds den volgenden morgen aan boord terug, met het berigt, dat de Regent van Toeal wegens ongesteldheid verhinderd werd, naar Doelan te gaan, doch dat zijn zoon in den loop van den dag dáár zoude zijn.

Intusschen ging de kommissie aan wal, om den Regent van Doelan een tegenbezoek te brengen, terwijl zij met staatsie de woning van den Regent werd binnen geleid. Binnen gekomen zijnde en een ieder de hem aangewezene plaats ingenomen hebbende, werd de lastbrief van den Gouverneur der Molukken, die in het Arabisch geschreven was, door den tolk aan den Regent en de dáár verzamelde menigte voorgelezen, welks inhoud een' voordeeligen indruk scheen te hebben, zoo als blijkbaar uit de gebaren van den Regent en de bevolking af te leiden was. Het verzoek om eene nieuwe steng in plaats van de gebrokene, werd toestemmend beantwoord.

Toen de kommissie aan boord terug gekomen was, vernam zij, dat de zoon van den Regent van Toeal, vergezeld van den kapitein van die plaats, des namiddags aan boord van de "Nautilus" zoude komen. Deze beide inlanders schenen zeer vreesachtig te zijn, doch, op de geruststelling en de verzekering van vriendschap, werden zij vrijmoediger, vooral toen men hun arak aanbood en zij een teug van dat geestrijke vocht gedronken hadden, waarna de vrees, welke hen eerst bij hunne komst beheerschte, geheel geweken was.

Nu werd hun eene Hollandsche vlag, benevens een zilveren rôtan-knop, een geheel stuk rood laken, en nog andere goederen ten geschenke voor den Regent overhandigd. Vervolgens naar zekeren handelaar van Singapora, PIELAAT genoemd, en wat hij te Toeal verrigtte, vernemende, gaf de zoon des Regents te kennen, dat die persoon reeds sedert zeven jaren jaarlijks met zijne praauwen, die alleen met Boeginezen bemand waren, te zamen honderd koppen, daar kwam en dat hij het jaar te voren vele geweren en kruid had aangebragt en verkocht. Dat de Regent in het begin dien persoon het verblijf te Toeal niet had geweigerd, op grond dat hij niets berispelijks in zijne handelingen openbaarde, het thans niet meer in de magt van zijnen vader was, om dien persoon af te wijzen, doch dat hij de verzekering kon geven; dat er tusschen dien PIELAAT en den Regent, zijnen vader, geene de minste be-

trekking bestond en de inboorlingen desgevorderd dit door daden zouden staven.

Hierop gaf de kommissie te kennen, dat zij dien volgenden morgen met de "Nautilus" voor Toeal zoude komen, om de passen en verdere papieren van de opvarenden der Boeginesche prauwen, die voor Toeal lagen, te onderzoeken.

Des avonds keerde de zoon van den Regent, vergezeld van den kapitein, naar Toeal terug, terwijl de Mandoer van de brik, die een Boeginees was, hem vergezelde, met den last om de *Anachoda's* der Boeginesche prauwen te laten weten, dat zoodra de "Nautilus" vóór anker zoude zijn, zij allen voorzien van hunne passen aan boord moesten komen. Tevens werd de Regent van Doelan verzocht, om zoo spoedig mogelijk al de Hoofden en inwoners van Klein-Klei met de reden van de komst eener kommissie in die gewesten bekend te stellen en eene algemeene vergadering te beleggen, om over de belangen van de eilanden te spreken en naar bevinding te handelen.

Eer de dag aan den hemel was, kwam de Mandoer van Toeal terug, berigtende dat de Boeginezen op eene ernstige wijze hadden geweigerd aan dien last te voldoen, op grond dat hun chef, de heer PIELAAT, afwezig was en dat zij zonder zijnen last niet aan boord van de "Nautilus" konden komen, terwijl zij des gevorderd geweld tegen geweld zouden gebruiken.

Op deze onaangename tijding, ligtten de brik de "Nautilus" en de schooner "Johanna Charlotte" hunne ankers en gingen omstreeks 7 uren onder zeil, eerst met eenen gestadigen Z. O. wind koers houdende langs den wal om het Z. W. en Z. Z. O., doch de brik stiet spoedig op een rif, dat in het midden van het vaarwater lag en waar de man met het dieplood 2½ vadem water peilde. Hier afhoudende, zeilden wij met de sloepen vooruit, steeds het lood uitwerpende, doch weer spoedig stieten. Tot voorkoming van ongelukken, besloot de kommandant van de "Nautilus" vóór anker te gaan, en dáár het wassen van het water af te wachten. Te ongeveer 11 uren kwam de vloed op, het anker werd weder geligt en men werkte met klein zeil vooruit om tusschen verscheidene klipriffen door te komen.

De wind was nu Z. O., terwijl de ankerplaats van Toeal Z. Z. O. van ons lag. Men moest derhalve met kleine slagborgen eene positie zoeken te winnen. Ongeveer één uur kwam de brik vóór de bogt, waar de Boeginesche prauwen

op het strand gehaald waren, ten anker, en wij bragten onverwijld een werp uit, om tot op eene kabellengte van het strand in de bogt te halen, waar de brik vóór twee ankers, om het zwaaijen te beletten in 6—7 vadem water verzekerd was, aangezien de ruimte tusschen den wal en de van den hoek van Toeal uitstekende riffen niet toeliet van dit standpunt rond te zwaaijen. Juist om deze reden was de schooner op eenigen afstand buiten de bogt vóór anker blijven liggen. Bij het opzeilen wapperde de Nederlandsche vlag op den hoogen hoek van Toeal, terwijl vóór een der handelloodsen aan den wal een klein driekleurig vlaggetje en op een der Boeginesche praauwen eene Boeginesche vlag geheschen werd.

Kort na onze komst, kwamen de Kapitein en de ôrang-kaya van Toeal aan boord van de brik, om namens den Regent de verzekering van vriendschap te geven, met bijvoeging, dat, mogt het er met de Boeginezen toe komen, zij de minste blijken van vijandelijke voornemens gaven, zij, zoo noodig, bijstand zouden verleenen, om de Boeginezen tot rede te brengen.

Voor dat de Kapitein en de ôrang-kaya het boord verlieten, was men overeengekomen, dat zij, aan wal komende, alle voorzorg zouden gebruiken, om in geval van vijandelijkheden de eigendommen der landzaten en zich zelven in veiligheid te brengen, terwijl het hijschen van een rood vlaggetje aan den voortop van de brik tot teeken zoude dienen, dat er van boord gevuurd zoude worden.

Nadat de brik zoodanige positie genomen had, namelijk dat door eene uitgebragte dreg door een der spiegelpoorten de batterij altijd slaags kon gehaald worden, werd de jol met den Mandoer aan wal gezonden, om de hoofden der Boeginesche praauwen op nieuw aan boord te noodigen, doch deze weigerden aan dien last te voldoen en schenen zich tot een hardnekkig verzet voor te bereiden, zoo als wij van boord met den verrekijker bespeurden.

Inmiddels was eene soort van handelspraauw van om de N. W. langs den wal gekomen, die naar de praauwen, welke op het strand gehaald waren, gierde, terwijl wij ontwaarden, dat de opvarenden allen Boeginezen waren. Nu werden de barkas met den Mandoer en eenige gewapende manschappen gezonden, om die praauw, welke 6—7 man bevatte, aan boord te halen.

De Mandoer, aan wal stappende, ging in een der digt bij staande handelloodsen om kennis te geven, dat die praauw met

de manschappen hem naar boord moesten volgen; waarop al de dáár aanwezige Boeginezen te wapen liepen, en de Mandoer verpligt was, wilde hij zijn leven en dat zijner onderhebbenden redden, den aftogt te gelasten, terwijl hij niet zonder moeite de barkas bereikte en in zee stak.

Daar wij met den verrekijker alles konden opmerken wat er aan wal plaats had, werd er tot ontzet onzer manschappen een paar kanonschoten met scherp gedaan, terwijl ook uit de barkas een goed gerigt musketvuur op de aanvallers plaats had, om hen af te weren.

Spoedig bleek het, dat de Boeginezen zich in hunnen schuilhoek ongenaakbaar gewaand hadden, dewijl zij ons vuur hevig met twee kleine stukken of *lilla's*, (lange metalen stukken), aan wal geposteerd, beantwoordden, en dat, terwijl de brik zijne slagorde ingenomen had, zij nog steeds in de veronderstelling verkeerden, dat ons geschut hun geen kwaad kon doen, en wij genoodzaakt zouden worden onze tegenweer te staken, wijl anders hun gedrag minder stoutmoedig zoude geweest zijn.

Intusschen was het laat op den dag geworden, waarop de Kommandant in overeenstemming met de kommissie besloot, om geweld met geweld te keer te gaan, en te beginnen met het Boeginesche etablissement, ons door den ôrang-kaya aangewezen, plat te schieten en te vernielen, naardien het bewezen was, dat door deze kwaadwillige opposanten vuurwapenen en kruid van Singapora waren aangebragt, om zich tot den laatsten man tegen het Nederlandsch gezag te verzetten en de rust in die gewesten in gevaar te brengen; zoodat er geen tijd moest gelaten worden, om meer toebereidselen tot hunne verdediging te maken.

Hierop werd, na het hijschen eener roode vlag van den top der fokkemast, het gereedmaken der sloepen en manschap voor eene landing, uit stuurboordsbatterij een hevig kanonvuur op de loodsen en praauwen gemaakt, hetgeen eene verschrikkelijke verwoesting aanrigtte, daar zelfs de stoelen der druiven tot in de loodsen vlogen.

Het oogenblik nu gunstig zijnde, om troepen aan land te zetten, staken de barkas en de sloepen ongeveer te 5 uren naar den wal, waarin, onder de bevelen van den Luitenant der Infanterie DE BOER, een dertigtal gewapende inlandsche soldaten waren.

Ten gevolge eener overeenkomst werd de landing onder een

aanhoudend musketvuur bewerkstelligd, namelijk digt onder den weg, die naar de kampong Toeal leidt, en had met dat gunstig gevolg plaats, dat te zes uren reeds al de Boeginesche praauwen en loodsen in volle vlam stonden, en de onzen te half zeven afgemat, doch zegevierend, aan boord terugkwamen, zonder één enkel man verloren te hebben. Onze manschappen hadden steeds met onverschrokken moed de bevelen van hunnen Kommandant opgevolgd, terwijl die Officier, die op eigen verzoek deze expeditie had gekommandeerd, zich met een uitstekend beleid en eene hem eigene bedaardheid van die taak had gekweten.

Gedurende den nacht werd nu en dan een scherp schot gedaan naar den kant, waar men beweging bespeurde, alsof de Boeginezen trachtten brandende goederen te redden.

Des anderen daags vroeg ging de kommissie aan land, benevens de Luitenant voornoemd met een twintigtal gewapende soldaten. Dáár vonden zij nog de woningen en loodsen in vollen brand staan en al wat zich aan wal bevond, plat geschoten. Op een half uur van het strand, aan de woning van den Regent komende, ontmoetten zij twee inboorlingen, die hen zeiden, dat de Regent met al de inwoners van Toeal de wijk naar het bosch had genomen en de Boeginezen hals over kop van den anderen kant des kampongs, met eene praauw *Sampang* waren in zee gestoken.

Een dezer twee inlanders werd naar den Regent afgezonden, om dezen te noodigen naar beneden te komen en de bevolking tevens gerust te stellen; aangezien Pielaat met de zijnen op de vlugt was gejaagd en zij onder bescherming van de "Nautilus" niets meer te vreezen hadden: terwijl de kommissie vóór haar vertrek gaarne met den Regent over zaken van belang wenschte te spreken.

Intusschen keerden zij naar de puinhoopen terug, en nu werd al het hout dat op den grond lag en dat de vlammen gespaard hadden, door de manschappen opgezameld en naar de barkas gebragt, terwijl dat, hetwelk tot niets meer kon dienen, in brand werd gestoken, om den Boeginezen vooreerst het bouwen van praauwen te beletten.

Gewoon om, bij welke gelegenheden ook, alles op te teekenen, maakte ik ook van dat oogenblik gebruik om de ligging van deze negorij en wat daarmede in verband stond in mijn journaal op te nemen.

Uit de menigte verbrande en nog rookende *tripang*, benevens de overblijfselen van andere goederen, die mede nagenoeg geheel verkoold waren, bleek het dat de schade vrij aanzienlijk moest zijn. Eenige *lilla's* die den vorigen dag uit de brandende woningen hadden kunnen gehaald worden, waren nu verdwenen, en deze waarschijnlijk door de bevolking van Toeal des morgens vroeg weggehaald.

De kampong Toeal lag op eenen hoogen uithoek, welke de zuidhoek der bogt was, waarin wij met de brik vóór anker lagen. De kampong zelf was door zijne natuurlijke ligging niet te naderen, dan langs eenen steil oploopenden grond aan de noordzijde; terwijl digt aan den steenen wal der kampong de grond zoo steil opliep, dat hij niet anders, dan met ladders te beklimmen was.

Aan de landzijde was de kampong ongenaakbaar door de scherpe, zeer ongelijke klippen, welke digt met kreupelhout begroeid waren. Binnen dezen hoek noord-oostwaarts van daar, was de plaats, die de Boeginezen tot hun verblijf hadden gekozen. Hier vond men nog de overblijfselen van twee *paddoewakkans* — Boeginesche vaartuigen — aan het strand liggen, benevens de palen van drie loodsen staan, die, zoo men veronderstelde, gediend hadden tot het bouwen van vaartuigen en om hun hout te bergen, doch alle deze voorwerpen stelden slechts vernielde overblijfselen voor.

Na een uur vertoefd te hebben kwam de inlander, die naar den Regent gezonden was, vergezeld van diens zoon, terug, welke namens zijnen bejaarden vader verschooning kwam vragen, om dien dag naar beneden te komen, op grond, zeide hij, dat de Regent ongesteld was, doch tevens belovende, dat zij spoedig naar Doelan zouden komen opdagen, waarop de kommissie en gevolg zich aan boord begaven.

Aan boord komende, vondt men dáár eenige hoofden van Doelan, benevens de *Anachoda* MATHEUS. Dezen werd voor zijne bewezene diensten in het onderhandelen, tegelijk met de aanwezige hoofden ieder een stuk blaauw katoen geschonken; terwijl de Goramsche loods de kleine handelsprauw, op den vijand buit gemaakt, ten geschenke kreeg, aangezien hij zoo veel activiteit en welwillendheid aan den dag had gelegd.

Dienzelfden avond bragt de zoon van den Regent van Toeal, in eene kleine prauw gezeten, uit naam van zijnen vader en van de bevolking, een geschenk van hoenders, eijeren en vruch-

ten. Zij kregen eenige fiesschen arak als tegengeschenk, terwijl zij tevens gewaarschuwd werden, dat de kommissie des anderen daags vroeg aan wal zou komen en alsdan hoopte den Regent dáár te zullen ontmoeten.

Des morgens vroeg aan wal komende en steeds den Regent afwachtende, vernamen wij met leedwezen, dat bij den brand drie woningen, welke benoorden die der Boeginezen stonden, vernield waren, waarvan eene behoorde aan de weduwe van den op Merkus-Oord nog zeer kort overleden *Iman* IBRAHAM, alsmede nog eene moskee, welke bij die huizen stond, de prooi der vlammen geworden waren. Wat echter dien tempel betrof, hiervoor schenen zij geheel onverschillig, dewijl zij geene Mahomedanen waren, en liever geene moskee en Mohammedaansche priesters onder zich zagen. Ook betuigden zij dat het hunne eigene schuld was, dewijl zij den Kommandant van de brik verkeerd onderrigt hadden, door te zeggen, dat al wat beneden stond aan de Boeginezen toebehoorde.

Op de vraag: "waarheen de Boeginezen de vlugt hadden genomen?" werd geantwoord: "dat, toen de brik zijn vuur opende en zij bespeurden dat het ernstig gemeend was, zij verzochten om op de hoogte te mogen vertoeven. Dit hun door den Regent geweigerd zijnde, onder bedreiging, dat, zoo zij zich met geweld daar tegen verzetten, zij met geweld zouden verjaagd worden, zij boschwaarts waren gevlugt en des nachts met een gestolen *sampang* naar zee waren gestoken, en waarschijnlijk in de kampong Feer op Groot-Keij zouden opgenomen zijn."

Den Regent meer dan een uur vruchteloos gewacht hebbende, keerde de kommissie naar de "Nautilus" terug, den last achterlatende, dat de Regent en de overige hoofden naar Doelan moesten komen. Zoo eindigde het verblijf van een rooversnest en waren zij op de vlugt gejaagd, die door hunne handelingen de vrees onder de vreedzame inboorlingen van Toeal hadden gebragt. De "Nautilus" ligtte zijne ankers en zette koers naar Doelan, waar wij zonder eenig beletsel in den namiddag vóór anker kwamen.

Het oproepen der hoofden van Groot-Keij had wel plaats gehad, doch aan den last om te Doelan te verschijnen, was nog geen gevolg gegeven: reden waarom de Kapitein van Doelan derwaarts werd gezonden, waarop de hoofden van Nierong en Ellat onverwijld naar Doelan opkwamen.

De schooner "Sireen." die ons op zijde gekomen was, nam den *Anachoda* TEKA, die als gevangene bij ons aan boord was, tegen reçu over, om hem naar Amboina te voeren. Onder de goederen, die dit inlandsch hoofd in bewaring aan den Kommandant van de "Nautilus" had gegeven, bevond zich een parel ter grootte van $\frac{1}{24}$ ponds pistool kogel, terwijl deze, alsmede zijne wapenen, door den Kommandant der schooner tegen reçu werden overgenomen.

Dagelijks kwamen kleine praauwen op zijde van de brik, die ons hoenders, olie en vruchten in ruiling voor snuisterijen en wit katoen bragten, dewijl geld bij hen geen waarde had, hetwelk zij zelfs weigerden aan te nemen. Hoewel er in de kampong vele geiten, varkens en ander vee voorhanden was, kon men echter nagenoeg niets bekomen.

De uitgezondene praauwen naar Feer om de Hoofden op te roepen, kwamen onverrigter zaak terug. Niet alleen weigerden zij om naar Doelan te komen, maar de daarheen gezondene inlanders waren niet dan met groot levensgevaar ontkomen. Zij hadden zich zelfs niet ontzien, om den Goramschen Orang-Kaya, die de praauwen vergezelde, met scheldwoorden te bejegenen, waartoe zij door de daarheen gevlugte Boeginezen van Toeal waren aangezet.

Daar het hier zeker spreekwoord gold: *met onwillige honden is het kwaad hazen vangen*, oordeelde de kommissie vooreerst de zaak niet verder aan te roeren en zulks bij eene nadere gelegenheid te hervatten.

Nu wij onzen lezer met de verrigtingen der kommissie op de Keij-eilanden hebben bekend gesteld, zullen wij trachten eene beknopte *Topografische* en *Ethnologische* beschrijving van deze eilanden te leveren, waartoe ons zoowel hetgeen wij dáár ter plaats hebben gezien en vernomen, als wel het rapport van de kommissie tot leiddraad heeft gediend.

De Keij-eilanden zijn zeer veel in getal, doch de voornaamste zijn: Klein- en Groot-Keij, zijnde de overige ondergeschikt aan de Hoofden der beide genoemde eilanden, welke zich naar het N. uitstrekken en gezamenlijk tusschen 5° 14′ en 6° 13′ zuider breedte en 132° 48′ en 133° 42′ ooster lengte van Greenwich gelegen zijn [1].

---

[1] Volgens opname door den Luitenant ter zee der eerste klasse, F. N. Mul-

De luchtgesteldheid was gedurende ons verblijf te Doelan vrij gunstig en gestadig. Bij onze aankomst hadden wij verscheidene zieken, die gedurende ons verblijf in deze wateren geheel hersteld zijn; zoodat men voor stellig kan aannemen, dat gedurende de eerste vier maanden van het jaar deze eilanden gezond zijn.

Klein-Keij is laag en begroeid met struik- en ander houtgewas, terwijl de bodem uit scherpe klippen en zwarte tuinaarde bestaat; doch zoo klippig, dat het onmogelijk is een put van drie voet diep te delven en goed drinkwater te verkrijgen. Op Doelan was geen drinkwater, dan op ¼ uur van de kampong en dit was dan nog een zeer ondiepe put en het water min of meer drabbig.

Dit eiland was in vier districten verdeeld, namelijk: Doelan, dat door eenen Regent of zoogenaamde Radja bestuurd, aan wien een ôrang-Kaija en een Kapitein toegevoegd waren [1]. Onder dit district telden elf kampongs als: Lepta, Timdalam, Nengeriet Doeroa, Letman, Ringiar, Taniel, Hoetahijd, Hoetiel en Wattivan.

De eilanden, die westelijk van Doelan gelegen waren, zooals: Romadan, Ranan, Mewa Oeimaas, bayer, Soewa, Tlaar, Jerowa, Noehoemeo, Liek, Oerbal, Waha en Dablilien, waren meestal onbewoond en werden alleen bezocht door de eilanders, die op de *tripang*-vangst uitgingen, waarin deze hun onderhoud vonden.

De bevolking was nagenoeg geheel heidensch — Alfoeren — hoewel er in de kampong Radja genoemd, eene kleine moskee stond, doch, daar de Mohammedaansche godsdienst niet uitgeoefend werd, was die tempel overbodig. Zij noemden zich zelven Kaffers — in hunne taal ongeloovige — hoewel wij er geen afgodsbeelden aangetroffen hebben.

Het tweede district, Toeal genoemd, stond, even als Doelan, onder eenen Regent, aan wien een Kapitein en een ôrang-Kaija waren toegevoegd. Dit district bevatte tien kampongs, te weten: Toeal, Lingoer Kilsoer, Taar, Vuan, Heilock, Romdian, Geelgofo, Hadier en Hilwiek met eene bevolking alstoen van 1000 zielen.

---

ler, voornoemd, bewerkstelligd, is bevonden, dat de Kapitein Luitenant Kolff deze eilanden te oostelijk gelegen, opgegeven heeft.

[1] Wij spreken in den voorleden tijd, omdat onze beschrijving ingerigt is, zoo als wij alles bevonden tijdens ons verblijf in die gewesten.

De eilanden, onder dit district begrepen, waren: Erij, Godang, ↄaaf, Oet, Taer, Oeboer, Krain, Kaijgen en Watteloos, die llen onbewoond, doch zeer bewassen waren.

Hoewel er in de negorij Toeal eene moskee, voor de ver-ieling van de Boeginesche praauwen hier voren vermeld, be-tond, vond men geen enkelen Mohammedaan. Zekere *Iman*, ie hier vroeger woonde, had zich met zijn huisgezin te Mer-us-Oord op Nieuw-Guinea gevestigd.

Het derde district noemde zich Waijen, en was toen zonder legent; deze was zeer kort vóór onze komst overleden. Dit istrict bestond uit acht kampongs, als: Wasso, Abbeen La-ielo, Laar, Dannaar, Oedier, Waijraa en Somlaijen, terwijl e inboorlingen allen Heidenen waren.

Eindelijk het vierde district Toetoaat geheeten, was insge-ijks zonder hoofd des bestuurs, daar de Regent nog zeer kort eleden gestorven was. Dit district telde twaalf kampongs, ls: Dabaet, Dian, Letoean, Warwoet, Waal, Sethian, Ma-oeb, Aijwoe, Abraa, Romaat, Aijtoem en Rawaab; alsmede e eilandjes: Naij, Amoet, Varkilkon, Tangoran, Waihoe, arrieaan, Heuvaa Watokmaas, Hawat, goetier, Vanbes en Odioen. De bevolking van het district was, even als van Waijen, Hei-ensch.

Groot-Keij, zooals wij reeds vroeger vermeldden, is een hoog and dat sterk bevolkt is. Het strekt zich uit van 5° 35′ tot ° 2′ zuider breedte, en is op sommige plaatsen 2—2½ Duit-che mijlen breed. Aan de westzijde is het zeer onzuiver, op ele plaatsen zijn riffen uit den wal gelegen, terwijl zandban-en, die bij laag water alleen zigtbaar zijn, het vaarwater ge-aarlijk maken, en men derhalve verpligt is met omzigtigheid angs dezelve te zeilen. In één woord, het is ongeraden in e west-moeson deze te nabij te komen, wijl zij het opwer-en uit den wal moeijelijk maakt en er alsdan aanschietende ee staat, hetgeen in de oost-moeson ook het naderen der oost-ust gevaarlijk maakt.

De ankergrond is overal klippig en scherp, zoodat men niet an vóór eene ketting kan ankeren, zonder gevaar van ankers n touwen te verliezen. Op Ellat was eene goede ankerplaats, och moeijelijk om ze te bereiken, door de vele riffen en ban-en, die daar buiten liggen.

Vóór de kampong Nierong ligt men vrij goed in 20 vad. lipgrond N. W. ¼ W. van de kampong, buiten de riffen, op

welke men een werpanker kan uitbrengen; binnen deze riffen is eene meer uitgestrekte ankerplaats voor kleine vaartuigen.

Op 5° 45′ Z. B. tusschen Ellat en Nierong, als men het eilandje Ojan vóór Ellat N. N. O. ½ O., het zuidelijkste land van Groot-Keij Z. ten W. ½ W. en de kampong Leroliem zuiden peilt, is men vóór een waterval, welke van boven van de steile klippen in zee stort. De grond bestaat uit zand met 17 vadem diepte en een half kanonschot uit den wal. Dit water is helder en zeer frisch, en dit is ook de voorname oorzaak, dat vele vaartuigen bij gebrek aan water daar aangieren en hunne watervaten aanvullen. Op Ellat echter is ook gelegenheid, om zonder moeite water in te nemen.

Aan de westzijde van Groot-Keij was het district Ellat bestuurd door eenen Regent, Bolthaim genaamd, aan wien een ôrang-Kaija toegevoegd was. Buiten de hoofdnegorij, volgens opgaaf der hoofden van Nierong en Doelan, waren nog de kampongs Helaijer, Noeramatang en Zevat: deze laatste op het eilandje Ojan vóór Ellat gelegen. Tevens was er een eilandje, Nohajanie genaamd, dat aan het district achter Ojan behoorde.

Vóór de kampong Ellat was de ligplaats, waar de meeste handelaren met hunne vaartuigen kwamen, om olie te koopen.

De bevolking van het district Ellat was grootendeels Mohammedaansch, die ondergeschikt waren van een Mohammedaanschen Regent van het onder-district Jamtello, op de oostzijde van Groot-Keij gelegen, en deze benevens de Kapitein bestuurden de kampongs Jamtello, Wauw, Neffoet, Hoehoeël, Baring, Kuhuwang, Hoeweliem, Hiriem en Woko. Eenige dezer kampongs waren eenigzins in geschil met den Regent van Ellat, waardoor geen olie aangebragt werd.

Zuidwaarts van Ellat lag het heidensch district Nierong, onder een Regent, Mala genaamd, aan wien een Kapitein en een ôrang-Kaija toegevoegd waren, terwijl dit laatstgenoemd hoofd in de kampong Larrat woonde.

Het district Nierong was uit twaalf kampongs zamengesteld, te weten: Nierong, Lerhaliem, Oewatimar, Weir, Elrahan, Watoear, Maathaal, Larrat en Tammiel, en op de oostzijde: Heewaijet en Heeranan; terwijl in het gebergte Sereangien, de volgende zeven eilanden aan de bewoners behooren, als Arankoe, Noesoelan, Baruhuwe, Doeriem, Kroet, Noehoeroe en Aram. Zuidwaarts van Nierong en bijna aan den zuidwestelijken uit-

hoek van Groot-Keij was het district Feer, onder een Mohammedaanschen Regent en een heidenschen Regent, benevens een ôrang-kaija en een oude *Iman* HASSAN genaamd: deze laatste was echter de man, die den meesten invloed en het grootste gezag had.

De noordelijkste der aan het strand liggende kampongs, Feer Hatiel genaamd, was het verblijf van den heidenschen Regent, zijnde de eene helft der kampong Heidenen en de overige Mohammedanen. Zuidwaarts zeer nabij Feer Hatiel was de hoofdkampong Feer Lingiar; hier was de verblijfplaats van den Mohammedaanschen Regent en den *Iman*. De overige kampongs als: Toetrean, Waydoear, Sathier, Kielwat, Riemroe en Revean werden allen door Heidenen bewoond. De Regent van Feer had ook het bestuur over de Keijando-eilanden, die westwaarts van Groot-Keij gelegen zijn. Deze waren als volgt: Keijando, waarop twee kampongs Keijando en Kareet genaamd, welke onder een ôrang-kaija stonden. Voorts, Walier, Hunicar, Noestreen, Raaii, Ketjil, Raaii-Bezaar en Nienjo, die allen onbewoond waren. Eindelijk Taam met een kampong van denzelfden naam, hetwelk vroeger door een ôrang-kaija bestuurd werd.

Op de oostzijde van Groot-Keij was het district Ellie onder eenen Mohammedaanschen Regent, bijgestaan door eenen Kapitein en een ôrang-kaija. Dit district bevatte een kampong, die, door eenen muur in tweeën verdeeld, den naam van Wotiel en Woetoeauw droeg. Deze waren ondergeschikt aan den Regent Balie, hier voren vermeld, van het heidensch district Wattelaar, bestaande uit de kampongs Wattelaar, Hoat, Waldhan, Hoewevin, Ketwaijer, Ufroean, Haar, Renvaan en Lingiar.

Eindelijk nog een klein district, Waijer genoemd, dat op de noordwestelijkste zijde van Groot-Keij gelegen was en onder een heidenschen ôrang-kaija stond, bestaande uit de kampongs Waijer, Wrato, Laar, Morina en Adee.

Al de voornoemde eilanden waren digt met zwaar kreupelhout begroeid, de stranden meerendeels zanderig, terwijl binnen het bosch de grond veelal uit scherpen klipsteen bestond. Op sommige eilanden vond men veel *rôtan* of bindiet.

Omtrent de sterkte der bevolking hebben wij geene juiste opgaaf kunnen bekomen, doch, zoo als wij vernamen, moest die zeer talrijk zijn; terwijl de inwoners der verschillende distric-

ten elkander geheel vreemd waren en meestal vijandig tegen elkander over stonden.

Het bestuur der meeste districten was in de handen van Mohammedaansche Hoofden van vreemden oorsprong en ging van vader tot zoon over, terwijl hunne magt hier vrij groot was, en even als op de Arroë-eilanden onderlinge twisten door hen aangestookt werden om zich daardoor te verrijken. Onder deze stonden veelal de heidenen, doch zij werden door hunne eigene Hoofden bestuurd.

Van het gros der bevolking waren er slechts weinigen, die het Islamismus beleden. Zij schenen er mede ingenomen te zijn, doch daar zij vreesachtig van aard zijn, was het den vreemden Mohammedanen gemakkelijk hen met bedreigingén van godsdienstige bezweringen en tooverijen onder het juk te brengen, te meer daar zij zeer bijgeloovig van aard ons toeschenen.

De Hoofden van de districten, bevolkt door heidenen (Alfoeren), schenen niet ongenegen om tot het Christendom over te gaan, dewijl zij hunnen wensch te kennen gaven, dat hun schoolmeesters gezonden werden, om door onderwijs de jeugd tot de Christenleer voor te bereiden en allengs het proselytismus te bevorderen. Wat er op het rapport der commissie, daaromtrent aan het bestuur gedaan, geschied is, daarvan hebben wij tot dusverre in geen der "Verslagen van den Staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië," noch in de "Mededeelingen van wege het Nederlandsch Zendelinggenootschap," gevestigd te Rotterdam, iets vernomen; doch wat zeker is, is dat de Keij-eilanden nog een ruim veld tot de voortplanting van de Christenleer aanbieden. En het is op grond van dien, dat wij ons de vraag veroorloven: Zouden de bestuurders van bovengenoemd genootschap, die zich geene moeite ontzien, noch kosten sparen ter bevordering van het Christendom, al op die eilanden bedacht zijn geweest, of wel door de zendelingen in de Molukken er opmerkzaam op gemaakt zijn?

Wat de zeden van de bewoners der Keij-eilanden aangaat, kan men in de eerste plaats gerust aannemen, dat de Alfoeren nagenoeg in gewoonten en gebruiken met die der overige Alfoeren in de Molukken overeenkomen, daar er althans in hunne denkwijze geen verschil bestaat: terwijl de Mohammedanen dezelfde dweepers en bijgeloovige wezens, als die op de overige eilanden in dien Archipel zijn.

Over het algemeen zijn de Alfoeren vrij goed en zacht van

karakter. Stelen en ontucht worden bij hen zwaar gestraft, ja soms ontucht en overspel met den dood of slavernij geboet, in welk geval zij aan vreemden verkocht worden. Neiging tot sterken drank is een van hunne hoofdgebreken [1].

Hunne taal, eigen aan het land, is zeer verschillend van die, welke op de overige eilanden in de Molukken gesproken wordt, doch wij hebben er vele aangetroffen, namelijk Mohammedanen en ook heidensche Hoofden, die zeer goed Maleisch verstonden en tamelijk goed die taal spraken, zoodat men eenen vreemden tolk ontberen kan.

Er wordt met de Keij-eilanden tamelijk handel gedreven. De handelaren, die van Banda en Makasser komen, leggen meestendeels vóór Toeal aan, van waar zij met kleine praauwen langs de kust varen, andere districten bezoeken en deze van allerlei artikelen voorzien; doch door de laatste Boeginesche praauwen waren de prijzen bedorven, zoodat er voor de handelaren, komende van Banda en Amboina, niets meer te verdienen was.

Een artikel, waarmede de inboorlingen, vooral die van Klein-Keij, handel drijven, is schildpad of *karet* en *tripang*, welke door de inwoners der verschillende districten van de eilanden voornoemd gevangen worden.

De *tripang* wordt met laag water op de riffen verkregen, waartoe zij houten blokken met ijzeren pennen bezet bezigen, welke in helder water op de *tripang* nedergelaten worden. Deze blokken zijn voorzien van lange *rôtan*-touwen, zoodat zij de *tripang* niet, zoo als de andere eilanders, met bamboezen harpoenen steken.

De vaartuigen, die voor deze vangst worden gebezigd, worden door hen zelven gebouwd en daaraan de naam van *sampang* gegeven. Deze praauwen worden door zes of meer roeijers voortgedreven.

Wat de schildpadvangst aangaat, deze is door gebrek aan kennis om dit dier gemakkelijk te vangen, van weinig of geen belang op Groot-Keij, doch geschiedt op dezelfde manier als op Klein-Keij.

[1] Bij zekere gelegenheid, dat ik mij te Sawaij bevond, waren een paar Alfoeren naar beneden gekomen, om mij namens hun' Radja eenige kippen en vruchten aan te bieden, en, daar ik wist dat ze op arak verslaafd waren, gaf ik hun ieder een kruik van dat geestrijk vocht, en wat zag ik? een dezer Alfoeren zet de kruik aan den mond en ledigt ze in een adem tot op den bodem.

De opbrengst van vorengenoemde artikelen, die jaarlijks van de Keij-eilanden worden uitgevoerd, schatte men hoogstens op 100 *pikols tripang*, 5 *pikols karet*. Zij werden meestendeels in ruiling van lijnwaden en vervaardigde kleedjes van de hand gezet.

Doordien er op Groot-Keij zeer veel kokospalmen — *cocos nucifera* — aanwezig zijn, maakt de olie, die uit de kokosnoot door koken verkregen wordt, een voornaam artikel voor den handel uit, welke aan de Bandasche en Amboinsche handelaren van de hand wordt gezet.

Zoo als wij hier voren gewaagden, de bevolking van Groot- en Kleijn-Keij vervaardigt zelf hare praauwen. Sommige dier vaartuigen meten 70 voeten lang en kunnen 20—30 koijangs lading innemen [1]; zijnde deze praauwen voor en achter zeer scherp en worden van de kiel af, met houten pennen, zonder eenen enkelen spijker te zamen gevoegd. Aan al de planken zijn op eenen bepaalden afstand van elkander houten klampen gekapt, in dier voege dat, wanneer het vaartuig volbouwd is, de klampen van al de planken boven elkander zijn, zoodat, wanneer boven dezelve de inhouten met *rôtan* aangebonden zijn, deze inhouten eenige voeten van elkander staan.

Deze vaartuigen zijn sterk en ligt en worden in dezen Archipel zeer gezocht, om tot handelspraauwen te dienen. Zij worden meestendeels op Groot-Keij zelve verkocht voor lijnwaden, slaven, ligt geschut — *lilla's* — en schietgeweren.

De houtsoorten, die voor den aanbouw van vaartuigen gebruikt worden, zijn bekend onder de namen van: Loria, labaran, nedo, Ec, mehin, moefan, koetan-fraw, kaboe, njaban, 't fuij, feit, aijmamoet, kasselat en kaekoear. Eenige dezer soorten zijn wit, andere roodachtig.

Wanneer de vaartuigen op handelstogten in zee steken, wordt er een dak van *âtap* — van bladeren van de *cocos nypa* vervaardigd — zoo lang als de praauw is, opgezet. Deze praauwen zeilen en roeijen zeer snel, en worden met twee roeren, van weerszijden aan den achtersteven vastgemaakt, gestuurd. Men noemt ze *jonkos*.

Een kleiner soort van praauwen, doch van hetzelfde model,

---

[1] De berekening van de *koijang* is verschillend; b. v. een *koijang* rijst gerekend tegen 27 *pikols* of 3400 Nederlandsche ponden. — Zout 30 *pikols*, enz.

wordt door de inboorlingen van de Arroë-eilanden hier opgekocht, om ze op het achterland van Arroë van de hand te zetten.

Eindelijk de grond van Groot- en Klein-Keij, wordt voor vruchtbaar gehouden en levert rijst, *jagong*, *obie's*, tabak en sago op, voldoende voor het onderhoud der bevolking; vooral groeit er de klapperboom zeer welig en menigvuldig, als ware het in het wild; zelfs tot op de toppen der gebergten, die het eiland bedekken, treft men den cocospalm aan.

Het is te bejammeren, dat de bevolking, die over het algemeen uit gespierde en welgemaakte menschen zamengesteld is, doch even als meest alle indische volken, onverschillig en lui van aard zijn, zoo weinig partij van de vruchtbaarheid van hunnen grond weten te trekken, en veelal het voordeeligst product aan de natuur overlaten. Welk eene gelegenheid voor de *vrijen arbeidsmannen*, om hunne overdrevene denkbeelden dáár op de proef te stellen!

Het is ons voorgekomen, dat, bijaldien de Mohammedaansche Hoofden, die zich op Groot-Keij bevinden, van daar verwijderd werden, de inwoners van al deze eilanden goede en trouwe onderdanen van het Nederlandsche Gouvernement zouden zijn, en onder eene minder despotieke wijze en meer beschaving, waarvoor zij ons vatbaar toeschenen, hier wel nijverheid zoude kunnen geboren worden; doch zoo lang de voren bedoelde Hoofden dáár aanwezig zullen zijn [1], zullen de inboorlingen, door deze opgestookt en tot opstand aangespoord, het Nederlandsch Gouvernement niet getrouw blijven. Te meer is dit te veronderstellen, omdat zij ze onderdrukken door zware lasten, en zelfs hen terughouden om ten handel te varen, waardoor zij onbekwaam in alle handwerken zijn, dewijl zij buiten het bouwen van praauwen geen enkel handwerk uitoefenen, wanneer men het vervaardigen van *parangs* — hakmessen — op Groot-Keij hiervan uitzondert.

De kleeding van het grootste gedeelte dezer eilanders is zeer eenvoudig en men kan ze gerust een tooisel der natuur noemen. Van de mannen bestaat zij uit de bekende *tjidako* der Alfoeren — een acht duims breede strook van boomschors of katoen — om de lendenen geslagen, tusschen de beenen ge-

[1] Toen wij in 1840 de Molukken verlieten, was daarin nog geene verandering gekomen, en betwijfelen sterk, dat de bevolking der Keij-eilanden onder hare Hoofden minder gebukt gaat dan vroeger.

haald en van achter vastgemaakt, zoodat zij alles, met uitzondering van de polsen, die met armbanden versierd zijn, geheel bloot hebben. De Hoofden maken echter hierop eene uitzondering. Deze dragen Boeginesche kleeding en zijn zeer verzot op schitterende kleuren, goud- en zilver-borduursel. Deze Hoofden, zoo als wij reeds vermeld hebben, van vreemden oorsprong, hebben de type van Boeginezen met andere Maleische rassen vermengd, die hier vroeger steeds ten handel geweest zijn, en zich welligt door hunne meerdere beschaving op plaatsen, zoo als hier, waar de bevolking door onkunde buiten staat is zich zelve te besturen, van het gezag hebben weten meester te maken.

De kleederdragt der vrouwen bestaat uit een inlandsch geweven *sarong* of *kâjin-pandjang*, zoo als de vrouwen op de Goramsche eilanden ook dragen, om de lendenen geslagen, terwijl het gansche bovenlijf naakt en de hals met eenige snuisterijen versierd, en het haar daarbij eenvoudig met eene haarpen, van bamboe gemaakt, naar boven opgestoken wordt.

De wapens der inboorlingen bestaan, even als die der Arroë-eilanden, uit boog, pijl en schild, voorts zoogenoemde *assagaijen* en werpspiezen. Sommige Hoofden hebben ook geweren en *lilla's*.

Wat hunne trouw- en begravenisplegtigheden aangaat, deze komen veel overeen met die in zwang bij meest al de Alfoeren dier gewesten. In het behandelen van de lijken hunner vijanden verschillen zij met andere Alfoeren, b. v. indien zij in eenen twist dorpelingen verliezen, welker hoofden door den vijand afgehouwen en medegenomen zijn, alsdan leggen zij de lijken in de kruin eens booms aan den regen, wind en roofvogels ten prooi gelaten, omdat zij ze niet waardig achten op de gewone wijze ter aarde besteld te worden. Hebben zij echter hunne hoofden, alsdan worden zij door de bloedverwanten weggehaald, om den vijand geene gelegenheid te geven hunne hoofden mede te nemen, en daarmede in hun dorp te pronken. Even als de andere Alfoeren vallen zij nimmer hunne vijanden van voren maar altijd ter sluips van achteren aan, en hen afgemaakt hebbende, nemen zij de hoofden mede, het ligchaam achterlatende. Eindigen wij deze bijdrage met eene oppervlakkige schets van het dierenrijk der Keij-eilanden te geven, voor zoo verre wij ter plaatse hebben vernomen.

In de eerste plaats zijn de Keij-eilanden, even als de Molukken, volkomen vreemd aan apen, de verwoesters van

vruchtboomen en andere plantgewassen; terwijl het geslacht *Cheiroptera* — vleermuizen — de bovenhand heeft, namelijk: de *Pteropus funereus*, *Pt. griseus*, *Pt. phaciops*, *Pt. chrysoproctus* en de *Pt. amplexicandotus;* de *Cephalotes Peronii;* de *Macraglossus minimus*, en de *Harpyia Pallasii*, die allen eigen aan de Molukken zijn.

Voorts de *Rhinolophus nobilis*, *Rh. Speoris*, *Rh. tricuspidatus*, *Rh. euryotis* en de *Rh. bicolor.* Van het geslacht *Feræ insectivora* — insecten, zwelgende dieren — de *Sorex myosurus*, en van het geslacht *Carnivora* — vleeschvretende dieren — de *Viverra zibetha.* Van het geslacht *Masupialia* — beurs- of zakdragende dieren — de *Palangista maculata*, *Ph. chrysorrhos* en de *Ph. cavifrons*, en van de *Pachydermata's* — dikhuidige dieren — de *Sus vittatus* of het algemeen bekend varken in Nederlandsch-Indië; eindelijk van het geslacht *Ruminantia* — herkaauwende dieren — *Servus moluccensis.* Verder geene andere zoogdieren tot dusverre bekend. Zoodat er voor den onvermoeiden en ijverigen natuuronderzoeker nog een ruim veld tot vermeerdering zijner kennissen te exploiteren overblijft.

Van het gevogelte, dat wij opmerkten, kwam de welbekende Bandasche notenkraker — *Columba Globicera* — in menigte voor. Deze vogel heeft veel overeenkomst met onze blaauwe duif, doch is grooter. In de notenperken op Banda doet hij veel kwaad en verzadigt zich met de noot: hij ontbloot ze van haren bolster en verslindt ze geheel. Hij verteert alleen de foelie en ontlast de noot gaaf; zoodat men de noot in haar geheel in zijne uitwerpselen vindt. Aan verschillende perkieten, loeries, kakatoes en tortelduiven ontbrak het niet; alsmede reptilen- en vleugel-insecten, te veel om op te noemen. De korte tijd van ons verblijf aldaar heeft ons niet toegelaten, om als liefhebber van de Natuurlijke Historie onze navorschingen uit te breiden.

Het tamme vee, dat door de inboorlingen geteeld wordt, bestond in varkens, geiten, hoenders en eenden.

EEN BELANGRIJKE BRIEF

OVER

EEN BELANGRIJK ONDERWERP.

De levensbeschrijver van Adriaan David Cornets de Groot Jr., de heer Lauts, vermeldt een belangrijke gebeurtenis uit het leven van dien te vroeg aan de wetenschap ontvallen beoefenaar der Javaansche taal, met de volgende woorden: "Nog "geene twintig jaren bereikt hebbende, werd A. D. Cornets de "Groot Jr. tot Secretaris der residentie Soerakarta aangesteld. "Op eenen ouderdom, waarop menigeen zijne studiën naau- "welijks aanvangt, had hij zijne studiën voleindigd, en zag "hij eene schitterende loopbaan voor zich geopend. Welken in- "vloed op het Hof van Solo hij zich, door zijne bekendheid "met taal, zeden en gebruiken, wist te verschaffen, bleek ten "klaarste, toen de Soesoehoenan (Keizer) zich met eene Javaan- "sche vrouw van ongenoegzaam hoogen rang in wettigen echt "wilde verbinden. Dit voornemen des Keizers ontdekte de "Groot op een oogenblik, toen des Residents afwezigheid hem "in de gelegenheid stelde, om naar eigen inzigt te handelen. "Dewijl de Sekretaris de persoon was, met wien de Vorst, in "zoodanig geval, moest te rade gaan, zette hij den Keizer "met ernst en met nadruk de pligten uiteen, welke op den "Soesoehoenan (zoowel in het geestelijke, als in het wereld- "lijke, het hoofd zijner onderdanen) rusten, ingevolge de be- "staande zeden en rangsverdeeling, beide zoo eerbiedwaardig "bij het Javaansche volk, dat het hem gelukte, den Vorst "van de ongepastheid van het voorgenomen huwelijk te over- "tuigen en van hetzelve terug te brengen. De meest ondubbel- "zinnige betuiging der hooge tevredenheid van het Indisch Gou- "vernement mogt de veelbelovende jongeling voor deze be-

"moeijenis inoogsten" [1]. Deze, in de hoofdzaak juist voorgestelde, gebeurtenis vereischt ten aanzien van de bijzonderheden nog wel eenige toelichting; het is dus een aangename taak, om de geheele toedragt van de zaak met volkomen juistheid voor te stellen. De gelegenheid daartoe is ons gegeven door de welwillendheid van de Groot's broeder, den tegenwoordigen Voorzitter van het Instituut, die den hier volgenden brief, welke de zaak in al haar bijzonderheden uiteenzet, voor de "Bijdragen" heeft willen afstaan.

Na deze opmerkingen zou de mededeeling van den brief zelf kunnen volgen, doch het zal misschien niet overbodig zijn een paar woorden over zijn eigenlijken inhoud te doen voorafgaan. Als een van de grootste kwalen, waarmee de Muselmansche maatschappij behebt is, moet ongetwijfeld beschouwd worden de *veel*wijverij. Wel is waar is zij eigenlijk beperkt tot *vier*wijverij, omdat de Muselman slechts met vier vrouwen te gelijk in den echt mag verbonden zijn, maar daarnevens bestaat nog het regt om den bijslaap uit te oefenen met alle vrouwen, die hij in eigendom bezit, (zijn slavinnen), daar dit regt wordt beschouwd als opgesloten te liggen in het algemeen eigendomsregt. Behalven dat de aanwezigheid van zoo vele vrouwen bij elkander, meestal binnen een beperkte ruimte opgesloten, aanleiding geeft tot vele twisten, die dikwijls op de handelingen van den man invloed uitoefenen, geeft het groot aantal kinderen van verschillende moeders, ook aanleiding tot veel moeijelijkheden. Wanneer de man nu Vorst is, of een hoog Staatsambt bekleedt, dan kan het niet missen, of zoo veel huiselijke onaangenaamheden en geschillen hebben invloed op de regering of op algemeene belangen. Het is dus de pligt van den Indischen ambtenaar, om op deze aangelegenheden, een waakzaam oog te houden, als hij in de onmiddellijke nabijheid van inlandsche Vorsten of Grooten geplaatst is. Ook uit dit oogpunt beschouwd, verdient dus de Groot's handelwijs, ten aanzien van Pakoe Boewânâ VI, vóór zijn troonsbestijging Radèn Mas Sapĕrdan genaamd, allezins goedkeuring.

[1] *Algemeene Konst- en Letterbode*, n°. 5 en 6, van 1843, overgenomen in de *Handelingen en Geschriften* van het Indisch Genootschap, zesde jaargang, pag. 42

SOERAKARTA, DEN 1STEN FEBRUARIJ 182[illegible],
DES MORGENS TEN 9 UREN.

Hooggeachte Heer Mac Gillavrij!

Ik vind mij verpligt UWG. door deze extrapost kennis te geven van het op gisteren alhier voorgevallene, hetwelk ik van eenig belang beschouwende, niet twijfel, of bij UEG. dezelfde verwondering zal baren, als zulks bij mij heeft verwekt; — ten einde UEG. alle omstandigheden te doen kennen, zal ik den draad van het gebeurde volgen.

Op gisteren morgen den 31sten Januarij kwam de eerste binnen Regent (1) Raden Ario Sosro Koesoemo bij mij in de Residentie, mij onder aflegging der groeten van Z. H. den Keizer uit H. D. naam berigtende, dat op heden (den 1sten Febr.) de volgende huwelijken met de gewone saluten zouden voltrokken worden; als:

Z. H. de Keizer met Raden adjeng Maknowijah, dochter van Pangeran Mangkoe Boemi, en met Raden adjeng Blenjik, dochter van den Prins Adi Negoro, als 2de en 3de vrouwen.

Prins Noto Poero met Raden adjeng Gantijah, dochter van Tjondro Diningrat.

Prins Adi Koesoemo met Raden adjeng Mangani, dochter van Prins Mangkoe Boemi.

Raden Mas Ario Mangkoe Koesoemo met Raden adjeng Sa[illegible]rag, dochter van Prins Adi Negoro.

En Raden Pandji Sosro Taroeno, met Raden adjeng Napsijah (2), dochter van Pangeran Mangkoe Boemi.

Betuigende mij de zendeling, dat hij in last had, hetzelfde ter kennisse te brengen van Pangeran adipati Mangkoe Negoro en den Raden adipati, met bevel aan dezen laatsten, om de Regenten op dezen morgen te dien einde in de Kraton te verzamelen. Ik was al dadelijk verwonderd te vernemen, dat de Soesoehoenan zich in het huwelijk wilde begeven met de twee Raden adjengs, van welke het UEG. bekend is, dat zij in deze dagen eenen noemenwaardigen rol in den Kraton spelen, en ik begreep, dat dit een uitwerksel van haren invloed moest wezen.

Beide deze vrouwen zijn oudere verwanten van den Vorst, dan de dochter van Pangeran Bei (3), met welke H. D. zich zoude in het huwelijk begeven, ingevolge de jongst bekomen toestemming van het Gouvernement. — Bovendien zouden zij den voorrang boven deze laatste bekomen, door vroeger in den echt te zijn verbonden, (volgens het algemeen Javaansch gebruik), ofschoon zij ook slechts den naam van Raden Ajoe en de laatste dien van Ratoe voerden. Er bestond dus voor mij geen twijfel, of des Keizers inzigt was haar, zoo al niet dadelijk, in den vervolge door den titel van Ratoe boven de dochter van Pangeran Bei te stellen, en op deze wijze, aan zijn meermalen gebleken verlangen genoegen te geven. — Aangezien Z. H. klaarblijkelijk op deze listige wijze zijnen zin zocht te erlangen, niettegenstaande UEGs. jongste ernstige aanmaningen, tegen den geest van het grootste gedeelte van het hof, en met teleurstelling van de sanctie van het Gouvernement, op zijn voorgenomen huwelijk verleend, was ik al dadelijk bedacht, om dit huwelijk tegen te gaan. Alvorens echter eenigen stap te doen, verzocht ik den Prins Boemi Noto, mij des middags in de Residentie te komen zien, met voornemen om zijn gevoelen te polsen. Ik wilde ook den Rijksbestierder bij mij roepen, om over deze zaak te spreken, — doch deze kwam mij voor, door de kennisgave, dat hij bovengemelden last van den Vorst had bekomen, en mij daarover wilde komen onderhouden, uithoofde hij omtrent deze zaak een zwaar hoofd maakte.

Bij de komst van Boemi Noto, om 7 uren des avonds, gaf ik denzelve eerst mijne verwondering over het voornemen van den Keizer te kennen, en vraagde ronduit zijn gevoelen deswege. — De Prins betuigde mij, dat hij daarover geheel als ik dacht, en mij daarover had willen aanspreken, ware hij daarin niet verhinderd geworden door zijnen pligt jegens den Vorst, daarbij voegende, dat hij geenszins twijfelde, dat het voornemen was beide de Raden adjengs, na zijn huwelijk met de dochter van Pangeran Bei, tot Ratoe te verheffen, als wanneer zij onbetwistbaar den voorrang boven deze zouden hebben; dat het huwelijk met deze laatste was voorgenomen tijdens het leven van des Keizers vader, en alzoo voor dat Z. H. eenige hoop op den troon had, hebbende na zijn verzoek om de sanctie van het Gouvernement kennis met deze Raden adjengs gemaakt, zoodat het toen te laat was, om dezen en niet eerst-

genoemde te trouwen, en dat hij nu op deze wijze zijnen zin zocht te bevredigen, waardoor hij Prins volkomen overtuigd was, dat het Gouvernement zoude gecompromitteerd wezen, en dewelke het ongenoegen van velen zoude verwekken, zoowel als zulks hem niet aangenaam was, betuigende voorts, dat het eens zoo zijnde, men slechts voor de gevolgen behoedzaam moest wezen.

Op dit laatste antwoordde ik hem onmiddellijk, dat ik voornemens was de huwelijken provisioneel te stuiten, en ik hierin door het gevoelen van hem Prins wierd gesterkt, hetwelk ik had willen inwinnen, alvorens dien stap te doen.

In hartelijke en aandoenelijke bewoordingen viel den Prins daarop in, dat hij geen anderen wensch had gevoed, doch mij een dusdanig voorstel niet had durven of mogen doen, verklarende dit volkomen met de eer van het Gouvernement, het welvaren van den Kraton, en den geest van het hof overeen te komen.

De Rijksbestierder daarop ingekomen zijnde, sprak ik hem op dezelfde wijze afzonderlijk over de zaak. Zonder bekend te zijn met mijn voornemen, noch met hetgeen Boemi Noto mij had verklaard, betuigde hij, in denzelfden geest als de Prins, zich niet met des Keizers voornemen te kunnen vereenigen, en deswege over den Vorst zeer ontevreden te zijn. — Hij verhaalde mij, dat voor c. c. een kwartier uurs de Keizer bij hem was geweest, daar Z. H. hem dien dag twee malen had laten roepen, en hij uithoofde van ongesteldheid niet had kunnen komen; dat Z. H. hem als gewoonlijk *vader* noemende, hij hem zoude hebben toegevoegd: "Uwe Hoogheid gelieft mij uit vo-"rige betrekkingen *vader* te noemen, doch ik heb reden "twijfelen, of dit van harte gemeend is," — op des vo ten vraag waarom, zoude hij geantwoord hebben, "men die den raad van eenen vader te volgen;" en de Keizer zweeg! — Daarop kwam bij den Rijksbestierder een oppasser, dien had gezonden, om zijne komst in de Residentie te verhaasten, waarop de Keizer, zulks ziende, dadelijk was terug keerd.

Ik zoude dit verhaal als overdreven beschouwd hebben, h de Rijksbestierder dit naderhand niet in mijne tegenwoordi heid aan Boemi Noto herhaald.

Hij verklaarde al verder dat de saluten, ofschoon men h doen voorkomen als of zij ter eere der andere huwelijken

ten, meerendeels zouden dienen ter viering van 's Vorsten verbindtenis.

Overtuigd ook den Rijksbestierder op mijne hand te hebben, maakte ik hem mijn voornemen bekend; hij spaarde geene uitdrukkingen van goedkeuring.

Ik gaf daarop den Rijksbestierder en Boemi Noto gezamenlijk te kennen, dat ik dadelijk naar den Kraton wilde gaan, en verzocht hen mij te vergezellen, waartegen eerstgenoemde inbragt, dat hij den Vorst dien dag twee malen had geweigerd in den Kraton te komen uithoofde van ongesteldheid; op mijn aandringen stemde hij toe, en ik beloofde den Vorst te verzekeren, dat het mijn verlangen was geweest, dat beiden binnenkwamen.

Na als gewoonlijk audiëntie verzocht te hebben, ging ik, met Boemi Noto en den Rijksbestierder, gisteren avond om half negen uren naar den Kraton, alwaar alle 's Vorsten vrouwelijke verwanten verzameld waren, zooals het gebruik is, eenige dagen voor het huwelijk (4); allen waren in de Probo joso (5), welks deuren ik gesloten vond, staande voor dezelve verscheiden gamelan's en het geheele plein was met volk gevuld (zijnde echter alles in eene plegtige stilte) — zoodat reeds alle voorafgaande vermaken een aanvang hadden genomen.

De Keizer zat als gebruikelijk in de pendopo, in gezelschap van de Prinsen Poerbojo en Bei, allen in gewone staatsie gekleed.

Onhoorbaar voor de omstanders, gaf ik den Vorst het volgende in vriendelijke, doch krachtige bewoordingen te kennen.

Dat ik dien morgen de boodschap van Zijne Hoogheid had ontvangen, en ik niet kon nalaten mijne verwondering te betuigen over H. D. voornemen om den volgenden dag met voornoemden Raden adjengs te trouwen.

Dat, ofschoon Z. H^s. intentie was, deze Raden adjeng's slechts den naam van Raden Ajoe toe te kennen, ik beducht was, dat in den vervolge onaangenaamheden konden ontstaan, zoo uithoofde dat beide oudere verwanten dan de dochter van Pangeran Bei waren, als omdat zij boven deze reeds den voorrang zouden hebben door een vroeger huwelijk.

Dat het Gouvernement Z. H. op deszelfs verzoek plegtiglijk had toegestaan, zich met de dochter van Pangeran Bei in den echt te begeven en deze tot Keizerin te verheffen; dat hetzelve alzoo gecompromitteerd zoude wezen door, zoo niet al

dadelijk, in den vervolge door 's Vorsten voorgenomen maatregel, welke zonder voorkennis van Z. E. den Gouverneur-Generaal zoude plaats hebben, anderen boven haar verheven te zien.

Dat ik ook voor de rust van het hof en 's Keizers belangen dezen stap als ondoelmatig beschouwde, zoowel voor het tegenwoordige als voor de waarschijnlijke gevolgen van dien (doelende op de te voorziene verheffing tot Ratoe van beide prinsessen), en dat ik veronderstelde dat Z. H. in deze met mijn gevoelen zoude overeenstemmen.

Dat ik alvorens in deze iets te verrigten, deswege den Prins Boemi Noto en den Rijksbestierder had onderhouden, die met mij volkomen overeenkwamen.

Dat ik mij dierhalve verpligt rekende Zijne Hoogheid te verzoeken, deze huwelijken voor als nog te staken, en ten minsten geen gevolg te doen nemen binnen de vijf dagen na de voltrekking van zijnen echt met de dochter van Pangeran Bei, indien daartegen geene objecties zouden bestaan, tot welk einde ik mij bij het Gouvernement zoude adresseren.

De Keizer betuigde mij aan mijnen raad te zullen gehoor geven, en het nut daarvan geheel te gevoelen. Ik vermeende echter te bemerken, dat dit Z. H. niet zeer aangenaam was, gelijk ligtelijk te begrijpen is.

De Prins Boemi Noto hield daarop een lang gesprek met den Vorst, hetwelk eenlijk voor mij hoorbaar was, waarin hij Zijne Hoogheid betoogde hoe doelmatig en noodzakelijk mijn eisch was, dat hij met den Rijksbestierder daarmede volkomen overeenstemde, en dat de Vorst zich op mijnen en hunnen raad konde verlaten, waarop de Vorst in gewenschte bewoordingen antwoordde.

Op voorstel van Boemi Noto, stemde de Keizer toe, dat die Prins het beslotene aan de daar tegenwoordige Pangerans Poerbojo en Bei mededeelde, nemende dezen daarin genoegen!

Ik verzocht daarna Zijne Hoogheid, den Rijksbestierder de zaak te willen kennelijk maken, en de noodige contra-orders te geven, tot welk einde hij wierd voorgeroepen, en hem in dien zin bevelen werden gegeven.

Laatstelijk betuigde ik Zijne Hoogheid, dat ik genoegen nam in de overige bekend gemaakte huwelijken, welke ook op dezen morgen worden voltrokken. — Ik heb bevonden, dat deze enkel zijn geschikt, om de oudere verwanten van de twee

Raden adjengs, die de Keizer wilde huwen, uit te trouwen, gelijk de Javaansche gewoonte medebrengt, dat moet geschied zijn, alvorens een jongere zich in den echt mag begeven.

De Keizer stelde daarna een toast in, om mij voor den goeden raad te bedanken, zoowel als voor het belang, dat ik in zijn bestaan en de rust van het hof toonde te stellen!

Hierna nam ik afscheid, in de overtuiging van wel te hebben gehandeld, het grootste gedeelte van het hof voor misnoegen te hebben behoed, de eer van ons Gouvernement te hebben opgehouden, en het Javaasch publiek vertrouwen ten mijnen opzigte ingeboezemd te hebben.

Ik verzoek UEG^s. dringend mijne handelingen in deze te willen approberen, twijfelende ik geenzins, of UEG. zal daartoe termes vinden. — Natuurlijkerwijze aan UEG. overlatende, om deze zaak des noodig achtende voor het Gouvernement te brengen, en te bewerken, dat ik zoodra mogelijk met bevelen worde voorzien, neem ik de vrijheid UEG. in consideratie te geven, dat, volgens mijn gebrekkig oordeel, het huwelijk van den Keizer met de meergenoemde twee Raden adjengs, na dat met de dochter van Pangeran Bei, zoude kunnen worden ingewilligd, om ook den Keizer eenigzins genoegen te geven (6), echter onder zoodanige wijzigingen, als ons kunnen verzekeren, dat zij nimmer den voorrang zullen hebben boven de dochter van Pangeran Bei, en zulks ter handhaving van hetgeen eens door het Gouvernement is bekrachtigd, en ter voorkoming van misnoegen bij eenige der voornaamste hofgrooten.

UEG. gelieve mij met een spoedig antwoord te vereeren, en de verzekering aan te nemen van de hoogachting, waarmede ik de eer heb mij te noemen,

UWEG^s. Geh. Dr.

NB. De Prins Mangkoe Negoro (7) is zoo even bij mij gekomen en is zeer vergenoegd over mijne handelwijze.

AANTEEKENINGEN.

(1) Degeen, die hier binnen-Regent genoemd wordt, is ongetwijfeld een ambtenaar met den rang van Toemĕnggoeng, die dienst deed binnen den Kraton.

(2) Opmerking verdienen sommige van de genoemde namen der Prinsessen, zoo als Maknåwijah, Mangani, Napsijah, Saraq. De drie eerste namen zijn zeer zeker ontleend aan de scholastieke theologie van den Islam, waar zij worden gebruikt om verschillende soorten van Allah's attributen (*çipaat*) te beteekenen: men zie daarover *El-Senusi's Begriffsentwickelung des Muhammedanischen Glaubensbekentnisses, Arabisch und Deutsch met Anmerkungen von* Dr. M. Wolff, een boekje, waarvan de Arabische tekst onder zijn naam *Omm 'l-Barahien*, blijkens de mededeeling van Raffles, op Java onder de inlanders bekend is. De vierde naam *Saraq* is de gewone, aan het Arabisch ontleende, benaming van de Muselmansche wet, die al de verpligtingen voor het geheele leven beschrijft. In den Javaanschen brief, die in de zesde aanteekening wordt aangehaald, komt ook de naam van een Prins Sarĕngat voor, welke naam, in het Arabisch Sjariat luidende, hetzelfde beteekent als Saraq; ja, zelfs vindt men een Prinsennaam aan het hof van Soerakarta, luidende Sapingi, dat niets anders zijn kan dan de algemeen bekende naam van Sjafi'i, den stichter der wetgeleerde secte, waarvan de volgelingen in den Archipel de overhand hebben.

(3) Pangeran Bei, beter Pangĕran Ngabèï is de gewone titel van den oudsten der onechte zonen van den Vorst. Onder onechte zonen verstaat men de buiten echt verwekte, d. i. de zonen, die geboren zijn uit de vrouwen, waarmee de Vorst niet in het huwelijk was vereenigd, maar die als zoogenoemd bijwijven zijn genomen.

'ot regt verstand van de houding, die Boemi Nâtâ en de ;sbestierder in deze zaak aannemen, kan een Javaansche f (n°. 40) uit de *Javaansche Brieven, Berigten, Verslagen* dienen. De bedoelde brief is van dezen Pangéran Arijâ mi Nâtâ zelf aan Pangéran Arijâ Mangkoe Boemi te Am-. waarin hij hem onder anderen mededeelt de verheffing den zestienjarigen Radèn Mas Sapardan tot Soesoehoenan, le benoeming van hem zelf en van den Rijksbestierder tot gevers (*kapópóhan pratikël*), benevens hun verzoek om oeging van den Pangéran Arijâ Poerâbâjâ en van Pangé- Ngabèï.

4) Het hier bedoelde gebruik heet *Midâdarèni*, een woord, rmee beteekend wordt het gezelschap met de daarbij gebrui-jke plegtigheden, dat den avond vóór het voltrekken van huwelijk wordt gehouden. Dat gebruik is waarschijnlijk overblijfsel van den Hindoe-tijd, want het aangehaalde Ja-ische woord stamt af van een Sanskritsch woord, dat lucht-st beteekent en nu nog in het Javaansch gebruikt wordt r hemelnimf, engelin (*widâdari*).

5) Präbâ-jâsâ, of Prâbâ-jëksâ, is een woning binnen den ton, die men het Serail zou kunnen noemen.

6) In de *Javaansche Brieven, Berigten, Verslagen* enz. ik onder n°. 45 een brief van dezen Soesoehoenan Pakoe ânâ VI aan den Pangéran Arijâ Mangkoe Boemi, waar-lijkt dat de schrijver van den brief reeds in dezelfde Februarij de twee genoemde Prinsessen getrouwd heeft, hij bij die gelegenheid aan de Radèn Adjëng Maknâ-den titel heeft gegeven van Radèn Ajoe Sëpoeh en aan en Adjëng Balënjik dien van Radèn Ajoe Anèm. Uit ief blijkt evenwel ook, dat de Soesoehoenan den 15den ij 1824 getrouwd is met de dochter van den Pangéran die heette Radèn Adjëng Koesijah, bij deze gelegenheid Mas benoemd, en dat de huwelijken met de beide, zoo noemde, prinsessen eerst vijf dagen later voltrokken

e Pangéran Arijâ Mangkoe Nëgârâ is een zooge-afhankelijke Prins, wiens landen binnen het gebied Soesoehoenan liggen. Zijn onafhankelijkheid, name-en Soesoehoenan, is echter niet onbeperkt, want, regeringsaangelegenheden, zoodls de regtsbedeeling, k in naauwe betrekking tot de familieaangelegenheden

van den Vorst, zoo dat hij bij alle plegtige ceremoniën en festiviteiten tegenwoordig zijn moet.

Ten slotte dient met een woord te worden gewezen op het cordaat gedrag van den jeugdigen de Groot, die in het jaar 1824, toen het er aan het Hof te Soerakarta geheel anders uitzag dan tegenwoordig, op eigen verantwoordelijkheid dusdanig durfde handelen.

S. K.

EEN OPSTEL

OVER HET

LANDBEZIT DOOR DEN WĔDÂNÂ VAN HET DISTRIKT BANTJAR, RESIDENTIE RĔMBANG.

In het jaar 1859 ontving ik van den heer Mr. W. B. Bergsma, toenmaals Controleur bij de landelijke inkomsten en cultures, later Hoofdcommies bij de directie van de cultures, thans met verlof hier te lande, een opstel over het landbezit in Bantjar, aan welks Distriktshoofd hij de vraag had gedaan omtrent de adats, die in betrekking staan tot bezit en gebruik van den grond. Reeds lang was ik voornemens, om aan dat stukje openbaarheid te geven, daar het verschillende, tot nog toe onbekende, bijzonderheden over dit onderwerp bevat; doch eenige redenen hielden mij terug. De voornaamste van die redenen was, dat ik nog altijd hoop koesterde op de aanneming van mijn voorstel, in mijn *Beschouwingen over het landbezit op Java, ter overweging voorgesteld aan* Dr. *W. R. van Hoëvell* gedaan, waardoor ik de gelegenheid wenschte te verkrijgen tot volledige behandeling van den aard en het wezen van het landbezit op Java: daarbij zouden dan als van zelf opstellen, als het onderhavige, een nuttige plaats verkregen hebben. Maar de hoop, om op deze wijs tot de behandeling van dat belangrijke onderwerp te komen, moet ik als vervlogen beschouwen. Ik geloof echter, dat ik in zekeren zin verpligt ben eenig licht te verspreiden over een onderwerp van zóó veel belang voor de juiste kennis van Java, want, hoe belangrijk en zelfs noodzakelijk die kennis ook wezen mag, zij maakt geen vorderingen en men draait daarbij als in den cirkel rond, die de wenschelijkheid van een onderzoek dienaangaande aanneemt. En hoe zou een onderzoek, indien men daartoe al

van den Vorst, zoo dat hij bij alle plegtige ceremoniën en festiviteiten tegenwoordig zijn moet.

Ten slotte dient met een woord te worden gewezen op het cordaat gedrag van den jeugdigen de Groot, die in het jaar 1824, toen het er aan het Hof te Soerakarta geheel anders uitzag dan tegenwoordig, op eigen verantwoordelijkheid dusdanig durfde handelen.

S. K.

EEN OPSTEL

OVER HET

LANDBEZIT DOOR DEN WĔDÅNÅ VAN HET DISTRIKT BANTJAR, RESIDENTIE RĔMBANG.

In het jaar 1859 ontving ik van den heer Mr. W. B. Bergsma, toenmaals Controleur bij de landelijke inkomsten en cultures, later Hoofdcommies bij de directie van de cultures, thans met verlof hier te lande, een opstel over het landbezit in Bantjar, aan welks Distriktshoofd hij de vraag had gedaan omtrent de adats, die in betrekking staan tot bezit en gebruik van den grond. Reeds lang was ik voornemens, om aan dat stukje openbaarheid te geven, daar het verschillende, tot nog toe onbekende, bijzonderheden over dit onderwerp bevat; doch eenige redenen hielden mij terug. De voornaamste van die redenen was, dat ik nog altijd hoop koesterde op de aanneming van mijn voorstel, in mijn *Beschouwingen over het landbezit op Java, ter overweging voorgesteld aan* Dr. *W. R. van Hoëvell* gedaan, waardoor ik de gelegenheid wenschte te verkrijgen tot volledige behandeling van den aard en het wezen van het landbezit op Java: daarbij zouden dan als van zelf opstellen, als het onderhavige, een nuttige plaats verkregen hebben. Maar de hoop, om op deze wijs tot de behandeling van dat belangrijke onderwerp te komen, moet ik als vervlogen beschouwen. Ik geloof echter, dat ik in zekeren zin verpligt ben eenig licht te verspreiden over een onderwerp van zóó veel belang voor de juiste kennis van Java, want, hoe belangrijk en zelfs noodzakelijk die kennis ook wezen mag, zij maakt geen vorderingen en men draait daarbij als in den cirkel rond, die de wenschelijkheid van een onderzoek dienaangaande aanneemt. En hoe zou een onderzoek, indien men daartoe al

kwam, vruchtbare resultaten kunnen opleveren, zoo niet vooraf vaste regels tot rigtsnoer waren aangenomen? Vooral verdient ook opmerking de treffende bijzonderheid, dat bij ons, even als voor Britsch Indië en voor Algérie terstond nadat de behoefte aan de kennis van het landbezit aldaar zich had doen gevoelen, weinig geloof wordt gehecht aan de waarheid, dat slechts de leer van den Islam den aard en het wezen van het landbezit in onze Oost-Indische bezittingen kan doen kennen: het is echter te hopen, dat ook onder ons, even als thans het geval is met Britsch-Indië en Algérie, de eens goed aangetoonde waarheid als een axioma zal gelden. Om alle deze redenen heb ik dan maar besloten, om, indien mijn gezondheid geen verhindering veroorzaakt, dit onderwerp in zijn geheel te gaan behandelen, zonder verdere aanleiding daartoe, dan mijn begeerte om deze zaak voor goed af te doen. Men beschouwe het volgende stukje als den voorlooper van het geheel, dat ik reeds voor de "Bijdragen" bestemd en gereed had, vóórdat ik het zoo even vermelde besluit had genomen. Het opstel van Bantjar's Wĕdånå is zoowel belangrijk voor de taal als wegens den inhoud; spoedig hoop ik de gelegenheid te vinden, om den oorspronkelijken Javaanschen tekst van dit opstel te kunnen uitgeven; hier volgt slechts een tot de hoofdzaken verkorte vertaling. Ik heb mij veroorloofd daaraan aanteekeningen toe te voegen, welke enkele punten zullen ophelderen en waaruit men bij gevolgtrekking kan opmaken, dat het landbezit in Bantjar op de grondslagen van den Islam steunt. Ik kan hiervan echter niet afstappen, zonder nog de volgende opmerking te maken. De Wĕdånå, die zelf dit stukje geschreven heeft, schijnt niet bewust te zijn van het bestaan van den Islam in zijn district; misschien weet hij, even als zoo vele Javanen, volstrekt niets van die leer, hetzij van haar godsdienst, hetzij van haar regt, maar volgt daaruit, zoo als dikwerf wordt beweerd, dat de Islam daar niet bestaat? Hoe weinigen zijn er onder ons, die weten of deze of gene bepaling of instelling haar grond heeft in het Romeinsche of Germaansche regt, maar behooren zij ten gevolge van onze eigen onwetendheid minder daartoe en tot *ons* regt of tot *onze* instellingen?

S. K.

OPGAVE VAN DE HANDELINGEN DER MENSCHEN VAN DE JAVAANSCHE GODSDIENST IN HET DISTRICT BANTJAR.

Art. 1. Nadat de rijst van de sawah's geoogst is, geeft iedere landbouwer van de tien amĕts één als djakat, die, naar zijn verlangen, wordt geschonken aan den modin, of aan de hadji's, of aan de armen.

Art. 2. Na de vastenmaand geeft iedereen vijf kati's ontbolsterde rijst als pitrah, welke op dezelfde wijs en aan dezelfde personen, die in art. 1 vermeld zijn, worden gegeven.

Art. 3. Na de verdeeling van de sawah's vergaderen alle dorpelingen bij den Pĕtinggi, in tegenwoordigheid van de Distriktscommissie. Bij die gelegenheid laat de Pĕtinggi op zijn kosten voor hen een karbouw, koe, schaap of kippen slagten. De verdeeling van de sawah's geschiedt door die ambtenaren zelf in gelijkmatige portiën; de kraman kĕntjĕng krijgt de vruchtbare sawah's, de kraman doengkoel zooveel hij bewerken kan.

Art. 4. De landbouwer, die sawah's bezit, welke hij niet kan bewerken, kan ze aan een ander in bewerking geven, doch de landbouwer zelf verschaft dan de bibit.

Art. 5. De landbouwer, die zijn sawah's verkoopt uit armoede en wegens de onmogelijkheid om ze te bewerken, krijgt ƒ 10 recepis voor één bahoe vruchtbare sawah's. De kooper krijgt dan het gebruik voor één jaar; de verkooper betaalt de landrente.

Art. 6. De bezitter van ontgonnen gronden betaalt gedurende de drie eerste jaren na de ontginning geen landrenten; die betaling geschiedt eerst van het vierde jaar af. Deze ontgonnen sawah's gaan over van geslacht tot geslacht op de erfgenamen van den ontginner; zij kunnen niet overgaan op een vreemde, behalve wanneer de familie van den ontginner zich met der woon gaat vestigen in een andere dèsâ, in welk geval die gronden gelijkelijk onder de dorpelingen verdeeld worden.

Wanneer later die familie van den ontginner tot de vorige dèsâ terugkeert; dan kunnen de sawah's teruggegeven worden.

Art. 7. De verdeeling van ieders aandeel in de landrenten over sawah's en tĕgals, na den aanslag, geschiedt aldus. De bezitters van beide soorten van velden vergaderen in de woning van den Pĕtinggi, waar hun wordt meegedeeld de som, die voor hen in de piagĕm op de hoofdplaats is vastgesteld. Daarna verdeelen zij die som onder elkander, hetwelk door den tjarik wordt opgeschreven; die verdeeling geschiedt naar gelang van de hoeveelheid padi, welke volgens de taxatie wordt verkregen.

Art. 8. De betaling van de landrenten geschiedt bij kleine gedeelten, elk van een vijfde der bepaalde som, dat in ontvangst wordt genomen door den Pĕtinggi, in tegenwoordigheid van den kamitoewâ, modin, tjarik en kĕbajan. Het geld wordt bewaard in de woning van den Pĕtinggi onder toezigt van zijn ambtgenooten; zoodra er veel geld bij elkander is, wordt het aan den onderkollekteur ter hand gesteld.

Art. 9. Een huisgezin, dat uit een dèsâ naar een andere verhuist, maar in hetzelfde distrikt blijft, wordt na drie maanden in de nieuwe dèsâ opgenomen; het krijgt dan ten zijnen laste heerendiensten en ten zijnen voordeele sawah's, even als de vroegere kraman.

Art. 10. Een huisgezin, dat uit een ander district naar het district Bantjar verhuist, wordt eerst na twee jaren belast met heerendiensten en begiftigd met sawah's, even als de vroegere kraman.

Art. 11. Wanneer een lid van een huisgezin op zich zelf gaat wonen, wordt hem een jaar tijds gelaten; eerst na een jaar komen de heerendiensten ten zijnen laste en worden hem sawah's gegeven, even als de vroegere kraman.

Art. 12. Een huisgezin, dat uit drie familiën bestaat, het oorspronkelijk huisgezin, de kinderen en schoonzoon, wordt beschouwd als één huisgezin.

Art. 13. Wanneer een werkbaar huisgezin, jaar in jaar uit, buiten zijn dèsâ gaat werken; dan moet er een koeli komen, die voor hem de heerendiensten verrigt, doch die daarvoor beloond wordt met een gulden koper in de maand.

Art. 14. In het distrikt Bantjar is geen werkbaar huisgezin, dat de werkzaamheden voor zich tegen betaling laat verrigten, omdat de menschen dat niet goed vinden.

AANTEEKENINGEN.

In de eerste plaats verdient het opschrift eenigzins de aandacht, omdat daarin gesproken wordt van de Javaansche godsdienst: zou de toenmalige Wĕdânâ van Bantjar niet eens weten, dat zijn godsdienst de Islam is?

Ad art. 1. Over den inhoud van dit artikel behoef ik niet uit te weiden, omdat hij volkomen overeenkomt met de djakat in alle Muselmansche landen. Men zie mijn *Handboek voor het Mohammedaansche Regt*, bladzz. 75 volgg. en Mawerdi's *Publiek en Administratief Regt van den Islam*, Hoofdstuk XI. Bijzonder verdient hier echter opmerking de mededeeling, dat de djakat (hier slechts *de tienden*) ook aan hadji's wordt gegeven, terwijl in § 102 van het laatst aangehaald werk deze personen niet genoemd worden onder de regthebbenden op deze godsdienstige belasting. Het blijkt echter spoedig, dat zij begrepen zijn onder de categoriën, die genoemd worden de kruisvaarders en de reizigers.

Ad art. 2. De hier vermelde pitrah wordt gegeven op het kleine feest, dat terstond na den afloop van de vasten Ramĕlan gevierd wordt. Het is onnoodig, dat ik dit onderwerp thans in de bijzonderheden behandel, omdat al hetgeen daarop betrekking heeft, door mij is medegedeeld in dit Tijdschrift (*Bijdragen tot de Taal- Land- en Volkenkunde van* N. I., Deel III, bladz. 52 en volgg.), in mijn opstel: *de beide Mohammedaansche feesten.*

Ad art. 3. Uit dit artikel blijkt wel, dat de sawah's verdeeld worden, maar er volgt nog niet uit, dat de verdeeling *jaarlijks* geschiedt, zoo als bijv. in Banjoemas, Madioen, Japara, Soerabaja: in de laatstgenoemde residentie wordt in sommige streken de jaarlijksche verdeeling soms achterwege gelaten.

Het dèsâhoofd, hier Pĕtinggi genoemd, elders Koewoe, Bĕkel, Loerah enz. geeft bij de gelegenheid van de verdeeling

der sawah's een feest op zijn eigen kosten, de ingezetenen leveren daartoe geen bijdragen (pasoembang), zoo als dit dikwijls bij feestelijke gelegenheden geschiedt. De Javanen denken over de publieke en private aangelegenheden dikwijls juist omgekeerd als wij. De verdeeling der sawah's onder de regthebbenden is, volgens onze beschouwing, een publieke zaak, terwijl wij het als een private zaak beschouwen, als een Hoofd een van zijn kinderen uithuwelijkt; in het eerste geval echter betaalt het Hoofd de kosten uit zijn eigen zak, en in het laatste geval wordt in de kosten van het feest door de bijdragen (pasoembang) van de bijzondere personen voorzien.

In alle dèsâ's op Java bestaan verschillende categoriën van ingezetenen, die overal tot twee voorname soorten, elk weer met verschillende onderverdeelingen, kunnen worden teruggebragt. Die twee voorname categoriën zijn van elkander daardoor onderscheiden, dat de eene, die de gevestigde ingezetenen bevat, regt geeft op een of meer aandeelen in de sawah's, en dat de andere, die de afhangelingen van de eerste in zich opneemt, alleen door arbeid den kost wint. Deze twee voorname categoriën vindt men overal op Java; omtrent de onderverdeelingen, waarin elk van die categoriën weer gesplitst wordt, is onze kennis nog zeer gebrekkig. De *namen* voor die twee voorname soorten verschillen overal en, behalven dat de dialecten, die in de residentiën op Java gesproken worden, nog maar weinig bekend zijn, worden zij dikwijls in het Maleisch opgegeven en zijn dus niet geheel vrij van de verdenking van onjuistheid. Hier wordt de eerste categorie genoemd *kraman*, een naam, die voor alsnog niet verklaard kan worden, daar dit woord in de taal van Soerakarta *opstandeling* beteekent, hoewel dan ook in zachteren zin dan brandal; elders bijv. in Soerabaja gògòl, in Tjeribon koeren, woorden, waarvan de eigenlijke beteekenis in het geheel niet kan worden opgegeven. Deze kramans worden hier wederom onderscheiden in *kĕntjĕng* en *doengkoel;* voor het eerste woord geeft het woordenboek de beteekenis van vast, stijf, voor het tweede de horens van een buffel, die los aan den kop hangen; de zin van beide benamingen zal dus wel wezen ingezetenen, die voor goed, voor vast, gevestigd zijn, en ingezetenen, die wegens onvermogen niet vast zitten.

Ad art. 4. De bewerking van gronden voor een ander geschiedt in Mohammedaansche landen bijna altijd door middel

van eigenaardige overeenkomsten, die in de wetgeleerde boeken genoemd worden mosakat en mozara'at, d. i. overeenkomsten, waarbij de eigenaar of bezitter zijn grond afstaat aan den landbouwer tegen een aandeel in den oogst, welk aandeel verschilt, al naar mate de een of de ander het zaaizaad, de landbouwgereedschappen enz. levert. Dergelijke overeenkomsten, niet die van huur of pacht, zijn ook in deze gevallen op Java regel, zoo als dit afdoende blijkt uit de opgaven omtrent andere residentiën; die opgaven zijn zóó naauwkeurig, dat aan de juistheid niet mag worden getwijfeld. De landbouwers worden daarbij genoemd parowan of tĕloewan, hetwelk letterlijk beteekent degenen, die op de helft of op een derde werken (maro en mĕrtĕloe), hetzij van den oogst, hetzij van den grond zelf. Hoewel in dit artikel de zaak niet juist zóó wordt beschreven, toch blijkt er uit, dat dit gedeelte van Rĕmbang niet afwijkt van de overige residentiën op Java.

Ad art. 5. Uit den vasten prijs, die hier bepaald wordt, mag men afleiden, dat dit een zaak is, die dagelijks voorkomt. In de Javaansche wetboeken wordt het woord adol ng., sadé kr., d. i. verkoopen, ook in den beperkten zin, welke hier aan dat woord wordt gegeven, gebruikt.

Ad art. 6. Ontginning, onder welken naam zij ook in de verschillende streken van Java moge voorkomen, geeft overal het regt van eigendom aan den ontginner. Of dit een gevolg is van, of in verband staat met, de leer van den Islam, die de ontginning beschouwt als het middel om den eigendom van den grond te verkrijgen, behoef ik hier niet te onderzoeken, omdat, hoe belangrijk die vraag op zich zelf ook moge wezen, hier iets anders op te merken valt. De gebrekkige kennis van den aard en het wezen van het landbezit op Java, die bij den invoerder en vooral bij de latere toepassers van het landrentestelsel aanwezig was, heeft de inlandsche maatschappij in meer dan één opzigt achteruit doen gaan. Dit artikel levert daarvan een sprekend bewijs, doch toont tevens duidelijk, dat dikwerf in naam de Europesche regelingen worden gehandhaafd, terwijl de oude inlandsche adat blijft voortbestaan. Er is als regel aangenomen, dat de ontginner van woesten grond gedurende drie jaren vrijgesteld zal zijn van de landrente, en dat hij eerst van het vierde jaar af verpligt is die belasting te betalen. Aangezien de landrenten dorpsgewijze worden opgelegd en voldaan, zoo treden de ontgonnen gronden, ten minste aldus

geven de Europesche ambtenaren op, van het vierde jaar af in de gemeenschap, zoodat de ontginner slechts gedurende de drie eerste jaren het individueel genot van den grond zou hebben in strijd met de adat, en dat hij na het derde jaar in geen opzigt ten aanzien van dien grond een voorregt zou genieten boven de overige dorpsbewoners. De Wĕdånå van Bantjar handhaaft, blijkens dit artikel, het oude Javaansche regt in al zijn bijzonderheden.

In de Javaansche en Maleische wetboeken, die de Arabische wetgeleerde boeken op den voet volgen, worden woeste gronden genoemd doode gronden en de ontginning het levend maken; hier in dit artikel worden de woeste gronden met een zuiver Javaansche woord genoemd *bakalan* (elders op Java heeft men andere namen, bijv. sawah jåså) in tegenstelling met de overige dèsågronden, welke genoemd worden sawah bakoe.

Ad art. 7. Bij dit artikel vallen geen bijzonderheden op te merken. Misschien is het waardig vermeld te worden, dat de aanslag van de landrenten een zeer bekende zaak bij de Javanen geworden is, zoodat zij met de zaak ook het woord zelf, namelijk *anslah*, hebben overgenomen, hetwelk zij reeds als een gewoon Javaansch woord beschouwen en het als zoodanig de veranderingen van de Javaansche grammatica doen ondergaan.

Ad art. 8. De in dit artikel vermelde wijze van betaling der landrenten is overal op Java niet dezelfde; soms, zoo heb ik wel eens gehoord, geeft de inlander iets, al is het nog zoo weinig, en dan nog wel op onbepaalde tijden, als hij maar wat over heeft.

Het dèsåhoofd, de Pĕtinggi, neemt het geld in ontvangst, in tegenwoordigheid van de kamitoewå, modin, tjarik en kĕbajan. Uit deze personen is op Java gewoonlijk het zoogenoemde dèsåbestuur ingerigt; hier of daar echter ontbreken wel eens een of meer van de genoemde personen en zelfs vindt men den tjarik in de kleinere dèså's gewoonlijk niet. Soms bestaan er nevens dit zoogenoemd dèsåbestuur nog andere raden, zooals in Tjeribon, waar men een raad vindt, die Påntjåkaki, d. i. de vijf oudjes, genoemd wordt en ongetwijfeld in eenig verband staat met de vijf dagen van de Javaansche week (pasar). Dit brengt van zelf tot de vraag: wie zijn *de oudsten*, welke ook volgens Gouvernements-verordeningen in elke Javaansche dèså zouden bestaan? Ik zou mij niet gaarne aan de beantwoording van deze vraag wagen. 1° omdat ik in al wat ik over deze aangelegen-

heden gelezen heb, nooit heb gevonden den Javaanschen naam van die oudsten, hetgeen mij doet twijfelen aan hun bestaan, want anders zou mij die naam in Javaansche stukken wel eens zijn voorgekomen, en 2° omdat ik wel een en ander gezien heb, hetwelk mij hier doet denken aan een vergissing tusschen deze oudsten en de genoemde leden van het dèsåbestuur. Het is te hopen, hoe het daarmee dan ook wezen mag, dat men niet voortgaat met aan te nemen dat die oudsten werkelijk bestaan overal op Java, voordat men zich daarvan heeft overtuigd, en dat men daarvan geen melding maakt in een Nederlandsche wet, voordat die overtuiging op goede gronden is verkregen. Een andere vraag, die zeker als van belang moet worden beschouwd, is deze: in welke verhouding staat het Dèsåhoofd tot het zoogenoemde Dèsåbestuur? Een vraag, die, naar ik geloof, nog niet dikwerf is overwogen, veel min een punt van ernstig onderzoek heeft uitgemaakt. Zeker zal ik het niet wagen, om een antwoord te geven op die vraag, maar in dit artikel vind ik een uitdrukking, welke mij zeer opmerkenswaardig voorkomt en tevens geschikt, om den grondslag te geven voor de beantwoording. De genoemde leden van het Dèsåbestuur worden hier genoemd *al de deelgenooten in het bestuur* (*sà-kantjanipoen printah*), welke uitdrukking, op zich zelf beschouwd, wel geen afgerond begrip geeft, maar, in vergelijking met andere dergelijke uitdrukkingen, van groote beteekenis is. Zoo bijv. worden degenen, die met een Hoofd in een Javaansche regtbank zitting hebben genoemd zijn deelgenooten in het delibereren (*sà-kantjanipoen 'nygalih*), doch wij weten, dat het Hoofd in de regtbank de eenige regter is, die zich eenige van zijn onderhoorigen toevoegt om met hen over de zaken, niet als collega's, maar als onderhoorigen, te beraadslagen en alleen te beslissen. Zou het anders zijn in het Dèsåbestuur?

Ad art. 9—12. De hier gegeven tijdsbepalingen zijn eigen aan Bantjar; in andere streken houdt men zich aan andere tijdsbepalingen.

Ad art. 13. Uit dit artikel blijkt, dat de afkoop van heerendiensten, ten minsten in beperkten zin, op Java bekend, hoewel blijkens het volgend artikel in Bantjar niet gebruikelijk, was. De som echter, die de inlander moet betalen, om van heerendiensten te worden vrijgesteld, is aanzienlijk hooger, dan men hier te lande schijnt te denken.

EENIGE
ALFABETTEN EN PROEVEN
VAN
OUD JAVAANSCH SCHRIFT.

Slechts weinig heb ik te voegen bij hetgeen de Heer A. B. Cohen Stuart in dit deel van de "Bijdragen," bladz. 148, gezegd heeft over deze alfabetten en proeven van oud-Javaansch schrift. Terwijl de Heer Stuart de terugreis naar Java volbrengt, valt mij de aangename taak te beurt, om voor de uitgave te zorgen. In de cijfers I—VII, zijn opgenomen de oud-Javaansche alfabetten en schriftproeven; vlak onder VII volgen twee inscriptiën van ringen; VIII behelst de inscriptie van Soekoeh en IX bevat de eerste pagina van de *Falak Boedha Kawi*, die op bladz. 147, N°. 3, door den Heer Stuart is beschreven. De cijfers van de in gewoon Javaansche letters gedrukte stukken, komen overeen met die van de lithographische facsimilés, zoodat men het oud-Javaansch schrift gemakkelijk zal kunnen vergelijken met het tegenwoordige.

S. K.

I.

ꦲꦤꦕꦫꦏ꧈ꦢꦠꦱꦮꦭ꧈ꦥꦝꦗꦪꦚ꧈ꦩꦒꦧꦛꦔ꧉

ꦲꦤꦕꦫꦏ꧈ꦢꦠꦱꦮꦭ꧈ꦥꦝꦗꦪꦚ꧈ꦩꦒꦧꦛꦔ꧉

꧋ꦱꦶꦤꦺꦴꦏꦼꦠꦭꦚꦶꦧꦶꦠꦭ꧀꧈ꦲꦤꦱꦧꦸꦂꦱꦗꦸꦧꦶꦢꦭꦶ꧈ꦭꦶ
ꦥꦶꦥꦶꦥꦶꦥꦿꦶꦔꦏꦤ꧀ꦏꦸ꧈ꦢꦏꦺꦴꦏꦼꦠꦔꦧꦤ꧀ꦏꦢꦸꦩꦶꦥꦶ꧈ꦔꦠꦏꦺꦴ
ꦱꦠꦗꦶꦧꦶꦗꦶꦭ꧀꧈ꦭꦥꦶꦩ꧀ꦧꦶꦢꦭ꧀ꦭꦶꦒꦒꦱ꧀꧈ꦒꦁꦒꦱ꧀ꦫꦶ
ꦭꦏ꧈ꦩꦏꦪꦼꦱꦩꦶꦠꦒꦸꦏꦶꦭ꧀꧈ꦢꦁꦔꦼꦏꦂꦏꦤꦶꦏ꧀ꦏ꧀ꦱ
ꦧꦠꦧ꧀ꦮꦺꦴꦪ꧈꧅

꧋꧅ꦱꦸꦢꦶꦏꦸ꧈꧅ꦩꦼꦏꦺꦴꦢꦏꦺꦴꦢꦶꦏꦸꦱꦸ꧈ꦏꦺꦴꦢꦏꦸ
ꦏꦼꦔꦏꦔ꧀ꦏꦸꦏꦶꦱꦶꦭ꧀ꦏꦸꦱ꧀꧈ꦧꦤꦼꦏꦸꦥꦶꦏꦺꦴꦧꦏꦶꦒꦏ꧀꧈
ꦥꦶꦠꦸꦔꦏꦺꦴꦢꦭꦏꦺꦴꦫꦏ꧀꧈ꦤꦸꦏꦁꦏꦸꦏꦸꦢꦏꦺꦴꦏꦸꦏꦸꦥꦶꦏꦸꦏꦸ
ꦏꦸ꧈ꦢꦸꦤꦶꦠꦥꦫꦩꦭ꧈ꦒꦸꦔꦏꦺꦴꦢꦱꦫꦶꦫꦲꦏꦸ꧈꧅

II.

ꦲꦤꦕꦫꦏ꧈ꦢꦠꦱꦮꦭ꧈ꦥꦝꦗꦪꦚ꧈ꦩꦒꦧꦛꦔ꧉

ꦲꦤꦕꦫꦏ꧈ꦢꦠꦱꦮꦭ꧈ꦥꦝꦗꦪꦚ꧈ꦩꦒꦧꦛꦔ꧉

꧅ꦱꦸꦢꦢꦏꦶꦏꦶꦱ꧀꧈꧅ꦲꦪꦔꦚꦏꦸꦧꦏꦸꦫꦶꦫꦏ
ꦗꦶ꧈ꦭꦧꦸꦏꦸꦩꦔꦏꦱꦸꦧꦼꦩ꧀ꦧꦶꦔꦩꦪ꧈ꦔꦢꦏꦶꦏꦸꦒꦥꦶꦏꦸ
ꦒꦸꦔꦲ꧈ꦱꦼꦩꦺꦴꦲꦧꦒꦺꦴꦢꦢꦏꦸ꧈ꦲꦧꦶꦲꦩꦲꦏꦸꦫꦶꦠꦫꦶ꧈
ꦱꦶꦏꦶꦱꦸꦥꦿꦔꦱꦸꦠꦪ꧈ꦏꦔꦫꦏꦺꦴꦧꦢꦏꦸ꧈ꦒꦸꦩꦏꦼꦗꦼꦩꦪ

ꦲꦩ꧀ꦧꦼꦏ꧀ꦏꦤꦶ꧈ ꦧꦼꦕꦶꦏ꧀ꦥꦿꦤꦺꦴꦠꦶꦏꦤ꧀ ꦩꦿꦶꦁꦒꦤ꧀ ꦏꦧꦺꦶ꧈ ꦪꦏꦶꦁꦲ
ꦱꦲꦩꦫꦲꦤꦱ꧉

꧅ ꦲꦶꦠꦶꦁꦱꦧꦶꦁꦲꦶꦁꦲꦩꦤꦶꦭꦲꦶ꧈ ꦏꦲꦶꦲꦤꦺꦴꦫꦧ꧀ꦢꦱꦶꦁ
ꦫꦲꦪꦲꦶꦲ꧈ ꦫꦤꦺꦴꦢꦼꦲꦶꦲꦩꦫꦲꦱꦏꦫꦲꦢꦫꦱꦩꦲꦤ꧀ꦲ
ꦭꦶꦁꦫꦲꦢꦱꦩꦲ꧀ꦱꦲ꧈ ꦲꦶꦠꦶꦁꦱꦧꦶꦁꦲ꧀ꦱꦲꦲꦶꦭꦲꦶ꧈ ꦲꦱꦏ꧀ꦏ
ꦲꦲꦪꦲ꧈ ꦢꦲ꧀ꦭꦶꦲꦪꦲꦪꦲ꧈ ꦲꦤ꧀ꦲꦲꦫꦢꦿꦲꦤꦱꦏ꧈
ꦲꦶꦲ꧀ꦭꦶꦪꦲꦠꦶꦲꦏꦶꦭꦝꦶꦿꦶꦁꦢꦪꦱꦝꦶ꧈ ꦲꦤꦶꦲꦲ꧀ꦭꦶꦲꦲ
ꦪ꧈ ꧅

III.

ꦲꦲꦤꦤꦕꦕꦫꦫꦏꦏ꧈ ꦢꦢꦠꦠꦱꦱꦮꦮꦭꦭ꧈
ꦥꦥꦝꦝꦗꦪꦚ꧈ ꦩꦒꦧꦛꦔ꧉

꧋ ꦱꦶꦤꦺꦴꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ꦲꦶꦠꦶꦤ꧀ ꧋ ꦲꦪꦪꦱꦩꦲꦶꦤ꧀ꦥꦿꦭꦲꦶꦫꦲꦲꦶ꧈ ꦲꦩ꧀
ꦠꦼꦏꦤ꧀ꦭꦲꦶꦁꦲꦶꦏꦥꦿ꧈ ꦲꦲꦶꦱꦧꦶ ꦫꦲꦢꦲꦏꦫꦲ꧈ ꦥꦿꦪꦲꦶ
ꦠꦶꦱꦫꦢꦥꦿꦠꦶ꧈ ꦱꦪꦱꦩꦲꦶꦤ꧀ꦪꦫꦲꦢꦠꦶ꧈ ꦱꦲꦶꦢꦶꦥꦿ
ꦪꦲꦶꦏ꧈ ꦱꦲꦶꦫꦭꦲꦭꦶꦪꦭ꧀ ꦲꦩ꧀ꦠꦼꦏꦤ꧀ꦪꦲꦶꦲꦶꦭ꧈ ꦪ
ꦥꦿꦭꦭꦶꦱꦤ꧀ꦲꦢꦭꦶꦢꦶꦱꦶꦠꦶ꧈ ꦲꦲꦱꦲꦫꦲ꧀ꦫꦲꦶꦏ
ꦠꦺꦴ꧈ ꧅ ꦲꦫꦏꦥꦿꦏꦲꦶꦲꦢꦶꦠꦺꦴꦠꦶꦲꦶ꧈ ꦲꦶꦭꦲꦶꦭꦪ
ꦤꦶꦲꦶꦱꦥꦿꦶꦲ꧈ ꦱꦲꦲꦢꦠꦶꦪꦥꦿꦫꦲ꧈ ꦪꦲꦲꦏꦤꦺꦴꦪ
ꦲ꧈ ꦲꦶꦢꦫꦲꦱꦲꦶꦢꦕꦏꦲꦶ꧈ ꦲꦩ꧀ꦠꦼꦏꦤ꧀ꦢꦶꦲꦤ꧀ꦲ꧈ ꦲꦢ
ꦲꦶꦲꦲꦶꦪꦲ꧈ ꦥꦿꦶꦢꦲꦲꦶꦤꦠꦶꦲꦥꦿ꧈ ꦲꦲꦪꦢꦲꦶꦢꦺꦿ
ꦲꦢꦶꦲꦶꦭꦶꦪ꧈ ꦲꦶꦠꦶꦲꦶꦢꦪꦲꦶꦲ꧈ ꧅

IV.

V.

VI.

[illegible]

[illegible]

VII.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

VIII.

[illegible]

ꦏꦺ || ꦪꦏꦺꦱ ꦲꦱꦸꦲꦱꦸꦠꦶ
ꦭꦺ || ꦱꦺꦱ ꦲꦶꦱꦲꦤꦪꦸꦕꦭ꧈
ꦱ || ꦱꦪ ꦲꦶꦧ꧈ꦲꦧꦶꦏꦾꦗꦾꦏꦾ
ꦱ || ꦪꦤꦤ ꦲꦭꦿꦪ꧈ꦒꦿꦶꦭꦕꦤ
ꦢ || ꦏꦺꦭꦤ ꦕꦲꦗꦥꦸꦲꦲꦺꦭꦭꦶꦭꦕꦲꦪ꧈
ꦪ || ꦮꦪ ꦲꦧꦶꦱꦶꦪꦕꦧꦕꦤ
ꦏ || ꦲꦕꦱꦮ ꦲꦼꦏꦿꦲ
ꦱ || ꦪꦭꦏꦺ ꦲꦺꦲꦶꦱꦸꦲꦶꦭꦏꦺꦲꦾꦲꦶꦲꦶ
ꦲꦺ || ꦕꦗꦮ ꦭꦢꦶꦕꦢꦭꦶꦏꦾꦕꦱꦸ
ꦱ || ꦲꦪ ꦲꦗꦶꦲꦏꦾ
ꦱ || ꦱꦾ ꦕꦗꦥꦸꦲꦲꦲꦾꦗꦢꦕꦱꦸꦲꦶ
ꦪ ꦪ ꦲꦾꦕꦏꦾ
ꦪ ꦭ || ꦲꦺꦪꦾ ꦲꦺꦭꦶꦱꦾꦏꦶꦏꦶ꧈
ꦤ ꦏꦺ
ꦤ ꦕꦗ
ꦏꦺ ꦮ
ꦭ ꦲ
ꦤ ꦪ
ꦮ ꦱꦾ
ꦪ ꦱꦸ
ꦲ ꦲꦺ
ꦕꦱ ꦪꦾ
ꦮ

꧑꧘꧔꧕

ꦱꦏꦫꦸꦁꦲꦼꦤ꧀ꦢꦼꦏꦶ
ꦱꦏꦭꦶꦃꦥꦠꦼꦁꦱꦥ꧀
ꦥꦸꦱꦏꦩ꧀

꧋ꦠꦶꦠꦶꦤꦤ꧀ꦲꦶꦁꦱꦏꦫꦸꦁꦲꦼꦤ꧀ꦢꦼꦭꦶꦭꦶꦥꦸꦠꦿꦶꦏꦩ꧀ꦲꦤꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦲꦥꦸꦠꦿꦶ ꦭꦶꦫ꧈

꧋ꦥꦤꦤ꧀ꦲꦶꦁꦱꦏꦭꦶꦃꦥꦠꦼꦁ꧈ ꦥꦸꦥꦸꦤ꧀꧈ ꦲꦤꦤ꧀ꦲꦥꦸꦠꦿꦶꦏꦩ꧀ 6꧈ ꦭꦶꦤ꧀ꦤꦶꦥꦸꦠꦿ ꦱꦶꦤꦮꦺꦴꦱꦶꦠꦩ꧀꧈

꧋ꦥꦤꦤ꧀ꦲꦶꦁꦥꦠꦼꦁ꧈ ꦱꦶꦏꦼꦥ꧀꧈ ꦲꦤꦤ꧀ꦲꦥꦸꦠꦿꦶꦏꦩ꧀ 3꧈ ꦭꦶꦤ꧀ꦤꦶꦭꦶꦁ ꦱꦶꦠꦩ꧀ꦥꦼꦥꦼ꧈

꧋ꦥꦤꦤ꧀ꦲꦶꦁꦥꦸꦱꦏꦩ꧀꧈ ꦲꦠꦶꦏꦩ꧀꧈ ꦲꦤꦤ꧀ꦲꦥꦸꦠꦿꦶꦏꦩ꧀ 1꧈ ꦧꦶꦤ꧀ ꦤꦼꦥꦸꦱꦶꦠꦤꦮꦺꦴꦱꦶꦏꦩ꧀꧉ ꧑꧘꧔꧕꧉ ꦲꦤꦤ꧀ꦲꦥꦸꦤꦤ꧀ꦥꦼ ꦱꦥꦸꦱꦶꦭꦶꦫ꧈ꦥꦸꦥꦼꦤ꧀ꦠꦩ꧀ꦥꦼꦥꦸ꧈ꦮꦼꦥꦸꦱꦶꦤꦮꦺꦴꦱꦶꦭꦶꦫ꧈ꦠꦺꦴꦮꦺꦴꦱꦶ ꦥꦸꦫꦥꦸꦥꦼꦤ꧀ꦠꦩ꧀ꦥꦼꦥꦸ꧉

꧋ꦤꦶꦤꦶꦥꦸꦠꦸꦧꦤ꧀ꦤꦶꦏꦩ꧀ꦭꦸꦏꦶꦁꦱꦶꦁꦥꦼꦥꦸꦏꦸꦥꦸ꧈ꦏꦶꦩ꧀ꦮꦸꦧꦶꦭꦶꦏꦩ꧀ ꦏꦸꦭꦮꦺꦴꦥꦿꦶꦭꦸꦱꦶꦏꦼꦤ꧀ꦏꦸꦠꦩ꧀ꦱꦼꦏꦩ꧀ꦱꦤꦩ꧀ꦥꦼꦠꦸꦏꦶꦭꦶꦥꦸꦱꦶꦱꦶ ꦭꦩ꧀ꦭꦶꦧꦶꦤꦼꦏꦭꦸꦮꦶꦱꦶꦥꦸꦱꦠꦩ꧀ꦧꦶꦤꦼꦥꦼꦏꦶꦭꦶꦥꦸꦏꦩ꧀꧈ ꦏꦶꦠ ꦱꦶꦤꦺꦴꦮꦺꦴꦱꦶꦏꦶꦥꦸꦱꦶꦥꦸꦠꦼꦥꦼꦏꦭꦩ꧀ ꦤꦼꦭꦸꦧꦶꦭꦶꦏꦶꦏꦩ꧀ꦱꦩ꧀ ꦥꦸꦏꦸꦱꦶꦏ꧈ꦧꦶꦏꦭꦶꦥꦸꦱꦼꦏꦩ꧀ꦱꦶꦥꦸꦧꦶꦠꦸ꧈ꦲꦤꦤ꧀ꦲꦥꦸꦤꦤ꧀ꦠꦼ ꦠꦮꦺꦴꦱꦶꦥꦸꦤꦤ꧀ꦱꦏꦭꦸꦏꦶꦠꦩ꧀꧈ ꦤꦤꦭꦸꦧꦶꦏꦸꦱꦶꦠꦸꦧꦶ ꦧꦶꦠꦏꦶꦠꦶꦱꦶꦥꦸꦏꦩ꧀꧉ ꧑꧘꧔꧑꧉ ꦧꦶꦠꦶꦤꦶꦱꦶꦥꦸꦱꦶꦏꦩ꧀

[illegible] : 60 : [illegible]

[illegible]

IX.

[illegible] ..... [illegible]

ꦥ ꦗꦸ ꦤ ꦗꦸ

ꦏꦁꦗꦼꦁꦒꦸꦱ꧀ꦠꦶ
ꦏꦁꦗꦼꦁꦫꦠꦸꦱꦼꦏꦂ
ꦲꦱꦸꦏꦸꦩ꧀

꧋ ꦱꦼꦫꦠ꧀ꦏꦶꦥꦸꦠꦿꦏꦁꦗꦼꦁꦒꦸꦱ꧀ꦠꦶꦫꦶꦫꦸꦫꦸꦩ꧀ ꦲꦥꦲꦸꦱꦸꦱꦼꦏꦸꦠ꧀ꦩꦶꦤ꧀꧈

꧋ ꦱꦿꦶꦥꦸꦠꦿꦏꦁꦫꦠꦸ (ꦱꦸꦏꦸ) ꦲꦥꦲꦸꦱꦸꦱꦼꦏꦸꦩ꧀ 6 ꦫꦠ꧀ꦱꦩꦸꦤ꧀ꦏꦶꦥꦸꦤ꧀ꦱꦿꦶꦩꦸꦩ꧀

꧋ ꦱꦿꦶꦥꦸꦠꦿꦕꦠꦸ ꦱꦶꦕꦸ ꦲꦥꦲꦸꦱꦸꦱꦼꦏꦸꦩ꧀ 3 ꦫꦠ꧀ꦱꦩꦸꦤ꧀ꦏꦶꦕꦸꦩꦸ

꧋ ꦱꦿꦶꦥꦸꦠꦿꦲꦱꦸꦏꦸꦩ꧀ ꦲꦱꦼꦏꦸꦩ꧀ ꦲꦥꦲꦸꦱꦸꦱꦼꦏꦸꦩ꧀ 1 ꦗꦶꦥꦸ ꦥꦸꦒꦸꦱꦏꦥꦸꦲꦥꦸꦲꦸꦱꦸꦩ꧀꧉ ꦥ ꦗꦸ ꦤ ꦗꦸ꧉ ꦲꦥꦲꦸꦱꦸꦒꦸꦱꦥꦸꦒꦸ ꦱꦸꦏꦤꦶ꧈ ꦥꦸꦱꦕꦤꦗꦸꦒꦸ ꦲꦗꦸꦏꦥꦸꦲꦱꦸꦤꦶ꧈ ꦱꦲꦸꦒꦸ ꦱꦸꦥꦸꦱꦕꦤꦗꦸꦒꦸ꧉

꧋ ꦥꦲꦥꦸꦒꦸꦲꦸꦗꦲꦥꦸꦏꦸꦫꦏꦸꦱꦕꦸꦗꦸꦫ꧈ ꦏꦸꦩꦸ ꦗꦶ ꦤꦶ ꦩꦸ ꦩꦸꦏꦸꦕꦶꦏꦶꦩꦸ ꦒꦸꦱꦸꦩꦸ ꦱ ꦲꦕ ꦤꦶꦏꦤꦶꦒꦸꦏꦶꦗꦶ ꦕꦸ ꦲꦶꦗꦶꦥꦏꦭꦕꦶꦤꦶꦒꦸꦱꦲꦶꦱꦤꦶꦏꦤꦶꦒꦸꦩꦸ꧈ ꦏꦕ ꦫꦶꦲ꧈ ꦲꦏꦶꦏꦶꦥꦸꦱꦤꦶꦒꦸꦏꦤꦶꦏꦸ ꦥꦱ ꦭ ꦲꦶ ꦤꦶ ꦏꦏꦸ ꦩꦸꦗꦶꦏ꧈ ꦲꦶꦏꦤꦶꦒꦸꦱꦕꦤꦶ꧈ ꦲꦶꦱ꧈ ꦲꦥꦲꦸꦱꦸꦥꦸꦱꦸꦱꦩꦸ ꦱꦸꦱꦸꦏꦤꦶ꧈ ꦥꦱꦭꦏꦭꦏꦸꦕꦩꦸ꧈ ꦥꦱꦭꦸꦗꦸꦏꦸꦥꦸ ꦗꦶ ꦤꦶꦩꦸꦏꦸꦏꦶꦒꦸꦩꦸ꧉ ꦥ ꦗꦸ ꦤ ꦥ꧉ ꦲꦶꦲꦶꦩꦸꦒꦸꦏꦶꦏꦱꦸ

[illegible] 60 [illegible]

[illegible]

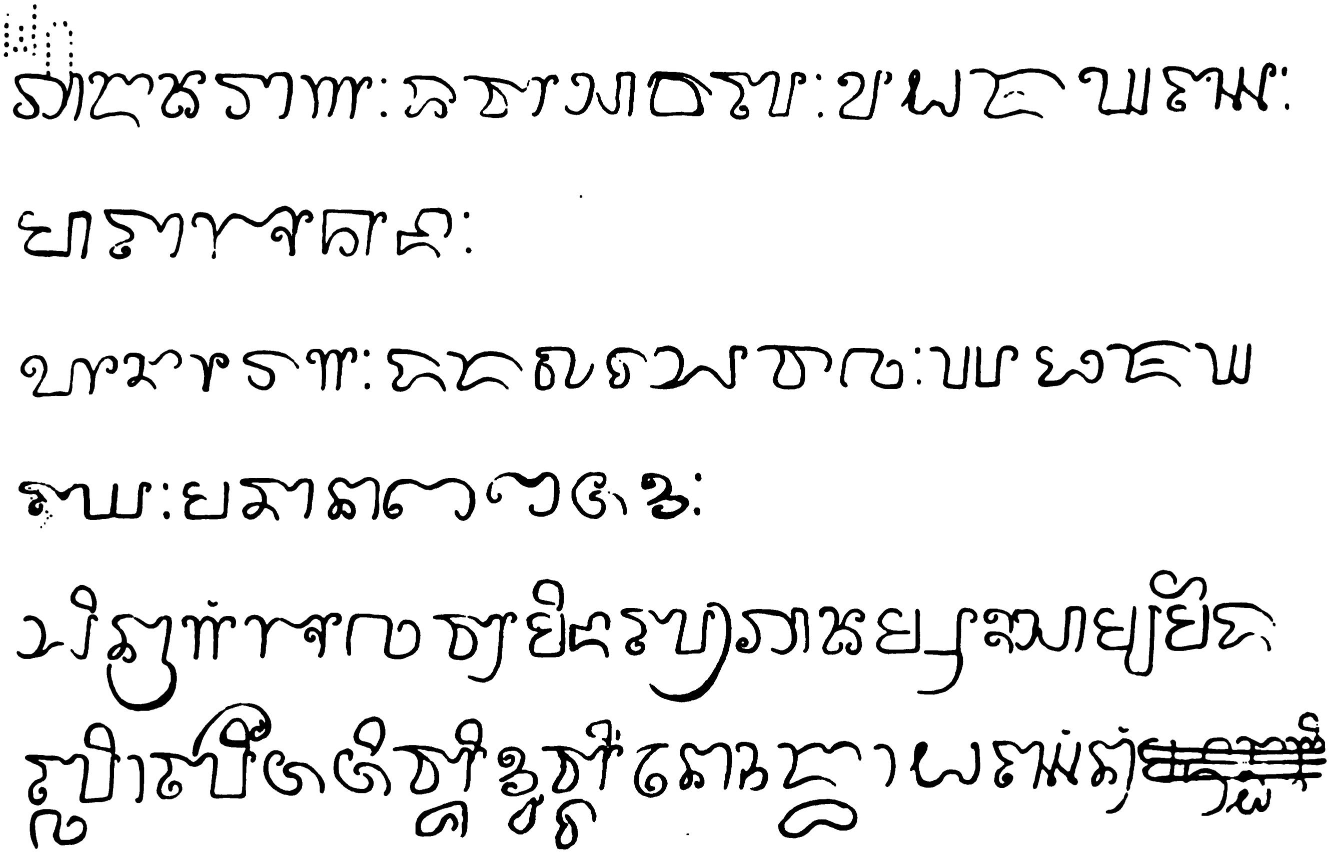
IX.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

I''



1' [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

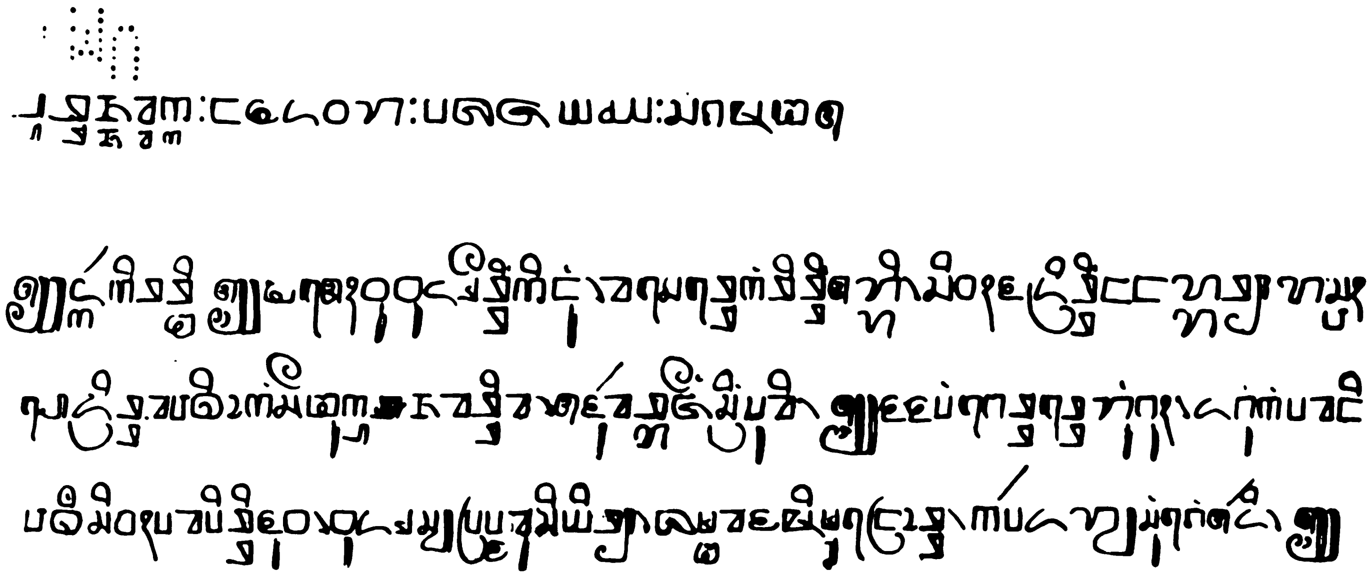
[illegible]

[illegible]

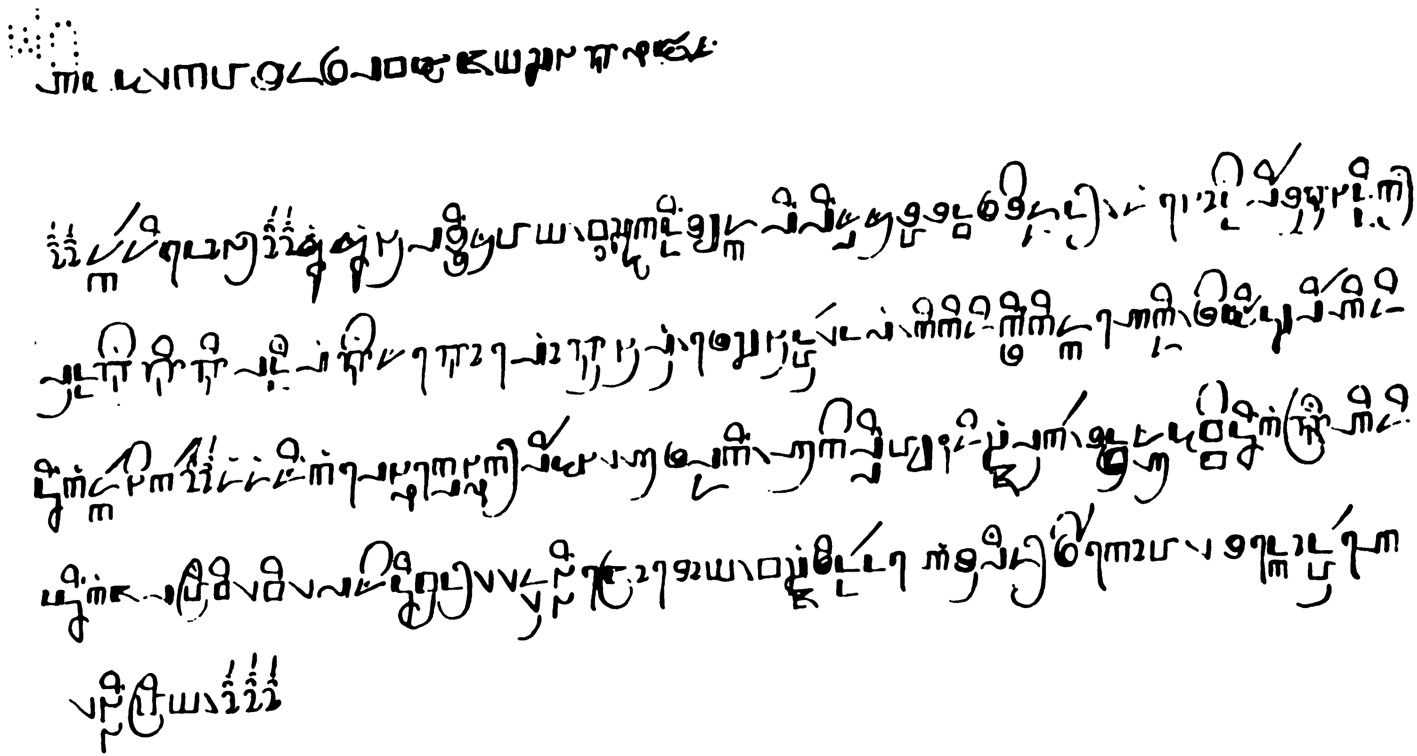
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

IV



V



1

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

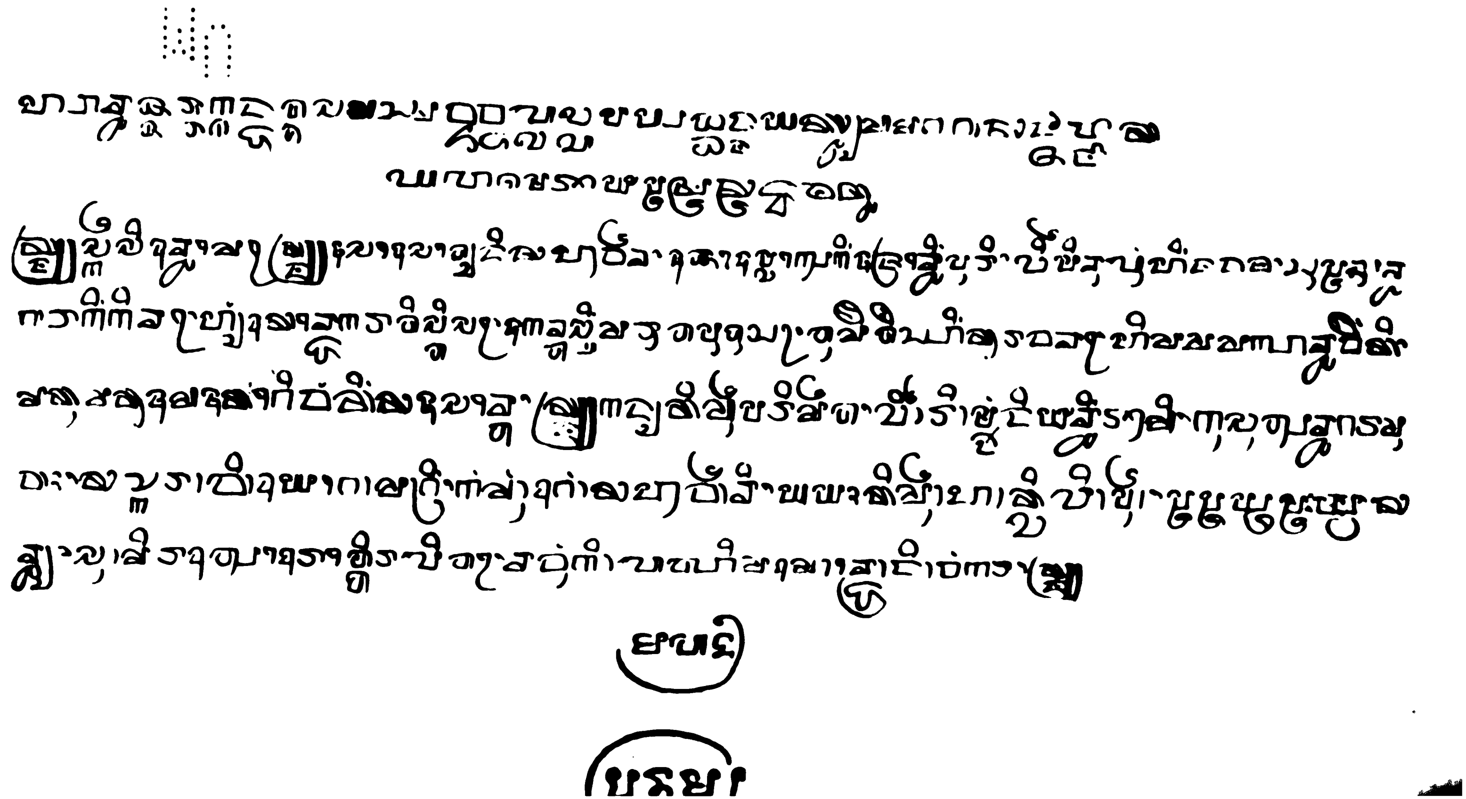
[illegible]

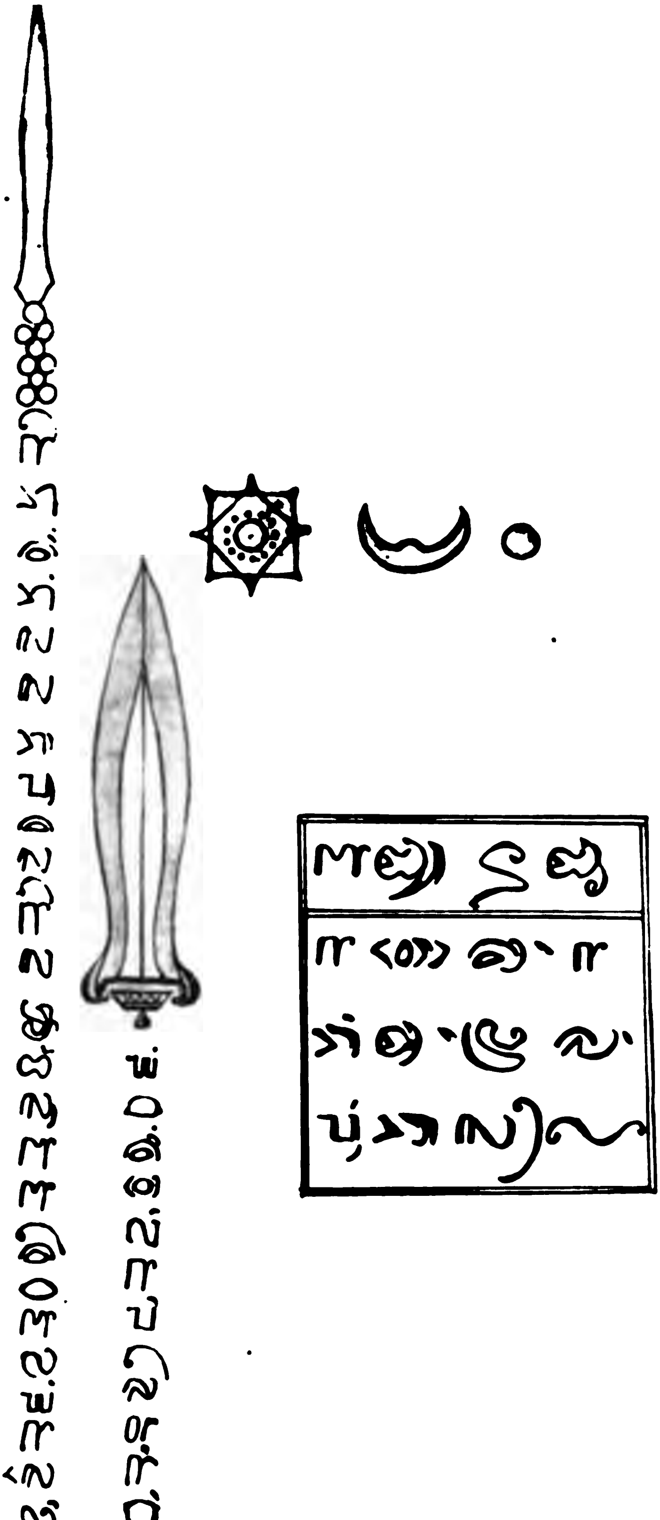
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]







[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

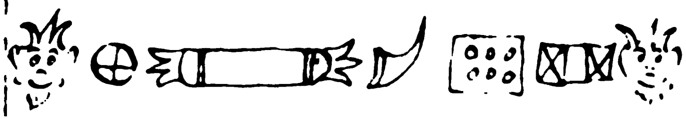




Meisala

Pun. Sambu

[illegible]



BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË.

UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

NIEUWE VOLGREEKS.

ZESDE DEEL.

5e. STUK.

AMSTERDAM,
FREDERIK MULLER.
BATAVIA, G. KOLFF & Co.
[illegible]

INHOUD.

INLANDSCHE VERHALEN

VAN DEN

REGENT VAN TJIANDJOER,

IN 1857.

Tjaritera's! waartoe zulke verhalen in het licht gegeven? Die vraag zweeft menigen lezer, vooral Indischen lezer, op de lippen. Ik aarzel geen oogenblik met de verklaring, dat er uit die inlandsche verhalen veel te leeren is, en dat zij belangrijke bouwstoffen bevatten voor de geschiedenis van Java. De mythen en legenden van de verschillende volken der oudheid hebben gediend om de geschiedenis van die volken in het ware licht te stellen; waarom zou dit ook niet kunnen plaats hebben met de geschiedenis van Java? Ik geloof niet, dat er eenig verschil bestaat, waardoor voor de Javaansche geschiedenis onmogelijk zou zijn wat voor de geschiedenis van andere volken is gebleken te behooren tot de mogelijkheden. Wat is onze kennis van Griekenland en Rome verbeterd, nadat die mythen en legenden kritisch zijn onderzocht en gelouterd? En wanneer wij onze blikken afwenden van de klassike oudheid en ze werpen op de Muselmansche wereld, dan zijn wij geregtigd tot den uitroep: welk een verschil tusschen de geschiedenis van Mohammed en van den Islam, zooals zij voor anderhalve eeuw werd verhaald en zooals zij nu wordt beschreven! Zie eens wat bijv. Maraccius of Gagnier daarvan verhalen, en hoe bijv. Caussin de Perceval, Weil, Sprenger of Muir dat onderwerp behandelen! Niemand zal ontkennen, dat het voordeel is aan den kant van onzen tijd, en dat, bij het onderzoek naar de oorzaken van dat voordeelig verschil, zij gevonden worden in de wetenschappelijke behandeling en de kritische onderzoekingen van en aangaande de traditien, die er omtrent de eerste tijden van den Islam bestonden. De Muselmannen hebben zelf gezorgd voor de verzameling van die traditien, wanneer wij dus een dergelijk resultaat beoogen voor de geschiedenis van Java.

dan behooren wij te beginnen met de verzameling van de mythen en legenden van de Javanen, om ze later kritisch te onderzoeken en er uit te halen wat er bruikbaars in is. Daarom verdienen de volgende en dergelijke verhalen een plaats in de "Bijdragen;" de opneming van deze zal, naar ik hoop, gevolgd worden door vele andere belangrijke. Deze verhalen zijn door den genoemden Regent opgesteld in het laag Maleisch, door den heer H. W. van Marle aan het Instituut ingezonden en door den heer C. M. F. Stockhausen in het Hollandsch vertaald. Zij hebben echter enkele bekortingen ondergaan.

S. K.

GESCHIEDENIS VAN DEN VOORMALIGEN BOEPATI VAN TJIANDJOER, WIRA TANOE DATAR.

Adipati Wira Tanoe Datar was bekend wegens zijn goedheid: hij werd door vele menschen geëerd, hij was waarlijk een goed mensch. Gesproten uit een oud en aanzienlijk geslacht, was hij een trouw mensch, milddadig en geduldig. Zijn bevelen werden door zijn volk opgevolgd; hij werd als heer erkend door de andere Boepati's van de Preanger Regentschappen van dien tijd en behoorlijk geëerbiedigd, vooral omdat hij er zeer lang regeerde en de oudste van al de Boepati's was: en alles, wat hij zeide, werd door het Gouvernement aangehoord en aangenomen. Maar hij was geen man van kennis, neen, hem ontbrak veel. Wat zijn karakter betreft, was hij een stil mensch, die niet veel hield van veel praten; ook was hij lief van aard en verstandig. — Adipati Wira Tanoe Datar nu was de neef van mijn grootvader, Adipati Prawira Di Redja: want de moeder van mijn grootvader was de dochter van Adipati Wira Tanoe Datar, zoodat deze de oom was van mijn grootvader, en de eerste vrouw van Adipati Wira Tanoe Datar was de tante van mijn grootvader.

Hij had drie kinderen, allen van het mannelijk geslacht, de oudste genaamd Raden Arija Wira Negara, de tweede Raden Arija Nata Negara en de jongste Raden Abas, die tegenwoordig Boepati is van Limbangan.

Hij was van 1774, toen hij den leeftijd van 18 jaar had bereikt, tot 1813 Boepati van Tjiandjoer, zoodat hij 39 jaar geregeerd heeft. In 1813 stierf hij in den ouderdom van 57 jaar.

Nu volgt het verhaal van zijn zoon, genaamd Raden Arija Wira Negara. Deze had een slecht karakter, was driftig en werd spoedig boos. Hij strafte en schold gaarne, al had men zelfs weinig misdaan. Soms ging hij zich te buiten in zijn mishandelen en schelden. Als hij boos was, dan maakte hij iedereen, wie het ook zijn mogt, jong of oud, voor een redeloos dier uit en schold hem uit voor al wat gemeen en vuil was; hij bezigde woorden, die niet behoorden uitgesproken te worden. Hij was trotsch en nijdig, maar had eenige kennis en voldoende bevattelijkheid; zóó was zijn vader niet.

Zijn broeder, genaamd Raden Arija Nata Negara, bezat ook eenige kennis en verstond eenigermate zijn ambt, maar hield veel van schertsen, om den lachlust op te wekken; hij was gelijk aan een hansworst, die alles deed, om iemand te laten lagchen: hij was waarlijk gelijk aan een nar, en de kinderen hielden veel van hem.

Van die twee zonen van Adipati Wira Tanoe Datar spreekt men veel; de eene was driftig en de andere komiek. Maar Raden Arija Nata Negara bezat genoegzame kennis en was goedhartig, geheel anders dan Raden Arija Wira Negara. Toen deze gecommitteerd was over de koffij-kultuur, beging hij veel wreedheden door menschen te mishandelen. Wanneer er een Mandoer of een Petinggi een fout beging in zijn ambt, b. v. een koffij-tuin was vuil, dan liet hij dien Mandoer of dien Petinggi in een dadapboom klimmen en op een tak zitten als op een paard, dan liet hij dien tak afkappen; de man stortte neer en brak soms een arm of een been. Dat deed hij wel eens aan drie personen tegelijk en bediende zich daartoe van drie afzonderlijk boomen. Deed hij dat niet, dan liet hij zoo'n Mandoer of zoo'n Petinggi aan handen en voeten vast binden en in de zon liggen, liet vervolgens jeukende mieren in de oogen, ooren, neus en over het geheele ligchaam kruipen, waardoor hij zwaar gemarteld werd en wel tot bloedens toe, daarbij kwamen dan nog de kwellingen van de brandende zon. Soms liet hij zulk een hoofd met de rôtan straffen, tot dat hij half dood was.

Van Raden Arija Nata Negara wordt verhaald, dat, toen hij Gecommitteerde was over de koffij-kultuur, hij zijn tijd nutteloos besteedde, door niets anders dan allerlei gekheden te verzinnen, maar toch aan den Wedono schreef, dat hij koffij ging plukken. Tegen den tijd dat hij kwam, liet hij veel kippen

en eenden slagten en roosteren, en niet anders. Kwam hij, dan deed hij met dat talrijk gebraad hetzelfde, wat een dalang doet met de leêren poppen, hij vertelde daarbij het een of ander en sloeg ze één voor één tegen elkander, tot dat er stukken van afsprongen, maar at ze niet: zoo'n liefhebber was hij van gekheid maken. Als hij in den spiegel zag, dan maakte hij soms leelijke figuren, trok een scheven mond en danste als een gek, en wel, om de menschen te doen lagchen. Somwijlen liet hij 15 of 20 kinderen in een kring zitten, nam plaats in hun midden, liet zich door die kinderen, broeder, oom, vader, grootvader noemen en maakte gekheid, om de kinderen te laten lagchen. Dan maakte hij strepen met kalk op den buik van die kinderen, waarvan de dikte afhing van de grootte van den buik, bragt ze daarna naar de rivier Tjikaret en liet ze zich baden, besmeerde ze vervolgens het geheele ligchaam met klei, uitgezonderd de oogen en liet ze dan naar huis gaan in gebukte, kromme of regt overeind staande houding, met de handen voor- of achteruit; thuis deelde hij onder hen geld uit. Dat gedrag was bij velen bekend, want een en ander deed hij herhaalde malen.

Na deze karakterschildering van Raden Arija Nata Negara, keeren wij terug tot Raden Arija Wira Negara. Als hij thuis was en iemand langs den grooten weg hoorde fluiten of zingen, dan zond hij een bediende, om hem te pakken. Vervolgens liet hij een kopje duivelsche spaansche pepertjes fijn stampen en deed ze zelf in den mond, in de oogen, in de ooren en in den neus van dezen ongelukkige, dien hij vooraf de handen en voeten had laten vast binden. Bij deze en dergelijke gelegenheid gebruikte hij dat goed als een prop in die verschillende organen. Indien hij wilde gaan slapen en toevallig een kip hoorde kakelen, dan liet hij die zoolang zoeken, tot dat men haar vond en scheurde haar zelf den snavel stuk. Hij werd zeer gevreesd door hen, die hem kenden, jong of oud. Wanneer iemand een abuis beging in zijn verhaal, dan werd hij kwaad op hem, sloeg hem met de vuist op het aangezigt, tot bloedens toe, en schopte hem; zoo deed hij ook met de gamĕlan-spelers, wanneer zij soms verkeerd speelden; het wajangspel liet hij dan ophouden. Als hij een hert te paard vervolgde en iemand hem toevallig passeerde, dan reed hij hem omver en deelde hem slagen toe met de ròtan op een wreedaardige wijs; dergelijke wreedheden bedreef hij menigmalen; daarenboven

pleegde hij dikwijls moord. De personen van Tjandra Pradja en Astra Depa liet hij den hals afsnijden wegens het stelen van een paard, Pa Jioen wegens het stelen van ijzer, Si Bidin wegens het wegloopen, terwijl er brand was, en Si Allen, om dezelfde rede. — Insgelijks ging hij zich te buiten in het uitdeelen van ròtan slagen. Den Djaksa van de Hoofdplaats, genaamd Manu Kontara, sloeg of liet hij slaan met de ròtan, totdat hij stierf, en dat wel wegens het verkeerd toepassen van een straf. — Hetzelfde deed hij, om dezelfde rede, aan den Djaksa van Tjikembar, van Jampang Wètan en van Goenoeng Parang. Dezelfde straf onderging Abang Bajong, omdat hem een gevangene ontsnapt was. Van de vermoorden verzamelde hij de ooren en hing ze op aan de deur van de Regents-woning. Er werden nog meer moorden door hem gepleegd; zoo b. v. als er iemand van buiten een vrouw uit den Dalem nam, dan liet hij beiden met de ròtan doodslaan. Er waren nog meer, die, in zijn tijd, door hem zelf op die wijze gestraft werden. Zóó nu was Raden Arija Wira Negara. Bij het uitschelden van iemand gebruikte hij gemeene en lage woorden, zonder onderscheid van persoon, jong of oud, bloedverwant of geen bloedverwant. Eindelijk werd hij, wegens zijn wreedaardig karakter, uit de dienst ontslagen en vervangen door zijn broer Raden Arija Nata Negara. — Hij werd echter overgeplaatst naar Tjikalong als Wedono. Toen hij daar Wedono was, verzette hij zich tegen de bevelen van het Gouvernement, voerde ze niet uit en had in 't geheel geen vrees. Toen later zijn zoo evengenoemde broeder, Raden Adipati Nata Negara, een bedevaart ging doen, werd hij in zijn vorige betrekking van Regent van Tjiandjoer hersteld.

Na het einde van den Engelschen oorlog waren er te Tjipanas drie Engelschen, een generaal en twee kapiteins; zij deden een verzoek naar de Negerij om kippen, schapen en rijst; daartoe schreven zij aan den Pepati van Tjiandjoer; die aan dat verzoek voldeden waren Raden Wira Di Redja en Raden Nata Digdja. Later kwam uit Tjipanas weer een verzoek om wit lijnwaad, waaraan ook de beide zoo evengenoemde Radens gevolg gaven, en zonden drie rollen naar Tjipanas. Later gaven zij aan Raden Arija Wira Negara van die verzoeken kennis, en deelden hem mede dat zij de verlangde voorwerpen reeds hadden verzonden. Deze werd boos en schold hen uit en vroeg: waarom hebt jelui gevolg gegeven aan het verzoek uit Tjipanas? De

beide Radens gaven op een strengen toon antwoord, waardoor er een woordentwist ontstond. Maar niettegenstaande dat hij ongelijk had, schold hij hen toch uit voor beesten en redelooze dieren. Zij gingen naar huis en namen gedurende veertien dagen hun ambt niet waar, omdat zij zich beleedigd gevoelden wegens de ongepaste uitdrukkingen van Raden Arija Wira Negara. Zij werden vervolgens door den heer Priesje (?) ontboden en gevraagd, waarom zij niet op de Paseban verschenen waren. Nadat zij alles van het begin af verteld hadden, verzochten zij ontslagen te worden uit de betrekking van waarnemend Pepati, op de Paseban, omdat zij het niet konden uithouden. De heer Priesje zeide hun, dat zij daarover niet bekommerd moesten zijn, en dat zij hun ontslag niet moesten vragen, daar hij den Raden Adipati daarover zou spreken. Intusschen kwamen twee Wedono's van de districten Tji Kondang en Tji Ketoeg, genaamd Raden Ardi Koesoema en Raden Djaja di Redja, bij den Regent op de Paseban om hun ontslag te vragen. Raden Arija Wira Negara zeide: als iedereen zijn ontslag vroeg, wien zou men in de plaats benoemen? Hij gaf te kennen, dat hij ook zijn betrekking wenschte neêr te leggen. Daartoe schreef hij een brief aan den Adipati met verzoek uit zijn betrekking te worden ontslagen. Men zeide, dat die brief in hevige bewoordingen geschreven was, waarin hij zwoer, dat hij nooit zou denken, noch hopen, om ooit weer in eenige betrekking te komen; noch zijn kleinkinderen, noch zijn achterkleinkinderen zouden een betrekking bekleeden te Tjiandjoer. Hij wenschte nu niets anders dan terug te keeren naar Tji Kalong. De Adipati schreef daarop aan Arija Wira Negara, dat hij zijn ontslag kon erlangen, mits dat hij daartoe een brief moest schrijven aan het Gouvernement. Niet lang daarna legde hij zijn betrekking neer, en werd hij vervangen door mijn grootvader, Raden Wira Di Redja, die Pepati werd te Tjiandjoer.

Niet lang daarna werd de Adipati Wira Tanoe Datar zwaar ziek, zoodat men dacht, dat hij niet lang meer in 't leven zou blijven. Intusschen kwam er een brief van den Resident (toewan besar) tot den Adipati, indien hij sterven mogt, wie zou hem dan vervangen en aan wien zou het vertrouwen geschonken worden? De Adipati beantwoordde daarop den brief en stelde als candidaten voor, Raden Wira Diredja, den Pepati van Tjiandjoer en den Regent van Bogor, om op een van bei-

den de keus te bepalen. Drie maanden daarna overleed de Adipati Wira Tanoe Datar des avonds ten 7 ure; men had hem reeds bedekt met wit katoen, maar hem nog niet daarin gewikkeld. Men iet op het bekken slaan, de klok luiden en op den bedoeg slaan tot teeken, dat de Regent reeds overleden was; en zijn kinderen en bloedverwanten weenden. 's Nachts om 3 uur rees hij onverwachts op en riep zijn vrouw. Hij zeide haar zacht, dat hij geen vermogen naliet, en dat dit geen schertsende mededeeling was, zoodat men den Agoes Soma Di Pradja, den schatbewaarder, niet moest verdenken, alsof hij de nalatenschap zou verduisterd hebben. Vervolgens zeide hij, dat, indien zijn zoon Abas groot geworden zou zijn, hij ter bedevaart moest gaan. Dat was de laatste wil van Adipati Wira Tanoe Datar. Daarna stierf hij. Toen in dien tijd beraadslaagden de Secretaris Priesje, de Raden Pangoeloe Mohammed Hoesin, de Raden Ario Wasita Redja, de Raden Aria Hadji Djaja Negara en de Raden Aria Hadji Nata Negara: in die vergadering werd eenparig besloten den Raden Wira Di Redja, Pepati van Tjiandjoer, te verheffen tot Boepati van Tjiandjoer, waartoe zij den Gouverneur-Generaal een brief aanboden. Na eenigen tijd kwam van den Gouverneur-Generaal de aanstelling van Raden Wira Di Redja tot Boepati van Tjiandjoer, met den rang van Toemenggoeng; Raden Nata Digdja werd in zijn plaats benoemd. Na verloop van drie jaren werd de Raden Toemenggoeng Wira Di Redja verheven tot Adipati, den naam voerende van Prawira Di Redja. Intusschen werd door den Resident M^c. Quoid bevolen, om het schuldboek van Adipati Wira Tanoe Datar na te zien, waaruit bleek, dat hij een schuld van f 100,000 had nagelaten, waaronder eenige van 20 jaren her. De Resident Mc Quoid liet mijn vader de schulden van minder dan 20 jaren, ten bedrage van 20/m Spaansche matten betalen. Toen der tijd had mijn vader middelen, die hij van zijn ouders geërfd had, waardoor hij in staat was die som uit te keeren; onder voorwaarde, dat mijn vader de goederen, aanwezig in den Dalem, in bezit zou mogen nemen, die hij werkelijk kreeg. De overledene Raden Adipati Wira Tanoe Datar had zóó weinig nagelaten, dat zijn kinderen en bloedverwanten de kosten van zijn begravenis moesten betalen. Nadat mijn vader eenigen tijd Regent van Tjiandjoer was geweest, begon Raden Aria Wira Negara op te stoken en verdenkingen in te brengen bij de heeren ten nadeele van mijn vader,

daar hij spijt had, dat hij geen Regent was geworden. Onophoudelijk diende hij aan het Gouvernement verzoekschriften in om Regent te mogen worden, doch het Gouvernement gaf daaraan geen gehoor, omdat zijn gedrag ongunstig bekend stond, en omdat hij ook gezworen had nooit weer eenige betrekking te willen bekleeden. Later deed hij aan het Gouvernement weer een verzoek om het landschap Tjikalong, dat den Regent van Tjiandjoer toebehoorde, aan hem af te staan; hij wenschte te worden zoo veel als Landheer, doch het Gouvernement gaf er evenmin gehoor aan. Hoe langer hoe meer werd hem zijn positie nu ondragelijk; hij gevoelde, dat hij thans een onbeduidend mensch was geworden. Intusschen verzinde hij weer een list, stookte den Regent van Bogor (Buitenzorg) op, om te bewerken, dat deze Regent van Tjiandjoer en hij Regent van Bogor zou worden; hij presenteerde wederom het Gouvernement daartoe een rekwest, doch werd afgewezen. Zijn moeijelijke positie en het verdriet, dat ook hieruit voortsproot, nam hoe langer hoe meer toe, doch hij hield het in zijn boezem verborgen. Hij scheen radeloos te zijn en was nu vijandig gezind tegen mijn vader; maar nu was het iedereen bekend, dat hij zelf de oorzaak was van zijn ongelukkigen toestand. Toen kwam het hem in de gedachten, om Hadji te worden, waartoe hij geld begon te verzamelen en zijn goederen te verkoopen. Nadat hij eenig geld verzameld en zich had laten scheren, vertrok hij van Tjikalong. Toen hij gekomen was in het westelijk uiteinde van Bantam, hield hij zich daar eenigen tijd op. Toen zijn geld en goed reeds aan boord was gebragt en hij op het punt was om aan boord te gaan, stond hij aan het strand stil, omdat hij bang was geworden bij het aanschouwen van de groote golven; hij begon daar te weenen van spijt en berouw en wilde niet naar boord gaan. Hij vroeg zijn goederen terug; maar het werd hem geweigerd, zoodat hij zich verpligt zag onverrigter zake naar Tjikalong terug te keeren. Van dien tijd af noemde men hem Toewan Hadji Oedjoeng Koelon (d. i. Westelijk uiteinde) en is een voorwerp van bespotting geworden. In een zoodanigen toestand kwam hij te Tjikalong en schaamde zich voor de menschen, voor zijn kinderen en bloedverwanten. Toen leidde hij een stil leven en ging weinig met de menschen om. Hij liet achter zijn huis een schommel maken, waarvan hij dag aan dag gebruik maakte, en ook niets anders deed; hij was een nutteloos mensch. Op een zekeren tijd wilde hij naar de Kam-

pong Tjikaret gaan, om er zijn broer, den Raden Arija Hadji Nata Negara, te ontmoeten, daar hij wist, dat zijn broer te Tjikaret komen zou. Die Raden Aria Hadji wilde hem voor den gek houden, door zich op een balébalé neer te zetten en tali rami te maken. Toen Raden Aria Wira Negara te Tjikaret gekomen was, sprak hij zijn broeder aldus aan. "Broêr, wat maakje?" Hij antwoordde, dat hij tali rami maakte voor een vlieger, zoolang als Oedjong Koelon ver was; (zoo hield hij zijn broer voor den gek) want met zijn bedevaart was hij niet verder dan tot Oedjoeng Koelon gekomen. Hij sprak geen woord, omdat hij wist, dat zijn broer hem voor den gek hield. Aria Wira Negara werd hoe langer hoe nutteloozer. In 1824 werd hij ziek, ten gevolge van een zwelling in den buik. Na verloop van twee dagen kwam hij te Tjiandjoer, om zich aldaar onder de behandeling van Doctor Brunienga te stellen. Mijn vader, de Adipati, liet in zijn Dalam het een en ander klaar maken, een ledekant b. v., om hem te logeren. Toen Raden Aria Wira Negara in een draagstoel den Aloen-Aloen passeerde, liet mijn vader hem aanhouden en verzoeken, om in den Dalem te logeren, daar alles al gereed was gemaakt, en de gelegenheid was gegeven, om zich geneeskundige hulp te verschaffen. Hij bedankte voor die uitnoodiging en weigerde naar den Dalem te gaan, maar wilde gebragt worden naar de woning van Raden Toemenggoeng Wira Di Ningrat, kantoor-schrijver der Preanger-Regentschappen, waardoor mijn vader onaangenaam en boos werd en aan al zijn bloedverwanten bevel gaf, dat niemand hem moest komen zien of zich met hem bemoeijen, omdat het bleek, dat hij iemand was van een slecht hart. Na verloop van 6 à 7 dagen stierf Raden Arija Wira Negara, ten huize van den Raden Toemenggoeng Wira di Ningrat; niemand van de familie was hem komen zien.

Volgens het gerucht was Raden Aria Wira Negara steeds vijandig gezind geweest tegen mijn vader, Adipati Wira Di Redja, ter zake van een vrouw, de vrouw van mijn vader, genaamd Njai Salija, de moeder van mijn broeder Radin Toemenggoeng Wira Negara, die hij geschaakt had. Mijn vader evenwel zocht geen twist met hem, omdat hij beschaamd was voor den Adipati Wira Tanoe Datar; hij wilde de zaak niet ruchtbaar maken, maar ontbond slechts den echt met Njai Salija. Uit het huwelijk zijn kinderen geboren, een zoon, genaamd Radin Radja di Redja, en een dochter, genaamd Njai Radin

Poetri. De Raden Poetri nu huwde met Raden Adipati Soerija Nata, Regent van Wana Jasa, zoon van den Regent van Bogor, jongeren broeder van den tegenwoordigen Regent van Bogor. Njai Raden Poetri schonk hem veel kinderen; de oudste is de Demang Wira Negara, ex-wedono van Sindang-Kasi, en Radin Soema Brata, de tegenwoordige Wedono van Tjikalong. Behalve van de bovengenoemden, zal van niemand hier melding gemaakt worden.

Raden Radja di Redja (broeder van Njai Raden Poetri) huwde een meisje uit Tjikalong; uit welk huwelijk zijn geboren: Raden Rangga Soeri Atmadja, gecommitteerde over de koffijkultuur van Soekaboemi, Raden Djaja Perbata, waarnemend Wedono van Jampang, Njai Raden Kolsoem, echtgenoot van Raden Rangga, Pati van Tjiandjoer. Raden Adidja, echtgenoot van Ateng Allimoedin te Djati Negara en Njai Raden Moerti, echtgenoot van Raden Wiratmadja, Tjamat van Tjikalong, die vermeld wordt in een "Soerat" als pensioen te hebben getrokken van wege het land Tjikalong.

Er wordt verhaald van Raden Adipati Prawira di Redja, dat hij van 1813—1833, dus 20 jaar, Boepati was en dat hij in 1833, toen de heer Holmberg de Beckfeld Resident van de Preanger Regentschappen was, zijn betrekking nederlegde. Hij koos tot zijn opvolger den Raden Toemenggoeng Wira Negara, een van mijn broers van denzelfden vader, doch ouder dan ik. In dien tijd was Raden Toemenggoeng Wira Negara gecommitteerde over de koffijkultuur, en ik zelf was Pepati met den titel van Rangga. De Resident Holmberg was niet ingenomen met de keus van den Adipati, omdat het algemeen bekend was, dat Raden Toemenggoeng Wira Negara een speler was en schier niets anders deed dan op de hertenjagt en uit visschen te gaan; daarenboven was zijn geheele gedrag afkeurenswaardig. Ten gevolge daarvan wilde de Resident Holmberg daartoe den Regent van Limbangan benoemen. Wat mij zelf betreft, ik had de jaren nog niet bereikt om Regent te kunnen worden, en daarbij nog had ik de ambtelijke loopbaan pas begonnen. De Raden Adipati Prawira di Redja nu drong er op aan bij den heer Holmberg, dat hij hem zou benoemen, wie weet, hoe lang Raden Toemenggoeng Wira Negara zijn betrekking zou bekleeden. De Raden Adipati Prawira di Redja zou zich voor de andere Regenten schamen, indien het er toe kwam, dat Raden Toemenggoeng Wira Negara

geen Regent werd. Evenwel, indien de G. G. zijn voorstel mogt verwerpen, welaan dan, hetzij zoo! Maar dan zou hij de 20/m. Spaansche Matten, die hij had uitgekeerd tot betaling van de schulden van Adipati Wira •Tanoe Datar, op staanden voet terugeischen. De Resident Holmberg overwoog de zaak en besloot eindelijk het voorstel van Adipati Prawira de Redja aan te nemen en benoemde den Raden Toemenggoeng Wira Negara tot zijn opvolger. De Resident gaf er kennis van aan het Gouvernement. Na eenigen tijd kwam er een schrijven van het Gouvernement, inhoudende het berigt, dat de Raden Toemenggoeng Wira Negara benoemd was tot waarnemend Regent met voorbehoud, dat, indien hij gedurende twee jaar met waardigheid zijn betrekking zou hebben bekleed, hij alsdan definitief tot Regent zou verheven worden en ten titel zou voeren dien van Raden Adipati. Toen Raden Toemenggoeng Wira Negara waarnemend Regent was geworden, begon hij weer hetzelfde leven te leiden; nu op de hertenjagt, dan op de vischvangst uittegaan, en zoo leefde hij maar onafgebroken voort. Hij verliet zonder verlof het land, terwijl er een aardbeving was, uit vrees dat de Gedé zou instorten en de rivier van Tjiandjoer verstopt zou worden door de lava. Den 14den October 1834 kreeg Raden Toemenggoeng Wira Negara zijn ontslag als waarnemend Regent. Hij werd door mij den 14den October van hetzelfde jaar vervangen tot op den huidigen dag, zoodat het nu een tijdvak van 23 jaar is, dat ik Boepati van Tjiandjoer ben geworden.

Nu volgt het verhaal van Raden Abas, den tegenwoordigen Boepati van Limbangan, hoe hij aldaar is gekomen en gevestigd.

Raden Abas had zijn opvoeding te danken aan den Pangeran Koesoema Adi Nata, Boepati van Soemedang. Dit geschiedde met het doel, om weder dienst te bewijzen aan Adipati Wira Tanoe Datar. Deze namelijk had dien Pangeran, tijdens zijn verblijf te Tjiandjoer, toen hij nog den naam droeg van Raden Soera Negara, met weldaden overladen, die hij nu in den persoon van Raden Abas wilde vergelden. Daartoe verzocht hij mijn vader, dat Raden Abas te Soemedang moest komen wonen. Deze ging derwaarts in 1820 of 1821, op welk tijdstip hij nog niet besneden was. Toen hij eenigen tijd in Soemedang was geweest, huwde hij de Koempi van den Pangeran, genaamd Njai Raden Poernama, dochter van Raden

Aria Djaja Negara, kleindochter van Adipati Adi Widjaja, Boepati van Garoet. In dien tijd was Aria Djaja Negara, schoonvader van Abas, nog te Soemedang woonachtig; later ging hij wonen als Pepati (Patih) van Garoet met Raden Abas, als Wedono van het District Pasanggrahan, den titel voerende van Raden Wira Negara. Intusschen stierf in het jaar 1830 of 1831, de Adipati Adi Widjaja en zijn zoon Aria Djaja Negara volgde hem op, onder deu titel van Raden Toemenggoeng Koesoema Ning Rat. Raden Wira Negara volgde zijn schoonvader als Pepati op, onder den naam van Demang Pati Wira Negara. Inmiddels stierf in 1833, de Adipati Koesoema Joeda, Boepati van Soemedang, vader van den tegenwoordigen Regent van Soemedang, en de Boepati van Garoet werd Boepati van Soemedang, onder den naam van Adipati Koesoema Adi Nata, en Raden Wira Negara, de Pati van Garoet, werd Boepati van Garoet met den naam van Djajaning Rat, en onder den titel van Toemenggoeng. In 1834 stierf de Adipati Koesoema Adi Nata, Boepati van Soemedang, en werd opgevolgd door zijn Pepati en familie, genaamd Raden Toemenggoeng Soerja Logawa; maar deze was slechts waarnemend Boepati, omdat de eigenlijke opvolger, de tegenwoordige Regent van Soemedang, daarvoor nog niet oud genoeg was, zoodat men wachten moest. In 1836 werd Raden Toemenggoeng Soma Negara — toen meerderjarig geworden — Boepati van Soemedang, genaamd Soerija Koesoema Adi Nata, met den titel van Adipati.

Dit nu is hetgeen ik er van weet; maar die er een abuis in mogt vinden of er anders van mogt hooren, hij verandere het en vergeve het mij!

Thans volgt het verhaal van Pangeran Koesoema Adi Nata, Boepati van Soemedang, en van Adipati Soerija Laga, die gemeld is in de Talloen. Dit verhaal is afkomstig van mijn vader en van mijn grootvader, den Raden Aria Wasita Redja, broeder van Adipati Wira Tanoe Datar. In dit verhaal wordt geen gewag gemaakt van jaar en tijd; er wordt alleen maar verhaald van hun levensloop. De lezer verandere de feilen, die hierin mogten gevonden worden, en vergeve het mij!

Voorheen heette die Pangeran van Soemedang Raden Soera Negara; hij was een neef van Adipati Soeria Laga, die Raden Ema heette, toen hij nog een kind was. De vader van dien Pangeran was echter geen Boepati van Soemedang; de

Boepati van Soemedang was in der tijd de vader van Raden Ema. Toen zijn vader overleed, waren Raden Soera Negara en Raden Ema nog minderjarig. Het regt op de betrekking van Regent werd hun door den Adipati Wira Tanoe Baja ontnomen; deze werd Regent van Soemedang, laatstelijk Regent van Pramakan Moentjang. Raden Soera Negara werd later de schoonzoon Adipati Wira Tanoe Baja, gehuwd met zijn dochter de Raden Radja Mira, uit welk huwelijk geboren was een meisje, genaamd Njai Raden Kesomi, later echtgenoot van Raden Adipati Soerija Laga, moeder van den tegenwoordigen Pepati van Soemedang, Raden Soerija Negara en van Raden Rangga Soeria ning Rat, ex-Djaksa van Garoet. Na eenigen tijd droeg Raden Adipati Wira Tanoe Baja zijn schoonzoon Raden Soera Negara, een slecht hart toe; waarom? Men weet het niet; maar hij was bevreesd, dat zijn schoonzoon hem zijn betrekking zou ontweldigen. Zijn nijd nam zoodanig toe, dat hij hem het land uitjoeg. Raden Soera Negara verliet Soemedang, en men wist niet waar hij heenging; hij sloeg evenwel den weg in naar de Kampong Klapanoenggal, distrikt Soerawenang, dat tegenwoordig gerekend is te behooren onder Tjitjioeg. Dáár hield hij zich heimelijk op. Waarom hij toen zoo bevreesd was, dat het zelfs opspraak maakte; men weet het niet. Hij werd echter ontdekt door Raden Astra, gecommitteerde over de koffij-kultuur van Tjiandjoer, die hem vervolgens bij den Adipati Wira Tanoe Data bragt. Deze ontving en behandelde hem als zijn eigen kind; hij woonde echter niet op de hoofdplaats, maar in de Pasantrèn Kampong Tjiadjag, 2 paal van de hoofdplaats, alwaar hij Ngadji onderwees. Hij was later gehuwd met een zekere vrouw, genaamd Njai Raden Lenggang Koesoema, bloedverwant van Raden Adipati Wira Tanoe Datar en stiefdochter van Rangga Gedé, Wedono van het district Tjikalong. Later kwam ook te Tjiandjoer van Soemedang Raden Ema, die ook was weggejaagd door Raden Adipati Wira Tanoe Baja, Regent van Soemedang, uit vrees dat Raden Ema zich van zijn betrekking meester zou maken. Raden Ema kwam zeer armoedig te Tjiandjoer; hij had een wit katoenen buis aan en een hoofddoek op, dat niet waard was door hem gedragen te worden. Raden Ema begaf zich regtstreeks naar den Dalem, waar hij door den Adipati Wira Tanoe Datar goed ontvangen en bij wien hij panakawan werd.

Nu volgt het verhaal van dien Rangga Gedé, Wedono van

het district Tjikalong en stiefvader van de Njai Raden Lenggang Koesoema, die in der tijd verheven werd tot Regent van Bogor, welke plaats onder het Regentschap Tjiandjoer behoorde. In dien tijd werd Raden Soera Negara benoemd tot Wedono van Tjikalong, welke betrekking hij lang bekleedde, totdat hij drie kinderen had, twee zonen en één dochter, de eene zoon heette Raden Abdoel, later Regent van Garoet, genaamd Adipati Adi Widjaja, de andere heette Raden Ewok, later Regent van Soemedang in 1827, en vader van den tegenwoordigen Regent van die plaats. De dochter heette Njai Raden Adjeng, gehuwd met Adipati Wira Dajaha, Boepati van Soekapoera. Nadat Raden Ema eenigen tijd panakawan geweest was, werd hij Santri en deed zijn gebeden onafgebroken in de Moskee van den Regent. Deze erkende zijn goede diensten en liet hem trouwen met zijn zuster Raden Siti Ampija, wier moeder van Boeginesche afkomst was. Uit dat huwelijk zijn drie kinderen geboren, twee zoons en een dochter, genaamd Raden Amdja, bijgenaamd Brata Soerija, overleden te Samber Geledeg in Bogor, Njai Raden Ompok, bijgenaamd Njai Raden Moertining Rat, nog in leven en gehuwd met Raden Hadji Joesoep, woonachtig te Soemadang en is Njai Hadji geworden, en eindelijk, wijlen Raden Atip, bijgenaamd Raden Soeria Logawa, later waarnemend Regent van Soemedang, in 1835, met name Raden Toemenggoeng Soeria Adi Laga. Verder wordt verhaald dat toen Rangga Gedé, Boepati van Bogor, overleden was, zijn betrekking vervuld werd door Raden Djaja Negara, broeder van den Adipati Wira Tanoe Datar, voerende den naam van Raden Aria Djaja Negara. Deze Raden Aria Djaja Negara vertrok van Tjiandjoer naar Bogor met Raden Ema en Raden Nata Poera, die in Tjiandjoer in zijn dienst waren. Later werd Raden Ema schrijver van het koffij-pakhuis in Bogor. Intusschen overleed Adipati Wira Tanoe Baja, de Regent van Soemedang. Zijn Pepati (Pateh), Aria Satja Pati schreef, een brief aan Adipati Wira Tanoe Datar, met verzoek, dat deze een rekwest aan het Gouvernement zou presenteren om Raden Soera Negara, den Wedono van het distrikt Tjikalong, aan het Gouvernement voor te stellen tot Boepati van Soemedang. Deze voldeed aan dat verzoek. Het Gouvernement willigde dat verzoek in en benoemde Raden Soera Negara tot Regent van Soemedang, die dus door de tusschenkomst van Adipati Wira Tanoe Datar Regent van

Soemedang was geworden. Toen hij Regent geworden was, huwde hij de dochter van Aria Satja Pati, genaamd Njai Ratoe Radja Djoewita.

Intusschen liep het gerucht, dat de Boepati van Krawang in het begaan van mengoeroes hasil een misdaad pleegde en dat hij de hand sloeg aan het hasilgeld. Het Gouvernement ontsloeg hem echter niet, maar verplaatste hem als Boepati naar Brebès, onder den Regent van Telaga. Toen werd het Regentschap Krawang opgeheven en gesteld onder het Regentschap Soemedang, zoodat er vier afdeelingen onder dat Regentschap behoorden: 1. Soemedang zelf, 2. Soekapoera, 3. Krawang en 4. Prakan Moentjan.

Verder verhaalt men van den Boepati van Bogor, Raden Arja Djaja Negara, dat hij zijn ontslag vroeg als Boepati van Bogor, ten gevolge om zijn verlangen aan een bedevaart (naeq Hadji) te doen, hetgeen hem werd toegestaan. Inmiddels verzocht Adipati Wira Tanoe Datar aan het Gouvernement schriftelijk de benoeming van Raden Ema tot Boepati van Bogor, met name Raden Soerija Laga, den titel voerende van Toemenggoeng; lang heeft deze de betrekking bekleed. De Raden Nata Poera werd schrijver aan het koffijpakhuis, in de plaats van Raden Ema Intusschen was het te moeijelijk voor den Regent van Soemedang om bestuur te voeren over vier afdeelingen; daarom bood hij het Gouvernement een adres aan, inhoudende het verzoek, om zijn neef, den Adipati Soerija Laga over te plaatsen, als Regent van Bogor naar Krawang. Adipati Wira Tanoe Datar stelde het Gouvernement voor, om Raden Nata Poera, later Adipati Wira Nata, tot Regent van Bogor te verheffen. Deze is in Mekka overleden.

Intusschen wilde men weten, dat de hasil (inkomsten) van Krawang hoe langer hoe minder werden, en men had het voornemen om een gedeelte van Krawang op te veilen. Toen dit ter ooren kwam van den Regent van Soemedang, besloot hij aan het Gouvernement te verzoeken, de verplaatsing van den den Adipati Soerja Laga naar Soekapoera, daar hij begreep, dat, door die gebeurtenis, het inkomen van genoemden Adipati af zou nemen. Het verzoek werd door het Gouvernement ingewilligd en Raden Adipati Soerija Laga werd van Krawang naar Soekapoera overgeplaatst. De zoon van den Regent van Soemedang, bovenvermelden Abdoel, bijgenaamd Adi Widjaja, was in der tijd Wedana Rangga van Pamanoekan,

en Krawang behoorde toen onder het Regentschap Soemedang. De vader van Wedana Rangga van Pamanoekan, Regent van Soemedang bijgenaamd, wist bij het Gouvernement te bewerken, dat zijn zoon Abdoel, bijgenaamd Raden Rangga Adi Widjaja, overgeplaatst werd van Pamanoekan naar Prakan Moentjang, als Regent van laatstgenoemde plaats, met den titel van Toemenggoeng. Later werd hij overgeplaatst naar een pas gesticht land te Garoet, grondgebied Limbangan, tot regeling daarvan. Nadat hij twee jaar Boepati van Soekapoera was geweest, bekwam hij, op zijn verzoek, pensioen en ging terug naar Soemedang, waar hij in den Kampoeng Taloen, aan den Noordkant van de rivier Tjipilis, zijn verblijf hield; daarom is zijn naam bekend in Taloen.

In 1827 overleed de Pangeran Koesoema Adi Nata en werd opgevolgd door zijn zoon Raden Ewok. Maar deze Raden Ewok was lang in dienst geweest als gecommitteerde over de kultures, genaamd Soma Negara, met den titel van Aria, en later als Pepati, voerende denzelfden naam, echter met den titel van Toemenggoeng. Toen hij Boepati werd, kreeg hij den titel van Adipati, en den naam van Koesoema Joeda. Deze nu was de vader van den tegenwoordigen Regent van Soemedang. Zijn benoeming had plaats in 1827. In zijn tijd was de Pepati, Raden Toemenggoeng Soerija Logawa, als kind genaamd Raden Atip, de zoon van Adipati Soerija Laga van Taloen. In 1833 stierf Adipati Koesoema Joeda en werd opgevolgd door zijn neef, den Regent van Garoet, genaamd Raden Adipati Koesoema Adi Nata. Hij overleed in 1834 en er werd in zijn betrekking als waarnemend opvolger benoemd de Pepati, genaamd Raden Toemenggoeng Soerija Logawa, omdat de definitive opvolger, de tegenwoordige Regent van Soemedang, nog minderjarig was. In 1836 aanvaardde Raden Soma Negara, de zoon van Adipati Koesoema Joeda, de betrekking met den naam van Raden Toemenggoeng Soma Negara. In 1851 werd hij verheven tot Adipati, met den naam van Soerija Koesoema Adi Nata.

Indien in dit verhaal misslagen mogten ontdekt worden, men verbetere ze, en vergeve het mij!

VERHAAL VAN DE INVOERING VAN DEN ISLAM.

Aria Wangsa Goprana was de eerste van de familiën van de Regenten van Tjiandjoer, die het Islamismus heeft omhelsd. Van Aria Wangsa Goprana, uit Segara Irĕng in Krawang, af tot heden toe telt men 9 geslachten in de nederdalende linie, die de leer van den Profeet hebben aangenomen.

Die Arija Wangsa Goprana was de vader van Aria Wira Tanoe Datar van Tjikoendoel Madjalaja.

Men verhaalt, dat Aria Wira Tanoe Datar, benevens zijn broeder Arija Joeda Menggala, van Tjiboerang, in het Telagasche, naar Segara Irĕng, in het Krawangsche, verhuisde. Na verloop van eenigen tijd deed hij een tapa gedurende 40 dagen, boven op een grooten steen, bezuiden Sĕgara Irĕng. Er kwam toen bij hem een Djin, in vrouwelijke gedaante, om met hem te trouwen, omdat zij op hem smoorlijk verliefd was [1]. Hij stemde daarin toe, en nam de Djin tot vrouw. Eensklaps verdween die groote steen, en kwam er op dezelfde plaats een groote gedong (een steenen met pannen gedekt huis) en veel andere mooije huizen. Men verhaalt verder, dat die Djin Arija Wira Tanoe Datar twee kinderen schonk, één zoon en ééne dochter; de zoon heette Raden Soerja Kentjana en de dochter Njai Indang. Aria Wira Tanoe Datar evenwel had ook al veel kinderen bij een aardsche vrouw. De Djin zeide tot hem: "Indien u Aria gezag wil hebben, dan is het goed, dat gij u met der woon vestigt aan de westzijde van de rivier Tjitaroem. Hij antwoordde: "het is goed, dáár wil ik gezag in handen hebben." De Djin zeide wederom tot hem: "Dit kind, Raden Soerja Kentjana, moet maar wonen op den Goenoeng Gedé, en Indang op den Goenoeng Koembang in Tjiribon."

---

[1] Tapa is, zoo als het woord zelf aanduidt, een uit Indië overgebragte zaak. Zij bestaat vooral daarin, dat iemand een ascetisch kluizenaarsleven aanneemt en zich geheelenal daaraan overgeeft. Zeer dikwijls wordt zulk een vroom leven gestoord door de verschijning van een hemelnimf, die den kluizenaar tot zich trekt en aldus zijn aandacht stoort.

Aria Wira Tanoe Datar antwoordde: "Welaan, ik ben van dezelfde gevoelens." Daarop werd Raden Soerja Kentjana westwaarts geslingerd tot aan Goenoeng Gedé en Njai Indang tot aan Goenoeng Koembang. Raden Aria Wira Tanoe Datar ging toen verhuizen, met zijn kinderen [1] en zijn broeder Aria Joeda Menggala, benevens 30 huisgezinnen, alsmede zijn vrouw, van Segara Ireng naar Tjiblagoeng. Later stichtte hij al weder een dèsa en een dalem, aan de zuidzijde van de rivier Tjikoendoel, welke dèsa den naam droeg van Tjidjagoeng, waar hij met zijn vrouw en kinderen zich ophield. Later ging hij wederom een tapa doen aan den oorsprong van de rivier Tjitaroem, in het gebergte Wajang, distrikt Trogong; men zegt, dat die afzondering één jaar geduurd heeft. Eindelijk wierp hij zich in de Tjitaroem en dreef naar zee. Van de zee ging hij naar huis in de Kampong Tjidjagoeng, alwaar hij tot aan zijn dood toe bleef.

Naar men verhaalt, had Aria Wira Tanoe Datar dertien kinderen.

1. Dalem Anom of Nata Mangal; maar die titel van Dalem werd hem niet toegekend als Regent, het is maar een naam.
2. Dalem Marta Joeda,
3. Dalem Tirta,
4. Dalem Tjikondang,
5. Aria Wira Tanoe Datar, de allereerste Boepati van Tjiandjoer, bijgenaamd Dalem Tari Kolot, vader van wijlen Aria di Tjondre. een Boepati, die getroffen was door het wapen Tjondre,
6. Dalem Soera Wangsa,
7. Njai Mas Koloten,
8. Njai Mas Karanggan;
9. Njai Mas Djèngot.
10. Njai Mas Bògĕm,
11. Njai Mas Kara.
12. Njai Indang, bijgenaamd Raden Radja Mantri, dochter van de Djin,
13. Raden Soerija Kentjana, zoon van de Djin.

De tien eerstgenoemde kinderen gingen, bij den dood van

---

[1] Met deze kinderen bedoelt men waarschijnlijk de kinderen van zijn aardsche vrouw.

Aria Wira Tanoe Datar, terug naar Tjiblagoeng; de oudste zoon, met name Dalem Anom, stond aan hun hoofd en oefende over hen het gezag uit. Men verhaalt, dat de 5de zoon, Aria Wira Tanoe Datar, zich uitsluitend bezig hield met het aanleggen van tuinen. Op een plaats, gelegen ten westen van de Kampong Tjiblagoeng, boven op den Goenoeng Ketjil of Pasir, plantte hij allerlei boomen, onder anderen vele soorten van pisang: tot den huidigen dag toe heet die berg Wira Tanoe.

Eens op een avond, dat Aria Wira Tanoe Datar zich nog op die plaats bevond, kwam een vrouwelijke Djin tot hem. Zij zag tamelijk oud uit en zeide tot hem: "Zeg aan uw broeder, den Dalem Nata Menggala, wanneer hij aanzien en rijkdom wil erlangen, dan moet hij een rijk stichten ten zuidwesten van Tjiblagoeng, digt bij de rivier Tjiandjoer, dat is een goede plaats, om een Rijk te stichten. Daar is een Pengoepakan van een witten rinoceros en het is goed, dat het geplaatst wordt in het midden van den Dalem (woning)." Nadat de Djin aldus gesproken had, verdween zij. Niet lang daarna kwam zijn broeder op die plaats en Aria Wira Tanoe Datar verhaalde hem het voorgevallene. Toen zeide de Dalem Nata Menggala tot al zijn broeders: "Ik zelf heb geen plan hier van daan te gaan; ik heb het hier goed." Wira Tanoe nu vroeg vergunning aan zijn broeder, den Dalem Nata Menggala, om, digt bij de rivier Tjiandjoer, een terrein te mogen zoeken, om er een Rijk te kunnen stichten. Deze verleende hem daartoe vergunning. Aria Wira Tanoe begaf zich daarop met zijn broeders van Tjiblagoeng naar de nabijheid van de Tjiandjoer en stichtte daar een klein Rijkje (stadje), — de tegenwoordige Kampoeng Pemojanuan — hetgeen langzamerhand zich uitbreidde en eindelijk het tegenwoordige Regentschap Tjiandjoer geworden is. Het oorspronkelijk stadje was gelegen ten westen van het tegenwoordige Tjiandjoer. Lang regeerde hij als Boepati van Tjiandjoer, benoemd door den Soesoehoenan van Mataram, en wel in den tijd van den Soesoehoenan Agoeng, vader van den Soesoehoenan Mangkoe Rat van Tegal Aroem. Wira Tanoe Datar zelf droeg den naam van Dalem Trikolot. Sedert dien tijd is de Boepati-rang van Tjiandjoer voor goed gevestigd. Van hem zijn de Boepati's van Tjiandjoer gesproten. Hij bereikte den hoogen ouderdom van 85 jaren.

Men verhaalt van Aria Wira Tanoe Datar di Tjondre, den

zoon van den stichter van het tegenwoordige Regentschap Tjiandjoer, dat hij het grondvestte in 1604. Het oude Rijkje lag ten westen van het tegenwoordige. Men verhaalt, dat hij lang als Boepati van Tjiandjoer geregeerd heeft en overleden is in den ouderdom van 75 jaar. Het volgende is het verhaal van de oorzaak van den dood van Aria Wira Tanoe Datar, door het wapen Tjondre.

Eens kwam het hem ter oore, dat er te Tjikembar een schoone vrouw was, geschikt tot zijn bijwijf (sĕlir). Die vrouw heette Apoen Gentjai. Hij liet haar ontbieden. Zij kwam kort daarna. Zij was echter verloofd aan een zekeren man, afkomstig van Tjitĕrĕp, onder het Regentschap Bogor. Deze vergezelde haar naar de hoofdplaats. Eens bevond zich Aria Di Tjondre in een paseban, genaamd Pamengkang, buiten zijn woning, op donderdag des namiddags ten 4 ure, terwijl er toevallig niemand van zijn Oeloebalangs en Ponokawans tegenwoordig was, behalve zijn broer van denzelfden vader, genaamd Mas Poerwa. Raden Aria Di Tjondre zat op een katil (een Javaansche bank) of gèta, met het gezigt naar het zuiden, en Mas Poerwa vlak tegenover hem, beneden. Er kwam toen een boodschapper van Tjikembar, met die vrouw en haar verloofde; maar de boodschapper liep vooruit, om er Aria Di Tjondre van kennis te geven. Hij zeide: "goed, laat die vrouw hier komen! en gij kunt naar huis keeren." De boodschapper zeide hem niet, dat die vrouw verloofd was. Zij ging binnen naar Wira Tanoe Datar, vergezeld van haar minnaar. De Aria zeide tot haar: "kom gij hier!" De vrouw naderde, terwijl haar beminde ook digt bij Tanoe Datar kwam. Hij dacht, dat die man hem een salam wilde doen en strekte hem zijn arm uit, doch zonder den man aan te zien, terwijl zijn oogen op die vrouw gevestigd waren. De man gaf zich geen tijd tot bezinning, maar stak Aria Di Tjondre met een wapen, genaamd Tjondre, op zijn buik tot tweemaal, maar kwetste hem niet. Hij zeide tot Mas Poerwa: "zaagt gij niet, dat hij mij stak?" Mas Poerwa had het wel gezien; maar was als verbijsterd. Toen hij zijn broer had hooren spreken, werd hij zeer getroffen en bad dien man om vergiffenis voor zijn broer. De man had hem met den derden steek gewond, doch kreeg eindelijk toch medelijden met hem en vlugtte, terwijl hij het wapen Tjondre in de hand hield. Mas Poerwa liep hem achterna. Toen hij hem bijna achterhaald had, stak

de man hem, al vlugtende; hij trof hem in zijn djidat, maar wondde hem niet. Hij herhaalde het menige keeren, maar kon hem maar niet kwetsen, want Mas Poerwa was onkwetsbaar. Deze kreeg hem eindelijk te pakken en ontweldigde hem het werktuig. Zonder verwijl trof Mas Poerwa hem daarmede zóó in den hals, dat het hoofd van den romp gescheiden werd. Onmiddellijk daarop riep Mas Poerwa de geheele familie; allen kwamen en beweenden den gewonde. Zij zagen Aria Di Tjondre zitten, leunende tegen de leuning van den gèta: hij was buiten kennis. Zijn darmen kwamen naar buiten en het bloed stroomde onophoudelijk; maar het was moeijelijk voor hem om te spreken, ofschoon hij dit gebroken eenigzins kon. Men bragt hem in zijn Dalem, waar hij 's avonds om 7 uur den geest gaf. De misdadiger werd gesleept naar den Aloen-aloen en aan stukken gehakt. Het is om deze reden, dat die Regent bekend werd onder den naam van Aria Di Tjondre. Vervolgens lieten zich onze voorouders aldus uit: "Hoort kinderen, kleinkinderen, achter-kleinkinderen en verdere nageslachten! Gij allen moet volstrekt niet nalaten te trouwen met menschen uit Tjikembar, en gij zult allen, van geslacht tot geslacht, steeds gewapend zijn met dat wapen Tjondre. Van toen af tot heden ten dage wordt aan dat verlangen gevolg gegeven, en 6 Boepati's hebben in Tjiandjoer geregeerd. De meergemelde vrouw, de oorzaak van het ongeval, kreeg niet lang daarna de pokken, ten gevolge waarvan zij kort daarop overleed.

Raden Aria Di Tjondre nu werd opgevolgd door zijn oudsten zoon, genaamd Raden Sabiroedin; hij was de eerste, die den titel van Adipati droeg. Als Regent droeg hij den naam van Adipati Wira Tanoe Datar III; zijn moeder was een vrouw uit het Distrikt Batoewangie, onder Soeka Poera, genaamd Njai Raden Ajoe. Zij bereikte den hoogen ouderdom van 120 jaar en beleefde 5 geslachten; zelfs mijn vader, de Adipati Prawira Di Redja, kende haar.

Naar men zegt was die Raden Sabi Roedin groot van persoon en blank, en had groote borsten, even als die van een meisje van 15 jaar; hij was een stil mensch en een aanzienlijk Padri. Hij overleed in den ouderdom van 68 jaren en werd opgevolgd door zijn oudsten zoon, genaamd Raden Moehi-jidin, die ook den titel van Adipati kreeg, en onder den naam van Wira Tanoe Datar, den IV^de^, regeerde. Hij was

ook groot van persoon, echter niet zoo als zijn vader, en bruin. Hij stierf in den leeftijd van 47 jaar en werd opgevolgd door zijn oudsten zoon, genaamd Raden Moehamad Enoh. Met den titel van Adipati, regeerde hij onder den naam van Wira Tanoe Datar, den V; deze nu was de vader van den tegenwoordigen Regent van Limbangan. Hij bereikte den ouderdom van 57 jaar.

Van Aria Wangsa Goprana van Segara hirĕng af tot heden ten dage, zijn de volgende geslachten geboren:

1. Aria Wangsa Goprana had de kinderen
2. Aria Wira Tanoe Datar van Tjikoendoel,
3. „ „ „ „ „ Trikolot,
4. „ „ „ „ „ Di Tjondre,
5. Adipati „ „ „ Sabiroedin.
6. „ „ „ „ „ Moehijidin.
7. „ „ „ „ „ Enoh;
8. „ Prawira Di Redja, neef van den 6den Wira Tanoe Datar, deze werd opgevolgd door zijn zoon, genaamd
9. Toemenggoeng Wira Negara, en deze weer had tot opvolger zijn broeder, genaamd
10. Adipati Aria Koesoemaning Rat.

De Soendanezen noemen de geslachten aldus:

1. Papa,	in het Maleisch	Ajahenda of Papa,
2. Aki,	„ „ „	Kake,
3. Boejoet	„ „ „	Koempi,
4. Bao	„ „ „	Sesje of ook Bao,
5. Jangga	„ „ „	Tjangga.
6. Wareng,	„ „ „	Wirang.
7. Oedĕg,	„ „ „	Mojang, tot dusver houdt de Maleische benaming op.
8. Gantoeng Siwoe,		
9. Pĕtarangan bĕdjad.		

Pĕtarangan beteekent in het Maleisch Sarang Ajam (Kippenest), bedjad=pĕtjah; dus gezamelijk beteekenen ze in het Maleisch Sarang Ajam pĕtjah. De bedoeling van die uitdrukking is: indien het nest gescheurd is, dan gaat alles van of uit elkaar; d. w. z. het 9de geslacht mag gezegd worden reeds verspreid te zijn, en dit wil weer zeggen, dat het 9de geslacht geen bloedverwant meer is; het is vervreemd. Zóó is de verklaring van de Soendanezen.

Het volgende register geeft aan de opvolging van de geslachten van Praboe Tjioeng Wanara (of Sioeng Menara), Vorst van Padjadjaran, in het Soendasche, af tot heden toe, namelijk het geslachtregister van de Regenten van Tjiandjoer. In het allereerst was Praboe Tjioeng Wanara een djawoet[1]-planter, later leerde hij rijst planten. Toen hij djawoet plantte, at hij of leefde hij van niets anders, dan daarvan:

1. Praboe Tjiung Wanara, daarna zijn zoon,
2. Goeroe Minda Kahijangan,
3. Praboe Linga hiäng,
4. „ Linga Wasta,
5. „ Linga Wĕsi,
6. „ Tjakra Wati,
7. „ Anga Larang,
8. „ Sili Wangi, Vorst van Padjadjaran, in Bogor.
9. Moending Sari,
10. „ „ Kitjil,
11. Poetjoek hoemoem,
12. Soenan Paroeng Gangsa,
13. Soenan Wana Peri, Vorst van Telaga, in Tjiribon
14. Soenan Tjiboerang,
15. Aria Wangsa Goprana, die gevlugt was naar Sĕgara irĕng, in Krawang, en van dezen Aria Wangsa Goprana af begon men het Islamismus te omhelzen.
16. Aria Wira Tanoe Datar Tjikoendoel,
17. „ „ „ „ Trikolot, eerste Boepati van Tjiandjoer.
18. „ „ „ „ Di Tjondre, de stichter van het tegenwoordige Tjiandjoer.
19. Adipati Wira Tanoe Datar, als kind genaamd Sabiroedin,
20. „ „ „ „ „ „ „ Moehijidin.
21. Adipati Wira Tanoe Datar, Moehamad Enoh,
22. „ Prawira Di Redja, neef van den laatstgenoemden.
23. Toemenggoeng Wira Negara, opgevolgd door zijn broer, genaamd
24. Adipati Aria Koesoemaning Rat, de tegenwoordig regerende Regent, dus te zamen 24 geslachten van Praboe Tjioeng Menara af. wie weet hoe lang, hoe oud!

[1] Naam van een soort koren.

DE TWEE EERSTE SOERA'S

VAN DEN

JAVAANSCHEN KORAN.

De Romeinsche mythologie gaf aan het hoofd van Janus een gelaat van voren, om in de toekomst te lezen, en een gelaat van achteren, om een terugblik te werpen in het verledene. Indien het bij de Arabieren, nadat zij den Islam hebben aangenomen, nog mogelijk was aan veelgoderij te denken, dan zou ik mij in hun Pantheon een God of Halfgod of Held onder Allah voorstellen, aan wiens hoofd het gelaat van achteren was aangebragt, om aan te wijzen, dat hij alleen op het verledene het oog had te werpen. Inderdaad, zóó is het algemeene karakter van den Islam geworden. Mohammed is de levende openbaring van Allah; zijn vrienden en eerste aanhangers namen al wat hij deed en zeide met eigen oogen en ooren waar en beslisten sommige zaken daarnaar: op dat tijdvak vestigt de Islam, met uitsluiting van bijna alle andere, zijn geheele aandacht. In dien tijd ligt de bron van alle kennis; alleen daaruit kan men zelfs den tegenwoordigen dorst lesschen. Geen wonder dus, dat de Islam oog noch oor heeft voor de toekomst en hij zich alleen tot dat gedeelte van het verledene bepaalt; de toekomst wordt als van zelf geperst in het keurslijf van het verledene en alle muselmansche volken worden onder hetzelfde juk gekromd, want allen denken en willen ten aanzien van dien goeden ouden tijd hetzelfde.

Het behoeft naauwelijks gezegd te worden, dat in het genoemde tijdvak de eerste en eereplaats is ingeruimd voor den Koran. De Kitaab, d. i. het Boek, is het boek bij uitnemendheid voor de Muselmannen, waarin zij alles vinden wat zij voor het leven noodig hebben van hun vroegste jeugd af

tot den hoogsten ouderdom toe; daarin vinden zij de stof, die hun troost verschaft in lijden, om zich aan den alles beschikkenden wil van Allah met gelatenheid te onderwerpen; daarin liggen voor hen de redenen, die tot tempering en ernst stemmen, wanneer de omstandigheden tot vreugde en opgewektheid aanzetten. Sommige verzen uit dat gulden boek dienen om het leed te voorkomen, anderen om het te verdrijven, als het hen heeft getroffen. Maar niet alleen voor het gevoel is dat boek alles, ook voldoet het hun in alle opzigten wat het verstand aangaat. Het leert wat iedereen in de verschillende omstandigheden van het leven in het oog heeft te houden; het geeft bovendien de grondslagen voor alle menschelijke kennis; wat het Hoogste Wezen, onder den naam van Allah, is, wordt tot in de kleinste bijzonderheden aangetoond, in welke verhouding het staat tot de menschen en tot de wereld in het algemeen, wordt naauwkeurig aangewezen: hoe de menschen zich tegenover elkander te gedragen hebben, wordt tot in de onbeduidendste kleinigheden uitgeplozen. Zóó is dus het boek voor de Muselmannen, om het in de Oostersche beeldspraak van den Islam uit te drukken, niet alleen de leiding door dit leven, maar ook de gids om langs het door Mohammed, in naam van Allah, gebaande pad tot de eeuwige gelukzaligheid te geraken.

Zulk een boek, dat als het ware als het eenige noodige wordt beschouwd, heeft noodwendig een grooten invloed op het godsdienstig en maatschappelijk leven van de Muselmansche volken. Het wordt reeds op jeugdigen leeftijd van buiten geleerd, zoodat menige Muselman den Koran zijn geheel leven van buiten kent en hem in eenige uren letterlijk kan opzeggen. Het is het begin van elk onderwijs voor de jeugd, zooals dat blijkt uit een reeds vroeger door mij [1] aangehaalde plaats: "Ten eerste "had bij hen het bijgeloof zulk een kracht, dat elk onderwijs "moest beginnen met de lezing van den Koran, een moeijelijk "boek, dat slecht zamenhangt en somtijds niet dan met een "zeer verdraaide uitlegging met zich zelf in overeenstemming "kan worden gebragt. Gewoonlijk echter wordt geen ander, "voor de jeugd geschikter, boek aan de kinderen in handen "gegeven, voor dat zij den Koran ten einde hebben gebragt.

[1] Mawerdi's Publiek en Administratief Regt van den Islam, Inleiding, pag. XV. 's Gravenhage, H. C. Susan Chasen, 1862.

"zoodat zij verstoken bleven van al die voordeelen, welke onze "kinderen trekken uit leerboeken, die naar een geschikte me- "thode zijn ingerigt. Op die wijs werd veel te veel tijd be- "steed aan de beginselen, en de weerzin, uit de lezing van "onbegrepen zaken geboren, moest hen later van de studiën "vervreemden. Maar hetgeen bij de Arabieren bespottelijk "was, wordt misschien nog niet juist genoeg onzinnig genoemd "bij Turken en Perzen, wier kinderen genoodzaakt worden den "Koran in het Arabisch te lezen, zonder vooraf iets van de "Arabische taal te hebben geleerd [1]. En niet alleen bij het privaat-onderwijs van de kinderen was de Koran alles, ook voor de schooljeugd was dat boek het eenige, hetwelk scheen te voldoen: zoowel in de Makatib, d. i. eigenlijk schrijfschool, waar men leerde lezen en schrijven, als in de Madaris, d. i. uitlegschool, waar men leerde den Koran begrijpen en verstaan, was de Koran het punt van uitgang en van terugkeer.

Hoe is dat alles op Java?

Het is jammer, dat de hoogleeraar Veth in zijn zoo even aangehaald werk Java niet begrepen heeft binnen den kring van zijn beschouwingen, ten minste vind ik van dat eiland slechts melding gemaakt op bladz. 22, waar de mededeeling is opgeteekend van iemand, die den geheelen Koran kon opzeggen, terwijl hij er maar enkele woorden van begreep. Het is zeer te betreuren, dat de jongste schrijver over het volksonderwijs op Java [2] niet genoeg bekend is geweest met al hetgeen in het Oosten op het onderwijs betrekking heeft en zelfs het werk van den hoogleeraar Veth schijnt niet te hebben gekend, anders zouden zijn beschouwingen over de langgars (bladzz. 4—17) en over de pesantrians (bladzz. 17—29) ongetwijfeld geheel anders zijn uitgevallen. Zooveel is echter zeker en boven allen twijfel verheven, dat hij, die, met voldoende kennis toegerust, het onderwijs onder de Javanen, zooals het in de langgars en pesantrians gegeven wordt, beschouwt, de overtuiging moet krijgen, dat het op Java daarmee gaat even als in elk ander Mohammedaansch land, en dat het daar, even als overal elders in den Islam, op dezelfde grondslagen steunt.

---

[1] P. J. Veth, Dissertatio de Institutis Arabum erudiendae juventuti et literis promovendis inservientibus, Amsterdam, Johannes Müller, 1843.

[2] Het Volksonderwijs onder de Javanen, door J. F. G. Brumund, Batavia, van Haren Noman en Kolff, 1857.

De invloed van den Koran is op Java niet beperkt geweest tot het volksonderwijs, want, hoe weinig er daar ook van wordt begrepen, zoo moet daaruit toch een en ander in het godsdienstig en maatschappelijk leven voortvloeijen. Ik voor mij geloof, dat die invloed veel grooter is, dan men gewoonlijk wil aannemen. Een paar voorbeelden tot staving van mijn meening zullen hier op hun plaats, doch ook voldoende, zijn. Een volk kan, dunkt mij, er niet gemakkelijk toe komen, om woorden en uitdrukkingen, die ontleend zijn aan een vreemde taal en aan een vreemde godsdienst, zich zóó eigen te maken, dat het die woorden en uitdrukkingen gebruikt als tusschenwerpsels, d. i. als de teekenen van zijn gemoedsaandoeningen, wanneer zij niet eerst diep in het hart zijn gegrift geworden. En zóó is het toch bij de Javanen gegaan met sommige, aan den Islam ontleende, Arabische woorden en uitdrukkingen. Wanneer de Javanen den uitroep willen bezigen, dien wij uitdrukken door *God beware!* dan gebruiken zij *ngoedoebilahi*, hetgeen natuurlijk niets anders is dan het Arabische *a'oedsoe billahi*, hetgeen beteekent "ik neem mijn toevlugt tot Allah" (namelijk tegen den sétan) en in den Koran in verschillende vormen, bijv. "ik neem mijn toevlugt tot U, tot den Barmhartige, tot mijn Heer" [1] voorkomt. Een ander dergelijk voorbeeld is het Javaansche woord *tobat*, dat gebruikt wordt, om den uitroep *goddeloos, het is erg!* te beteekenen, en dat eigenlijk niets anders is, dan het Arabische woord *taubat*, hetgeen het gewone woord is voor *bekeering*, of, om het beter naar onze zienswijze uit te drukken, het uit eenige voorgeschrevene handelingen blijkende *berouw*, zoodat de Javaansche uitroep gebezigd is geworden bij een vergrijp, waarop volgens de voorschriften van den Islam de bekeering moest volgen. Een voorbeeld van anderen aard is het algemeen bekende en gebruikelijke woord sidĕkah, dat, naar men zegt, *feest* beteekent. Niemand zal er aan twijfelen, of het is het, met andere klinkers uitgesproken, Arabische woord *sadakat*, dat wel is waar oorspronkelijk *aalmoezen* beteekent, maar zoo ook verder gebruikt wordt voor vergoeding of vergelding van een boete wegens een vergrijp, welke vergoeding dan ook bestaan kan in aalmoezen, maar evenzeer in vasten, of, hetgeen hier vooral in aanmerking komt, in spijzen voor de armen. In den laat-

---

[1] II, 63, XI, 49, XIX, 18, XXIII, 99. 100; CXIII, 1; CXIV, 1.

sten zin wordt dat woord overal op Java gebruikt, en niet in den zin van *feest*, want bij het woord sidĕkah wordt in het Javaansch gevoegd, waarin het bestaat, bijv. de sidĕkah van een karbouw, kippen, of, zoo als het zelfs in de hier volgende tweede Soera van den Koran voorkomt, in rijst.

Er is nog een beschouwing omtrent den invloed van den Koran op Java, die in alle opzigten de aandacht waardig is. Het verband tusschen de arabische taal en den Islam springt terstond in het oog. Zal de Islam in een vreemd land inderdaad leven en bloeijen, dan moet hij steunen en leunen op de kennis van de arabische taal, die de heilige taal is geworden, omdat de Koran, de overleveringen en de werken over de islamitische wetgeleerdheid daarin zijn geschreven. Waar dus het Arabisch niet de landtaal is geworden, daar moeten de voortdurende betrekkingen met Arabië, vooral met Mekka, in die behoefte voorzien. Ten opzigte van Java zijn die betrekkingen vroeger zeer belemmerd geweest, want de Oost-Indische Compagnie met haren uitsluitenden handel sloot, als een noodzakelijk gevolg, ook de Javanen van dat verkeer uit. Dientengevolge heeft de Arabische taal op Java geen grooten voortgang gemaakt, zoodat zelfs het aan het Sanskrit ontleende schrift is behouden gebleven en niet, zoo als op Sumatra, is verdrongen door het Arabische, of misschien beter Persische schrift, dat alleen door de priesters ook op Java in geschriften van religieusen en wetgeleerden inhoud gebruikt wordt. Eerst in de latere tijden is het verkeer tusschen Mekka en het verwijderde Oosten vergemakkelijkt, zoowel door de uitvindingen van onze eeuw, die de afstanden hebben verkort, als door de wijze van beheer, die de uitsluitingen heeft opgeheven of ten minste verminderd. Toen is daar wel de kennis van de arabische taal toegenomen, doch heeft niet zoodanig wortel geschoten, dat zij zelve werd beoefend, niettegenstaande de bodem van Java door de religieuse en maatschappelijke inrigtingen van het volk zeer geschikt is, om haar daar welig te doen tieren. De arabische taal heeft er niet direkt, maar indirekt gewerkt. In plaats van de arabische taal te beoefenen en zich daardoor de gelegenheid te verschaffen om den Koran en de werken over de islamitische wetgeleerdheid in het oorspronkelijke te leeren verstaan en eigenlijk te begrijpen, beoefenden slechts enkelen die taal, om de genoemde geschriften in het Javaansch over te brengen. Maar die beoefenaars van het

Arabisch waren waarschijnlijk geen Javanen, evenmin als vroeger de Maleijers op Sumatra zich op die taal toelegden; het waren Arabieren, die met behulp van inlanders de taak van de vertaling op zich namen en van die hulp zóó afhankelijk waren, dat de zuiverheid van het door hen gebruikte Javaansch aanwijst de mate van de hulp, die zij hebben ontvangen. Bij het vertalen van den Koran schijnen zij veel aan zich zelf, weinig aan anderen te danken te hebben, ten minste de beide vertalingen van den Koran in het Javaansch, die ik heb leeren kennen, zijn eigenlijk niets anders, dan omzettingen van de arabische woorden in javaansche, zonder eenigzins te letten op de eischen en eigenaardigheden van laatstgenoemde taal. Die vertalingen sluiten zich aan bij een menigte aldus omgezette werken over islamitische wetgeleerdheid, die, daar ik ze slechts in manuscript bezit, niet vatbaar zijn tot bespreking of vergelijking; zij zijn van dezelfde soort, d. i. letterlijke omzettingen van het Arabisch in het Javaansch. De vertaling van den Koran is meer van algemeen belang geworden, omdat er ééne van in druk is uitgegeven, en op die wijs aan dat soort van arabisch-javaansche literatuur een omvang dreigt te geven, die niet anders dan zeer schadelijk moet zijn voor de Europesche beschaving en haar verspreiding moet tegenwerken. Het kan niet anders, of de invloed van Arabië, en bijgevolg van den Islam, zal daar zeer bij winnen.

Die vertalingen van den Koran wil ik in het kort doen kennen, want zoo'n onderwerp is belangrijk genoeg, om de algemeene aandacht te verdienen.

In 1858 verscheen de eene vertaling in het licht bij Lange en C^o^. te Batavia; er werden drie duizend exemplaren gedrukt; vijftien gulden kostte het exemplaar. De vertaling was vervaardigd door een Arabier uit Cheribon, die het aan een daar woonachtigen Europeaan heeft overgedaan, van wien het door genoemde firma is gekocht; naar ik gis, was zij een interlineaire en oorspronkelijk met arabische letters, zooals bij dergelijke onderwerpen door priesters gebruikelijk is, geschreven. Dat zij een interlineaire vertaling is, blijkt, dunkt mij, uit de rangschikking van de woorden, die geheel overeenkomt met den arabischen tekst en in alle opzigten afwijkt van de eischen der javaansche taal; dat zij oorspronkelijk met arabische letters is geschreven, volgt, naar ik meen, uit de spelling van de woorden en grammatische vormen, die hier en daar vol-

strekt niet gelijk zijn aan de gebruikelijke. Voor het overige is de druk, spelling en interpunctie zóó slecht, dat de kritiek ontwapend is. Het grammatische en lexicographische, dat daaruit te leeren valt, is van zeer veel belang, doch kan moeijelijk hier een plaats vinden; het zou het beste kunnen volgen achter een geheele vertaling in het Hollandsch van dezen javaanschen Koran. De wijze van vertaling levert overvloedig stof tot beschouwing, omdat de Cheribonsche priester zich niet streng aan het oorspronkelijke heeft gehouden, hier en daar er iets van heeft weggelaten of er aan heeft bijgevoegd, hier en daar den arabischen tekst niet heeft begrepen of geparaphraseerd, hetzij met een paraphrase van woorden of van enkele zinnen, hetzij met een geheele theologische of traditionele paraphrase; heeft de uitgever wel niet eens de interlineaire vertaling al te trouw gevolgd, zoodat de overgeslagen woorden niet zijn aangewezen en in den Javaanschen tekst alles maar doorloopt? Liever dan omtrent deze en dergelijke zaken in bijzonderheden te treden, heb ik besloten de twee eerste Soera's [1] uit het Javaansch te vertalen, ze te vergelijken met den arabischen tekst en al wat ik daarbij op te merken had, zonder echter in het minutieuse te vervallen, in noten aan den voet der bladzijden aan te wijzen. Zóó, dacht ik, zou men die javaansche vertaling tot in haar bijzonderheden het best leeren kennen.

De andere vertaling is een handschrift in groot folio, uitstekend schoon geschreven; zij is de eigendom van Prof. Roorda, die ze mij welwillend ten gebruike heeft gegeven. Oorspronkelijk te Samarang vervaardigd, kwam zij later in het bezit van wijlen den heer Gericke; die verdienstelijke man schonk haar aan Prof. Roorda. De vertaling is ook interlineair en in arabische letters geschreven, doch houdt zich veel strenger aan den arabischen tekst dan de Cheribonsche; zij veroorlooft zich geen weglatingen en is zeer schaarsch met haar inlassingen, waarbij zij zich dan toch meestal bepaalt tot enkele woorden, die sommige zaken moeten ophelderen. Deze vertaling heeft een groote waarde voor de vergelijking met die, welke in druk is verschenen, want, hoewel in verschillende streken van Java opgesteld, komen zij daarin overeen, dat zij elk

[1] *Soera* (arab. soerat) is ten opzigte van den Koran, wat bij ons is *Kapittel* ten opzigte van den Bijbel.

arabisch woord, dat voor godsdienst of regt van belang is en eenige malen in den Koran voorkomt, op dezelfde wijs, meestal met hetzelfde javaansche woord, terug geven.

Ten slotte wil ik terugkeeren tot Janus met zijn twee aangezigten. Is het al een onmogelijkheid om in de eerste eeuwen uit den Islam, en dus ook van Java, te weren den Janus met zijn gelaat van achteren en te beletten, dat de Muselmannen vóór alles de aandacht vestigen op den Koran; dan is het te hopen, dat wij, als ik zoo zeggen mag, den Janus een aangezigt van voren geven en aan de Javanen een Koranvertaling bezorgen, die aan alle eischen van den tegenwoordigen stand der wetenschap voldoet en in de behoefte van de toekomst, welke de aanraking met de Europesche beschaving noodzakelijk zal doen geboren worden, kan voorzien. Zoolang toch alle, de redelijkheid doodende, uitleggingen van de latere Muselmansche wetgeleerden de bovenhand hebben, is er weinig goeds voor onze beschaving te verwachten onder de Javanen, evenmin als ergens elders in de islamitische wereld. Een vertaling van den Koran, zoo als ik die bedoel, is zeker niet onmogelijk te leveren, vooral niet sedert het Nederlandsch Indisch Gouvernement den weg is gaan betreden, om de Europesche beschaving in een Inlandsch kleed te wikkelen en aan de Javanen te verschaffen boeken in het Javaansch, die op onze wijs handelen over de wetenschappen van de physische en psychische wereld.

S. K.

SOERAT I.

IN NAAM VAN ALLAH, DIE BARMHARTIG IS IN DEZE WERELD EN DIE LIEFDERIJK IS IN DE TOEKOMSTIGE [1].

En alle [2] loftuitingen moeten worden aangeboden aan Allah, den Heer van de werelden, die barmhartig is in deze wereld en die liefderijk is in de toekomstige, die de heerschappij voert op den dag der opstanding [3]. U aanbidden wij en U vragen wij hulp. Wijs ons den regten weg, den weg van hen, die Gij met weldaden hebt begiftigd; zonder dien af van den weg van hen, op wie Gij vertoornd zijt, en laat dien niet zijn zoo als de weg van de verdoolden. Moge Gij het verhooren! [4]

SOERAT II.

IN NAAM VAN ALLAH, DIE BARMHARTIG IS IN DEZE WERELD EN DIE LIEFDERIJK IS IN DE TOEKOMSTIGE.

Bij Alip, Lam, Mim. Zoodanig is het schrift; twijfel daarover niet, het is leiding voor de godvruchtigen, die gelooven in de verborgenheden, zooals de hemel en de hel [5], en die de gebeden verrigten en die de zuivering van goederen geven [6], en die gelooven in hetgeen tot u neergezonden is, d. i. de

---

1 Aldus wordt het gewone formulier; in naam van den albarmhartigen God, steeds, ook in andere Javaansche werken, geparaphraseerd.

2 *Alle* staat niet in het Arabisch.

3 In plaats van *der opstanding* staat in het Arabisch *van het gerigt*.

4 De uitroep: *moge Gij het verhooren!* staat niet in het Arabisch: de woorden zijn waarschijnlijk een paraphrase van amien (amen).

5 *Zoo als de hemel en de hel* zijn woorden, die niet in het Arabisch staan.

6 In het Arabisch staat letterlijk: *en zij geven van hetgeen wij hun hebben verleend.*

Koran, en die gelooven [7] in hetgeen neergezonden is vóór u, o Mohammed! d. i. de Torèt en Indjil [8], en die openlijk hun geloof in de andere wereld betuigen. Al deze vermelde personen [9] hebben de leiding van hun Heer en zij allen zijn degenen, die onder de gelukkigen worden gerekend. Voorwaar de verschillende soorten [10] van ongeloovigen — het is voor hen gelijk, of gij, o Mohammed! hen waarschuwt of niet; zij gelooven niet. Allah heeft verstopt [11] de harten van de ongeloovigen en hun gehoor; op hun gezigt is een prop [12] en voor hen is vast bepaald [13] de groote straf. En sommige menschen zijn er die zeggen: "wij gelooven in Allah en in den jongsten "dag," terwijl hun geloof niet van ganscher harte is [14]. Al die huichelaars [15] trachten Allah te bedriegen en de geloovigen, terwijl hun bedrog tot niets anders strekt, dan om hen zelf te bedriegen en zij merken het niet. In hun hart is een ziekte, welke Allah vergroot, terwijl voor hen vast bepaald is de [16] pijnlijke straf, omdat zij hen (nam. de Godsgezanten) voor leugenaars verklaarden. En wanneer hun gezegd wordt: "be- "gaat geen ongeregtigheden op aarde," dan antwoorden zij: "wij handelen behoorlijk," terwijl zij in werkelijkheid wel ongeregtigheden begaan, maar zij weten het niet. En wanneer hun gezegd wordt: "gelooft, zooals de menschen gelooven," dan antwoorden zij: "ja, wij gelooven [17], zooals de dwazen ge- "looven," terwijl zij in werkelijkheid zelf dwazen zijn, maar zij begrijpen het niet. Wanneer zij geloovigen ontmoeten, zeggen zij: "wij zijn ook volkomen [18] geloovig," doch wanneer zij bij hun Hoofden [19] komen, zeggen zij: "wij zijn ook met "u; zoo even [20] hebben wij de geloovigen maar bespot." En Allah

---

[7] *D. i. de Koran, en die gelooven*, staat niet in het Arabisch.

[8] *o Mohammed! d. i. de Torèt en Indjil*, staat niet in het Arabisch.

[9] *Al deze vermelde personen*, staat niet in het Arabisch.

[10] *Verschillende soorten*, staat niet in het Arabisch.

[11] Arab. *heeft verzegeld.*

[12] Arab. *een band.*

[13] *Vast bepaald*, staat niet in het Arabisch.

[14] Arab., *maar zij behooren niet tot de geloovigen.*

[15] *Al die huichelaars*, staat niet in het Arabisch.

[16] Arab. *een.*

[17] *Ja, wij gelooven*, Arab. Of zouden wij gelooven.

[18] *Volkomen*, staat niet in het Arabisch.

[19] *Hun Hoofden:* Arab. hun Sétans.

[20] *Ook en zoo even*, staan niet in het Arabisch.

zal hen bespotten en lang doen blijven in hun ongehoorzaamheid, terwijl zij radeloos zijn. Zij koopen de dwaling voor de leiding, maar er is voor hen geen winst bij dien koop; voorwaar zij krijgen de leiding niet. Zij gelijken aan iemand, die vuur ontsteekt, en wanneer het verlicht, duurt het niet lang of het is afgesloten en het licht gaat weg [21], zoodat zij in duisternissen zijn en niet kunnen zien; doof, stom en blind, zijn er onder hen geene, die kunnen gezond worden [22]. Ook gelijken zij op regen, die nederdaalt uit den hemel, uit een duistere wolk gemengd met donder en bliksem, als wanneer zij hun vingers stoppen in hun ooren uit ontsteltenis [23], omdat zij den dood vreezen; en Allah omgeeft van alle kanten de ongeloovigen. Het was er digt bij, dat de bliksem hun gezigt verblindde, en wanneer de bliksem hen verlicht, dan gaan zij in dat licht, en wanneer het heel donker is, houden zij stil; indien Allah wilde het verlies van hun gehoor en van hun gezigt, dan voorwaar is hij tot elke zaak magtig. O menschen! vereert uwen Heer, die geschapen heeft u en hen die voor u waren, opdat gij zoudt vreezen. Allah is het, die de aarde geschapen heeft tot sprei en den hemel tot dak en die water doet nederdalen uit den hemel, om alle vruchten te doen groeijen, die strekken tot uw onderhoud; maakt geen andere voorwerpen van vereering [24], terwijl gij dit weet. Indien gij mogt twijfelen aan den Koran, dien ik heb doen nederdalen tot mijn dienaar Mohammed; beproef dan te maken alleen maar één Soerat zooals de Koran [25] is, en vraagt onderrigt aan uwe Hoofden, die niet Allah zijn [26], indien gij

---

21 Hier is de Javaansche vertaler in een groote fout vervallen. In plaats van *wanneer het verlicht, duurt het niet lang of het is afgesloten en het licht gaat weg*, staat in het Arabisch: nadat het zijn omgeving verlicht heeft, neemt Allah het weg.

22 In plaats van *gezond worden*, staat in het Arabisch *terugkeeren*, waaraan door sommige uitleggers de zin wordt gegeven van zich bekeeren, of berouw hebben.

23 *Uit ontsteltenis.* Arab. wegens het geraas.

24 *Maakt geen andere voorwerpen van vereering*, Arab. plaatst niet bij Allah gelijkenissen, of, volgens anderen, waarmede de andere vertaling van den Koran in het Javaansch overeenkomt, vijanden.

25 De namen Koran en Mohammed komen in het Arabisch niet voor.

26 *En vraagt onderrigt aan uwe Hoofden, die niet Allah zijn:* Arab. roept uwe getuigen in, die buiten, of behalven, Allah zijn. De andere Javaansche vertaling van den Koran blijft letterlijk bij het Arabisch, maar vertaalt *getuigen* door Heeren (Pangéran) d. i. Goden.

waarheid wilt. Indien gij geen Koran kunt maken [27], vreest dan de hel, waarvan de brandstoffen zijn ongeloovigen en steenen afgodsbeelden, en die gereed gemaakt is voor de ongeloovigen. En breng gij, o Mohammed, de blijde boodschap [28] aan de geloovigen en aan hen, die braaf handelen, dat voor hen vast bepaald [29] is de hemel, van waaronder uitstroomen de rivieren; wanneer hemelsche spijs tot hen wordt gebragt, zeggen zij: "ziedaar de vroegere spijs," maar hij is het niet, slechts gelijkt het uitwendige daarop; en voor hen is vast bepaald in dien hemel, dat zij liggen naast zeer vele, zeer reine vrouwen [30]; en daar blijven zij altijd. Voorwaar Allah schaamt zich niet, om te gebruiken een kleinigheid, zooals een mier [31], tot beeld, maar de geloovigen weten, dat de Koran [32] waarheid is van hun Heer, doch de ongeloovigen zeggen: "waarom "verlangt Allah zulk een beeld?" voorzeker brengt Allah door dit beeld al de ongeloovigen [33] op den dwaalweg en hij wijst daarmee den waren weg aan al de geloovigen [33], terwijl Allah niet anders doet afdwalen dan de slechten, die vernietigen het verbond met Allah, nadat het eens gesloten is, en die.... de bevelen van Allah, als zij daarmee in aanraking worden gegebragt [34], en die vernielen wat op aarde is; zij allen zijn ongelukkigen [35]. Waarom zijt gij ongeloovig in Allah? En gij

---

27 *Indien gij geen Koran kunt maken:* Arab., en zoo ook de andere Jav. vertaling, indien gij het niet doet, en gij zult het niet doen.

28 De gedrukte Javaansche Koran houdt zich letterlijk aan het Arabisch, dat beteekent iemand een aangename tijding brengen; de andere Jav. vertaling gebruikt het gewone woord voor verhalen (*warta*).

29 *Vast bepaald*, zie boven (n^{0}. 15) en zoo altijd, waar deze woorden aldus voorkomen.

30 *En voor hen — vrouwen:* Arab. en voor hen zijn dáár reine vrouwen. De andere Javaansche vertaling, die zich overigens aan het Arabisch houdt, voegt toch ook in het zeer opmerkenswaardige *zeer vele*.

31 *Zooals een mier*, is een bijvoegsel van dezen Javaanschen vertaler. In het Arab. staat: een klein dier en wat daarboven is.

32 *De Koran:* Arab. dit; de andere Javaansche vertaling: deze gelijkenis.

33 *Al de ongeloovigen* en later *al de geloovigen*, Arab. velen.

34 Het opengelaten woord is mij onbekend, maar, wat dat woord ook beteekenen mag, zeker is het, dat de vertaler ver is afgeweken van het oorspronkelijke, waar staat: en die afscheuren wat Allah bevolen heeft dat bij elkander zou behooren. Zóó ook de andere Javaansche vertaling.

35 Dit geheele vers, tot het woord *teruggevoerd* op de volgend bladz., luidt in het Arabisch aldus: "Hoe zijt gij ongeloovig aan Allah? daar "gij dood waart en Hij u heeft doen leven, daarna zal dooden en weer "zal doen leven, en tot Hem wordt gij teruggebragt."

waart vroeger dood, toen gij mannelijk zaad waart, en daarop werdt gij in deze wereld in het leven geroepen; daarop wordt gij gedood en zijt gij in het graf, en daarna wordt gij weer in het leven geroepen op den dag van het laatste oordeel, ten laatste wordt gij naar de tegenwoordigheid van Allah teruggevoerd. Allah is het, die geschapen heeft [36] al wat op aarde is en gelijkelijk de hemelen in zeven verdiepingen [37] gevormd heeft: en Allah weet alles zeer goed. En toen uw Heer, o Mohammed, aan de engelen zeide: "ik ben voornemens om een plaatsvervanger aan "te stellen op aarde, genaamd Adam [38];" zeiden de engelen: "vroeger heeft u al tot plaatsvervanger aangesteld Djan banoe "Djan, die ongeregeldheden begingen op aarde en die elkanders "bloed vergoten, doch wij engelen lofprijzen u altijd [39]," daarop zei Allah: "ik weet beter hetgeen gij nog niet weet." Daarop gaf Allah... [40] aan Nabi Adam, zoodat hij alle namen kende; Allah deed ze de engelen hooren en zeide: "o engelen, spreekt tot "mij en noemt al die namen, indien gij waarheidlievend zijt." Toen zeiden de engelen [41]: "wij hebben geen andere kennis, dan "die, welke door u aan ons is bekend gemaakt; voorwaar Gij "zijt het, die het best weet en die het meest ervaren is." En Allah zeide: "o Adam, zeg aan de engelen al die namen," en toen Adam alle namen had genoemd, zeide Allah tot de engelen: "heb ik het u niet gezegd, dat ik beter weet de verbor- "genheden van de zeven [42] hemelen en van de zeven [42] aarden "en bekend ben met hetgeen openbaar is en verborgen?" En toen ik zeide tot de engelen: "knielt voor Adam," knielden zij allen, behalven Iblis, die niet wilde en zich trotsch gedroeg; en Iblis werd toen ongeloovig. En wij zeiden: "o Adam, woon

---

36 Achter *heeft* staat in het Arabisch *voor u*.

37 *Verdiepingen*, staat niet in het Arabisch.

38 *Genaamd Adam*, staat niet in het Arabisch.

39 De woorden van de engelen luiden in het Arabisch: "zult gij dáár "plaatsen iemand, die er ongeregeldheden begaat en die bloed vergiet, ter- "wijl wij uwen lof verkondigen en u heiligen?" Zóó ook de andere Javaansche vertaling. De hier ingelaste Djan banoe-Djan schijnen te beteekenen het geheele duivelengeslacht, omdat Iblis (Diabolus) wordt genoemd de vader der Djans of Djins.

40 Het hier weggelaten woord is mij onbekend. In het Arabisch staat: Allah maakte Adam bekend met alle namen. Beide Javaansche vertalingen plaatsen meestal nabi, d. i. profeet, voor Adam.

41 *De engelen*, niet in het Arabisch.

42 *Zeven*, niet in het Arabisch.

"gij met uw vrouw Eva in den hemel [43] en voed u beiden met al wat "gij wilt, nader slechts niet den boom Goeldi [44]; indien gij dat "eet [45], dan zijt gij zeker onregtvaardig." Daarop verleidde Sétan Adam en Eva [46], maakte hen laf, zoodat zij zich over hun slechten toestand schaamden [47], en ik zeide: "daalt af uit "den hemel naar deze wereld; zeker zal de een de vijand van "den ander zijn en gij zult zijn op aarde, een vaste en genoe-"gelijke plaats tot aan den dag der opstanding [48]." En Adam vond woorden van zijn Heer en Adams berouw was welgevallig; voorwaar Allah neemt dat welgevallig aan en is liefderijk. Ik zeide: "daalt af uit den hemel; er is een tijd, dat u wordt "gebragt een leiding van mij: al wie de leiding volgt, die zal "geen hartzeer en verdriet hebben, doch de ongeloovigen en "zij, die mijn openbaringen voor leugenachtig verklaren, krij-"gen stellig de hel, waarin zij eeuwig blijven." O kinderen Israels, gedenkt mijn weldaden, die ik u heb betoond en weest getrouw aan mijn verbond, dan zal ik getrouw zijn aan uw verbond, en vreest mij en hebt mij lief [49] en gelooft in hetgeen ik heb doen nederdalen, dat is de Koran [50], om te bevestigen hetgeen bij u is, Torèt en Indjil [51], en weest niet de eersten van de ongeloovigen en koopt niet mijn openbaringen voor een geringen prijs [52]: vreest mij. En bekleedt niet de goede handelingen met het kleed van de nietswaardige en verbergt de goede handelingen niet, terwijl gij ze kent; verrigt de gebeden, geeft de zuivering van goederen en buigt u tegelijk met hen, die zich buigen. Of beveelt gij de menschen [53], terwijl

---

43 De naam Eva (Hawa) staat niet in het Arabisch; *in den hemel*, Arab. in den tuin.

44 *Goeldi*. In het Arab., en zoo ook in de andere Javaansche vertaling, staat eenvoudig dezen boom; het woord zelf is mij onbekend.

45 *Indien gij dat eet*, niet in het Arabisch.

46 *Adam en Eva*, Arab. beide.

47 *Maakte — schaamden*, Arab. hij deed hen de plaats, waar zij waren, verlaten.

48 *Tot aan den dag der opstanding*. De andere Javaansche vertaling heeft: tot aan uw einde. Arab. tot een onbepaalden tijd.

49 *En heb mij lief*; niet in het Arab., noch in de andere Javaansche vertaling.

50 *Dat is de Koran*, niet in het Arab.

51 *Torèt en Indjil*, niet in het Arab.

52 Arab. en koopt niet voor mijn openbaringen een geringe zaak

53 Boven het Arabische woord *bil-birri* schijnt geen vertaling te hebben gestaan en daarom ook hier te zijn weggelaten. Overeenkomstig de

gij u zelven vergeet? terwijl gij lezen kunt [54] de heilige boeken, of verstaat gij ze niet? En vraagt hulp, terwijl gij kunt lijdzaam zijn en kunt bidden [55], want het gebed is iets zwaars, maar ligt voor de godvruchtigen, die meenen, dat zij hun Heer zullen ontmoeten en tot zijn tegenwoordigheid worden teruggebragt [56]. O kinderen Israëls, herinnert u al mijn weldaden jegens u, en dat ik u bevoorregt heb meer dan alle menschen van de wereld. Vreest den dag, waarop de eene persoon niet kan volstaan voor een ander, en den dag [57], waarop geen voorspraak wordt aangenomen en het regtvaardige uit een voorspraak niet wordt aangevat, en den dag [57], dat een wederderkeerige [58] hulp niet bestaat. En toen wij u allen, kinderen Israëls [59], hebben bevrijd van Pirngon's familie, toen hij u de zwaarste straf oplegde, zij uwe zonen doodden en uwe dochters in het leven lieten; dit zoodanige was een groot onheil van wege uwen Heer. En toen wij hebben gespleten de wateren van de zee en u hebben gered en de familie van Pirngon hebben doen verdrinken, terwijl gij het zaagt. En toen wij met Nabi Moesa een verbond sloten gedurende veertig nachten, en gij daarna maaktet een gouden kalf achter den rug van Moesa, terwijl gij onregtvaardig waart; daarop hebben wij u vervolgens vergiffenis geschonken, opdat gij dankbaar zoudt zijn. En toen wij aan Nabi Moesa hebben gegeven het boek Torèt [60], opdat gij zoudt krijgen de leiding. En toen Nabi Moesa tot zijn volk zeide: "o mijn volk, voorzeker hebt gij een geweld-"dadigheid gepleegd jegens u zelf, doordien gij hebt gemaakt "een gouden kalf: keert terug tot uwen Heer [61], of doodt u "zelf, zóó zal het beste zijn bij uwen Heer [61], en hij neemt "u welgevallig aan: voorwaar Allah is degeen, die welgeval-"lig aanneemt en liefderijk is." En toen gij zeidet: "O Nabi

---

andere Javaansche vertaling en het Arab. moet hier worden bijgevoegd *goed te handelen*.

[54] *Lezen kunt:* Arab. leest.

[55] Arab. roept lijdzaamheid en gebed te hulp.

[56] *En — teruggebragt.* Ar. en tot Hem terugkeeren.

[57] *Den dag* niet in het Arabisch. In plaats van op den dag, zooals de vertaler schijnt op te vatten, slaat het voornaamwoord, dat aldus wordt vertaald op den persoon, voor wien de voorspraak zou plaats hebben.

[58] *Wederkeerige*, niet in het Arabisch.

[59] *Kinderen Israëls*, niet in het Arabisch.

[60] In het Arabisch staat *de Kitaab en de Forqaan*.

[61] *Heer:* Arab. schepper.

"Moesa, wij gelooven niet in u, totdat wij Allah hebben gezien klaarblijkelijk," waarop u duizend donderslagen [62] troffen, terwijl gij het zaagt. Daarop hebben wij u weer in het leven teruggeroepen na uw dood, opdat gij dankbaar zoudt zijn. En wij hebben u overschaduwd met dunne wolken en tot u doen nederdalen bollen gekookte rijst en gebraden vogels [63], (zeggende) eet van de zuiverste spijzen, en dat strekte niet tot wederregtelijke handeling jegens mij, maar jegens u zelf. En toen ik zeide: "treedt deze dèsa [64] binnen en eet de spij- "zen van die dèsa, wat u lust, en gaat de deur binnen knie- "lende en zegt: ""wij erkennen schuld [65],"" en wij schonken vergiffenis voor uwe zonden en wij zullen de braven vermeerderen. En de onregtvaardigen verwisselden de woorden, die niet gesproken waren; doch wij deden tot de onregtvaardigen nederdalen moeijelijkheden uit den hemel wegens hun slechtheid. En toen Nabi Moesa verzocht om water voor zijn volk, zeiden wij: "sla met uw stok de rots;" daarop sprong het uit die rots en er waren twaalf bronnen, die alle menschen kenden als hun drinkplaatsen, (en ik zeide) "eet en drinkt van "de spijzen van Allah" en gedraagt u niet slecht op aarde, terwijl gij ongeregtigheden begaat. En toen gij zeidet: "o Nabi Moesa, wij houden het niet uit om eenerlei spijs te "eten; bid uwen Heer, opdat er voor den dag komen de voort- "brengselen van de aarde hier [66] moeskruiden, komkommers, "graan, linzen en uijen," en Nabi Moesa zeide: "waarom be- "oogt gij te doen vervangen met slechte spijs deze hier, die veel "beter is? dan moet gij afdalen naar Mèsir en vinden [67] het- "geen door u gevraagd wordt;" voor hen werd vast bepaald ellende en armoede en zij werden getroffen door den toorn van Allah. Zóódanig was de wijze wegens hun ongeloof aan de openbaringen van Allah, en omdat zij gedood hadden de Profeten ten onregte: zóó was het wegens hun slechtheid en om-

---

[62] *Duizend donderslagen:* Arab. bliksem en donderslagen.

[63] *Bollen gekookte rijst en gebraden vogels:* Arab. manna en kwartels. De andere Javaansche vertaling heeft: gekookte rijst en vogels, doch voegt aan het eerste toe *keboeli* en aan het tweede *bobotot*, welke twee woorden ik niet ken.

[64] *Dèsa:* Arab. stad.

[65] De andere Javaansche vertaling: "bevrijd ons van de zonden." Het Arabische woord is vatbaar voor verschillende uitleggingen.

[66] *Hier*, niet in het Arabisch.

[67] *En vinden*: Arab. en dan zal u geworden.

dat zij het regt te buiten gingen. Voorwaar de geloovigen, de Joden, de Christenen en de ongeloovigen die engelen vereeren [68]; al wie gelooft in Allah en in den dag der opstanding en die braaf handelt, die krijgt stellig belooning bij zijn Heer, terwijl hij geen droefenis [69] ondervindt. En toen wij aannamen het verbond met u en dreigende [70] u boven het hoofd hielden den berg Sina [70] (zeggende) "bedenkt het en vertrouwt "op zijn kracht; laat het een waarschuwing zijn [71], opdat gij "vreest." Toen wenddet gij u na deze gebeurtenis er af, en indien er niet geweest was de genade van Allah en zijn barmhartigheid jegens u, dan zoudt gij ongelukkig zijn geweest. En voorwaar gij kendet zeker de menschen, die het regt te buiten gingen bij de vrijdagviering [72] op zaturdag, en wij zeiden tot hen: "gij moet worden gemeene apen." En wij deden het dusdanige strekken tot bewijs, d. i. tot spiegel [73], voor tijdgenooten en nakomelingschap en tot legende [74], voor de godvruchtigen. En toen Nabi Moesa zeide tot zijn volk: "voor-"waar Allah beveelt u, om een koe te slagten;" zeide het volk: "hoe schertst u?" En Nabi Moesa zeide: "God beware, dat "ik zou behooren tot de dwazen." Het volk zeide; "vraag "uwen Heer, dat hij verklaart wat die koe beteekent [75]." Nabi Moesa zeide: "voorwaar Allah zeide, dat die koe moet zijn een "koe, niet oud en niet jong, middelmatig tusschen jong en "oud, en volvoert al wat bevolen is." Het volk zeide: "vraag "uwen Heer, dat hij verklaart hoe de huidskleur moet zijn;" Nabi Moesa zeide: "voorwaar Allah zeide, dat die koe moet "zijn geel, gelijkende op de tĕmoe giring [76], dat schittert voor "het gezigt van degenen, die het zien." Het volk zeide: "vraag

---

68 *En de ongeloovigen, die engelen vereeren*, Arab. Sabeërs.

69 In deze dikwijls voorkomende uitdrukking zijn meermalen weggelaten de woorden *en geen vrees*, welke in het oorspronkelijke worden gelezen.

70 De woorden *dreigende* en *Sina* staan niet in het Arabisch.

71 Het Arabisch luidt: "neemt aan hetgeen wij u brengen met kracht en gedenkt hetgeen er in is."

72 *Bij de vrijdagviering;* niet in het Arabisch.

73 *D. i. tot spiegel:* niet in het Arabisch.

74 *Tot legende;* Arab, en zoo ook de andere Javaansche vertaling, tot vermaning.

75 Arab. vraag *voor ons* en zóó ook hier verder, *wat die koe beteekent;* Arab. wat dat voor een koe is, of, moet zijn.

76 *Geel, gelijkende op de tĕmoe giring;* Arab. en zoo ook de andere Javaansche vertaling, hoog geel. Tĕmoe giring is de naam van een gewas.

"uwen Heer dat hij verklaart wat die koe moet wezen: het is "ons nog volstrekt .... [77], terwijl wij toch, indien het Allah be- "haagt, wilden geleid worden." Nabi Moesa zeide: "voorwaar "Allah zeide, dat die koe moet zijn zonder gebreken, die nog "kan werken en die geen lidteekens heeft van het besproeijen "der velden, die gezond is, die geen vlakken heeft [78];" het volk zeide: "nu moet gij haar ook brengen naar behooren," en het volk zocht de koe en bijna kreeg het geen effect [79]. En toen gij hebt gedood iemand en met elkander daarover twist- tet, doch Allah openbaart uwe handelingen, die uwe zonden verbergen [80]. En ik zeide: "sla gij, o volk, den gedooden per- "soon met den staart van de koe [81]: zóó zal Allah de dooden "levend maken en zijn openbaringen aan het licht brengen, "opdat gij het begrijpt." En daarop werd uw hart na deze gebeurtenis hard zelfs zooals rots, of harder dan rots, want uit de rotsen komen somwijlen rivieren voort, somwijlen ontspringt er water uit, als zij gekloofd worden, somwijlen rollen zij weg uit vrees voor Allah: voorwaar Allah vergeet niet uwe hande- lingen. Of verlangt gij geloovigen [82], dat de Joden [82] in u gelooven? terwijl een troep van hen gehoord hebben de woor- den van Allah, doch daarop, nadat zij de Torèt begrepen hadden [83], de woorden veranderden, terwijl zij toch gerekend werden het te begrijpen. En wanneer de Joden de geloovi- gen ontmoeten, zeggen zij: "wij gelooven stellig;" wanneer zij

---

[77] Het hier gebruikte woord is mij onbekend. De andere Jav. verta- ling luidt; de koeijen zijn voorwaar niet gelijk voor ons; in het Arabisch is het ook zoo.

[78] De beschrijving van de koe in het Arabisch luidt aldus: een koe, die niet vermagerd is door het bewerken van den grond of het besproei- jen van het land, die volkomen gezond is en geen vlakken heeft. De andere Javaansche vertaling luidt: een koe, waarmee niet geploegd en die niet gebruikt is om de gagavelden te bevochtigen, die vrij is van gebre- ken en geen andere kleur heeft.

[79] *Nu moet gij — geen effect:* Arab. "nu komt gij met de waarheid;" en zij slagtten haar en bijna hadden zij het niet gedaan. Zóó ook de andere Jav. vertaling.

[80] Arab. Allah openbaart hetgeen gij verbergt.

[81] *De staart van de koe;* Arab. en de andere Jav. vertaling een gedeelte van de koe.

[82] De woorden *geloovigen*, *Joden*, staan niet in het Arabisch.

[83] *Nadat zij de Toret begrepen hadden;* dit is *nadat zij het begrepen had- den* in het Arabisch. De andere Jav. vertaling laat volgen *de woorden* VAN DEN KORAN *veranderden*.

naar hun stamgenooten terugkeeren, zeggen zij: "verhaalt gij "aan de geloovigen en verklaart gij de openbaringen van "Allah aan U, opdat zij met u daarover twisten bij uwen Heer? "Of begrijpt gij het nog niet?" Of weten de geloovigen niet, dat voorwaar Allah kent het geheime en het openbare? Sommige Joden zijn onwetend, zij kennen het boek niet, verzinnende leugens; het zal wel niet anders zijn, dan dat zij maar meeningen hebben [84]. Wee over hen, die het boek schrijven [85] en dan zeggen: "dit is het boek van Allah," opdat zij er een kleinen prijs voor trekken; wee over hen wegens het zoodanig schrijven [86] en wegens zulk een kostwinning. En de Joden zeiden: "de hel kan ons niet treffen, dan slechts zoolang als de "dagen waren, dat wij het gouden kalf vereerden [87];" zeg hun, o Mohammed, "hebt gij gekregen een verbond en zal Allah het "niet teleurstellen! of zegt gij maar iets tot [88] Allah, wat gij "niet weet?" Niet zoo; al wie slechtheid doen en die zonden begaan met slechtheid [89], zullen de hel krijgen en eeuwig daarin blijven; maar zij die gelooven en brave handelingen verrigten, zullen den hemel krijgen en daarin eeuwig blijven. En toen ik aannam het verbond met de kinderen Israëls, (zeide ik): "gij moet niets dan Allah vereeren, en uwe ouders eer-"biedigen en goed behandelen [90] uwe naaste familie en liefheb-"ben weezen en armen, en goede woorden spreken tot de men-"schen en gebeden verrigten en de zuivering van goederen "geven; daarop wenddet gij u af, slechts weinige weken niet af; "velen van u wendden zich om." En toen ik aannam het verbond met u (zeide ik): "gij moet geen bloed vergieten en uwe "familie [91] niet uit haar dèsa's [91] verjagen;" daarop hebt gij het verbond aangenomen, terwijl gij er getuigen van waart. Daarop hebt gij personen van u gedood en uwe familie uit haar dèsa's [91]

---

84 *Verzinnende — meeningen hebben:* Arab. slechts leugens en zij zelf hebben slechts meeningen.

85 Het Arabisch voegt toe *met hun handen.*

86 *Wegens het zoodanig schrijven:* Ar. wegens hetgeen hun handen schreven.

87 *Dan slechts — vereerden,* Arab. en de andere Jav. vertaling: *een bepaald getal dagen.*

88 *Tot.:* Arab.; en de andere Jav. vertaling, aangaande.

89 Arab. en wien zijn zonden omgeven.

90 In het Arabisch staat alleen *goed behandelen*, zoodat het voorafgaande *eerbiedigen* en het volgende *liefhebben* däär ontbreken.

91 *Familie*, Arab. de personen, het volgende, een troep; *dèsa*, Arab. woningen.

verjaagd, omdat [92] gij elkander hulp verleendet onder het begaan van misdrijven en vijandelijkheden; wanneer de een of ander krijgsgevangen wordt gemaakt, dan neemt gij losprijs, terwijl toch u verboden was hen te verjagen, of gelooft gij in een gedeelte van het boek en zijt gij ongeloovig aan het andere gedeelte? Er is geen andere vergelding voor hen, die aldus handelen, dan schande in het leven van deze wereld en op den dag der opstanding worden zij teruggebragt tot de ergste der straffen; en zeker zal Allah uwe handelingen niet vergeten. Zij, die dit leven koopen voor het toekomstige, krijgen geen vermindering van straf en geen hulp. En voorwaar ik heb gegeven aan Nabi Moesa het boek Torèt [93], en ik heb na hem weer gezanten doen volgen; en ik heb aan Nabi Ngisa gegeven wonderen en hem versterkt met den heiligen geest; hebt gij niet, toen gezanten tot u kwamen, die niet naar uwen zin waren, u trotsch gedragen, sommigen voor leugenaars verklaard, anderen beoorloogd [94]? Zij zeiden: "onze harten zijn wel dof;" maar de Heere God vervloekt hen wegens hun ongeloof; slechts weinigen waren geloovig. En toen tot de ongeloovigen kwam een boek van Allah, dat de Torèt [95] bevestigt, terwijl zij vroeger hulp vroegen, om de ongeloovigen te overwinnen, toen zij verhoord waren en de gezanten kwamen [96], geloofden zij niet; de vloek van Allah is op de ongeloovigen. De slechtste der menschen [97] is degeen, die zich zelf verkoopt, om ongeloovig te zijn aan den Koran [98], terwijl zij op elkander nijdig zijn, dat Allah zijn openbaring doet nederdalen tot dengeen, dien Hij wil; zij krijgen den toorn van Allah, en voor de ongeloovigen is een schandelijke straf vast bepaald. Wanneer tot de ongeloovigen gezegd wordt: "gelooft in den "Koran [98]," antwoorden zij: "wij gelooven in de Torèt [99]," ter-

[92] *Omdat*, staat niet in het Arabisch.

[93] Het woord *Torèt*, staat niet in het Arabisch.

[94] *Beoorloogd*, Arab. gedood. Deze vertaler, niet de andere, schijnt de vormen van het arabisch grondwoord te verwarren, waarvan de eene iemand dooden, de andere iemand beoorlogen beteekent.

[95] *De Torèt:* Arab, hetgeen bij hen is.

[96] *Toen zij verhoord waren en de gezanten kwamen:* Arab. nadat tot hen kwam hetgeen zij kenden.

[97] Arab. Het is zeer slecht, dat enz.

[98] *Aan den Koran*, Arab. aan hetgeen Allah heeft doen nederdalen

[99] *In de Torèt;* Arab. in hetgeen tot ons is neergezonden.

wijl zij niet gelooven aan iets anders, dan de Koran, en de Koran toch bevestigt de Torèt[100]: spreek, o Mohammed: "waarom "hebt gij de nabi's van Allah in den vroegeren tijd gedood, in"dien gij in waarheid geloofdet?" En vroeger[101], toen Nabi Moesa tot hen[101] kwam met wonderen, maaktet gij daarop achter zijn rug het gouden kalf, terwijl gij onregtvaardig handeldet. En toen ik aannam uw verbond en u boven het hoofd hield den berg Sina[70] (zeide ik): "bedenkt het met al uwe kracht[71] en "hoort;" zij antwoordden; "ja, wij hooren, maar wij weerstreven;" het gouden kalf was in hun hart gegaan[102] wegens hun ongeloof. Spreek, o Mohammed: „de slechtste mensch wordt gelast te ge"looven, dit is uw geloof, indien gij in waarheid geloovig zijt." Spreek, o Mohammed, "indien gij beoogt den hemel van Al"lah, terwijl gij rein van hart zijt[103], wenscht dan den dood, "indien gij waarheidlievend zijt." Maar niemand van hen wenscht ooit den dood, wegens hetgeen zij in hun tijd hebben gedaan; Allah kent de onregtvaardigen. Voorzeker gij vindt de ongeloovigen[104] ten aanzien van het leven de begeerlijksten van de menschen, en zelfs van sommige afgodendienaars; zij begeeren duizend jaar te leven, terwijl het zoodanige[105] niet strekt om de straf te verwijderen: Allah ziet alle uwe handelingen. Spreek, o Mohammed: "al wie vijandig is jegens Dja"baraïl, die toch den Koran doet nederdalen[106] met het verlof "van Allah, terwijl de Koran bevestigt de Torèt[95] en strekt "tot leiding en tot blijde boodschap voor de geloovigen; al "wie vijandig is jegens Allah en de engelen en de boeken en "de gezanten en Djabaraïl en Mikaïl, voorwaar Allah is vijan"dig jegens de ongeloovigen." Zeker heb ik tot u, o Mohammed, doen nederdalen zeer vele duidelijke openbaringen en er zijn geen ongeloovigen aan, behalven de snoodaards. Of is er, telkens als de ongeloovigen een verbond aangaan, om in Mo-

---

100 *Terwijl zij niet — de Torèt:* Arab. en zij gelooven niet aan hetgeen daarna kwam, d. i. de waarheid, bevestigende hetgeen bij hen was.

101 *Vroeger* niet in het Arabisch; *tot hen;* Arab. tot u.

102 Arab. In hun harte waren zij gedrenkt met het gouden kalf.

103 Arab. indien er voor u is een toekomstig verblijf bij Allah, vrij van de menschen.

104 *De ongeloovigen*, Arab. hen.

105 *Het zoodanige;* Arab. dat hij geleefd heeft.

106 Het Arabisch, en zoo ook de andere Jav. vertaling, voegen hierbij *op uw hart.*

hammed te gelooven [107], een troep onder hen, die het verbond verbreken? ja, zelfs velen gelooven niet. En wanneer een gezant van Allah tot hen kwam [108], verbrak het verbond een troep van hen tot wie de Kitap Torèt [93] was neergezonden, zij keerden het den rug toe, ... [109] als onwetenden, zij volgden hetgeen gelezen werd door den Sétan, in het paleis van Soeléman [110], doch Nabi Soeléman was wel niet ongeloovig, maar wel de Sétans, die de menschen de tooverkunst leeren en hetgeen neergezonden is tot [111] de beide engelen in Babil, Haroet en Maroet. Deze twee engelen leeren het niemand, totdat zij vooraf gezegd hebben; "wij zijn de beproeving; wees niet "ongeloovig:" en de menschen leerden van hen de kennis van hetgeen een huwelijk scheidt, terwijl die toovenarij niemand schaadt, dan ook met toestemming van Allah; zij weten, dat die toovenarij hen schaadt en hen niet baat; en de Joden [112] wisten, dat degeen die de toovenarij koopt, geen deel heeft in de toekomstige wereld. De slechtste der menschen is, degeen die de toovenarij koopt, indien zij toch begrepen werden [113]. Indien de Joden daarop geloovig en godvruchtig waren geweest, dan zouden zij beloond zijn van wege Allah veel beter, dan toovenarij te koopen [114]; indien zij toch begrepen werden. O geloovigen! spreekt niet dikwijls met het woord koemisoen (trotsch zijn), maar zegt tolihĕn koela (keert het hoofd tot mij) en hoort; voor de ongeloovigen is vastgesteld een pijnelijke straf. De ongeloovigen, die een boek hebben, en de afgodendienaars zien niet gaarne het nederdalen van een openbaring [115] tot u van uwen Heer; doch Allah doet stellig zijn barmhartigheid

---

107 *Om in Mohammed te gelooven*; dit is een inlassing van dezen vertaler.

108 *Om te bevestigen hetgeen bij hen was* is hier weggelaten.

109 Het hier gebruikte Javaansche woord is mij onbekend; ik kan ook niet gissen wat het moet beteekenen, omdat het een uitbreiding van den arabischen tekst is.

110 Arab. over de magt van Soeléman.

111 *Tot*; Arab. aangaande.

112 *De Joden*, Arab. zij.

113 Arab. Het is het slechtste, waarvoor zij zich zelf verkocht hebben, indien zij het toch wisten.

114 *Dan zouden zij — koopen*; Arab. dan zou het loon bij Allah iets goeds zijn.

115 *Een openbaring*; Arab. iets goeds. De andere Javaansche vertaling heeft ook een openbaring

ondervinden aan wien Hij wil; Allah heeft veel groote zegeningen. Wij verwisselen geen openbaring of vergeten haar, of wij doen tot u komen een die beter is of daaraan gelijk; of weet gij niet, dat inderdaad Allah tot alles in staat is? of weet gij niet, dat inderdaad Allah de bestuurder is van de zeven [42] hemelen en van de zeven [42] aarden, en dat er voor u niet is een ander dan Allah, die kan regeren en helpen? En gij verlangt, dat zij uwen Gezant zullen het verzoek doen, zoo als het verzoek was van het volk van Moesa in vroeger tijd; al wie het ongeloof de plaats doet innemen van het geloof, die is zeker verdwaald op den slechtste der wegen. Velen van degenen, die een geopenbaarde godsdienst hebben, wenschen, dat gij het geloof, na het te hebben aangenomen, van u afwerpt en weder ongeloovig wordt, uit nijd op hen, nadat hun de handelingen van den Profeet [116] duidelijk zijn geworden; (zijn woord is): "loochent gij geloovigen en wendt het "hoofd af, totdat de bevelen van Allah komen [117]:" voorwaar Allah is tot alles in staat. Verrigt de gebeden, geeft de zuivering van goederen, en zoodra gij voor u zelf een vereering laat voorafgaan [118], zult gij de belooning daarvoor vinden bij Allah; voorwaar Allah ziet al uwe handelingen. De Joden zeggen: "niemand komt in den hemel, dan de Joden; de Chris-"tenen zeggen, niemand komt in den hemel, dan de Christe-"nen" [119]; zóó zijn hun eigen begeerten; spreek, o Mohammed, "breng uwe bewijzen, indien gij waarheidlievend zijt." Niet zoo is het, al wie zich geheel overgeeft aan Allah, terwijl hij Gods eenheid erkent [120], voor hem is er zeker de belooning bij zijn Heer en hij is niet bedroefd en verdrietig [60]. De Joden zeggen: "de Christenen hebben niets voor hun ge-"drag;" en de Christenen zeggen: "de Joden hebben niets voor "hun gedrag," terwijl allen het Boek kunnen [121] lezen, en zóó zijn ook de gesprekken van hen, die niets weten; ten aanzien van hun spreken [122] zal Allah tusschen hen regt doen op

---

116 *De handelingen van den Profeet:* Arab. de waarheid.

117 Arab. tot dat Allah zijn bevel brengt.

118 Arab. en hetgeen gij verrigt hebt voor u zelf van goeds.

119 Het vers is wat uitgewerkt: maar de zin is in het Arabisch dezelfde.

120 *Terwijl hij Gods eenheid erkent.* Zóó, ook de andere Jav. vertaling. Arab. en hij handelt braaf.

121 *Kunnen* niet in het Arabisch.

122 *Ten aanzien van hun spreken* niet in het Arabisch.

den dag der opstanding, en beraadslagen over hun twistgedingen. Er is geen erger geweldenaar, dan degeen, die verhindert, dat men in de masigits vermeldt den naam van Allah, en degeen die ze gaat vernielen; van hen treedt er niemand binnen, behalven de godvruchtigen; zij ondervinden in deze wereld smaad en in de toekomstige een groote straf. En aan Allah behoort het oosten en het westen; en waar gij u wendt, daar is het wezen [123] van Allah; voorwaar Allah is ruim in zijn zegeningen en weet het draaijen van de uitkomst [124]. De Joden en Christenen [125] zeggen: "Allah heeft kinderen;" en Allah, Hij zij hooggeprezen, wel neen; aan Allah behoort al wat is in de zeven [42] hemelen en [42] zeven aarden; alles vereert Hem. Allah schiep de zeven [42] hemelen en de zeven [42] aarden; wanneer Hij iets verlangt, zegt Hij: "het zij er" en plotseling wordt het uitgespreid gevonden [126]. De ongeloovigen van Mekka [127] zeiden: "waarom spreekt Allah niet tot ons, of geef ons "een wonderteeken?" zóó spraken ook de oude ongeloovigen, hun harten gelijken op elkander; voorzeker heb ik wonderteekenen getoond aan hen, die vast zijn in hun geloof. Ik heb u, o Mohammed, gezonden in waarheid, opdat gij de blijde boodschap zoudt brengen en zoudt waarschuwen, doch gij wordt niet ondervraagt over dengeen, die de hel Djakim zal krijgen. De Joden en Christenen houden niet van u, totdat gij hun godsdienst volgt; spreek, o Mohammed: "voorwaar de Islamiti-"sche godsdienst [128] is de leiding; indien gij hun aansporingen "volgt, nadat de openbaring [129] tot u gekomen is, dan hebt "gij [130] geen beschermer en geen helper." Zij, aan wie ik gegeven heb het Boek, terwijl het door hen naar behooren gelezen wordt, worden gerekend [131] onder de geloovigen; al wie ongeloovig is aan het Boek, wordt gerekend [131] tot de onge-

---

[123] Arab. *het gelaat*.

[124] *Het draaijen van de uitkomst* niet in het Arabisch.

[125] *De Joden en Christenen* niet in het Arabisch.

[126] Arab. en het is er.

[127] *De ongeloovigen van Mekka*: Arab. zij die niet weten.

[128] *De Islamitische godsdienst*. Zóó, ook de andere Jav. vertaling. Arab. de leiding van Allah.

[129] *De openbaring*: Zóó ook de andere Jav. vertaling; Arab. iets van de kennis.

[130] Hier is weggelaten: van den kant van Allah.

[131] *Worden gerekend*, niet in het Arabisch

lukkigen. O kinderen Israëls, gedenkt mijn weldaden, die ik u heb geschonken, en dat ik u heb bevoorregt boven alle menschen van de wereld; vreest den dag, waarop de eene persoon voor den ander niet kan volstaan, en den dag, waarop geen losgeld wordt aangenomen en waarop geen voorspraak baat en er geen wederkeerige [58] hulp is. En toen Allah Nabi Ibrahim beproefde met bevelen om tien handelingen te verrigten [132] en nadat hij ze volbragt, zeide Allah: „ik stel u "Ibrahim aan tot vorst [133] over de menschen;" Nabi Ibrahim zeide: "moge het voortgezet worden tot mijn kinderen en "kleinkinderen [134];" Allah zeide: "mijn verbond baat niet aan "de onregtvaardigen." En toen wij het heilige huis maakten tot een plaats om belooningen te krijgen voor de menschen en tot een veiligheidsoord (en zeiden), "maakt de Makam Ibra-"him van achteren, gebruikt ze tot bidplaats [135]," sloot ik een verbond met Nabi Ibrahim en Nabi Ismangil, dat zij zouden reinigen Mijn huis voor de menschen, die omgangen doen, en voor hen, die zich daar in godsdienstige overpeinzingen afzonderen, en voor hen, die zich buigen en knielen. En toen Nabi Ibrahim zeide: "O mijn Heer, maak dit land tot een "veilig oord en spijzig de inwoners van het land, degenen die "gelooven in Allah en in den dag der opstanding, met de "vruchten;" en Allah zeide: "al wie ongeloovig is, dien zal "ik de blijde boodschap brengen [136], al is het weinig; ik zal "daarna aan de ongeloovigen moeijelijkheden berokkenen, door "de straf van de hel en de slechtste der plaatsen." En toen Nabi Ibrahim en Nabi Ismangil de pilaren van het huis gaven [137] (zeiden zij) "o mijn Heer, neem aan onze hulde [138], "voorzeker Gij zijt degeen die hoort en weet, maak ons beide "Muselmannen voor u en maak onze kinderen en kleinkinde-"ren tot een Muselmansch volk voor u, en onderrigt ons in

[132] *Om tien handelingen te verrigten*, niet in het Arabisch. De andere Jav. vertaling heeft *met zeer vele bevelen*.

[133] Deze vertaler heeft *vorst*, de andere *godsdienststichter*, het Arabische woord *imaam* heeft wel beide beteekenissen.

[134] *Moge — kleinkinderen:* Arab. en uit mijn afstammelingen.

[135] Arab. maakt de makaam Ibrahim tot een bidplaats.

[136] Arab., en zoo ook de andere Jav. vertaling, dien zal ik genoegen verschaffen.

[137] Arab. de grondslagen van het huis legden.

[138] Arab. neem het van ons aan.

"onze handelingen [139] en neem aan onze bekeering, voorwaar "Gij neemt bekeering aan en zijt liefderijk." O mijn Heer, doe oprijzen onder de bewoners van het huis een Gezant, opdat hij leze [140] uwe openbaringen en opdat hij onderrigt geve in het Boek en de wijsheid en opdat hij reinige [141], voorwaar Gij zijt de verhevene en de bekwame. Er is niemand, die houdt van [142] de godsdienst van Ibrahim, behalven de dwazen: en voorwaar ik heb Ibrahim uitverkoren in deze wereld en in de toekomstige is hij zamen met de braven. Toen Allah zeide tot Nabi Ibrahim: "word Muselman," zeide Nabi Ibrahim: "ja, "ik ben Muselman voor den Heer der werelden." Nabi Ibrahim beschikte bij uitersten wil over de godsdienst voor zijn kinderen en Nabi Jakoeb, (zeggende): "o mijne kinderen, voorwaar Allah heeft voor u een godsdienst uitverkoren, en sterft niet, dan nadat gij Muselman zijt geworden. En waart gij er bij tegenwoordig, toen de dood tot Nabi Jakoeb kwam en toen hij aan zijn kinderen zeide: "Wat zult gij na mij vereeren?" en de kinderen zeiden: "wij vereeren uwen Heer en den Heer uwer vade- "ren, Nabi Ibrahim, Nabi Ismangil, Nabi Iskak, den eenigen God, "en wij zullen Muselmannen zijn." Zoodanig waren de stammen van het vroegere volk [143]; dat volk heeft gehad zijn verdiensten en gij Joden [144] hebt uw loon; en gij wordt niet ondervraagt naar uwe handelingen. En de Joden [144] zeggen: "wordt gij geloovigen [145], wordt Joden of wordt Christenen, "opdat gij de leiding krijgt," spreek, o Mohammed, ik heb "liever de godsdienst van Ibrahim, die heet de wezenlijke; en Nabi "Ibrahim behoort niet tot de afgodendienaars, neen [146]." Zegt: "wij gelooven in Allah en wij gelooven in den Koran [147] en "wij gelooven in de boeken [148] van Ibrahim, Ismangil, Iskak "Jakoeb en al hun afstammelingen [149] en wij gelooven in de To-

139 Arab. toon ons onze religieuse ceremonien.

140 Het Arabisch voegt hierbij voor *hen*.

141 Het Arabisch voegt hierbij *hen*.

142 De andere Jav. vertaling: er is niemand, die verlaat. Het Arabisch heeft vragenderwijze: Wie is afkeerig van.

143 Arab. dit was het volk.

144 *Joden* is hier ingevoegd.

145 *Wordt gij geloovigen* is hier ingevoegd.

146 *Neen* is hier neergevoegd.

147 Arab. in hetgeen is toegezonden tot ons.

148 Arab. in hetgeen is neergezonden tot.

149 *Zoo*, ook de andere Jav. vertaling: Arab. de stammen.

"rèt van Moesa en in het Indjil van Ngisa en in de heilige boe-"ken van de Profeten, die van uwen Heer kwamen [150]. Wij "maken geen onderscheid tusschen een hunner, en jegens Allah "zijn wij Muselmannen." Indien de Joden [144] gelooven, zooals uw geloof is, krijgen zij zeker de leiding; indien zij het hoofd afwenden, dan kan het niet, of zij zijn stellig in strijd met u; later zal u Allah bestand doen zijn tegen de Joden [151], en Allah hoort en weet. Het verwsel [152] van Allah, niemand kan beter verwen [152] dan Allah; wij vereeren Allah, spreek, o Mohammed: "twist gij Joden [144] met mij over Allah, terwijl "Hij is mijn Heer en uw Heer? onze handelingen zijn voor "ons en uwe handelingen zijn voor u, terwijl wij jegens Al-"lah geheel opregt zijn." En de Joden zeggen [153]: "voorwaar "Nabi Abrahim, Nabi Jsmangil, Nabi Iskak, Nabi Jakoeb en "hun afstammelingen [149] waren Joden en Christenen;" Spreek o Mohammed: "weet gij het of weet het Allah beter [154]." Er zijn geen onregtvaardiger menschen, dan zij, die bij zich het getuigenis verbergen, dat in de Torèt is [155]; Allah zal hun handelingen niet vergeten. Zóó waren de stammen van het oude volk [143]; daaraan is geworden zijn geheel loon en aan u zal geworden uw geheel loon, terwijl gij niet meer [156] ondervraagd wordt over hun handelingen. De eenvoudigen onder de Joden [157] zullen zeggen; "wie is degeen, die de "geloovigen deed omwenden en verlaten hun Kiblat naar het "Huis van Allah, zoodat zij gewend zijn met het gelaat naar "de Kiblat van de Joden en Christenen, naar het geheiligde "Huis?"[158] Spreek, o Mohammed; "aan Allah behoort het oos-

---

150 Arab. en in hetgeen gebragt is aan Moesa en aan Ngisa en in hetgeen gebragt is aan de Profeten van hun Heer.

151 *Tegen de Joden* niet in het Arabisch.

152 Het hier gebruikte Arabische woord beteekent zoowel verwen, als indoopen; evenzoo gebruikt de andere Jav. vertaling een woord (tjĕloep), dat deze beide beteekenissen heeft. Het hier gebruikte Javaansche woord (poelas) beteekent alleen verwen.

153 Arab. Of zegt gij.

154 Arab. weet gij het beter of Allah.

155 Arab. en wie is onregtvaardiger, dan hij die bij zich verbergt het getuigenis van Allah? De andere Jav. vertaling komt met dezen vertaler overeen.

156 *Meer* niet in het Arabisch.

157 *De Joden.* Zóó. ook de andere Jav. vertaling: Arab. de menschen.

158 Deze vraag luidt in het Arabisch, en daarmee komt de andere Jav. vertaling overeen: "Wat wendde hen af van hun Kiblat, die zij reeds hadden."

"ten en het westen; Allah geleidt dengeen, wien Hij wil, op "den regten weg." En zóó hebben wij u gemaakt tot een midden volk, opdat gij zoudt strekken tot bewijs onder de menschen, en opdat de Gezant over u zou getuigen. Wij hebben de Kiblat, waarheen gij het gelaat wenddet, niet ingesteld, dan opdat ik zou kennen dengeen, die den Gezant volgt, van dengeen die van hem afgewend is; dat wenden met het aangezigt naar de Kiblat is een zwaar werk, maar ligt [158b] voor hen, die de leiding hebben gekregen; voorwaar Allah verdrukt niet uw geloof en Hij is medelijdend jegens de menschen. Voorwaar wij zagen het wenden en keeren van uw gelaat om den hemel te zien, en wij hebben u tot een Kiblat doen keeren naar uw genoegen; wend uw gelaat, Mohammed, naar de [159] . . . van de Masdjidilkaram en waar gij zijt, wend uw gelaat naar de Masdjidilkaram; voorwaar zij, die begiftigd zijn met een heilig Boek, weten zeker dat deze handeling [160] komt van hun Heer; en Allah zal uwe handelingen wel niet vergeten. En indien gij, o Mohammed, aan hen, die begiftigd zijn met een heilig Boek, bragt alle wonderen, zouden zij uwen Kiblat niet volgen, en gij volgt hun Kiblat ook niet; de Joden volgen niet de Kiblat van de Christenen en de Christenen volgen niet de Kiblat van de Joden [161]; indien gij, o Mohammed, volgt al hun aansporingen [162], dan zoudt gij behooren tot de onregtvaardigen. Zij, die begiftigd zijn met een heilig Boek, kennen Mohammed, even als een vader zijn kind kent [163]; en sommigen van hen verbergen hun kennis [164], terwijl zij het weten. De waarheid komt van uwen Heer; heb dus niet een twijfelend hart [165]. Elk volk heeft een Kiblat, waarheen het zich wendt; volvoer zeer spoedig het goede, waar gij ook zijt, en Allah

---

158b *Dat wenden — maar ligt.* Arab. het is een zwaar werk, behalve.

159 Het woord, dat deze vertaler en de andere hier gebruiken, is mij onbekend. Het Arabische woord, dat in den Koran hier staat, beteekent *kant of zijde.*

160 *Deze handeling.* Arab. het de waarheid is, die.

161 *De Joden — de Joden.* Arab. en zóó ook de andere Jav. vertaler: de een volgt niet de Kiblat van den ander.

162 *Indien — aansporingen.* Arab. indien gij hun begeerten opvolgdet, nadat de kennis tot u is gekomen.

163 Arab. zoo als zij hun kinderen kennen.

164 *Hun kennis*, Arab. de waarheid.

165 Arab., zóó ook de andere Jav. vertaler; behoort niet tot de twijfelaars.

zal u Zijn belooningen geven [166]; voorwaar Allah is tot alles magtig. Zoodra gij, o Mohammed, komt uit het Huis Gods [167], wend dan uw gelaat naar de ..... [159] van de Masdjidilkaram, en voorwaar deze handeling komt zeker regtens van den Heer en Allah zal uwe handelingeen wel niet vergeten. En zoodra gij buiten komt [168], wend uw aangezigt naar de .... [159] van de Masdjidilkaram, opdat de Joden [157] geen bewijs in den strijd krijgen, behalven tegen de onregtvaardigen onder hen; vrees niet de Joden, vrees mij, opdat ik voortzet mijn weldaden aan u, opdat gij de leiding krijgt. Aldus hebben wij tot u een Gezant gezonden, die voor u zou lezen al onze openbaringen, opdat hij u zou reinigen en onderwijzen in het Boek en de wijsheid en u bekend te maken met hetgeen gij niet weet. Gedenkt mij, en wederkeerig [169] zal ik u gedenken: weest dankbaar voor mijn weldaden en niet ongeloovig. O geloovigen, vraagt hulp met te kunnen [55] lijdzaam zijn en te kunnen [55] bidden; voorwaar Allah is met de lijdzamen. Zegt niet; zij die op den weg des Heeren gesneuveld zijn, zijn dood, maar zij leven, doch gij weet het niet. En voorzeker beproeven wij u met angst en vrees voor honger, voor geldgebrek, voor ligchaamspijnen en voor schaarschte van vruchten; geef gij, Mohammed, de blijde boodschap aan de lijdzamen. En de geloovigen, als hen een ongeluk treft, zeggen: "wij behooren aan Allah en tot Hem keeren wij te-"rug [170]." De geloovigen krijgen vergiffenis [171] en barmhartigheid van hunnen Heer; ook krijgen zij leiding. Voorwaar de bergen Safa en Marwa zijn sommige van de teekenen van Allah; al wie de bedevaart of de omrah volbrengt, begaat geen zonde, als hij omgangen doet om die beide bergen; al wie goede soenah [172]-handelingen verrigt, voorwaar Allah is te

---

166 *En Allah zal u Zijn belooningen geven.* Arab., zóó ook de andere Jav. vertaler; en Allah zal u allen verzamelen.

167 Arab. van waar gij ook uitkomt.

168 In het Arabisch staat: en waar gij ook zijt, wend uw gelaat daarheen.

169 *Wederkeerig* niet in het Arabisch.

170 Deze woorden zijn in deze vertaling, niet in de andere, onvertaald gelaten, waarschijnlijk omdat de Muselmannen met groote onderworpenheid dezen volzin in 't Arabisch uitspreken, wanneer hen een groot ongeluk treft.

171 *Vergiffenis*, zóó ook de andere Jav. vertaling: Arab. zegeningen.

172 *Soenah-handelingen*, zóó ook de andere Jav. vertaling, Arab. goede

vreden over die soenah-handelingen en weet het. Voorwaar, zij die verbergen de openbaringen over de radjam en de hoedanigheden van Mohammed, dien vloekt Allah en dien vloeken de engelen en de geloovigen [173]; behalven wanneer zij zich bekeeren en braaf handelen en niet verbergen [174], dan neem ik hun berouw aan, want ik neem dat gaarne aan en ben liefderijk. Voorwaar de ongeloovigen en zij, die ongeloovig sterven, krijgen zeker den vloek van Allah, van de engelen en van alle menschen. Eeuwig blijven zij in de vervloeking en krijgen geen vermindering van straf, noch den termijn van het einde [175]. Uw Heer is de Eenige, buiten wien er geen Heer is, de Barmhartige, de Liefderijke. Voorwaar in de bewonderenswaardigheden [176] van hemel en aarde, in het gaan en komen van nacht en dag, in de schepen, die zeilen op de zee, bepaald bestemd [177], om de menschen te bevoordeelen, in het nederdalen van den regen uit den hemel, om de planten van de woeste aarde te doen ontspruiten, ten einde te strekken tot voedsel voor de dieren [178], en in de wolken, die zigtbaar in het luchtruim rondgaan [179], zijn openbaringen voor degenen, die begrijpen. En sommige menschen maken voorwerpen van vereering [179] buiten Allah, terwijl zij ze beminnen, zoo als de liefde tot Allah is, maar de geloovigen hebben de grootste liefde voor Allah; indien gij, Mohammed, de onregtvaardigen ziet, wanneer zij de straf zien, dat aan Allah alle kracht behoort [180], voorwaar Allah straft zeer erg. Wanneer de volgelingen zich bevrijden van de verleiders, daar zij zien de straf

---

daden. Soenah-handelingen beteekenen eigenlijk daden, die worden beloond, maar niet gestraft bij nalating.

[173] Dit vers luidt in het Arabisch, en daaraan sluit zich de andere Jav. vertaling aan; "voorwaar zij die verbergen de door ons nedergezonden "duidelijke bewijzen en de openbaring, nadat Wij ze hebben geopenbaard "aan de menschen in het Boek, dezen vervloekt Allah en hem vervloeken de vervloekenden.

[174] *Niet verbergen*; Arab. openbaren.

[175] *Noch den termijn van het einde.* Arab. en zij worden niet gezien; de andere Jav. vertaling, op hen wordt niet gelet.

[176] *Bewonderenswaardigheden*; Arab. schepping.

[177] *Bepaald bestemd*, Arab. met hetgeen.

[178] *Ten einde — dieren*, Arab. Hij verspreidde daarover allerlei dieren.

[179] *In dewelke — rondgaan:* Arab. in de wendingen van de winden en de wolken, die gedreven worden tusschen hemel en aarde.

[180] *Indien gij — behoort:* Arab. en indien de onregtvaardigen, wanneer zij de straffen zien, erkennen, dat alle kracht is aan Allah.

en het loslaten der banden, dan zeggen de verleiders: "indien "wij weer konden terugkeeren naar deze wereld [181], dan zouden "wij ons bevrijden van de volgelingen, zoo als zij dit nu van "ons doen." Zóó zal Allah hen doen zien het slechte van hun handelingen, terwijl zij niet uit de hel kunnen komen. O menschen, eet al wat op aarde is, dat geoorloofd en rein [182] is, en volgt niet de voetstappen van den sétan; want de sétan is voor u een openlijke vijand. De sétan beveelt u slechte zaken te doen en schandelijkheden te verrigten en het verbodene geoorloofd te maken [183]. Wanneer hun gezegd wordt: "volgt om "te verbieden het verbodene," dan antwoorden zij: "ja, wij "volgen al de bevindingen van onze voorouders," hoewel hun voorouders niets wisten en niet kenden het noorden en het zuiden [184]. De ongeloovige is gelijk aan iemand, die schreeuwt iets, waarvan de beteekenis niet wordt gehoord [185], het is slechts geschreeuw en geroep; doof, stom en blind zien zij de beteekenis niet in. O geloovigen, eet van de reine [185] spijzen en weest dankbaar aan Allah, indien gij in waarheid Hem dient. Slechts zijn u verboden krengen, en verder is u verboden bloed en varkensvleesch, en verboden is het geslagte zonder Gods naam [186]; maar al wie door noodzakelijkheid gedwongen wordt (nam. om daarvan te eten), terwijl hij geen boos opzet heeft en de grenzen te buiten gaat, die begaat geen zonden; voorwaar Allah schenkt vergiffenis en is liefderijk. Zij die verbergen de eigenschappen van Mohammed [187] en daarvoor een kleinen prijs verwerven, kunnen [188] niets eten, behalven het vuur: en Allah spreekt hen niet aan op den dag der opstanding en zij kunnen zich niet zuiveren van hun zonden [189], voorzeker krij-

---

181 *Naar deze wereld*, niet in het Arabisch.

182 *Rein:* Arab. goed.

183 *En het verbodene geoorloofd maken.* Arab., zóó ook de andere Jav. vertaling, en dat gij spreken zult over Allah wat gij niet weet.

184 Dit vers luidt in het oorspronkelijke aldus: „En wanneer hun ge-"zegd wordt: „volgt hetgeen Allah heeft doen nederdalen," antwoorden zij: "neen, wij volgen hetgeen onze voorouders gewoon waren" doch wisten hun voorouders niets en zij hadden immers niet de leiding?

185 Arab. hetgeen niet wordt gehoord.

186 *Het geslagte zonder Gods naam:* Arab. hetgeen waarbij het formulier is uitgesproken voor een ander God.

187 *De eigenschappen van Mohammed:* Arab. hetgeen Allah van het Boek heeft doen nederdalen, zóó ook de andere Jav. vertaling.

188 *Kunnen* niet in het Arabisch.

189 *En zij — zonden:* Arab. en Hij reinigt hen niet.

gen zij de pijnlijke straf. Zij, die koopen dwaling voor leiding en de straf voor de vergiffenis[189], ... de lijdzaamheid, terwijl zij in de hel zijn; zóó is het; voorwaar heeft Allah doen nederdalen het Boek naar waarheid, en voorwaar zij, die over het Boek twisten, verkeeren zeker in een twist, die ver verwijderd is. Het is niet het goede, als gij het gelaat wendt naar . . .[190] van het oosten of het westen, maar het goede is, dat iemand gelooft in Allah, in den jongsten dag en dat hij gelooft[191] in de engelen, in de Boeken, in de Profeten, en die milddadig geeft aan zijn bloedverwanten, aan weezen, aan armen, aan de strijders op den weg des Heeren[192], aan hen die vragen en aan slaven; het is het goede, dat iemand de gebeden volbrengt, de zuivering van goederen geeft, zijn overeenkomsten niet schendt, moeijelijkheden en armoede verduurt in oorlogstijden; zij worden gerekend tot de geregtigen en tot de godvruchtigen. O geloovigen, allen is als zware verpligting voorgeschreven de wedervergelding in zaken van doodslag; er wordt gedood een vrij persoon wegens het dooden van een vrij persoon; er wordt gedood een slaaf wegens het dooden van een slaaf; er wordt gedood een vrouw wegens het dooden van een vrouw; en al wie gevraagd wordt om vergiffenis door zijn familie, moet dat opvolgen en tevens hem tot bedaren brengen; daaraan moet spoedig en zonder dralen worden gevolg gegeven[193]. Zoodanig is de vermindering van wege uwen Heer en dit strekt tot barmhartigheid; en al wie overtreedt, nadat hem vergiffenis is geschonken[194], deze krijgt zeker een zeer pijnlijke straf. Voor u is vast bepaald ten aanzien van de wedervergelding het eeuwige leven. O gij verstandigen, opdat gij godvruchtig zijt. Het is u als zware verpligting voorgeschreven, dat, wanneer de dood tot u komt en gij goederen nalaat, het goed is om bij uitersten wil te beschikken voor vader en moeder en bloedverwanten op regtvaardige wijs,

---

190 Het hier gebruikte Jav. woord is mij onbekend.

191 *En dat hij gelooft*, niet in het Arabisch.

192 *Aan de strijdenden op den weg des Heeren*. De andere Jav. vertaling geeft letterlijk het Arabisch terug: kinderen van den weg, d. i. reizigers.

193 *En al wie — gevolg gegeven*. In het Arabisch luidt deze moeijelijke volzin: "en al wie gevraagd wordt om iets (tot verligting) door zijn benoeder, moet het behoorlijk volgen en aan hem moet de billijke betaling zijn."

194 *Nadat hem vergiffenis is geschonken*: Arab. daarna.

195 *Het eeuwige leven*: Arab. het leven.

want het is een verpligting voor de godvruchtigen. En al wie verwisselt een uitersten wil, nadat hij hem is bekend geworden [195b], op degenen die verwisselen, rust de zonde; voorwaar Allah hoort het en ziet het. Al wie bevreesd is voor den uitersten wil, terwijl hij zich vergist of bezondigd heeft, beschikkende over meer dan een derde [196], daarna maakt hij een schikking tusschen de erfgenamen, op hem rust geen zonde; voorwaar Allah schenkt vergiffenis en is liefderijk. O geloovigen, u is de vasten voorgeschreven, zooals zij was voorgeschreven aan de aloude volken [197], opdat gij godvruchtig zoudt zijn. Op de getelde dagen van Ramĕlan [198], al wie getroffen is door ziekte of de moeijelijkheden van [199] een reis, moet de vasten vergoeden op andere dagen; en zij die niet in staat zijn om te vasten, moeten geven een gift in ontbolsterde rijst [200] aan de armen; hij die een Soenah-vasten volbrengt, handelt zeer schoon [201], indien gij het weet. De maand Ramĕlan, de tijd van het nederdalen van den Koran, omdat hij zou strekken tot leiding voor de menschen en tot openbaringen, die duidelijk het regt aanwijzen en het ware van het valsche onderscheiden: al wie de nieuwe maan van de maand Ramĕlan ziet, is verpligt te vasten; indien gij zijt [202] ziek of met moeijelijkheden op [199] reis, dan moet gij de vasten vergoeden op andere dagen; Allah beoogt het gemakkelijke en hij beoogt niet het moeijelijke, opdat gij zoudt vol maken het bepaalde aantal dagen van Ramĕlan [198], en opdat gij Hem zoudt verhoogen, omdat Hij u de leiding heeft geschonken, en opdat gij dankbaar zoudt zijn. Wanneer u, o Mohammed, de [203] dienaren over mij vragen, dan ben ik digt bij en ik verhoor de gebeden van hen, die mij

---

195b Arab. nadat hij hem gehoord heeft.

196 Dit eerste gedeelte van het vers luidt in het Arabisch aldus: en "degeen die vreest voor den testateur, dat hij dwaalt of zich bezondigt." De hier gegevene paraphrase komt overeen met de leer van het latere Islamitische regt.

197 *De aloude volken:* Arab. zij die voor u waren.

198 *Van Ramĕlan*, niet in het Arabisch.

199 Arab. of op reis is.

200 Ontbolsterde rijst, Arab. levensmiddelen.

201 Arab. Hij die vrijwillig iets goeds doet, handelt goed; en indien gij vast, is het iets goeds voor u. Zie verder boven aanteekening [172].

202 *Gij zijt*, Arab. al wie is.

203 *De*, Arab. mijne.

aanroepen; vereert mij en vast zij u geloof in mij, opdat gij[204] regtvaardig zijt. Het is u veroorloofd, om gemeenschap te hebben met uwe vrouwen in de nachten van de vasten, want[205] zij zijn uw kleed en gij zijt haar kleed. Allah weet, dat gij trouweloosheden begaat, maar hij neemt uw berouw aan en schenkt u vergiffenis. En nu, hebt gemeenschap met uwe vrouwen en streeft naar hetgeen door Allah vast is bepaald, eet en drinkt, totdat al zigtbaar is de dwarswolk van den dageraad[206]. En zet uw vasten voort tot aan zonsondergang[207], doch hebt geen gemeenschap met uw vrouwen, indien gij juist de afzondering in de moskéen wilt: zóódanig zijn de bepalingen van Allah, overtreedt ze niet; zóó heeft Allah zijn openbaringen duidelijk gemaakt aan de menschen, opdat zij vreezen. Eet uwe goederen niet op met geweldpleging[208] en bied geen omkooping aan den regter aan, opdat gij de goederen der menschen opeet[209], terwijl gij het weet. Zij vragen u, o Mohammed, aangaande de opkomst van de maan; spreek, o Mohammed, zij dienen tot bepaalde tijdstippen voor de menschen, zoodat zij kennen het bepaalde tijdstip van de bedevaart[210]; en het is niet iets goeds, dat iemand in huis komt ter sluik[211]; maar het is iets goeds, dat men Allah vreest en in huis komt door de deur; vreest Allah, opdat gij gelukkig zijt. Vecht op den weg des Heeren, om tegen de ongeloovigen op te trekken[212], die u beoorlogen; slechts moet gij niet beginnen[213] de fouten te begaan; Allah houdt niet van hen, die dit beginnen[213]. Beoorloogt de ongeloovigen, waar zij gevonden worden, verjaagt hen, zoo als[214] zij u verjaagd hebben; en de zonde

---

204 *Gij*, Arab. zij.

205 *Want*, niet in het Arab.

206 *Totdat al — dageraad.* Het Arabisch, waarmee de andere Jav. vertaling overeenkomt, luidt geheel anders: "totdat voor u duidelijk is "de zwarte draad van de witte bij den dageraad.

207 *Zonsondergang*, Arab. nacht.

208 Arab. onder u in ongeregtigheden.

209 Hierbij voegt het Arabisch: in zonde.

210 *Zoodat zij kennen het bepaalde tijdstip van de bedevaart;* het Arab. heeft slechts *en voor de bedevaart*, de andere Jav. vertaling *en voor de bedevaartgangers.*

211 *Ter sluik*, Arab. van achteren.

212 *Om — op te trekken*, niet in het Arabisch.

213 *Beginnen* niet in het Arabisch.

214 *Zoo als*, Arab. van waar.

van [215] overhaling tot afgoderij is grooter, dan de zonde van [215] iemand te dooden. Beoorloogt de ongeloovigen niet bij de Masdjidilkaram; beoorloogt hen, namelijk, om de vergelding te doen ondergaan aan de ongeloovigen. Wanneer zij echter verzoening vragen [216], dan voorwaar is Allah vergevensgezind en liefderijk. Beoorloogt de ongeloovigen, opdat [217] er geen beproeving tegen u [218] meer is, en opdat [217] de godsdienst van Allah bestaat; en wanneer de ongeloovigen verzoening vragen [216], weest dan niet vijandig, behalven tegen de ongeloovigen, die plotseling onregtvaardig worden [219]. En in de maand, waarin de oorlog verboden is, bevecht ze ook, d. i. laat er ook wedervergelding bestaan; zoodra de ongeloovigen dit verbod overtreden, overtreedt het ook, maar begint niet [220]; vreest Allah en weet, dat Hij is met de godvruchtigen. Geeft geld aan hen, die op den weg des Heeren oorlogen, en stort u zelf niet in het verderf, maar handelt goed, voorwaar Allah heeft lief hen, die goed handelen. Volbrengt de bedevaart en de omrat om Allah's wil, en, wanneer gij daarin verhinderd wordt, brengt dan, waar het gemakkelijk is [221], een offer; scheert uwe hoofdharen niet af, totdat gij het offer gebragt hebt [222]; indien iemand ziek is aan het ligchaam of aan het hoofd, dan bestaat zijne zoening uit een vasten van drie dagen [223] of een gifte in ontbolsterde rijst [223], of het slagten van een schaap [223]. En wanneer gij veilig zijt en dan wilt volbrengen de bedevaart en de omrat, dan moet hij, waar hij daartoe in staat is, een offer brengen; indien gij niet in staat zijt een offer te brengen, dan moet gij vasten drie dagen, en zeven dagen; wanneer gij wederom overtreedt [224], zóó worden het volle tien dagen. Zóó

---

215 *De zonde van*, niet in het Arabisch.

216 *Verzoening vragen*, Arab. ophouden.

217 *Opdat*, Arab. totdat.

218 *Tegen u*, niet in het Arabisch.

219 *Tegen de ongeloovigen — worden:* Arab. tegen de onregtvaardigen.

220 Dit eerste gedeelte van dit duistere vers luidt in het Arabisch: de heilige maand voor de heilige maand en de gewijde plaatsen (geven de) vergelding; en degeen die zich jegens u te buiten gaat, doet hem hetzelfde wat hij u heeft gedaan.

221 Arab. wat gemakkelijk is (nam. om te brengen).

222 Arab. totdat het offer zijn plaats heeft bereikt.

223 *Drie dagen*, *ontbolsterde rijst* en *een schaap*, zijn uit de latere leer van den Islam ingelast.

224 Arab. indien het niet aanwezig is, dan een vasten van drie dagen gedurende de bedevaart en zeven, wanneer gij zijt teruggekeerd.

is de straf van Allah [225] voor hem, wiens familie daar [226] niet is; vreest Allah en weet, dat Hij zeer hevig is in zijn straffen. De bedevaart geschiedt in de bekende maanden Sawal, Doelkangidah en tien dagen van Doelkidjah [227]; al wie zich beijvert om de bedevaart te volbrengen [228], mag geen gemeenschap met vrouwen hebben, mag niet slecht handelen en niet twisten; zoodra gij iets goed doet, vergeldt het Allah met Zijn belooning [229]; neemt leeftogt mee op reis, voorwaar de beste leeftogt is een godvruchtig hart; vreest mij, gij die begrijpt, o verstandigen. Het is geenszins zonde voor u, dat gij den leeftogt vermeerdert door handel [230]. En wanneer gij terugkeert van den berg Ngarpat, vermeldt dan Allah bij Masarilkaram en herinnert u al de leidingen van Allah [231], terwijl gij, vóór dat er die leiding was, behoordet tot de onregtvaardigen [232]. Keert gij, Koreisjiten [233], terug, nadat de menschen uit elkander zijn gegaan en leest het formulier om aan Allah vergiffenis te vragen [234]: voorwaar Allah is vergevensgezind en liefderijk. En wanneer gij volbragt hebt uwe handelingen, om de steentjes te smijten, leest dan de takbir, zoo als de takbir van uwe voorouders was of meer [235]; sommige menschen zeggen: "o onze Heer, schenk "ons de genoegens [236] in deze wereld maar" en hij geeft het aandeel in de toekomstige niet. En sommige menschen zeggen: "o onze Heer, schenk ons de genoegens [237] van deze we- "reld en die van de toekomstige en bewaar ons tegen de straf "der hel." Zij krijgen het aandeel naar al hun daden; Al-

---

[225] *Zóó is de straf van Allah*, Arab. zóó is het.

[226] *Dáár*, Arab. in de Masdjid 'l-haram.

[227] *Sawal — Doelkangidah* niet in het Arabisch.

[228] Arab. al wie daarin de bedevaart volbrengt.

[229] *Vergeldt het Allah met zijn belooning:* Arab. Allah weet het.

[230] *Dat gij den leeftogt vermeerdert door handel:* Arab. dat gij vraagt gunsten van uwen Heer.

[231] *Al de leidingen van Allah;* Arab. zoo als Hij u heeft geleid.

[232] *Onregtvaardigen:* Arab. dwalenden.

[233] *Koreisjiten*, niet in het Arabisch.

[234] *En leest — vragen:* Arab. en vraagt Allah om vergiffenis.

[235] Arab. En wanneer gij volbragt hebt uwe ceremoniën, gedenkt dan Allah, zoo als gij uwe voorouders gedenkt of nog sterker. De andere Jav. vertaling heeft: en wanneer gij uwe bedevaart hebt volbragt, vermeldt dan Allah, zoowals gij uwe voorouders vermeldt of nog meer.

[236] *Genoegens*, niet in het Arabisch.

[237] *Genoegens*, Arab. het schoone.

lah is zeer spoedig in zijn afrekening. Leest de takbir gedurende de droogdagen [238]; al wie dit slechts twee dagen bespoedigt, heeft geen zonde; en wanneer hij er mee talmt, is er ook geen zonde voor hem, die vreest; vreest Allah en weet, dat gij in Zijne tegenwoordigheid wordt verzameld. Sommige menschen verbazen u, o Mohammed, het hart aangaande dit leven maar; Allah is getuige van hetgeen in zijn hart is [239]; Hij is de scherpste tegenstander. En wanneer hij het hoofd wendt, vliegen zij door het land, om er verwoestingen aan te rigten en om de sawahs te verwoesten en het geboomte te bederven [240]; Allah houdt niet van hem, die roept om verwoestingen aan te rigten [241]. En wanneer hem gezegd wordt: "vrees "Allah," dan [242] ......; maar de rekening van die menschen is de hel Djahanĕm, de slechtste verblijfplaats. En onder hen is er een die verkoopt zich zelf, omdat hij de genade van Allah verlangt; Allah heeft alle dienaren lief. O geloovigen, treedt in den Islam gezamentlijk en volgt niet de voetstappen van den sétan, want de sétan is jegens u een openlijke vijand. Wanneer gij overeenstemt [242] (met hem), nadat de bewijzen tot u zijn gekomen, weet dan dat Allah is de Verhevene, de Bekwame. Er is geen verwachting voor degenen, die niet spoedig den Islam omhelzen, behalven dat zij verwachten de komst van straf van Allah, vermengd met wolken en engelen, die hen moeten verderven [243], maar tot Allah is de terugkeer van alle zaken. Vraag, o Mohammed, de kinderen Israëls hoeveel openbaringen wij hun hebben gegeven; al wie verruilde de reeds gekomen openbaringen [244], voor hem voorwaar is Allah

---

238 *Leest de takbir gedurende de droogdagen:* Arab. gedenkt Allah op de bepaalde dagen.

239 Arab. En onder de menschen is er één, wiens woord u verbaast aangaande het leven van deze wereld en hij neemt Allah tot getuige over hetgeen in zijn hart is.

240 *Om de sawahs — bederven.* Arab. en hij verdelgt bebouwde gronden en het vee.

241 *Hem die roept om verwoestingen aan te rigten.* Arab. de verwoesting.

242 Hier zijn in het Javaansch twee woorden, die ik niet versta.

243 In het Arabisch luidt dit vers geheel anders: of verwachten zij (iets anders) dan dat Allah tot hen komt in duisternissen van wolken en zijn engelen en de zaak wordt volbragt?

244 *De reeds gekomen openbaringen:* Arab. de weldaden van Allah, nadat zij tot hem waren gekomen.

hevig in zijn straffen. De ongeloovigen worden opgesierd met het leven in deze wereld en zij overtreffen [245] de geloovigen: weet dat [246] de godvruchtigen op den dag der opstanding de ongeloovigen zullen overtreffen: Allah verschaft onderhoud aan hem, dien Hij wil, zonder rekening. De menschen waren één volk, en Allah zond de Profeten, opdat zij de blijde boodschap zouden brengen en waarschuwen, en Hij deed te gelijk met hen nederdalen het Boek overeenkomstig het regt, om te beslechten de geschilpunten onder de menschen; er was niemand meer die geschil voerde, dan zij die het Boek hebben gekregen en tot wie [247] de bewijzen zijn gekomen, terwijl zij jaloersch zijn op elkander. Allah gaf de leiding aan de geloovigen wegens hun geschilpunten volgens het regt en met verlof van Allah; Allah geeft de leiding aan dengeen, wien Hij wil, tot den regten weg. Of gelooft gij, dat gij den hemel zult ingaan, terwijl niet tot u is gekomen iets zoo als de ouden; want de ouden troffen hevige ligchaamskwellingen en onthoudingen en zij werden heen en weer geslingerd, ja zelfs zeide de gezant en de geloovigen, die met hem waren: "maar de hulp "van Allah is die er of niet?" Voorwaar de hulp van Allah is nabij. Zij vragen u, o Mohammed, "hoe zullen wij aal-"moezen geven?" spreek o Mohammed, "zoodra gij wilt aalmoe-"zen geven, geeft het dan aan uw vader en moeder, en naaste "bloedverwanten, aan weezen, aan armen, aan de kinderen van "hen, die op den weg des Heeren strijden" [248]: en wanneer gij aalmoezen geeft, dan weet het Allah. U is volstrekt geboden om de ongeloovigen te bevechten, terwijl deze handeling zeer onaangenaam [249] is. Het is er digt bij, dat zij een afkeer hebben van het zoodanige dat goed is [249] en dat zij zich voor geluk beijveren, dat zeer slecht is [249]; Allah weet het zeer goed [250] en gij weet het niet. Zij vragen u, o Mohammed, aangaande de maand, waarin verboden is te vechten; spreek, o Mohammed: "het vechten in de verboden maand is

---

[245] *Overtreffen*, Arab. en de andere Jav. vertaling, bespotten.

[246] *Weet dat*, niet in het Arabisch.

[247] *En tot wie*, Arab. nadat tot hen.

[248] *De kinderen van hen, die op den weg des Heeren strijden.* Zóó ook de andere Jav. vertaling; Arab. de kinderen van den weg d. i. de reizigers.

[249] Het Arabisch voegt er bij: voor u.

[250] *Zeer goed*, niet in het Arabisch.

"een groote zonde; zich te vereenigen met menschen, die den "heiligen oorlog verhinderen [251], die ongeloovig zijn in Allah "en de Masdjidilkaram versperren [252] en de bewoners van Mekka "wegjagen, dat is een groote zonde bij Allah." De beproeving is grooter zonde, dan doodslag. De ongeloovigen houden niet op met u te beoorlogen, opdat [253] gij afvallig wordt van uw godsdienst, indien zij daartoe bij magte waren; al wie van zijn godsdienst afvalt en sterft, die is een afvallige bij zijn dood [254] en hij wordt gerekend onder degenen, die [255] vernietigen hun werken in deze wereld en in de toekomstige, en die de hel zullen krijgen en daarin altijd blijven. Voorwaar de geloovigen, die met den Profeet [256] meeverhuisden en de strijdenden op den weg des Heeren; zij worden gerekend onder degenen, die verwachten de belooning [257] van Allah; en Allah is vergevensgezind en liefderijk. Zij ondervragen u, o Mohammed, over sterken drank en hasardspel; spreek, o Mohammed, "beide "zijn groote zonden en toch baten zij de menschen niet [258], "maar de zonde is grooter dan de bate", en laat zij u, o Mohammed, vragen hoe [259] zij aalmoezen moeten geven; spreek, o Mohammed: "hetgeen te boven gaat uwe behoeften, geef dat "als aalmoezen [260];" zóó heeft Allah u zijn openbaringen gegeven, ja, zelfs dat gij nadenkt [261] over deze wereld en over de toekomstige. En zij vragen u, o Mohammed, over weezen; spreek, o Mohammed; "de weezen goed te behandelen is zeer goed." Wanneer gij (uwe goederen) vermengt met de goederen van de weezen, en dan worden zij gerekend als uwe broeders, en Allah kent dengeen, die slechtheid doet, zich verschuilende achter goed

---

[251] *Zich te vereenigen — verhinderen:* Arab. de afwijking van het pad des Heeren.

[252] *Versperren* niet in het Arabisch.

[253] *Opdat*, Arab. tot dat.

[254] *Die is een afvallige bij zijn dood:* Arab. en sterft terwijl hij ongeloovige is.

[255] *Hij — die*, niet in het Arabisch.

[256] *Met den Profeet* niet in het Arabisch.

[257] *De belooning*, Arab. de barmhartigheid.

[258] *En toch baten zij de menschen niet*, Arab. en genietingen voor de menschen.

[259] *En laat — hoe:* Arab. en zij vragen u wat.

[260] *Hetgeen te boven gaat — aalmoezen:* Arab. het overschietende.

[261] De andere Jav. vertaling heeft: opdat gij dankbaar zijt in deze enz.

te doen [262]. Indien Allah wil, brengt hij u in het naauw, voorwaar Allah is verheven en bekwaam. Gij geloovigen, trouwt niet ongeloovige vrouwen, totdat zij geloovig zijn geworden; een geloovige slavin is veel beter, dan een ongeloovige vrouw, zelfs wanneer zij u ook behaagde. Gij, geloovige vrouwen, huwt niet ongeloovige mannen, totdat zij geloovig zijn geworden; en een geloovige slaaf is veel beter, dan een ongeloovig man, al behaagt hij u ook. Want de ongeloovigen [263] roepen naar de hel, doch Allah roept naar den hemel en naar de vergiffenis met Zijn verlof, en Hij toont Zijn openbaringen aan de menschen, opdat gij het zoudt gedenken. En zij vragen u, o Mohammed, aangaande de vrouwen, die de regelingen hebben: spreek, o Mohammed, "dit is een afschuwelijkheid; en laat "uwe vrouwen achter gedurende haar regelingen; hebt geen "gemeenschap met uwe vrouwen, totdat zij zich gereinigd heb-"ben; en als zij zich hebben gereinigd, oefent dan gemeen-"schap met haar uit, zoo als Allah u bevolen heeft:" voorwaar Allah heeft lief hen, die zich bekeeren en Hij heeft lief de reinen. Uwe vrouwen zijn uwe sawah's [264] en bewerk uwe sawah's volgens uw verlangen en laat het voorafgaan door het lezen van de Bismillah, als gij wilt gemeenschap uitoefenen [265]; en vreest Allah en weet, dat gij zult gevonden worden bij Allah, en breng gij, o Mohammed, de blijde boodschap aan de geloovigen. Houdt niet van eeden te doen [266], beoogende te zullen goed handelen, godvruchtig te zijn en vrede te sluiten onder de menschen; en Allah hoort en merkt het. Allah beoogt u niet, wanneer gij elk oogenblik een eed doet, maar Allah vraagt naar [267] de handelingen volgens de overdenkingen van het hart; Allah is vergevensgezind en genadig. Voor hen, die zweren, dat zij geen gemeenschap met hun vrouwen zullen hebben, zij krijgen een termijn van vier maanden, doch, wanneer zij terugkeeren tot hun vrou-

---

[262] *Zich verschuilende — goed doen*, Arab. van dengeen, die goed doet.

[263] *De ongeloovigen*, Arab. zij.

[264] *Sawah's*, de andere Jav. vertaling, gagavelden, Arab. bebouwde gronden.

[265] *En laat het voorafgaan — uitoefenen:* Arab., en zoo ook de andere Jav. vertaling, en laat iets voor u zelf voorafgaan

[266] Arab. neemt Allah niet tot grondslag voor uwe eeden; de andere Jav vertaling heeft, neemt Allah niet tot schut voor uwe eeden.

[267] *Vraagt naar*; Arab. beoogt.

wen, dan voorwaar is Allah vergevensgezind en liefderijk. En wanneer gij voornemens zijt (uwe vrouwen) te verstooten, dan voorwaar hoort Allah het en weet Hij het. De vrouwen, die verstooten zijn door haar mannen, moeten, als zij voornemens zijn een anderen man te trouwen [268], een tijdruimte laten verloopen van drie reinheidsperioden, en het is haar niet geoorloofd om geheim te houden haar toestand van vloeijing of zwangerschap [269], indien zij waarlijk gelooven in Allah en in den dag der opstanding. En de man doet veel beter, om terug te keeren tot zijn verstooten vrouw, ook al mogt de vrouw onwillig zijn, als de man tracht naar minnelijke schikking [270]; voor de vrouwen is er levensonderhoud [271]; de mannen hebben een trap voor op hun vrouwen; Allah is de Verhevene, de Bekwame. De verstooting bestaat twee keeren; nadat zij verstooten is [272], moet gij haar behouden en moet zij goed behandeld worden en ten tweede [273] geeft men haar over aan haar zelf met opregtheid. Het is de mannen [274] niet geoorloofd om te nemen den gegeven huwelijksprijs, behalven wanneer hij vreest, dat zij de regten van Allah niet zal gestand zijn; als men het zoodanige vreest [275], dan is er geen zonde, dat hij een koopprijs voor de verstooting neemt. Zóó zijn de bepalingen van Allah; overtreedt ze niet; al wie ze overtreedt wordt gerekend tot de onregtvaardigen. Wanneer de man zijn vrouw driemaal [276] verstoot, dan is het niet geoorloofd, dat zij weer tot elkander terug keeren [277], totdat zij intusschen een anderen man heeft getrouwd; wanneer de nieuwe man haar weer verstooten heeft,

---

268 *Als zij voornemens zijn een anderen man te trouwen*, niet in het Arabisch.

269 *Haar toestand van vloeijing of zwangerschap;* Arab., zoo ook de andere Jav. vertaling, wat Allah geschapen heeft in haar baarmoeder.

270 Arab., en zóó ook de andere Jav. vertaling, en haar mannen handelen billijker met haar, in dien toestand verkeerende, terug te nemen, als zij de billijkheid betrachten.

271 *Voor de vrouwen is er levensonderhoud.* Arab., en zoo ook van de andere Jav. vertaling, op haar en jegens haar rusten in het behoorlijke dezelfde verpligtingen.

272 *Nadat zij verstooten is*, niet in het Arabisch.

273 *En ten tweede*, Arab. of.

274 *De mannen*. Arab. u.

275 *Als men het zoodanige vreest*, niet in het Arabisch.

276 *Driemaal*, niet in het Arabisch.

277 *Dan is het — terugkeeren:* Arab. dan is zij hem daarna niet geoorloofd.

dan is er geen zonde, dat zij weer terugkeert tot haar vroegeren man, indien zij meenen, dat zij de bepalingen van Allah zullen in het oog houden: zóódanig zijn de grenzen van Allah, opdat gij ze bekend maakt aan hen, die begrijpen. Wanneer gij uwe vrouwen verstoot, laat dan den voor haar bepaalden termijn voorbijgaan [278], behoudt haar dan en behandelt haar goed of geeft haar aan haar zelf over met opregtheid. Houdt haar niet terug onder het veroorzaken van moeijelijkheden, opdat zij den voor haar bepaalden tijd zou overtreden [279]; al wie moeijelijkheden veroorzaakt, begaat geweldenarij jegens zich zelf. Bespot niet de openbaringen van Allah, gedenkt de weldaden van Allah en gedenkt het Boek [280] en de wijsheid, die hij u heeft voorgehouden; vreest Allah en weet, dat Hij met alles bekend is. Wanneer gij uwe vrouwen verstoot, laat dan den voor haar bepaalden termijn voorbijgaan [281], en verhindert niet dengeen, die voornemens is tot zijn vrouw terug te keeren, indien zij het al hebben goedgevonden. Zóó is hetgeen verhaald [282] wordt aan hen, die gelooven in Allah en in den dag der opstanding; zóó is het veel schooner en reiner; Allah weet het zeer goed, gij weet het niet. De moeder moet haar kinderen zogen volle twee jaren voor dengeen, die de zoging volkomen wil hebben; de vader moet voedsel geven aan haar, die haar kinderen zogen, en moet haar kleeding verschaffen naar behooren. Allah dringt niet aan [283], dan voor zoover de krachten reiken, opdat men niet de moeder benadeelt wegens haar kind, en niet het kind wegens zijn vader [284]; en op den erfgenaam rust het zoodanige ook. En wanneer zij voornemens zijn het te spenen vóór de volle twee jaren [285] met onderling goedvinden en uit behoedzaamheid [286], dan is er ook geen zonde. Ook is er geen zonde in, als

[278] *Laat dan — voorbijgaan:* Arab. en zij hebben den voor haar bepaalden termijn laten voorbijgegaan.

[279] *Opdat zij den voor haar bepaalden tijd zou overtreden*, Arab. om ongeregtigheden te begaan.

[280] Hieraan wordt in het Arabisch toegevoegd: dat Hij tot u deed nederdalen.

[281] Zie n°. 278.

[282] *Verhaald*, Arab. waarmee vermaand.

[283] Arab. aan niemand wordt opgelegd.

[284] *En niet het kind wegens zijn vader:* Arab. en niet de vader wegens zijn kind.

[285] *Vóór de volle twee jaren*, niet in het Arabisch.

[286] *Uit behoedzaamheid*, Arab. na beraadslaging.

men zijn kind geeft om te zuigen bij een andere vrouw, mits men het loon betaalt naar behooren; vreest Allah en weet, dat Hij uwe handelingen ziet. Degenen die sterven, terwijl zij vrouwen nalaten, dan moet haar gelaten worden een termijn van vier maanden en tien dagen; wanneer die termijn reeds voorbij is, dan is er geen zonde, als zij wat ook willen doen naar behooren; Allah let op al uwe handelingen. En er is geen zonde in, dat gij aan die vrouw een aanzoek tot huwelijk kenbaar maakt, of dat gij het verlangen naar het huwelijk verbergt; Allah weet, dat gij het later aan haar zult zeggen; maar ga met haar geen overeenkomst aan in het geheim, doch spreek met haar openhartig maar. Openbaart niet het aanknopen van het huwelijk, voordat de waarschuwing bekend maakt het voorbijzijn van den termijn [287]: weet dat Allah bekend is met hetgeen in uwe verborgenheid [288] is; hoedt u voor Allah en weet, dat Allah is vergevingsgezind en liefdadig. Er is ook geen zonde voor u, dat gij verstoot uwe vrouwen, met welke gij den bijslaap nog niet hebt uitgeoefend [289], terwijl gij haar [290] begiftigd hebt met een huwelijksprijs, verschaft genoegen [291] voor den rijke naar behooren en voor den arme naar behooren, want het strekt tot gevoegelijke begiftiging, het is een verpligting voor hen die goed handelen. Wanneer gij verstoot uwe vrouwen, met welke gij geen gemeenschap hebt gehad, terwijl gij haar begiftigd [292] hadt met een huwelijksprijs, dan komt de helft daarvan aan den man, namelijk indien de vrouw het niet achterwege laat of indien de man het niet achterwege laat, en hij die dit achterwege laat, wordt beschouwd als iemand zeer nabij de godsvrucht: neemt gij niet het bovenmatige [293], voorwaar Allah ziet uwe handelingen. Volbrengt de gebeden op de vijf bepaalde tijdstippen [294], en het gebed wosta, en volbrengt ze voor Allah,

---

287 *Voordat — termijn:* Arab. voor dat het geschrift den termijn bereikt heeft.

288 *In uwe verborgenheid*, Arab. in u.

289 Arab. welke gij niet hebt aangeraakt.

290 *Terwijl gij haar*, Arab. of welke gij niet.

291 *Neemt genoegen*, Arab., en zóó ook de andere Jav. vertaling, geeft haar een geschenk.

292 *Begiftigd*, Arab. bepaald.

293 *Neemt gij niet het bovenmatige*, Arab. vergeet niet de onderlinge welwillendheid.

294 *Op de vijf bepaalde tijdstippen*, niet in het Arabisch.

terwijl gij Hem huldigt. Indien gij vreest voor een wild dier [295], bidt dan, al gaande of al rijdende; en wanneer gij vertrouwen hebt [296], gedenkt dan Allah, zooals Hij onderwezen heeft al wat gij nog [297] niet wist. Zij die sterven, terwijl zij vrouwen nalaten, aan welke zij bij uitersten wil iets vermaakt hebben, dat strekt tot middel van onderhoud gedurende een jaar, terwijl die vrouwen niet buiten (de deur) gezet worden; wanneer zij zelf zich er buiten stellen, dan is er geen zonde, haar handeling is naar behooren [298]; Allah is de Heerlijke, de Bekwame. Voor de verstooten vrouwen is er een behoorlijk onderhoud, want dit is een verpligting voor de godvruchtigen. Zooals de woorden zijn is de verklaring van Allah aan u van zijn openbaringen [299], opdat gij het zoudt begrijpen. Zaagt gij, o Mohammed, de menschen niet, die hun dèsa's verlieten, dat waren zeer vele duizenden, die vloden uit vrees voor den dood ten tijde van een pest; en Allah zeide tot hen: "gij moet sterven" en zij stierven en daarop liet Allah de gestorvenen weer levend worden, wegens het gebed van Nabi Kidjbil [300]; voorwaar Allah heeft zegeningen voor de menschen, maar de menschen zijn gebrekkig in hun dankbaarheid. Volgt den oorlog op den weg des Heeren en weet, dat Allah hoort en weet. Al wie leent aan Allah de leening van een goede daad, dien verveelvoudigt Hij zijn belooning met zeer veel veelvouden; en Allah krimpt in of spreidt uit en tot Hem wordt gij teruggebragt. Zaagt gij, o Mohammed, niet de verzameling van Israëliten na Nabi Moesa, toen zij zeiden tot Nabi Ismangil [301]: "wek voor ons op een koning, opdat de strijders hulp verleenen [302] op den weg des Heeren." Nabi Ismangil antwoordde: "wenscht gij, dat u zal worden geboden de oorlog, welligt oorloogt gij daarop niet?" De kinderen Israëls antwoordden: "dat wij nu niet zouden strijden [303] op den weg des Heeren, "die verjaagd zijn uit onze dèsa's en gescheiden van onze kin-

295 *Voor een wild dier*, niet in het Arabisch.

296 *Vertrouwt*, Arab. veilig zijt.

297 *Nog*, niet in het Arabisch.

298 *Haar handeling is naar behooren*, Arab. wegens hetgeen zij zelf naar behooren doen.

299 Arab. zóó heeft Allah aan u zijn wonderen geopenbaard.

300 *Wegens het gebed van Nabi Kidjbil* (Ezechiel), niet in het Arabisch.

301 *Nabi Ismangil:* Arab. hun profeet.

302 *De strijders hulp verleenen:* Arab. wij strijden.

303 Arab. waarom zouden wij niet strijden.

"deren en kleinkinderen," maar toen hun werd voorgeschreven oorlog te voeren, toen wendden zij zich daarop af, slechts weinigen die kennen den oorlog [304]; en Allah kent de onregtvaardigen. Daarop sprak tot hen hun Profeet, d. i. die Nabi Ismangil [305], "voorwaar Allah heeft gezonden tot uw koning "Taloet," en zij antwoordden: "hoe, zijn wij het niet die koning "worden [306], en wij zijn veel meer geschikt, om koning te wor- "den, en ziet aan Taloet wordt de voorkeur gegeven; die Taloet "is een herdersjongen [307], hij heeft in het geheel geen geld;" Nabi Ismangil antwoordde; "voorwaar Allah heeft Taloet uit- "gekozen tot koning en Hij vermeerdert hem de uitstekend- "heid in kennis en in ligchaam," Allah is bij magte, om de heerschappij te geven aan wien Hij wil, Hij is ruim in zegeningen en weet het. Nabi Ismangil zeide tot de kinderen Israëls: "voorwaar het teeken van Taloet's koningschap is, dat tot "hem [308] neergezonden wordt een kist uit de lucht, die inhoudt "al hetgeen het hart verheugt [309], de nalatenschap van de fa- "milie van Moesa en van de familie van Aroen, die gedragen "wordt door engelen; in het zoodanige voorwaar is een tee- "ken, indien gij wezenlijk geloovig zijt." En toen Taloet met zijn leger optrok, zeide hij: "voorwaar Allah beproeft u met "deze rivier; al wie uit die rivier drinkt, is mijn dienaar niet; "al wie niet drinkt, is mijn dienaar, behalven indien hij schept "een handvol, dat is niets." Ten laatste dronken zij uit de rivier, slechts weinigen dronken niet. Toen Taloet met de geloovigen de rivier al waren overgetrokken, zeiden zij die gedronken hadden: "wee ons, wij zijn [310] niet in staat te vechten "tegen Radja Djaloet en zijn leger;" maar zij, die meenden dat zij Allah zullen ontmoeten, zeiden: "het heeft niet ge- "mist [311], dat een kleine troep heeft overwonnen een groote "troep, als er was verlof van Allah;" en Allah is met hen, die lijdzaam zijn. En toen zij in het gezigt van Radja Djaloet

304 *Slechts weinigen, die kennen den oorlog;* Arab. behalven slechts weinigen.

305 *D. i. die Nabi Ismangil,* niet in het Arabisch.

306 Arab. hoe heeft hij de heerschappij over ons.

307 *En ziet — herdersjongen,* niet in het Arabisch.

308 *Tot hem,* Arab. tot u.

309 *Die inhoudt hetgeen het hart verheugt;* de andere Jav. vertaling heeft, de vastheid des harten van wege uwen Heer; het Arabisch luidt: waarin is de goddelijke geest van uwen Heer.

310 Het Arabisch voegt hier tusschen *heden.*

311 Arab. Hoe dikwijls is het.

en zijn leger waren, zeiden de geloovigen: "onze heer, wij vragen "voor ons lijdzaamheid, wij vragen vastheid aan onze voeten en "ons opdat wij de ongeloovigen overwinnen [312]." Toen de ongeloovigen handgemeen in den strijd werden met de geloovigen met het verlof van Allah, doodde Nabi Dawoed dēn Radja Djaloet en Allah gaf aan Nabi Dawoed heerschappij en wijsheid en hij werd begiftigd met de kennis van de taal der vogelen [313]. Indien er geen bescherming van Allah tegen de menschen was, zou de aarde verwoest worden; maar Allah schenkt zegeningen aan al wat in de werelden is. Zoodanig zijn de openbaringen van Allah. Ik lees de openbaringen voor u, o Mohammed, naar regt, en voorwaar zeker zijt gij een gezant. Zóódanig waren de gezanten, waarvan ik sommigen boven anderen heb verheven; sommigen van hen spraken met Allah, dat was Nabi Moesa [314], anderen heb ik in rang verheven, dat is Nabi Moekamad [315]. Ik heb gegeven aan Nabi Ngisa, den zoon van Marjam, bewijzen en ik heb hem versterkt met den heiligen geest. Indien Allah de menschen geleid had, zou er geen oorlog zijn [316], nadat de bewijzen tot hen waren gekomen, maar zij twistten met elkander, sommigen waren geloovig, anderen ongeloovig. Indien zij de leiding hadden gekregen, zouden er geen oorlogen geweest zijn [317], maar Allah doet wat Hij wil. O geloovigen, geeft de zuivering van goederen [318], voordat de dag komt, waarop geen losprijs, geen vriendschap en geen voorspraak komt; de ongeloovigen zijn de onregtvaardigen. En Allah, er is geen Heer behalven Hij, de Levende, de Bestaande, die niet getroffen wordt door sluimering, die niet slaapt, die bezit [319] de zeven [42] hemelen en de zeven [42] aarden, niemand heeft een voorspraak bij de menschen, behalven met toestemming van Allah: Hij kent hetgeen voor hen en achter hen is en niemand kan een weinigje van de Gods

312 *Opdat wij de ongeloovigen overwinnen*, Arab. tegen de ongeloovigen.

313 Arab. en Hij leerde hem wat hij verlangde.

314 *Dat was Nabi Moesa*, niet in het Arabisch.

315 *Dat is Nabi Moekamad*, niet in het Arabisch.

316 Arab. Indien Allah gewild had, dan zouden zij, die na hen waren, elkander niet gedood hebben.

317 *Indien zij — geweest zijn*; Arab. indien Allah het had gewild, dan zouden zij elkander niet hebben gedood.

318 *Zuivering van goederen*; Arab. aalmoezen van hetgeen wij u tot onderhoud geven.

319 Het Arabisch voegt hierbij wat is in

kennis weten, behalven hetgeen door Allah verlangd wordt; zijn troon is breed uitgespreid over hemel en aarde en Hij vergeet niet [320] den hemel en aarde te bewaken; Allah is de Verhevene, de Groote. Er is geen dwang om de godsdienst te doen omhelzen [321], voorzeker is de waarheid duidelijk onderscheiden van de duisternis; al wie ongeloovig is wegens het aanbidden van afgodsbeelden [322], en al wie gelooft in Allah, die houdt zich vast aan vaste en onverbreekbare touwen; Allah hoort en weet het. Allah helpt de geloovigen, totdat zij gaan uit de duisternis van het ongeloof naar het licht van het geloof [323]. Doch de ongeloovigen zijn de familie van den Sétan [324], totdat zij uitgaan uit het licht van het geloof naar de duisternis van het ongeloof; zij zullen de hel krijgen en daarin blijven. Zaagt gij, o Mohammed, den man niet, die twistte met Nabi Ibrahim aangaande den Heer, dat Hij hem de heerschappij zou geven? Nabi Ibrahim zeide: "mijn Heer is degeen die doet sterven en leven." Radja Namroed [325] antwoordde: "Ik ben degeen die kan dooden en levend maken." Nabi Ibrahim zeide: "Allah doet de zon uitgaan uit het oosten, laat gij haar komen uit het westen." Radja Namroed was verward; Allah geeft de leiding niet aan de onregtvaardigen. Of zooals degeen, die de dèsa Bètalmoekdas [326] passeerde, dat was Nabi Ngoedjèr [326], terwijl de dèsa Bètalmoekdas [326] verwoest was en haar daken waren ingestort [327], ten tijde van Radja Baktinasar [326], zeide Nabi Ngoedjèr, "hoe is de handelwijs van Allah om de "dooden [328] levend te maken?" En Nabi Ngoedjèr sliep [329] honderd jaar lang; toen hij opstond, zeide Allah: "hoe lang hebt

320 De andere Jav. vertaling; en het is niet zwaar voor Hem.

321 *Om de godsdienst te omhelzen*, Arab., in de godsdienst.

322 *Wegens het aanbidden van afgodsbeelden;* Arab. in Tagoet (naam van een afgod); de andere Jav. vertaling heeft, in Sétan.

323 Dit vers luidt in het Arabisch: Allah is de beschermer van de geloovigen: Hij doet hen uitgaan uit de duisternis naar het licht.

324 *Zijn de familie van den Sétan;* Arab. hun beschermers zijn Tagoet; overigens zijn in dit vers dezelfde invoegsels als in het vorige.

325 *Radja Namroed* niet in het Arabisch. De andere Jav. vertaling voegt alleen Namroed in.

326 *Bètalmoekdas, dat was Nabi Ngoedjèr. ten tijde van Radja Baktinasar*, zijn uitdrukkingen, die niet in het Arabisch voorkomen.

327 *Verwoest was en haar daken waren ingestort.* Zóó, ook de andere Jav. vertaling; het Arab. vat beide uitdrukkingen in ééne samen.

328 *De dooden*, Arab. deze woeste (stad).

329 *En Nabi Ngoedjèr sliep;* Arab. en Allah doodde hem.

Gij, o Mohammed, zijt het niet, die de menschen leidt, maar Allah leidt hen naar Zijn wil [342]. Indien gij aalmoezen geeft van uw geld, dan is de belooning voor u; bij de bepaling van de gevers, dat zij het doen van wege Allah en niet beoogen de vergelding in deze wereld, is het zeker dat, zoodra gij aalmoezen geeft, gij stellig rekenen kunt op de belooning, en dat gij niet getroffen wordt door geweldenarij. De (aalmoezen) zijn voor de armen, die zich geheel bezig houden met den strijd op den weg des Heeren, hoewel zij kreupel zijn en niet kunnen gaan op aarde [343], de onnoozelen meenen, dat zij wel rijken zijn [344]; . . . . . . ze o Mohammed, dit zijn hun teekenen, zoodat zij de menschen niet kunnen vragen, omdat zij hem medelijden willen opwekken [345]; zoodra gij aalmoezen geeft van uw geld, weet Allah het. Zij, die aalmoezen geven van hun geld, des nachts of bij dag, in het geheim of in het openbaar, krijgen zeker een groote [346] belooning bij hun Heer, en zij krijgen geen hartzeer en verdriet. Zij, die riba eten, zullen niet kunnen opstaan uit hun graf [347], slechts [348] . . . . . . de aanraking met den Sétan maakt de menschen krankzinnig, zóó de koop en verkoop [348] . . · . . riba, maar Allah heeft veroorloofd den koop en verkoop, doch verboden de riba, d. i. meer nemen, niet gelijk het overeengekomene [349]: een ieder, tot wien de vermaning van den Heer komt, en die zich onthoudt van riba, hem zal het niet gaan, zooals toen het nog niet was verboden, en die zaak keert tot Allah terug; wie aanhoudend riba eet [350], krijgt zeker de hel en blijft er altijd in. Allah vermindert den zegen voor menschen, die riba nemen, en Allah herstelt den zegen voor hen, die aalmoezen geven [351]; Allah

---

342 *Naar Zijn wil;* Arab. wien Hij wil.

343 *Hoewel — op aarde;* Arab. zijn niet in staat om rond te gaan op de aarde.

344 Het onvertaald gelaten Javaansche woord is mij onbekend.

345 *Meenen de onnoozele — willen opwekken.* De andere Jav. vertaling heeft de onnoozelen houden hen voor rijk, verwijderd van vragen; gij kent hen aan hun teekenen; niemand van hen vraagt de menschen om iets hoegenaamd ook.

346 *Groote* niet in het Arabisch.

347 *Uit hun graf* niet in het Arabisch.

348 De onvertaald gelaten Javaansche woorden zijn mij onbekend.

349 D. i. *meer nemen, niet gelijk het overeengekomene*, niet in het Arabisch

350 *Wie aanhoudend riba eet*, Arab. wie het herhaalt.

Arab. Allah vernietigt de riba en vermeerdert de aalmoezen.

belooning [335]. Allah geeft de leiding niet aan ongeloovigen. Zij die hun geld als aalmoezen geven, beoogende de gunst van Allah en de vastheid in hun geloof, gelijken een tuin op een verheven grond, waarop de regen geheel valt en daardoor de vruchten verdubbelt: ook al valt er geen zware regen op, is een kleine regen al genoeg voor zijn schoonheid [336]. Allah ziet uwe handelingen. Verlangt een uwer te hebben een tuin met palmboomen en wijnstokken, van waaronder rivieren stroomen en waarin veelkleurige [337] vruchten zijn, terwijl het aan hem tebeurt viel heel oud te worden en dat zijn kinderen en kleinkinderen op hem geleken [338], en daarop een sterke wind komt, gemengd met vuur, en dien tuin verbrandt? Zóó toont Allah Zijn openbaringen aan u, opdat gij ongeloovig zijt [339]. O geloovigen, geeft aalmoezen van uwe reine verdiensten en van de reine voortbrengselen der aarde [340], en geeft geen aalmoezen van hetgeen gij zelf zoudt van de hand wijzen, dat gij zelf niet zoudt aannemen [341]; weet dat Allah is rijk en geprezen. Sétan bedreigt u met armoede en gelast u gierig te zijn, maar Allah houdt u voor genade en zegen; Allah is ruim in zijn zegeningen en weet het. Hij geeft wijsheid aan wien Hij wil; al wie begiftigd wordt met wijsheid, wordt zeker begiftigd met de grootste heerlijkheid; niemand is er, die daaraan denkt, behalven zij die het begrijpen. Zoodra gij aalmoezen geeft of een gelofte doet, Allah weet het; de onregtvaardigen krijgen geen hulp. Wanneer gij stil aalmoezen geeft, dan is dit zeer goed; wanneer gij dit in het geheim doet en het aan de armen brengt, is het voor u veel beter, zoodat gij daarmee loskoopt uwe zonden. Allah let zeer op al uwe handelingen.

---

335 *Schijnbaar is er niet de geringste belooning;* Arab., en zoo ook de andere Jav. vertaling, zij zijn niet in staat tot iets van hetgeen zij doen.

336 *Ook al valt er — schoonheid;* Arab. valt er geen regen op, dan is het de daauw.

337 *Veelkleurige*, Arab. alle.

338 *En dat zijn kinderen en kleinkinderen op hem geleken*, Arab. en hij had kleine afstammelingen.

339 *Opdat gij ongeloovig zijt;* Arab. opdat gij nadenkt. De vertaler heeft zich vergist met één letter in een woord te verplaatsen.

340 Arab. van uwe goede verdiensten en van hetgeen wij voor u uit de aarde hebben doen uitkomen.

341 *Van hetgeen — zoudt aannemen;* Arab. van het slechtste, waaruit gij onderhouden wordt, en dat gij niet anders zoudt aannemen, dan met oogluiking.

Gij, o Mohammed, zijt het niet, die de menschen leidt, maar Allah leidt hen naar Zijn wil [342]. Indien gij aalmoezen geeft van uw geld, dan is de belooning voor u; bij de bepaling van de gevers, dat zij het doen van wege Allah en niet beoogen de vergelding in deze wereld, is het zeker dat, zoodra gij aalmoezen geeft, gij stellig rekenen kunt op de belooning, en dat gij niet getroffen wordt door geweldenarij. De (aalmoezen) zijn voor de armen, die zich geheel bezig houden met den strijd op den weg des Heeren, hoewel zij kreupel zijn en niet kunnen gaan op aarde [343], de onnoozelen meenen, dat zij wel rijken zijn [344]; . . . . . . ze o Mohammed, dit zijn hun teekenen, zoodat zij de menschen niet kunnen vragen, omdat zij hem medelijden willen opwekken [345]; zoodra gij aalmoezen geeft van uw geld, weet Allah het. Zij, die aalmoezen geven van hun geld, des nachts of bij dag, in het geheim of in het openbaar, krijgen zeker een groote [346] belooning bij hun Heer, en zij krijgen geen hartzeer en verdriet. Zij, die riba eten, zullen niet kunnen opstaan uit hun graf [347], slechts [348] . . . . . . de aanraking met den Sétan maakt de menschen krankzinnig, zóó de koop en verkoop [348] . . · . . riba, maar Allah heeft veroorloofd den koop en verkoop, doch verboden de riba, d. i. meer nemen, niet gelijk het overeengekomene [349]: een ieder, tot wien de vermaning van den Heer komt, en die zich onthoudt van riba, hem zal het niet gaan, zooals toen het nog niet was verboden, en die zaak keert tot Allah terug; wie aanhoudend riba eet [350], krijgt zeker de hel en blijft er altijd in. Allah vermindert den zegen voor menschen, die riba nemen, en Allah herstelt den zegen voor hen, die aalmoezen geven [351]; Allah

---

342 *Naar Zijn wil;* Arab. wien Hij wil.

343 *Hoewel — op aarde;* Arab. zijn niet in staat om rond te gaan op de aarde.

344 Het onvertaald gelaten Javaansche woord is mij onbekend.

345 *Meenen de onnoozele — willen opwekken.* De andere Jav. vertaling heeft de onnoozelen houden hen voor rijk, verwijderd van vragen; gij kent hen aan hun teekenen; niemand van hen vraagt de menschen om iets hoegenaamd ook.

346 *Groote* niet in het Arabisch.

347 *Uit hun graf* niet in het Arabisch.

348 De onvertaald gelaten Javaansche woorden zijn mij onbekend.

349 *D. i. meer nemen, niet gelijk het overeengekomene*, niet in het Arabisch.

350 *Wie aanhoudend riba eet*, Arab. wie het herhaalt.

351 Arab. Allah vernietigt de riba en vermeerdert de aalmoezen.

houdt niet van menschen, die riba bedrijven [352]. De geloovigen, zij die goede handelingen verrigten, die de gebeden volbrengen, die de zuivering van goederen geven, krijgen zeker een belooning, zij krijgen geen hartzeer en verdriet [69]; geloovigen, vreest Allah en verlaat het weinige [353] van uw bedrijf van riba, indien gij indedaad gelooft. Indien gij niet doet al wat bevolen is, begrijpt dan dat dit dient om te benadeelen Allah en den Gezant; indien gij berouw toont, neemt dan uw geheel kapitaal, maar hebt geen plan, om meer te nemen, dat niet is volgens de overeenkomst, en weet niet dat er meer genomen wordt [354]. En wanneer die man gebrek lijdt, wacht dan totdat hij het bezit; indien gij het als aalmoezen aan de armen [355] geeft, is het veel beter, indien gij het weet. Vreest den dag, waarop gij wordt teruggevoerd in de tegenwoordigheid van Allah; dan wordt ieder persoon vergolden naar zijn daden, terwijl zij niet onregtvaardig worden behandeld. O geloovigen, wanneer gij ten gevolge van overeenkomst een schuld hebt in te vorderen [356], waarvan de betaling op tijd is gesteld, schrijft het dan op tot herinnering [357], de schrijver trachte het te doen met regtvaardigheid, niet te weinig en niet te veel [358]. De schrijver onthoude zich niet, naar zijn wil, van het geschrevene [359], en het is goed, dat hij het schrijve, en dat degeen die blijkbaar zeker is in zijn verpligtingen [360], het voorzegge, en hij vreeze Allah en vermindere het in geen opzigt. Indien de schuldeischer [361] is zwak van geest of zwak van ligchaam, of hij kan geen opgave doen, dan is het goed, dat zijn voogd de opgaven voor hem doet met regtvaardigheid.

---

352 *Menschen, die riba bedrijven;* Arab. alle misdadige ongeloovigen.

353 *Het weinige*, Arab. het overgeblevene.

354 In het Arabisch luidt dit vers. Indien gij het niet doet, dan is tegen u toegestaan de oorlog van wege Allah en zijn Gezant; indien gij berouw hebt, dan krijgt gij uw kapitaal; begaat geen onregt en u wordt geen onregt gedaan.

355 *Aan de armen*, niet in het Arabisch.

356 *In te vorderen*, Arab. onderling aangegaan.

357 *Tot herinnering*, niet in het Arabisch.

358 De woorden *trachte* en *niet te weinig en niet te veel*, staan niet in het Arabisch.

359 Arab. De schrijver zij niet weigerachtig, dat hij schrijve, zooals Allah het hem heeft geleerd.

360 *Die blijkbaar zeker is in zijn verpligtingen;* Arab. de schuldenaar.

361 *Schuldeischer;* Arab. schuldenaar.

Neemt twee getuigen uit de braafste [362] mannen; en wanneer gij geen twee mannen vindt, dan is genoeg [363] één man en twee vrouwen, die naar haar goedvinden willen gebruikt worden tot getuigen; misschien vergeet de een het, dan zou de andere het kunnen in herinnering brengen; dat de getuigen zich niet onthouden, volgens het verlangen, omtrent hetgeen betuigd moet worden. Hebt geen tegenzin, om op te schrijven de groote of kleine (schuld) en den daarop volgenden termijn van betaling. Zóó is het een regtvaardigheid bij Allah en hulp in het innemen van getuigen [364] en opdat er geen twijfel zij, behalven wanneer de koopwaar tegenwoordig is en over en weer terstond in ontvangst wordt genomen, dan behoeft men niet op te schrijven; het is slechts goed, om getuigen te nemen bij koop en verkoop; veroorzaakt geen hindernis aan den schrijver, noch aan den getuige; indien gij dat doet, dan zijt gij zeker slecht; vreest Allah en Hij geeft u onderrigt, Hij weet alles. Wanneer gij op reis zijt en gij niet iemand vindt die kan opschrijven het aangaan van de schuld [365], neem dan maar een pand, dat gij laat in bezit nemen, om te dienen tot middel van vertrouwen voor den een jegens den ander en sluit aan elkander aan, zoolang het onderling vertrouwen duurt [366]; vreest Allah. Verbergt geen getuigenis; indien gij het verbergt, dan wordt gij gerekend onder hen, die zondigen in hun hart; Allah ziet al uwe handelingen. Aan Allah behoort al wat is in de zeven [48] hemelen en op de zeven [48] aarden; wanneer gij openlijk of in het geheim handelt, beoordeelt Allah uwe handelingen; Hij schenkt vergiffenis aan wien Hij wil en Hij straft wien Hij wil; Allah is tot alles magtig. De Gezant gelooft aan al hetgeen tot hem is neergezonden van den Heer en allerlei geloovigen, die gelooven in Allah, in zijn engelen, in zijn boeken en in zijn Gezanten. Wij maken geen onderscheid tusschen een van onze gezanten. De geloovigen zeggen: "wij hooren en wij vereeren;

---

362 *De braafste*, in het Arabisch; uwe.

363 *Is genoeg*, niet in het Arabisch.

364 Arab. Zoó is dit het regtvaardigst bij Allah en het meest geschikt voor het nemen van de getuigen.

365 *Het aangaan van de schuld*, niet in het Arabisch.

366 *Om te dienen — vertrouwen duurt*; Arab. indien de een den ander vertrouwt, dan geve degeen aan wien iets is toevertrouwd, dat toevertrouwde terug

"vergiffenis is van onzen Heer en tot Hem is onze terugkeer." Allah spoort niemand aan, dan voor zoover zijn krachten reiken; voor iedereen is belooning en straf naar zijn handelingen: "o mijn Heer, straf ons niet, indien wij iets vergeten of "zonder voorbedachten rade misdaan hebben; en belaad ons niet "met de bevelen, zooals de oude volken; belaad ons niet met "hetgeen waartoe wij niet in staat zijn; bevrijd ons van onze "zonden, schenk ons vergiffenis; begiftig ons met barmhartig-"heid, o Heer!, verleen ons hulp, opdat wij de bovenhand heb-"ben boven [367] de ongeloovigen."

---

367 *Opdat wij de bovenhand hebben boven*, Arab. heeft alleen het woord *tegen*.

HET FORT TE KARTASOERA IN 1741.

Bijna even lang als Nederland een afzonderlijke staat vormt in Europa, is ook reeds zijn invloed in de Indische Archipel en bepaaldelijk op Java gevestigd geweest. Slechts enkele malen is onze onafhankelijkheid bedreigd, maar ons gezag op Java heeft meermalen in een gevaarlijken toestand verkeerd, door opstand van de inlandsche en soms van de Chineesche bewoners van dat eiland. Nimmer was dit meer het geval dan, na het voorgevallene in October van het jaar 1740, dat bekend is onder de naam van de moord der Chinezen te Batavia door Valckenier. De berigten hiervan kwamen ter ooren van hun landgenooten, die in de zoogenaamde Stranddistricten van het rijk van Mataram, de tegenwoordige residenties Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara en Rĕmbang, gevestigd waren, en die dien ten gevolge begonnen zamen te scholen en een verdachte houding aan te nemen. Dit was zeer naar de zin van den Soesoehoenan Pakoe Boewânâ II, (1), die, opgestookt door zijn Rijksbestierder Nâtâ Koesoemâ (2), hierin een schoone gelegenheid meende te zien om zich van de Compagnie en haar invloed in zijn rijk te ontslaan. Hij zond daarom een van zijn Regenten naar de Chinezen om hen aan te moedigen, en, onder de schijn van de Hollanders te waarschuwen en te helpen, deze in de strik te lokken. Zoo begon dan nu weder die Javaansche taktiek, reeds vroeger tegen de Hollanders gebezigd, waarvan voor 60 jaren Kapitein Tak in de opstand van Soerâpati het slagtoffer was geworden. Omdat hierin de Chinezen de hoofdrol spelen, is deze oorlog bekend onder de naam van de Chineesche oorlog. Een belang-

rijke episode daarvan is de verovering van het fort te Kartåsoerå in 1741 door de Javanen. Vrij uitvoerig is dit reeds medegedeeld door VAN KAMPEN, in zijn *Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa*, deel III, stuk 1, p. 37—39; als bronnen voor zijn verhaal noemt hij DUBOIS, *Vies des Gouverneurs-Généraux* en CRAWFURD, *History of the Indian Archipelago*, deel II, p. 363 enz Deze laatste zegt uit inlandsche bronnen geput te hebben, waarmêe hij zeker de Javaansche Babads of geschiedenissen bedoelt Daar ook RAFFLES, *History of Java*, deel II, p. 218, slechts in 't voorbijgaan hiervan spreekt, ofschoon hij anders het in dezen tijd gebeurde uitvoerig verhaalt, scheen het niet onbelangrijk eens mede te deelen, hoe zulk een Babad dit voorval vertelt, en daarmeê een proefje te geven van de wijze, waarop de Javanen hun geschiedenis schrijven.

De kommandant van het fort wordt bij VAN KAMPEN niet genoemd, maar HAGEMAN, *Handleiding tot de kennis der Geschiedenis van Java*, deel I, p. 192, noemt hem VAN VELZEN, en zegt dat hij van een Javaansche vrouw te Japara geboren, en een woestaard in zijn handelingen tegen de Inlandsche Vorsten was. Dit komt overeen met hetgeen de Babad ons vertelt: daarin toch wordt hij op een paar plaatsen *Lapèl* en later *Pan Pèlser* geheeten en ook als overmoedig en trotsch voorgesteld. Terwijl de Chinezen aan het Noorderstrand, zoo niet van de openlijke. dan toch van de geheime hulp van de Javanen verzekerd, meer en meer de Hollanders in het naauw brachten, zoodat deze de hulp van de Javanen inriepen, speelden de Soesoehoenan en zijn Visier Nåtå Koesoemå hun valsche rol voort. Immers zij gaven gehoor aan het verzoek van den kommandeur van Samarang en zonden hulptroepen — evenwel met last om niets uit te voeren, — maar zetten tevens de Chinezen te Kartåsoerå aan, om zich van daar te verwijderen. Daarop lieten zij hen wederom door Javaansche troepen vervolgen, die na eenige schoten met los kruid met hen gewisseld te hebben, terug trokken. De Chinezen vereenigden zich met hun verspreide landgenooten en legerden zich te Sarådjå. Van de andere kant trokken ook die van Tagal en Pekalongan bijeen en bezetten, onder aanvoering van Moeda Tjoepjan, de plaatsen Lemahbang en Barĕgas, waar door de gemeenschap tusschen Samarang en Kartåsoerå werd afgebroken, en de bezetting van het fort in deze laatste hoofdplaats in een onaangename positie geraakte; die niet beter werd, toen de kom-

mandant in een hofintrigue gewikkeld werd, die door de Babad op de volgende wijze verhaald wordt.

Er waren twee Pangérans, genaamd Wirå Menggålå en Tepå Sånå, neven van den Soesoehoenan (3); de eerste ontzag zich niet met zijn volgelingen te spreken over een aanstaande verandering in de regering, daarbij zelfs zijdelings op zijn broeder Tepå Sånå als de vermoedelijke vorst doelende. Dit bleef natuurlijk niet onopgemerkt, vooral bij den Rijksbestierder Nåtå Koesoemå. Hierbij kwam nog, dat Pangeran Tepå Sånå tot schoonzoon had aangenomen een zekeren Poespå Dirdjå, zoon van een gewezen Regent van Batang. Ook vertelde men, dat deze Poespå Dirdjå voor Tepå Sånå in bewaring had 4 kisten met geld, doch ze nu onlangs naar het fort had overgebracht. Dit alles werd door een zekere Loerah Djajantåkå aan den Rijksbestierder medegedeeld, die nu voor zamenspanning van de Javaansche Prinsen met de Hollanders begon te vreezen, en in elk geval voor ontdekking van de Javaansche politiek in de Chinesche oorlog. Hij gaf er dus den Soesoehoenan kennis van. Deze antwoordde hem, reeds vroeger iets vernomen te hebben van de slechte gezindheid van den afgezetten Regent van Batang, Poespå-Tenåjå, en van zijn zoon, en dus nu best oordeelde hen te vatten en te dooden. Nadat zij gegrepen waren, werd hiervan aan den Kommandant van Velzen mededeeling gedaan, die vooral met Poespa-Dirdjå in betrekking had gestaan. Hij zag in, dat de zaak niet regt in orde was, en bekende nu, dat Poespå Dirdjå bij hem was gekomen met een verzoek van Pangéran Wirå Mënggålå, om 4 kisten zoolang in zijn hoede te nemen, die deze in zijn huis niet te best vertrouwde; hij had er toen geen kwaad in gezien en ze aangenomen, maar nu was hij allezins bereid ze tot onderzoek over te leveren. Toen de kisten opengebroken waren, werden er gebakken steenen in gevonden. Dit maakte den Kommandant woedend, toen hij zag de dupe van de Javanen geweest te zijn, zoodat hij nu ook 7 brieven van Tepå-Sånå overgaf, die er allen op waren ingerigt om hem op te stoken en den Vorst in een slecht daglicht te stellen. Van alles werd aan den Soesoehoenan rapport gedaan, en de beide gevangenen op zijn bevel gedood. Hiermede was evenwel de Rijksbestierder niet te vreden; hij achtte de beide Pangérans nog gevaarlijk, vooral Tepå Sånå. Openlijk durfde hij ze evenwel niet aan, en om 's Vorsten toestemming te vragen vreesde

hij ook; daarom wist hij door tusschenkomst van Raden Arjå Malåjå-Koesoemå, een bloedverwant van Tepå Sånå, dezen zijn achterdocht te ontnemen, en hem met zijn zoon Djåjå Koesoemå bij zich aan huis te lokken, waar hij ze gevangen zette en 's avonds liet worgen. Dit was een wederregtelijke handelwijze, een onwettige strafoefening, volgens het oordeel van den geschiedschrijver. Men had Tepå Sånå alleen een eed van getrouwheid moeten afnemen. Het laat zich denken, dat Pangéran Wirå Menggålå hierin een wel gegronde voorspelling zag van het lot, dat hem wachtte: hij ging daarom met zijn familie en die van zijn broeder en neef heimelijk weg. De hoofden, met zijn vervolging belast, slaagden er niet in hem te vatten, en hij bereikte ongedeerd de grenzen van Samarang, doch stelde zich, tot zijn ongeluk, in handen van den Chinees Singsèh, die met zijn natie en vereenigd met den Javaanschen Regent van Grobogan, Martå Poerå, welke op 's Vorsten bevel opstandeling was geworden, thans voor het fort van Samarang was gelegerd. Singsèh, die verpligting had aan den Soesoehoenan en op nog meer bijstand hoopte, was verlegen met de zaak, waarop Martå Poerå hem ried er te Kartåsoerå kennis van te geven, en te vragen wat de Vorst verlangde, dat met de weggeloopen Prinsen zou gedaan worden. Hier scheen men de eene dienst de andere waard te beschouwen, en daarom zich verpligt te rekenen het masker af te werpen, en openlijk de Hollanders aan te vallen. Dien ten gevolge werd de Rijksbestierder gelast het fort aan de Noordkant te omsingelen; de Binnenwedånås (4) kregen bevel de Zuidkant aan te vallen, en het werk aldus onder hen verdeeld: Toemĕnggoeng Rådjå Niti moest een opening in de muur aan de Zuidkant maken; Toemenggoeng Nåta Joedå en Wirå Djåjå moesten zich posteren op de Sitînggil (5) en de palisadering aan de Westerkant omverhalen, terwijl de beide Toemĕnggoengs Wirå Rĕdjå en Tirtå Wigoenå met de wacht aan de poorten Kamandoengan en Gapit (6) werden belast. Voorts ontbood de Radèn-Adipati (Rijksbestierder) de Toemĕnggoengs van Noembaq en Anjar Sèwoe, benevens den Regent van Banjoemas, om hen in het fort te zenden, onder het voorwendsel, dat ze hun opwachting kwamen maken bij den Kommandant, dewijl ze met hun volk naar Bahrawa gingen om Ariå Pringgålåjå tegen de Chinezen te helpen. De troepen waren reeds op de Palataran (het voorplein) van den Rijksbestierder geschaard ten getale van 700 man, doch op aan-

raden van Rādjā Niti werd de zaak tot de volgende Donderdag uitgesteld; bovendien werd nog afgesproken, dat het teeken voor den aanval zou zijn, dat de Kalangs (7) bij het fort aankwamen.

Toen nu die Donderdag daar was, gingen de Toemĕnggoengs Djājā Soedirgā, Mangoen Negārā en Joedā Negārā, met den Kliwon Ngabèi Mangoen Joedā, het fort binnen en werden aan den Kommandant voorgesteld als aanvoerders van hulptroepen naar Sālātigā tegen de Chinezen, en werd hem tevens medegedeeld, dat men nog maar op de komst van de Kalangs wachtte. De Kommandant antwoordde, dat hij ze zou ontvangen, daar hij het aantal van de troepen wenschte te weten. Intusschen hadden de overige aanvoerders hun taak begonnen, zonder door de Hollanders bemerkt te worden. De lijfwacht (kaparak) stond op de Sitinggil onder Nātā Joedā en Wirā Djājā; de Abdi Gĕdong (8) hadden de wacht bij de Sri Menganti (9), terwijl Rādjā Niti des nachts reeds was begonnen te breken aan de muur, om door een opening daarin van ter zijde aan te vallen. In het fort werd nog steeds gewacht op de Kalangs; eindelijk ging de Mantri Soetā Joedā naar buiten om eens naar hen uit te zien, terwijl Mangoen Negārā aan den Kommandant vroeg; wat hij verlangde dat geschieden zou, als zij kwamen. Hij antwoordde, dat hij ze zou begroeten en een glas arak geven. In de verschijning van Soetā Joedā meenden de buiten het fort staande Javaansche hoofden het afgesproken teeken te zien, en lieten op de Hollanders die op de Aloenaloen bij de Warīngin Binatoer (16) waren, schieten, zonder hen evenwel te raken; de Hollanders vlugtten daarop naar het fort. Van Velzen vroeg natuurlijk, wat dit beteekende, waarop Soetā Joedā en Goenā Wongsā hun krissen trokken en naar hem staken. Hij sprong achteruit, weerde met een stoel de steken af en liet de poort sluiten, terwijl hij naar boven op zolder (?) klom, en met 20 van zijn slaven tegen de Javanen begon te vechten. Dezen waren verbijsterd, duwden en drongen elkander; en velen van hen sneuvelden door het schieten van van Velzen en zijn volk. De andere Hollanders bleven op de muur en losten de kanonnen op de Javanen, die voor de poort stonden, zoo dat zij die niet konden naderen, en dus hun landgenooten, die er binnen waren, niet verlossen; van deze werden Mangoen Negārā en Djājā Soedirgā met kolfslagen afgemaakt, terwijl Joedā Negārā dit lot gelukkig ontkwam. Toen Nātā

Joedå en Wirå Djåjå het schieten hoorden, gaven zij last de omheining van het fort omver te halen, doch dit mislukte insgelijks door het schieten der Hollanders; terwijl ook Rådjå Niti, die in het eerst met zijn volk over de muur kwam, met zulk een hevig vuur werd ontvangen, waardoor onder anderen Demang Kondoer sneuvelde, dat hij terug moest trekken en door de Hollanders tot op de Sitînggil vervolgd werd. Daar bleef Nåtå Joedå onbeweeglijk in het midden van de kogelregen staan, daar hij in de heilige krijg wilde sterven. Ook Ngabèi Djåjå Sontå sneuvelde, door een kogel aan het hoofd getroffen, benevens Asmarandånå, en Djåjå Sontå's zoon, Djåjå Dirå, die zijn vaders lichaam wilde mêevoeren. Zoo bleven de Hollanders aan alle kanten overwinnaars. De Rijksbestierder, het schieten hoorende, deed zijn wapenen om en ging naar de Buiten-Pasébau, waar de troepen geschaard stonden; gelastte daarop aan Soerå Djåjå hem met al het volk naar het strijdperk te vergezellen. Onderweg evenwel, kwam een van de vlugtelingen hem tegen, die voor hem boog en uitriep: "Helaas, Heer! uw knechten hebben tegenspoed, want zij zijn niet allen binnen het fort kunnen komen; alles is ontdekt. Zij, die er binnen waren, zullen, denk ik, verloren zijn. Toemĕnggoeng Mangoen-Negårå is met zijn onderhoorigen waarschijnlijk reeds dood, daarom is het verkieslijk voor u om terug te trekken en eerst met de Boepatis te beraadslagen. Ga niet te spoedig naar het fort, het zou evenzoo zijn als een vlieg, die in het vuur vliegt." Nåtå Koesoemå volgde deze raad op, en keerde terug. Hij gaf bevel het fort te omsingelen, en ging zelf naar de Kraton. De Soesoehoenan zeide: tot hem: "Wel, Patih, wat denk je wel, nu je onderneming zoo ongelukkig is afgeloopen?" De Rijksbestierder antwoordde: "Heer! Die rampspoed is ontstaan, doordien een gek heeft laten schieten op de Hollanders vóór de bepaalde tijd; ik stel mijn leven in uw handen." De Vorst antwoordde: "Nu genoeg, Patih; wat zal men er van zeggen; het is gedaan; maar stuur nu iemand naar Martå Poerå, om, gezamentlijk met een Martå-Loeloet (11), Wirå Mĕnggålå, onzen broeder, van den Chinees Singsèh op te eischen, omdat ge nu de krijg met de Hollanders begonnen bent." De Radèn-Adipati stelde nu nog voor om Pringgålåjå, die tegenover de Chinezen te Sålåtigå stond, en Malåjå Koesoemå, die de Pangerans vervolgd had, terug te roepen, wat door den Vorst werd goedgekeurd, en waarna hij zich verwijderde. Arjå Dikårå

werd door hem met den Martå Loeloet naar Samarang gezonden, om 's Vorsten bevel aangaande Wirå Menggålå te volbrengen. Singsèh was dan ook zeer verheugd over het berigt van het gebeurde te Kartåsoerå, en leverde den ongelukkigen Prins en Raden Wirat Medjå, een neef, met hun families over; beide werden door Arjå Dikårå geworgd, en te Goenoeng Pragotå begraven (12).

Het fort te Kratåsoerå was door de Javanen geheel ingesloten; doch men vroeg nog hulp aan den Chinees Singsèh, die daarop 500 man zond, onder bevel van Pingboeloeng, Héjang, Hètik en Po. Deze, te Kartåsoerå gearriveerd zijnde, vertelden, dat Singsèh alleen op een bevel van den Soesoehoenan wachtte om het fort van Samarang aan te vallen, en dat zij bereid waren dat te Kartåsoerå te verdelgen. Zij stelden nu voor om het fort eerst met de groote kanonnen te beschieten, en daarna te amokken. Dit keurde de Rijksbestierder goed, en gaf de kanonnen met toestemming van den Soesoehoenan aan hen over. Dit waren nu de stukken: Ki Koembåråwå, Koembarawi, Koembå Aswani Koembå, Soebrartå, Segårå Wånå, Pamětjoek, en Ki Goentoer Gěni (13); het laatste kanon werd doorgaans slechts met 40 katjes kruid geladen; de Chinezen deden er 80 in met kogels naar evenredigheid, zoodat de loop bijna geheel vol was. De Sarå Gěni (14) waarschuwden, dat dit de maat niet was, en het misschien ongelukken zou veroorzaken. De Chinezen verzochten hen maar te zwijgen: want, zeiden zij, de Javanen vechten niet zoo als wij, en zijn met het behandelen van kanonnen niet bekend. Het stuk werd afgeschoten; de kogels vielen op het fort, dat de Hollanders verbaasde, (zouden de Javanen er vroeger over heen geschoten hebben?) die evenwel dadelijk antwoordden. De Chinezen schoten onophoudelijk door, totdat eindelijk door het vele schieten de stukken sprongen en vele manschappen gedood werden. De belegering werd evenwel krachtig doorgezet, zoodat de bewoners van Kartåsoerå ongerust werden door de vele kogels, die op de huizen en de kraton vielen.

Middelerwijl kwam er nog een Chinees, Sa Pandjang geheeten, met 1000 man uit Batavia te Kartåsoerå aan. Door den Rijksbestierder naar de staat van zaken te Batavia ondervraagd, antwoordde hij, dat daar de kans nog gelijk stond, doch dat hij gekomen was om de agreatie van den Soesoehoenan en den

Rijksbestierder te vragen. Deze zeide hem, dat hij eerst de vuiligheid op de hoofdplaats moest schoonmaken, omdat de Vorst daar nog veel onreins had. Sa Pandjang beloofde daartoe zijn hulp, daar de Chinezen liever op de Aloenaloen wildèn sneuvelen, dan een ellendige dood te Batavia sterven. Hij kreeg zijn kwartieren ten oosten van de Kadipaten (15), en zijn troepen zwierven in den omtrek rond. De Soesoehoenan ontving nu den Chinees bij de Régol (Buitenpoort) en beschonk hem met kleederen en geld. De volgende dag kwam hij bij den Rijksbestierder met het voorstel een soort van schutdak (16) van groote balken met ijzer beslagen en op rollen te maken, daaronder zouden de Chinezen het fort naderen, om het aan te vallen en amok te maken. Maar, aangezien men zeide, dat vóór de muren allerlei messen, bij wijze van borangs (randjoes) in de grond zaten, verzoekt hij, dat eenige paarden en buffels vóór de slagorde uitgejaagd zouden worden, om die te vertrappen! De Radèn Adipati keurde deze voorslagen goed, en Sa Pandjang ging zijn volk gelasten zulk een toren te maken. De Hollanders binnen in het fort kregen langzamerhand gebrek aan rijst. Daarom hield de Kommandant raad met den Luitenant en Secretaris, tot hen zeggende: "Als die belegering zoo voortduurt zullen wij stellig van honger sterven; ook is het geen gelijk gevecht, 't is zoo goed alsof wij door bergen overstelpt worden." De Luitenant Kélas (?) antwoordde, dat hij geen andere raad wist te geven, dan tusschen twee dingen te kiezen, namelijk leven of dood; koos men de dood, dan moest men zich blijven verdedigen, en het ergste verwachten; koos men het leven, dan moest men zich onderwerpen. De Kapitein stelde nu voor een brief aan den Vorst te schrijven, dat aangenomen werd. De brief geschreven zijnde, werd door een paar koelis naar de verschansing van de Javanen gebracht; zij waren evenwel bevreesd en handelden als dieven door de brief ter sluiks voor de verschansing te werpen, waar hij 's morgens door den wacht werd gevonden, die, ziende, dat hij aan den Soesoehoenan was geaddresseerd, hem aan den Rijksbestierder zonden. De Vorst ontving door hem de brief, waarvan de inhoud was, dat de Kapitein vergiffenis vroeg, en verzocht dat de Vorst aan zijn Boepati's zoè gelasten met schieten op te houden. Tevens maakte hij bekend, dat de Hollanders gebrek aan levensmiddelen hadden, waarom hij verzocht, dat men hun rijst zou zenden. Aan

Tirtâ Wigoenâ werd gelast een antwoord op te stellen, dat door de wacht voor het fort werd neêrgeworpen; daar werd het opgenomen en aan deh Kommandant gebracht, die het door den translateur liet voorlezen: de inhoud was een weigering van het verzoek. De Hollanders waren verslagen. Luitenant Kélas zeide, dat er niet meer over viel te praten, men moest kiezen tusschen dood en onderwerping. De Kapitein zond nu een trompetter om de witte vlag bij de poort uit te steken. Op dit gezigt begonnen de Javanen te juichen, hetwelk de Hollanders deed denken, dat hun onderwerping niet werd aangenomen, zoodat zij hun kanonnen weêr laadden; doch toen zij bemerkten, dat er verder geen gevolg van kwam, werd de trompetter buiten gezonden naar de verschansing van de Javanen. Daar gekomen zijnde, verzocht hij bij den Rijksbestierder gebracht te worden. Men maakte evenwel zwarigheid hem zoo ongeboeid toe te laten; hij moest er in toestemmen zich de handen van voren bijeen te laten binden, en zoo tusschen twee rijen gewapenden voor Nâtâ Koesoemâ geleid te worden. Aan deze verklaarde hij door den Kapitein gezonden te zijn om hun onderwerping aan te bieden, met verzoek dit aan den Soesoehoenan mede te deelen. Dadelijk werd nu een bode naar de Sri Menganti gezonden; Toeměnggoeng Tirtâ Wigoenâ nam het berigt aan en deelde het den Vorst mede, die liet zeggen, dat hij het aan den Radèn-Adipati overliet, maar dat hij voorzigtig moest zijn, en de stukken laden. Deze zeide toen tot den trompetter, dat, als de Kapitein zijn overgave ernstig meende, hij de volgende morgen om 7 uur met zijn volk buiten het fort moest komen, met de wapens in bundels zamengebonden. Toen dit antwoord overgebracht was, werd er weêr raad gehouden, waarin de Luitenant zeide: "geen lang beraad, laten wij maar slaven worden." Zoo geschiedde het dan ook. De wapens werden bij elkander gebonden en zelfs de buitgemaakte krissen en pieken in kisten gepakt. Van zijn kant gaf de Rijksbestierder bevel aan Raden Arjâ Pringgâlâjâ de Hollanders bij hun uittogt te gemoet te gaan.

Op de volgende morgen geschiedde alles volgens de gemaakte afspraak. Het garnizoen van het fort, 450 man in getal (17), trok de poort uit, en werd door Pringgâlâjâ ontvangen. De drie officieren begroetten hem en smeekten om medelijden. Hij vroeg nadere bevelen aan den Rijksbestierder, die hem gelastte den Kapitein zelf bij zich te houden; de Luitenant werd aan

Toemĕnggoeng Tirtå Wigoena, de Secretaris aan Toemĕnggoeng Rådjå Niti toegewezen; de troepen moesten evenzoo onder de andere Javaansche hoofden verdeeld worden. Deze bevelen werden aan den Kapitein medegedeeld, die alleen ten antwoord gaf, dat hij er in berustte, want hun leven was in handen van den Vorst. De Secretaris vroeg nu nog, hoe men met de buitgemaakte Javaansche wapenen wilde handelen; ook hierin werden bevelen van den Soesoehoenan gevraagd, die nu Arjå Mandoerå zond om ze in ontvangst te nemen en te gelijk het fort te inspecteren, of er soms ook nog hinderlagen gelegd waren. Dit geschiedde, doch er werd niets gevonden: de wapenen werden den Vorst aangeboden. Na verloop van drie dagen verlangde hij de sterkte eens te bekijken; bij deze gelegenheid vroeg hij naar velerlei dingen en was verbaasd over de inrigting en uitrusting. Hij gelastte toen de grachten aan te vullen, en de woonhuizen af te breken. Alle dingen van waarde, goud, zilver, muntstukken en andere voorwerpen, werden naar de Kraton overgevoerd: het verhaal zegt, dat dit drie dagen duurde. Er werden nog 117 geweren gevonden. Alles wat er gevonden was, werd onder 's Vorsten dienaren verdeeld: de Rijksbestierder alleen begeerde er niet van. De gevangen soldaten werden besneden en onderwezen in de Javaansche godsdienst, zooals de Babad zegt.

Dewijl nu deze aanslag tamelijk gelukt was, en de Hollanders er reeds tijding van gekregen hadden, zoodat het noodzakelijk was met kracht het fort te Samarang aan te tasten, werden daarheen de Chinezen, die nog op de hoofdplaats waren, en versche Javaansche hulpbenden gezonden. Maar tevens stelde nu de Rijksbestierder aan den Vorst voor de drie Hollandsche opperhoofden te dooden, daar zij anders misschien aanslagen mogten beramen. Dit keurde de Vorst goed. De Regenten, die met hunne bewaking belast waren, kregen nu bevelen hiertoe. De Kapitein werd daarop door Pringgålåjå in de rivier Pépé gedood; en ook de Secretaris, maar de Luitenant ontging dit lot. Tot zoo ver de Babad hierover. Hoe en waardoor het kwam, dat de Luitenant aan de dood ontsnapte, blijkt niet. De wijze, waarop deze moord volbracht werd, wordt evenmin verhaald. De meeste Europesche schrijvers zeggen, dat zij *dood geknuppeld werden*, hierin CRAWFURD volgende, die dit, naar zijn zeggen, op gezag van inlandsche bronnen opneemt. RAFFLES ook in het bijzonder van dit feit

geen melding maakt. De Javaansche overleveringen zelf schijnen dus ook hierin niet geheel eenstemmig te zijn. Behalve dit worden in het verhaal van DUBOIS nog andere afwijkingen gevonden, die evenwel op minder goede gronden schijnen te berusten.

Uit het bovenstaande kan wederom blijken, dat de vergelijking van Inlandsche berigten voor onze geschiedenis van de Indische Archipel in de beide laatste eeuwen ook nu nog niet geheel van belang ontbloot is; vooral wanneer het feiten geldt, waaromtrent de Europeërs, zooals hier, niet dan gebrekkige en verkeerde mededeelingen bij het eerste onderzoek konden verkrijgen.

AANTEEKENINGEN.

(1) Soesoehoenan Pakoe Boewânâ II was in 1727 als tienjarige knaap zijn vader Praboe Mangkoerat opgevolgd. Hij was een kleinzoon van Soenan Poeger die in 1705 zijn neef Mangkoerat Mas met de hulp van de Hollanders van de troon verjoeg. Hij regeerde tot 1749, en was zeer ongelukkig in zijn bestuur, daar hij zich zelf in ongelegenheid bracht door zijn dubbelzinnige houding tegen de Hollanders en Chinezen beide, en ook dewijl onder hem de oorlog is begonnen, die met de verdeeling van het rijk is geëindigd.

(2) De Rijksbestierder Nâtâ Koesoemâ had groote invloed op den Soesoehoenan, en was een vijand van de Hollanders; hij was dan ook de grootste en voornaamste bewerker van al hetgeen er in deze tijd voorviel.

(3) Tepâ Sânâ en Wirâ Menggâlâ waren zonen van den in 1708 naar Ceylon verbannen Soesoehoenan Mangkoerat Mas (Vgl. boven aant. 1), en hadden dus ook wel eenig regt op den troon, van daar dat de verhouding tusschen hen en de regerende Vorst natuurlijk zeer gespannen was.

(4) De Binnen-Wedânâs zijn 4 ambtenaren van de hoogste rang binnen de kraton. Twee zijn bevelhebbers van de lijfwacht (*Wedânâ kaparaq*), en twee zijn belast met het opzigt over de uitgaven en de voorraad van den Vorst (*Wedânâ Gĕdong*).

(5) *Sitînggil* beteekent *hooge grond*, het is de plaats, waar de Vorst zich bevindt, als hij zich in het openbaar vertoont.

(6) Dit zijn twee poorten, in de kraton staande tusschen de *Sitînggil* en de eigentlijke woning van den Vorst.

(7) *Kalangs* worden genoemd een soort van menschen, in de nabijheid van Soerâkartâ wonende, die, volgens de Javaansche overlevering, uit de coïtus van een hond met een vrouw zijn ontstaan; er is een Wedânâ over hen aangesteld. Zij schijnen ook als troepen gebruikt te worden.

(8) Met *Abdi Gĕdong* wordt bedoelt het volk, dat onder de beide Wedânâs Gĕdong (zie boven aant. 4) staat.

(9) *Sri Mĕnganti* is de naam van een poort in de kraton, de ingang tot het eigentlijk paleis, en de plaats, waar de Vorst zijn bevelen aan de ambtenaren geeft of laat geven, en hun rapporten ontvangt of laat ontvangen.

(10) *Waringin Binatoer* worden twee Wringin boomen genoemd, die aan de zuidkant van de Noorder Aloenaloen vóór de *Sitinggil* staan.

(11) *Martâloeloet* is de naam van een kleine afdeeling pradjoerits van den Soesoehoenan, die belast is met de uitvoering van de doodvonnissen; zij zijn slechts 15 in getal en behooren tot de regter vleugel (*kaparaq tĕngĕn*).

(12) Er bleven nog een paar jonge prinsen bij de Chinezen: de een was een zoon van Tepå Sånå, Mas Garĕndi geheeten, en dezelfde, die in de geschiedenis als Soenan Koening bekend is, nadat hij door de Chinezen tot Tegenkeizer was geproclameerd.

(13) Van deze kanonnen heb ik maar twee elders vermeld gevonden: *Koemba aswani koemba* of *Aswani Koemba* is de naam van een stuk, dat op de Aloen aloen staat bij de *Waringin Binatoer* (vgl. aant. 9). *Ki Goentoer Gĕni* komt in de overleveringen van de Javanen voor als afkomstig van de Hollanders, die daarvoor een schoone vrouw of prinses gekocht hebben. Vgl. Adji Såkå, p. 255, 7, en Bar. Sakènder pâdå 637.

(14) *Sirâ Geni* is de naam van een afdeeling Pradjoerits van den Vorst, 54 in getal, die met geweren gewapend zijn, en voor hem uitgaan, als hij in het openbaar verschijnt

(15) De *Kadipa'èn* is het paleis van den Kroonprins (Pangeran *Adipati* Anom); thans ligt het te Soerakarta ten oosten van de kraton.

(16) Het woord, dat hier in het Javaansch wordt gebruikt, is de naam van het schutdak, dat bij de tijgergevechten in de kraton dient.

(17) Onder deze 450 man; zullen zeker ook de bedienden en koelis geteld zijn. De kleine minderheid werd door de soldaten gevormd, zooals ook blijkt uit het later genoemde getal van 117 geweren, die buitgemaakt waren.

J. J. MEINSMA.

Delft, Febr 1863.

DE

LEDEN VAN DE VORSTENGESLACHTEN

IN

SOERÅKARTÅ EN JOGJÅKARTÅ.

De Javaansche Almanak, die reeds eenige jaren achter elkander belangrijke onderwerpen behandelt en door aangename voorstelling ze de Javanen tracht smakelijk te maken, heeft dit jaar ook een genealogische lijst van de leden der Vorstengeslachten in de Vorstenlanden gegeven, welke waardig is ook buiten den kring van de eigenlijke lezers van dien Almanak bekend te worden. Om die reden wil ik die lijst hier in het Hollandsch laten volgen.

Vooraf worden vermeld de dood van den Soesoehoenan Pakoe Boewånå, den VIIIste, die plaats had op den 28sten December 1861, en de troonbestijging van den Goesti Pangéran Adipati Anom, den oudsten zoon van den voormaligen Soesoehoenan Pakoe Boewånå, den VIde, geboren uit zijn wettige vrouw, de toenmalige Ratoe Mas, tegenwoordig Ratoe Agĕng. Die nieuwe Vorst draagt den titel van Soesoehoenan Pakoe Boewånå Sénåpati ingalågå Ngabdoerahman Sajidin Panåtågåmå [1], den IXde, Djéndral Major (d. i. Generaal Majoor). Hij werd geboren den 22sten December 1830 en kwam aan de regering den 30sten December 1860: vóór zijn verheffing droeg hij den titel van Goesti Pangéran Adipati Anom, Mangkoe

[1] Deze namen beteekenen oorspronkelijk: Spijker der wereld, Legerbevelhebber op het slagveld, Dienaar van den Barmhartige, Heer van het geloof, Regelaar van de godsdienst.

Negårå, Soedibjå Rådjå Poetrå Naréndrå Mataram [1] Kolonèl Pan Setap (d. i. Kolonel van de staf).

Hierna volgt de opgave van de levende Prinsen in Soerå-kartå.

I. Pangérans, die zonen zijn van den voormaligen Soesoe-hoenan Pakoe Boewånå, den VIde.

1°. Pangéran Arjå [2] Jåmå Widoerå.

2°. „ „ Pringå Låjå.

3°. „ „ Pandji [3] Prijambådå.

II. Pangérans, die zonen zijn van den voormaligen Soesoe-hoenan Pakoe Boewånå, den Vde.

1°. Pangéran Arjå Soerjå Brått.

2°. „ „ Såntå Koesoemå.

3°. „ „ Soerjaningrat, thans op Ambon.

4°. „ „ Toeménggoeng [4] Sindoe Sénå.

5°. „ „ Soerjå Dipoerå.

6°. „ „ Soerjå Koesoemå.

III. Pangérans, die zonen zijn van den voormaligen Soesoe-hoenan Pakoe Boewånå, den VIde.

1°. De tegenwoordige Soesoehoenan.

2°. Pangéran Arjå Soerjå Atmådjå.

IV. Pangérans, die kleinzonen zijn van den voormaligen Soesoehoenan Pakoe Boewånå, den IIIde.

1°. De onder I vermelde zonen van den voormaligen Soe-soehoenan Pakoe Boewånå, den IVde.

2°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Singåsari, den Iste.

a. Pangéran Arjå Singåsari, den IIde.

3°. Zonen van den overleden Goesti Pangéran Arjå Mang-koe Boemi, den Iste.

a. Goesti Pangéran Arjå Mangkoe Boemi, den IIde, Kolonel van de staf.

b. Pangéran Arjå Koesoemå Dilågå, Luitenant Kolonel van de staf.

[1] Deze namen, die de gewone zijn voor den Kroonprins, beteekenen oorspronkelijk: Heer, Pangéran, Jonge Hoofdregent, Beschermer van het Rijk, Edele Vorstenzoon, Vorst van Mataram.

[2] Arjå beteekent eigenlijk, eerwaardig, achtenswaardig.

[3] Pandji is een militaire titel.

[4] Toeménggoeng is, buiten den Rijksbestierder, de hoogste rang voor burgerlijke ambtenaren.

4°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Panoelar, den Iste.

a. Pangéran Arjå Panoelar, de IIde.

5°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Dipå Negårå.

a. Pangéran Arjå Dipå Winåtå.

V. Pangérans, die kleinzonen zijn van den voormaligen Soesoehoenan Pakoe Boewånå, den IVde.

1°. De onder II vermelde zonen van den voormaligen Soesoehoenan Pakoe Boewånå, den Vde.

2°. Zonen van den overleden Goesti Pangéran Adipati Arjå Koesoemå Joedå.

a. Pangéran Arjå Koesoemå Joedå.

b. Pangéran Arjå Poerbå Nĕgårå, Kolonel bij de Javaansche soldaten van den Vorst.

3°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Nåtå Poerå I.

a. Pangéran Arjå Nåtå Poerå II.

4°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Djati Koesoemå I.

a. Pangéran Arjå Djati Koesoemå II.

5°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Djåjå Koesoemå I.

a. Pangéran Arjå Djåjå Koesoemå II.

6°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Balatèr I.

a. Pangéran Arjå Balatèr II.

7°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Danoe Påjå.

a. Pangéran Arjå Danoe Koesoemå.

8°. Zonen van den overleden Pangéran Pandji Anom.

a. Pangéran Arjå Dipå Koesoemå.

VI. Pangérans, die kleinzonen zijn van den Soesoehoenan Pakoe Boewånå, den Vde.

1°. De onder III vermelde zonen van den voormaligen Soesoehoenan Pakoe Boewånå, den VIde.

2°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Nåtå Bråtå I.

a. Pangéran Arjå Nåtå Bråtå II.

3°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Koesoemå Bråtå I.

a. Pangéran Arjå Koesoemå Bråtå II.

4°. Zonen van den overleden Pangéran Arjå Pringgå Koesoemå I.

a. Pangéran Arjå Pringgå Koesoemå II.

5°. Zonen van den Pangéran Arjå Soerjaningrat, schoonzoon van den overleden Soesoehoenan Pakoe Boewånå, den VIIde.

a. Pangéran Arjå Tjåkrå Nĕgårå.

b. Pangéran Arjå Tjåkrå Adiningrat.

VII. Pangérans, die achterkleinzonen zijn van den voormaligen Soesoehoenan Pakoe Boewånå, den III^de^.

1°. De onder V genoemde kleinzonen van den overleden Soesoehoenan Pakoe Boewånå, den IV^de^.

2°. De kleinzonen van den overleden Goesti Pangéran Arjå Mangkoe Boemi I.

a. Pangéran Rijå [1] Atmådjå, zoon van den Goesti Pangéran Arjå Mangkoe Boemi II.

b. Pangéran Arjå Mangkoe Diningrat II, zoon van den overleden Pangéran Arjå Mangkoe Diningrat I.

3°. De kleinzonen van den overleden Pangéran Arjå Pamot, ook Panémbahan [2] Djoeroe Martani.

a. Pangéran Arjå Pamot III, zoon van den overleden Pangéran Pamot II.

4°. De kleinzonen van den overleden Pangéran Arjå Adi Negårå.

a. Pangéran Arjå Adi Negårå II, zoon van den Radèn Mas [3] Kolonel Arjå Adi Winåtå.

VIII. De Pangérans, behoorende tot de familie van Mangkoe Négårå, die in dienst zijn bij den Soesoehoenan.

1°. De zonen van den overleden Goesti Pangéran Adipati Mangkoe Negårå II.

a. Pangéran Arjå Praboe [4] Soerjå Amidjåjå.

2°. De zonen van den overleden Pangéran Arjå Adi Widjåjå II.

a. Pangéran Arjå Adi Widjåjå III.

b. Pangéran Arjå Adi Soerjå.

Hierna volgt een opgave van de Pangérans, die tot het huis van Mangkoe Negårå behooren.

[1] Rijå is een verkorting van arjå of arijå.

[2] Panembahan komt van het grondwoord sémbah, de bekende uitdrukking van eerbiedige hulde, en beteekent eigenlijk dus iemand, die vereerd wordt, of moet worden.

[3] Radèn beteekent iemand van edel bloed; Mas beteekent goud.

[4] Praboe beteekent Vorst.

1°. De Pangérans, zonen van den overleden Goesti Pangéran Adipati Arjå Mangkoe Negårå II.

a. Pangéran Arjå Soerjå Nataningrat, Luitenant-Kolonel van de staf.

2°. De Pangérans, zonen van den overleden Pangéran Arjå Adi Widjåjå I, schoonzoon van den Goesti Pangéran Adipati Arjå Mangkoe Negårå II

a. Pangéran Arjå Koesoemå Diningrat, Majoor van de staf.

b. Goesti Pangéran Adipati Arjå Mangkoe Negårå IV, Kolonel, Kommandant van zijn eigen legioen [1], Ridder van de Nederlandsche Leeuw; vroeger droeg hij den titel van Pangéran Arjå Gåndå Koesoemå. Bij den dood van den Pangéran Adipati Arjå Mangkoe Negårå III, op 6 Januarij 1853, volgde hij hem op met den titel van Pangéran Adipati Arjå Praboe Prang Wědånå I en werd hij als zoodanig geinstalleerd op 25 Maart 1853. Hij werd verheven tot den titel van Pangeran Adipati Arjå Mangkoe Negårå, den IV[de], den 16[den] September 1857.

3°. De Pangérans, zonen van den overleden Goesti Pangéran Adipati Arjå, Mangkoe Negårå III.

a. Pangéran Arja Soerja Diningrat, Majoor Adjudant van de infanterie bij het legioen van Mangkoe Negårå.

b. Pangéran Arjå Soerjå Mataram, Ridmeester van de dragonders bij het legioen van Mangkoe Negårå.

4°. De Pangérans, zonen van den Goesti Pangéran Adipati Arjå Mangkoe Negårå IV, die thans regeert.

a. Pangéran Arja Gånda Koesoemå, Majoor van de infanterie bij het legioen van Mangkoe Negårå.

b. Pangéran Arjå Gåndå Sapoetrå, Kapitein van de infanterie bij het legioen van Mangkoe Negårå.

---

[1] Over dit legioen leest men in het Regeringsverslag over 1849 onder-der anderen het volgende: Dit corps moet de Pangeran, volgens oude verbindtenissen, in dienst houden ter beschikking van het Gouvernement. Hij zelf is kommandant en heeft den rang van Kolonel. De officieren worden gekozen uit zijn familie. De hoofd-officieren benoemt de Gouverneur-Generaal op zijn voorstel, de andere hij. Het Gouvernement heeft zich voorbehouden, eenen kapitein van het leger bij het legioen te detacheren, als instructeur.

Het bestaat uit infanterie, cavallerie en artillerie. De formatie, alsmede de geheele huishoudelijke inrigting, als: soldijen, vivres, kleeding, wapening, enz. is door het Gouvernement voorgeschreven. In de onkosten neemt het Gouvernement deel voor een bepaald bedrag.

De tegenwoordige Vorst van Jogjâkartâ is Sultan Amĕngkoe Boewânâ Sénâpati ingalâgâ Ngabdoerahman Sajidin Panâtâgâmâ Kalipatoellah, de VIde, Djéndral Major, Kommandeur van de Nederlandsche Leeuw; hij is de tweede zoon van Sultan Mĕngkoe Boewânâ, den IVde, die de bijnamen droeg van Djarot en Bĕsijar [1], geboren uit de toenmalige Ratoe Kĕntjânâ, de tegenwoordige Ratoe Agĕng, op den 19den Augustus 1821. Bij den dood van zijn vader, Sultan Amĕngkoe Boewânâ, den IVde, op den 6den December 1822, volgde de oudste zoon hem op, pas drie jaar oud, onder den titel van Sultan Amĕngkoe Boewânâ, den Vde. De laatstgenoemde overleed op den 5den Junij 1855, zonder zonen na te laten: zijn vrouw de Ratoe Kadaton, de dochter van Pangéran Arjâ Soerjaningalâgâ, was toen hoog zwanger en bragt een zoon ter wereld, die geheeten werd Radèn Mas Goesti Moekamad. De zoon volgde echter zijn vader niet op in de regering, maar 's Vorsten jongere broeder, de Goesti Pangéran Adipati, Kolonel-Adjudant van de staf, Mĕngkoe Boemi werd verheven tot Sultan Amĕngkoe Boewânâ, VI, op den 5den Julij 1855. Deze, de tegenwoordige Sultan, heeft maar ééne vrouw, die den titel draagt van Ratoe Kĕntjânâ; zij is de dochter van den overleden Soesoehoenan Pakoe Boewânâ, den VIIIste, van Soerâkartâ. Uit dat huwelijk is slechts ééne dochter geboren, die nog minderjarig is en genoemd wordt Radèn Adjĕng Goesti Sĕkar Kadaton [2].

Hierop volgt de lijst van de thans nog levende Pangérans te Jogjâkartâ.

I. De Pangérans, zonen van den overleden Sultan Amĕngkoe Boewânâ II.

1°. Pangéran Arjâ Djoeminah.
2°. „ „ Bintârâ.
3°. „ Luitenant-Kolonel Arjâ Poegĕr.
4°. „ Arjâ Djâjâ Koesoemâ.
5°. „ „ Adi Negârâ.
6°. „ „ Poerdjâ Koesoemâ.

II. De Pangérans, zonen van den overleden Sultan Amĕngkoe Boewânâ III.

1°. Pangéran Arjâ Soerjaningalâgâ.

[1] Djarot bet. gespierd, Bĕsijar is een verbastering van het woord *plaisier*.
[2] Sĕkar Kadaton bet. de bloem van het paleis.

2°. Pangéran Arjå Poerwå Diningrat.

3°. „ „ Soerjå Widjåjå.

4°. „ „ Soerjå Brångtå.

5°. „ „ Tĕpå Sånå.

III. De Pangérans, zonen van den overleden Sultan Amĕngkoe Boewånå IV.

1°. Pangéran Luitenant-Kolonel Arjå Soerjå Diningrat.

2°. Pangéran Luitenant-Kolonel Arjå Soerjå Nĕgårå.

IV. De Pangérans, zonen van den tegenwoordigen Sultan Amĕngkoe Boewånå VI.

1°. Pangéran Luitenant-Kolonel van de staf Arjå Angabèï.

2°. Pangéran Arjå Poerbåjå.

3°. „ „ Soerjå Mantaram.

V. De Pangérans, kleinzonen van den overleden Sultan Amĕngkoe Boewånå I.

1°. De onder I vermelde zonen van den Sultan Amĕngkoe Boewånå II.

2°. De zonen van den overleden Pangéran Arjå Angabèï I.

a. Pangéran Arjå Moeljå Koesoemå.

3°. De zonen van den overleden Pangéran Arjå Mangkoe Koesoemå.

a. Pangéran Arjå Mangkoe Koesoemå II.

VI. De Pangérans, kleinzonen van den overleden Sultan Amĕngkoe Boewånå II.

1°. De onder II vermelde zonen van den overleden Sultan Amĕngkoe Boewånå III.

2°. De zonen van den overleden Pangéran Arjå Mangkoe Diningrat.

a. Pangéran Arjå Pakoeningrat.

b. „ „ Tjåkrå Diningrat.

c. „ „ Moeljå Diningrat.

d. „ „ Tjåkrå Koesoemå.

3°. De zonen van den overleden Panĕmbahan Mangkoerat.

a. Pangéran Arjå Major Nåtå Diningrat.

b. „ „ Soerjå Winåtå.

4°. De zonen van de overleden Ratoe Anggèr, die getrouwd was met den Radèn Adipati Danoe Rĕdjå II.

a. Pangéran Luitenant-Kolonel Adjudant van de staf Arjå Joedå Negårå.

VII. De Pangérans, kleinzonen van den overleden Sultan Amĕngkoe Boewånå, den IIIde.

1°. De onder III vermelde zonen van den overleden Sultan Amengkoe Boewånå IV.

2°. De zonen van den Pangéran Arjå Soerjaningalågå.

a. Pangéran Arjå Major Koesoemå Negårå.

b. „ „ Soerjå Atmådjå.

VIII. De Pangérans, achterkleinzonen van den overleden Sultan Amèngkoe Boewånå II.

1°. De onder VII vermelde kleinzonen van Sultan Amèngkoe Boewånå III.

2°. De kleinzonen van den overleden Pangéran Arjå Mangkoe Diningrat.

a. Pangéran Arjå Major Nåtå Prådjå, de zoon van den overleden Pangéran Adipati Kolonel Nåtå Prådjå.

Hierop volgt de opgave van de Pangérans, die tot de familie van Pakoe Alam behooren.

I. De Pangérans; zonen van den overleden Goesti Pangéran Adipati Pakoe Alam I.

1°. Pangéran Arjå Soerjaning Prang.

2°. „ Luitenant Arjå Soerjèng Djoerit.

3°. „ „ „ Soerjå Misénå.

II. De Pangérans, zonen van den overleden Goesti Pangéran Adipati Pakoe Alam II.

1°. Pangéran Arjå Soerjaning Rat.

2°. Goesti Pangéran Adipati Luitenant-Kolonel Kommandant Soerjå Sasraning Rat, vroeger den titel voerende van Pangéran Luitenant-Kolonel Arjå Sasraning Rat. Hij werd geboren den 20sten December 1827 uit de Ratoe Ajoe, de dochter van den overleden Sultan Amèngkoe Boewånå II. Bij den dood van zijn vader op den 23sten Julij 1858, volgde hij hem op den 29sten December van dat jaar [1]. Zijn vrouw draagt den titel van Radèn Ajoe Adipati Soerjå Sasraning Rat; zij is de dochter van den Pangéran Arjå Poeger van Jogjåkartå.

3° Pangéran Ridmeester Arjå Gåndå Winåtå.

[1] Deze Pangéran houdt te Jogjåkartå, ingevolge oude tractaten, een legioen, even als Mangkoe Negårå te Soeråkartå. Het is ook bijna op dezelfde wijs ingerigt.

Ten slotte vraagt de schrijver verschooning voor fouten en weglatingen en verzoekt de correctie van hen, die het weten. Eindelijk worden opgaven verzocht omtrent de titels, de betrekkingen en het geslacht van Pangérans en voorname personen op Java buiten de Vorstenlanden, om ze later in den Almanak op te nemen. Dit laatste zou zeer nuttig zijn: ook behoort het tot de mogelijkheden. Art. 10 van de instructie voor de Regenten op Java en Madura (*Ind. Stbl.* 1859, n°. 102) luidt: "De Regent houdt een register van de in het Regent-"schap aanwezige inlandsche beambten, van acte van aanstel-"ling voorzien, de dessa-hoofden daaronder niet begrepen. Hij "houdt insgelijks een register van de voorname inlandsche ge-"slachten. Deze registers vermelden de afkomst, afstammelin-"gen, bloed- en aanverwanten van de daarop ingeschreven "personen of geslachten; de in hunne gezinnen voorkomende "geboorten, huwelijken en sterfgevallen; en wijders de ambte-"lijke loopbaan van ieder hunner. Telken vijf jaren worden "nieuwe registers aangelegd en de oude zorgvuldig bewaard. "De voorvallende veranderingen worden in de loopende regis-"ters aangevuld en jaarlijks bij eenen staat aan den resident of "adsistent-resident medegedeeld." De verlangde opgaven zullen dus op Java wel te krijgen zijn.

S. K.

72ste VERGADERING VAN HET BESTUUR,

GEHOUDEN TE 's GRAVENHAGE

DEN 17den JANUARIJ 1863 [1].

Tegenwoordig de heeren Cornets de Groot, Bleeker, Gallois, Keyzer, Brunsveld van Hulten, Hoffman, Smissaert, Willer, Wintgens en de tweede Secretaris.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter berigt dat de heeren Dr. G. Simons, H. A. van de Wall Bake, Mr. F. G. Fontein, Dr. D. L. van Hattum en H. J. Koenen, hun ontslag hebben genomen als leden des Instituuts.

Tot leden des Instituuts worden voorgedragen en benoemd de heeren G. S. de Veer, J. C. de Kock van Leeuwen, F. C. Rose, J. F. Roux, Mr. H. M. van Andel en M. Nijhoff, allen te 's Gravenhage.

De Voorzitter deelt een brief mede van den heer Baron Sloet van de Beele, houdende kennisgeving dat hij zijne benoeming tot lid van het Instituut heeft aangenomen.

Daarna deelt hij mede dat in antwoord op de circulaire des Bestuurs een tal van kennisgevingen zijn ontvangen van leden hier te lande, die verklaard hebben deel te willen nemen aan de werkzaamheden van eene of meer der afdeelingen. — Wordt besloten van deze brieven het noodige gebruik te maken en ze vervolgens in het archief te deponeren.

[1] Tengevolge van het aan het slot dezes vermelde besluit van het Bestuur, worden voortaan verslagen van hetgeen in de Bestuursvergadering verhandeld is, in de "Bijdragen" opgenomen.

Voorts berigt de Voorzitter, dat blijkens ontvangen mededeelingen de besturen der afdeelingen aldus zijn zamengesteld:

Van	de	1ste	Afdeeling	de	heer	T. Roorda, Voorzitter;
〃	〃	〃	〃	〃	〃	J. Meinsma; Secretaris;
〃	〃	2de	〃	〃	〃	P. van Rees Moorrees, Voorzitter;
〃	〃	〃	〃	〃	〃	Jhr. Mr. W. Six, Secretaris;
〃	〃	3de	〃	〃	〃	J. G. A. Gallois, Voorzitter;
〃	〃	〃	〃	〃	〃	P. A. Leupe, Secretaris;
〃	〃	4de	〃	〃	〃	G. S. de Veer, Voorzitter;
〃	〃	〃	〃	〃	〃	Mr. H. M. van Andel, Secretaris;

en dat door de 1ste en 3de Afdeeling tevens ontwerpen van instructie ter goedkeuring aan het Bestuur zijn ingezonden.

Na indeeling bij deze afdeelingen van de zich daartoe aangemeld hebbende leden wordt, op voorstel van den Voorzitter, besloten dat deze, zoodra van de 2de en 4de afdeelingen gelijke ontwerpen zullen ontvangen zijn, met de Voorzitters der afdeelingen eene vergadering zal houden, ten einde die ontwerpen van instructie in onderling verband te overwegen en deswege rapport aan het Bestuur uit te brengen.

De Voorzitter berigt, dat de 3de Afdeeling ook nog aan de overweging des Bestuurs heeft onderworpen de vraag, of aan de leden der afdeelingen, die buiten 's Gravenhage zijn gevestigd, voor het bijwonen der afdeelingsvergaderingen ook vergoeding voor reis- en verblijfkosten zal verleend worden.

Deze vraag wordt door de Vergadering in ontkennenden zin beslist, daar 1°. zij geen termen vindt tot uitbreiding van den tot dusver gevolgden regel, om alleen vergoeding van reiskosten te verleenen aan hen, die, krachtens een mandaat der gezamenlijke leden van het Instituut, als leden des Bestuurs zijn opgetreden en als zoodanig bepaalde verpligtingen hebben op zich genomen, tot vervulling van welke zij zich van hunne woonplaats moeten verwijderen; en 2°. het ook niet gebruikelijk is eenig defroyement toe te staan aan hen, die uit eigen beweging de algemeene vergaderingen van het Instituut bijwonen.

De Voorzitter deelt mede, dat zijn ingekomen drie brieven van den Minister van Koloniën, waarvan twee ten geleide van boekwerken en een met uitnoodiging om van de stukken, die voortaan van Gouvernementswege ter openbaarmaking zullen worden afgestaan, een tiental exemplaren of overdrukken aan den Minister te doen toekomen, en met het verzoek om in-

middels nog vijf exemplaren te ontvangen van het onlangs door het Instituut uitgegeven rapport omtrent Nieuw Guinea. — Wordt besloten de boekwerken te plaatsen in de boekerij des Instituuts en den Minister voor de toezending te bedanken, met berigt dat aan laatstgemelde uitnoodiging gevolg zal worden gegeven.

De Voorzitter brengt daarna ter sprake de vraag van den heer D. Scheltema lid en donateur van het Instituut, omtrent het uitgeven der oude Bataviasche Statuten van 1642. — Na eenige mededeelingen en inlichtingen daaromtrent door de heeren Brunsveld van Hulten en Keyzer, wordt besloten die statuten met de noodige geschiedkundige ophelderingen in de Bijdragen des Instituuts op te nemen.

In verband met deze opname, wordt door den heer Keyzer mededeeling gedaan van het in druk verschijnen der derde aflevering van de Bijdragen en van de voorhanden bouwstoffen voor de volgende aflevering.

Nog wordt door den heer Keyzer, ter voldoening aan de hem gedane opdragt, een voorstel gedaan betrekkelijk het tarief der honoraria, voor stukken in de Bijdragen opgenomen, volgens art. 24 van het reglement. — Na eenige discussie wordt besloten als regel aan te nemen, dat voor hetgeen geacht kan worden in de termen te vallen van vertalingen en afschriften 4 gl. per vel druks zal kunnen worden gevalideerd, — voor hetgeen gerangschikt kan worden onder gemengd werk 8 gl. en voor geheel eigen werk 12 gl. per vel druks, met voorbehoud om in zeer enkele gevallen die honoraria te verhoogen tot 5, 10 en 15 gl.

De Voorzitter berigt, dat is ingekomen een brief van den heer A. M. Coster te Paramaribo, waarbij deze meldt, dat hij aan de uitnoodiging om mededeeling van bijzonderheden omtrent de boschnegers — hem op voorstel van den heer Scheltema gedaan — gevolg zal geven onder bijvoeging van photographische afdrukken van deze negers.

De Voorzitter berigt dat, blijkens een ontvangen schrijven van den Voorzitter der 3de Afdeeling, aan deze door den heer P. A. Leupe is aangeboden de beschrijving van een togt naar Nieuw Guinea in 1705, welk stuk echter gebleken is bij de 2de Afdeeling te huis te behooren. — Wordt besloten dit stuk aan laatstgemelde Afdeeling te zenden, met verzoek het Bestuur te willen voorlichten omtrent de vraag, of het al of niet wen-

schelijk moet geacht worden die beschrijving op te nemen in de Bijdragen des Instituuts.

De Voorzitter deelt verder mede, dat de boeken des Instituuts thans ten dienste der afdeelingen herwaarts zijn overgebragt en daarvan een catalogus zal vervaardigd worden.

Nog deelt hij mede, dat bij het Bestuur is ontvangen een exemplaar van het Verslag van het 17de Landhuishoudkundig Congres te Middelburg gehouden en doet opmerken, dat daarin veel wetenswaardigs voorkomt omtrent den landbouw in de koloniën. — Dit werk wordt geplaatst in de boekerij des Instituuts.

Door den heer Gallois wordt ter tafel gebragt de begrooting voor het Instituutsjaar 1862—1863, welke na de vereischte toelichtingen wordt gearresteerd.

Naar aanleiding dezer toelichtingen, wordt verder besloten aan de Commissarissen van het Instituut te Batavia te schrijven nopens de belangen der inrigting aldaar, ook met opzigt tot het toetreden van de leden in Nederl. Indië tot de gestichte afdeelingen.

Aan de 4de Afdeeling wordt opgedragen, te overwegen in hoever de belangen des Instituuts in onze West-Indische Koloniën behartigd kunnen worden.

Door den heer Hoffman wordt aan het Instituut aangeboden een exemplaar van de door hem bezorgde uitgave van het fac-simile van den Japanschen tekst, der door Japan met Nederland, Rusland, Engeland, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en Frankrijk in 1858 gesloten traktaten.

Op voorstel van den heer Bleeker wordt voorts nog besloten verslagen van het verhandelde in de Bestuursvergaderingen in de Bijdragen van het Instituut op te nemen.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

ERRATA.

bl. 238. In de inleiding der Bijdrage over de Keij-eilanden, is ten slotte gezegd, "en dat zij door den Gouverneur-Generaal PAHUD in 1860 zijn bezocht, blijkens de beschrijving van die reis, gegeven door den heer P. VAN DER CRAB, Batavia 1862." Men leze daarvoor: "en dat dit nog nader geschiedde ter gelegenheid dat de reis in 1860 door den Gouverneur-Generaal PAHUD in de Molukko's gedaan, beschreven werd door den heer P. VAN DER CRAB, Batavia 1862."

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË.

UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

NIEUWE VOLGREEKS.

ZESDE DEEL.

6e STUK.

AMSTERDAM,
FREDERIK MULLER.
BATAVIA, G. KOLFF & Co.
1862.

INHOUD.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË.

UITGEGEVEN

DOOR

HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

NIEUWE VOLGREEKS.

ZESDE DEEL.

AMSTERDAM,
FREDERIK MULLER
BATAVIA, G. KOLFF
1863.

DE OUDE BATAVIASCHE STATUTEN.

Het Bestuur van het Instituut heeft blijkens het medegedeelde op bladz. 391 besloten, om de oude Bataviasche Statuten op te nemen in de "Bijdragen" van het Instituut en ze van de noodige geschiedkundige ophelderingen te voorzien. Sedert lang werd de uitgave in druk van die Statuten door bevoegde beoordeelaars wenschelijk gekeurd en, hoewel vele van de redenen, die vroeger de uitgave wenschelijk maakten, thans vervallen zijn, zal het toch geen betoog behoeven, dat het Bestuur hiermede heeft besloten, om een nuttig werk te doen uitvoeren. De toevoeging van de noodige geschiedkundige ophelderingen zou, thans ten minste, boven mijn krachten zijn, indien ik niet in de teregt vermaarde verhandeling van den heer Mr P. Mijer [1] de meeste bouwstoffen daarvoor vinden kon.

Het aanleggen van volkplantingen in het algemeen is aan vele moeijelijkheden onderworpen; Batavia maakte daarop geen uitzondering. Reeds spoedig, nadat de Hollanders zich daar gevestigd hadden, werd besloten, om daar volkplantingen aan te leggen, doch men ondervond veel moeite in het vinden van daartoe geschikte personen. Degenen, die uitgezonden werden, voldeden geenszins; "het was, aldus werd officieel geschreven, een goddelooze hoop, die veel moeijte gaf, en waarvan eenigen zich slimmer aanstelden, dan de onredelijkste dieren, die een grouwel en schandaal aan vele der Indianen veroorzaakten, want de Inlander, geen ander en beter ziende, meent dat gansch de natie zoo goddeloos, onredelijk en on-

[1] *Bijdrage tot de Geschiedenis der Codificatie in Nederlandsch Indië*, opgenomen in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, Jaarg. 1839, 2, pag. 221–266.

manierlijk is[1]." Geen wonder dus, dat er voor de pas aangelegde volkplanting een groote menigte placcaten noodig waren, zoowel tot de oprigting van de noodige en nuttige instellingen, als tot het handhaven van de openbare orde. Het getal placcaten was spoedig zóó groot, dat daarin voorziening noodig was. Men redeneerde in die dagen aldus: de voornaamste pligt van hen, die geroepen zijn tot de regering van steden of landen, is, om ze met goede wetten te verzorgen, opdat rust, vrede en eendragt onder de ingezetenen worden onderhouden en de een niet wordt verongelijkt door den ander. Maar het is niet genoeg goede wetten te ontwerpen en uit te vaardigen, men moet ook de middelen aanwenden, om ze uit te voeren en te handhaven. De uitgevaardigde placcaten worden echter niet geobserveerd, zoo als het behoort, omdat zij "door de plac-"caetboecken wijd ende sijd verspreijdt ende seer lang geëx-"tendeert sijnde, fastidieus ende moeijelijck om te lesen sijn." Om daarin te voorzien, werd besloten, al de uitgevaardigde placcaten te doen opzoeken en den voornamen inhoud daaruit getrokken, in goede orde alles onder zijn behoorlijken titel bij elkander te brengen en dat aan te vullen met de gemeene vaderlandsche en beschreven keizerlijke regten, hetzij onveranderd of gewijzigd[2]. Hoe daaraan gevolg werd gegeven leert de geschiedenis.

Antonio van Diemen, de uitstekende Gouverneur Generaal[3], en Joan Maetsuijker, die als Pensionaris van het Hof van Justitie in 1636 naar Batavia was gezonden, later bijna vijf en twintig jaren lang de waardigheid van Gouverneur Generaal bekleedde, zijn de beide namen, die aan dit werk vooral zijn verbonden. Bij resolutie van 23 April 1641 werd aan laatstgenoemde opgedragen, om de oude placcaten te verzamelen en ze bij wijze van tractaat, ieder onderwerp onder zijn hoofd, bijeen te brengen, na het overbodige eerst weggenomen en het ontbrekende aangevuld te hebben. Aan die opdragt was in naauwelijks één jaar gevolg gegeven, doch, vóór dat het werk werd voor-

[1] Verslag aan den Koning van de Staatscommissie betreffende Europesche Kolonisatie in Nederlandsch Indië, pag. 133.

[2] Cf. de Inleiding tot de Bataviasche Statuten.

[3] Men zie nieuwe bijzonderheden over hem bij Mr. L. C. D. van Dijk, Neerlands vroegste betrekkingen met Borneo, den Solo-Archipel, Cambodja, Siam en Cochin-China — pagg. 87—90.

zien van de bekrachtiging der Regering, werd het, zoo als Maetsuiker zelf verzocht had, gesteld in handen van een commissie, uit vijf regtsgeleerden en costumieren bestaande, om daarover rapport uit te brengen aan de Indische Regering. Deze commissie vereenigde zich geheel met dat werk en stelde geen enkele verandering voor; op 1 Julij 1642 werd het dan ook bekrachtigd en bij placcaat van dezelfde dagteekening door den Gouverneur Generaal verbindend verklaard. Onder den naam van *Ordonnantiën en Statuten van Batavia* werden zij, krachtens een regerings-resolutie van 5 Julij 1642, op dingsdag daaraanvolgende door den Raad van Justitie des Kasteels te Batavia gepubliceerd en afgekondigd. Al deze handelingen van de Indische Regering waren slechts provisioneel, tot dat door de heeren Zeventienen, hetzij met magtiging of goedkeuring van de Staten Generaal, een nader regeringsbeleid zou zijn vastgesteld. Reeds den 25sten September 1642 [1] schreven de Heeren Zeventienen naar Indië, dat zij het werk hielden voor even dienstig als noodzakelijk, en dat daarop te zijner tijd zou worden gelet. In de instructie, voor den Gouverneur Generaal en de Raden van Indië van 26 April 1650 door de Kamer van Zeventienen met magtiging van de Staten Generaal vastgesteld, werd dit Ordonnantieboek geapprobeerd.

De Gouverneur Generaal had een voorzorgmaatregel genomen, om te voorkomen, dat de vroegere verwarring in de placcaten, keuren of statuten wederom ontstond. Daartoe werd bevolen, dat het dispositief van alle later vast te stellen bepalingen met zoo korte en duidelijke woorden als doenlijk onder den behoorlijken titel zoude worden ingeschreven en gerangschikt. Het is twijfelachtig, of wel ooit gevolg is gegeven aan dit bevel. Wel werden er afschriften van de beslissingen der Regering, waarbij sommige van de in de Statuten opgenomen bepalingen werden gewijzigd, verbeterd of vermeerderd, medegedeeld aan den Raad van Justitie des Kasteels en door dezen in een afzonderlijke verzameling opgenomen; maar het blijkt niet, dat iemand ooit is belast geweest met de bevolen inschrijving en rangschikking. Het duurde dan ook niet lang, of de oude verwarring vertoonde zich op nieuw en maakte een nieuwe verzameling van de Statuten noodzakelijk. Wat daarbij geschied is,

[1] De Statuten schijnen dus, vóór de bekrachtiging, naar Nederland te zijn opgezonden.

zal de uitgave van de NIEUWE *Statuten van Batavia* behooren vooraf te gaan.

Bij deze uitgave van de Statuten is gevolgd een copij, die, door den heer D. Scheltema, te Haarlem, vervaardigd naar een geauthentiseerd handschrift, door hem aan het Bestuur van het Instituut is aangeboden. Door de welwillendheid van Zijn Excellentie, den Minister van Koloniën, ben ik in staat gesteld geworden, om die copij te collationeren met een geauthentiseerd afschrift van de Statuten, dat zich bij dat Departement bevindt. Dat afschrift is zoo veel mogelijk gevolgd voor de spelling; de interpunctie kon uit geen van beide afschriften genomen worden.

In de openbare zitting van de Tweede Kamer der Staten Generaal van 9 December 1862 zijn de Bataviasche Statuten te sprake gekomen, en daaruit blijkt, dat zij ook nog tegenwoordig praktisch van eenig belang zijn, hoewel minder, dan men schijnt te gelooven. De uitgave van dit eerste wetboek der Hollanders in Nederlandsch Indië is dus, met het oog daarop, nuttig. Maar er is ook nog een ander oogpunt, waaruit men deze uitgave kan beschouwen. Bij dezelfde gelegenheid is in de Tweede Kamer der Staten Generaal gesproken over de eerste alinea van art. 75 van het Regerings-reglement, waarin wordt bepaald, dat de regtspraak voor Europeanen in burgerlijke en handelszaken, alsmede in strafzaken, berust op algemeene verordeningen, *zooveel mogelijk* overeenkomende met de in Nederland bestaande wetten. De eerste oogopslag, geworpen in de Bataviasche Statuten, toont, dat men reeds in 1642 dezen regel volgde. Het zou nu in de daad wel de moeite waard zijn, om eens na te gaan in hoeverre de bepalingen van de Statuten overeenkomen met het in die tijden hier te lande bestaande regt. Door deze uitgave zullen de Bataviasche Statuten bij de beoefenaars van het oud-vaderlandsche regt meer bekend worden; ik hoop, dat daardoor de een of ander onder hen zal worden aangespoord, om zulk een leerrijke verhandeling te leveren.

Delft, Maart 1863.

S. K.

STATUTEN, KEUREN EN ORDONNANTIEN,

BIJEENGEBRAGT OP LAST VAN DEN GOUVERNEUR GENERAEL

ANTONIO VAN DIEMEN

ENDE RADEN VAN INDIA.

Antonio van Diemen, Gouverneur Generael ende de Raden van India, allen die desen sullen sien ofte hooren lesen, saluijt! doen te weten, alsoo dergener, die tot regeringe van steden ofte landen beroepen sijn, voornaemste plicht sij, deselve met goede wetten te versorgen, op dat rust, vrede ende eendracht onder den ingesetenen gehouden, ende den een van den anderen niet verongelijct en worde; ende dat niet genough en zij, goede wetten te ramen ende uijt te geven, maer oock middelen moeten worden aengewent, dat deselve in treijn gebracht ende wel onderhouden worden: ende wij beduchten, dat veel loffelijcke placcaten ende ordonnantiën, bij onse voorsaten, als ons, successivelijcke geëmaneert, niet, gelijck gehoort, geobserveert worden, vermits deselve, door de placcaet-boecken wijd ende sijd verspreijt ende seer langh geëxtendeert sijnde, fastidieus ende moeijelijck om lesen sijn, ende mitsdien niet wel van ijder, die 't behoort, geweten worden, waerinne dieshalven dient voorsien: soo ist, dat wij sulcx in achtinge genomen, ende nae bequame middelen, omme 'tselve, soo veel doenlijk, voor te comen, omgesien hebbende, goet gevonden hebben, alle de voors. placcaten ende ordonnantiën, bij onse voorsaten ende ons successivelijck geëmaneert, te doen opsoecken, resumeren ende bij een vergaderen, ende de substantie daeruijt getogen, in goede ordre, elk onder sijnen behoorlijcken tijtul in 't corte stellen; mitsgaders uijt de gemene vaderlantse, als geschreven Keijserlijcke rechten daerbij voegen,

expungeren, ofte veranderen, sulcx ende soo veel als tot welstant van dese republijcke soude bevonden worden te behoren, ende het voors. werck, jegenwoordich getrouwelijcken in effecte gebracht ende ons verthoont sijnde, ten hoogsten voor den Nederlantschen Staet in dese landen dienstich geoordeelt sij, soo hebben wij nae goet overlegh ende rijpheijt van rade geresolveert ende goetgevonden 't selve te approberen, confirmeren ende onse authoriteijt te bevestigen, gelijck hetselve approberen, confirmeren ende bevestigen mits desen, willende ende begerende wel expresselijck, dat het selve, mitsgaders de poincten daerinne begrepen, voortaen gehouden, soo in rechten als daer buijten gebruijct, geallegeert ende daerop bij den rechteren gewesen sal worden in aller wijse ende maniere, als of ider stuck van dien bij sonderlinge placcate gestatueert ende gepromulgeert ware, ende opdat in desen door de placcaten, die in toecomende bij ons ofte onse nasaten sullen werden uijtgegeven, niet wederom eenige nieuwe verwerringe veroirsaeckt en werde, hebben wij mede nodich geacht ende geordonneert, gelijck doen mits desen, dat, soo wat placcaten, keuren ofte statuten in toecomende gemaeckt ende gepubliceert sullen worden, het dispositijff daervan bij die van den Raet van Justitie deses Casteels, ofte dengenen, die daertoe van ons ofte onse nasaten sal wesen gelast, met soo corte ende duijdelijcke woorden als doenlijck, insgelijcx in dit tractaet onder bequamen titul sal worden ingeschreven ende gevought, 't welck als dan mede van gelijcque cracht ende waerde gehouden sal worden, als de placcaten, keuren ende statuten, daer het selve uijtgenomen sal sijn. Ontbieden daeromme ende bevelen die van onsen Rade van Justitie, als den gerechte in Batavia, mitsgaders alle andere justicieren ende officieren, onder onse gehoorsaemheijt staende, 't bovengem. tractaet, met alle de articulen daerinne vervat, mitsgaders alle het gene, in maniere voors., naerderhant daer noch bijgevoucht sal worden, poinctuelijck te onderhouden ende te doen onderhouden, niettegenstaende eenige usantiën, keuren, statuten ofte placcaten tot noch toe contrarie desen gebruijckt, die wij voor soo veel gederogeert hebben, ende derogeren mits desen, blijvende niet te min aen ons gereserveert de interpretatie ende verclaringe van de duijsterheden, die uijt het selve soude mogen ontstaen, mitsgaders het altereren ende amplieren van dien, nadat sulx in toecomende bevonden sal worden te behoren. Ende alles bij pro-

visie, ende tot dat bij d'Heren onse principalen met authorisatie ofte approbatie van de Ho. Mog. Heren Staten Generael nader reglement op de regeringe van India geraemt ende overgesonden sal worden.

Aldus gedaen in 't Casteel Batavia, den Eersten Julij, A°. 1642, was getekent

ANTONIO VAN DIEMEN.

BATAVIA.

Naer dat het rijcke van Jacatra in den jare 1619 bij den Gouverneur Generael Jan Pietersz. Coen wegen de Vereenigde Nederlanden verovert is geworden, is bij den selven ende sijnen Rade goet gevonden, aldaer een stadt ende casteel te bouwen tot een hooftplaetse, van waer in toecomende alle andere landen ende steden onder de gehoorsaemheijt van den Nederlantschen Staet, in dese quartieren sorterende, geregeert, ende den generalen handel gedirigeert soude werden, ende is deselve door last van de Heren Bewinthebberen genaemt Batavia.

Het wapen van Batavia is een swaert van azur in eenen orangevelt, stekende opwaerts met de poinct door een bruijn groene lauriren crans.

Ende strecken de landpalen desselfs aen de oostzijde tot het Coninckrijck van Serabon (l. Cheribon), aen de westzijde tot dat van Bantam, aen de suijdzijde over het gehele lant tot aen de Suijdzee ende aen de noortzijde over de see ende alle de eijlanden daeromtrent.

GODSDIENST.

Binnen voors. lantpalen en sal geen anderen Godsdienst ofte religie gepleeght, veel min geleert ofte voortgeplant worden, 't zij in 't heijmelijck ofte openbaer, als de gereformeerde christelijcke religie, gelijck die in de publijcke kercken van de Vereenigde Nederlanden geleert wort, ende soo wie bevonden sal worden in gemelte cas eenige bijsondere bijeencomste ofte conventiculen gemaeckt ofte gehouden te hebben, hetsij

Christenen, Heidenen, ofte moor, sal boven verbeurte van alle sijne goederen in de keten geloncken, uit den lande gebannen, of wel aen den lijve ofte leven gestraft worden na gelegentheijt van saken.

Opdat den Sabbath ter eeren Godes geviert ende de gemeente te beter geconstringeert mach worden tot het gehoor Sijns Heijligen Woorts te comen, is gestatueert, dat niemant des sondaghs eenige winckels openen, handel, hantwerck, ofte eenige neringe doen, veelmin onder de predicatie tappen oft gelagen setten sal, op ses realen boete, ende drie realen voor ijder gast, die ten voors. tijde in een taverne ofte croegh sal gevonden werden.

SCHEPENEN.

Eertijts plach jaerlijcx een getal van ses personen tot Schepenen bij de Hoge Overheijt gestelt te worden, te weten drie burgers, twee Comp^e. dienaers, ende, om de Chinese saken, de overste der voors. natie, welck getal daernae de borgeren, mitsgaders de rechtpleginge, toenemende, te swack geoordeelt sijnde, goet gevonden ende geordonneert is, dat jaerlijcx in 't eijnde van Meij uijt de bequaemste ende eerlijckste ingesetenen veertien Nederlanders, te weten acht burgers ende ses Comp^e. dienaers, mitgaders vier Chinesen, bij den Baillu ende afgaende Schepenen voorgestelt sullen worden, omme daeruijt op den 30sten der geseijder maent, sijnde den dagh dat Batavia verovert is, bij den Gouverneur Generael ende Raden van India, seven Nederlanders, te weten drie Comp^e. dienaers ende vier borgers, mitsgaders twee Chinesen, tot Schepenen gecosen te worden voor dat toecomende jaer.

Eenige derselver Schepenen binnen 's jaers comende te overlijden, ofte te vertrecken, sal bij haer gemelte Ed^t. uijt de voorschreven genomineerde veerthien personen een ander in desselffs plaetse gesurogeert werden.

In 't sitten sal bij Schepen ordre gehouden worden, dat altijt een Comp^e. dienaer voor sal sitten, daernae een borger, dan weder een Comp^e. dienaer, daernae weder een borger en soo voorts, sulx dat den president altijd een Comp^e. dienaer sal sijn ende de twee Chinesen de laeste stoelen sullen hebben.

Die malcander in naemaeghschap ofte affiniteijt bestaen en sullen te gelijck geen Schepenen mogen wesen.

Schepenen en sullen oock geen pachters ofte tollenaers, nochte medestanders, borgen ofte contraborgen derselver wesen, ende sullen op haer verkiesinge genieten een eergift van vijftich realen ider, ende de borgers daerenboven alle ses maenden hondert realen van achten, des soo en sullen van partijen, die voor haer te doen hebben, gene giften ofte geschencken nemen op verbeurte van het Schepenampt.

En sullen oock partijen in hunne rechtsaken geen raet ofte daet mogen geven, mede op poene voors.

Alle civile ofte criminele rechtsaken, burgers ofte vreemdelingen rakende, sullen ter eerster instantie voor Schepenen banck komen ende affgedaen worden, uijtgesondert van dewelcke in het vaderlant den Hove, ende alhier den Raet van Justitie de eerste kennisse toecomt, doch in gemenghde saken tusschen borger ofte vreemdelingh ende Comp^{ie}. dienaer wert geordonneert, dat altijt den eijsscher des verweerders rechtbank volgen sal, te weten een Comp^{s}. dienaer actie op een borger ofte vremdelingh hebbende, sal denselven voor den gerechte roepen als haren competenten rechter, desgelijckx een burger ofte vremdelingh op een Comp^{s}. dienaer pretentie hebbende, sal den selven betrecken voor den Raet des Casteels; maer soo wanneer ijmant van eene schult twee ofte meer schuldenaers heeft, waervan den eenen een burger ofte vremdelingh ende den anderen een Comp^{s}. dienaer is, dewelcke hij gesamentlijck wil convenieren, soo sal altijt den Raet van Justitie daervan de judicature hebben, doch vremdelingen, onder den anderen verschil hebbende, sal deselve vrijstaen ofte voor Schepenen ofte ter eerster instantie voor den Raet van Justitie te comen.

Schepenen en sullen in civile saken, van eenigh gewicht sijnde, niet minder mogen besongeren als met haer vijff personen, ende in criminele halssaken niet als met volle collegie; maer in cleijne saken, bij twee, drie ofte vier Schepenen gewesen, ijmant hem beswaert vindende, sal daervan binnen acht dagen aen 't volle Collegie reauditie mogen versoecken, mits namptiserende drie realen van achten, te verbeuren, in geval 't gewijsde geapprobeert wort.

Schepenen sullen oock ten overstaen van den Baillu keuren ende ordonnantien mogen maken aengaende de straten, brug-

gen, timmeringen, als andere saken, de stad ende burgeren rakende, doch en sullen deselve niet afgecondicht worden, als met kennisse ende approbatie van de Ho. Overheijt.

Den president van Schepenen sal in sijne bewaringe hebben het Stadszegel, omme alle acten, brieven ende provisiën van Justitie van den gerechte daermede te segelen, genietende voor ijder zegel een reaal van achten.

Den selven sal toestaen, als 't hem goeddunct, 't Collegie te vergaderen soo wel ordonnarie als extraordinarie, in vergaderinge sijn propositie te doen, d'advisen te colligeren ende nae de meeste stemmen te concluderen, ende de appoinctementen te pronuncieren ofte doen pronuncieren, silentie te imponeren, ende de vergaderinge te eijndigen, in alle 't welcke Schepenen, mitsgaders de supposten van 't Collegie, hem gehouden sullen wesen te gehoorsamen ende behoorlijck respect te bewijsen. Bij gelijckheijt van stemmen, sal den president een dubbelde stemme hebben.

Sal altijt, beneffens den secretaris, eerst in de vergaderinge moeten wesen, mitsgaders elken dingsdage de rolle examineren, ende alle partijen, in state van wijsen sijnde ende haest hebbende, de vergaderinge voordragen.

Omme de gerechtssaken niet te verachteren, sullen Schepenen gehouden wesen, als er iets te doen is, te rechte sitten drie mael des weecks te weten maendaghs, woensdaghs ende vrijdaghs, voor de middaghs van 7 tot 11 uijren, ende die, buiten voorweten van den president, uijt de vergaderinge blijven ofte merckelijk te laet comen sal, sal een halve reael van achten verbeuren.

Alle Schepen kennissen, als andere brieven, sullen bij twee Schepenen gesegelt worden, daervoor genietende ijder een halve reael van achten.

Maer en sullen geen kennisse nemen van geleende penningen tot hoger renten als twee ten hondert ter maent. Insgelijcx sullen alle transporten ende hypothecatiën van onroerende goederen voor twee Schepenen gedaen worden.

Schepenen sullen jaerlijcx op hare verkiesinge, in handen van den Gouvernr Genl, den navolgenden eet doen.

EET VAN SCHEPENEN.

Wij beloven ende sweren de doorluchtige Ho. ende Mo. Heren Staten Generael der vrije Vereenighde Nederlanden, onse Souvereijnen, sijne Hoogheijt Fredrick Hendrick, Prinse van Orange, als derselver Gouverneur, Capiteijn ende Admirael Generael, de Heren Bewinthebberen der geoctroieerde Oost Indische Comp^{e}., mitsgaders den Gouverneur Genl. ende Raden van India, gehou ende getrou te wesen, dit ampt van Schepenen oprechtelijck te bedienen, hare Ho. E. Mo. recht naer vermogen te helpen mainteneren, van niemant, die voor den gerechte processe heeft ofte apparent hebben sal, eenige giften ofte geschencken te ontfangen, directelijck noch indirectelijck de secreten deser Camer aen niemand te openbaren, deses rijcx ende stads welvaren te helpen bevoirderen, mitsgaders goet cort recht ende Justitie aen een ider, sonder oogluijckinge, haet ofte gunste te administreren, gelijck als vrome ende oprechte rechters toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck helpe ons God Almachtich.

DEN BAILLU.

Den Baillu sal sijne jurisdictie hebben in ende alomme buijten Batavia, binnen de limiten van Jacatra, waerinne sal vermogen te vangen, spannen, bekeuren ende Justitie te administreren, naer de wetten ende placcaten vereijsschen ende toelaten.

Doch en sal niet vermogen iemant in hechtenisse geleijt sijnde, op hanttastinge, borghtochte ofte anders te largeren, ofte over eenige delicten te composeren, ten sij met consent van den gerechte ofte over eenige cleijne misverstanden, die sonder prejuditie van de Justitie connen werden ter neder geleijt.

Iemant hem feijtelijcken tegen den Baillu stellende, sal denselven sodanigen met gewelt tot obedientie mogen dwingen, ende, soo in 't exerceren van sijn ampt iemant quame te quetsen ofte doot te slaen, sal hij nochte sijne dienaers daervan te dragen hebben.

Omdat voor den gerechte veeltijts saken voorvallen, in welcke sich den Baillu behoort te voegen, sal den selven gehouden wesen omme 's Heren gerechticheit waer te nemen, alle recht-

dagen mede neffens Schepenen in de vergaderinge te compareren.

Waeromme, soo wel als Schepenen, gehouden sal wesen de secreten des Camers aen niemant te reveleren.

Den Baillu sal nevens Schepenen in juditiele een concluderende, ende in politique saken een deliberative stem hebben.

Doch sal altijt, om geen ordre te breken, de laeste gevraeght worden, maer in saken, in welcke hij partije ofte gevoegde is, en sal hij geen stemme hebben, nochte present sijn, als deselve verhandelt worden.

Den Baillu sal van alle saken, die voor den gerechte heeft hangende, register houden omme deselve t'allen tijden den Gouverneur Generael ofte den president ende Schepenen te connen verthonen.

Den Baillu sal voor Schepenen niet convenibel wesen, maer voor den Raet betrocken moeten werden, ten ware hij in particuliere saken, sijn officie niet rakende, hem gewillich het vonnisse van Schepenen wilde submitteren.

Den Baillu sal genieten een derde part uijt alle boeten ende confiscatiën tot hondert realen ende daer beneden, boven de hondert realen naer discretie van den gerechte; des soo sal tot sijn assistentie altijt een cloeck Nederlander ende vier swarte dienaers moeten hebben, die hij uijt de portie van sijn boeten sal onderhouden, ende op dat alles met ordre toegaen ende den Heer in sijne gerechticheit niet vercort mach worden, sal niemant in de jurisdictie van Batavia ijmant vermogen te apprehenderen, uijtgesondert den Baillu ofte Fiscal.

Den Baillu sal sorge dragen, dat alle son- ende feestdagen de straten geveeght ende gesuijvert, mitsgaders onder de predicatie geen gelagen geseth en worden.

Alsoo tusschen den officier van 't Casteel ende die van de stad veel tijt verschil plach te wesen aengaende de gemenghde saken, soo is, om deselve wegh te nemen, geördonneert, dat, soo wanneer tusschen borgers ende Comp^{s}. dienaers gedelinqueert wort, dengenen daervan sijn actie sal hebben, die, bij preventie, de delinquanten eerst in hechtenisse crijgen ofte over hare misdaet aen spreken sal, in der voegen, dat, soo den Baillu in gemenghde saken voor den Fiscael de misdoenders attrappeert, deselve, soo wel de Comp^{s}. dienaers als vrije luijden, sal vermogen te calangeren, ende in contra, soo den Fiscael eerst gereet is, sal hij, soowel de borgeren als Comp^{s}. dienaers, te rechte

stellen, doch beijdes gevals niet als voor den Raet des Casteels, mits dat die van voors. Rade niet en sullen vermogen te sententieren over criminele burger saken, als ten overstaen van twee gecommitteerdens uijt den gerechte.

Maer bijaldien den Fiscael ende Baillu te gelijc mochten comen omme iemant te apprehenderen over eenige gemenghde saken, soo sal altijt den Fiscael de preferentie hebben, in welcke gelegentheijt den Baillu ooc gehouden is den Fiscaal, ist noot, te adsisteren.

Gelijc mede, niet tegenstaende hetgene voors., de respective officieren, soo wanneer in flagranti delicto iemant bij hen geättrappeert wort, ofte anders de sake geen uijtstel lijden can, gehouden sullen sijn, den een des anders ampt ende offitie, in faveur van de Justitie, waer te nemen, mits dat terstont elck ander hunne actiën bekent maken ende overleveren.

Alle fraudatiën van convoijen, licenten ende tollen der incomende ende uijtgaende goederen ende wat daervan dependeert, daervan sullen de breucken ende confiscatiën comen ten voordele van den fiscael, al waren deselve bij burgers ofte vremdelingen gepleeght, waer jegens weder den Baillu genietten sal al 't gunt over vercortinge van excijsen, pachten ende impositiën, de stad toecomende, geconfisqueert ofte verbeurt wort, mits dat gehouden sal wesen sijne actiën daervan voor den Raet van Justitie te vorderen als den Hr. toucherende. Den Baillu sal op 't aenvangen van sijn offitie den naer volgenden eet doen.

EET VOOR DEN BAILLU.

Ick belove ende swere, dat ick de doorluchtige Hoge ende Mogende Staten Generael der vrije Vereenighde Nederlanden, mijnen Souvereijnen, sijn Hoogheit Fredrick Hendric, Prinse van Orange Etc^a. als derselver Gouverneur, Capiteijn ende Admirael Genl., d'Heren Bewinthebberen der geoctroijeerde Oost-Indische Compe., mitsgaders oock den Ed. Heer Gouverneur Generl. ende Raden van India, over derselver staet in dese Landen gehou ende getrou wesen, hare Hoge Mogende recht, mitsgaders dat van d'Ed. Compe., nae vermogen helpen voorstaen ende bevoirderen, goede ende oprechte Justitie aen een ider sonder aensien van personen administreren, alle saken,

mijn ampt rakende, den rechter getrouwelijck naer mijn beste kennisse ende wetenschap te kennen geven, ende in deselve handelen ende procederen, gelijck als in goeder conscientie ende naer rechten sal bevinden te behoren. Niemant eenige concussie, extorsie, overlast ofte gewelt doen, nochte gedogen bij mijne dienaers gedaen werde. Over geenige delicten met ijmant composeren ofte verdragen, ten ware met kennisse van den rechter, ofte over eenige cleijne breucken, van welcke sulx bij placcaten toegelaeten is, de secreten des Caemers aen niemant openbaren, ende mij voorts in dit ampt dragen sal, als een goet ende oprecht officier van de Justitie toestaat ende betaemt.

Soo waerlijck helpe mij God Almachtich.

RAAT VAN JUSTITIE.

Den Raet van Justitie sal ordinarie bestaan uijt negen personen, dewelcke alle Comps. dienaers sullen wesen, ende den President Raet van India.

Den President ende Raden van desen Raet en sullen geen pachters nochte medestaenders, borgen ofte contra borgen derselver mogen wesen; sullen oock den anderen in geen naemageschap ofte affiniteijt mogen bestaen, nochte van partijen eenige giften ofte gaven ontfangen, ofte deselve in hunne rechtsaken raet ofte daet geven.

Den President sal authoriteijt hebben, om de Raden te doen vergaderen, als 't hem goetduncken sal, soo wel extraordinaris als ordinaris, ende sal in sijne bewaringe hebben 't zegel van den Rade, sijnde 't beelt van de gerechtigheijt, staende in een casteel, met een swaert ende balance in handen, om geschreven: *Segel van den Raet van Justitie des Casteels Batavia.*

Alle saken, soo civile als criminele, Comp^s. dienaren rakende, sullen ter eerster instantie voor desen Raet comen, wel te verstaen, dat in gemenghde saken onderscheijt gemaeckt sal worden, gelijck van Schepenen ende den Baillu geseght is.

Insgelijcx sullen in rauw actie voor gem. Raet comen alle saken, 's lands vrijheijt, hoogheijt, heerlijckheijt, rechten, domeijnen, finantien toucherende, alsmede alle saken van admiraliteijt, piraetschap, als andere de sevaert rakende, ende soo voorts, item alle saken van materie possessoir met het

gene daeraen dependeert, soo mede alle saken van arrest, interdictie, etc.

Maar en sal den voors. Rade haer niet bemoeijen met het verlenen ofte depecheren van benefitien van inventarissen, relievementen van contracten, requesten civile, substantiele en extrajuditiele beswaernisse, mandamenten van cessie, respijt, inductie ende anders, maer sullen alle deselve versocht ende geëxpedieert worden bij den Gouverneur Generael ende Raden van India, representerende de Hoge Overheijt van dese landen, uijtgesondert alleen, dat die van den voorsd. Rade sullen mogen decerneren ende verlenen requeste civile, omme gereleveert te sijn van eenige faulten, omissien ende versuijmenissen, in juditiele acten geschiet, als van verloop ofte versteken van peremptoire dilaijen, fatale tijden ende andere diergelijcke, daertoe deselve mitsdesen geauthoriseert wort.

Weduen, wesen ende andere miserable personen sullen oock ter eerster instantie hunne saken voor desen Rade mogen brengen, wel te verstaen, soo wanneer bij transport ofte cessie van andere, diergelijcke privilegien niet hebbende, aen deselve niet gecomen zijn.

Desgelijcx sullen partijen voor desen Raet mogen comen uijt crachte van obligatien, inhoudende progoratie (l. prorogatie) van jurisdictie, te weten den debiteur een inwoonder van Batavia sijnde, ofte anders met sijn partije onder gene eenen dagelijcxsen rechter sorterende, want die elders onder eenen rechtbanck behoren, sullen malcander uijt cracht van genige diergelijcke obligatien alhier niet mogen roepen, ten ware den debiteur in deselve hem met uijtgedructe woorden desen Raet gesubmitteert hadde.

Den Raet van Justitie sal oock kennisse mogen nemen van saken, in welcken bij den lagen rechter recht geweijgert ofte gedelaijeert wort, bij wege van evocatie.

Voorts soo sal den voorsd. Raet kennisse hebben van alle saken van appel ofte reformatie van den gerechte van Batavia, mits den appellant namptiserende 26 realen van achten voor een boete van 't fol appel, indien 't vonnisse geapprobeert mochte worden.

Desgelijcx alle saken van reductie, van uijtspraeck van arbiters ofte goede mannen.

Die hem bij eenigh gewijsde van 't minder deel des Raets beswaert vint, sal daervan binnen 10 dagen vermogen reauditie

te versoeken aen 't volle Collegie, mits namptiserende, gelijck van den gerechte geseijt is. Den President ende Raden, mitsgaders den Fiscael ende den Secretaris, en sullen de secreten van de Raetcamer aen niemant openbaren op privatie van hun ampt.

Den President ende Raden van Justitie sullen, in cas van hun voorsd. ampt, 't haerder verkiesinge den onderst. eet doen.

EET VOOR DEN PRESIDENT ENDE RADEN VAN JUSTITIE.

Ick belove ende swere de doorluchtige, Hoge ende Mogende Heren Staeten Generael der vrije Vereenighde Nederlanden, mijne Souvereijnen, Sijn Hoogheijt Fredrick Hendrick, Prince van Orange, als derselver Gouverneur, Capiteijn ende Admirael-Generael, de Heren Bewinthebberen der Geoctroieerde Oost-Indische Compagnie, mitsgaders den Ed. Heer Gouverneur Generael ende Raden van India, over derselver staet in dese landen gehou ende getrou te wesen, dit ampt van Raet van Justitie oprechtelijck te bedienen, haer Ho. Mog. recht naer behoren getrouwelijck voor te staen, de secreten deser Camer aen niemant te openbaren, van niemant, die voor gemelte Raet processe heeft ofte apparent hebben sal, eenige giften ofte geschencken te ontfangen, directelijck nochte indirectelijck deses rijcx ende stads welvaren helpen bevoirderen, mitsgaders goet, cort recht ende Justitie aen een ijder, sonder oogluijckinge, haet ofte gunste te administreren, gelijck als een vroom ende oprecht rechter toestaet ende betaemt, alles achtervolgende den generalen articulbrieff ende de placcaten, bij gemelte Comp^{e}., den Gouverneur Generael ende Raden van India geëmaneert, mitsgaders de instructien ende orderen van de Vergaderinge van Seventiene, onse meesters ende principalen. *Soo waerlijck moet mij God Almachtich helpen* [1].

DEN FISCAEL VAN INDIA.

Den Fiscael van India is gehouden waer te nemen alle saken, de rechten, hoogheijt ende heerlijckheijt van den Nederlantsen Staet in dese landen rakende, ende sal sijn juris-

[1] *Soo waerlijk helpe mij Godt Almachtig*, volgens het andere handschrift.

dictie hebben over alle Compes dienaeren ende in gemenghde saken, gelijck hier voren van den Baillu gesecht is. Den Fiscael ende Baillu sijn specialijcken gelast haer neerstich te informeren op 't huijshouden der tappers ende herbergiers.

Sal den Fiscael ende Baillu, des versocht, gehouden wesen te sustineren alle saken, arme ende miserable personen aengaende, sonder daer voor eenigh loon te eijschen ofte te ontvangen. Sullen hen oock met partijen, daer sulcx van node sal wesen, mogen voegen, ende sal de partije, met dewelcke den Fiscael ofte Baillu hem gevought heeft, niet vermogen te dienen van eenige schrifturen, stucken ofte munimenten, voor ende aleer denselven daeraff visie gehad sal hebben.

Den Fiscael sal in civile saken mede nevens de Raden sijn stemme hebben, maer en sal niet vermogen present te wesen, soo wanneer eenige saken, in welcken hij partije ofte gevoegde is, in Rade geopineert worden.

Sal uijt alle boeten ende confiscatien, duijsent realen ende daeronder bedragende, genieten een derde part, ende boven de duijsent realen, een seste part.

Dengenen, die van den Fiscael, Baillu ofte ijmant anders over eenigh delict ofte misdaet aengesproken wort, sal vrijstaen of door hem selven of door een procureur sijn saken te verantwoorden, mits dat op alle termijnen, 't sij dat in hechtenisse sijn ofte niet, selfs in persoon mede comparere.

Den Fiscael van India, Baillu ofte andere, ijmant criminelijck causerende, sullen van haer preuven ende bewijsen wel versien comen, ende deselve bij eijsch, antwoort, replijck en duplijck sonder meer bedingen, ten eijnde partijen door lange twijfelachtige proceduren geen schade ofte oneer lijden.

Den Fiscael van India moet op 't stuck van sijne bedieninge den onderstaenden eet doen.

EET VOOR DEN FISCAEL VAN INDIA.

Ick belove ende swere de doorluchtige Ho. Mog. Heren Staten Generael der vrije vereenighde Nederlanden, mijnen Souvereijnen, en Sijne Hooght Fredrick Hendrick, Prince van Orange, als Gouverneur, Capiteijn ende Admirael-Generael, de Heren Bewinthebberen van de geoctroijeerde Oost-Indische Comp., mitsgaders den Ed. Heer Gouverneur Generael ende Raden van India gehou ende getrou te wesen, hare Ho. Mog.

recht, mitsgaders dat van de Ed. Comp., getrouwelijck voor te staen ende naer mijn uijterste vermogen te helpen bewaren.

Dat ick insgelijcx nae mijn uijterste vermogen ende beste verstant sal helpen bevoirderen, goede ende oprechte Justitie aen allen ende ijgelijck, die sulcx versoeken, geadministreert mag worden, sonder ooghluijckinge, haet ofte gunste van ijmant.

Dat ick alle saken oprechtelijck ende ter goeder trouwen nae mijn beste wetenschap ende kennisse den rechter te kennen geven, mitsgaders in deselve handelen ende procederen sal, soo als in conscientie ende naer rechten sal bevinden te behoren.

Dat ick niemant eenige concussie, extorsie, overlast ofte gewelt doen sal, nochte gedogen bij mijne dienaren gedaen werde.

Dat ick over genige delicten met ijmant composeren ofte verdragen sal, ten ware met kennisse van de overheijt, ofte over cleine breucken, van welcke sulcx bij placcaten toegelaten is.

Dat ick de secreten des Camers aen niemant openbaren sal, ende dat ick mij voorts generalijck in dit mijn ampt dragen sal, als een goet ende oprecht Officier van Justitie toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck helpe mij God Almachtich.

SECRETARISSEN.

Dese twee voorsd. collegien van Justitie sullen elck haren secretaris hebben, welker offitie sal sijn, alle saken, voor deselve vallende, punctuelijck te inrolleren ende alle brieven, instrumenten ende acten, die bij Schepenen ofte den Raet verleent worden, te stellen, in welcke, opdat geen abuijs ofte fraude gecommitteert en worde, maer alles buijten bedencken toega, sullen deselve wesen naerstige, getrouwe ende tot sodanige last bequame personen, waeromme oock voor haer aenneminge over haer suffisance sullen worden geëxamineert, ende sullen gehouden sijn cautie te stellen ter somme van drie duijsent gulden ten behoeve van degene, die door quade bedieninge hares ampts mochten worden geinteresseert.

Omme de gerechts saken niet te embroilleren, sullen de Secretarissen twee distincte rollen houden, een tot civile ende een tot criminele processen, van gelijcke twee distincte sententie boecken; sullen oock register houden van alle placcaten, ordonnantien ende keuren tot welstant van de republijcque geraemt.

Den Secretaris sal altijt eerst in de Raetscamer wesen, omme den President te adverteren van 't geen te doen sal sijn.

Sullen gehouden sijn alle requesten, in juditio geëxhibeert, soo haest daarop gedisponeert is, te appostilleren ende te tekenen.

Wanneer eenige processen in vergaderinge gevisiteert worden, sal den Secretaris naerstich toeluijsteren, ende d'advisen op een biljetge annoteren, omme daeruijt des te beter sijn appoinctementen ende sententien te formeren; moet oock notitie houden welcke Schepenen ofte Raden telcken rechtdage, ofte als er iets gebesoigneert wort, present sijn ofte niet.

Omme partijen niet te verachteren, sullen de Secretarissen gehouden wesen, des versocht sijnde, binnen den tijt van twee dagen deselve hare appoinctementen, ofte andere acten, te leveren, op pene van alle de schade ende intrest, die partijen daerbij soude mogen lijden, te vergoeden ende daerenboven arbitralijcken gecorrigeert te worden.

De Secretarissen sullen den Fiscael ende Baillu in hare processen ende informatien, als anders, om niet dienen, ten ware partijen advers gecondemneert wierden in de costen.

Over het furneren van den processe sal den Secretaris ofte sijnen clercq present sijn, ten eijnde bij partijen ofte hare procureurs geen quade practijquen daerinne gepleeght en worden.

Den Secretaris sal alle processen in sijne bewaringe hebben ende sorge dragen, dat deselve van alle hare stucken ende munimenten volgens den inventaris wel geinstrueert sijn, ten eijnde 't aller tijt, als den President deselve sal eijschen om te resumeren, gereet gevonden mach werden op arbitrale correctie.

Sal mede in sijn bewaringe hebben alle genamptiseerde ende gesequesteerde goederen als penningen, ende sal van de gelde van twaalff realen een quart genieten, maer van de goederen, sulcx als hem bij den Raet ofte gerechte toegeleijt wort.

Sal van de gesequestreerde ofte genamptiseerde penningen ofte goederen, mitsgaders confiscatien van maentgelden, als gerede boeten, alsmede van de vendupenningen, pertinent boeck houden, volgens de particuliere instructie, daervan geraemt den 25sten Meij 1629.

Ende opdat een iegelijck beter gerieft mach worden, sal ijder Secretaris altijt een gesworen clercq beneffens hem houden, dewelcke alle dage van 's morgens seven tot elf en des namiddags van twee tot vijf uijren hem in de secretarie moet

laten vinden, omme den gaende ende comende man expeditie ende bescheijt te geven, ende sal denselven, in gelijcke forme als den Secretaris, sijn eet doen.

Doch en sullen geene acten ofte instrumenten, ter Secretarie verleden, bij den Secretaris getekent ofte uijtgegeven mogen worden, ten sij die personen, die deselve gepasseert ofte verleden hebben, voor hen, mitsgaders de genommineerde getuijgen in persone gecompareert zijn ende den inhouden derselver duijdelijck verclaert hebben, ende dat de minuten ofte prothocollen daervan bij 'de comparanten ende getuijgen, mitsgaders hun, als Secretarissen, gesubscribeert ende ondertekent sijn.

Ende opdat de Secretarissen in hunne saken door te veel besoignes niet mogen verachtert werden, is geordonneert, dat hun voortaen niet sullen bemoeijen met eenige publijcke venditien, anders als die van 's Heren wegen uijt crachte van vercregene executie gedaen worden.

Van het salaris der Secretarissen is een lijste gemaeckt, waernaer hun sullen reguleren.

De Secretarissen sullen op 't aenvangen van hunne bedieninge den onderst. eet doen.

EET VOOR DE SECRETARISSEN.

Ick belove ende swere de doorluchtige Hog. Mog. Heren Staten Generael der vereenighde Nederlanden, mijne Souvereinen, Sijne Hoogheijt Fredrick Hendrick, Prince van Orange, als Gouverneur, Capiteijn ende Admirael-Generael, d'Heren Bewinthebberen van de vereenighde Oost-Ind. Comp., mitsgaders den Ed. Heer Gouverneur Generael over derselver staet in India gehou ende getrou te wesen, in dit ampt van Secretaris mij oprechtelijck te quijten, de secreten des Camers aen niemanden te openbaren, den rechter ende partijen vromelijck te dienen, geen attestatien, obligatien, brieven van verbande ofte eenige andere acten, munimenten te sullen authentiseren, veelmin uijtgeven, tensij de luijden, die deselve gepasseert ende verleden hebben, in persone voor mij ende de getuigen, in deselve genoemt, gecompareert sijn, ende den inhoude derselver duijdelijck verklaert hebben, mitsgaders de minuten ofte prothocollen daervan bij de comparanten ende getuijgen, mitsgaders mij als Secretaris, gesubscribeert ende onderteijkent sijn,

ende voorts d'ordonnantie, op dit ampt geraemt, poinctuelijck te onderhouden, dit sal ick niet naer laten om eenige gunst, haet, profijt ofte schade.

Soo waerlijck moet mij God Almachtich helpen.

NOTARISSEN.

Tot meerder gerief van de ingesetenen als vremdelingen, sijn tot het maken van solemnele instrumenten ende publijcke acten altijts mede eenige Notarissen geauthoriseert, dewelcke insgelijcx, als van de Secretarissen geseijt is, vrome ende eerlijcke mannen sullen wesen, kennisse hebben van de wetten, costumen ende statuten onser landen, soo veel tot voors. ampt nodich sij, waeromme oock voor hare admissie wegen hare wetenschap geexamineert sullen worden, ende goede, deughdelijcke cautie moeten stellen, ter somme van twee hondert realen van achten, ten behoeve van degene, die bij hare fauten schade soude mogen lijden.

Sullen van alle instrumenten, voor haer gepasseert, pertinent prothocol houden, opdat bij verlies, brant, cancellatie van eenige acten, daertoe altijd regres genomen can worden.

Welck prothocol altijts gehouden sullen wesen, als bij den Raet ofte gerechte sulcx gelast worden, te exhiberen, omme bij deselve gevisiteert te worden.

Sullen altijts ijder een ten dienste staen, soo wel arme als rijcke, alwaert oock gratis ofte om godes wille.

Sullen haer vooral wachten, dat om gunst, vruntschap, giften ofte gaven, haer niet laten bewegen, eenige valsche, ongeoorloofde, ofte bij rechten verboden, instrumenten te maken.

Sullen de Secretarissen, Notarissen als andere in genighe uijtterste wille ijets tot haer eijgen voordeel ofte profijt mogen insereren, op poene van nulliteijt van 't selve.

Sullen de Secretarissen ende Notarissen en voorts alle degene, die tot het maken van testamenten ofte codicillen geauthoriseert sijn, soo wanneer eenigh Comp^e^ dienaer bij uijtterste wille iets disponeert, van sijne verdiende gagie in 't Vaderlant uijt te keren, gehouden wesen in deselve te insereren, dat den testateur versouct, dat d'Heren Bewinthebberen ter Camere, daer de gagie te goet is ofte betaelt moet werden, haer gelieven te dragen als executeurs ende hare legatarissen

ende erffgenamen te betalen, op pene dat die voors. clausule geobmitteerd sal hebben, sal voor de eerste mael 25, de twede mael 50, ende voor de derde mael 100 realen van achten verbeuren, ende bovendien arbitralijcken gecorrigeert worden.

Op welcke pene deselve oock gehouden sullen wesen, van der Comp^s dienaren testamenten, voor hen gepasseert, jaerlijcx voor 't vertreck der retourschepen authentijck dubbel aen de Comp. te geven, om met deselve nae 't Vaderlant gesonden te worden.

De Secretarissen ende Notarissen sullen geen transporten maken van rekeningen, bij eenige Comp^s. dienaeren verdient, tensij hen blijcke, dat den transportant daertoe expres consent verleent sij.

Tot voorcominge van vele cavilatien ende disputen wort de Chinesen geordonneert, dat hare obligatien ende schultkennissen voor Secretaris ofte Notaris sullen doen maken, ofte dat op deselve geen recht gedaen sal worden.

Sullen de Secretarissen ende Notarissen aen gene vremde copien geven van de instrumenten, bij haer gemaect, ten ware notoirlijcken bleeck, dat degene, die deselve begeert, merckelijck daer aen gelegen ware, ende hem in rechte daermede mogt behelpen.

Gelijck van de Secretarissen gesegt is, soo en sullen mede gene acten ofte instrumenten bij de Notarissen getekent ofte uijtgegeven worden, tensij de personen, die deselve gepasseert ofte verleden hebben, voor hen, mitsgaders de genomineerde getuijgen, in persone gecompareert sijn, ende den inhouden derselver duijdelijck verclaert hebben, mitsgaders de minuten ende prothocollen daer van bij de comparanten ende getuijgen, mitsgaders hun als Notarissen, ondertekent zijn.

De Notarissen sullen mede te vrede sijn met den tax van salaris, die haer bij de lijste, daervan sijnde, toegeleijt is.

Ende sullen oocq op hun admissie de navolgende eet doen.

EET DER NOTARISSEN.

Ick belove ende swere, dat ick dit ampt in alle vlijticheijt ende getrouwicheijt bedienen sal, dat ick in 't selve geen valscheijt plegen, nochte eenige ongeoorloofde ende verboden instrumenten voor ijmant, van wat qualiteijt hij oock mochte wesen, maken sal. Dat ick gene attestatien, obligatien, brie-

ven van verbande ofte eenige andere acten ofte munimenten authentiseren, veel min uijtgeven sal, tensij de luijden, die deselve gepasseert ofte verleden hebben, in personen voor mij ende de getuijgen, in deselve gemelt, gecompareert sijn ende den inhouden derselver duijdelijck verclaert hebben, mitsgaders de minuten ende prothocollen daervan bij de comparanten ende getuijgen, mitsgaders mij als Notaris, gesubscribeert ende onderteekent sijn; dat ick het secreet van 't geen voor mij gepasseert wort, niet devulgeren ofte openbaren sal; dat ick mij voorts in alles dragen sal als een vlijtich, vroom, eerlijck ende getrou Notaris toestaet, dit en sal niet naelaten om eenige gifften ofte gaven, gelt, goet, haet ofte nijt ofte eenich dingh ter werelt.

Soo waerlijck moet mij God Almachtich helpen.

DEURWAERDER ENDE STADSBODE.

Dese Camers van Justitie sullen elck een gesworen dienaer hebben, waervan, om onderscheijt te maken, die van den Raet Deurwaerder, ende die van de Schepenen Stads Bode genaempt sal worden. Deser offitie sal sijn alle dagingen, besettingen ofte arresten, wetten, executien ende andere exploicten te doen.

Sij sullen gehouden wesen, op alle respective rechtdagen haer te laten vinden bij den President van haer collegie ende denselven, de rolle der gedaegde partijen (soo eenige sijn) gepresenteert hebbende, afvragen of ende wat uijre dien dagh vergaderinge wesen sal, ende of den President selve sal compareren, ofte niet, doende hiervan de resterende Raden ofte Schepenen terstont rapport.

Sullen sorge dragen, dat 's morgens voor de vergaderinge de cameren ende voorsael behoorlijcken gereijnicht ende alles in ordre geschickt worde, op pene van een reael van achten, soo dickmaels sulcx versuijmt mochten hebben; sullen oock t' allen tijden, als den raet vergadert is, voor de camer oppassen, omme partijen uijt te roepen, de deure open ende toe te doen, silentium te houden, ende soo voorts.

Sullen niemant binnen laten staen met hals ofte sijdgeweer, nochte oock met een rottangh, gelijck oock niet vermogen de deure te openen ofte binnen te comen, tensij tot dien eijnde van binnen geschelt wort, maer moeten, soo iets noodichs, de vergaderinge ofte Schepenen hebben aen te dienen, aen de deure

cloppen ende alsdan wachten, tot dat met de schelle teken gedaen wordt.

Versocht ofte gelast wordende, eenigh exploijt ofte citatie te doen, sullen deselve moeten doen in conformite van 't versoeck ofte van de becomene last, altijt met beleeftheijt, soo veel mogelijck sal wesen, in 't openbaer ende aen de personen selffs ofte aen hun huijsvrouwen, soo eenige hebben, soo niet, aen iemant van hun familie ofte aen de wedersijtse naeste gebuiren, ende sullen altijt wel letten op 't gene haer van de gedaegdens, als andere, ten antwoort gegeven wort, omme den genen, die 't behoort, daervan deughdelijcke relatie te doen.

Ende omdat bevonden is, dat de respective cameren van Justitie, mitsgaders de partijen, die voor deselve te doen hebben, van den deurwaerder ende stadsbode niet gedient connen werden, gelijck behoort, door dien dat deselve den meesten tijt met den uijtroep van de publijcke venditien ofte bidden ter begraefenisse geoccupeert sijn, soo wort deselve mits desen uijtdruckelijck verboden, hen voortaen met geen aenspreken ofte venditien te bemoeijen, als met d'executien, die van 's Heren wegen gedaen worden, op privatie van haer ampt.

Den deurwaerder ende stads bode sullen op hunne aenneminge cautie stellen ter somme van 100 realen van achten voor dengenen, die bij hunne fauten, gebreken ofte omissien schade soude mogen lijden.

Ende opdat in 't exerceren van hun ambt van ijder een erkent mogen worden, is geordonneert, dat, soo wanneer eenigh exploict sullen doen, hare executoirstocken in de hant, ende hare respective schilden op de slincker borst (te weten den deurwaerder 't waepen van den Raet, ende de bode dat van de stat) sullen hebben, op privatie van hun offitie.

Wort den deurwaerder ende bode expresselijcken verboden eenigh gelt te eijschen ofte te nemen van de gene, die sij luijden daghvaerden, executeren etc., uijtgesondert voor de copien, deselve ter hant gestelt, op pene van suspensie ofte privatie van hun offitie ende daerenboven arbitrale correctie naer gelegenheijt van saken.

Den deurwaerder ende statsbode sullen gehouden wesen, de respective officieren, in saken hun am t rakende, om niet te dienen, uijtgesondert, soo wanneer partijen advers gecondemneert worden in de costen.

Soo sullen oock gehouden wesen de criminele executien re-

spective honorabel te assisteren. Sullen gene arresten doen, als met expres voorgaende consent, gelijck oock niet en sullen vermogen eenige huijssoeckinge te doen, veelmin ijmant te apprehenderen ofte in hechtenisse te stellen, om wat oirsake 't selve oock soude mogen wesen.

Sullen den deurwaerder ende stadsbode haer te vreden houden met sodanigen salaris, als haer wegens hare vacatien, bij lijste daervan sijnde, toegeleijt is, op arbitrale correctie, soo bevonden worden ijmant meer geeijst ofte afgedwongen te hebben. Sullen hun salaris, aen Comp^{e}. dienaers verdient, 't welck uijt derselver gagie betaelt moet werden, na den uijteijnde van 't proces met behoorlijcke specificatie den Secretaris opgeven, om ten comptoire, daer 't behoort, opgebracht te werden, op versteck van 't selve.

De deurwaerder en stadsbode sullen op hunne authorisatie den naervolgenden eet doen.

EET VOOR DEN STADSBODE.

Ick belove ende swere, dat ick den staet der vrije vereenighde Nederlanden, den Gouverneur Generael ende Raden van India, mitsgaders dese stede gehou ende getrou wesen, den Baillu ende Schepenen allen eere ende behoorlijcke respect bewijsen, alle citatien ende provisien van Justitie, mij bij Schepenen, den Baillu ofte eenige partijen ter hant gestelt, in alle neersticheijt ende trouwe doen ende behandigen dengenen, aen denwelcken die sullen geaddresseert worden, dengenen die mij de voorgemelte citatien ofte acten gelast ofte gegeven sal hebben, van mijn verrichte ende wedervaren relatie ende getrouwelijck rapport doen, ende mij voorts in dit ampt van Stadsbode oprechtelijck dragen sal, uijtwijsende de ordonnantie, daerop geraemt.

Soo waerlijck moet mij God Almachtig helpen [1].

EET VAN DEN DEURWAERDER.

Ick belove ende swere, dat ick den achtbaren Raet van Justitie des Casteels Batavia gehou ende getrou sal sijn; dat ick alle

[1] Het andere handschrift heeft *Soo waerlijck helpe mij Godt Almachtig.*

citatien ende provisien van Justitie, bij gemelten Raet van Justitie, Fiscael ofte eenige partijen mij ter hant gestelt, in alle neersticheijt ende trouwe sal doen ende behandigen dengenen, aen dewelcke die sullen geaddresseert worden; dat ick dengenen, die mij de voorgemelte citatien ofte acten gegeven ofte gelast sal hebben te doen ende bestellen, van mijn verricht ende wedervaren relatie ende trouwelijck rapport doen sal, sulcx als van de gedaeghde gepresenteert ofte geantwoort sij; dat ick voorts dit ampt van deurwaerder oprechtelijck met alle vlijt punctuelijck sal bedienen ende nacomen ende achtervolgen. Ick belove ende swere, dat ick den staet der vrije vereenighde Nederlanden, mitsgaders den Gouverneur Generael ende Raden van India gehou ende getrou sal wesen, den President ende Raden van Justitie behoorlijcke eere ende respect bewijsen in conformite van mijne instructie ende ordonnantie, daerop geraemt.

Soo waerlijck helpe mij God Almachtich.

GEWELDIGER ENDE CIPIER.

Deser plicht sal voornamentlijck wesen, opsicht op de gevangens ende gevankenisse te hebben, te weten den geweldiger op des Fiscaels ende den cipier op die van den Baillu.

Den geweldiger ende cipier sullen op 't aenvaerden van hare bedieninge in handen van den President van den Raet ofte Schepenen respective den eet van getrouwicheijt doen, mitsgaders borge setten ter somme van hondert realen van achten, omme daeraen te verhalen de schade, die iemant door hunne versuijmenissen mochte comen te lijden.

Sullen mede gehouden wesen altijts pertinente registers te houden van hunne gevangens, bij naem ende toenaem, mitsgaders wanneer, bij wien ende om wat saken in hechtenisse geseth sijn.

Sullen altijd wel letten, dat gene gevangens comen los te raken ofte uijt te breken, waeromme schuldich sijn, dickwils sorghvuldige ondersoeckinge te doen, ende voornamentlijck toe te sien, dat niemant na 't avontmael eenigh vier, licht, geweer ofte andere instrumenten bij hen hebben, met welcke eenige effractie soude connen doen.

Tot welcken eijnde oock gelast sijn, niemant bij eenige criminele gevangens in te laten, als met expres consent van den

Fiscael ofte Baillu, ende mits neerstich letten, dat de gevangens gene instrumenten toegebracht en werden, met dewelcke schade geschieden mocht.

Ende gevangens, die op den hals sitten ofte over eenigh capitaal deliet in hechtenisse gebracht sijn, sullen sij gheduirich in de boeijens houden, ten ware bij den Raet, Schepenen, Fiscaal ofte Baillu anders gelast wierde, alles op pene, soo eenigh gevangen door versuijm ofte schult van den geweldiger ofte cipier ofte van haere sluijters, voor welcke sij schuldich sijn te verantwoorden, quame uijt te breken ende los te geraken, dat sij daervoor redevabel ende naer gelegentheijt straffbaer sullen sijn.

Den cipier sal voor sijne emolumenten twintich carolus guldens ter maent van den Heer genieten, ende tot sluijtgelt van ijder persoon, voor sijn in en uijtsluijten, een halve reael van achten eens. Voorts sijn dagelijcx tafelgelt, volgens den tacx, daer ijder gevangen opgeset is.

Te weten den cipier sal voor de gevangens houden drie bijsondere tafels, d'eerste van een achtste daeghs voor de gene, die over criminele blijckende delicten geseth sijn, ofte wegens schult sijn uijtgewonnen, de tweede van een quart voor degene, die bij den officier bij presumptie criminelijck worden aengesproken, ofte bij ijmant anders wegens civile actie rouwelijck in versekeringe geset sijn, de laeste van een halve reael van achten voor gequalificeerde personen, bij den Baillu ofte ijmant anders in gijselingh genomen, welck costgelt bij de gevangens betaelt sal worden, 't sij deselve bij den cipier willen eten ofte niet, sonder dat daeromme eenige rechtpleginge sal behoeven te houden, alsoo hem wegens sijn cost ende sluijtgelt parata executie vergunt wert.

Maer den geweldiger sal ter maent xxiiij gulden ende vier realen tot rantsoen winnen, ende bovendien genieten voor sluijtgelt van ijder persoon een reael van achten eens, doch en sal geen tafelgelt hebben, alsoo de gevangens, onder hem sorterende, van de Comp^{e} gevoet werden, ten ware extraordinaire van hem wilde getracteert sijn.

Den geweldiger ende cipier en sullen aen de gevangens geen wijn ofte stercken dranck vercopen, nochte gedogen bij ijmant anders verkocht werde, ten ware aen gequalificeerde personen, ende dat soberlijck; maer moeten bequaem, geschickt huijshouden ende wel toesien, dat in de gevanckenissen geen oneer

gepleeght, gedobbelt, droncken gedroncken, ofte eenige quaestieuse tijtcortinge geëxerceert worden; moet oock de gevangenhuijsen alle dagen doen uijtvegen ende behoorlijck reijnigen, opdat de gevangens door stanck, vuijlicheijt ende ongemack geen dobbele miserie en lijden.

Soo wanneer eenighe particulier persoon ijmant in hechtenisse doet brengen, is den geweldiger ofte cipier gehouden den selven cautie voor de costen af te vorderen, ten ware sij met hem te vrede waren.

Den cipier en sal niet vermogen eenige huijssoeckinge in herbergen ofte andere plaetse te doen, nochte ijmant te arresteren, veelmin te apprehenderen ofte in hechtenisse te setten, om wat saken sulcx oock soude mogen wesen, op arbitrale correctie.

Maer is den geweldiger geauthoriseert, dat met ordre van den Fiscael vangen ende spannen magh, ende oock sonder ordre, soo wanneer op verscher daet gedelincqueert is, ofte anders de sake geen uijtstel can lijden, doch is altijd gehouden, iemant in hechtenis geleijt hebbende, datelijck den Fiscael daervan kennisse te doen.

Sullen hun sluijt ende costgelt, wegens Comp^s. dienaren uijt derselver gagie te betalen, binnen een maent, dat deselve gelargeert sullen wesen, den Secretaris specificie opgeven, omme na gedane taxatie ten comptoire, daer het behoort, opgebracht te worden, op pene van daervan versteken te wesen.

EET VOOR DEN GEWELDIGER.

Ick belove ende swere den Staet der vrije Vereenighde Nederlanden, mitsgaders den Gouverneur Generael ende Raden van India gehou ende getrou te wesen, den President ende Raden van Justitie alle eere, respect ende onderdanicheijt te bewijsen, niemant eenige extorsie, overlast ofte gewelt te doen, met niemant over eenige delicten, die tot mijner kennisse gecomen sullen wesen, te composeren nochte deselve te verswijgen ofte versussen, om wat oorsake sulcx oock soude mogen wesen, maer alles oprechtelijc den Fiscael te kennen te geven.

Ende voorts generalijken mij in dit ampt te dragen, als een eerlijck man ende trouw dienaer van de Justitie toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck helpe mij Godt Almachtich.

EET VOOR DEN CIPIER.

Ick belove ende swere den Staet der vrije vereenighde Nederlanden, den Gouverneur Generael ende Raden van India, mitsgaders dese Stede gehou ende getrou te wesen.

Genige gevangens eenige extorsie, gewelt ofte overlast te doen: maer mij in alle saken, dit ampt concernerende, te dragen, als een eerlijck man ende vroom dienaer van de Justitie toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck mort mij Godt Almachtich helpen.

SCHERPRECHTER.

Den scherprechter sal maentlijck winnen soo veel gagie ende rantsoen, als tsijner aenneminge bedongen sal hebben, ende van sijne executiën hebben, als volght.

Van elck persoon, die hij van 't leven ter doot sal brengen, sal hij hebben ses realen van achten tot 48 stuivers 't stuck, 't sij op wat maniere sulx sij, en soo wanneer hij 't doode lichaem buijten op een rad ofte aen de galge moet brengen, sal hij daervoor geniettén twee gelijcke realen; maer van luijden, die haer selven verdaen hebben ende door den rechter gelast worden, om in een mick aan de galge ofte anders gehangen te worden, sal hij drie realen van achten hebben.

Van recht, daer de dood niet nae en volght, als van geselen, brantmercken, oir ofte oiren affsnijden, door de tongh steken, hant afhouwen, oogh ofte oogen uijtsteken, ende soo voorts, sal hij hebben drie realen, wel verstaende, dat indien aen een persoon meer als een executie gedaen wort, als geselen ende brantmercken, geselen ende oir afsnijden ofte oogh uijtsteken, ofte wel geselen, brantmercken ende oir afsnijden ende diergelijcke, dat hij voor sodanige meerdere executien geen meer sal hebben, als half gelt.

Van ijder persoon, die den scherprechter sal tortueren ofte pijnigen, sal hij twee realen van achten hebben, maer, als ijmant niet als met torture gedreijght wort, daervan sal den scherprechter niet meer hebben als half gelt, te weten bijaldien daerover geroepen sij ende anders niet.

Gelijck dan oock van 't geesselen, dat binnen 't Stadhuijs

door de dienaeren van d'officieren gedaen wort, niet te pretenderen sal hebben.

Wanneer iemant gesententieert sijnde te sterven, gegeselt te worden of diergelijcke, van den Gouverneur Generael gepardonneert wort, sal den scherprechter half soo veel genieten, als gehad soude hebben, bijaldien de sententie geëxecuteert ware geworden.

ADVOCATEN ENDE PROCUREURS.

Omme dieswille dat degene, die om eenighe dinghsaken, als anders voor den rechter te doen hebben, niet altijt bequaem sijn ofte vaceren connen, omme deselve, gelijck behoort, waer te nemen, soo is tot gerieff ende behulp van desulcke, opdat in hare gerechticheit door absentie ofte oncuntschap geen schade en lijden, mitsgaders opdat den rechter met geen onordentelijcke proceduren geëmpescheert en werde, geordonneert, dat ijder, die in rechte te doen heeft, een advocaat ofte procureur tot sijn adsistentie gebruijcken sal, ende is de advocaten toegelaten, om de minste costen, als procureurs in rechten te mogen dienen, sulcx dat ijder vrijstaet tot het beleijt sijns proces een procureur alleen, ofte wel een advocaet als procureur, ofte een procureur ende advocaet te gelijck te gebruicken.

De advocaten ende procureurs sullen gehouden wesen, op hare admissie, mitsgaders alle jaren na de vernieuwinge van de weth, als wanneer telckens continuatie van hun ampt sullen moeten versoecken, in handen van den President van den Raet van Justitie, den geprefigeerden eet te doen, mitsgaders sufficante borgen te stellen ter somme van 100 realen van achten voor de schade, die iemant bij hun versuijm, onwetentheijt ofte faute soude mogen lijden. Sullen hun in hare pleijdoijen, als anders, jegens den rechter reverentelijck dragen, op arbitrale correctie.

Sullen niet vermogen, voor ijmant, die selve niet jegenwoordich is, in rechten te occuperen, sonder te hebben behoorlijcke procuratie, ende bijsonderlijck en sullen voor ijmant eenige schultkennisse doen, ten sij daertoe specialijck gelast sijn, op pene dat voor deselve, indien hun meesters sulcx niet en gestaden, sullen moeten instaen, ende sullen voors. procuratie voor Secretaris ofte Notaris ende getuigen gepasseert moeten sijn, ten

ware in cleijne saken, partijen, om costen te eviteren, in juditio comparerende, verclaerden soodanich procureur over hunne saken gestelt te hebben, 't welcke bij den Secretaris neffens de presentatie ter rolle aengetekent, ende voor een formele procuratie sal gehouden worden, geniettende den Secretaris daervoor een schellinck.

De procureurs sullen schuldich wesen, wanneer op de rolle te doen hebben, soo lange voor de camer present te blijven, als de vergaderinge duurt, op pene, soo eenige saken om hun absentie uijtgestelt worden, van twee realen ende vergoedinge van de schade, die hun meesters daerdoor mochten lijden, ten ware om wettige oorsaken (die den Secretaris tijdelijck te kennen moeten geven) bij den rechter geëxcuseert conde werden. Sullen, alleer voor den rechter compareren, hen behoorlijck over hun saken informeren ende alle gerede documenten, daertoe dienende, voor de hant hebben, op pene van in de gedane costen ende schaden, die partijen per mancquement van dien mochten lijden, gecondemneert te werden.

Vooral sullen wel letten op 't nemen van hun conclusiën, ende met wat middelen deselve connen worden gefurneert.

Als hun partijen uijtgeroepen sijn, sullen de procureurs ende advocaten hunne termijnen met korte woorden houden, staende de procureurs met bloten hoofde, beleefdelijck, sonder injurieuse woorden te gebruijcken, op suspensie van hun ampt.

Ende sullen oock den een in des anders woorden niet vallen, maer elckanderen vreedsamich uijthoren, op pene van een reael van achten voor d'eerste reijse, dubbel voor de tweede ende suspensie van hun ampt tot discretie van den rechter voor de derde reijse.

De procureurs, advocaten ofte partijen en sullen, na 't pronuncieren van de appoinctementen ofte vonnissen, niet dingen ofte nacakelen, op verbeurte van twee realen.

De advocaten ende procureurs en sullen de secreten van hun saken aen partijen advers niet openbaren, veelmin deselve in 't maken van hunne schrifturen, ofte anders, behulpsaem wesen, op privatie van hun ampt ende arbitrale correctie.

Sullen de advocaten ende procureurs hen vooral wachten eenige overeencompsten met hunne meesters te maken, omme eenige portie, part ofte deel in de saken te hebben, ofte met deselve in eenige andere wijse te contracteren, van hun te indemniseren, ofte costeloos ende schadeloos te houden, daervo-

ren eenige somme van penningen stipulerende, op verbeurte van hun offitie ende arbitrale correctie.

De advocaten ende procureurs en sullen de partijen niet aenlopen, om haer te dienen, maer wachten tot des versocht worden.

Sullen oock geen saken aennemen onder conditie van geen gelt te ontfangen, voor dat het proces gewonnen is, op suspensie, tot discretie van den rechter.

Sullen oock geen meer partijen aennemen, dan sij bequamelijck connen expediëren, sonder derselver recht te verachteren, op pene dat hun interdictie sal worden gedaen, eenighe nieuwe partijen meer aen te nemen, voor dat de oude affgedaen sijn.

Tot welcken eijnde gehouden sullen sijn, den President van de respective caemeren altijt, des gevraeght sijnde, oprechtelijck te verclaren wat ende hoeveel saken onderhanden hebben.

Sullen oock hen vooral moeten wachten, met onnodige dilaijen de processen te traineren ende partijen op costen te jagen, op pene van deselve te vergoeden ende daerenboven met suspensie ofte privatie van hun offitie gestrafft te worden.

De procureurs sullen gehouden wesen, soo wanneer over hun abnijsen ofte faulten gesuspendeert worden, op dat de saken daerdoor geen verachteringe lijden, datelijcken een ander met behoorlijcke instructie in hun plaetse te substitueren, op privatie van hun offitie, soo sulx voor den eersten rechtdag niet en doen.

Sijn gelast, bij geschrift procederende, hunne schrifturen cort te maken, sonder vele onnodige allegatiën ofte rediten te gebruijcken, veelmin iets te allegeren, dat niet bewijsen connen, ofte hun te beroemen van bewijs, dat niet en hebben, omme daermede den rechter te abuseren, op verbeurte van ses realen ende arbitrale correctie, ende moeten de procureurs hun schrifturen onderteкenen, op pene, soo deselve ongetekent exhiberen, van twee realen van achten voor d'eerste, vier voor de tweede, ende ses voor de derde mael, ende, soo echter daerinne moetwillens voortvaren, suspensie ofte privatie van hun offitie.

Maer die bevonden sal worden, in sijne schrifture eenige calomniën ofte injurieuse feijten, ter materie niet dienende, gestelt te hebben, sal voor d'eerste reijse ses, voor de tweede reijs twaelf realen van achten verbeuren, ende voor de derde reijs met suspensie ofte privatie van hun offitie gemulcteert worden, ende arbitrale correctie daerenboven.

Van gelijckes sal de gene, die bevonden sal worden eenige malitie gepleeght ofte merckelijcke negligentie gecommitteert te hebben, waermede het proces verachtert ofte partijen in hare gerechticheijt worden vercort, gehouden wesen alle costen ende intressen, die deselve daerbij lijden, te vergoeden, ende daerenboven met suspensie ofte privatie van offitie naer gelegentheijt van saken gestraft worden.

In saken, daar den officier adjunct is, sullen de procureurs niet vermogen te dienen van eenige schrifturen, voor ende aleer hij deselve gesien ende getekent sal hebben.

De procureurs sullen hun salaris, als verschoten penningen, binnen 'sjaers naer de sententie gepronunciëert, ofte de sake interrupt gelopen is, moeten eijsschen, op pene dat, den voors. tijt verstreken sijnde, daerop geen recht gedaen sal worden.

Sullen oock gehouden wesen de secretarissen voor hun salaris in te staen, ten sij in saken, daerinne sij om niet, ofte om Godtswille, partijen dienen.

Sijn gehouden, des versocht, partijen te geven recipisse ofte quitantie van 't gene wegens hunne vacatiën ofte schrifturen ontfangen, ende en mogen niemant meer affeijsschen, als haer bij ordonnancie toegeleijt is, onder wat pretext sulcx oock soude mogen wesen, op privatie van hun ampt ende arbitrale correctie.

Is hun oock mede verboden, onder decksel dat van hun salaris noch niet voldaen en sijn, eenige schrifturen ofte documenten van partijen onder hun te houden, maer moeten deselve, des versocht, getrouwelijck overleveren, ende hun salaris vervolgen, daer ende soo 't behoort.

De procureurs sullen gehouden wesen, soo wanneer over eenighe misusen ofte faulten in eene geltboete gecondemneert worden, deselve te betalen promptelijck, ende voordat, om eenige andere saken, binnen te staen werden geadmitteert.

De procureurs ende advocaten sullen voor hun vacatie ende moeite genieten, naer uijtwijsen van de lijste, daervan geraemt.

EET VOOR ADVOCATEN ENDE PROCUREURS.

Ick belove ende swere den staet der vrije vereenighde Nederlanden, den Ed. Heer Gouverneur Generael ende Raden van India, mitsgaders dese Stad, gehou ende getrou te wesen.

In geenige saken te dienen, die ick sal weten onrechtveer-

dich te sijn, 't sij dat mij sulcx blijcke in 't beginsel van 't proces ofte daernae.

De respective Collegiën van Justitie alhier alle eere, respect ende reverentie te bewijsen.

Geen bedingh ofte compositie te maken van eenich deel ofte part in de saken te hebben.

Vooral mij te wachten, genige onnodige dilaijen te soecken, waerdoor de saken verachtert mochten werden.

Ende niemant meer te eijsschen, als den taxt van salaris, ons voorgestelt, toestaet ende medebrenght.

Soo waerlijck helpe mij God Almachtich[1].

MANIERE VAN PROCEDEREN VOOR DE COLLEGIËN VAN JUSTITIE OP BATAVIA.

Die iemant voor recht betrecken wil, sal denselven door den Deurwaerder ofte Stadsbode respective, jegens sekeren rechtdagh, op 't corste bij sonnenschijn des daeghs te voren, ende op 't langste drie dagen te voren, doen daghvaerden.

De Lantoverheijt, die van den Rade van Justitie ende den gerechte, mitsgaders oock de respective Officieren, en sal niemant voor recht betrecken, ten sij met spetiael consent, gelijck oock niemant sijne ouders nochte sijne gewesene lijffheer ofte vrouwe, op 25 realen van achten.

Ende op dat dengenen, die gedachvaert wort, ten gestelden dage gereet mach comen, sal den Deurwaerder ofte Bode, neffens de dachvaerdinge, denselven behandigen, ofte 't sijnen residentie plaetse laten de conclusie, die den eijsscher voornemens is jegens den gedaeghden te nemen, bij een procureur ondertekent, mitsgaders 't sijnen redelijcken coste presenteren copie authentijc van de brieven van verbande, obligatiën, accoorden ofte andere instrumenten, daerop den eijsscher, ten dage dienende, namptissement ofte condemnatie versoecken sal.

Den aenlegger ten gestelden dage niet comparerende, sal den gedaeghde op sijn versoeck van de instantie geabsolveert, ende den aenlegger in de costen worden gecondemneert, welcke cos-

---

[1] Het andere afschrift heeft: *Soo waerlijck moet mij Godt Almachtigh helpen.*

ten hij oock betalen sal, aleer van nieuws weder van deselve saken gehoort sal worden.

Maer, indien den gedaeghde ten gesetten dage niet en compareert, sal jegens hem verleent worden 't eerste défault, ende uijt cracht van dien versteken van alle declinatoire exceptiën, ende een andere daghvaerdinge, ende, soo hij, andermael geciteert sijnde, niet en comt, sal 't tweede défault jegens hem verleent worden, ende een derde daghvaerdinge, ende bijaldien hij alsdan gedachvaert sijnde, mede niet compareert, ende gedachvaert is om te kennen ofte ontkennen sijn obligatie, constitutie brieven, schultbrieven ofte andere brieven ofte instrumenten van verbande ende op het versoeck van namptissement te verantwoorden, sal jegens hem verleent worden het derde défault en uijt crachte van dien de brieven gehouden werden voor bekent ende de gedaeghde gecondemneert, de geëijste penningen te namptiseren in handen van den aenlegger onder cautie de restituendo, mitsgaders verleent een vierde daghvaerdinge exsuper abundanti, om te comen sien den aenlegger sijn intendit overleggen, ende sententie aenhoren.

Ende ist, dat hij dan echter niet en compareert, sal den eijsscher overleggen sijn intendit met de verificatiën daertoe dienende, omme daerop recht gedaen te worden, ende, indien den eijscher sijnen eijsch, den rechten genough sijnde, bewijst, soo sal die hem bij den rechter toegewesen werden met de costen, daeromme gedaen.

Ende bijaldien des eijschers intendit niet ten vollen bewesen can werden, soo sal den rechter letten, off de sake sulcx gelegen sij, dat op des eijsschers eet gestelt soude mogen werden, waerin principalijck reguard genomen sal worden op de qualiteijt van de persoon, nature van de sake ende diergelijcke, ende wort de sake sulcx bevonden, soo sal den rechter, alvoren den eijsscher sijnen eet afgenomen hebbende, den gedaeghden condemneren als boven.

Maer bij soo verre den rechter bevonde, dat den eijsscher sijn intendit niet behoorlijc bewesen hadde, ende tot sijnen eet niet ontfangen conde worden, sal den defailant geabsolveert worden van eijsch ende niet te min gecondemneert in de costen.

Indien den gedaeghde compareert op de twede ofte derde daghvaerdinge, soo sal hij gehoort worden, mits refonderende de costen, bij den eijsscher gedaen, maer, ten vierden dachvaer-

dinge comparerende, en sal niet ontfangen worden iets te seggen, ten ware jegens de voors. daghvaerdinge.

Ende sal hetgene voors. alsoo geobserveert worden, soo wanneer den gedaeghden een eerlijck Nederlander ofte Europeaen is, maer in saken tusschen Chinesen ofte andere Onchristene natien, die onse maniere van procederen onbekentsijn, ofte den gedaeghden een Chinees, Moor, Swart ofte ander geringh persoon sijnde, sal denselven, naedat driemael gelijk voors. gedachvaert sijnde, niet gecompareert sal wesen, voor de vierde mael geciteert worden op pene van gijsselingh, ende, als dan mede niet comparerende, sal metterdaet in de gijselcamer gebracht ende aldaer soo lange gehouden worden, tot het proces sal sijn getermineert ofte cautie van te rechte te sullen staen, mitsgaders voor 't gewijsde, gestelt sal hebben.

Ende opdat partijen te beter mogen geconstringeert worden, ten gestelden dage te compareren, soo is op elck défaut, dat tegen ijmant gegeven sal worden, een geltboete gestatueert, te weten voor 't eerste défault een quart, voor 't twede een halve voor 't derde een reael ende voor 't vierde drie realen van achten, ende soo, wanneer den aenlegger niet comparerende, comparuit jegens hem verleent wort, sal denselven voor sijn défault mede een reael van achten moeten geven.

Ende sullen voors. boeten comen ende geëmploijeert worden ten behoeve van de respective Cameren van Justitie.

Maer, als ijmant gedachvaert is, om executie te sien decerneren op een verjaert vonnisse, willige condemnatie, uijtspraeck van goede mannen, transactiën ende soo voort, ende niet en compareert, sal uijt crachte van 't eerste défault gecondemneert ende de executie gedecerneert worden.

Desgelijcx, soo ijmant geciteert wort, om getuijgenisse der waerheijt te geven, sal uijt cracht van 't eerste défault gecondemneert worden, getuijgenisse der waerheijt te geven, tot sijnen costen op pene van gijselingh.

Maer indien partijen ten gestelden dage compareren, soo sal den aenlegger sijnen eijsch doen ende provisie van namptissement versoecken, soo 't hun goet dunct.

Ende, soo den gedaeghden eenige exceptiën vermeent te hebben, sal deselve, ten dage dienende van antwoort, alle t'seffens ende t'eenemael moeten proponeren, ende desniettemin ten principalen antwoorden, uijtgesondert in exceptiën declinatoir, litispendentie ende litisfinite, daeronder begrepen transactie.

ende uijtspraecke van arbiters van rechten, daervan bij publijcque instrumenten ofte eijgen hant van partije blijckt, welcke hij sal mogen proponeren, ende daerbij blijven persisteren.

Ende sal de gedaeghde op de provisie van namptissement ende op 't kennen ofte ontkennen van obligatiën ofte andere instrumenten terstont gehouden wesen te antwoorden, sonder eenigh delaij te mogen versoecken, op pene dat de voors. brieven gehouden sullen worden voor bekent, ende op de versochte provisie gedisponeert, naer den rechter bevinden sal te behoren.

Ende ten principalen in saken, hondert realen ende minder bedragende, sal mede terstont mondelingh geantwoort, gerepliceert ende gedupliceert moeten werden, omme daerop ende op de stucken ende verificatiën, die partijen sullen overleggen, recht gedaen ende geordonneert te worden nae behoren, sonder dat partijen in voors. saken hunne dinghtalen bij geschrifte sullen mogen overleggen; maer sullen deselve tersijde van de presentatie ter rolle bij den secretaris aengetekent worden, ten ware bij den rechter om redenen anders geappoincteert wierd.

Maer in saken, meer als voors. somme bedragende, sal den gedaeghden, soo hij sulcx versoeckt, tijt van acht, veertien ofte naerder dagen gegeven worden, naer dat den Raet ofte Schepenen sullen bevinden te behoren, omme sijn antwoorde bij monde te doen ofte schriftelijck over te leggen, welcken tijt partijen hinc inde mede gegeven sal worden, om te repliceren ende te dupliceren, alles peremptoir ende op versteck.

De sake, in maniere voors. bij eijsch, antwoort, replijc ende duplijck voldongen sijnde, soo deselve niet en consisteren in faiten, daerop eenige enqueste van node sij, sullen partijen dadelijck, ofte op den naesten rechtdagh, hunne voors. schriftuuren ofte dinghtalen, mitsgaders stucken ende documenten, overleggen onder behoorlijcke inventaris, bij hunne procureurs respective getekent, ende daer op recht versoecken, sonder van eenige vordere triplijcq ofte anders te mogen dienen, ten ware om goede redenen sulcx bij den rechter geconsenteert wiert.

Maer in saken, bestaende in faicten, sal partijen sekere redelijcken tijt geprefigeert worden, omme hunne getuijgen voor Commissarissen gehoort ende beëdicht te werden.

Ende sal degene, die sijn getuijgen wil doen horen, gehouden sijn, sijne partije daervan daeghs te voren gerechtelijcken te insinueren, ende aen deselve doen ter hant stellen de articulen daerop deselve geëxamineert ofte gerecolleert sullen wor-

den, omme bij partijen, soo 't hen goet dunckt, daer jegens contra-interrogatorium gemaect ende overgegeven te werden, welcke de gecommitteerdens oock gehouden sullen wesen te ontfangen ende de getuijgen daerop mede te examineren, ende en sal geen recht gedaen worden op eenige attestatiën ofte getuijgenissen, op sodanige wijse niet gerecolleert sijnde, ten ware de getuijgen absent ende overleden waren.

De getuijgen, gelijck voors. gehoort, ende den gestelden tijt overstreken sijnde, sullen partijen publicatie van de enqueste versoecken, ende van deselve, mitsgaders van de voirdere stucken ende munimenten, copie lichten, sonder dat van node wesen sal express van de verdere productie te renuncieren ofte daertoe de sake te presenteren, waernaer partijen van acht dagen tot acht dagen sullen schrijven bij reprochen ende salvatiën, mede peremptoir ende op versteck, ten ware om redenen bij den rechter langer tijdt vergunt wierde.

Ende sullen de procureurs alle de voors. termijnen gehouden sijn waer te nemen, sonder dat men hun ofte hunne meesters daertoe sal behoeven te daghvaerden, des soo sullen de presentatiën altijts daeghs te voren, als dienen sullen, ter rolle moeten gebracht worden, met expressie van de namen ende toenamen van partijen, qualiteijt, soo sij procederen, te weten als eijsscher, gedaeghde, requirant etc. oock waertoe de sake dient, als om eijsch te doen, te antwoorden, te repliceren, versouck ofte presentatie te doen etc., op pene dat anders de presentatie ter rolle sal worden geroijeert.

Ende sullen de procureurs gene saken mogen laten doorlopen sonder termijn te houden, ten ware bij gemeen accoort van partijen de sake in state gestelt, ofte wel middeler tijt affgemaeckt wiert, 't welck als dan sodanich ter rolle op de verclaringe van de procureurs aengetekent sal worden.

Den genen, die dagh heeft, om te antwoorden, repliceren, dupliceren etc., sal jegens den gestelden dage, of te eerder, soo gereedt is, moeten presenteren ten fine daertoe dagh genomen is, ende so denselven daer van in gebreke blijft, sal sijn partije, den gestelden dagh overstreken sijnde, mogen presenteren om 't profijt van 't versteck te versoecken.

Ende indien dengenen, jegens de welcke gepresenteert is, dan noch gereet comt, sal op de voors. presentatie vermogen te doen, daertoe dagh genomen was.

Maer ten dage dienende, echter in gebreken blijvende, sal

metterdaet versteken worden van 't gene, daertoe dagh genomen was.

Soo wanneer bij den eijscher voor replijck gepersiseert wort, en sal den gedaeghde geen dagh om te dupliceren, vergunt worden, maer sal terstont moeten dupliceren, ofte voor duplijck persisteren, ofte daervan versteken sijn.

VAN ARRESTEN.

Maer, in cas van arrest op persoon ofte goederen, sal geprocedeert worden als volght.

Dengenen, die ijmants persoon ofte goederen wil arresteren, sal sulcx moeten doen door den deurwaerder ofte bode, naer gelegentheijt van dengenen, op wiens persoon ofte goederen 't arrest gedaen sal worden, ende dat met voorgaende kennisse ende consent van den President van den Raet ofte gerechte, ofte van de respective officieren.

De ingesetenen van Batavia[1], 't sij burgeren ofte geen, die binnen de jurisdictie van dien gehuijst, gehooft ofte fixe domicilie houdende sijn, en sullen in geenderhande saken in hun persoon ofte goederen gearresteert mogen werden, ten ware bij merckelijcke suspicie de fuga, ofte dat anders hunne goederen sochten te verduijsteren, vervoeren ofte in fraudem creditorum te veralieneren, ofte dat in reguard van eenige goederen d'arrestant soude mogen hebben recht, 't sij van legael ende stilswijgende, ofte expres speciaal hypotheecq.

Desgelijcx en sullen oock de Compe dienaren in persoon niet arrestabel sijn, nochte oock hunne rekeninge, verdiende maentgelden, wapenen, ofte iets, dat tot hunnen dienst behoort.

Die onder de gehoorsaemheijt van den Nederlantsen Staet in India elders onder eenen dagelijxsen rechter woonachtig sijn, en sullen den anderen alhier oock niet mogen arresteren, ten ware om schulden, alhier gemaect, ofte die anders voor den Raet alhier geeijscht mochten worden.

Maer sullen alle vremdelingen, soo in hun persoon als in hunne goederen, gearresteert mogen werden, uijtgesondert die in ambassade ofte publijcke commissien gecomen sijn.

Die ijmants persoon ofte goederen wil arresteren, sal deselve met eenen schriftelijcken reden van arrest moeten leveren, bij hem ofte sijnen procureur ondertekent, ten ware de haesticheijt

des eijschers sulcx niet toe en liete, ende hem jegens den naestvolgenden rechtdage doen daghvaerden ende de sake ter rolle presenteren, ende, ten dage dienende, sijn arrest beclagen ende eijsch doen, ofte bij non comparitie van de gearresteerden défaut versoecken, alles op pene dat anders 't arrest gehouden sal worden desert.

De gearresteerde, ofte opposant van arrest, niet wonende hier ter stede, sal in rechten niet gehoort worden, voor ende aleer hij, onvermindert sodanighe exceptiën als jegens 't arrest mochte willen proponeren, alhier domicilium gecosen sal hebben, indien den arrestant sulcx versoeckt.

Alle arresten op personen ofte goederen, sullen ten versoecke van de gearesteerdens ofte eijgenaers, sonder vordere kennisse van sake, affgedaen worden, onder cautie van 't gewijsde, ten ware in questie van eijgendom ofte spetiael hypotheecq, off dat iemant gearresteert ware om eenigh gewijsde te voldoen.

Die van ijmant gerechtelijck gearresteert is, sal gehouden wesen 't arrest te obedieren ende op alle termijnen, neffens sijn procureur, in persoon te compareren, ten ware om sieckte ofte anders verschoont mochten worden.

Gevreest wordende, dat iemant boven arrest mochte doorgaen, sal den arestant vermogen den sodanigen borge te eijsschen, ende, bij weijgeringe ofte mancquement van dien, in gijselingh ofte apprehentie te doen gaen.

Die geconvinceert sal wesen een arrest gevioleert te hebben, sal vijfftich realen voor den officier verbeuren, ende so de gene, onder wien eenighe goederen, coopmanschappen, brieven ofte andere meubelen gearresteert sijn, het arrest quame te violeren, sal boven de voors. boete van vijftich realen oock gehouden sijn 't gewijsde te voldoen, in allen schijn off hij cautionaris ware geworden ende aengenomen hadde de sake te defenderen voor den genen, jegens welcken 't arrest gedaen is, ten ware sodanigen persoon als noch binnen sekeren corten tijde de voors. gearesteerde goederen wiste te exhiberen ende bij den rechter daertoe geadmitteerd wierd.

Ende soo verre sodanigen violateur voor 't gewijsde niet suffisant geoordeelt mochte werden, sal bovendien, met kennisse van den rechter, in apprehentie mogen werden gehouden.

Eenich gedeelte van een schip ofte jonck gearresteert wordende, soo 't selve meer als een vierendeel bedraeght, sal 't

selve arrest moeten houden ende niet mogen varen, ten ware met sufficante cautie voor 't gewijsde, ofte dat het schip ofte jonck voor dato van 't arrest bevracht ende geladen mochte wesen, ende daervan bij publijcke acte bleecq, want in soodanigen gevalle alleen cautie voor de waerde van 't schip, ingevalle het mochte comen te blijven, sal worden gestelt.

SENTENTIËN ENDE EXECUTIE.

Alle difinitive sententiën sullen inhouden, dat de gedaeghde gecondemneert wort in 't geheel ofte deel in 't gunt van hem geeijst is, ofte daervan geabsolveert, ende voorts condemnatie ofte compensatie van costen.

Ende sal den rechter gehouden sijn, nadat de saken in state van wijsen gebracht sullen wesen, deselve met d'eerste gelegentheijt te decideren ende sententie te pronuncieren.

Alle vonnissen ofte appoinctementen, tussen partijen te geven, sullen eerst bij den Secretaris ter rolle getekent ende daeruijt opgelesen worden, maer de sententiën, op processen bij geschrift, sullen eerst behoorlijck geextendeert worden, eer deselve sullen worden gepronuncieert.

De vonnissen van Schepenen sullen executabel wesen den tijt van een jaer, ende sententiën van den Raet den tijt van drie jaren, te weten jegens de principale gecondemneerde, maer, nae de expiratie van den voors. tijd respective, ofte jegens de weduwe ende erfgenamen van den gecondemneerde, sal van node wesen, den gecondemneerde ofte desselfs weduwe ende erfgenamen te doen citeren, om executie op de condemnatie te sien decerneren.

Soo wanneer ijemant gecondemneert is in de costen van den processe, soo sal den triumphant sijne declaratie van costen maken ende de sake op de rolle presenteren om te dienen van costen, sonder dat in de soodanigen gevalle van node sal sijn den gecondemneerde daeromme te daghvaerden, ten ware bij contumacie gecondemneert waer.

Ende soo hij, ten dage dienende, niet en compareert, sal jegens hem défaut verleent worden ende voor 't profijt van dien versteck van diminutie, ende sal dien volgende de declaratie overgeleijt en bij den rechter getaxeert worden.

Maer soo den gecondemneerde compareert, soo sal van de

geexhibeerde declaratie aen hem copie gegeven worden ende dagh van vier ofte acht dagen om daertegens te diminueeren, op versteck.

Alle sententiën, interlocutoire off difinitive, daerbij ijmant gecondemneert is eenige penningen te betalen ofte te namptiseren, sullen nae tien dagen, soo verre daervan niet en is geappelleert, in saken, daerinne toegelaten is te appelleren, worden geëxecuteert in maniere als volgt.

Den Deurwaerder ofte Bode sal hem, met de sententie om te executeren ter hant gestelt, laten vinden aen den persoon ofte woonplaetse van den gecondemneerden, ende denselven sommeren, binnen 24 uijren te betalen; de voors. 24 uijren overstreken sijnde, ingevalle daer geen betaling wort gedaen, sal den voors. Deurwaerder ofte Bode andermael voldoening van de voors. sententie versoecken.

Ende blijft hij als dan noch in gebreken, sal den Deurwaerder ofte Bode, met communicatie van den Officier, ten overstaen van den Secretaris ende twee getuigen, in bewaerder hant nemen soo veel meublen ende haeffelijcke goederen, als hem genough duncken sal, om de condemnatie te voldoen, ende dat onder behoorlijcke inventaris, bij den Secretaris, twee getuijgen ende hem executeur getekent, ten ware den gecondemneerde eenighe meuble ofte immeuble goederen aenwees, aen dewelcke hij begeerde d'executie gedaen hebben.

Welcke goederen, bij aldien den gecomdemneerde deselve ondertusschen niet en comt redimeren, den tijt van drie dagen overstreken sijnde, naer voorgaende affixie van billetten, in 't openbaer door den voors. executeur, ten overstaen van den Secretaris ende twee getuijgen, aen den meestbiedende sullen worden vercocht.

Maer, soo de betalinge, uijt de penningen van de meuble goederen van den gecondemneerden geprocedeert, niet en can worden gedaen, sal den voors. executeur in arrest stellen eerst de eijgene onroerende goederen van den gecondemneerden, daernae de chijnsgoederen ende erffpachten, ende daernae successivelijck al sulcke inschulden, als den gecondemneerden heeft, ende deselve drie weken daernae met aenslaen van billetten ende omslaen van 't becken, ten overstaen van den officier ende twee gecommitteerde Raden ofte Schepenen, in 't openbaer vercopen voor gereet gelt, wel verstaende dat, soo wanneer eenighe huijsen, landen ofte andere goederen vercocht

werden voor verlopen custingen, alsdan sooveel penningen gereet betalinge sullen worden, als verlopen sijn, ende de reste op gelijcke dagen, als de resterende custingen verschijnen, ten ware partijen anders accordeerden.

Ende sullen den coper bij den rechter respective brieven van decreet gegeven worden.

Alle de goederen, meublen, immeublen ende crediten des gecondemneerdens in de jurisdictie van Batavia vercocht sijnde, soo verre deselve als noch niet mogen strecken tot betalinge, ende de gecondemneerde buijten de voors. jurisdictie noch andere goederen heeft, soo sal bij letteren requisitoir aen den rechter, daer die gelegen sijn, versocht worden, omme daer aen bij executie ende vercopinge 't vorder achterwesen te verhalen, met de costen daeromme gedaen, op welcke requisitie alle rechters, onder desen staet sorterende, gehouden sullen wesen executie te doen.

Ende soo verre alle des gecondemneerdens goederen tot voldoeninge van 't achterwesen niet en mogen strecken, soo sal den gecondemneerden versekert en in gevanckenisse gestelt ende gehouden worden op ses stuijvers daeghs, sonder meer, ter tijt toe hij den triumphant sal hebben voldaen ofte gecontenteert.

Ofte soo 't een Chinees, Swart ofte ander Onchristen persoon is, sal, den tijt van 14 dagen in hechtenisse geseten hebbende, ende geen raet tot betalinge wetende, voor de somme, in de condemnatie begrepen, tot lijffeijgen vercocht worden, onder de hant ofte in 't openbaer aen de meestbiedende, te weten, soo wanneer geen meer schuldich is, als met de waerde van sijn ligchaem betalen can, maer bij soo verre meer schuldich is, als de waerde van sijn lijff bedraegt, en sal met soodanige vercopinge niet mogen volstaen, alsoo bevonden is, dat, sulcx toegestaen wordende, veel valsche ende sinistre practijken onder voors. natien in swange souden gaen, maer sal den gecondemneerde in de kettingh geclonken ende gehouden worden, ter tijt toe hij sijne crediteuren sal hebben voldaen ofte gecontenteert.

Maer sententien, in actien reëel gewesen, daerbij den aenlegger eenighe huijsen, landen ofte goederen toegewesen sijn, sullen geexecuteert worden, in vougen hiernae volgende.

Den gecondemneerde ende oock den occupateur van de toegewesen goederen, sullen insgelijcx nae tien dagen, nae 't pronuncieren van de sententie, bij den deurwaerder ofte stadsbode

worden gesommeert, hunne handen te onttrecken ende ledich te maken van de toegewesen goederen, ende den triumphant daermede te laten gewerden, ende bij soo verre hij hetselve binnen voors. drie dagen niet en compt te doen, soo sal daernae den gecondemneerden ofte occupateur door den officier respective metterdaet daer uijtgestelt ende den triumphant daerin gestelt worden.

Ende sententiën, daerbij jemant gecondemneert is rekeninge, bewijs ende reliqua te doen, ofte eenigh ander faict te presteren, sullen mede na tien dagen ende na voorgaende sommatie geëxecuteert worden als volght, de gecondemneerde sal gegijselt worden in sekere herberge, op pene van tien realen, ende soo verre hij ten gestelden dage niet en compareert in de gijselinge, sal hij daer bij den Deurwaerder ofte Bode gesocht worden, ende denselven, hem niet vindende, sal voorts geapprehendeert ende in hechtenisse geseth worden, mede op ses stuijvers daeghs, tot sijnen coste, ter tijt toe hij voldaen sal hebben 't gunt, daerinne hij gecondemneert is, ofte den eijscher gecontenteert.

Ende soo verre hij in gijselinge in de herberge gecompareert ende 14 dagen aldaer geweest sijnde, niet en bewijst van sijn diligentie, omme te voldoen daeromme hij gegijselt is, tot contentement van den rechter, sal in apprehéntie ende in hechtenisse gestelt worden op ses stuijvers daeghs als voren.

Ende soo verre de gecondemneerde een maent in hechtenisse geweest sijnde, de condemnatie niet en voldoet, sal den triumphant aen den Raet ofte gerechte mogen versoecken, het feijt ofte werck, in de condemnatie begrepen, getaxeert ende tot een pecuniële somme geredigeert sal werden, waertoe den geapprehendeerde behoorlijcke declaratie overgelevert, ende tijt van veerthien dagen gegunt sal worden, omme daer jegens te debatheren ende, hebbende taxatie van den rechter, sal den triumphant sijn executie mogen doen, als hier voren, blijvende de gecondemneerde evenwel in hechtenisse, tot dat d'executie gedaen ende den triumphant voldaen sal sijn.

Wel verstaende, bij soo verre 't feijt, daerinne jemant gecondemneert is, bequamelijck bij een derde geeffectueert can worden, dat het in sulcken gevalle tot keuse van den triumphant sal staen, ofte bij gijselinge gelijck voors. te procederen, ofte in plaetse van dien, den gecondemneerde naer sommatie ende renovatie in gebreke blijvende, te versoecken, dat jemant bij

den rechter gecommitteert worde, omme 't selve tot coste van de gecondemneerde te doen, mits den triumphant, bij provisie deselve costen verschietende, omme die bij executie weer te verhalen.

Ende soo wanneer ijmant niet in sijn prive naem, maer als vooght, curateur, administrateur ofte in diergelijcke qualiteijt gecondemneert wort eenige penningen te betalen, tegens denselven sal mede geprocedeert worden tot executie bij sommatie, renovatie ende gijselingh, tot dat hij aengewesen sal hebben eenige goederen van degenen, daeraf hij d'administratie heeft, omme daeraen d'executie te doen, ofte verthoont, datter niet ten besten is, ende dat hij rekeninge doet, ofte andersints, tot discretie van den rechter.

Bij soo verre den Deurwaerder ofte Bode van jemant resistentie gedaen wiert, ofte dat sij vrese van resistentie mochten hebben, sullen dat den officieren respective te kennen geven, die haer in sulcken cas, ofte in persoon, ofte door hunne dienaers, gehouden sullen wesen te adsisteren.

De penningen, van geëxecuteerde goederen geprocedeert, sullen door den Deurwaerder ende Bode respective ingemaent ende door den Secretaris binnen den tijt van ses weken precis nae de venditie, aen dengenen, die 't behoort, overhandicht worden, doch altijt onder cautie de restituendo, ende soo iemant van de copers in gebreke van betalinge mochte blijven, sal den Secretaris denselven paratelijcken door den Deurwaerder ofte Bode mogen doen executeren.

Wel verstaende, dat soo wanneer eenige landen, huijsen, schepen ofte andere goederen voor verschenen custingen ofte paijen vercoght worden, alsdan bij den Secretaris den copers hunne gestipuleerde termijnen gegeven sullen worden.

Ende is den executeuren, mitsgaders oock den Secretaris, verboden eenige goederen op de executie, bij hun luijden gedaen, te mijnen directelijck nochte indirectelijck, maer sijn gehouden hun uijterste devoir te doen, dat deselve ten meesten voordeel van partijen mogen werden vercocht.

De Secretarissen sullen van 't geprocedeerde der goederen, soodanich door hun vercocht, voor hun provisie hebben drie ten hondert, den Deurwaerder ofte Bode ½, des soo sullen de Secretarissen voor de cooppenningen moeten instaen ende reponderen.

VAN APPEL, REFORMATIE ENDE PROPOSITIE VAN ERREUR OFTE REVISIE.

Die hem bij eenigh civiel vonnisse van Schepenen beswaert vint, sal daervan binnen de tien dagen na de pronuntiatie, ofte dat sulcx tot sijn kennisse gekomen sal wesen, mogen appelleren aen den Raet des Casteels, ofte binnen een jaer in reformatie comen, mits namptiserende onder den Secretaris van gemelten Raet de somme van 26 realen tot een boete, te verbeuren, indien namaels het vonnisse geapprobeert wort, doch van criminele sententien en sal geen appel gedefereert worden, maer sullen deselve, niet tegenstaende eenige provocatie, ter executie worden gestelt, mits dat alvoren bij den Gouverneur Generael geapprobeert zijn. Maer sullen de vonnissen, bij Schepenen gewesen, hunne executie hebben ter somme van 100 realen van achten, niettegenstaende eenige appellatie ter contrarie ende sonder prejuditie van dien.

Doch den reformanten sal geen inhibitie ofte surcheance jegens de executien van Schepenen vonnissen verleent worden.

Maer van sententien, bij den Raet des Casteels gewesen, en sal geen appel ofte reformatie worden verleent, maer soo iemant erreur wilde proponeren ende revisie versoecken, soude sulcx mogen doen binnen den tijt van twee jaren, mits consignerende onder den Secretaris van den Raet de somme van 100 realen van achten.

Ende sal dengenen, die in revisie ontfangen is, gehouden wesen van den Gouverneur Generael ende Raden van India adjuncten te versoecken, omme neffens de voors. Raden 't proces te hersien, dewelke hem verleent sullen worden tot soodanighen getal, als daer Raden over de gegevene sententie geseten hebben.

Ende sullen de gemelte adjuncten, bij den voors. Rade ontboden sijnde, gehouden wesen te compareren, ende voor alle saken sweren, dat hen jegens den gemelten Raet reverentelijck dragen sullen, mitsgaders dat sij in den processe geen advijs ofte consultatie gegeven en hebben, ende dat sij hunne opinien sinscrelijck ende oprechtelijck sullen geven, alsoo sij in hunne conscientie ende goede justitie sullen bevinden te behoren, sonder gunste, faveur, haet ofte simulatie, ende dat sij

secreet sullen houden 't geen sij geduirende de visitatie van dien sullen horen ende sien.

Maer en sal van sententien, gegeven in materie posessoir, geen propositie van erreur toegelaten worden, maer sullen partijen hun recht mogen vervolgen in petitoir, indien 't hun goet dunckt.

WEESMEESTEREN.

Alsoo den rechteren voornamentlijck toestaet opsicht te hebben over de onmondige wesen, als andere personen, die hun selven ende hunne middelen niet machtich en sijn te gouverneren, ende de selve, met de gerechtssaken geoccupeert sijnde, daertoe niet wel connen vaceren, soo is goetgevonden ende geordonneert, dat jaerlijckx nae de vernieuwinge van de wet bij den Ballu ende Schepenen in dobbelen getalle genomineert ende bij den Gouverneur Generael ende Raden van India gecosen ende gestelt sullen worden vijff eerlijcke gequalificeerde persoonen, te weten twee Comps dienaren ende drie borgeren, die generaljcken opsicht ende gesagh over de voors. onmondige wesen ende hunne middelen sullen hebben.

Ende alsoo in dese landen dagelijcx veel luijden comen te sterven, die alhier gene magen ofte erfgenamen nalaten, welcken hunne goederen souden mogen aenvaerden, ende dat deselve goederen meest altijt verwaerloost souden worden ende niet te rechte comen, ten ware daerinne bij de overheijt wierde voorsien, soo is mede geordonneert, dat de voors. weesmeesteren insgelijcx regart ende toesicht op deselve hebben sullen.

Ende soo wanneer jemant afflijvich wordt, 't sij man ofte vrouwe, kint ofte kinderen achterlatende, ofte geen magen ofte gerechtige erfgenamen alhier hebbende, sal den dootgraver, die 't graff voor den afflijvigen maeckt, gehouden sijn, aleer denselven begraven wort, sulcx weesmeesteren ofte den Secretaris van de weescamer aen te brengen, op verbeurte van sijn dienst.

Ende sullen de namen ende woonstede van den overleden bij den voors. Secretaris in een register, 't welk hij daeraff houden sal, aengeteekent worden, mits, soo den voors. doodtgraver als den Secretaris, daer voor genietende elck ses stuijvers.

Waernae de bode van de weescamer, als hem des bij wees-

meesteren belast sal worden, den overgebleven man ofte vrouw sal daghvaerden ter weescamer te comen op sulcken dagh, als den weesmeesteren gelieven sal, daervoor geniettende ses stuijvers, alle te verschieten bij de weescamer ende wederom te verhalen aen de goederen van de weeskinderen, die ter camer bewesen sullen worden.

Vader ofte moeder langstlevende sullen gehouden wesen ter weescamer te comen, omme te verlichten ende der wesen goet te bewijsen ende ter weesboeck te brengen, in presentie ende daer over geroepen de naeste vrunden van den afflijvigen, soo eenige sijn, ende dat binnen ses weken nae de begraeffenisse des overledens, op pene van twaelff realen van achten te verbeuren ende desniettemin gehouden blijven bewijs te doen, ten ware den langstlevenden, bij advijs van weesmeesteren ende de naeste vrunden, om redenen toegelaten wierde, langer tijt te genieten om bewijs te doen, ofte zonder bewijs te doen, in den boedel ongedeelt te blijven sitten.

Ende en sal niemant van sijn kinderen scheijden, ofte hij sal aenbrengen bij inventaris ende in geschrifte overleveren alle de goederen, meublen ofte inmeublen, huijsen, erven, pachten, renten, schepen ofte parten scheeps, gelt, actien, schulden en onschulden, hoe die genaemt mogen wesen, mitsgaders gout, silver, cleijnodien, clederen ende alderhande huijsraet, dewelc den overleden ten tijde van desselfs doot gehad ende beseten heeft, ende dat gesterckt met eede, die hem bij weesmeesteren, welcke daertoe geauthoriseert sijn, affgenomen sal worden, ten ware de bij voors. weesmeesteren ende de naeste vrunden ende vooghden van de wesen anders geraden geacht ende veraccordeert wiert.

Zoo bevonden wort, dat eenige goederen verswegen ende niet in de geseijde inventaris gestelt sijn, sullen deselve sonder eenige contradictie comen ende blijven tot voordele ende profijte van de kinderen van den afflijvigen, ten ware den vertichter bij eede wilde verclaren, deselve niet willens ende wetens verswegen te hebben.

Ende soo verre jemant wilde seggen geene goederen achter gelaten te hebben, ende den boedel meer ten achteren als ten voren te wesen, sal daermede niet mogen volstaen ende van bewijsinge vrij sijn, voor en aleer hij inventaris in forme, gelijck voors., met schulden ende onschulden overgelevert sal hebben, waarbij 't selve blijcken mach, almede binnen voors.

tijt, ten ware bij weesmeesteren toegestaen wiert, datter geen inventaris gelevert soude worden.

Offt gebeurde, dat eenigh boedelhouder ofte boedelhoudster hem ofte haer wilde behelpen met eenige testamenten, bij den overledenen gemaect, sal desniettemin gehouden wesen inventaris te leveren ende bewijsinge te doen ende den eigendomme van de goederen ten weesboeck te brengen.

Vader ende moeder beijde stervende sonder hun kinderen bewijs gedaen te hebben, sullen d'outste ende naeste magen ten wedersijden gehouden wesen bewijs te doen van de goederen, bij den overledene achtergelaten, gelijck voors.

Indien vader ofte moeder ofte andere boedelhouders bereijt waren binnen voors. tijt bewijs van goederen te doen, ende de vrunden van den aflijvigen versocht sijnde voor weesmeesteren te compareren, daertoe niet verstaen wilden, soo sal men sodanige onwillige tot drie verscheiden reijsen, telckens op een sekeren prefixen dagh, bij de bode van de camer doen roepen, omme te horen 't genedien aengaende gedaen sal worden, ende, ten derde male niet comparerende, sullen de weesmeesteren sodanigen bewijs ontfangen ende de bewijser daermede mogen volstaen.

De kinderen van d'eene sijde beweesen sijnde, soo sullen, na 't overlijden van den langhstlevenden, de outste en naeste magen van desselfs zijde den kinderen bewijs doen, mede al binnen voors. tijt, op verbeurte van ses realen van achten, ende echter gehouden blijven bewijs te doen.

Voors. bewijs sodanigh gedaen sijnde, sullen alle de brieven, schultkennenissen ende alle andere goederen, die beweesen sijn, terstont op de weescamer gebracht worden, al waer 't oock dat andere daer part ende deel in hadden.

Indien eenich weeskint, tot sijn jaren niet gecomen sijnde, staende in 't weesboeck ofte niet, bij institutie van jemant erfgenaem gemaect ware, soo sal den boedelhouder, ofte die hem met den boedel bemoeijt, gehouden wesen binnen ses weken na des testateurs overlijden over te leveren in handen van de weesmeesteren, in presentie van de naeste vrunden, behoorlijcken inventaris van de goederen, bij den testateur achter gelaten, omme dienvolgende de erffenisse etc. vermogens den testamente te schiften, scheijden ende deijlen, ende voort al sulcken part ofte deel, als de kinderen toevallen sal, al waer 't oock met anderen gemeen, terstont op de weescamer te brengen, als voren, op pene van twaelf realen van achten.

Insgelijcx sullen alle legaten, donatien, giften ofte andersints, hoe 't selve genaemt soude mogen wesen, de weeskinderen bij jemant besproken ofte gelegateert, bij de erfgenamen ofte testamenteurs, indien daer eenige sijn, binnen voors. tijt ter weescamer gebracht worden, mede op pene voors.

Ende sullen alle meuble goederen, als: huijsraet, cleren, juwelen ende soo voorts, de kinderen aenbestorven ofte bij vertichtinge toegevallen, in 't openbaer opgeveijlt ende aen de meestbiedende vercocht worden, ende dat in presentie van de naeste magen, sooder eenige sijn, ten ware de weescamer met de voors. naeste maegen, omme redenen, daarin anders te doen geraden dochten.

Maer en sullen de magen ofte oock weesmeesteren niet vermogen eenige vaste goederen, renten ofte pachten, den weeskinderen toecomende, te vercopen, belasten ofte te vervremden, als met voorgaende consent van den gerechte, ende sullen die van den gerechte oock sulcx niet consenteren, als om groote redenen, ende in allen gevalle en sal de vercopinge van soodanighe goederen niet geschieden als opentlijck aen den meestbiedende.

Vader ofte moeder hunne kinderen sekere somme van penningen bewijsende, sullen gehouden wesen deselve terstont op de weescamer te brengen, omme tot profijte van deselve kinderen beleijt te worden, ofte, indien de ouders de penningen onder hun begeerden te houden, sullen daervan stellen vasten hijpotheecq binnen deser stede ofte vrijheijt van dien, ofte ten minsten twee suffisante borgen, tot discretie van de weescamer ende de naeste magen.

Ende soo jemant hem onwilligh maeckte ende in gebreke bleef van 't gene hiervoren van de vertichtinge ofte aenbrenginge der goederen, erffenissen ofte legaten, den kinderen gemaeckt, verclaert staet, sal daerover in gijselinge geleijt ofte gehouden worden, tot ter tijt toe dat bewijs ofte vertichtinge, gelijck behoort, gedaen sal hebben.

Ende sullen desniettemin weesmeesteren terstont na d' expiratie van voors. ses weken mogen gaen ten woonstede van den ongehoorsamen ende doen aldaer bij hunnen clercq, ter presentie van de magen van den overleden (soo eenige sijn), ofte van de naeste gebuijren, alle de goederen, in de huijsen wesende, inventariseren, ende denselven onwilligen voorts bij eede doen verclaren, of daer eenige andere goederen sijn, ofte ten tijde

van de aflijvicheijt van den overleden geweest sijn, boven 't gene alsoo binnen den huijse gevonden sal worden.

Alle aenwas ofte profijten, 't sij bij fortune van coopmanschappen ofte bij besterffenisse ende anders, hoe 't selve genaemt mach wesen, 't welk vader ofte moeder aencomen sal mogen, na de voors. geprefigeerden tijt van bewijs te doen, sal soowel wesen ende comen ten profijte van de kinderen als van de vader ofte moeder, sonder dat de kinderen eenige schade, die den boedel mochte overcomen, sullen hebben ofte lijden, maer sal deselve schade alleen gedragen ende geleden worden bij vader ofte moeder, die hun onwillich gemaeckt sal hebben.

Desgelijcx sal oock de belastinge van renten ofte andersints, die bij vader ofte moeder voor dato van 't bewijs in eenigerhande manieren gedaen sal worden, alleen comen tot laste van derselver goederen, ende sal der kinderen goet altijt suijver ende onbeswaert blijven, sonder dat vader ofte moeder der kinderen conditie eenighsints beswaren, vercorten ofte verergeren sal connen.

Overmits oock vele inconvenienten, questien ende geschillen dagelijcx rijsen door 't wederhuwelijcken sonder voorgaende bewijs den kinderen gedaen te hebben, soo is geordonneert, dat niemant, 't sij man ofte wijff, wesen ofte onmondige kinderen hebbende, hem sal vervorderen weder te huwelijcken, voor ende aleer den overgeblevene wesen, in maniere voors., rechtelijcken bewesen, ofte met de naeste magen ende weescamer overeen gecomen sijnde, de goederen, den kinderen bij sulcken accorde toegevonden, ten weesboecke gebracht sal hebben, op pene, indien iemant door blijckelijck versuijmenisse contrarie dede, te verbeuren 't achtste part van sijne ofte hare goederen tot behoeff van de voors. kinderen.

De kinderen, die vader ofte moederloos sijn, worden alhier geheten wesen ende onmondich ende niet bequaem om hun eijgen vooght te wesen, voor dat sij eenentwintig jaren out sijn, ende sullen tot dien tijt toe blijven onder vooghdije ende opsicht van weesmeesteren ende hunne vooghden, ten ware sij ten huwelijcken staet gecomen, ofte bij goetvinden van de weesmeesteren ende de naeste magen bij de Ho. Overheijt geëmancipeert ende selfs vooght gemaect wierden, ende die sodanich geëmancipeert ofte selfs vooght gemaeckt is, en sal evenwel niet vermogen eenige onroerende goederen te vervremden, anders als met kennisse ende toestant van den gerechte, gelijck voors..

ten ware hem sulx om grote redenen bij den Gouverneur Generael ende Raden van India, ende niet bij mindere macht, oock uijtdruckelijk ware vergunt.

Indien nochtans de weesmeesteren met de gemene vrunden ende magen om deughdelijcke redenen niet geraden dochte al sulcke personen, tot geseijde jaren gecomen, ofte oock gehuwelijct sijnde, uijt der vooghdije te stellen, soo sal men deselve onder vooghdije laten ende uijt den weesboecke niet doen, oock hoe out van jaren mochten sijn.

Soo lange de wesen ofte andere, onder vooghdije staende, met hunne goederen in 't weesboeck staen, en sullen sij deselve niet mogen vercopen, versetten, beswaren noch vervremden, in eeniger manieren, ten ware de weesmeesteren met de naeste magen ende voogden sulcx geraden dochten ende expresselijcken daerinne consenteerden.

Ende soo wie met de voors. wesen ofte andere onder vooghdije ende in 't weesboeck staende contraheerde, coghte ende vercochte, speelde ofte henluijden leende ofte borghde buijten consent als voren, hoger als een reael van achten, 't selve sal van geender waerde wesen, ende daer en sal geen recht op gedaen worden, oock hoe out van jaren sij mochten sijn, ende sal daerenboven de gene, die al sulcke personen gelt leende, borgde ofte met spelen affwonne, arbitralijck gecorrigeert worden.

Der weeskinderen schulden, die te boeck verleden sijn, mitsgaders al 't gene voor erffenisse bij vader ofte moeder ofte bij andere bewesen ofte ten voordele der kinderen overgebracht sal wesen, sal men mogen innen met sommeren, renoveren, ende executie tegens den genen, die de schult bekent ofte voors. bewijs gedaen heeft, in allen schijne ofte voor Schepenen gepasseert ende verleden ware. Insgelijcx sullen alle overeenkomsten, beloften, borghtochten, mitsgaders alle andere actien, die in eenige saken den weeskinderen ofte andere, welkers goederen op de weescamer berustende sijn, voor weesmeesteren gepasseert sullen worden, van gelijcke cracht sijn als voren.

Alle brieven, weeskinderen toebehorende ende in de weesboecken staende, die crachtich sijn, als deselve daeraen comen, die sullen in geender wijze verkeren, verouderen, ofte overgaen, oock hoe out van jaren die mochten wesen.

Voorts nopende 't onderhout der kinderen, sullen vader ofte moeder in 't leven blijvende, schuldich wesen hunne kinderen

te onderhouden in cost ende clederen, met behouden goet voor de vruchten van 't bewijs, tot hunne jaren toe, te weten de sonen tot achtien ende de dochters tot vijftien jaren, hoe sober ende cleijn deselve vruchten oock mochten wesen, sonder te genieten eenige incomsten ofte profijt van de kinderen bij eenige dispositie, testamentaire gifte, donatie ofte in eenigen anderen maniere aengecomen ofte noch aen te comen, van de vaders ofte moeders sijde, ofte jemant anders, ten ware de maeckinge ofte gifte, den kinderen alsoo gemaect, expres sulcx verclaerde, ofte bij weesmeesteren om redenen anders verstaen mochte worden, daerinne alsdan tot discretie van de weesmeesteren ende bij advijs van de naeste vrunden ende vooghden gedaen, ofte met de ouders veraccordeert sal worden, naer behoren.

Voors. tijt van onderhout geëxpigeert sijnde, sal nochtans vader ofte moeder, die bewesen sullen hebben, daervan niet vrij ofte ontlast sijn, voor ende aleer sij, bij weesmeesteren comende, verclaren, ter presentie van de vrunden, soo eenige sijn, dat sij begeren van den onderhout ontslagen te wesen, daerinne alsdan bij weesmeesteren gedaen sal worden, soo nae reden bevonden sal worden te behoren.

Indien bevonden wort, dat de weeskinderen niet onderhouden en worden, sulx als geconditioneert is, ofte dat hen niet oirbaerlijck en ware langer te blijven, daer sij besteet ofte woonachtich sijn, 't sij bij de ouders, naeste vrunden ofte andere personen, soo sal men t' allen tijde bij advijse van weesmeesteren deselve van daer mogen nemen, na beloop des tijts te betalen, ende elders oirbaerlijcker besteden, ende indien deselve personen eenige goederen onder hen hadden, den weeskinderen toecomende, sullen sij gehouden wesen deselve binnen een maent daerna op te brengen, op pene van ses realen, te verbeuren bij den genen, die daer aff in gebreke bevonden sal worden, ende evenwel gehouden wesen deselve over te leveren.

Ende soo verre de vruchten van 't bewijs bevonden worden merckelijck meer te bedragen, dan de penningen, daer de kinderen bequamelijck mede connen onderhouden worden, soo sullen in dien gevalle de vrunden ende vooghden, met advijs van weesmeesteren, den onderhout aengaende, met vader ofte moeder accorderen, soo na reden sal behoren.

Aengaende de vooghdije, daer in desen noodsaecklijck op te let-

staet, indien bij testamente van den overledenen geen vooghden sijn gestelt, want die anders vooral vooghden sullen wesen, soo sal de vader van de nagelaten kinderen, een man van eeren, nut ende bequaem sijnde, vooral vooght wesen van sijne kinderen, goede toesicht op deselve nemen ende hunne goederen administreren.

Ten ware hij volgende voorgaende maeckinge ofte andere voorwaerden in de goederen van sijne kinderen niet succederen en mochte, in welcken gevalle d' administratie sal toecomen ende bevolen worden 't naeste bloet van de voors. kinderen, erffgenaem, manspersoon, poorter ofte inwoonder deser stede, soo verre hij niet en sij te out van jaren ofte onmachtich van lijve ofte om andere redenen bij weesmeesteren onbequaem daertoe gekent, dewelcke gehouden sal sijn deselve vooghdije te aenvaerden op cautie juratoir, op pene van ses en twintig realen van achten.

Geen vrouwen, al waer 't oock moeder ofte grootmoeder, en sullen haer vervoirderen eenige vooghdije aen te nemen; die selve onder een anders vooghdije staen, en sullen mede geen vooghden mogen wesen, nochte oock crijghsluijden; maer sullen moeder ende grootmoeder, daertoe bequaem ende gequalificeert sijnde, wel mogen hebben d' administratie, indien 't haer gelieft, van de goederen, hare kinderen ofte kintskinderen toecomende, ende dat bij advijs van weesmeesteren onder der kinderen vooghden, te weten, soo sij erfgenamen daervan sijn, ofte eenige successie verwachten in manieren als voren van vader is geseijt, ende oock met satisdatie ofte cautie, ende onder renunciatie van 't benefitie Senatusconsulti Velleani ende alle andere benefitien van rechten, den vrouwen competerende.

Welcke voors. administratie van vader, moeder ofte grootmoeder geduijren sal tot weder huwelijcken toe ende niet langer, ende in gevalle iemant van hun wederom quame te huwelijcken sonder rechterlijk bewijs ende reliqua gedaen te hebben, soo sullen alsdan de goederen van dengenen, die al sulcken persoon getrout sal hebben, mede verbonden ende gehijpotequeert wesen voor de voors. administratie.

Soo wanneer de ouders, om voors. reden, geen vooghden ofte administrateurs van hunne kinderen ende derselver middelen wesen connen, sullen deselve desniettegenstaende behouden de opsicht, die hun naturaswegen over deselve toecomt, en sullen

daeromme de vooghden ende weesmeesteren aengaende der kinderen opvoedinge, huwelijcken, als andere gewigtige saken, gehouden wesen, hun nae derselver goetduncken te reguleren.

Ende off 't gebeurde, datter niemant van de maeghschap en ware, om de vooghdije van de kinderen ende de administratie van hun goederen te aenvaerden, soo sal bij weesmeesteren, met advijs van Schepenen, een ander goet man gestelt ende geordonneert worden, die 't selve oock gehouden sal wesen te accepteren, op pene als voren, ten ware hij hadde wettige oirsake, daermede hij hem soude weten te excuseren.

De vooghden ende administrateurs van weeskinderen ende hun goederen, sullen gehouden sijn t' allen tijde, ten versoucke van de magen ende weesmeesteren, van hunnen ontfanck ende bewint in presentie van de magen, soo eenige sijn, rekeninge te doen, op pene van twaelf realen, t' elcken reijse bij den onwilligen te verbeuren.

Ende sullen de vooghden van de weeskinderen ende de ontfangers van hun incomsten voor hun salaris hebben den veertighsten penninck van den ontfangh van derselver incomsten, ende voor de hooftsomme van de affgeloste renten ende vercochte huijsen ende erven ofte andere vaste goederen insgelijcx den veertichsten penningh.

Ende sullen de weesmeesteren noch de vooghden ofte administrateurs van de weeskinderen goederen, derselver gelt niet op renten uijtgeven, dan mits daervoor ontfangende besegelde brieven, met twee suffisante borgen, die te samen, ende elck een, vooral beloven ende vaststaen sullen voor de betalinge van dien.

Off 't geviel, dat eenige weeskinderen, vader nochte moeder hebbende, soo veel jaerlijcx niet en hadden incomende, daermede sijn in cost ende clederen souden mogen onderhouden worden, soo sullen de weesmeesteren, met advijs van de naeste magen, soo eenige sijn, alle derselver roerende ende onroerende goederen vercopen ende te gelde maken, ende voorts daerin doen soo best ende oirbaerlijxt ten profijte der kinderen sullen bevinden te behoren.

De goederen, weeskinderen toebehorende, sullen gemeen blijven, ter tijt toe dat iemant van hen mondich sal wesen, ten ware dat anders bij de ouders gedisponeert ware, ofte weesmeesteren met de vrunden ende vooghden om sonderlinge redenen anders geraden dochten, ofte dat iemant van de kinderen eenige merckelijcke schult buijten andere maeckte, quaet rege-

ment hielde, ofte ter schole gehouden wierde, ofte anders merckelijck meer verteerde ende behoefde, 't welck sij gehouden sullen wesen selver ende alleen tot haren laste te dragen.

Soo wanneer eenigh weeskint den tijt van zestien jaer continuelijck aen den anderen absent geweest sal sijn, sonder te weten ofte sodanigen kint noch in 't leven is ofte niet, soo sullen de naeste vrunden, die hun vermeten erfgenaem te wesen, bij advijs van weesmeesteren doen vereijsschen ter plaetse, daer den persoon laest woonachtich is geweest, ende indien men bevint denselven overleden te sijn, ofte dat men niet en can weten waer hij bevaren is, soo sal men de voors. vrunden ende erfgenamen, mits dat bij attestatie ofte getuijgen docerende, consenteren desselffs goederen te mogen delen, mits eerst stellende suffisante borgen, elck voor soo veel dat behoort, omme te restitueren 't geen sij opbeuren ende ontfangen sullen, indien den uijtlandigen weer te voorschijn mochte comen.

Men sal geen questien van weeskinderen voor recht betrecken, dan met voorgaende advijs ende consent van weesmeesteren, op pene van ses realen van achten ende selfs de costen te moeten betalen.

Die eenige wesen, te boucke staende, wil beclagen van costgelt ofte anders, sal gehouden wesen 't selve eerst te doen voor weesmeesteren.

Ende sullen de geschillen, tusschen partijen voor weesmeesteren vallende, getermineert worden sommarie ende sonder geschrifte, aleer partijen die betrecken sullen mogen voor Schepenen, ende soo deselve, voor Schepenen betogen, 't appointement van de weescamer bij Schepenen geapprobeert wert, sal den betrecker verbeuren drie realen van achten.

Ende soo wie hem bij eenigh appointement van weesmeesteren bevont beswaert, sal de sake binnen veertien dagen daer aen volgende, dat men recht hout, mogen betrecken voor Schepenen ende niet daerna, maer de veertien dagen voors. overstreken sijnde, sal 't selve appointement stede houden ende voortganck hebben, in allen schijne off het met vonnisse van Schepenen gewesen ware.

Soo wanneer iemant comt afflijvich te worden, die alhier sijn gerechtige erfgenamen niet en heeft, sullen weesmeesteren terstont den boedel onder hen nemen, ende de goederen door den Secretaris, in presentie ende ten overstaen van twee weesmeesteren, doen inventariseren ende voorts, 't sij deselve tot

gelde te maken ofte anders daarmede te handelen, sodanigh ten voordele van den eijgenaers oirbaerlijxte sal geacht worden.

Maer en sullen sodanige eijgenaers soolange absent blijven ende geen gemachtichde senden, om de voors. goederen van de weesmeesteren te vorderen, van deselve, 't sij die tot gelt gemaeckt sijn ofte niet, geen vruchten ofte renten mogen eijsschen, maer sal hem 't blote capitael bij weesmeesteren bewaert ende gerestitueert worden.

Ende soo middelertijt eenige vruchten ofte renten van deselve gemaeet sijn, sullen comen ende geëmploijeert worden tot vervangh van de jaerlijcse lasten van de weescamer.

Weesmeesteren sullen 't register van de weescamer secreet houden, sonder 't selve aen iemant te verthonen, als bij gemeen consent off ter ordonnantie van Schepenen.

Die om eenige saken van weesmeesteren ontboden wordt, om bij hen luijden op de weescamer te comen, sal gehouden sijn te compareren ten dage, hem bij de Bode geprefigeert, op de verbeurte van een quart voor d'eerste, een halve voor de tweede, ende een reael van achten voor de derde reijse, waervan de executie bij de Bode van de weescamer, die daertoe bij desen geauthoriseert wordt, gedaen sal worden, ende sal sodanigen ongehoorsamen na de derde reijse bij den gerechte gecorrigeert worden na gelegentheijt van saken.

Ende sullen die van den gerechte, soo wanneer sij bij de weesmeesteren des versocht worden, deselve voorstaen ende helpen raden, ende soo wie weesmeesteren misdeden met woorden ofte wercken, sal gestraft worden in allen schijne off het die van den gerechte gedaen ware.

De voors. boeten sullen geappliceert worden tot behoeff van de weescamer.

De secretaris van de weescamer sal gehouden sijn op sijn aenneminge cautie te stellen, ter somme van duijsent realen van achten.

EED VAN WEESMEESTEREN.

Wij beloven ende sweren, dat wij den staet der vrije vereenighde Nederlanden, mitsgaders den Ed. Heer Gouverneur Generael ende Raden van India, gehou ende getrou wesen, der weduwen ende wesen recht getrouwelijck voorstaen, ende

hun welvaert na ons uijtterste vermogen helpen bevoirderen, de secreten van de Camer aen niemant openbaren, als aen dengenen, die wij rekenschap onzer administratie schuldich sijn, de bovenstaende ordonnantie punctuelijcken ende naer ons uijtterste vermogen onderhouden, mitsgaders voorts ons in dese administratie dragen sullen, als goede, oprechte ende getrouwe opsienders van weduwen ende wesen toestaet. Dit en sullen wij niet nalaten om eenige haet ofte gunste, schade ofte profijt, ofte eenigh dingh ter werelt.

Soo waerlijck helpe ons God Almachtich.

BOEDELMEESTERS DER CHINESEN ALS ANDERE VREMDE STERFFHUIJSEN OP BATAVIA.

Tot voorcominge van de frauden ende expilatiën, die in de sterfhuijsen der Chinesen als andere Onchristen natiën op Batavia plegen te geschieden, is bij den Gouverneur Generael ende die van sijnen Rade goetgevonden eenige personen te committeren, die opsicht op deselve souden hebben, ende is dienaengaende geordonneert, dat jaerlijcx bij de nieuwe wethouderen der voors. stede haerder eerster vergaderinge in dubbelde getalle genomineert ende bij den Gouverneur Generael gecosen sullen worden vier gequalificeerde personen, twee Nederlanders (te weten een Comp^{s} dienaer ende een borger) ende twee Chinesen tot curateurs over de sterfhuijsen, onder de voors. natiën vallende.

Ende soo wanneer eenige Chinesen ofte andere diergelijcke comen te overlijden, sullen de weduwen, magen, lijfeijgenen, naeste geburen, ofte die bij ofte omtrent den overledenen bevonden worden, gehouden wesen aen den president van gemelte collegie datelijck op staende voet daervan kennisse te doen, op verbeurte van 25 realen van achten voor ijder vrij, ende arbitrale lijfstraffe voor ijder lijfeijgen persoon, die, sulcx gehouden sijnde, daervan in gebreke blijft.

Sonder dat iemant, onder wat decxel sulx oock mochte wesen, sal vermogen buijten kennisse ende expres consent van voors. gecommitteerdens hem met eenigh Chinees ofte andere diergelijcke sterffhuijsen te bemoeijen, ofte eenige ordre aengaende de begraeffenisse als anders te geven, op pene dat, soo wie contrarie 't gene voors. bevonden sal worden hem eenige

sodanige boedel aengetrocken te hebben, verbeuren sal al 't gene hem uijt den selven, 't sij bij uijterste wille, versterfrecht, obligatie ofte anders soude mogen competeren, ende daerenboven gehouden sijn, bijaldien den boedel insolvent is, de voortcomende crediteuren uijt sijn eijgen middelen te voldoen, mitsgaders vervallen in een amende van hondert realen van achten.

Ende opdat alle bedrogh, hier tegens te doen, te beter voorgecomen magh worden, sijn die van de wacht aen de stadspoorte gelast, niemant met eenigh Chinees ofte ander lijck om te begraven door de poorte te laten passeren, als hebbende ende verthonende schriftelijck consent van boedelmeesters voors.

Maer iemant van voors. natien, hier ter stede thuijsbehorende, op een tocht ofte reijse comende te sterven, sal de Nachoda ende andere overheijt van de joncque ofte vaertuijgen, daer deselven bescheijden is, datelijck in presentie van eenige getuijgen desselffs papieren ende goederen doen inventariseren ende in bewaringe nemen, ende soo haest alhier arriveren, deselve aen de voors. gecommitteerdens getrouwelijck overhandigen, insgelijcx op voors. pene.

Maer soo iemant bevonden wiert, 't sij alhier ter stede ofte gelijck voors. op een reijse ofte tocht, eenige goederen versteken ofte in eeniger wijse den sterffhuijse geëxpilreert te hebben, sal boven 't gene voors. naer gelegentheijt van saken aen den lijve worden gestraft.

Gemelte gecommitteerdens, gelijck voorseijt, van 't overlijden van eenige der voors. natien verwitticht sijnde, sullen datelijcken de goederen ende effecten, mitsgaders de uijt- en inschulden, in den sterffhuijse bevonden, doen inventariseren ende in versekerder hant stellen, uijtgesondert soo wanneer de eenige ende universele erffgenamen van den overleden alhier present ende mondich sijn, mitsgaders suffisante cautie connen stellen voor de uijtschulden van den boedel, aen welcke gemelte boedelmeesters terstont na genomen borghtochte de erffenissen sullen overlaten.

Maer soo wanneer de wettige erfgenamen ofte eenige derselver absent, minderjarich ofte onvermogen sijn deughdelijcke cautie te stellen, sullen alsdan gereijde goederen, gelijck voors., geïnventariseert sijnde, bij gemelte boedelmeesters ten overstaen van de presente magen van den overleden, indien daer eenige sijn, in 't openbaer aen de meestbiedende worden vercocht, ten ware belangende de vaste ofte onroerende goederen geraetsaem

wierde geacht deselve, ofte eenige van dien, in den boedel ongedistraheert te laten.

Doch en sullen gene Chinese kinderen ofte andere, schoon bij hunne slaevinnen geprocureert (l. geprocreëerd) nochte oock derselver moeders, tot lijffeijgenen mogen vercocht worden, te weten sooveel de moeders aengaet, soo wanneer den boedel niet ten achteren is.

Desen uijtgesondert, sullen alle andere lijfeijgenen, die den overleden bij sijn leven ofte uijtterste wille niet vrij gegeven ofte anders daervan gedisponeert heeft, ten profijte van de gemene crediteurs, als erffgenamen, vercoght worden, ten ware geseijde curateurs goet vonden eenige derselver ten dienste van de wesen onvercoght te laten, waerinne op de gelegentheijt van de wesen ende des sterfhuijsen gestelt sal worden.

Doch en sal 't vrijgeven der lijffeijgen, soo wel bij testament als onder den levenden, geen cracht ofte effect hebben, soo wanneer den vrijgever insolvent is, ofte door 't vrijgeven hem selven insolvent maect, ende en sullen in sodanigen gevalle deselve geen vrijdom becomen, maer sulcx niettegenstaende ten voordeel van de crediteuren vercoght worden.

De goederen gelijck voors. sijnde gedistraheert, sijn dè gemelte boedelmeesters gelast van 't geprocedeerde, mitsgaders van de geïnde schulden, als andere gerede penningen, aen de crediteuren pro rato betalinge te doen, mits stellende suffisante cautie de restituendo, in cas namaels meer crediteuren te voorschijn mochten comen, waerna 't resterende onder de gerechtige erfgenamen verdeelt ende gedistribueert sal worden, achtervolgens de wetten, op 't stuc van de successie ab intestato geraemt, mits dat van gelijck als voors. gehouden sullen sijn suffisante cautie te stellen. Wel verstaende, dat het contingent der onmondige (voor hoedanich gehouden worden de manspersonen tot hun een en twintich jaren ende de vrouwen haer leven langh geduirende) onder de hant ende opsicht van de gemelte gecommitteerdens sal blijven, gelijck aldaer mede comen sal al 't gene de voors. personen bij versterf, testament, legatie, donatie ofte anders aencomen ende te beurt vallen sal.

Alle welcke middelen bij de voors. gecommitteerden geadministreert ende beleijt sullen worden ten profijte van de voorseijde onmondige, die daervan maendelijck den intrest tot hun onderhout sullen genieten, doch met onderscheijt, dat de vrouwen, tot haer ses en twintig jaren gecomen sijnde, ontfangen sullen

den gantschen provenu van haer capitael, onder voors. boedelmeesters berustende, maer de minderjarige, soo mans als vrouwen, niet meer als na reden van hun gelegentheijt ende discretie van voors. curateurs tot hare nodige alementatie ende onderhout van node sullen hebben.

De gemelte curateurs sullen schuldich sijn sorge te dragen, dat de minderjarige kinderen bij goede luijden in de cost bestelt ende na hun gelegentheijt opgetrocken ende groot gemaect worden.

De goederen gelijck voors. onder gesijde gecommitteerdens berustende, en sullen bij voors. onmondige sonder expres consent van deselve niet crachtelijck veralieneert worden, maer sullen alle verbanden, schultkennissen ende obligatien, bij geseijde onmondige gemaeckt ofte verleden, sooveel de geroerde goederen aengaet, gehouden worden voor nul ende van geender waerden.

De gemelte boedelmeesters sullen voor hun moeijte ende arbeijt hebben den veertichsten penningh van hun ontfangh, mits dat daerenboven tot redelijcke costen van de voors. boedels: beneffens hun sullen vermogen te houden een gesworen clercq ofte secretaris, die van geseijde middelen pertinent boeck houden ende van alles, voor gemelte collegie passerende, goede notitie ende aenteeckeninge doen sal.

Aengaende 't beleggen der goederen, opdat de boedels geen schade en lijden, en sullen gemelte curateurs geen penningen uitsetten, als onder vast hipotheecq ofte twee suffisante borgen, ijder in solidum verobligeert.

Alle brieven, schultkennissen, als andere verbanden, de voors. boedels rakende, voor geseijde curateurs ofte de twee Nederlanders onder deselve verleden ofte gepasseert, sullen gehouden worden van gelijcke kracht, als of sulcx voor twee Schepenen gedaen ware.

Voors. boedelmeesters sullen met eenen opsicht hebben op 't Chinese sieckenhuijs ende, alsoo tot onderhout van de arme siecken ende miserable personen, daerinne gelogeert, dagelijcx eenige costen gedaen moeten werden, is denselven vergunt ende toegestaen, tot subsidie van dien, uijt voors. natie een matige incomste te heffen, te weten voor ijder begraeffenisse een halve reael van achten, soo den overleden een geringh persoon sij, maer eenige middelen nalatende, den twintigsten penningh derselver, ofte sodanigen anderen redelijcken somme, als tusschen de boedelmeesters ende de erfgenaemen van den overleden ver-

accordeert ende besproken sal worden, mitsgaders van ijder bruijloft, waijangh ofte Battement spel, door deselve aengerecht, twee realen, welcke sullen moeten betalen, ende daervan acte van voorschreven boedelmeesters hebben, aleer die aenvangen, op pene van vijf en twintigh realen van achten, een derde voor den Officier, ende 't resterende voor 't voors. sieckenhuijs.

Die om eenige saken voor gemelte boedelmeesters ontboden wort, sal gehouden wesen te compareren, op verbeurte van een quart voor d' eerste, een halve voor de tweede ende een reael van achten voor de derde reijse, waervan de executie, in cas van onwillicheit, bij pantneminge door de Bode (die daertoe mitsdesen geauthoriseert wort) gedaen sal worden, ende soo iemant, ten vierden male geciteert sijnde, niet en verschijnt, sal daerover bij die van den gerechte gestraft worden na behoren.

Ende alsoo bij ondervindinge best geleert sal worden, wat aengaende de geseijde sterffhuijsen, buijten 't gene voors., sal dienen geordonneert, sijn gemelte curateurs expresselijcken gelast successivelijcken uijt de voorvallende saken den Gouverneur Generael te adviseren, waermede 't gene voors. gecorrigeert, verbetert ofte geamplieert sal moeten werden.

Gemelte boedelmeesters sullen gehouden sijn van hun bewint ende administratie, op hunne verkiesinge, den navolgenden eet te doen.

EET VOOR GECOMMITTEERDE BOEDELMEESTERS OP BATTAVIA.

Wij beloven ende sweren, dat wij den staet der vrije vereenighde Nederlanden gehou ende getrou wesen, achtervolgens de ordonnantie ons voorgestelt, der weduwen, wesen, als andere absente personen recht na ons uijtterste vermogen voorstaen, derselver middelen, onder ons berustende, naer ons beste verstant, kennisse ende wetenschap naerstelijc ende getrouwelijck administreren, ende ons voorts in dese bedieninge dragen sullen, soo als oprechte ende vrome voorstanders van sodanige personen toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck helpe ons God Almachtich.

VAN DESOLATE BOEDELS.

Met de insolvente, als andere desolate boedels, daer voors. gecommitteerdens geen last van gegeven is, sal gehandelt worden als volght.

Eerstelijck, soo wanneer iemant insolvent comt te worden, ofte anders een desolaten boedel na te laten, sullen op de voorstellinge der gemene crediteuren, soo eenigh present sijn, bij die van den gerechte twee of meer goede personen tot curateurs gestelt worden, omme sodanigen boedel onder hen in bewaringe te nemen.

Ende op dat in sulcke gelegentheijt geen fraude gepleeght magh worden, is expresselijck geïnterdiceert, dat niemant, sonder kennisse ende bevel van Schepenen, hem in sodanigen boedel steken sal, op arbitrale correctie nae gelegentheijt van saken.

De curateurs, die sodanigh, gelijck voors., over eenigen desolaten boedel gestelt sullen worden, sullen gehouden sijn datelijck sonder eenigh vertreck (verstek?), de goederen, mitsgaders die schulden ende wederschulden, in denselven bevonden, ten overstaen van een notaris ofte secretaris ende getuijgen behoorlijck te doen inventariseren, ende voorts hen naerstich te informeren, off oock iets uijt den boedel vermindert, versteken, ofte in eenige wijse, 't sij door den overleden, gefailleerde ofte anders, in fraudem ende tot nadeel van de gemene crediteuren gehandelt sij.

De goederen in maniere voors. geïnventariseert sijnde, sullen de geseijde curateurs met den eersten hun devoir doen, omme de uijtstaende schulden in te vorderen, ende de goederen met de eerste gelegentheijt uijtterlijc binnen ses weken, na voorgaende affixie van billetten, in 't openbaer, aen de meestbiedende vercoopen, ende dat ten overstaen ende daerover geroepen den secretaris ofte notaris, die bij 't maken van den inventaris geweest is, opdat blijcke dat deselve ende geen andere vercoght worden. Die eenige actie ofte pretentie op sodanigen boedel vermeent te hebben, sal deselve binnen den tijt van ses weken, nadat den boedel insolvent ofte desolaet gevallen is, ofte sulx bij affixie van billetten door de geseijde curateurs genotificeert sal wesen, ter secretarie bekent maken.

Welcken tijt van ses weken overstreken sijnde, sullen de

gemelte curateurs van den gerechte versoecken twee Schepenen ende voor deselve ten sekeren geprefigeerden dage doen daghvaerden alle de crediteuren, die hen ter secretarie bekent gemaect sullen hebben, omme voor gemelte Schepenen te disputeren op de preferentie ende concurrentie.

Ende soo verre een ofte meer van de partijen ten geprefigeerden tijde niet en comparcerde, sal de non comparitie strecken voor 't eerste défaut, ende voor 't profijt van dien, sal den defaillant moeten betalen de costen van de comparitie, eer dat hij sal mogen gehoort worden.

Ende compareert hij ten tweedemale niet, sal voor 't profijt van 't tweede défault van sijn preferentie versteken sijn.

Ende indien ten gestelden dage maer een crediteur compareert, sal deselve alleen uit de penningen van den boedel mogen lichten, sooveel als sijn achterwesen bedragende is.

Maer soo verre daer twee ofte meer persoonen compareren, sal elck van henluijden, den een voor, den anderen na, door den secretaris neffens voors. gecommitteerde Schepenen besoignerende, sijn pretentie van preferentie ofte concurrentie laten aentekenen, ende sijn bescheijt daertoe dienende overleggen, ten welcken tijde alsnoch degene, die versuijmt hebben binnen ses weken hunne actien bekent te maken, mede op de preferentie ende concurrentie gehoort sullen worden, mits betalende de costen van de comparitie.

'T selve gedaen sijnde, sullen voors. gecommitteerde Schepenen hun devoir doen, omme partije nopende de preferentie ende concurrentie, is 't mogelijck, te verdragen, waervan gemaeckt sal worden proces verbael, ende in conformité van 't selve verdragh, indien daer eenigh valt, sullen de penningen mogen worden gelicht.

Maer soo verre partijen ofte eenige van dien niet en connen verdragen, soo sal den voors. secretaris 't voors. verbael, inhoudende de pretentie van partijen, mitsgaders de bescheijden daerneffens bij deselve overgeleijt, binnen den tijt van acht dagen daeraen volgende overleveren aen 't Collegie van Schepenen, omme bij deselve op de preferentie ende concurrentie gedisponeert te werden na behoren.

Maer soo Schepenen bevonden, dat de sake niet gelegen en ware, om op 't voors. procesverbael ende de stukken daerneffens gaende, affgedaen te worden, soo sullen partijen geappointeert worden binnen den tijt van acht dagen te dienen

van eijsch met artijculen, omme daerop ende op de stucken ende documenten, daerbij gevoeght, recht gedaen te worden.

Ten ware partijen, ofte eenighe onder deselve, van de voors. eijschen ende stucken copie wilden versoucken ende daerjegens debattheren, want hun in dien gevalle copie vergunt sal worden, mitsgaders dagh van acht dagen, om te dienen van debath.

Ende sullen oock partijen gelijcke termijnen hebben om, soo 't hun goetdunckt, te dienen van contra debath ende contradictien sonder meer, uijtgesondert dat elck bij sijne stucken, binnen acht dagen daeraenvolgende (binnen welcke partijen sullen gehouden wesen hunne munimenten onder behoorlijcken inventaris over te leggen) sal mogen voegen een advertissement.

Die eenige penningen, hem bij preferentie ofte concurrentie toegeleijt, wil lichten, sal alvoren goede suffisante borgen moeten stellen, deselve te restitueren, indien naemaels bevonden mochte worden sulex te behoren.

Welcke borghtochte strecken sal, soo tot bewaringe van de copers ende ten behoeve van de gene, die eijgenaers van de vercochte goederen souden mogen sijn geweest, ofte daerop pant ofte hipotheecq hebben gehad, als oock van de penningen in 't geheel ofte deel weder te berde te sullen brengen ten behoeve van degene, die, te voren niet gecompareert geweest sijnde, door middel van relief, gefondeert op minderjarichejt, absentie ofte andere redenen, in rechten bekent, daertoe bij preferentie ofte concurrentie sullen bevonden worden gerechticht te sijn.

Maer en sullen sodanige lichters ende cautionarissen niet langer verbonden sijn, als den tijt van drie jaren, soo de gelichte penningen van meuble goederen sijn gecomen, ofte van tien jaren, soo van immeublen ofte vaste goederen, ten ware oock jemant na dien tijt onder middel van relief behoort ende bevonden mochte werden gefondeert te sijn, in welcken cas, soo de lichters als de cautionarissen, oock verbonden sullen wesen.

Ende alsoo op de preferentie ende concurrentie tusschen de crediteuren veeltijds grote cavillatien plegen te vallen, soo is, omme deselve soo veel doenlijck voor te comen, bij den Gouverneur Generael ende Raden van India daervan (aengaende de voorn. eerste poincten) verclaringe gedaen als volght.

Eerst ende vooral sullen de oncosten tot reddinge van de boedels, gerechtelijcken bij de gestelde curateur ofte andere gedaen, uijt deselve voor alle schulden affgetrocken worden,

na dese de noodwendige dootschulden, daeronder begrepen de costen van medecijnen, als andere in des overledens siecte gedaen.

Daernae sullen comen de gerechticheden van den Heer, als van impositien, tienden, tollen ende soo voorts: al waer 't oock soo, dat deselve bij den ontfanger ofte collecteur alrede verschoten ende goedgedaen ware.

Die voldaen sijnde, sal volgen het arbeijtsloon, aen eenige goederen van den boedel verdient, op de penningen van deselve geprocedeert ende verder niet.

Daerna die eenige materialen tot bebouwinge, timmeragie, reparatie ofte verbeteringe van eenige landen ofte huijsen gelevert hebben, mede voor soo veel van deselve geprocedeert is, wel verstaende, soo van 't arbeijts loon als geleverde materialen, bijaldien daervan bij schepenen kennisse blijcken magh, want deselve andersints wel voor alle andere schulden, maer niet voor besegeltheden geprefereert sullen worden.

Na de bovengemelte sullen comen custinghbrieven, bij den laesten eijgenaer van eenige huijsen ofte erven verleent, insgelijks op de penningen, die van deselve gemaect sijn.

Hierna sullen volgen diegene, die wegen huijs ofte lanthuijr aen den boedel ten achteren sijn, op de meublen, vruchten ende beesten, op den bodem van deselve huijsen ofte erven bevonden ende door de crediteuren gedaen, arresteren, alwaer 't oock dat den eijgenaer na 't gedaen arrest deselve aen andere vercoght ende getransporteert hadde.

In de vordere penningen, soo eenige sijn, sullen geprefereert worden degene, die bij de politijcque ordonnantien van de Heren Staten van Hollant ofte beschrevene rechten, uijt crachte van eenigh legael, conventioneel, expres ofte stilswijgende hypotheecq, geroepen worden.

Ende spetialijck in conformité van de voors. politijcque ordonnantie altijd de jonger spetiale hypoteecq gaen voor ouder generale.

Maer sullen alle hypotecatien van onroerende goederen crachteloos wesen, ten sij die voor Schepenen, onder de welcke deselve gelegen sijn, gedaen ende ter secretarie behoorlijck geregistreert sijn.

Na de geprefereerde worden de resterende penningen, soo eenige sijn, onder de vordre crediteuren gedistribueert pont pontsgelijck.

Maer sullen de crediteuren gehouden wesen sonder onderscheijt, aleer tot de lichtinge der penningen, hun toegewesen, geadmitteert worden, deughdelijcke cautie te stellen de restituendo, indien namaels met naerder recht iemant te voorschijn mochte comen.

In welcken gevalle, indien denselven eenige wettige redenen heeft, waeromme ten gesetten dage niet en is gecompareert, de crediteuren, voor dewelcke meent gepreferecrt te wesen, sal mogen doen citeren om hun gelichte penningen wederom gerembourseert te hebben, mits daertoe alvoren van de Hoge Overheijt geobtineert hebbende behoorlijcke brieven van relieff.

Maer soo ondertusschen iemant derselver met sijne borgen insolvent ware geworden, en sal sulcx tot beswaernisse van de andere niet mogen gebracht werden, maer de schade daervan alleen moeten worden gedragen bij dengenen, die ten gepreffigeerden dage niet te voorschijn gecomen is.

Doch die eenigh goet om contant verooght ende de cooppenningen noch niet ontfangen heeft, sal hetselve als sijn eijgen mogen vindiceren.

Gelijcken recht sullen oock hebben die van eenigh dingh wettich transport van den eijgenaer voor desselfs faillissement hebben becomen ofte, soo de vercopinge derselver goederen willen gedogen, sullen op de geprocedeerde penningen voor alle andere gepreferecrt sijn.

Gewesen vonnissen sullen geen preferentie geven, selfs niet voor simple personele schulden, maer sullen eenelijck ingesien worden de actien, op de welcke deselve vercregen sijn.

Den onderdanen van de Comp^e is verboden aen iemant, 't sij mede onderdaen ofte vremdelingh, iets te crediteren, ofte dat, so denselven quame insolvent te worden ofte een desolaten boedel nae te laeten, sullen moeten gedogen, dat de Ed. Comp^e, so deselve mede aen den boedel ten achteren is, altijd met haer t'achterheijt gepreferecrt sij, oock niettegenstaende wat besegeltheijt ofte ouder verbant soude mogen hebben, uijtgesondert huijs ende lanthuijr, die om verscheijde redenen voor 's Comp^s schulden preferentie vergunt is, te weten op de goederen ende effecten, op den bodem bevonden, except die van de Comp^e gecogt ende onbetaelt gebleven sijn, ende mits de huijre niet en exedere den tijt van drie maenden. Chinesen meer schulden makende als betalen connen, sullen de crediteuren, soo 't hun goetdunckt, voor deselve tot lijffeijgenen vercoght worden.

COMMISSARISSEN VAN HUWELIJCXSE SAKEN.

Tot voorcominge van de abuijsen ende ongeregeltheden, die in 't trouwen ofte huwelijcken der Christenen veel plagen te geschieden, is bij den Gouverneur Generael ende Raden van India geordonneert als volght.

Eerstelijck sullen jaerlijcx na de verkiesinge van Schepenen bij denselve in dubbelen getalle voorgestelt ende bij den Gouverneur Generael geëligeert ende gecosen worden vier goede, verstandige mannen, te weten twee Comps dienaren ende twee burgeren tot commissarissen van de huwelijckse saken.

Ende sullen degene, die hen in den echten staet willen begeven, voor gemelte commissarissen (die tot dien eijnde alle weken ten sekeren gestelden tijde ende plaetse vergaderinge sullen houden) moeten compareren, geassisteert met een ofte twee goede personen van hun naeste maeghschap, ofte bekenden, soo geen magen en hebben, ende versoeken hun gegunt te worden drie sondaeghse geboden.

Soo wanneer eenige personen voor commissarissen compareren ende geboden versoucken, sullen sij deselve ernstelijck examineren ende afvragen ofte sij met hun eijgen, vrije onbedwongen wille sonder eenigh bedroch ofte simulatie aldaer gecomen sijn, omme na voorgaende geboden hun in den echten staet te begeven, off sij vrije personen sijn, niet met iemant troubeloften ofte anders hebbende uijtstaen, ende hoe oud sij van jaren sijn, off sij ouders in 't leven hebben ofte niet, of sij den anderen niet en bestaen in bloede ofte maeghschap, daer door 't huwelijck na de weth Gods soude mogen beleth worden, op alle welcke vragen de comparanten, mitsgaders hunne adsistenten, gehouden sullen sijn ongeveijnsdelijck te antwoorden bij ware woorden ofte bij eede, indien commissarissen sulcx geraden vinden.

Ende bij sooverre commissarissen geen wettige impedimenten en vinden, soo sullen de comparanten hunne geboden geaccordeert worden, om gecondicht te worden daer 't behoort, te weten voor de Nederlanders in de Nederlantse, ende voor de andere natien bovendien in de Maleijsche ofte Portugesche kerck, ten eijnde soo ijmant eenige wettige redenen mochte hebben, waeromme deselve personen niet behoorden off vermochten met den anderen in den echten staet te versamelen,

dat sij 't selve commissarissen mogen aenbrengen, eer 't huwelijck gesolemniseert wort, ende sal 't elcken reijse bij de voors. proclamatien gevoeght worden, dat het is 't eerste, tweede ofte derde geboth.

Ende alsoo volgens de goddelijcke, natuurlijcke ende beschreven rechten tusschen dengenen, die den anderen in bloede ofte maeghschap binnen sekere graden bestaen, verboden is huwelijck te contracteren, ende dat wel eenige verscheijdenheijt ende duijsterheijt in de berekeninge derselver graden, bijsonder van de sijdsmaeghschap, bevonden wort, soo is 't dat den gemelden Gouverneur Generael ende Raden van India de verboden graden verclaert ende uijtgedruckt hebben als volght.

Eerstelijck soo en sullen niet mogen trouwen de adscendenten met hun descendenten, te weten ouders ende kinderen opwaerts ende nederwaerts in infinitum.

Insgelijcx niet broeders met hun zusters, 't sij van vollen of halven bedde.

Ten derden en sullen niet toegelaten worden te trouwen omen met hun nichten, dat is, met hun broeders ofte zusters kinderen ofte kintskinderen, nochte insgelijcx de moeijen met hare neven, dat is, met hare susters ofte broeders sonen, kintskinderen ofte vordere descendenten, beijde in infinitum, alsoo omen ende moeijen ten respecte van hun voors. nichten ende neven in plactse van ouders werden gehouden.

Ende alsoo den bant des huwelijcx sodanigen gemeenschap medebrengt, dat man ende wijff maer eene sijn, soo is insgelijcx verboden ende geinterdiceert, dat de man met eijgene bloetverwanten ofte magen van sijn overleden huijsvrouw, noch de vrouwe met eigene bloedverwanten ofte magen van haren overleden man, denselven man ende vrouw binnen voors. uijtgedructe graden bestaende, sullen trouwen.

Namentlijck een man en sal niet mogen trouwen met sijn schoondochter, dat is, met de nagelatene weduwe sijns soons, nochte met de weduwe van sijns soons ofte dochters soon, ende soo voorts nederwaerts, ofte met eenige weduwe eeniger sijner descendenten, gelijck oock gene vrouwe trouwen magh met haer schoonsoon, dat is, met de man van haer overleden dochter, noch met de man van haer soons of dochters dochter, ende alsoo vervolgende met geen man van eenighe harer descendenten.

Insgelijcx en sal niemant mogen trouwen met sijn stiefdochter, dat is, met de voordochter van sijn overleden huisvrouwe,

nochte sij met haer stiefsoon, dat is, met de voorsoon van haer overleden man, nochte met eenige descendenten derselver.

Geen man en sal mogen trouwen met de nagelaten weduwe van sijn overleden broeder, noch geen vrouwe met de man van haer overleden suster.

Daerenboven en sullen oock niet mogen trouwen de man met de weduwe van sijns broeders ofte susters soon, nochte met de weduwe van eenige sijns broeders ofte susters descendenten, gelijck oock gene vrouwe sal mogen trouwen met de nagelaten man van haer nichte, dat is, met de weduwenaer van haer broeders ofte susters dochter, noch met de man van eenige harer broeders ofte susters kintskinderen ende descendenten, maer en is geen weduwe ofte weduwenaer verboden te trouwen met degene, die sijn ofte haer overleden bedgenoot in affiniteijt ofte swagerschap bestaen hebben.

Ende soo iemant bevonden worde binnen voors. verboden graden van maeghschap ofte affiniteijt trouwe aengegaen te hebben, sal deselve voor nul ende geender waerden gehouden, ende sodanige personen daerenboven aen den lijve ofte leven gestraft worden, sulcx als bij de geschreven rechten daervan gestatueert is.

Voorts en sullen niet mogen trouwen Christenen met Onchristenen, Heijdenen ofte Moren.

Voors. commissarissen sullen geen minderjarige persouen, te weten jongmans beneden hun eenentwintichste ende jonge dochters beneden de achtien jaren, ouders, dat is vader, moeder, grootmoeder, grootvader ofte eenige derselver, in dese landen in 't leven hebbende, toestaen te trouwen, tensij hun bevorens blijcke van derselver consent ende bewilliginge, ofte gene derselver in 't leven hebbende, dan met consent van hun momboirs ofte voogden.

Maer eenigh jonghman ofte jonge dochter boven de voors. eenentwintich ofte achtien jaren respective out wesende, geboden versouckende sonder bescheijt van hunne ouders consent, sullen voors. commissarissen, aleer hun deselve inwilligen, derselver ouders voor hen ontbieden, om in 't versochte huwelijck te consenteren, ofte redenen te seggen waeromme sulcx niet conden doen, ende soo deselve, driemael geciteert sijnde, niet en compareren, soo sullen gemelte commissarissen sodanighe contumatie houden voor derselver consent, ende de geboden toestaen.

Maer bij aldien de ouders compareren ende eenige redenen allegeren, waerom aen 't versochte huwelijck niet en willen consenteren, sullen commissarissen, daerin swaricheijt vindende, ende deselve tot bewilliginge niet connende induceren, sulcx met die van den Ed. Gerechte communiceren ende overleggen off de geallegeerde redenen aengenomen behoren te worden ofte niet, waerop met bescheidenheijt geleth ende de ouders altijt, sooveel doenlijk, behoorlijcke reverentie toegedragen sal worden.

Maer ingevalle derselver ouders binnen deser stede jurisdictie niet woonachtig, maer hun elders onder Comp^{e} gebiet onthoudende sijn, sullen commissarissen bij letteren requisitoriael aen den rechter ofte overheijt ter plaetse versoecken, die selve voor hen gelieve te ontbieden ende af te vragen of sij in 't versochte huwelijck willen consenteren ofte niet, ende wat reden ter contrarie sijn hebbende, mitsgaders daervan acte te doen maken, ende hen luijden bij de eerste gelegentheijt over te senden, om daerop gelijck voors. gedisponeert te worden na behoren.

Gelijck oock alle rechters ende overheden, onder desen staet sorterende, mits desen worden gelast sodanige requisitien van commissarissen behoorlijc te voldoen ende daervan acte over te senden.

Doch bij aldien eenige jonge luijden, beneden hun jaren sijnde ende ouders in Europa hebbende, versochten te trouwen, sal onderscheijt gemaect worden off deselve binnen de Vereenighde Nederlanden woonachtig ende eersame luijden sijn ofte niet, want indien deselve elders woonachtig ende vile luijden sijn, sal bij de voorsegde commissarissen, sonder grote swaricheijt te maken, deselve hun versoeck geaccordeert worden, ten ware eenigh merckelijcke reden ter contrarie.

Maer soo deselve in 't Vaderland woonachtigh ende luijden van eere sijn, sal geleth worden hoedanich degene, die sijn geboden versoect, van deselve gescheijden sij, ende met wat porture hem in huwelijck willen begeven, want, soo hun tegen wil ende danck van hun ouders herwaerts hebben begeven ofte met een ongelijck portuijr, swartinne, oneerbare, ofte ander viel persoon in den echten staet trachten te verbinden, sulcx en sal bij voors. commissarissen niet als om gewichtige redenen toegestaen worden.

Vooral sullen commissarissen reguard nemen, dat geen onbekende ofte vremde luijden tot het huwelijck worden geadm-

mitteert, dan mits blijckende sooveel doenlijck bij attestatie ofte anders, dat het vrije en ongehoude personen sijn, ende met niemant eenige beloften van huwelijck uitstaende hebben.

Om des eerbaerheijts wille, mitsgaders tot vermijdinge van alle onbehoorlijcke vermenginge, sal geen weduwe toegestaen worden te trouwen, voor dat haer man volle drie maenden overleden sal wesen ende versekert sij van denselven niet bevrucht te sijn.

Soo en sullen oock Comp^s dienaren geen geboden vergunt worden, dan mits vertonende van den Ed. heer Gouverneur Generael daertoe schriftelijcke acte van consent, doch en sal op sodanige acte van consent niet verder worden geleth, als voor soo veel den dienst van de Ed. Comp^e belanght, maer sullen gemelte commissarissen roerende de vordere empeschementen, hier voren verhaelt, desniettemin hun gewoonlijcke examen doen, ende dienvolgende de geboden accorderen ofte ontseggen, soo als na reden ende uijtwijsende dese ordonnantie bevinden sullen te behoren.

De kinderen van het arme weeshuis en sullen oock niet geadmitteert worden om te trouwen, als met consent van de opsienders van 't selve, in voegen en gelijck boven van ouders ende magen geseijt is.

Om deughdelijcke redenen wort de voors. commissarissen expresselijken verboden voortaen gene Nederlanderen met eenige inlantsche vrouwen huwelijcxse geboden in te willigen, ten sij deselve redelijck de Nederlantse tale verstaen ende spreken connen.

Die om eenige saken voor commissarissen geroepen wort, sal gehouden wesen te compareren, op verbeurte van een reael voor de eerste, twee voor de twede ende drie voor de derde reijse, ende soo, ten vierden mael geciteert sijnde, echter niet en verschijnt, sal bovendien bij die van den gerechte gestraft worden na gelegentheijt van saken.

Soo wanneer over troubeloften, beslapinge ofte diergelijcke saken questie sal wesen, en sullen gemelte commissarissen daervan nochte gene andere, als hier voren gemelt, kennisse nemen, maer deselve renvoijeren voor den Ed. Gerechte.

Die om eenige redenen bij commissarissen inschrijvinge der geboden ontseijt wort, ende sich daerbij gegraveert vint, sal deselve bij Schepenen mogen versoecken, mits namptiserende de somme van drie realen van achten, te verbeuren in gevalle 't geappoincteerde van commissarissen wert geconfirmeert.

Al 't gene voor commissarissen passeert, sal bij derselver secretaris ofte clercq, die bij hun sal sitten, aengeteekent ende geregistreert worden, genietende daervoor van ijder paer, die hun geboden bewillicht ende ingeschreven sullen worden, van de Nederlanderen een reael, ende van de andere natien een halve reael van achten.

Gemelte commissarissen sullen gehouden sijn, op hun verkiesinge, nopende voors. dienst den onderstaenden eet te doen.

EET VOOR DE COMMISSARISSEN VAN DE HUWELIJKCXE SAKEN OP BATAVIA.

Wij beloven ende sweren, dat wij den staet der vrije Vereenighde Nederlanden, mitsgaders den Gouverneur Generael ende Raden van India, gehou ende getrou sullen wesen, dat wij geen huwelijcxe geboden aen iemant sullen verleenen, als die wij na voorgaende scherpe examinatie ende ondersoec in conformité van de ordonnantie, ons tot dien eijnde voorgestelt, bebevinden sullen daertoe onverhindert ende buijten wettigh empeschement te wesen, ende dat wij ons voorts in dese commissie onpartijdich, bescheijden ende na onse beste wetenschap ende verstant dragen sullen, gelijc luijden van sodanige bedieninge toestaet ende betaemt.

Zoo waerlijck helpe ons God Almachtich.

GEMEENSCHAP VAN GOEDEREN ENDE HUWELIJCXE VOORWAERDEN.

Tusschen man ende wijff, soodanigh, gelijck voors. is, met den anderen wettelijck getrouwd sijnde, sullen volgens de usantie des Vaderlants derselver middelen gemeen wesen, ten ware sulcx bij huwelijcxe voorwaerden, dat ijder vrij staet, uijt bedongen was.

De gemeenschap van goederen bij huwelijcxe voorwaerden uijtgesloten sijnde, sullen echter de vruchten ofte bladeren derselver, mitsgaders alle schade ende bate (de erffenissen, d'een of d'ander aencomende, daeronder niet begrepen) staende huwelijck vallende, in gemeenschap comen, ten ware deselve uijtdruckelijck mede uijt bedongen ware.

SUCCESSIE AB INTESTATO.

Aengaende de successien ab intestato, in deselve sal 't recht van de steden van Noort Hollant werden gevolght, gelijck in den jare sestien op 't aenschrijven van de Heren Seventienen is gestatueert, te weten, iemant sonder testament ofte uijtterste wille comende te sterven, sullen de nagelaten middelen devolveren op desselfs kinderen ende vordere descendenten in infinitum bij presentatie ende in stirpes.

Maer den overleden geen wettige descendenten nalatende, sullen desselfs vader ende moeder, bijaldien beijde in 't leven sijn, in alle de nagelaten goederen succederen.

Maer een der ouders, 't sij vader ofte moeder, ontbrekende, ende den overleden nalatende een ofte meer broeders ofte susters, hele ofte halve, hem van de bestorven sijde bestaende, sal de erffenisse in twee gelijcke delen geleght ende tusschen den langstlevenden der ouders ende des overledens broeders ende susters, volle ende halve, mitsgaders hunne kinderen ende kintskinderen bij representatie verdeelt worden, te weten gelijck gesecht, bij aldien de halve broeders ende susters, hunne kinderen ende kintskinderen, den overleden bestaende van verstorven sijde, maer soo den overleden geen broeders ofte susters, hem van de bestorven sijde bestaende, na en laet, sal de langstlevende vader ofte moeder in alle de goederen, bij den overleden ontruijmt, universaliter succederen, alwaer 't oock soo datter kinderen ofte kintskinderen van 's overledens volle ofte halve broeders ende susters in 't leven waren van de andere sijde.

Vader ende moeder beijde ontbrekende, sullen de volle broeders ende susters hun kinderen ende kintskinderen bij representatie tot des overledens gehele erffenisse geroepen werden, wel verstaende, dat soo daer halve broeders ende susters ofte derselver kinderen ende kintskinderen sijn, de volle broeders ende susters hun kinderen ende kintskinderen bij representatie ofte plaetsvullinge sullen delen in de eene helft met de halve broeders ende susters ende derselver kinderen ende kintskinderen van 's vaders sijde, ende in de andere helft met de halve broeders ende susters, ende derselver kinderen ende kintskinderen van 's moeders sijde, ende wanneer niet als van eene sijde halve broeders ende susters ofte derselver kinderen ende

kintskinderen bevonden worden, sullen de volle broeders ende susters, mitsgaders derselver kinderen ende kintskinderen bij representatie als voren met deselve halve broeders ende susters, haer kinderen ende kintskinderen in de eene helft van de erffenisse comen, ende de andere helft voor heur alleen behouden, als aen die sijde geen mede erfgenamen hebbende.

Volle broeders ende susters, mitsgaders hun kinderen ende kintskinderen ontbrekende, ende halve broeders ende susters, ofte derselver kinderen ende kintskinderen van elcker sijde in het leven sijnde, sullen de goederen in tweeën geclooft ende gedeelt worden, de eene helft aen de halve broeders ende susters ende hunne kinderen ende hunne kintskinderen in stirpes van 's vaders sijde, ende de andere helft aen de halve broeders ende susters, hun kinderen ende kintskinderen mede in stirpes van 's moeders sijde.

Maer indien geen volle, maer wel halve broeders ende susters hun kinderen ende kintskinderen werden bevonden, ende dat alleen van de eene sijde, soo sullen deselve halve broeders ende susters hun kinderen ende kintskinderen bij representatie in al de goederen, bij den overleden nagelaten, succederen, ten ware grootvader ofte grootmoeder ofte hoger opgaende magen (den overleden van de andere sijde bestaende) in 't leven waren, in welcken gevalle de voors. halve broeders ende susters, hun kinderen ende kintskinderen bij representatie in de eene helft, ende de naeste voors. ascendenten hooft voor hooft in de andere helft van alle de goederen, bij den overleden ontruijmt, sullen succederen.

Vader ende moeder, hele ende halve broeders ende susters, hun kinderen ende kintskinderen ontbrekende, sullen 's overledens goederen geheel comen op de naeste ascendenten ofte opgaende magen hooft voor hooft, al waer 't oock soo dat van de eene sijde grootvader ende grootmoeder beijde ende van de andere sijde grootvader ofte grootmoeder alleen in 't leven waren, dat oock plaets sal hebben in de vordere descendenten, den overleden in gelijcke graden bestaende.

Alle opgaende magen mede ontbrekende, sullen de naeste descendenten van broeders ende susters kinderen ende kintskinderen, die den overleden in de vijffde ende vordere graden bestaen, hooft voor hooft in des overledens gehele erffenisse succederen, uijtaluijtende alle andere sijdmagen ende sonder aenschou te nemen, off deselve descendenten van des overledens volle ofte halve broeders ofte susters afcoumen.

Alle de voors. personen insgelijcx ontbrekende, sullen alsdan omen ende moeijen, hooft voor hooft, mitsgaders hunne kinderen van den eersten grade, bij representatie, in alle de goederen succederen, sonder eenigh onderscheijt of de omen ende moeijen des overledens vader ofte moeder hebben bestaen van halven ofte helen bedde.

Al waer gene omen ofte moeijen en sijn, sullen de gene, die den overleden naest in bloede bestaen, hooft voor hooft, in alle de goederen succederen, sonder eenighe distinctie off de maeghschap van volle ofte halve broeders ofte susters afcomt, welcke volgende de oudomen ende oudmoeijen, beneffens susterlingen, gelijck hooft voor hooft sullen succederen.

In de collaterale ofte sijdmaeghschap sal geen representatie plaets hebben in de personen ende graden, boven verhaelt, soo wanneer de gene, die tot de successie comen, al te samen den overleden even na in grade bestaen.

Doch indien de afflijvigen geen nader bloetverwanten achterlaet, als broeders ende susters kinderen, mitsgaders een ofte meer kinderen van een vooroverleden broeders ofte susters kint, soo sullen de kinderen van broeders ende susters succederen in capita, hooft voor hooft, ende de kinderen in plaetse van hun vader ofte moeder bij representatie, blijvende niettemin 't gunt hier voren nopende de deijlinge tusschen hele ende halve broeders ende susters kinderen ende kintskinderen geseijt is, onvermindert.

Sonder dat in al 't gunt voors. eenigen aenschou genomen sal worden, van waer ofte wat sijde goederen gecomen, nochte oock of het patrimoniale, aengeerffde ofte geconquesteerde ende verkregen ofte veroverde goederen sijn, dan niet.

Al 't gene in de bovenstaende articulen niet uitgedruckt is, sal gereguleert worden na de Keijserlijcke beschreven rechten.

Wel verstaende oock, dat 't gene voors. sodanigh geobserveert ende achtervolght sal worden in de erffenissen ende successien der Christenen, blijvende de Chinesen als andere Heidenen ende Moren bij provisie ende tot nader reglement bij de usantien ende costuijmen, dienaengaende bij hen in gebruijck.

So sal oock ijder, die sulcx bij rechten niet verboden is, vrijstaen bij uijtterste wille van sijn natelaten middelen te bebevelen, hoedanigh hem sal goetduncken ende na rechten toegelaten wesen.

SCHUTTERIJE.

Ter meerder versekeringe, rust ende vrede der goede ingesetenen, mitsgaders weeringe van allen tumult, oproer ende hostiliteijt, is nodich geacht ende goet gevonden, dat altijd eenige compagnien gewapende borgeren gehouden sullen worden.

Ende opdat onder deselve goede ordre ende regel geobserveert mach worden, sullen gemelte compagnien altijt haer behoorlijcke officieren hebben, te weten een capiteijn, luijtenant, vendrich, sergeanten, een wachtmeester ende corporaels, dewelcke, uijtgesondert den wachtmeester, alle jaren na de verkiesinge van de Schepenen verandert sullen worden, te weten die van den gerechte, versterckt met den afgaenden capiteijn, luijtenant ende vendrich, sullen jaerlijcx t'hunner eerste vergaderinge daertoe een dubbel getal goede personen nomineren, omme daeruijt bij den Gouverneur Generael soodanige gecoosen ende voor 't aenstaende jaer geauthoriseert te worden, als sijn Ed. bevinden sal ten dienste deser stede te behoren, dewelcke alsdan gehouden sullen sijn de schutteren te obedieren ende gehoorsamen.

Ende sal ieder gehouden wesen aen te nemen sodanigen ampt, 't sij van Schepen, weesmeester, commissaris, capiteijn, luijtenant ofte vendrich, als hem bij den Gouverneur Generael opgeleijt sal werden, op pene van twintig realen boete ende binnen den tijt van twee naestvolgende jaren in genige honorabele diensten gebruijct te worden, doch is expres gestatueert, dat voortaen over de inlantse compagnien gene officieren genomineert ofte geteldt sullen mogen werden, als die matelijck in de Nederlantse tale ervaren sijn, ende deselve bescheijdentlijck verstaen ende spreken connen.

Ende sullen tot dien dienst gehouden wesen alle borgeren ende vrije ingesetenen, die boven de sestien ende noch geen sestich jaren out sijn, nochte eenige wettige ontschuldinge hebben, van Comps. dienst ende soo voorts, mitsgaders van de Overheijt niet vrij gekent en sijn.

De van de Raden van Justitie ende Gerechte, de respective officieren, weesmeesteren, secretarissen met hun klercken, notarissen, procureurs, geweldige, deurwaerder, stadsbode ende [illegible] sullen wachtvrij wesen, so mede de Chinesen, mits betalende hun maentlijck hooftgelt.

Ende sullen de compagnien hebben een derde pieckeniers ende twee derde musquettiers ofte roerdragers.

De schutters sullen gehouden sijn ijder sijn eijgen sijdgeweer ende piek ofte musquet, waerop gestelt is, te versorgen, uijtgesondert den capiteijn ende luijtenant, die elk een bardasaen ende de serganten, die elk een hellebaert tot coste van de gemene Comp^e gegeven sal worden, welcke dan oock bij de compagnien sullen moeten blijven.

Ende sal oock ijder gehouden wesen sijn geweer altijt schoon ende vaerdich te houden op drie realen van achten, te verbeuren soo menich mael ijmant daerover bekeurt sal worden.

De musquettiers sullen altijt in voorraet bij hun hebben, ijder twee ponden, ende de roerdragers een pont goed droog kruijt, lont ende loot na advenant, mede op voors. pene.

Welck articul, opdat behoorlijck geobserveert mach worden, sullen den capiteijn ende crijgsraet precis alle maenden door een sergeant, corporael ende den wachtmeester de ronde laten doen ende der schutteren geweer visiteren, 't welck dan oock deselve gehouden sullen sijn te gedogen, sonder oppositie ofte eenige onwillicheijt, op vijf realen boete voor de eerste ende arbitrale correctie voor de twede reijse.

Eenige borgeren in de wacht beroepen werdende, die van geweer niet versien sijn, sullen 't selve bij de Ed. Comp. te leen mogen halen, mits dat de wachtmeester daervan notitie houden ende den capiteijn ende verdere officieren 't selve altijt verantwoorden sullen, gelijck oock voor 't kruijt ende loot, dat hun bij gemelte Comp. verstrect wort.

Ende sullen jaerlijcx de afgaende officieren gehouden wesen ten overstaen van twee gecommitteerde Schepenen aen de nieuwe daervan, mitsgaders de contributie ende boetgelden, behoorlijcke rekeninge, bewijs ende reliqua te doen.

De Baillu eenige assistentie van volck nodich hebbende, sullen de schutteren gehouden sijn denselven na vermogen bij te staen op 25 realen, bij degene te verbeuren, die daerinne bevonden sal worden weijgerich geweest te sijn.

In 't waken als anders, sullen de borgeren achtervolgen de keuren ende ordonnantien, die hun mitsdesen ofte naderhant bij de overheijt voorgestelt ende geprescribeert sullen worden.

Eerstelijck sal ijder gehouden wesen des daeghs te voren, als 't des nachts sijn wacht sal wesen, uijtgaende, sijn sijdgeweer bij hem te hebben, op twee schellingen boete, de officieren dobbeld.

Maer den capiteijn, luijtenant, vendrich, mitsgaders oock den wachtmeester, sullen altijt hun sijdgeweer moeten dragen.

Die 't sijn wacht is, sal hem des avonts voor den negen uijren in sijn corps-du-garde begeven met sulck geweer, als opgeset is, de musquettiers ten minsten met tien schoten cruijt ende loot, mitsgaders lont naer eijsch, ende sullen de musquettiers na besette wacht altijt hun musquets behoorlijk met scherp geladen moeten hebben.

Soo wie te laet op de wacht comt, ofte op 't lesen van de rolle sijn naem niet verantwoort, sal verbeuren een halve reael voor de eerste, dobbeld voor de twede ende arbitrale correctie voor de derde mael.

Maar die sonder verloff hem gansch van sijn wacht sal absenteren, sal voor de eerste reijse verbeuren drie realen, voor de tweede ses, ende voor de derde reijse arbitralijcken aen den lijve ofte met donckere gevanckenisse gestraft worden, naer gelegentheijt van saken.

Des soo sal ijder, die eenige wettige redenen heeft, van sijn capiteijn daertoe consent becomen hebbende, sijn wacht aen een ander schutter mogen besteden.

Soo en sal oock niemant buijten consent na negen uijren uijt sijn wacht mogen gaen, voor dat de reveille geslagen sal wesen, insgelijcx op pene voors.

Maer een officier te laet comende, ofte sich van sijn wacht absenterende, sal dobbele boete betalen, ofte wel van sijn qualiteijt gedeporteert worden, na gelegentheijt van saken.

Soo wie droncken op de wacht comt, ofte sich aldaer droncken drinckt, 't sij binnen de corps du garde ofte daer buijten, in 't doen van de ronde ofte andersints, sal twee realen van achten boete geven, ofte wel sich daer inne meermale te buijten gaende arbitralijcken na gelegentheijt swaerder gestraft worden.

Niemant sal op de wacht vloecken, sweren, 's Heren heijligen name lasteren ofte eenige schandeleuse woorden spreken, nochte oock eenige questien ende disputen moveren, veel min dobbelen, tuijsschen ofte spelen, hoedanig 't selve oock soude mogen wesen, op verbeurte van een reael van achten, ende soo eenige moeijte ofte gevecht daeruijt comt te ontstaen, sullen de soldaten daerover swaerlijck gecorrigeert worden, soo mede, die haer jegens hun respective officieren gecant ofte met woorden ofte wercken geopposeert sullen hebben, voornamentlijck in saken, hun ampt ende offitie rakende.

De hoofden van de wacht sullen sorge dragen, dat op 't luij-

den van de nachtclocke de gewoonlijcke schiltwachten uijtgeset ende te sijner tijt verlost worden, op arbitrale correctie.

Die op sijn schiltwacht slaept ofte deselve verlaet, sal gestraft worden na luijt des generalen artijculbrieffs.

De schiltwacht sal niemant omtrent hem laten comen, ofte onder sijn geweer voorbij laten passeren, veel min in de corps-du-garde laten comen, maer ijder staende houden ende den corporael roepen.

Ende soo 't gebeurde, dat ijmant met gewelt ende force wilde voorbij passeren ende den schiltwacht onder sijn geweer comen, sal denselven, gelijck voors., den corporael ofte andere hoofden van de wacht geroepen hebbende, den sulcken gevangen nemen ende in de corps-du garde brengen, om den Baillu overgelevert ende gestrafft te worden, na bevonden sal worden te behoren.

Ende soo in sulcke gelegentheijt iemant gequest ofte dootgeslagen quam te worden, sal de schiltwacht, nochte die van de wacht, daerover iets te dragen hebben.

Ende opdat bij lichtinge van den schiltwacht ofte ander versuijm die van de wacht niet overvallen mogen werden, sal, behalven den schiltwacht, altijt ten minsten een persoon binnen ofte voor de corps-du-garde wakende gehouden worden.

Soo sullen oock de hoofden van de wacht gehouden wesen te versorgen, dat terstont na 't uijtsetten van de schiltwachten de ordonnarie ronden uijtgesonden ende den gantschen nacht door gecontinueert worden, sulcx als van den capiteijn ende crijgsraet sal worden geordonneert.

Ieder sal gehouden wesen, soo wanneer opgeroepen wort, om sijne ronde te doen ofte schiltwachten te staen, datelijck gereet te sijn, op verbeurte van een reael.

Ende sullen de ronden niet vermogen, om regen ofte andersints, hun geordonneerde wegen te vercorten, ofte ergens onder huijsdack te schuijlen, op arbitrale correctie.

De burgerlijcke ronden sullen bij perijculeuse tijden, eenige luijden bij nacht op straet vindende, deselve aen te randen ende na hun personen, woonstede ende verrichten te ondervragen, mitsgaders bij weijgeringh van behoorlijck antwoort, in de corps-du-garde te brengen, omme aldaer geëxamineert te worden na behoren.

De respective ronden van 't Casteel ende stad, bij nacht malcander bejegenende, sullen malcanderen behoorlijcke cont-

schap doen, ende sullen die van 't Casteel eerst roepende, de borgeren antwoorden, "wacht van de stad," en die van gemeente wacht eerst sprekende, die van 't Casteel responderen, "ronde van 't Casteel," ende sullen voors. ronden hun hebben te wachten den anderen te injurieren, schelden ofte beschimpen, op pene van daerover als perturbateurs van de gemene ruste aen den lyve gestraft te worden.

Als met de trommel, klock ofte anders teken van alarm gedaen sal worden, sullen den capiteijn, officieren ende schutteren van de Nederlantse Comp^e gehouden wesen datelijck sonder eenigh vertreck met hun volle geweer op 't stadhuijs te comen ende hun aldaer in ordre te stellen, om te verwachten ende naer te comen 't gene hun bij de Magistraet ofte Hoge Overheijt gecommandeert sal worden, op ses realen boete.

Ende opdat men te beter weten magh, offer eenigh onraet in de stad is ofte niet, en sal niemant, 't sij schutter ofte geen, vermogen bij nacht, na besetter wacht, eenigh musquet, roer ofte ander schietgeweer te lossen, veel min den trommel te roeren, op twaelff realen van achten ofte swaerder straffe, naer exigentie van saken.

Bij dage ergens in de stad brant ontstaende, sal den hooftman, die 't den aenstaende nacht sijn wacht sal sijn, schuldich sijn hem datelijck met sijn rot in vollen geweer voor 't stadhuijs in ordre te laten vinden ende te verwachten sodanige ordre, als hem van de Overheijt ofte Magistraet gegeven sal worden, maer den hooftman, die 't 's nachts te voren sijn wacht geweest is, sal hem met sijn rot voegen ter plaetse, daer de brant is, omme voor te comen dat aldaer geen oproer ofte commotie gemaeckt werde.

Maer bij nachte in eenigh quartier van de stad brand ontstaende, sullen degene, die 't hun wacht is, hun in 't geweer begeven ende in 't stadhuijs blijven, alwaer mede gehouden sullen wesen datelijck bij te verschijnen degene, die 't snachts te voren hun wacht geweest sal sijn, maer de vordere schutteren sullen hen ten minsten met hun sijdgeweer begeven daer den brant is, om die te helpen blussen, mitsgaders allen oproer, tumult ende vijantlijcke attentaten voor te comen.

Maer die van de mardijckers compagnien sullen, bij tijde van brant ofte ander ongemack, niet in 't geweer ofte bijeen comen, ten sij expresselijck door last van de Magistraten ofte Overheijt den trommel daertoe geslagen ende sulcx uijtgeroe-

pen worde, alsoo wanneer hun gehouden sullen sijn daerna te reguleren.

Boven de voors. schutterije sullen de lijfeijgenen van de Comp[e] hun quartier des nachts mede op eenige plaetsen bewaken ende voorts, bij tijde van brant als anders, achtervolgen sodanige ordre als hen van den commandeur des quartiers gegeven sal worden.

Ende soo iemant, 't sij schutter ofte geen, hem soo verre quam te verlopen, dat hij in tijde van brant, in plaets van selve te blusschen ende allen tumult ende disordre voor te comen, bevonden wiert selfs dieverije begaen ofte moeijte ende commotie gemaeckt te hebben, die sal daerover boven driedobbele boete voor den officier, na gelegentheijt van saken, aen den lijve ende leven gestraft worden.

Omme de officieren van de schutterij van vele dagelijcse moeijte soo veel doenlijc te ontlasten, sullen de voors. compagnien, gelijck gesecht, hunnen provoost ofte wachtmeester hebben, welcke voor sijn dienst genieten sal acht realen 's maents, ende dat desselfs offitie wesen sal register te houden van alle ingesetenen deser stede, ende te weten, wie de ordonnarie wacht onderworpen sij ofte niet, mitsgaders onder wat compagnie, rot ofte sergeant, met hoedanich geweer ende in wat qualijteit ijder bescheijden sij.

Imant van 's Comp[s] dienst vrij ofte anders de burgerlijcke wacht subject geworden sijnde, sal sulcx den wachtmeester, den capiteijn ende crijgsraet aendienen ende ordre versoecken. Die bij den crijgsraet in de wacht beroepen werdende, niet en obedieert, maer absent blijft, sal twee schellingen daeghs verbeuren, soo lange daerin weijgerich bevonden sal worden.

Soo wanneer eenigh schutter, die sijn geweer van de compagnie te leen heeft, comt te vertrecken, ofte deser werelt te overlijden, ofte anders uijt de schutterije te geraken, sal de wachtmeester sorge dragen, dat 't selve de compagnie behoorlijcken werde gerestitueert ofte vergoet, ofte selve daervoor instaen.

Voorts is den selven gehouden hem alle avonden, precis te negen uijren, te laten vinden in 't Stadhuijs deser stede, ende aldaer de rolle van de wacht te lesen, de absenten, als die hun behoorlijck geweer niet en hebben, aen te teijckenen, ende voorts den volgenden daeghs daervan de breucken te vorderen.

In 't lesen van de rolle sullen de rotgesellen hun stilhouden

ende niemant eens anders naem verantwoorden, op een reael van achten.

Gelijck ook den wachtmeester geauthoriseert is over alle misusen, in de wacht voorvallende, bekeuringe te doen, ende jegens den moetwilligers met aprehensie ofte anders te procederen, als behoort, ende sullen de officieren als rotgesellen, in cas van oppositie, gehouden sijn, den wachtmeester behoorlijc te assisteren, op verbeurte van hun qualiteijt ende vordere correctie, na gelegentheijt van saken.

Soo sijn oock de hoofden van de wacht gehouden de breuken, in absentie van den wachtmeester gevallen, denselven getrouwelijck aen te geven, op arbitrale correctie ende selfs in de boeten gehouden te wesen.

Gelijck den wachtmeester oock niet en sal vermogen met iemant over eenige breucken te composeren, ofte wegens 't waken, optrecken, als anders, door de vingeren te sien, op pene van 25 realen ende suspensie van sijn dienst tot discretie van den gerechte.

Den wachtmeester, iemant over eenige fauten achter affgeleijt hebbende, sal gehouden wesen, sulcx binnen 24 uijren den capiteijn ofte crijgsraet (die van alle wachtsaken de eerste kennisse nemen sal) te kennen te geven, omme daerover bij deselve gedisponeert te worden na behoren.

Maer eenige saken, bij den crijgsraet crimineel ofte van importantie geoordeelt sijnde, sal den wachtmeester denselven datelijck den Baillu, nevens sijn genomen informatien ende bewijsen, overleveren om voor Schepenen, geassisteert met twee officieren van de wacht, te rechte gestelt te worden.

De wachtmeester sal gehouden wesen alle morgens ende avonts, op 't sluijten ende openen van de stadspoorten, geassisteert ten minsten met ses personen uijt de wacht ende des morgens met den tamboer, ten huijse van den Baillu de sleutels te halen ende, de poort geopent ofte gesloten hebbende, wederom te brengen, op arbitrale correctie.

Ende off 't gebeurde, dat de stadspoorte ofte het clincket 's nachts geopent mocht comen te worden, sal den wachtmeester daer altijt oock moeten present wesen, insgelijcks op voors. pene.

Ende sal de Nederlantse Compagnie altijt twee tamboeren moeten hebben, mitsgaders oock een schrijver.

De wachtmeester sal maentlijcks van de Comp^{e} hebben

acht, ende de schrijver ende twee tamboers ijder 5 realen van achten.

Om welcke gagien, als vordere lasten ende dagelijcxse oncosten van de wacht goet te maken, gepractiseert is een matige contributie, ter somme van 37$\frac{7}{8}$ reaelen ter maent, uijt de huijsen ende erven, binnen deser stede gelegen, te trecken, welcken volgens deselve ijder op sekeren tacxt geset sijn, gelijc de lijste daervan medebrenght.

Maer en sullen degene, die in de wacht sijn ofte om eenige redenen daervan geëxcuseert worden, voors. contributie voor de huijsen, die selve bewonen, niet onderworpen wesen.

Van al 't welcke den wachtmeester goet register houden ende voors. contributien maentlijck invorderen sal.

Iemant onwillich sijnde, sijn opgeleijde boete ofte contributiegelt te betalen, sal den wachtmeester sulcx den capiteijn ende crijghsraet aendienen, ende na becomen ordre, geassisteert met twee officieren uijt de wacht ende den stadsbode, ten huijse van den onwilligen soo veel pant nemen, als hun tot betalinge der boeten ofte contributien nodich sal duncken.

Welke, soo het van de eijgenaers binnen den tijt van acht dagen niet gelost en wort, door den voors. bode, ten overstaen van de voors. crijgsofficieren ende wachtmeester, in 't openbaer aen de meestbiedende vercocht ende 't gene daer af, boven de boeten ofte contributiegelt gemaeckt wort, den eigenaers gerestitueert sal worden.

De betaelde boeten ende contributiegelden sal den wachtmeester niet vermogen onder hem te houden, maer schuldich sijn datelijck den cassier van de schutterije te overhandigen, op arbitrale correctie.

Ende opdat de wachtmeester te vigilanter in sijn dienst mach wesen, sal denselven genieten uijt al de breucken, die in de wacht vallen ende bij den crijgsraet affgedaen worden, een gerechte vierdepart, blijvende de resterende drie parten ten behoeve van de gemene compagnie, om daervan bij den crijgsraet, met advis des Ed. Gerechte, te worden gedisponeert na behoren.

Maer de boeten, die op aenclachte van de Baillu over eenige crijgsdelicten bij Schepenen decerneert sullen worden, sullen gedistribueert worden sodanigh, als bij deselve geoordeelt sal worden te behoren.

Die hem bij 't geappoincteerde van den crijgsraet beswaert

vint, sal daervan aen den Gerechte mogen appeleren, mits namptiserende drie realen van achten.

Ende sullen de officieren, wachtmeester ende schutters respective wegens hun ampt ende getrouwicheijt den voorgestelden eed doen.

AMPLIATIE OP DE VOORS. ORDONNANTIE.

Antonio van Diemen etc. Alsoo ons bij de officieren van de burgerlijcke wacht deser stede voorgedragen ende verthoont sij, hoe dat de ordonnantie op deselve geraemt, in eenige occurrentien defect is, ende tot onderhoudinge van beter regel ende ordre onder de schutteren, als in andere saken, wel van node had met eenige poincten ende articulen geamplieert ende verbetert te worden, hebben wij na overlegh van saken geresolveert ende besloten, om gemelde defecten te suppleren, te ordonneren ende statueren als volght.

Eerstelijck dat degene, die om eenige redenen, uijtgesondert sieckte, van de ordonnarie wacht geexcuseert worden, 't sij Comp^s dienaren ofte andere, echter gehouden sullen blijven, soo wanneer met de clock, trommel of anders teken van alarm, brant ofte ander ongemack gedaen wort, int geweer te comen ende hun voor 't stadhuijs te laten vinden ende te onderwerpen sodanige ordre, als de schutteren gegeven sal worden, op verbeurte van 10 realen van achten, ofte meer correctie na gelegentheijt van saken.

Gelijck deselve ooc schuldich sullen wesen jaerlijx, nae 't veranderen van de weth, op 't authoriseren ende beëdigen der officieren van de schutterije voor 't stadhuijs te compareren, ende nevens andere schutteren op te trecken, op verbeurte van ... realen van achten, gelijck de schutteren gehouden sijn.

Ende sullen de schutteren, als andere, die gehouden sijn op te trecken, niet vermogen de compagnie te verlaten ofte achter af te druijpen, voor dat het vaendel t'huijs gebracht sij, insgelijcx op pene voors.

In 't optrecken sullen de schutters geen scherp op hunne musquets ofte roers mogen hebben, op verbeurte van 20 realen van achten.

Gelijck mede opdat malcander niet en comen te verseren, als wanneer aenleggen om te schieten, hun roers ofte musquets

altijt om hoge, boven 't hooft van 't gelit, dat voor hun marcheert sullen moeten houden, op 3 realen boete.

Wanneer bij nacht met den trommel, clock ofte anders teken van alarm, brant, tumult ofte ander ongemack gedaen wort, sullen de ingesetenen van Batavia, 't sij in de wacht gehouden sijn ofte niet, schuldich wesen een brandende kaerse ofte licht over hun deuren uijt te hangen ofte setten, soo lange sulcx duijrt, op ses realen van achten, bij degene te verbeuren, die daerin nalatich sullen bevonden worden.

Wanneer iemant onder de burgerlijcke wacht bescheijden, buijten de stad na Bantam ofte andere nabijgelegen plaets wil vertrecken, sal sulcx den crijgsraet ofte capiteijn te kennen geven, ende soo langh een ander in sijn plaetse huijren, op de ordonarie boete, soo menighmael het geduijrende sijn absentie sijn wacht wesen sal.

Die voor den crijgsraet geroepen wort, sal gehouden sijn te compareren, op verbeurte van ¼ voor de eerste, een halve voor de twede ende een reael van achten voor de derde reijs.

Gedaen ende gearresteert in 't Casteel Batavia, desen 6 September 1642 en gepubliceert den daaraen volgende.

EET VOOR DE OFFICIEREN VAN DE SCHUTTERIJE.

Wij beloven ende sweren de doorluchtige Ho. Mog. Heren Staten Generael der vrije vereenighde Nederlanden, onse Souvereinen, sijn Hoogheijt de Prince van Orange, als derselver Gouverneur, Capiteijn ende Admirael Generael, de Bewinthebberen der vereenighde Nederlantsche Oost-Indische Compagnie, mitsgaders den Ed. Heer Gouverneur Generael ende Raden van India over derselver staet in dese landen, gehou ende getrou te wesen, dit ampt, daertoe wij vercosen sijn, na vermogen getrouwelijck bedienen, de ordonnantie, op 't stuck van de wacht geraemt ofte noch te ramen, poinctuelijck te onderhouden ende doen onderhouden, alle invasiën, gewelt, tumulten ende populaire beroerten, 't sij van publijcke vijanden ofte geveinsde vrunden, te helpen voorcomen, stillen ende ter nederleggen, alle goede ordre ende burgerlijcke crijghsdiscipline onder de burgerije, soo op de wacht als andersints, te bevorderen, ende voorts deses rijcx ende

stadswelvaren tegen alle gewelt ende vijantlijcke attentaten nabij uijtterste vermogen te helpen beschermen, gelijck vrome officieren toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck moet ons God Almachtich helpen.

EET VOOR DEN WACHTMEESTER.

Ick belove ende swere, dat ick mij in dit ampt van Wachtmeester deser stede Batavia, 't welck ick aengenomen hebbe te bedienen, oprechtelijck ende getrouwelijck sal dragen in conformité van de ordonnantie, op de burgerlijcke wacht geraemt; dat ick de boeten van de voors. wacht perfectelijck sal aenteekenen, ende die na voorgaende condemnatie des crijghsraets behoorlijck vorderen, sonder aensien van personen, ofte iemant te verschonen; dat ick oock gene compositie met iemanden sal maken, nochte ooc gedogen dat iemant van de burgelijcke wacht ofte de boeten daertoe staende verschoont sal worden, als met volcomen advis des gemelten Raets; dat ick mij vergenoegen sal met mijn tractement ende het vierde part van de voors. boeten, sonder iets anders van iemanden te pretenderen; dat ick getrouwelijck 's morgens ende 's avonts de sleutels der stadspoort halen ende terstont wederomme brengen sal, daer die bij den Gouverneur Generael ende Raden van India geordonneert sullen wesen, ende mij voorts in alles comporteren ende dragen, als een vroom, getrou ende eerlijck wachtmeester toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck helpe mij God Almachtich.

EET VOOR DE BORGERLIJCKE WACHT.

Wij beloven ende sweren, dat wij den staet der vrije vereenichde Nederlanden, den Gouverneur Generael ende Raden van India, mitsgaders de Magistraten ende Overheden deser stede, gehou ende getrou sullen wesen, onsen capiteijn, luijtenant, vendrich ende mindere officieren in saken, de burgelijcke wacht rakende, obedieren ende gehoorsamen, de keuren ende ordonnantien, op de wacht geraemt ofte noch te ramen, ponctuelijck achtervolgen ende nacomen, mitsgaders voorts bij

desen staet der gemelte vereenighde Nederlanden, dese stede, ons goet ende bloet, lijff ende leven, is 't noot, opsetten sullen.

Soo waerlijck helpe ons God Almachtich.

MILITIE.

Maer die van de militie sullen hun reguleren ende gerecht worden achtervolgens den articulbrief van de Hoog Mogende Heren Staten Generael, over de crijgsdiscipline geraemt, uijtgesondert in eenige poincten, van welcke om bijsondere consideratien, alhier anders gestatueert is.

Die bevonden sal worden op sijn schiltwacht geslapen te hebben, sal voor de eerste reijs driemael gewipt, ende voor de twede reijse geharquebuseert worden.

Niemant en sal buijten consent van sijn officier van sijn geordonneerde wachtplaetse mogen gaen ofte blijven, op arbitrale correctie, ende die des nachts bevonden sal worden sich geabsenteert te hebben, sal voor de eerste reijs gewipt, voor de twedemael ofte twee nachten aen den anderen uijtblijvende, bovendien den tijt van vijff jaren op een steenhaelder sonder gagie gebannen worden; maer die drie achtereenvolgende nachten uijtblijven sal, sal met harquebusade gestraft worden, dat er de doot na volght.

Ende sullen de bosschieters, die aen lant bescheijden sijn, aengaende 't uijtblijven, als diergelijcke fauten, deselve ordre ende straffen, als de soldaten, onderworpen sijn.

De soldaten, iemant overlast ofte gewelt aendoende, ofte eenige straatschenderije bedrijvende, sullen altijt naer der saken gelegentheijt gestraft worden.

ONTFANGER ENDE LICENTMEESTER.

Alsoo tot vestinge ende bescherminge van de Nederlantsen staet in dese landen, mitsgaders gerieff ende accomodatie der goede ingesetenen als vremde traffiquanten van dien, jaerlijcx groote costen gedaen ende middelen om deselve uijt te vinden beraemt moeten werden, soo is goet gevonden ende geordonneert volgens aller volckeren recht, tot subsidie ende soulagement van deselve, van de incomende ende uijtgaende goederen

ende coopmanschappen sekere tollen ende licenten te heffen, mitsgaders eenige andere matige impositiën te doen, tot welcken eynde, opdat deselve behoorlijck ingevordert ende tot 's gemenen lants beste gebracht mogen worden, een ontfanger ende licentmeester gestelt sijn, en dies aengaende wijders gestatueert als volght.

Alle incomende ende uijtgaende goederen ende coopmanschappen, behalven die van de Ed. Compe, sullen, eer door den boom passeren, den licentmeester aengegeven ende vertolt worden, op verbeurte van deselve, mitsgaders van 't vaertuijgh, daermede in ofte uijtgevoert worden, als vordere correctie na gelegentheijt van saken.

Den licentmeester eenige goederen aengegeven sijnde, sal deselve waerderen ende daervan acte geven, om den ontfanger gethoont ende naer uijtwijsen van dien den geordonneerden tol betaelt te worden, waervan dan oock de voors. ontfanger ende licentmeester respective pertinente notitie ende rekeninge houden, mitsgaders alle avonden deselve jegens den anderen collationneren sullen.

Ende en sal niemant van den licentmeester toegelaten worden, eenige goederen door den boom te brengen, dan mits verthoonende schriftelijck bescheijt van den ontfanger, dat den ordonnaire tol daervan betaelt sij.

Soo den ontfanger bevint eenige goederen bij den licentmeester niet naer behooren getaxeert te wesen, sal sulcx met communicatie van denselven mogen redresseren, ende soo den ontfanger ende licentmeester daerin wegen eenige coopmanschappen van importantie niet connen eens worden, sullen daerop nemen 't advis van den oppercoopman des Casteels.

Ende opdat de goede luijden beter gerieft mogen worden, sullen den ontfanger ende licentmeester respective altijt ijder een substituijt nevens hun hebben, die gehouden sullen sijn alle dage, uijtgesondert des Sondaeghs, hun ter geordonneerde plaetse te laten vinden, om degene, die op de licent ofte ontfangh te doen hebben, bescheijt ende expeditie te geven, te weten 's morgens van acht tot elff ende 's namiddaghs van twee tot vijff uren ofte soo veel langer, als de gelegentheijt des tijts vereysschen sal.

Wegen verswegen goederen, als andere fraudatiën van 's Heeren gerechticheijt, en sullen den ontfanger ende licentmeester in hun particulier niet vermogen te transigeren ofte compositie

te maken, ten ware in cleijne saken met voorweten ende consent van de overheijt.

Ende sullen de boeten als confiscatiën, wegens sodanige transgressen vallende, in drie delen gepartieert worden; een voor den fisco ofte Baillu; een voor die van den ontfangh ende licent, mits dat daeruijt den aenbrenger mede een matige vereeringe genieten sal, ende 't resterende derde deel voor den Heer.

Opdat, sooveel doenlijck is, voorgecomen mach worden, den licentmeester niet en werde gefraudeert, sal den licentmeester altijt competent getal goede dienaren tot recherche der incomende ende uijtvarende goederen ende vaertuijgen op de boom moeten houden.

Den licentmeester sal ooc met eenen waernemen 't amt van sabandar, soo dat alle gesanten, gaende ende comende vremdelingen hun toeganck ende adres, om in hun saken voortgeholpen te worden, aen denselven sullen hebben.

Ende sullen degene, die van hier met eenigh vaertuijgh naer andere plaetsen willen verseijlen, hun bevoren moeten versien van een behoorlijcke pas, bij den licentmeester geteijkent, op verbeurte van 't vaertuijgh als ingeladen coopmanschappen.

Den licentmeester ende sabandar sal oock met eenen als havenmeester sijn gesagh hebben over 't leggen der gaende ende comende vaertuijgen.

De uijtgaende ende incomende goederen sullen doorgaens vijff ten hondert voor licent betalen, uijtgesondert eenige, als rijs, padie, foelie, noten, nagelen, cocus, maldivi, gout, wasch, sandelhout, agulhout, campher, gommelacq, caiolack, quicksilver, benjuin, muscus, sevet, amber, lapisbesar, diamanten, robijnen, perlen etc., die voor incomen vijff ende voor uijtgaen tien ten hondert sullen geven; maer den arack sal, soo voor 't incomen als uijtvoeren, tien ten hondert betalen.

De Chinesen sullen gehouden wesen, maentlijck van den ontfanger een hooftbriefken te halen, daervoor betalende 1½ reael van achten, en 't selve dan oock altijt bij hun dragen, op een amende van 20 realen.

Soo sullen oock die van gemelte natie, binnen deser stede geen opene winckels mogen houden, als mits betalende 's maents twee realen voor een winckelbriefken.

Desgelijcx de tappers, soowel Chinesen als andere, mede op voors. pene, maer de wijntappers sullen daerenboven voor ijder legger betalen 75 realen van achten, te weten 50 voor het

gemene lant en 25 ten behoeve van de stad Batavia, op verbeurte van wijn ende arbitrale correctie naer usantie des Vaderlants.

Welcke poenaliteijten mede onderworpen sullen wesen, de borgers, die eenigen wijn op hun eijgen naem uijt het magasijn gehaelt ende aen de tappers sullen bevonden worden overgedaen of daertoe geholpen te hebben.

Niemant sal vermogen arack te branden, dan mits betalende aen den ontfanger voor ijder ketel 50 realen 's maents.

Van 't beestiael, dat alhier geslacht ofte binnengebracht wort, sal tiende gegeven moeten werden, waervan de taxatie sal staen tot het seggen van den pachter, mits dat, eenigh ding te hoog taxerende, gehouden sal sijn 't selve daervoor naer hem te nemen.

Insgelijcx sullen tiende gegeven worden van alle vruchten, die uijt het bos ofte van de platte landen binnen deser stede worden gebracht.

Van gelijcke van alle vaste goederen, mitsgaders schepen, joncken ende andere vaertuijgen, die binnen deser stede ofte jurisdictie van dien veralineert, vervremt ofte getransporteert sullen worden, in wat maniere 't selve ooc soude mogen wesen, uijtgesondert soo wanneer deselve bij testament ende versterff devolveren op de wettige lijffsgeboorte van den overleden eijgenaer.

Die over zee om hout ofte steen varen, sullen insgelijcx maentlijck aen den ontfanger den gestelden impost moeten opbrengen, te weten de steenhaelders voor ijder prau ofte tingangh een reael van achten, ende de houthaelders een quart voor ijder, 't sij vrij ofte lijffeijgen hooft daertoe gebruijkt.

De viscopers sullen geven voor ijder banck op de vis-marct twee realen 's maants, maer die op de cledepasser sitten, voor ijder winckel drie realen van achten.

De pachters van de gemene lantsmiddelen sullen gehouden wesen, alle maenden precis hun pacht op te brengen, ende daervoor twee suffisante borgen te stellen, op pene van paratelijck geexecuteert ende nevens hun borgen in de kettingh geslooten te worden.

Item sullen de pachters van de passer ende vismarct respective gehouden wesen, deselve altijt schoon ende suijver te houden, om allen stanck ende vuijlicheijt voor te comen, soo sullen oock versorgen, dat de bancken, blox, als andere gereet-

schappen behoorlijck bewaert ende alle avonden onder dack geherberght worden, op arbitrale correctie.

Den ontfanger ende licentmeester sullen gehouden sijn te responderen voor hun respective substituijten ende dienaers, ende sal voorts den ontfanger generalijck de middelen, incomsten, domeijnen ende gerechticheden des gemenen lants onder sijnen toesicht ende administratie hebben ende daervan goet register houden, omme t'allen tijden (des versocht werdende) aen de lants Overheijt ofte derselver gecommitteerdens daervan deughdelijcke rekeninghe te connen doen.

Den ontfanger ende licentmeester, mitsgaders derselver substituijten ende dienaers, sullen gehouden sijn op hun aenneminge den onderstaenden eet te doen.

EET VOOR DEN ONTFANGER, LICENTMEESTER ENDE HUNNE DIENAERS.

Ick belove ende swere de doorluchtige Ho. Mo. Heren Staten Generael der vrije vereenighde Nederlanden, mijnen Souvereijnen, Sijn Hooght Frederick Hendrick, Prince van Oranje als derselver Gouverneur, Capiteijn ende Admirael Generael, de Heren Bewinthebberen der geoctroijeerde Oost Indische Compe, mitsgaders den Ed. Heer Gouverneur Generael ende Raden van India, gehou ende getrou te wesen; 's lants middelen ende gerechticheden naer mijn uijterste vermogen helpen bewaren, mainteneren ende bevoirderen; niemant boven de ordonnarie tollen, licenten ofte impositien iets te eijsschen, exigeren ofte af te dwingen, ofte sulcx van andere te gedogen; directelijc nochte indirectelijc 't gemene incomen aen niemant, als die 't behoort, te openbaren ende voorts generalijck mij sodanigh in dese bedieninge te quijten, als een eerlijck ende vroom man toestaet ende betaemt, dit en sal ick niet nalaten om haet ofte gunst, schade ofte profijt, ofte eenigh dinck ter werelt.

Soo waerlijck helpe mij God Almachtich.

ROIJMEESTER.

Tot voorcominge van alle disordren ende ongeregeltheden, die in 't timmeren van de huijsen ende pedacken veel plagen

te geschieden, mitsgaders van de questien ende geschillen, daeruijt ontstaende, is een roijmeester gestelt, ende wijders dien aengaende, als wegen andere saken gestatueert in maniere nabeschreven.

Eerstelijck wort mitsdesen expresselijck verboden ende geïnterdiceert, dat na de publicatie deses niemant sal vermogen eenigh getimmert, comende aen eens anders erff, aen te leggen, ten sij den roijmeester daerover bevorens geroepen ende 't fondament behoorlijcken geroijt sij, alwaer 't oock soo, dat te voren een huijs ofte pedack op deselve plaetse gestaen had.

Gelijck dan oock niemant, als in conformité van de roijinge, sodanich gedaen, 't fondament geleijt ende de noten gestelt sullen wesen, met sijn timmeragie sal vermogen voort te varen, ofte sal den roijmeester andermael daerover moeten roepen, om te comen sien, of 't met 't leggen des fondaments sijn roijinge al behoorlijck sijn achtervolght geworden, beijde op pene van 10 realen van achten voor de werckluijden te verbeuren, ende bovendien te verleggen ofte vermaken, 't geen buijten de roijinge bevonden sullen worden gelecht ofte gemaect te hebben.

Omme van alle pricul van brant, soo veel doenlijc, voor te comen, is den metselaers verboden eenige ovens, forneijsen ende arack ketels ende diergelijcke te maken, dan met kennisse van den roijmeester op voors. pene.

Gelijck dan om voors. redenen geïnterdiceert is, dat gene aracq branderijen gestelt sullen worden, dan op burghwallen, daer water voorbij loopt, ende consent van den Ed. Gerechte.

Soo wie tot sijn voorgenomen timmeragie sijn fondament langer wil leggen dan sijn buijrmans, die sal gehouden wesen sijn buijrmans huijs van buijten te versorgen met stutten, als anders, dat het versekert sij, tot goetduncken van den roijmeester, op arbitrale correctie ende vergoedinge van de schade, die sijn buijrman daerbij mochte comen te lijden.

Ende die met sijn timmeren sijn buijrmans dack, goten ofte anders beschadicht heeft, sal gehouden sijn hetselve t'sijnen costen weder te doen repareren.

Die een gemene muijr timmeren ofte repareren wil, sal 't selve doen t'sijnen coste, maer sijn buijrman, namaels mede van off op deselve timmerende, sal gehouden wesen deselve helft te betalen, voor soo hoogh ende breet hij daeraen ofte opgetimmert sal hebben, tot arbitragie van den roijmeester.

Niemant sal vermogen eenige vensteren te setten ofte sijn

licht te scheppen over eens anders erf, lager aen de aerde als acht voeten, te meten binnen den huijse, waer deselve gestelt sijn.

De gemene heijninghmuren sullen hoger nochte lager mogen wesen, als 8 voeten, gemeten uijt het hoogste erff, ten ware met gemeen verdragh.

De metselaers ende timmerluijden, eenigh werck aengenomen hebbende te maken, sullen 't selve niet vermogen een ander te besteden, op 25 realen, soo en sullen oock deselve hun aengenomen wercken niet mogen verlaten voorenal eer deselve voltoijt sijn, ten ware bij gebreck van materialen, in welcken gevalle tot coste van de eijgenaers sullen mogen ledich gaen, mits dat altijt denselven ten minsten drie dagen te voren, van 't aenstaende gebreck sullen gehouden sijn te waerschouwen.

Omme veel questien ende geschillen voor te comen, sullen de timmerluijden ende metselaers, eenigh werck aennemende, gehouden sijn daervan, mitsgaders de gestipuleerde voorwaerden, schriftelijc bescheijt te laten maken, op pene van 6 realen van achten.

Beoosten de revier, tot de oostsijde van de tijgersgracht incluijs, sal niemant voortaen eenige huijsen, petacken ofte eenigh ander werck, hoedanich hetselve oock soude mogen sijn, van bamboesen mogen maken, ofte met adap decken, op 25 realen van achten.

Soo en sal oock niemant eenige houttuijnen ofte houtsagerijen mogen houden, ofte hout, steen, bamboesen, paggerhout etc. op de wal leggen, als ter plaetse, daertoe geordonneert, insgelijcx op pene voors., soo menichmael daerover bekeurt sal werden.

Uijtgesondert dat ijder vrijstaen sal sijn hout te leggen, sagen ende bewercken, daer 't selve meijnt te vertimmeren.

Van gelijcken is verboden, dat niemant eenigh vaertuigh binnende stads muijren op de wal sal mogen halen, als ter gestelder plaetse, mede op pene voors.

De burghwallen sijn geordonneert, dat van de huijsen aff moeten wateren, maer de straten sullen ten wedersijde hare goten ende na deselve hunne affwateringe hebben.

De huijsen ende erven in de Heren en Princestraet sullen voor hun stoepen een stenen goot houden, breet 1½ voeten ende diep na de proportie, ende d'affwateringe van onderen met steen gevloert.

Ende sal niemant met sijne huijsen ofte stoepen 's Heren

straten nader mogen comen, als van de Overheijt geordonneert is, op pene van 3 realen, ende 't werck te moeten demoliëren.

Die bevonden sal worden eenige vuijlicheijt op de straten, aen de bruggen, in de grachten ofte revier geworpen te hebben, sal een reael verbeuren.

Soo en sal oock niemant eenige dreckbalij's vermogen uijt te dragen, als 's nachts tusschen 9 en 5 uijren, mede op voors. pene.

Om verscheijde deughdelijcke redenen is verboden, dat niemant binnen deser stede eenige slopins ofte steegjes sal maken, op arbitrale correctie.

Opdat de wedersijdse hoofflden ofte kaeijen op 't incomen van de revier, die met grote costen met coraelsteenen gemaect ende onderhouden moet werden, onbeschadicht blijven ende met ter tijt een vast, bestendich werck mogen worden, sal niemant vermogen eenige oesters, mosselen ofte stenen te verwerpen, ofte aen deselve eenigh vaertuijgh vast te maken, op pene van de kettingh ofte anders aen den lijve ofte leven gestraft te worden na gelegentheijt van saken.

Soo en sal oock niemant aen de lenen van de stads bruggen eenigh vaertuijgh vermogen vast te maken, sijne masten, spriets ofte eenige andere swaerten daerop te leggen ofte laten vallen, op verbeurte van 't vaertuigh.

Om sonderlinge redenen is gestatueert, dat niemant buijten deser stede muijren eenige huijsen sal mogen timmeren, ofte bomen planten, als met onderwerpinge van deselve t'allen tijde, als sulcx bij de Overheijt ten gemenen beste gelast sal worden, aff te breken, sonder daervoor eenighe pretentie te behouden.

Op al 't welcke den voors. roijmeester gehouden sal sijn goet reguard te nemen.

De roijmeester over 't meten van eenige huijsen ofte erven geroepen werdende, sal genieten van ider quadraet, roede, huijs ofte erf, dat gemeten sal hebben, 4 stuijvers, maer van thuijn ofte lant erven, voor de 100 diergelijcke roeden, 3 schellingen.

Maer tot het besichtigen van fondamenten ende soo voorts geroepen werdende, sal voor ijder reijse hebben een reael van achten.

Niemant sal den roijmeester in 't stuck van sijn ampt injurieren met woorden ofte wercken, op arbitrale correctie.

Ende sal de roijmeester wegens sijn ampt, op sijn aenneminge, den onderstaenden eet doen.

EET VOOR DEN ROIJMEESTER.

Ick belove ende swere, dat ick den staat der vrije vereenighde Nederlanden, mitsgaders den Gouverneur Generael ende Raden van India, gehou ende getrou wesen, mij naer de ordre ende instructie, mij voorgestelt, reguleren ende deselve poinctuelijck achtervolgen ende nacomen, ende voorts mij in dit ampt getrou, discreet ende onpartijdich tusschen partijen dragen sal, gelijck een eerlijck man toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck helpe mij God Almachtich.

KEURMEESTER.

Opdat de goede ingesetenen, die eenige huijsen ofte pedacken willen bouwen, altijt van bequame materialen gedient mogen werden, is goetgevonden daerover een keurmeester te stellen, ende dien aengaende voorts geordonneert als volght.

Eerstelijck, belangende 't houtwerck, sal niemant eenige balcken mogen hacken ofte binnen deser stede brengen, als ten minsten van 15 voet lanck ende 10 duijmen dick in 't vierkant.

De plancken sullen insgelijckx van voors. lengte ende brete moeten sijn, behoorlijck na een linie gesaeght, de sware 1¼ duim ende de mindere een duijm dick, ende moet voors. sorteringe ijder bijsonder gestapelt worden, alles op verbeurte van de balcken ofte plancken, contrarie desen bevonden.

Welcke keuren, opdat te beter achtervolght mach worden, en sal niemant eenigh houtwerck binnen dese stede mogen brengen, ofte moet bevorens den keurmeester aengegeven ende behoorlijcken gevisiteert wesen, mede op pene voors.

Soo en sal oock niemant vermogen eenigh timmerhout uijt het bos te halen ofte hacken, als met voorweten ende consent van dengenen, die daervan den toesicht bevolen sij, op arbitrale correctie.

Doch en sal 't houtwerck, dat alhier van eenige andere quartieren ingebracht, ofte specialijcken tot eenigh bijsonder werck corter ofte dunder te sagen ofte hacken aenbesteet wort, de voors. keure niet subjet sijn.

Maer de steenbackers sullen hun, in 't backen van steen, pannen ende extericken, reguleren naer de formen die hun voor-

geschreven sijn ende in 't stadhuijs deser stede tot dien eijnde bewaert worden, namentlijck de stenen sullen behoorlijck gebacken sijnde 10 duijm lanck, 4½ breet ende 2 duijm dick moeten wesen, maer van de esterickten ofte tichelstenen sullen 2 soorten gemaect mogen worden, waervan de grootste 10 ende de andere 8 duijmen in 't viercant sullen hebben.

Ende sullen de steen- ende pannebackers niet vermogen eenige steen ende pannen te maken, als in gelijcke formen, op pene van 10 realen van achten.

Soo sullen oock de pannen hun groote ende fatsoen moeten hebben, conform het patroon, daertoe voorgestelt.

Ende wort de keurmeester expresselijck gelast goede toesicht te nemen, dat de steen, tichels ende bijsonder de pannen, van goede, welbereijde kleij gemaeckt, mitsgaders behoorlijcken hart ende klinckende gebacken werden.

Aengaende de calck, deselve sal sonder eenige aerde ofte sant daeronder te vermengen, gebrant ende na behoren gesift moeten wesen.

Ende opdat alle fraude, hier tegens te doen, te beter mach geweert blijven, en sal voortaen niemant eenige steen, pannen ofte calckovens mogen maken en openen, als die bevorens bij den keurmeester gevisiteert ende besichticht sijn, gelijck oock den keurmeester, om alle collusie, die hierinne gepleeght soude connen werden, soo veel doenlijck voor te comen, niet en sal vermogen iemant consent tot 't openen van sodanige ovens te geven, als met consent ende voorweten van den Baillu.

Den keurmeester tot het besichtigen van eenige steen ofte calckovens geroepen werdende, sal gehouden wesen de luijden dadelijck sonder lang delaij ofte vertreck voort te helpen op vergoedinge van de schade, die deselve door sijn versuijm sullen comen te lijden.

Des soo sal voor 't visiteren van ijder steen ofte calckoven genietten een reael van achten.

Alle de steen, tichels, pannen ende calck, die contrarie dese ordonnantie gebrant, gebacken ofte geopent sal wesen, sal op aenclachte van de Baillu, bij Schepenen verbeurt verclaert ende prijs gemaeckt worden, ⅓ voor de keurmeester, ⅓ voor de Baillu ende 't resterende ⅓ tot opbouwinge ende reparatie van de Nederlantse kerck deser stede.

Soo en sal de keurmeester niet vermogen met eenige steenbackers ofte calckbranders over hunne faulten te composeren,

veel min eenige steen ofte calck op eijgen authoriteijt aen te slaen, op privatie van sijn amt.

Om sonderlinge redenen is verboden, dat niemant sijne landen ofte erven tot steen ofte pannebacken sal mogen uijtgraven, als met voorgaende consent van de Overheijt, op verbeurte van deselve.

Om den vuijlen roock ende stanckswille, en sal niemant eenige calckovens mogen maken ofte branden binnen deser stede muijren, op verbeurte van deselve.

Ende opdat de keurmeester te beter buijten alle quaet achterdocht magh blijven, soo sal deselve, op sijn aenneminge, den navolgenden eet doen.

EET VOOR DEN KEURMEESTER.

Ick belove ende swere, dat ick de bovenstaende artijculen pointuelijck achtervolgen ende nacomen, mitsgaders mij vorder in dese bedieninge na mijn beste verstant ende wetenschap dragen sal, soodanigh een eerlijck man toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck moet mij God Almachtig helpen.

EIJCKMEESTER.

Om voor te comen, dat de coopluijden ende goede ingesetenen deser stede in 't meten ende wegen der waren ende coopmanschappen niet vercort en werden, is geordonneert, dat niemant den anderen iet sal mogen toewegen ofte meten, dan met ellens, maten ofte gewichten, die van den eijckmeester deughdelijck gekent ende behoorlijck geëijckt sijn.

Waerinne, op dat de goede luijden te beter gerieft mogen worden, sal den Baillu nevens twee gecommitteerde Schepens ende den eijckmeester gehouden wesen, tweemael 's jaers, in de maenden Januarij ende Julij, in 't stadhuijs op den publijcken eijck te sitten, waervan dan oock gehouden sullen sijn ijder een telckens, ten minsten acht dagen te voren, bij openbare clockgeslagh, af te condigen ende affixie van biljetten te praeadverteren ende waerschouwen, als wanneer de winckeliers, steen ende pannebackers, mitsgaders generalijck alle, die hun in hun

neringe met maten, gewicht, ellens ofte formen moeten behelpen, gehouden sullen sijn voor deselve te compareren ende hun maten, gewichten, ellens ende formen te laten eijcken met sodanigen letter van den alphabet, als voor die ses maenden vallen sal, betalende voor ijder eijck 6 stuijvers.

Maer die ondertusschen eenige maten, ellens, gewichte ofte formen geëijckt wil hebben, sal sulcx van den president van Schepenen moeten versoecken ende dobbel eijckgelt betalen.

Ende sijn de tinnegieters gelast hun kannen ende maten altijt een halven vinger breet hoger te maken, als geëijckt sullen worden, op verbeurte van deselve.

Maer de steen ende pannebackers sullen gehouden sijn, hun formen (opdat door derselver affslijten den borger niet vercort en werde) rontom aen de kant met een coperen bant te versorgen, op drie realen van achten.

De winckeliers, steen- ende pannebackers, als andere, sullen gehouden sijn, ijder sijn eijgen gewichte, ellens, maten ende formen te hebben, sonder malcander deselve te lenen, op 2 realen van achten.

Maer soo iemant bevonden wort in sijn neringe eenig ongeëijckte maten, gewicht, ellens ofte formen gebruijckt ofte in sijne huijsen gehad te hebben, sal voor ijder verbeuren 6 realen van achten voor de eerste, 12 voor de twede, ende arbitrale correctie voor de derde mael, mitsgaders den tijt van 3 jaren geen neringe mogen doen.

Ende opdat dese keure wel achtervolgt mach werden, sal den Ballu gehouden sijn, nevens twee gecommitteerde Schepenen ende den eijckmeester, ten minsten twee mael in 't jaer de ronde te doen ende de winckels, herbergen, steen ende pannebackerijen, als andere, die met meten ofte wegen omgaen, te visiteren.

'T eijckgelt, mitsgaders de boeten van den eijck, sullen (de oncosten van den eijck alvoren daeraf getrocken) gedistribueert werden, de eene helft voor den eijckmeester, ende de ander helft voor den gerechte deser stede.

Den eijckmeester sal op sijn aenneminge op 't stuck van sijn ampt den onderstaenden eet doen.

———

EET VOOR DEN EIJCKMEESTER.

Ick belove ende swere, dat ick den staet der vrije vereenighde Nederlanden, mitsgaders dese stad gehou ende getrou sal zijn; dat ick mij in 't eijcken der ellens, maten, gewichten ende formen oprechtelijck ende vromelijck sal dragen, sonder aensien van personen, haet ofte gunste; dat ick gene maten, ellens, gewichten ofte formen eijcken sal, dan ten overstaen ofte met kennisse ende toestand van den Baillu ende Schepenen; dat ick alle misusen omtrent den eijck, mij voorcomende, den Baillu getrouwelijck aengeven sal, mitsgaders mij voorts in dit ampt soodanigh comporteren ende dragen sal, als een eerlijck ende vroom man toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck helpe mij God Almachtich.

WAEGHMEESTER.

Omme sooveel mogelijck alle fraude ende bedroch, die in 't wegen van groote partijen gepleeght worden, voor te comen, is geordonneert, dat van coopmanschappen, die de wage subject sijn, niemant boven 50 ℔ sal mogen uijtwegen, als ten overstaen van den ordonnarie waeghmeester, op verbeurte van deselve.

Tot welcken eijnde dan oock, niemant boven de voors. swaerte gewichts in sijn huijs sal mogen hebben, op 10 realen van achten.

Alle coopmanschappen, die men ordonnarie bij 't gewicht verhandelt, worden gehouden de wage subject te wesen, ende moet daervan waeghgelt betaelt worden, soo menichmael vercocht ofte getransporteert werden, 't sij gewogen worden ofte niet, soo dat die eenige diergelijcke waren bij de hoop sonder gewicht vercoopt, deselve niet sal vermogen te leveren, sonder kennisse van den waeghmeester ende de ordonnarie gerechticheijt van de waegh daervan betaelt te hebben, insgelijcx op verbeurte van de coopmanschappen ofte de waerde van dien, tot discretie van den gerechte.

Ende sal de gerechticheijt van de wage altijt bij den coper moeten worden betaelt, te weten, een ten hondert van alle coopmanschappen ende goederen, die gelijck voors. de wage onderworpen sijn.

De waeghmeester ofte pachter van de wage, sal gehouden sijn, wegen sijn bedieninge, den onderstelden eet te doen.

EET VOOR DEN WAEGHMEESTER.

Ick belove ende swere den staet der vereenigde Nederlanden, mitsgaders dese stad, gehou ende getrou te wesen ende mij in de bedieninge van de wage tusschen partijen oprecht, vroom ende onpartijdich te dragen, sonder den eenen meer gunst ofte faveur te doen, als den anderen, gelijck een eerlijck man toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck helpe mij God Almachtich.

KEUREN OP 'T BROOTBACKEN.

Een gemeen stuivers broot sal wegen 6½ oncen, een twee stuivers 13 oncen ende soo voort, blijvende 't witte broot voor als noch tot discretie van den backer.

Ende op dat den borger te minder bedrogen mach worden, is den Baillu gelast, ten minsten eens ter maent, als 't hem best duncken sal, met twee gecommitteerde Schepenen, de ronde te doen ende 't broot te visiteren.

Die sijn broot te licht bevonden wort, sal boven verbeurte van 't selve voor de eerste 25, voor de twede mael 50, ende voor de derde mael (wel verstaende beijde binnen 's jaers) 100 realen van achten boet geven, ofte wel anders gecorrigeert worden, nae gelegentheijt van saken.

KEUREN OP 'T ARACK BRANDEN.

Niemant sal vermogen arack te branden van vuijle suickeren, starcken as, ofte eenige andere verdorven materien, op verbeurte van deselve, mitsgaders 20 voor de eerste ende 40 realen van achten voor de tweede reijse, maer iemant meermalen op bevonden wordende, sal aen den lijve ofte anders gestraft worden, na gelegentheijt van saken.

Niemant en sal voortaen eenigen arackbranderije mogen maken, als ter plaetse, daer water voorbijloopt, ende met kennisse ende consent van den Ed. Gerechte, op arbitrale correctie.

De arackbranders sullen gehouden sijn aen den ontfanger te betalen voor ijder ketel 50 realen van achten 's maents, op verbeurte van den arack ende .... realen aen boete.

KEURE OP 'T VLEIJS VERCOOPEN.

De vleijshouwers en sullen hun vleijs niet hoger mogen vercopen, als ten prijse, daerop geset, nochte oock bij den hoop ofte stuck, maer bij 't gewicht, op verbeurte van 't selve ende arbitrale correctie.

Soo sal oock niemant eenigh vee slaghten, als ter plaetse, daertoe geordonneert, ende bij den opsiender van de vleijshal behoorlijck geschouwen ende goet gekeurt, gelijck oock de wiltschutten het bestiael, dat bij hen binnen gebracht wort, niet en sullen mogen te coop brengen, ten sij bevorens na behoren bij den selven gevisiteert.

De vleijshouwers sullen met hun vleijs niet onder den bloten hemel mogen staen, maer onder 't dack blijven.

Niemant sal eenigh vee binnen deser stede ofte jurisdictie van dien mogen slaghten ofte te coop brengen, als mits betalende daervoor de gerechte tiende aen den heer, tot taxatie van den pachter, mits dat denselven gehouden sal sijn, soo het te hoogh taxeert, voor den genomineerden prijs na hem te nemen ende promtelijck te betalen.

Die in eenigh van voors. poincten hem te buijten gaet, sal sijn vlees verbeuren, ende bovendien nae gelegentheijt van saken arbitralijcken gestraft worden.

KEUREN OP 'T VIS VERCOOPEN.

De visschers, die met hun vis binnen deser stede te coop comen, sullen gehouden wesen eens gangs, sonder elders aen te houden, ofte hun vis onderwegen ofte op andere plaetsen te vercoopen, na de marckt te varen, op verbeurt van hun visch ende 3 realen van achten, de helft voor den pachter ende de helft voor den heer Baillu.

De viscopers sullen met hun visch niet onder den bloten hemel staen, maer onder 't dack aen hunne geordonneerde bancken blijven.

Den affslager van de visch sal gehouden wesen, soo haest den visch afgeslagen is, denselven aen de visschers te betalen, mits geniettende voor 't verschoot twee stuivers op den reael.

Den visschers sal vrijstaen hun aengebrachte vis te verco-

pen of aen borger off aen de vercopers, bij afslagh, soo hun goet dunckt.

De viscopers sullen gehouden sijn den gemeijnden vis datelijc ende eer weer andere opgeveijlt wort, van den affslagh wegh te nemen, op verbeurte van deselve voor den affslager.

De viscopers sullen tot vervangh van de gemene lasten van de vismarct, als anders, maentlijck aen den ontfanger betalen 2 realen van achten voor ijder banck.

VENDUMEESTERS.

Gelijck boven geseecht, en sullen de secretarissen van de collegien van Justitie hun voortaen niet bemoeijen met de publijcke venditien, anders als die van s'Heren wegen uijt crachte van vereregene executie gedaen worden, maer sal tot deselve altijt een apart vendumeester gehouden worden.

Ende sal denselven voor 't aenslaen van de billetten, den uijtroep, affslagh als 't gene daeraen dependeert, genietten van meuble goederen 3 ende van vaste ofte immeuble 1½ reael van achten ten hondert: mits dat voor de copers sal moeten responderen, ende de penningen, 't sij deselve ontfangen heeft ofte niet, binnen den tijt van ses weken te berde brengen.

Tot verseckeringe van 't welcke denselven voor sijne admissie gehouden sal sijn suffisante cautie te stellen, ter somme van 3000 guldens, ten behoeve van degene, die bij sijn bedieninge te cort sullen mogen comen.

Den affslagh sal den vendumeester altijt gehouden sijn selve te doen, maer tot het aenslaen der billetten ende den uijtroep ofte beckenslagh sal hij iemant anders t'sijnen costen mogen gebruijcken.

Soo sal oock op alle venditien t'sijnen coste een gesworen clercq van de secretarie deser stede nevens hem moeten hebben, om van alles perfecte notule ende memorie te houden.

Den vendumeester sal op de venditien, die bij hem gehouden worden, niet vermogen etwes te mijnen ofte te copen voor hem selven, nochte voor andere, directelijc nochte indirectelijc, op verbeurte van sijn ampt.

Sal op sijn aenneminge den onderstaenden eet doen.

EET VOOR DEN VENDUMEESTER.

Ick belove ende swere, dat ick den staet van de vereenighde Nederlanden, mitsgaders den Gouverneur Generael ende Raden van India, als oock dese stede gehou ende getrou sal wesen; dat ick mijn uijtterste naersticheijt ende devoir aenwenden sal, de goederen, die door mij worden afgeslagen, ten dierste mogen worden vercocht; dat ick op de venditien niets copen ofte mijnen sal voor mij selve nochte voor andere, directelijck nochte indirectelijck; en dat ick mij voorts in 't gene mijn ampt sal aengaen onpartijdich ende getrou dragen sal, mitsgaders d'ordonnantie, mij voorgestelt, poinctuelijck achtervolgen sal.

Soo waerlijck helpe mij God Almachtich.

VROEVROUWEN.

Gene vrouwen sullen haer voor vroevrouwen uijtgeven ofte laten gebruijcken, als die, na voorgaende examinatie der medecijns, bij de Overheijt daertoe gecommitteert sullen sijn, ende sullen op hare admissie den navolgenden eet doen.

EET DER VROEVROUWEN.

Ick belove ende swere, dat ick aen genige swangere vrouwspersonen directelijck nochte indirectelijck eenigen raet ofte daet sal geven, waermede haer vrucht afgedreven ofte te cort gedaen soude mogen werden, om wat reden ofte oirsaken sulckx oock soude mogen wesen; dat ooc aen geen bevruchte ofte craemvrouwen eenige drancken ofte remedien ordonneren ofte toestellen sal, als die bij de medecijns geapprobeert ende goet gekent sijn; dat ick tot ijmant in den arbeijt gaende, geroepen sijnde, sonder eenigh vertreck ofte uijtstel vlijtich comen sal, soowel bij nacht als bij dage, tot armen als tot rijcken; alsmede dat ick de arme ende onvermogende desniettemin ten dienste wesen, voorthelpen ende op deselve passen sal, sonder daervoor eenige recompense te eijsschen ofte te verwachten; dat ick de vrouwspersonen, die buijten echt ofte niet bij hun wettige man bevrucht sijn, in barensnoodt affvorderen sal beken-

tenisse te doen, wie de vader van de vrucht sij, ende bij den officier ofte magistraet gevraeght sijnde, daervan deughdelijcke verclaringe ende rapport doen sal; dat ick mij voorts generalijcken in dese mijne bedieninge naerstelijck, 'nuchteren ende verstandelijck dragen sal, gelijck een eerlijck vroedvrouwe toestaet ende betaemt.

Soo waerlijck moet mij God Almachtich helpen.

SLAVEN OFTE LIJFFEIJGENEN.

Om vele cavilatien ende disputen voor te comen, is geordonneert, dat gene lijffeigenen getransporteert ofte veralineert sullen worden, als voor Secretaris ende twee getuijgen, ofte sodanige andere personen, als daertoe bij de Overheijt geauthoriseert sullen wesen, op pene van nullité van dien.

Soo en sal oock niemant sijn lijffeijgenen in droncken gelagen te coop mogen presenteren, op een amende van 10 realen van achten, ende nullité van 't contract.

Maer is den Christenen verboden, hun lijffeijgenen, 't sij deselve Christen sijn ofte niet, aen eenige Moren ofte Heidenen te veralieneren, op verbeurte van deselve voor den vercoper, ende de bedongen coopschat voor den coper.

Ende sijn de Christenen gehouden hun lijffeijgenen in de Christelijcke religie te onderrichten ende ten Heiligen Doop te brengen, op arbitrale correctie.

De Moren ende Heijdenen sijn schuldich, eenige hunner lijffeijgenen tot den Christelijcke gelove comende, deselve aff te staen ende tot redelijcken prijse aen de Christenen over te laten, gelijck dan oock hun lijffeijgen niet en sullen mogen verhinderen in de Christelijcke Religie onderwesen te worden, op verbeurte van deselve.

Is den lijffeijgenen toegelaten, soo wanneer eenige fauten comen te begaen, met domestijke straffen te corrigeren, maer en sullen deselve niet vermogen in de ijsers ofte boeijen te setten, veel min te tortureren ofte anders te mishandelen, tensij met kennisse ende consent van den Rechter ofte de respective officieren, op verbeurte derselver.

Maer soo jemant sijn lijffeijgen comt doot te slaen ofte anders om het leven te brengen, sal daerover aen den lijve ofte leven gestraft worden, na gelegentheijt van saken.

Ende is den lijffeijgenen toegelaten, soo wanneer van hun meesters ofte vrouwen onbarmhertich getracteert worden, daerover aen den Rechter clachtich te vallen, mits hebbende tot sulcx grote ende pregnante redenen, sullende anders wel strengelijck gegeselt ende deselve weder t'huijs gesonden worden.

Die sijn lijffheer ofte vrouw geinjurieert, eenigen hoon ofte smaet aengedaen, gecalomnieert ofte met eenige schande beticht sal hebben, sal daerover gegeselt ende in de kettingh gecloncken ofte wel anders gestraft worden, na gelegentheijt van saken.

Maer soo eenige slave ofte slavinne haer soo verre quamen te vergrijpen, dat hunne handen aen hun lijffheren ofte vrouwen quamen te slaen, 't sij met ofte sonder geweer, souden daerover sonder eenige genade ter doot gepunieert worden.

Eenigh lijffeijgen, jemant te cort doende, ofte eenige misdaet begaende, sal den lijffheer mogen volstaen, mits denselven affslaende ten behoeve van de geïnteresseerden ofte de Justitie, sonder verder daerover gehouden te wesen, te weten, soo denselven geen toestemming tot sijns lijffeijgens daet gegeven heeft.

Niemant sal vermogen eens anders lijffeijgen te debaucheren, op te ritsen, aen te houden ofte huijsvestinge te geven, maer die eenige weggelopen ofte vagebonderende slaven of slavinnen becomt, ofte in sijn huijs vint, sal gehouden wesen deselve datelijck aen de eijgenaers te bestellen, ofte, soo deselve niet en kent ofte weet, entregeren aen den Officier respective om door den gewoonlijcken roeper omgeslagen te werden, op pene van 25 realen, ende deselve costeloos ende schadeloos te restitueren ofte de rechte waerde van dien.

Gelijck den lijffeijgen sijns heren is, soo mede desselfs kinderen, middelen ende gantsche besit, hoedanich 't oock mochte wesen, sulcx dat van deselve noch bij leven noch bij uijtterste wille niet crachtichs disponeren can, ten ware met toestemminge van den lijffheer.

Doch en sijn hieronder niet begrepen de middelen, die jemant voorbedachtelijck sijne lijffeijgenen in peculio, ofte tot hun neringe ofte bedrijff, geeft ofte laet, want deselve sodanige goederen, handelingen aengaen ende verbindtenisse maken connen, die den lijffheren oock gehouden sullen wesen na te comen, te weten, tot 't bedragen derselver ende vorder niet.

Maer bij testament en connen de lijffeijgenen oock niet van deselve bevelen, dat cracht hebben can.

Die een lijffeijgen coopt ende deselve naderhant bevint eenige qualen ofte gebreken, als vallende sieckte, spaense ofte amboinse pocken, cranckzinnicheijt ende soo voorts, onderworpen te sijn, sal den tijd van ses maenden keure hebben, den coop te vernettigen ofte wel den lijffeijgen soo veel min te betalen, als ter sake van desselfs gebreck, naer discretie van den rechter ofte goede mannen, bevonden sal worden te behoren, soo mede die een lijffeijgen coopt, die stom, dooff ofte geck is.

Gelijck oock den vercooper sal moeten instaen voor de misdaden, bij den lijffeijgen voor dato bedreven, 't sij daer kennisse van gehad heeft ofte niet, te weten, als voor geseght, tot de waerde van de slaeff ende vorder niet.

Om de lijffeijgenen te meer tot 't leeren van onse tale te animeren, is geordonneert, dat de slaven voortaen gene hoeden sullen mogen dragen, ten sij duijdelijck Nederlants verstaen ende spreken connen, ende daervan schriftelijck bescheijt (van commissarissen van de huwelijcxe saken) bij hen hebben, op verbeurte van den hoet ende strengelijck gegeselt te worden, soo menichmael daerover bekeurt sullen worden.

Gelijck oock om voors. reden expresselijck verboden ende geinterdiceert is, dat voortaen gene lijffeijgenen vrij gegeven sullen worden, als die gelijc voors. in onse tale redelijck ervaren sijn ende daervan acte hebben, ten ware geheel oude luijden, waerop bij de secretarissen, in 't verlenen der vrijbrieven, reguart genomen sal worden.

Die eenigh lijffeijgen vrij geven wil, sal sulcx moeten doen voor een secretaris ende twee getuijgen.

Die uijt hun slavernije vrij gegeven worden, blijven echter gehouden, gelijck mede hun kinderen ende descendenten, hun vrijheren ende vrouwen, mitsgaders derselver kinderen ende descenten, alle eere, respect ende reverentie te bewijsen.

Ende soo jemant gevonden wort, deselve met woorden ofte wercken geinjurieert ofte eenige smaet aengedaen te hebben, sal daerover aen den lijve ende met de kettingh ofte anders, naer gelegenheijt van saken, rigoureuslijck gestraft worden.

Soo sijn oock de vrijgegevene gehouden, hunne vrijgevers, mitsgaders derselver kinderen ende vordere descendenten, in armoede vervallende, naer hun vermogen ende gelegenheijt te alimenteren ende maentlijck onderhout te versorgen, tot taxatie van den rechter.

Een lijffeijgen, bij sieckte ofte impotentie van sijn lijffheer, in

ellende gelaten, ende van nootdruft niet versorgt wordende, sal bij den rechter (des versoeckende) in vrijdom gestelt worden.

Soo mede die aen den dagh brengt, wie oorsake tot sijn lijffheers ofte vrouws doot gegeven heeft.

De vrijgelatenen, deser werelt overlijdende, sullen hun wettige lijffsgeboorten ende vordere descendenten in infinitum, soo eenige hebben, al derselver nagelatene goederen succederen, gelijck hiervoren van de erffenissen der vrijgeboorne gesecht is.

Maer geen wettige lijffsgeboorten ofte descendenten nalatende, sal derselver erffenisse comen ende devolveren op hun naeste magen voor de eene helft ende op den vrijgever ende desselfs kinderen ende nacomelingen voor de andere helft.

Maer oock gene magen ofte bloetverwanten achterlatende, sullen den vrijgever, desselfs kinderen ende descendenten, al des overledens nagelaten middelen toebehoren, wel verstaende 't gene voors., soo wanneer den overleden van deselve niet getesteert en heeft.

Maer een vrijgegevene van sijne na te laten goederen bij uitterste wille willende bevelen, sal sulcx mogen doen, mits dat, soo wanneer gene kinderen als voors. na en laet, gehouden sij, sijn vrijgever te institueren in een gerechte vierdepart derselver.

Voorts soo sullen alle andere saken, den slaven ofte lijffeijgenen rakende, in desen niet gedecideert, gerecht ende gereguleert worden naer luijt ende uijtwijsende de beschreven Keijserlijcke rechten, voor soo veel deselve desen niet contrarieren ende met de gelegentheijt van dese landen overeen comen ende practicabel sijn.

VROUWETUCHTHUIJS.

Alsoo (God betert) bevonden wert, hoe dat eenige getrouwde als ongetrouwde vrouwen binnen dese republijcke sodanigen schandeleusen, vuijlen ende ongebonden leven sijn leijdende, dat daerdoor niet alleen veel jonge luijden, kinders van eerlijcken huijse gedebaucheert ende bedorven, mitsgaders de Christenname onder de Heijdenen ende Moren gelastert, maer oock de straffe Gods over desen staet gehaelt soude werden, ten ware daerinne sooveel doenlijck voorsien wierde.

Soo is bij den Gouverneur Generael ende Raden van India,

omme sulcx voor te comen, goetgevonden, de oude redout uijt recht aen de stadswal aen de westsijde gelegen, ende vermits het trecken van de stene muijr tot den vorigen dienst onnut geworden, tot een tuchthuijs te approprieren, ende daerover wijders geordonneert als volght.

Eerstelijck opdat in 't selve goede ordre ende regel gehouden ende de daegelijckse nootwendicheden versorght mogen werden, sal daerover gestelt ende gehouden worden een eerlijcke vrouwe onder den name van moeder, die oock gehouden sal wesen altijt daerbinnen te wonen, ende goeden toesicht over de tuchtelingen te nemen, die deselve oock schuldich sullen wesen, in allen saken, den voors. dienst belangende, te obedieren ende gehoorsamen.

Voors. moeder sal sorge dragen, dat het geseijde huijs altijt suijver ende schoon gehouden werde, daertoe dan oock voors. tuchtelingen op desselfs last sullen gehouden sijn de behulpende hant te bieden.

Ende alsoo de gemelde moeder bij voorvallende gelegentheijt van groten moetwil ofte ongehoorsaemheijt der voors. tuchtelingen wel te swack mochte vallen, deselve te gouverneren, sullen jaerlijcx, na 't versetten van de weth, bij sijn welgemelte Ed[t] ende sijnen Rade (op de nominatie van Schepenen in dobbelen getal) gecosen ofte wel gecontinueert worden twee goede bedaeghde mannen tot regenten, om 't oppergesagh over het voors. tuchthuijs te hebben.

Ende onder voors. tuchtelingen eenigen moetwil gepleeght ofte anders gedelinqueert wordende, sal de voors. moeder niet vermogen deselve daerover na haer eijgen goetduncken te castijden ofte door de vingeren te sien, maer gehouden wesen sulcx de geseijde regenten aen te dienen ende te kennen te geven, omme bij deselve daerinne gedisponeert te worden naer behooren, gelijck dan oock de voorsegde regenten gene groote delicten over hun sullen mogen nemen, maer deselve die van de Justitie moeten overgeven.

Opdat voors. huijs sooveel doenlijck buiten coste van 't gemeen gehouden mach werden, sullen geseijde tuchtelingen, voor haer onderhout van rijs, die haer van 't gemeen verstrect sal werden, mitsgaders vervangh van de vordere oncosten, gehouden worden op 4 stuijvers 's daeghs, welcke oock daerbinnen met sodanigen hantwerck, als ijder met advijs van de gemelte regenten door de voors. moeder opgeseth sal wesen, gehouden

sullen sijn te winnen, alwaer 't oock dat daerenboven genoeghsame middelen om af te leven, mochten hebben.

Die sijn geordonneerde tax, daerop gestelt is, ten ware bij sieckte niet aff en doet, sal voor de eerste reijs 6, voor de twede reijs 12 stuijvers verbeuren, mitgaders voor de derde mael met kennisse van de genoemde regenten aen een pael gebonden ende na gelegentheijt van moetwil strengelijck gegeselt worden.

Voors. tuchthuijsmoeder en sal niet vermogen jemant, 't sij vrou ofte man, uitgesondert de dienaren des goddelijcken woorts, bij de voors. tuchtelingen te laten comen, ten sij met expres consent van geseijde regenten, op privatie van haer ambt.

Ende soo jemant, met consent als boven, binnengelaten bevonden wert, de voors. vrouspersonen, getroude ofte ongetroude, binnen voors. huijse gebannen, tot oneere gesolliciteert ofte eenige oneerbaerheijt voorgeleght te hebben, sal daerover in de kettingh gecloucken ofte anders na gelegentheijt van saken gestraft worden. Voors. moeder sal sorge dragen, dat hare tuchtelingen des nachts altijt binnen de voors. redout opgesloten ende wel versorght blijven.

Die ter sake van begaan overspel in 't voors. huijs gebannen sijn, en sullen om geenderhande oorsake ofte genadetijden, soo lange hare mannen (schoon oock deselve aen een ander hertrouwt mochten sijn) in 't leven sijn, bij pardon ofte remissie gelargeert werden, ten ware op der mannen versoeck, om met deselve weder te vereenigen.

Opdat de voorseghde tuchtelingen tot berouw ende leetwesen van haer voorgaende sondigh leven gebracht, tot deughden geschickt, ende in de vrese Gods beter onderwesen mogen werden, sal alle Sondagen des voor- ende des namiddaghs, ten overstaen van een der voors. regenten, door den cranckbesoecker binnen voors. huijs, nevens de gewonelijcke gebeden, een stichtige predicatie hun voorgelesen worden.

COMP[S] SIECKENHUIJS.

Alsoo met Comp[s] schepen, vermits de lange reijsen, als eenige ongesonde quartieren, daer deselve varen, door 't jaer ordonarie hier vele siecken ende impotenten, matroosen, soldaten als andere werden aengebracht, in voegen dat het sieckenhuijs, daertoe gedestineert, doorgaens met grote menichte derselver

belast blijft, ende wij verstaen, dat in 't selve soo goeden ordre als wel behoorde, niet gehouden en wort, daarinne nootwendich diende voorsien; soo ist, dat bij gelegentheijt hetselve jegenwoordich in steen opgetrocken ende voltoijt is, onse vaderlijcke sorge daerover latende gaen, goetgevonden hebben dienaengaende te ordonneren ende statueren mits desen als volght:

Eerstelijck, opdat beter ordre als tot noch toe in 't selve gehouden, mitsgaders alle misusen, sooveel mogelijck mogen worden geweert, sullen voortaen nevens den huijsvader ofte schaffmeester, die over 't selve den dagelijcksen toesicht heeft, drie gequalificeerde Comp* dienaren, bij den Gouverneur Generael daertoe te deputeren, als regenten, 't oppergesagh over 't selve hebben.

Ende sullen in voors. sieckenhuijs geadmitteert ende tot coste van de Compagnie getracteert werden alle siecken ofte impotenten, Comp* dienaren, die sulcx versoecken.

Gelijck dan oock om verscheijde redenen expresselijck gestatueert is, dat gene matroosen, noch soldaten, nochte oock de mindere officieren derselver, sieck ofte hun dienst onmachtich wordende, elders sullen mogen gaen logieren, om gecureert te worden, als in 't sieckenhuijs voors., tensij met expres consent der gemelte regenten, op arbitrale correctie, ende dat den huijswaert, die hun gelogeert sal hebben, wegens sijn costgelt in rechte niet gehoort sal werden.

Maer soo bevonden wert, dat wel somtijts eenige luije gasten, veijnsende de een of d'ander ongesontheid onder de leden te hebben, Comp* dienst verlaten, hun in 't sieckenhuijs begeven, soo en sal, om sulcx voor te comen, van nu voortaen niemant in 't selve geädmitteert worden, als met kennise ende consent van de voors. regenten. Gelijck oock deselve ten voors. eynde gehouden sullen wesen, ten minste eens ter weeck, nevens de ordinarie medecijns, de visite te doen, ende alle die gereconvaliseert ofte hun dienst weder machtigh geworden sullen wesen, daeruit te setten.

Die in 't sieckenhuijs ontfangen wort, sal hem moeten te vreden houden met sodanige copije ofte slaepplaetse, als van den binnenvader sal aengewesen werden.

Gelijck oock denselven in alle andere saken, 't voors. huijs aengaende, gehoorsaem wesen ende obedieren sullen.

Ende soo jemant hem tegen denselven comt te opposeren,

hem te schelden ofte eenige injurie aan te doen, sal daerover bij voors. regenten, ofte wel die van den Rade van Justitie, na gelegentheijt van saken, rigoureuselijck worden gestraft.

Maer soo jemant in 't voors. huijs gelogeert, eenige deughdelijcke clachte jegens gemelte binnenvader mochte hebben, sal deselve voors. regenten mogen te kennen geven, die daerinne sullen voorsien.

De binnenvader sal naerstich sorge dragen ende door de oppassers laten toesien, dat in 't huijs, ofte den resorte van dien, niet gedobbelt, getuijscht ofte gespeelt, droncken gedroncken ofte eenige andere quaestieuse verboden tijtcortinge gepleeght worde.

Ende opdat 't droncken drincken te beter geweert blijven mach, sal niemant vermogen eenigen arack ofte stercken dranck voor henselven ofte voor andere daer binnen te brengen, op verbeurte van deselve ende arbitrale correctie, na gelegentheijt van saken.

Niemant en sal binnen 't voorsegde huijs vloecken, sweren, s' Heren heiligen Naem lasteren, nochte eenige andere schandeleuse woorden ofte redenen gebruijcken, mede op arbitrale correctie als boven.

Welcke pene mede subject sal sijn, die jemant in 't voors. huijs gescholden ofte anders geïnjurieert sal hebben.

Die een ander uijt toorne slaet, ofte met jemant pluckhairt, sal met ettelijcke slaegen gelaerst ofte anders gecorrigeert worden, na gelegentheijt van saken ende personen.

Maer soo jemant een mes, om een ander daermede te grieven, trect, sal de Justitie (om daerover gepunieert te worden) overgelevert worden, gelijck mede die bevonden sullen worden eenigh diefstal begaen te hebben.

Niemant sal buiten consent van den binnenvader mogen uijtgaen, op arbitrale correctie.

Ende soo jemant bevonden wort door de gracht, over de muijr, ofte eenigen andere ongeoorloofden wege sich naer buijten begeven ofte eenige effractie van sloten, deuren ofte vensters gedaen te hebben, soude daerover dapper gelaerst, te water ende te rijs opgesloten, ofte anders regoureuselijcken gestraft worden, na exigentie van saken ende den delincquant sal connen uijtstaen.

Niemant sal omtrent de siecken roepen, singen, rasen, thieren, ofte ander onhebbelijck geluijt maken, op arbitrale correctie, daer bij den binnenvader op geleth sal worden.

Staende denselven oock toe sorge te dragen, dat de siecken van de dienaren, tot dien eijnde in 't voors. huijs bescheijden, wel gedient, behoorlijck hantreijckinge gedaen ende geduirich (voornamentlijck die cranck sijn) bewaert worden.

Ende soo ijmant van de geseijde dienaers ofte oppassers, ten tijde als 't hun geordonneerde wacht sij, slapende ofte van de siecken absent, bevonden wierde, die sal met 50 slagen gelaerst, den tijt van een maent te water ende rijs opgesloten, ofte wel swaerder gestraft worden, na gelegentheijt van saken.

Voornamentlijck sullen gemelte schafmeesters ende sieckevaders sorghvuldich toesicht nemen op degene, die door brandende coortsen ofte anders rasende ofte crancksinnich sullen mogen worden, dat hen selve nochte andere gene schade en doen, op pene, dat soo bij hun luijden negligentie ofte sorgelose toesicht jemant hemselve ofte andere quam te cort te doen, alsof sulcx selve gedaen hadde, gestraft sullen worden.

Doch en sullen niet vermogen sodanige luijden te binden ofte aen de coijen vast te maken als voor desen wel is geschiet, tensij met kennisse ende toestant van de regenten ende schaffmeester, op privatie van hun ampt ende daerenboven arbitrale correctie.

Omme hoogwichtige consideratien is goet gevonden, dat dengenen, die ten dienste van de siecken in 't voors. huijs bescheijden sijn, van deselve bij uiterste wille niets en sullen mogen genietten, ten ware eenig plunderagie ofte cleijnicheijt.

Soo en sullen oock de provisien ende montcosten, die voors. sieckenhuijs tot onderhout der siecken bij de Compe worden toegevoeght, niet gefraudeert ofte anders, als 't behoort, geëmploijeert mogen worden, den schaffmeester, sieckevaders ofte andere oppassers ende dienaers, in ofte tot hetselve bescheijden, niet vermogen voor hun particulier eenige verckens, hoenders, gansen, eenden ofte eenigh ander groot ofte cleijnvee te houden, op verbeurte van hun ampt ende sodanige vordere correctie, als naer gelegentheijt van saken bevonden sal worden te behoren.

Als 't teken om te comen eten, gedaen wort, sullen de siecken hun ijder op hun geordonneerde plaetse laten vinden, gelijck mede soo wanneer d'ordonnarie visite gedaen wort.

Ende sullen de siecken aengaende spijs ende dranck als anders, hun reguleren na den raet, die hun bij de medecijns geprescribeert sal wesen

'T welk, opdat te beter achtervolght mach worden, verboden

is, dat niemant eenige vruchten, snoeperije ofte spijse binnen 't huijs sal brengen, als met voorweten ende consent van den binnenvader, op verbeurte van deselve.

Niemant en sal de spijse, die hem voorgestelt is, vermorselen, wegwerpen, ofte anders misbruijcken, op arbitrale correctie.

Die bevonden sal worden sich buijten 't gebeth, dat aldaer s' morgens ende jegens den avont gedaen sal worden, geabsenteert te hebben, sal met 25 slagen gelaerst, ofte wel anders gestraft worden, na gelegentheijt des persoons.

Niemant en sal binnen voors. huijs eenige bomen ofte vruchten plucken, schenden, ofte anders aen 't huijsraet eenige schade doen, op arbitrale correctie.

Van geleijcken is verboden, om sooveel doenlijck allen stanck ende vuijlicheijt voor te comen, dat niemant sijn water maken ofte gevoegh doen sal, als ter plaetse, daertoe geordonneert.

Gelijk dan oock de binnenvaders op 't hooghste gelast blijft, 't voors. sieckenhuijs altijt schoon ende suijver te houden, op verbeurte van hun ampt.

Voorts sullen de voors. regenten haer evertueren ende de saken daerna aenleggen, dat 't voors. sieckenhuijs tot soo weijnige costen van de Compe als doenlijck gehouden werde, behoudens nochtans dat de siecken in hun behoefticheden geen gebreck en lijden, dat vooral gerecommandeert blijft.

Ende alsoo voors. regenten bij ervarentheijt best sullen ondervinden, wat desen aengaende meer ofte anders geordonneert dient, sullen deselve sulcx annoteren, ende bij gelegentheijt den Gouverneur Generael bekent maken, omme desen daermede te amplieren, altereren, corrigeren, sodanich bevonden sal worden te behoren.

VAN VERBODEN HANDEL.

Uijt crachte van Compes octroij, is een ijder verboden eenige particuliere contante penningen, goederen ofte coopmanschappen voor hemselven ofte voor andere uijt het vaderlant herwaerts te brengen, ofte van hier naer 't vaderlant te voeren, ten ware eenige cleijnicheden ende niet meer bedragende, als twee maenden gagie ofte uijterlijck 100 guldens, bijaldien den transgresseur meer als 50 guldens ter maent mochte winnen, op verbeurte van deselve coopmanschappen, mitgaders des overbrengers

qualiteit, verdiende gagie ende maentgelden, met welcke penaliteijt oock gemulcteert sullen worden de schippers, als andere opperhoofden van de schepen, in welcke sodanige coopmanschappen gevonden sullen worden, voornamentlijck soo deselve van eenigh volumen sijn, sonder dat tot hun verschoninge sullen mogen inbrengen geen kennisse daervan gehad te hebben.

Soo is oock op gelijcke penaliteijt verboden, dat gene Compes dienaren hier te lande eenigen handel sullen mogen drijven directelijck noch indirectelijck voor hun selve noch voor andere, hoedanich ende in wat manieren 't selve oock soude mogen wesen, ende vooral niet in gout, silver, diamanten, perlen, cleden, lijnwaten, specerijen, etc.

Gelijck dan oock niemant sal vermogen eenige particuliere brieven over ofte weder te brengen, op verbeurte van twaelf maenden gagie.

Tot welcken eijnde oock gestatueert is, dat niemant aen boort van de aencomende schepen, 't sij in de strate Sunda omtrent de eijlanden ofte op de rede, sal mogen comen, voor dat deselve van de ordinarie gecommitteerdens gevisiteert sijn, ende drie etmalen ten ancker gelegen hebben, op 100 realen boete ende deportement van qualiteijt ende gagie voor Compes dienaers daerenboven.

Ende ijder een sal, sonder eenigh tegenseggen, moeten gedogen sijne kisten ende goederen, ten overstaen van de voornoemde gecomitteerdens, van den fisco gevisiteert ende ondersocht worden.

Ende opdat de Compes dienaren te min gelegentheijt mogen hebben, hun in particulieren handel te vergrijpen, is spetialijcken verboden, dat hun rekeningen ofte maentgelden niet en sullen mogen vercopen, verpanden ofte anders vervreemden, nochte jemant deselve copen, in pant of anders aennemen, op verbeurte van 't saldo van dien voor de eijgenaers, ende driemael sooveel als 't selve bedraeght voor den coper ofte pantaennemer.

Van gelijcken dat niemant eenige penningen aen Compes dienaren deposito sal geven; op verbeurte van deselve, mitsgaders de penaliteijten, jegens den particulieren handel gestatueert, voor degene, die deselve gelicht sal hebben.

Gelijck oock ten voors. fine expresselijck geïnterdiceert is, aan eenige Compes dienaren meer als ten hoogsten vier maenden gagie in 't jaer op rekeninge te verstrecken, op pene dat degene, die jemant meer als voren verstreckt, ofte te verstrecken geordonneert sal hebben, met gelijcke somme voor den

fisco op sijn eijgen rekeninge belast sal worden, uijtgesondert de soldaten ende bosschieters, aen lant leggende, die tot ses maenden sal mogen werden geadvanceert.

Maer vrije luijden, Nederlanders als andere, is toegelaten te negotieren, mits gene Comp[es] dienaren daeronder heriderende, dat t' allen tijde met eeden gehouden sullen wesen te verclaren, ende except eenige plaetsen ende coopmanschappen, bij de expresse placcaten uijtgesondert, als 't Rode Meir, Persia, Suratta, de custe van India, Chormandel, Thaijouan, China, Japan etc. ende in gout, silver, diamanten, perlen ende robijnen, besoarstenen, etc. nagelen, noten, foelie, cleden, lijnwaten etc., dat op verbeurte van lijff ende goet geïnterdiceert is.

Belangende den particulieren ofte verboden handel, sal een ijder voor sijn huijsvrou ende familie moeten responderen ende instaen.

Soo is oock bij expres placcaat geïnterdiceert, dat niemant eenige meublen ofte huijsraet met Comp[es] schepen naer 't Vaderlant sal mogen voeren, op verbeurte van deselve en arbitrale correctie daerenboven, nae gelegentheijt van saken.

Of jemant over particulieren handel aengesproken werdende, tot sijn verschoninge wilde inbrengen, in gene waren, daar de Comp[e] mede negotieert, gehandelt ofte deselve eenige de minste schade daermede gedaen te hebben, sulcx sal niet aengenomen worden.

Die, naer 't Vaderlant gaende, eenige actie ofte pretentie op de Comp[e] vermeent te hebben, sal gehouden sijn, deselve alhier bekent te maken ende in te stellen, op pene van stilswijgen ende daerover in 't Vaderlant niet gehoort te sullen worden.

VAN VERSCHEIJDE MISDADEN ENDE EERST VAN HOEREREIJE ENDE OVERSPEL.

Die een eerbare vrouwe tot ontucht aensoeckt ofte schande voorsecht, sal arbitralijcken, na gelegenheijt van saken ofte personen, gestraft worden.

Maer die een jonge dochter ofte weduwe bevonden sal worden geschent ofte beslapen te hebben, sal 50 realen van achten verbeuren of wel swaerder gestraft worden, naer discretie van den rechter, te weten soo den delincquant een ongehout

ofte vrij persoon sij, maer bijaldien een getrout man hem des comt te vergrijpen, sal sijn ampt ende offitie, soo eenigh heeft, gedeporteert ende inhabil verclaert sijnde, den tijt van een maent in een doncker gat te water ende te rijs geleght ende in een amende van 100 realen van achten gecondemneert worden, blijvende de vrouw voor den tijt van twaelf maenden in 't tuchthuijs gebannen.

Maer overspel begaen wordende met een gehoude vrouw, sullen beijde, 't sij de man getrout sij ofte niet, boven een amende van 100 realen van achten, ijder voor den tijt van 50 jaren, de man ad opus publicum buijten 's lants, ende de vrouw in 't tuchthuijs gebannen worden.

De Christenen sullen niet vermogen bijsitten ofte concubinen te houden, op 100 realen van achten voor de eerste, 200 voor de twede ende 300 voor de derde reijse, dat daerover bekeurt sullen wesen.

Eenigh Heijden, Moor ofte ander Onchristen persoon bij een Christen vrouwe, getrout ofte ongetrout, boelerende, sal sonder eenige remissie met de doot gestraft worden.

Ingevalle eenigh lijffeijgen hem soo verre quame te vergrijpen, dat een vrije vrouw ofte dochter, die te voren geen slavinne geweest sij, oneere pleeght, sal voor sijn leven ad opus publicum gebannen worden, behoudens dat het geen Nederlantse nochte sijnes lijffheren vrouw ofte dochter sij, want den lijffeijgen, die met eenigh der voors. personen sal bevonden worden oneerlijsheijt bedreven ofte deselve daertoe gesolliciteert te hebben, sal sonder genade met de coorde ter doot gebracht worden.

Die bloetschande begaet, sal gestraft worden, conform de verheijt ofte naerheijt des maeghschaps.

Omme het quaet ende ergelijck regement, dat voor desen door eenige onbeschaemde vrouwen op de schepen, hier ter rede leggende, wel is gehouden, is expresselijcken verboden, dat voortaen gene vrouwen op de rede aen de schepen sullen varen, ten sij met expres consent van de respective officieren ende overheijt, op verbeurte van 10 realen van achten.

VAN DRONCKEN DRINCKEN ENDE TAVARNEN.

De tappers ofte herbergiers en sullen 's nachts na 9 uijren geen gelagen setten op 2 realen voor de eerste, 4 voor de

twede, ende 10 realen van achten voor de derde reijse, dat in een nacht daerop bevonden sal worden.

Insgelijcx en sullen oock niet mogen tappen op son- ofte vierdagen onder de predicatie, op 3 realen van achten.

Die bevonden sal worden een soldaet ofte bosschieter, alhier in guarnisoen leggende, na sonnenondergang getapt ofte geherberght te hebben, buijten consent van sijn overheijt, sal voor de eerste reijs verbeuren 10, voor de twede reijs 20, ende voor de derde reijs 50 realen van achten, ende voor den tijt van twaelf maenden geen tap- ofte gastneringe meer te mogen doen.

Maer in gevalle jemant eenigh soldaet ofte bosschieter, alhier aen land bescheijden, soo lange comt op te houden ofte huijsvestinge te geven, dat daerover aen 't leven moet gestraft worden, sal sodanige waert ofte waerdinne daerover mede aen den lijve ofte anders gepunieert worden, naer gelegentheijt van saken.

Een Comp.ᵉ dienaer, 's nachts na negen uijren buijten consent in een herberge ofte buijten sijn bescheijde plaetse bevonden wordende, sal 3 realen van achten verbeuren ofte met 50 slagen gelaerst worden, nae gelegentheijt der personen.

Twelck opdat te beter onderhouden mach worden, de opperhoofden der schepen hier ter rede, als de respective werckbasen, gelast sijn alle avonden de rolle te lesen ende de absenten aentekenen, om 's anderdaeghs daeraen bij den fiscael ofte scheepsraet gestraft te worden naer behoren.

Soo sullen oock de voors. opperhoofden ende respective werckbasen gehouden sijn sorge te dragen, dat op hun schepen ofte winckels niet droncken gedroncken ofte gedobbelt ende gespeelt worde, op arbitrale correctie.

De tappers sijn gehouden, tot voorcominge van de droevige onheijlen, die door den dranck plagen te geschieden, de gasten, die t' hunnen huijse comen drincken, hun messen af te vorderen, op 3 realen boet voor de eerste, ende interdictie van tapneringe voor twaelf maenden voor de twede reijse.

Jemant t' haren huijse gequest wordende, sijn schuldigh sulcx op staende voet, ofte ten minste binnen een uijr tijts, den officier bekent te maken, op verbeurte van 40 realen van achten.

Ende een neerlaegh geschiedende, sullen den dootslager, soo 't doenlijck sij, apprehenderen ende vasthouden, ofte sulcx onmachtigh sijnde, 'tselve met roepen ende gerucht maken betuijgen, op 200 realen aen boet.

Ende opdat de tappers te meer sorge mogen dragen, dat in hun huijsen geen ongelucken en geschieden, is gestatueert, dat in wat herberge jemant ter neer sal geleijt worden, dier waert ofte waerdinne binnen den tijt van twaelf naestvolgende maenden geen tapneringe meer sal mogen doen, al waer 't oock soo, dat den gequesten niet op staende voet, maer daerna, ofte op een andere plaetse, quame te overlijden ende den dootslager door den waert ofte waerdinne geapprehendeert ende justitie overgelevert ware.

Niemant vermagh sijne huijsen ofte pedacken te verhuiren aen tappers, die quaet regiment houden, op verbeurte van de huijr.

Den rechteren is verboden op geborgde gelagen recht te spreken.

VAN DOBBELEN ENDE THUYSSEN.

Den Chinesen is bijsonder toegelaten te thuijssen, mits betalende den winner 20 realen ten hondert voor den Heer, waerin, op dat geen fraude geschiede, sijn degene, die voornemen te spelen, gehouden den pachter van voors. gerechticheijt aen te geven, waer ende op wat tijt sulcx vermenen te doen, mitsgaders gespeelt hebbende, hoeveel daer gewonnen sij, op.... realen boet voor ijder persoon.

Voorts is allen anderen verboden te spelen, op verbeurte van 't opgesette ofte gewonnen gelt, ende arbitrale correctie daerenboven, mitsgaders verbeurte van 6 realen van achten voor den huijswaert, in wiens woninge sulcx geschiet.

Maer jemant bevonden werdende, met den Chinesen getopt te hebben, sal boven 't gene voors. den tijt van acht dagen te water ende te rijs in een doncker gat geseth werden.

VAN VECHTEN ENDE MANSLAGH.

Die jemant slaet met een vuijst, rottanghout ofte diergelijcke, sonder bloet te laten, sal 3 realen van achten verbeuren — met bloet laten, 6 realen ofte swaerder gestraft worden, naer gelegentheijt van saken.

Maer die eenigh geweer treckt, om jemant te grieven, 't sij mes, degen, poingaert ofte diergelijcke, sal tien realen van achten te betalen, ende den tijt van twee maenden te water ende te rijs in een doncker gat geseth worden, alwaer 't schoon soo niemant

daermede gevulnereert ofte gequest had, in welck poinct den rechteren mitsdesen spetialijcken wort geinterdiceert, om eenigerhande redenen ofte aensien van personen, te conniveren ofte door de vingeren te sien.

Die s'nachts na negen uijren jemant slaet, stoot, quest ofte geweer trect, sal dobbele straffe opgeleijt worden.

Omme sooveel doenlijck voor te comen, geen ongelucken en geschieden, is gestatueert, dat gene matroosen ofte bootsgesellen messen bij hun sullen mogen dragen, op verbeurte van deselve ende drie etmalen te water ende rijs in een doncker gat geseth te worden.

Die jemant in duel roept, ofte van een ander uitgedaeght sijnde, daertoe uijtgaet, sal van ampt ende bedieninge, soo eenige heeft, gedeporteert, inhabil verclaert, ende, soo 't een soldaet sij, van de militie verjaeght, mitsgaders arbitralijcken aen den lijve ofte anders gestraft worden, nae gelegentheijt van saken.

Die kennisse heeft van een voorgenomen duel, is gehouden 't selve den officieren bekent te maken, op pene van soo eenigh onheijl daeruijt mochte volgen, als oirsaeck van 't selve gestraft te worden.

Ieder sal gehouden wesen, daer eenigh gevecht is, tot scheijdinge ofte apprehensie van den dootslager nae vermogen de behulpsame hant te bieden.

Ende en sal niemant vermogen een dootslager te huijsvesten, te versteken ofte wegh te helpen, op verbeurte van 100 realen van achten.

De Javanen is verboden binnen dese stede ofte jurisdictie van dien crissen te dragen, op verbeurte van deselve ende 12 realen boet voor de eerste, ende swaerder correctie voor de twede reijse.

Soo en vermogen oock de Javanen na sonnenonderganck niet buijten hun logement ofte vaertuijgh te comen, ende door de stad te lopen, mede op gelijcke pene.

Insgelijcx is mede verboden, dat gene inlanderen, uijtgesondert die van de borgerwacht, s'nachts na negen uijren, eenigh geweer sullen dragen, op verbeurte van 't selve voor d'eerste, drie etmalen in een doncker gat te water ende reijs geset worden voor de twede, ende arbitrale lijffstraffe voor de derde reijs.

Ende op dat men te beter magh weten, van wat volcq de strate bij nachte gefrequenteert worden, sal niemant na 9 uijren

deselve sonder brandende licht mogen gebruijcken, uijtgesondert die van de Justitie ende de burgerlijcke wacht, op 3 realen van achten.

Tot voorcominge van ongelucken is verboden, met paerden door de straten binnen de stat te rennen ofte te galopperen, op verbeurte van 6 realen van achten.

VAN FUGITIVEN, WEGH- ENDE OVERLOPERS.

De ingesetenen is verboden buijten de jurisdictie van Batavia te vertrecken, als met spetiael consent, op pene van in de kettingh geloncken ende ad opus publicum gebannen, ofte wel swaerder aen den lijve ofte leven gestraft te worden, nae gelegentheijt van saken.

Ende die sodanige sal aenbrengen, sal met 50 realen van achten vereert worden ende van straffe vrij sijn, ingevalle daer mede schuldich aen geweest mochte sijn.

Iemant sonder behoorlijck consent aen een schip ofte jonck ofte ander vaertuijgh comende, om te vertrecken, sijn de Hoofden van dien schuldich, sulcx dadelijck de Overheijt te kennen te geven, op verbeurte van 't vaertuijgh ende ingeladen cargasoen, mitsgaders verdere straffe, nae gelegentheijt.

Spetialijcken is verboden, dat niemant van wat qualiteijt ofte gelegentheijt hij oock soude mogen wesen, sonder verloff na 't vaderlant sal vertrecken, selfs niet die hun verbonden tijt geëxpireert sij, op arbitrale correctie ende op de reijse geen gagie te sullen winnen, maer jemant, binnen sijn verbonden tijt sulcx bestaende, sal bovendien in alle sijne verdiende maentgelden gemulcteert worden.

Maer soo jemant, hier te lande getrout sijnde, hem gelijck voors. buijten behoorlijcken licentie, na 't vaderlant begeeft ende sijn huijsvrouwe hier laet, sal geduirende de reijs in de boeijens gehouden worden ende in 't vaderlant de Justitie, om gestraft te worden, overgelevert worden, ende soo de vrouw daer consent toe gedragen heeft, sal deselve soo lang in 't vrouwen tuchthuijs gehouden worden, tot haer man weder comt ofte overleden sij.

Maer soo iemant onderleijde met een Engels, Deens, Portugees ofte ander schip naer Europa te vertrecken, sal daerover als een overloper, uijtwijsende 't placcaet van de Ho. Mo. He-

ren Staten Generael, jegens 't overlopen geraemt, gestraft worden aen den lijve ende leven.

Soo is bij speciael placcaet geinterdiceert, dat gene deser inlantse natie met Comp[es] schepen naer Europa sullen mogen varen, ten ware met expresse acte van licentie van den Gouverneur Generael, op pene van ad opus publicum te worden gebannen.

Insgelijck is bijsonder verboden, dat niemant eenige lijffeijgenen naer 't vaderlant sal mogen brengen, op verbeurte derselver ende arbitrale correctie daerenboven.

VAN FAMEUSE LIBELLEN.

Niemant sal vermogen eenige liedekens, gedichten ofte diergelijcke tot jemants spot, schande ofte disfamatie te maken, deselve na te schrijven, te singen, pronuncieren, ofte op eenige andere wijse te divulgeren ofte onder den man te brengen, op pene van daerover aen den lijve ende goed gestraft te worden, na gelegentheijt van saken.

Ende sullen de herbergiers ofte waerden, in welckers huijsen eenige diergelijcke liedekens ofte gedichten nageseght, gesongen, gelesen ofte anders gedevulgeert sullen worden, gecondemneert worden in een amende van 100 realen van achten.

Daerentegen sal degene, die aenwijsen sal, wie eenige dusdanige injurieuse geschriften ingestelt, nageseght ofte uijtgestroijt sal hebben, met de somme van 100 realen vereert worden.

VAN BOSSCHENDERIJE.

Niemant en sal in 't bosch ofte op de gemene velden, eenige vruchtbomen omhacken, schenden ofte beschadigen, op verbeurte van lijff ende goet, na gelegentheijt van saken.

Die bevonden sal worden eenigh suijckerriet ofte ander gewas, buijten deser stede op 't velt staende, uijtgetogen, gesneden, vertreden ofte anders beschadicht te hebben, sal den tijt van twaelf maenden ad opus publicum te arbeijden, verbannen worden.

Soo is oock om 't schillen ende schenden der bomen, mitsgaders 't breken der paggers ende vasteren der tuijnen, ende

erven, binnen dese stad ofte voorstad gelegen, voor te comen, geïnterdiceert eenige paerden, bocken, verckens ofte ander schadelijck vee door de straten ofte wegen los te laten lopen, op verbeurte van 't selve.

Ende sullen degene, die beesten ofte vee, houden, schuldich sijn sorge te dragen, dat deselve in 't uijt- ende indrijven, onderwege geen schade en doen, op verbeurte van 6 realen van achten en vergoedinge van de schade.

ZEE-ROOVERIJE.

Niemant en sal commissie ofte bestellinge, om op den vijant te varen, vergunt worden, als mits stellende twee goede suffisante borgen, ende soo jemant bevonden wort, sijne commissie te buijten te gaen ofte eenige zee-rooverije gepleeght te hebben, sal sonder eenige genade aen den leve gestraft, ende alle sijne, gelijck oock der borgen middelen, verbeurt verclaert worden.

BESLUIJT.

Voorts is generalijcken gestatueert, dat van wat saken in desen niet bijsonder geordonneert sij, geobserveert ende onderhouden sullen worden de rechten, statuten ende coustumen, in de vereenighde Nederlanden gebruijct, ende daer deselve mede sullen comen te deficieren, geuseert ende achtervolght sullen worden de beschreven keijserlijcke rechten, voor soo veel die met de gelegentheijt van dese landen overeen comen ende practicabel sullen sijn.

Gelijck dan oock alle Vice-Gouverneurs, Presidenten, Overhoofden, Justicieren, Rechters van de afgelegen landen, steden ende plaetsen, onder de gehoorsaemheijt van den Nederlantschen staet in dese landen sorterende, hun na dit ordonnantiebouck gehouden sullen wesen te reguleren, voor soo veel de constitutie derselver landen, steden ende plaetsen toelaten ende gedogen sal.

Ende opdat van dese statuten, keuren ende ordonnantien, als degene, die daer naderhant noch bijgevoeght sullen worden, niemant ignorantie ofte onkunde pretendere, sullen deselve jaer-

lijcx, telckens na de veranderinge van de wet deser stede, vernieuwt ende na voorgaende proclamatie ende affixie van billetten in open raetcamer gepubliceert ende affgecondicht werden.

Gecollationeert ijegens sijn Principael door Gecommitteerde oppercoopluijden ende daermede d'accorde bevonden. In 't Casteel Batavia

Den 12den December A°. 1642.

Bij mij

(*w. g.*) PIETER MESTDAGH.

I N H O U D.

ERRATA.

bladz. 303, r. 28 *staat:* waar hij Ngadji onderwees,
lees: waar hij zich oefende in het lezen van boeken over de godsdienst (ngadji).

bladz. 455, r. 17 *staat:* sonder eenigh vertreck (versteck?)
lees: sonder eenigh vertreck.

VERSLAG VAN DE BESTUURSVERGADERING

VAN 21 MAART 1863.

Tegenwoordig waren de heeren Cornets de Groot, Bleeker, Gallois, Keyzer, Potter, Brunsveld van Hulten, Willer, Hoffman en de tweede Secretaris.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter berigt, dat de heer H. A. C. Smissaert zijn ontslag heeft genomen als lid des Instituuts.

Op voorstel van den heer Potter wordt tot lid des Instituuts benoemd de heer J. Milard te 's Gravenhage.

De Voorzitter berigt dat zijn ingekomen:

1°. een brief van den Minister van Koloniën betrekkelijk het voorstel des Bestuurs om van de wijzigingen, door den heer van der Chijs gebragt in zijn werk: "Nederland's streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel," kennis te nemen.

In verband met dit berigt deelt de Voorzitter mede den stand der onderhandelingen nopens het drukken van dat werk.

2°. een brief van den Minister van Binnenlandsche Zaken, aanbiedende een exemplaar van een woordenboekje der Galabi- of Caraïbsche taal, vervaardigd door den heer von Martius, Regeringsraad en Hoogleeraar te Munchen.

Wordt besloten het werkje ter kennisneming te zenden aan de 1e en 4e afdeeling en het daarna te plaatsen in de boekerij des Instituuts.

Voorts berigt de Voorzitter dat van de heeren Jhr. Mr. W. Six en H. J. Bool is ontvangen een afdruk der in den Staatsalmanak van 1863 medegedeelde lijst van Ministers, Gouverneurs-Generaal van Oost-Indië, Gouverneurs van West-Indië en de kust Guinea en der opperhoofden van den Nederlandschen handel in Japan.

Wordt besloten deze lijst te plaatsen in de boekerij des Instituuts.

De Voorzitter deelt vervolgens de redenen mede waarom het schrijven aan Commissarissen in Oostindie, waartoe in de vorige vergadering werd besloten, is aangehouden, en berigt verder dat thans een brief van deze Commissarissen is ontvangen, waarvan voorlezing wordt gedaan, en waaruit blijkt dat met de volgende mail nog een nader schrijven kan worden te gemoet gezien.

Dien ten gevolge wordt besloten om de ontvangst van dit nader berigt af te wachten.

De Voorzitter deelt daarna mede dat van de boekerij des Instituuts, vóór eenige weken herwaarts overgebragt, alsnu een catalogus is vervaardigd en gebleken is, dat, behalve de kaart van Java van Junghuhn, daaraan alsnog enkele boeken ontbreken, en dat in het museum der Akademie te Delft zijn geplaatst de aan het Instituut behoorende modellen van Sumatraansche huizen, waijangvoorstellingen en Woekoes op doek geteekend.

Hierna wordt door den Voorzitter medegedeeld, dat ook van de 4e afdeeling een ontwerp-instructie is ontvangen, en dat vervolgens met de Voorzitters der afdeelingen is overlegd nopens de voor de afdeelingen vast te stellen instructiën. Na mededeeling, dat dit overleg geleid heeft tot het denkbeeld om voor al de afdeelingen dezelfde hoofdbeginselen vast te stellen, brengt hij het bij dat overleg aangenomen ontwerp ter tafel, dat na voorlezing en na eenige discussie met algemeene stemmen wordt goedgekeurd.

In verband met artikel 14 dier Bepalingen geeft de heer Bleeker het denkbeeld in overweging, om jaarlijks door het Instituut uit te geven een overzigt van hetgeen in het algemeen is verrigt tot uitbreiding der kennis van de Nederlandsche overzeesche bezittingen. Het moge niet zonder bezwaar zijn dergelijk overzigt volledig te verstrekken, zoo verschillende medewerkers zich aan die taak wijden, acht hij een goeden uitslag zeer wel mogelijk en hoogst nuttig. Hij verklaart zich tot medewerking bereid voor zoo veel de vakken betreft, waarmede hij meer bijzonder bekend is. Ook anderen zouden dit kunnen doen en hunne bijdragen met hunne namen onderteekenen. Naar zijn inzien zou zoodanig overzigt de verschillende takken van wetenschap moeten omvatten.

De vergadering, het wenschelijke en nuttige van bedoelde jaarlijksche overzigten beamende, besluit het onderwerpelijk

voorstel bij de afdeelingen over te brengen en haar uit te noodigen om, indien zij in de zienswijze van het bestuur deelen, te willen voorlichten omtrent de beste wijze, waarop het beoogde doel zal kunnen worden bereikt.

Door den heer Gallois wordt medegedeeld, dat hij zich in de eerste dagen van April voor een geruimen tijd buiten 's lands begeeft en daarom, alsook om zijne aanstaande aftreding als lid des Bestuurs, verzoekt, dat het penningmeesterschap des Instituuts reeds thans aan een ander worde opgedragen. — Hiertoe uitgenoodigd, verklaart de heer Potter zich bereid die betrekking waar te nemen, te beginnen met 1 April aanstaande.

Door den heer Keijzer wordt berigt, dat hij van den Voorzitter der 1e afdeeling, den heer Roorda, eene bijdrage heeft ontvangen omtrent Radèn Pandji.

Door den heer Hoffman, lid der 2e afdeeling, wordt aangeboden eene bijdrage betrekkelijk de Japansche traktaten.

Eindelijk deelt de heer Gallois, als Voorzitter der 3e afdeeling, mede, dat hij voor de Bijdragen zal inzenden een artikel van den heer Leupe over de inneming van het fort te Kartasoera in 1741.

Deze drie stukken zullen in de Bijdragen des Instituuts worden opgenomen.

Niets meer aan de orde zijnde wordt de vergadering gesloten.

74STE VERGADERING VAN HET BESTUUR,

GEHOUDEN TE 's GRAVENHAGE

DEN 17DEN APRIL 1863.

Tegenwoordig de heeren Cornets de Groot, Potter, Keyzer, Brunsveld van Hulten, Engelhard, Willer en de 2de Secretaris.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter berigt, dat de heer P. Hofstede de Groot zijn ontslag heeft genomen als lid des Instituuts.

Door de vergadering worden tot leden des Instituuts benoemd de heeren:

Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, te 's Hage,
A. J. A. Gerlach, id.
P. J. B. C. Robidé van der Aa, id.
C. J. M. Nagtglas, id.
Mr. A. M. de Rouville, te Brielle.
J. Ellis, te Amsterdam.
Mr.... Barnet Lyon, te Brussel.
J. Zaal, te Amsterdam.

R. F. van Lansberge,
F. Carstairs,
Dr. F. A. C. Dumontier,
Mr. E. A. van Emden,
T. J. Eyken Sluyters,
Mr. J. M. Ganderheyden,
H. van Genderen,
J. H. A. W. baron van Heerdt tot Eversberg,
J. de Jong,
Dr. J. J. Juda,
Dr. C. Landré,
Mr. G. J. A. Bosch Reitz,
H. G. Roux,
E. J. Slengarde,
M. S. van Praag,
J. van Praag,
A. M. Coster,

} Allen te Paramaribo.

J. D. Crol,
Mr. J. H. Beaujon,
Mr. P. Cockburn Prince, } Allen te Curaçao.
Dr. N. Rojer,
Dr. T. de Veer.
C. L. Daniels } Aan de Kust van Guinea.
en A. Magnin.

De Voorzitter berigt, dat zijn ingekomen:

1°. Eene missive van den Minister van Koloniën ten geleide van het Verslag van het beheer en den staat der kolonien en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen over 1860 — wordt besloten dit verslag te plaatsen in de boekerij des Instituuts.

2°. Verzoeken van de 1ste en 2de afdeeling om exemplaren der "Bepalingen voor de afdeelingen;" wordt besloten die "Bepalingen" te laten drukken, aan die verzoeken te voldoen en ook de andere afdeelingen daarvan te voorzien.

3°. Nota van de 2de afdeeling houdende rapport omtrent het opstel van den heer van Doren over de Tenimber-eilanden. — Na voorlezing van dat rapport en van de inlichtingen, omtrent dat opstel van den heer Weddik te Utrecht ingewonnen, wordt besloten, om het artikel in de "Bijdragen" op te nemen.

4°. Een berigt van den secretaris der 3de afdeeling, dat het voorzitterschap dier afdeeling, gedurende de afwezigheid van den heer Gallois, door den heer Keyzer zal worden waargenomen. Aangenomen voor kennisgeving.

5°. Een schrijven van de 4de afdeeling, houdende *a* berigt, dat zij zich geconstitueerd heeft en mededeeling van haar bestuur; *b* voorstel tot benoeming van leden in de West-Indiën; *c* voorstel tot het uitgeven van wege het Instituut van den "Almanak voor de Nederlandsche West-Indische bezittingen en de Kust van Guinea," waarvan de uitgave sedert 1862 is gestaakt; *d* toezending van een tiental vraagpunten ter opname in de "Bijdragen" des Instituuts.

De mededeeling sub *a* wordt voor kennisgeving aangenomen en daar aan het voorstel sub *b*, blijkens bovenvermelde benoemingen, reeds gevolg is gegeven, wordt dat sub *c* in behandeling genomen. Uit de discussien over dit punt blijkt, dat men de wederuitgave van den Almanak, ofschoon niet ten laste van het Instituut, gaarne zal ondersteunen.

De Voorzitter wordt dan ook uitgenoodigd deswegens in overleg te treden met den Voorzitter der 4de afdeeling en nadere voorstellen aan het Bestuur te doen. — De vragen, vermeld sub *d*, worden aan den eersten secretaris ter hand gesteld.

Daarna wordt besloten de heeren Roorda en Keyzer te verzoeken aan het Bestuur voorstellen te doen omtrent de geschikste wijze om, tot bevordering van het doel des Instituuts, betrekkingen aan te knoopen met de Koninklijke Akademie ter opleiding van ambtenaren voor Nederl. Indië, en zulks naar aanleiding van art. 3 van het reglement, dat in dit opzigt tot dus ver zonder gevolg is gebleven.

Op voorstel van den Voorzitter wordt verder besloten den 9den Mei aanstaande eene algemeene vergadering te houden, en daarin een verslag uit te brengen van den staat en de werkzaamheden des Instituuts gedurende het afgeloopen Instituutsjaar, waarvan het ontwerp wordt voorgelezen en goedgekeurd. Ook worden de drietallen aangewezen ter vervulling op die algemeene vergadering van de vacatures, welke door de gewone aftreding van drie zijner leden in het Bestuur ontstaan zullen.

De heer Keyzer deelt de nadere voorwaarden mede, waarop de heer Muller de uitgave van het werk des heeren van der Chijs wil op zich nemen. — Wordt besloten die voorwaarde goed te keuren, behoudens het kopijregt, dat het Instituut zich wenscht voor te behouden.

Door den heer Potter wordt voorts de rekening en verantwoording ter tafel gebragt, mede bestemd om aan de algemeene vergadering te worden voorgelegd. Na onderzoek door den heer Engelhard wordt die rekening goedgekeurd.

Vervolgens wordt nog op voorstel van den Voorzitter besloten, om aan de leden, die zich nog bij geene afdeeling hebben aangesloten, een exemplaar te zenden der voor de afdeelingen vastgestelde Bepalingen, onder mededeeling der afdeeling, bij welke het Bestuur gemeend heeft hen te mogen opnemen.

Niets meer aan de orde zijnde wordt de vergadering gesloten.